

KARTANOT KAUPUNGISSA

Helsingin kartanoympäristöjen kaupunkimaistuminen,
säilyttäminen ja yhteensovittaminen kaupunkirakenteeseen

RANJA HAUTAMÄKI

KARTANOT
KAUPUNGISSA

Aalto-yliopiston julkaisusarja
Doctoral Dissertations 4/2016

Aalto-yliopisto
Taiteiden ja suunnittelun korkeakoulu
Aalto ARTS Books
books.aalto.fi

© Ranja Hautamäki

Materiaalit: Multiart Silk 300g, Munken Lynx 120g

ISBN 978-952-60-6456-7 (painettu)

ISBN 978-952-60-6457-4 (pdf)

ISSN-L 1799-4934

ISSN 1799-4934 (painettu)

ISSN 1799-4942 (pdf)

Unigrafia
Helsinki
2015

KARTANOT KAUPUNGISSA

Helsingin kartanoympäristöjen kaupunkimaistuminen,
säilyttäminen ja yhteensovittaminen kaupunkirakenteeseen

RANJA HAUTAMÄKI

TIIVISTELMÄ

Tutkimus käsittelee kartanoiden ja kaupungin kohtaamista ja kuvaa Helsingin kartanoympäristöjen kaupunkimaistumista, säilyttämistä ja yhteensovittamista kaupunkirakenteeseen. Työssä etsitään vastauksia kysymyksiin, miten kartanoympäristöt ovat muotoutuneet osaksi kaupunkia ja miten ne ovat vaikuttaneet kaupunkirakenteeseen 1800-luvun lopulta nykypäivään. Lisäksi selvitetään, millä tavoin kaupunkimaistumisen kehitystä on suunnittelun ja suojelun keinoin ohjattu. Tutkimuksessa luodaan kokonaiskatsaus Helsingin kartanomaisemiin ja tarkastellaan yhteensä 27 kohdetta. Työssä analysoidaan, miten kartanoiden maisemallisia piirteitä on vaalittu tai uhattu sekä yhteensovitettu kaupunkisuunnittelun muiden intressien, erityisesti täydennysrakentamisen ja uusien käyttötapojen kanssa. Tutkimus perustuu kirjallisiin ja kuvallisiin lähteisiin, maastohavainnointiin sekä haastatteluihin. Työssä hyödynnetään sekä historian tutkimuksen että suunnittelututkimuksen lähestymistapaa.

Helsingin kartanomaisemat ovat esikaupunkialueiden vanhimpia historiallisen ajan kerrostumia ja olennainen osa koko pääkaupunkiseudun historiaa. Niillä on hyvin monitasoinen suhde kaupungin kehitykseen. Laajoilla maa-alueilla on ollut tärkeä maapoliittinen merkitys ja huomattava vaikutus kaupunkirakenteen muotoutumiseen. Kartanomaisemat tarjoavat läpileikkauksen Helsingin esikaupunkien urbanismiin: huvilapalstoitukseen, varhaiseen esikaupunkiasutukseen, lähiöiden toteuttamiseen ja lopulta täydennysrakentamiseen. Kartanot ovat säilyneet kaupungistumisen myötä eri tavoin. Tutkimuksessa kuvataan säilyneisyyttä typologisilla malleilla, joiden ääripäinä ovat laajoina säilyneet kartanomaisemakokonaisuudet ja murentuneet kartanofragmentit. Esiin nousevat erityisesti Helsingille ominaiset merenrantakartanot. Kartanoiden ominaispiirteet ovat nivoutuneet osaksi kaupunkia: joko säilyneet, hävinneet tai kaupunkimaistuneet ja muuttuneet luonteeltaan. Alkuperäiset käyttötavat ovat korvautuneet uusilla toiminnoilla ja muotoutuneet osaksi virkistysalueverkostoa. Kaupungistuminen on jättänyt jälkensä kartanoihin, mutta samalla kartanot ovat painaneet leimansa kaupunkiympäristöön ja tulleet osaksi kaupunkilaisten arkea. Tästä kohtaamisesta on syntynyt Helsingin monimuotoinen ja ajallisesti kerroksellinen kartanomaisema.

Huomattava osa Helsingin kartanoympäristöistä on säilynyt pitkäjännitteisen kaupunkisuunnittelun ja suojelun tuloksena. Kulttuuriympäristöselvitysten käynnistyminen 1970-luvulla ja 1990-luvulta lähtien voimistunut kartanomaisemien kaavallinen suojelu sekä kunnostus ovat toimineet edelläkävijöinä Suomessa. Vahvistuvan suojelun rinnalle ovat nousseet myös kaupunkisuunnittelun muut, samoista alueista kilpailevat tavoitteet sekä suojelua koskeva kritiikki. Tiivistyneessä kaupunkirakenteessa kartanoympäristöihin on

kohdistunut täydennysrakentamisen ja käytön tehostamisen uhkia erityisesti 2000-luvulta lähtien. Ajankohtaisia kysymyksiä ovat myös julkisen virkistyskäytön ja uusien käyttötapojen tuomat muutokset, luonnonsuojelun ja kulttuuriympäristön suojelun väliset ristiriidat sekä kartanokiinteistöjen myynti kaupungilta yksityisille toimijoille.

Kaupunkirakenteen tiivistyessä ja käyttöpaineiden kasvaessa olisi tärkeää edelleen vaalia kartanoiden kulttuuriperintöä, säilyttää arvokkaimmat kokonaisuudet jälkipolville ja kehittää kartanomaisemia osana kaupunkia. Historiallisen maiseman moniulotteiset arvot tulee yleensäkin tunnistaa ja tehdä näkyviksi muiden arvojen rinnalla. Arvojen säilyminen on varmistettava eri suunnittelutasoilla ja eri hallinnonalojen yhteistyöllä. Kulttuurimaisemiin ja historiallisiin puistoihin kohdistuvat vaikutukset tulee arvioida monipuolisesti ja kauaskantoisesti. Säilymistä turvaavien reunaehtojen lisäksi suojelun pitäisi olla myös aktiivista kehittämistä ja muutoksen ohjaamista. Lähtökohtana on paitsi ominaispiirteiden säilyttäminen, myös niiden hyödyntäminen osana kerroksellista kaupunkimaisemaa. Uuden ja vanhan kohtaamisessa syntyy uudenlaisia arvoja. Historiallisia ympäristöjä ei tulisi käsitellä muusta ympäristöstä irrallisina objekteina, vaan ne pitäisi integroida osaksi elävää kaupunkirakennetta. Kartanoympäristöt ovat Helsingin kaupunkisuunnittelun voimavara ja hieno mahdollisuus kaupunginosien identiteetin vahvistamiseen.

SISÄLLYSLUETTELO

ESIPUHE

1 KARTANOMAISEMA TUTKIMUSKOHTENA	11
1.1 JOHDANTO	12
1.2 TAVOITTEET JA MENETELMÄT	14
– Tutkimuskohde	
– Tutkimuskysymykset ja tutkimuksen rakenne	
– Keskeiset rajaukset	
– Menetelmät ja aineistot	
1.3 HELSINGIN KARTANOITA KOSKEVA AIEMPI KIRJALLISUUS	26
– Helsingin kartanoita ja kartanopuistoja koskevat tutkimukset ja selvitykset	
– Kartanot Helsingin historiankirjoituksessa	
1.4 YHTYMÄKOHDAT KARTANOTUTKIMUKSEN KENTTÄÄN	30
– Kartanotutkimus Suomessa	
– Ruotsin ja Tanskan kartanotutkimuksen ajankohtaisia aiheita	
1.5 KULTTUURIMAISEMAN SUOJELUN JA MUUTOKSEN TARKASTELUN KÄSITTEISTÖÄ	35
– Suojelun ja rakentamisen vastakkainasettelu	
– Kaupunkirakentamisen yhteensovittaminen maisemaan	
– Uusien käyttötapojen yhteensovittaminen historialliseen ympäristöön	
2 KARTANOMAISEMESTA KAUPUNGIKSI, SÄÄTYLÄISTILOISTA VIRKISTYSALUEIKSI	47
2.1 KARTANOIDEN JA KAUPUNGIN KOHTAAMINEN	48
2.2 KARTANOT ENNEN KAUPUNGISTUMISTA	52
– Kartanoiden synty	
– Kaunistaakseen maata ja antaakseen toisille esimerkin – Helsingin kartanoympäristöt 1800-luvulla	
2.3 KARTANOALUEET MAAPOLITIIKAN KOHTENA	73
– Kesähuviloita kartanoiden mailla	
– Tilojen palstoitus	
– Kartanot kaupungin maapolitiikassa alueliitokseen asti	
– Alueliitokset ja myöhempi maapolitiikka	

2.4 KARTANOIDEN MAILLE RAKENNETUT ESIKAUPUNGIT	86
– Kulosaaren, Lauttasaaren, Munkkiniemen ja Stansvikin huvilayhdyskunnat	
– Roihuvuoren ja Puotilan kartanomaisemia myötäilevät lähiöt	
– Vuosaari ja Yliskylän kartanomaiseman jyrännyt kaupunginosakeskus	
– Malminkartano, Kumpula ja Viikki – tiivistämistä ja täydennysrakentamista kartanoalueilla	
2.5 KARTANOIDEN KÄYTTÖTAPOJEN VAHEET	108
– Kartanot virkistyksen, sosiaalihuollon ja maatalouden käytössä	
– Alennustilasta arvostukseen	
3 HELSINGIN KARTANOMAISEMIEN KAUPUNKIMAISTUMINEN	125
3.1 HISTORIALLISET OMINAISPIIRTEET	126
– Asuinpiha ja sisääntulokujanne	
– Muotopuutarha ja maisemapuisto	
– Talouspiha ja työväenrakennukset	
– Pellot ja hyötytarhat	
3.2 KAUPUNKIMAISTUMISEN TYPOLOGIA	143
– Kartanomaisemien kaupunkimaistumisen mallit	
– Laajat kartanomaisemakokonaisuudet	
– Hyvin säilyneet merenrantakartanot	
– Kaupunkimaistuneet kartanosaarekkeet	
– Vain ytimeltään säilyneet kartanot ja kartanofragmentit	
4 KARTANOALUEET HELSINGIN KAUPUNKISUUNNITELUSSA	173
4.1 KARTANOT KAUPUNKISUUNNITELMISSA JA YLEISKAAVOISSA	174
– Viherverkon hahmottuminen ensimmäisissä kaupunkisuunnitelmissa	
– Viherverkko vuosien 1960 ja 1970 yleiskaavoissa	
– Kulttuuriympäristöjen suojelun vahvistuminen 1970-luvulta lähtien	
4.2 HELSINGIN KARTANOMAISEMIEN NYKYISET SUOJELUN KEINOT	193
– Lakisääteinen ja kaavallinen suojelu	
– Kartanotyöryhmä ja kartanopuistojen kunnostus	
– Paradigman muutos	

5 KARTANOYMPÄRISTÖJEN YHTEENSOVITTAMINEN KAUPUNKIRAKENTEESEEN	215
5.1 KARTANOMAISEMAN JA KAUPUNKIRAKENTAMISEN YHTEENSOVITTAMINEN	216
– Kartanomaiseman ja rakentamisen kohtaamia Helsingissä	
– Kartanon viljelymaisemaan rakentaminen	
– Kartanon lähiympäristön rakentaminen	
– Kartanomaiseman halkaiseminen väylällä	
– Kartanomaiseman ja rakentamisen yhteensovittamisen malleja	
5.2. KARTANOYMPÄRISTÖN JA UUSIEN KÄYTTÖTAPOJEN YHTEENSOVITTAMINEN	252
– Helsingin kartanoympäristöjen perinteiset ja uudet käyttötavat	
– Kartanopuistojen julkinen virkistyskäyttö	
– Kartanopuistojen ja rakennusten uudet toiminnot	
– Luonnonsuojelun intressit	
– Kartanokiinteistöjen taloudelliset intressit	
– Malleja uusien käyttötapojen yhteensovittamiseen	
 6 KARTANOT KAUPUNGISTUMISEN TIELLÄ	 285
6.1 KARTANOYMPÄRISTÖJEN NIVOUTUMINEN KAUPUNKIRAKENTEESEEN	286
6.2 KARTANOYMPÄRISTÖJEN SÄILYTTÄMINEN JA YHTEENSOVITTAMINEN KAUPUNKIRAKENTEESEEN	298
6.3 KULTTUURIYMPÄRISTÖT KAUPUNKISUUNNITTELUN VOIMAVARANA	302
 LÄHDEVIITTEET	 308
LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	326
ABSTRACT	356

ESIPUHE

Yhteinen taipaleeni kartanoiden kanssa alkoi vuonna 1996 Museoviraston kesäharjoittelijana, kun sain tehtäväkseni kartoittaa kymmenkunta merkittävää kartanopuistoa eri puolilla Suomea. Työ herätti mielenkiintoni historiallisiin puutarhoihin ja johdatti minut myöhemmin konsulttina Helsingin ja Espoon kartanopuistojen inventointiin sekä kartanopuistojen kunnostussuunnittelun pariin. Vaikka työtehtävät veivät minut myöhemmin Tampereen kaupungin palvelukseen keskustapuistojen ja kaupunkisuunnittelun kysymysten pariin, kartanot eivät jättäneet minua. Tutkimusaihe kypsyikin juuri kartanoiden ja kaupungin näkökulmien yhdistämisestä – kiinnostuksesta tarkastella kartanoa osana muuttuvaa kaupunkiympäristöä. Halusin myös tuoda esille maiseman ajallisen syvyyden tärkeyden ja mahdollisuuden hyödyntää kulttuuriympäristöjä kaupunkisuunnittelun voimavarana. Koin mielekkääksi lähestyä tutkimusaiheittani suunnittelijakoulutuksen saaneena maisema-arkkitehtina ja tuoda se myös lähelle suunnittelun tarpeita.

Aloitin väitöskirjatyöni aikana, jolloin historialliset puutarhat ja kulttuuriympäristöt olivat vahvasti esillä alan keskustelussa. Työni aikana sain nähdä, miten moni kartanomaisema muuttui, umpeenkasvaneet puistot kunnostettiin tai alueille rakennettiin. Muutoksen havainnointi ja erityisesti onnistuneet esimerkit kannustivat minua työssäni. Ehdin ajanjakson kuluessa huomata myös monenlaisia kartanomaisemiin kohdistuvia uhkia: täydennysrakentamisen aiheuttamia paineita, kiinteistöjen myymistä ja kulttuuriympäristön suojeilua koskevia aikaisempaa kriittisempiä näkemyksiä. Kartanomaisemiin kohdistuvat entistä suuremmat paineet vakuuttivat minut näkökulmani ja maiseman historiallisten arvojen puolustamisen tärkeydestä. Väitöskirjatyöni päättymisen jälkeen Helsingin kartanomaisemat jatkavat muuttumistaan ilman alati tarkkailevaa silmääni. Toivotan niille onnellista matkaa, ja piipahdan niitä sitten toisinaan katsomassa, kuin vanhoja tuttaviani.

Tutkimustyötäni on siivittänyt monen ihmisen antama tuki. Haluan kiittää asiantuntevasta ohjauksesta ja kannustuksesta työni ohjaajia. Väitöskirjatyötäni edistivät professori Jyrki Sinkkilän tuki ja tarkat huomiot sekä tekniikan tohtori Riitta Salastien huolellinen perehtyminen ja erityisesti työni rakennetta koskevat oivalliset kommentit tutkimukseni ratkaisevassa vaiheessa. Kiitän lämpimästi vastuuproffessoriani Aino Niskasta kaikesta tuesta ja mahdollisuudesta osallistua arkkitehtuurin historian jatko-opiskelijoiden ohjaustapaamisiin. Näissä tapaamisissa erityisesti filosofian tohtori Ritva Wäreän kannustavat kommentit vaikuttivat ratkaisevasti työni edistymiseen ja uskooni aihepiiriin tärkeydestä. Haluan kiittää myös professori emeritus Tom Simonsia, joka tuki työtäni jatko-opintojeni alkuvaiheessa, ja professori emeritus Vilhelm Helanderia, jonka johtama kartanokurssi loi vahvistusta tutkimustyöhöni. Kiitän lisäksi esitarkastajiani professori Maunu Häyrystä ja filosofian tohtori Ritva Wärettä tarkoista huomioista ja rakentavista neuvoista.

Tutkimustyötäni ovat taloudellisesti rahoittaneet Suomen Kulttuurirahasto, Jenny ja Antti Wihurin rahasto sekä Maiju ja Yrjö Rikalan Puutarhasäätiö, mistä esitän lämpimät kiitokset. Tämän työn on mahdollistanut myös työnantajani, Tampereen kaupungin, joustavuus ja ymmärtäväisyys päätoimen rinnalla suoritetuista opintoista kohtaan. Kiitän myös seuraavia henkilöitä, joilta olen saanut apua matkan varrella: Pia Alapeteri, Aalto ARTS Booksin kustannustoimitus; Pekka Hahle, apu kaupunginarkistossa; Leena Kärkkäinen, apu kaupunkisuunnitteluviraston kirjastossa; Matti Liski, apu erityisesti Tullisaarta koskevan aineiston osalta; Inka Norros, kaavioiden graafinen viimeistely; Vesa Nurmi, apu kaupunkimittausosaston ilmakuviensa osalta. Elina Katajalle esitän kiitokseni käännösten tarkistuksesta sekä ystävytemme antamasta tuesta. Marja-Leena Muukkaa kiitän kirjani graafisesta suunnittelusta ja taitosta sekä hyvästä yhteistyöstä. Suuri kiitos kuuluu lisäksi lähdeluettelossa mainituille lukuisille asiantuntijoille, jotka tarjosivat ystävällisesti aikaansa ja aineistoaan käyttööni.

Lämpimin kiitos kuuluu kuitenkin kotikentälle. Vanhempani Lauri ja Sirkka, puolisoni Jouni ja lapseni Mai ja Stella – kiitos kaikesta tuesta tämän pitkään kestäneen työn eri vaiheissa.

Tampereen Juhannuskylässä lokakuussa 2015

Ranja Hautamäki

1

KARTANOMAISEMA TUTKIMUSKOHTENA

Tuomarinkylän kartano 1800-luvun lopulla.
(Helsingin kaupunginmuseo, tässä Perälä, Alapeteri & Ruoff 2011, 28)

1.1 JOHDANTO

Lainehtivan viljapellon yli johtaa puukuja, jonka päätteenä on vehreän puiston reunustama kookas päärakennus ja sitä säestävät sivurakennukset. Maaseudun perinteisen kartanomaiseman tunnistaa jokainen, ja sen historialliset arvot ovat yleisesti tiedossa. Tällainen maisema oli tyypillinen myös Helsingin pitäjässä 1800-luvulla. Nyt tilanne on toisenlainen. Viljapellon paikalla voi olla esikaupunkien asuinalueita, siirtolapuutarhoja tai virkistysalueita. Maisemaa aiemmin hallinnut päärakennus voi jäädä kerrostalojen varjoon ja monelta huomaamatta. Eheän kokonaisuuden tilalla on fragmentaarinen, kaupunkirakenteeseen lomittunut kartanomaisema. Vaikka monet arvokkaat piirteet ovat hävinneet, kaupungissa sijaitsevilla kartanoilla on silti kiinnostavuutta tutkijalle ja merkitystä asukkaille. Oman mielenkiintoni ovat herättäneet Helsingin kartanot, niiden suhde kaupunkiin ja kysymykset, miten kaupungin kasvu on vaikuttanut niihin sekä miten kartanot puolestaan ovat vaikuttaneet kaupunkirakenteen muotoutumiseen. Ajatus tutkimusaiheesta on syntynyt juuri kiinnostuksesta tarkastella kartanoa osana muuttuvaa kaupunkiympäristöä ja kaupunkisuunnittelua eikä ympäristöstään erotettuna historiallisena objektina.

Tutkimuskohteinani ovat *kaupunkimaistuneet* kartanomaisemat: rakennusten, pihapiirin, puiston ja kaupunkirakenteeseen sulautuneiden tilusten kokonaisuudet Helsingissä. Kartanoympäristöt ovat erilaisia sijaintinsa, säilyneisyytensä ja käyttönsä suhteen. Ääripäinä ovat eheät kulttuurimaisemakokonaisuudet ja lähes hävinneet kartanoympäristöjen fragmentit. Kartanoiden piirteet näkyvät lukuisin eri tavoin kaupunkikuvassa ja -rakenteessa. Puukujat ovat saattaneet säästyä asuinalueen puistokatuina, kartanopuistoja hyödynnetään ulkoilualueina, peltoja on muutettu viljelypalstoiksi ja useat kartanorakennukset ovat avanneet ovensa monenlaiselle toiminnalle. Suurin osa kohteista on Helsingin kaupungin omistuksessa, ja niiden ympäristöt ovat julkisia viheralueita. Yhdessä ne muodostavat merkittävän osan kaupungin viherverkkoa. Kartanot ovat samalla esikaupunkialueiden vanhinta historiallista kerrostumaa ja asukkaille tärkeitä historian kokemisen paikkoja. Helsingin esikaupungeista moni on syntynyt kartanoiden sijoille ja saanut myös nimensä niiden mukaan.

Kartanomaisemat ovat osa Helsingin historiaa, jota tulisi vaalia ja säilyttää jälkipolville. Työni johtoajatukseen on kartanomaiseman ymmärtäminen kaupunkirakenteen historiallisina juurina ja paikan identiteetin lähteenä. Pyrin tutkimuksessani tuomaan esille, miten kartanot ovat vaikuttaneet kaupunkirakenteen muotoutumiseen ja miten ne näkyvät kaupunkikuvassa. Haluan osoittaa, millä tavoilla kartanomaiseman piirteitä voidaan hyödyntää kaupunkisuunnittelussa identiteettiä luovana voimavarana. Maisemia ei voi museoida eikä tiloja säilyttää entisenlaisina elävinä, maataloutta harjoittavina kokonaisuuksina.

Kartanoiden kulttuuriperintö voidaan kuitenkin ottaa monella tavalla huomioon suunnittelun lähtökohtina.

Kartanoympäristöjen arvojen säilyttäminen ja piirteiden hyödyntäminen ei ole aina toteutunut. Muutama kartano on jäljellä enää fragmentteina tai vain paikkojen nimissä. Kohteita tuhottiin ja laiminlyötiin 1950–1970-luvuilla. Kartanoympäristöihin sijoitettiin liian raskaita toimintoja, ja historiallisten arvojen vaaliminen jäi toissijaiseksi. Viime vuosikymmeninä kaupungin tiivistäminen on tuonut uusia muutospaineita. Pellot on nähty rakentamattomana vapaa-alueena, jota on nakerrettu täydennysrakentamisella pyrittäessä yhdyskuntarakenteen tiivistämiseen. Uusia teitä on linjattu kartanoiden kupeeseen vedoten liikenteen kasvuun ja sujuvuuteen. Kiinteistöjen myynti kaupungilta yksityisille toimijoille on aiheuttanut epävarmuutta kartanoiden tulevaisuudesta. Osa päärakennuksista odottaa tämänkin tekstin kirjoittamishetkellä kohtaloaan ¹. Lisääntyvät käyttöpainet, uudet toiminnot ja rakenteet ovat uhanneet kartanopuistojen arvoja. Historiallisten puistojen ja kulttuurimaisemien piirteet ovat vähän tunnettuja ja vaikeasti osoitettavia arvoja maankäytön ristiriitatilanteissa, minkä vuoksi niiden puolustamiseen tulee kiinnittää enemmän huomiota. Maisema-arkkitehtina koen tämän työni kantavaksi motiiviksi ja samalla keinoksi tuoda tutkimukseni lähemmäksi ympäristönsuunnittelun tarpeita.

Tutkimuksen aihepiiri edustaa kulttuurimaiseman suojelua ja suunnittelua. Se kuuluu maisema-arkkitehtuurin alaan, josta on toistaiseksi Suomessa ilmestynyt vain vähän tutkimuksia. Väitöskirja tuo uuden, kartanoympäristöihin perustuvan näkökulman esikaupunkien muotoutumiseen ja sitä kautta helsinkiläiseen urbanismiin. Lisäksi väitöskirja kartuttaa tietoa Helsingin kartanomaisemista, joiden tarkastelu on jäänyt vähemmälle huomiolle kuin kartanorakennusten ja -kulttuurin. Työ jatkaa pääkaupungin historiallisia puistoja koskevaa tutkimusta, joka on tähän mennessä kohdistunut lähinnä kaupunkipuistoihin, kansanpuistoihin sekä yksittäisiin kohteisiin. Tutkimus tuo uutta tietoa kartanomaisemien ja kaupunkirakenteen yhteensovittamisesta ja historiallisten puutarhojen sekä kulttuurimaisemien suojelukysymyksistä. Koen työn aihepiirin hyvin ajankohtaiseksi, sillä voimakkaiden kasvukeskusten alueella kulttuurimaisemiin kohdistuu yhä suurempia rakentamis- ja käyttöpaineita. Toivonkin tutkimukseni edistävän arvokkaiden ympäristöjen säilymistä ja kehittämistä osana kaupunkia.

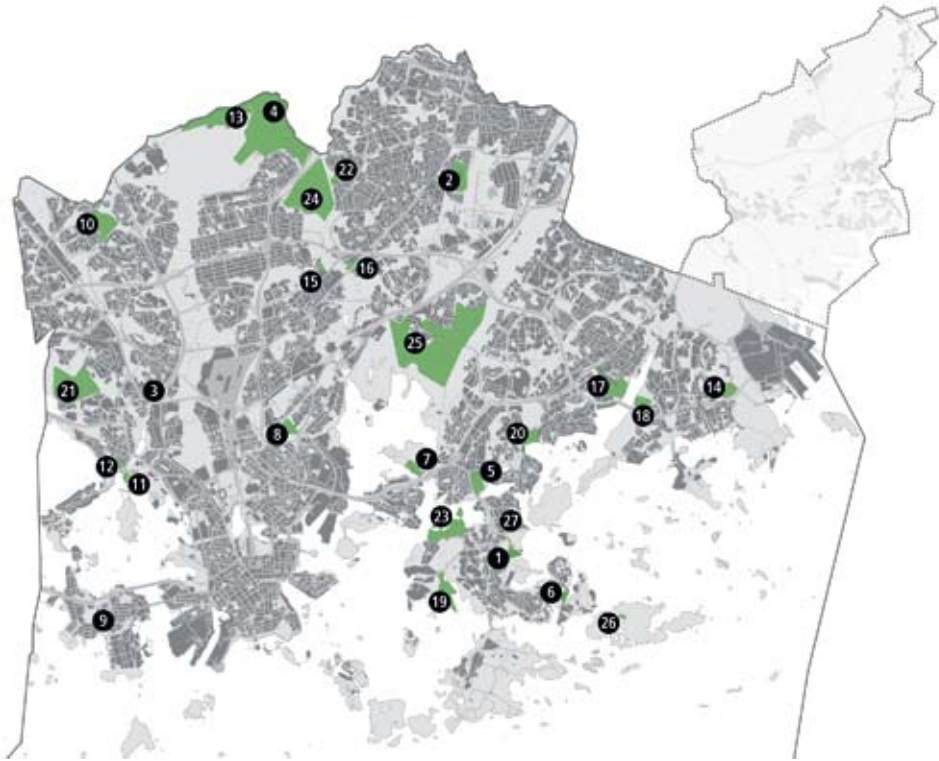
1.2 TAVOITTEET JA MENETELMÄT

1.2.1 Tutkimuskohde

Tutkimus luo kokonaiskatsauksen Helsingin kartanomaisemiin ja käsittelee periaatteessa kaikkia eli yhteensä 27 kartanoympäristöä. Tarkasteltavina ovat kartanot maisemallisina kokonaisuuksina. Niiden tunnusmerkkejä ovat alkuaan olleet rakennusten lisäksi piha, puisto tai puutarha sekä tilaan liittyneet viljelyalueet. Helsingin kartanot muodostavat Suomen oloissa poikkeuksellisen hyvin säilyneen, kaupunkirakenteeseen lomittuneen kartanoverkoston. Kooltaan ja komeudeltaan ne eivät pysty kilpailemaan maan merkittävimpien kartanoiden kanssa. Niihin verrattuna Helsingin alueen tilat ovat melko pieniä ja vaatimattomia sekä useat ovat myös verraten nuoria. Tutkimuksen pääpaino onkin kartanoiden ja kaupungin suhteessa, jolloin tarkasteltavana on varsinaisen kartanokeskukseen ohella myös ympäröivä kaupunkirakenne. Helsingin kohteet tarjoavat tässä suhteessa monipuolisen aineiston. Kartanoita on suhteellisen paljon, ja kaupungin kasvu on suuntautunut suurelta osin tilojen entisille maille. Erityistä on myös kaupungin omistamien ja julkisessa käytössä olevien kartanoalueiden suuri määrä ².

Verrattuna muihin suuriin kaupunkeihin Helsingin kartanot näkyvät monin tavoin esikaupunkimaisemassa ja kaupunkilaisten arjessa. Vantaalla ja erityisesti Espoossa on säilynyt suuri määrä kartanoita, mutta ne eivät kytkeydy yhtä tiiviisti kaupunkirakentamiseen ja niistä huomattava osa on edelleen yksityisiä ja asuinkäytössä ³. Turussa on säilynyt useita kartanoita kaupungin liepeillä, mutta kaupunki ei enää omista niitä, eikä niillä ole juurikaan merkitystä kaupungin viherverkossa ⁴. Tampereella kartanoita on selvästi vähemmän, ja vain muutama niistä on kaupungin omistuksessa ⁵.

Helsingin kartanoiden erityispiirteenä on niiden historian kytkeytyminen Viaporin ja pääkaupungin syntyyn. Kartanoihin liittyvä kaupunkirakentamisen ja kaupunkisuunnittelun historia on hyvin monivaiheinen ja muodostaa tutkimukselle antoisan lähtökohdan. Kehityskaareen on kuulunut kartanomaiden palstoitusta huvilatonteiksi, huvilayhdyskuntia, esikaupunkeja, lähiöitä ja täydennysrakentamishankkeita. Kartanot ovat kaupunkimaistuneet eri tavoin. Mukana on Puotilan ja Munkkiniemen kaltaisia kaupunginosiin nivoutuneita kartanomaisemia, Lauttasaaren ja Yliskylän tapaisia suppeita kartanosaarekkeitä sekä Tuomarinkylän ja Haltialan kaltaisia laajoja kulttuurimaisemakokonaisuuksia. Siirryttyään pois yksityisomistuksesta tilat ovat kokeneet monia vaiheita hyötykäytöstä alennustilaan ja lopulta arvostukseen. Suurin osa helsinkiläisistä kartanoista on nykyään kaupungin omistuksessa ja julkisessa käytössä erilaisina harrastus- ja virkistyspaikkoina, nähtävyyksinä ja juhlatiloina. Myös tässä suhteessa Helsingin kartanoverkosto on ainutlaatuinen ja tukee tutkimusaihetta kartanoista kaupunginosien virkistysalueina ja yhteisöllisinä kiinnekohtina.

1. Degerö	8. Kumpula	15. Oulunkylä	22. Tapaninkylä
2. Fallkulla	9. Lauttasaari	16. Pukinmäki	23. Tullisaari
3. Greijus	10. Malminkartano	17. Puotila	24. Tuomarinkylä
4. Haltiala	11. Meilahti	18. Rastila	25. Viikin latokartano
5. Herttoniemi	12. Munkkiniemi	19. Stansvik	26. Villinki
6. Jollas	13. Niskala	20. Ströms	27. Yliskylä
7. Kulosaari	14. Nordsjö	21. Tali	

Tutkimuskohteena olevat kartanoympäristöt vaihtelevat laajuudeltaan ja luonteeltaan. Tarkastelualueena on kaupungin nykyinen hallinnollinen alue, lukuun ottamatta vuonna 2009 liitettyä Sipoon aluetta. Kohteista käytetään yleisesti vakiintuneita ja Helsingin kaupungin käyttämiä virallisia nimiä. Vuosaaressa sijaitsevaa kartanoa kutsutaan historiallisissa lähteissä vakiintuneella nimityksellä Nordsjö ja Huopalahdessa sijainnutta tilaa nimellä Greijus. (Muokattu Helsingin kaupungin pohjakartasta)

Helsingin kartanoympäristöt ovat arvokasta kulttuuriperintöä. Ne edustavat esikaupunkialueen vanhinta historiallista kerrostumaa arkeologisen perinnön ohella. 1700-luvulle ulottuva kartanopuutarhakulttuuri kuuluu Helsingin varhaisimpaan puistoperintöön. Kartanopuutarhat ovat historialtaan vanhempia kuin julkiset puistot, joiden alkuvaiheet ajoittuvat 1800-luvun alkuun ja vakiintuminen tapahtui 1880-luvulla ⁶. Vaikka suuri osa kartanoista on nykyään julkisia ja niihin on tullut julkisen puiston piirteitä, ne eroavat silti selvästi kaupunkipuistoista. Kartanoiden historia yksityiskoteina ja maatiloina on edelleen vahvasti näkyvissä. Myös runsas rakennuskanta on tyypillistä kartanopuistoille.

Helsinki on otollinen tutkimuskohde myös kartanoympäristöjen suojelun näkökulmasta. Kartanoiden kulttuurihistoriallinen merkitys on tunnustettu. Niiden suojeluun herättiin Helsingissä 1970-luvun alussa, ja suojelua on johdonmukaisesti jatkettu kaavoituksen ja kunnostuksen keinoin. Helsingin alueen kartanoympäristöt ovat, kuten kaupunki itse, jatkuvassa muutostilassa. Kaupungin tiivistäminen on kohdistunut myös kartanomaisemiin ja johtanut useisiin kartanoympäristöihin vaikuttaviin täydennysrakentamishankkeisiin. Lisäksi kartanoalueilla on ilmennyt julkisen virkistyskäytön lisäämisen paineita ja monenlaisia intressejä alueiden käytön, luonnonsuojelun ja kiinteistöjen omistamisen osalta. Kartanoympäristöihin vaikuttaneet erilaiset suunnitteluhankkeet tarjoavatkin kiinnostavan aineiston säilyttämisen ja yhteensovittamisen kysymysten tarkasteluun.

1.2.2 Tutkimuskysymykset ja tutkimuksen rakenne

Työn teemana on kartanoiden ja kaupungin kohtaaminen. Sitä kuvaavat kolme näkökulmaa: kartanoympäristöjen kaupunkimaistuminen, säilyttäminen ja yhteensovittaminen kaupunkirakenteeseen. Tutkin kartanoiden ja kaupungin kohtaamista historiallisena ilmiönä, maisemallisena ilmentymänä ja suunnittelutehtävänä. Keskeisenä tarkastelukohteenä on kartanoiden vuorovaikutteinen suhde ympäristöönsä – kaupungin vaikutus kartanoympäristöihin ja toisaalta kartanoiden vaikutus kaupunkirakenteeseen. Tarkastelen kartanoympäristöjen ja kaupunkirakenteen suhdetta sekä kartanomaisemien kaupunkimaistumisen tapoja vastaamalla seuraaviin kysymyksiin:

- Miten kartanoympäristöt ovat muotoutuneet osaksi kaupunkia ja miten ne ovat vaikuttaneet kaupunkirakenteeseen?
- Millä tavoin tätä kaupunkimaistumisen kehitystä on suunnittelun ja suojelun keinoin ohjattu?
- Miten kartanoiden maisemallisia piirteitä on vaalittu ja yhteensovitettu muiden intressien, erityisesti kaupunkirakentamisen ja uusien käyttötapojen kanssa?

Tutkimus koostuu kuudesta pääluvusta. Ensimmäisessä luvussa, *Kartanomaisema tutkimuskohteena*, käsittelen tutkimukseni tavoitteita, menetelmiä ja aineistoja. Kartoitan myös työni asemaa kartanotutkimuksen kentässä. Lisäksi tuon esille kysymyksenasetteluuni liittyvää tutkimusta ja käsitteistöä. Tutkimukseni toinen luku *Kartanomaisemasta kaupungiksi, säätyläistöistä virkistysalueiksi* tarkastelee kartanomaisemien kehitysvaiheita kasvavassa Helsingissä 1800-luvun lopulta nykypäivään ja luo katsauksen kartanoalueiden kaupunkimaistumiseen historiallisena ilmiönä. Kuvaan kartanoiden maiden myyntiä, rakentamista ja käyttötapojen muutoksia. Kolmas luku *Helsingin kartanomaisemien kaupunkimaistuminen* keskittyy nykyhetkeen ja käsittelee kartanoalueiden kaupunkimaistumista maisemallisena ilmentymänä. Selvitän, miten kohteiden maisemalliset piirteet näkyvät kaupunkikuvassa ja -rakenteessa. Arvioin kartanomaisemien säilyneisyyttä ja kaupunkimaistumisen astetta, sekä havainnollistan helsinkiläisiä kartanomaisematyyppejä.

Neljäs luku *Kartanoalueet Helsingin kaupunkisuunnittelussa* keskittyy suunnittelun ja suojelun kysymyksiin. Käsittelen kartanoalueiden asemaa kaupunkisuunnittelussa 1900-luvulla, kuvaan niiden muodostumista kaupunkisuunnittelun ja suojelun kohteiksi sekä selvitän niiden suojelun keinoja. Viides luku *Kartanoympäristöjen yhteensovittaminen kaupunkirakenteeseen* erittelee kartanoiden ja kaupungin kohtaamista kahdesta näkökulmasta: täydennysrakentamisen ja kasvavien käyttöpaineiden kannalta. Kuvaan esimerkkikohteiden avulla kartanoalueiden rakentamishankkeita, kunnostusta ja kartanokiinteistöihin kohdistuvia muutoksia, ja arvioin hankkeiden tavoitteita sekä vaikutuksia. Selvitän, miten kartanoiden maisemallisia piirteitä on vaalittu, uhattu ja yhteensovitettu muiden intressien kanssa. Lopuksi tuon esille kaupungin ja kartanoiden yhteensovittamisen malleja ja keinoja vaalia kartanoiden maisemallisia piirteitä. Kokoan johtopäätökset viimeiseen lukuun *Kartanot kaupunkistumisen tiellä*.

1.2.3 Keskeiset rajaukset

Tutkimusalueena on Helsingin nykyinen hallinnollinen alue lukuun ottamatta vuonna 2009 liitettyä Sipoon liitosaluetta, joka on jätetty tarkastelun ulkopuolelle. Sipoon kohteita ei ollut tarkoituksenmukaista liittää tutkimukseen, sillä työn pääpaino on kartanoiden kaupunkimaistumisessa, mikä on liitosalueella vasta edessä. Östersundomin ja Husön kartanot sekä alueen suuret maatilat muodostavat ehjän, edelleen viljelyskäytössä olevan kulttuurimaiseman, jonka kysymykset ovat olennaisesti toiset kuin tutkimukseni muiden kohteiden. Lisäksi alueen vuodesta 2010 jatkunut yleiskaavaprosessi on kesken⁷. Vantaan ja Espoon aluetta sivutaan tutkimuksessa siltä osin, kun ne liittyvät Helsingin kohteiden tarkasteluun. Vantaan ja Helsingin tarinat kytkeytyvät tiiviisti yhteen Helsingin pitäjän ja sitä seuranneen maalaiskunnan vaiheiden osalta⁸. Suuri osa tutkimuskohteista kuului

hallinnollisesti Helsingin maalaiskuntaan vuonna 1946 tapahtuneeseen alueliitokseen asti⁹. Olen jättänyt kuitenkin Vantaan historian ja Vantaalla sijaitsevat kohteet tarkastelun ulkopuolelle, koska näkökulmana on kartanoiden suhde nimenomaan Helsingin kaupunkiin, jossa kaupunkimaistuminen on edennyt pitkälle. Tämän vuoksi olen sulkenut pois tutkimuksesta myös Helsingin kaupungin omistamat, muissa kunnissa sijaitsevat kartanot: Espoossa sijaitsevan Luukin ja Salmen tilan Vihdissä.

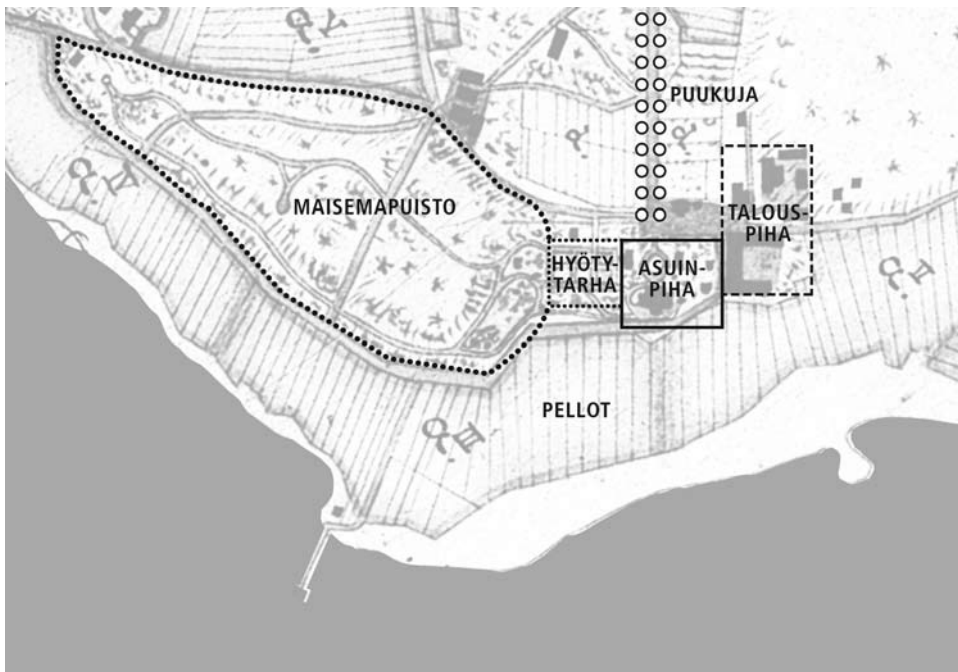
Työn kannalta on olennaista **kartano**-käsitteen rajausta. Tarkasteltaviksi on valittu kohteet, jotka on luokiteltu kartanoiksi tai kartanoa vastaaviksi suurtiloiksi aiemmissa lähteissä¹⁰ ja jotka ovat tutkimukseni näkökulman kannalta kiinnostavia. Kohteiden valinnan taustalla on myös Helsingin kaupungin rakennusvirastolle laatimani inventoinnin rajausta¹¹. Olen pyrkinyt riittävän laajaan ja monipuoliseen tutkimusaineistoon oman näkökulmani kannalta. En tähtää kattavaan katsaukseen Helsingin kartanoista, minkä vuoksi kaikkia kohteita ei käsitellä yhtä perusteellisesti. Kunkin luvun aihepiiri on määritelty, mihin kohteisiin keskityn. Pääpaino on kohteissa, jotka ovat säilyneet nykypäivään asti ja jotka kytkeytyvät esikaupunkien muotoutumiseen. Hävinneitä tiloja, kuten Oulunkylää, Greijusta ja Tapaninkylää käsitellään säilyneitä kohteita niukemmin.

Kartano ei ole yksiselitteinen käsite. Eino Jutikkalan ja Gabriel Nikanderin mukaan historiallisia kartanoita ovat rälssisäterit ja ratsuvelvolliset säterit, huomattavat virkatalot sekä säätyläisomistuksessa varhain ja pitkään olleet suurtilat¹². Myös monet muut suurtilat mielletään kartanoiksi, jos ne muistuttavat kartanoita kooltaan ja visuaalisilta ominaisuuksiltaan. Lisäksi Helsingin seudulla kartanon ja kesähuvilan ero on välillä hiuksenhieno, sillä osa kartanoista toimi 1800-luvun lopulla vain kesäkäytössä. Jutikkalan ja Nikanderin teoksen *Suomen kartanot ja suurtilat* kohteiden valintaperusteina oli tilan historia ja viljellyn maa-alan määrä, jonka tuli olla lähes 100 hehtaaria tai enemmän¹³. Teos mainitsee tutkimusalueeltani 17 kohdetta, joiden joukossa ovat Degerö, Haltiala, Herttoniemi, Kulosaari, Kumpula, Lauttasaari, Nordsjö, Oulunkylä, Pukinmäki, Puotila, Malminkartano, Munkkiniemi, Stansvik, Tali, Tuomarinkylä, Tullisaari ja Viikin latokartano¹⁴.

Omaan työhöni olen valinnut myös kohteita, joilla ei ole säteri- tai virkatalotaustaa tai alkuaan laajoja viljelyalueita. Fallkullan, Greijuksen, Jollaksen, Meilahden, Niskalan, Rastilan, Strömsin, Tapaninkylän, Villingin ja Yliskylän tilat ovat mukana, sillä niillä on kartanoihin verrattavia piirteitä ja erityistä mielenkiintoa oman tutkimukseni näkökulmasta. Toisaalta olen rajannut pois esimerkiksi Borgsin ratsutilan, useita merkittäviä maatiloja sekä Annalan, joka kytkeytyy tiiviimmin huvilakulttuuriin kuin varsinaisiin kartanoihin. Olen jättänyt tarkastelusta pois myös Pukinmäen kartanon lähellä sijainneet ja sittemmin hävinneet Sonabyn sekä Stensbölen tilat¹⁵. Tarkastelun ulkopuolelle jääneet kohteet eivät olisi tuoneet olennaisesti lisää tutkimukseeni. Lisäksi perustelen rajaustani

työni tavoitteella, jonka päätarkoitus ei ole Helsingin kartanoiden ja suurtilojen historian selvittäminen, vaan kartanoiden ja kaupungin kohtaamisen teemojen valottaminen.

Kartanon lisäksi täsmennystä kaipaa myös **kartanomaiseman** käsite. Työssäni määrittelin kartanomaiseman rakennusten, pihapiirin, puiston ja kaupunkirakenteeseen nivoutuneiden tilusten visuaaliseksi kokonaisuudeksi, sen osaksi tai jäänteeksi. Visuaalisuuden lisäksi kartanomaisemaan kuuluu myös historiallinen, kulttuurinen ja toiminnallinen ulottuvuus. Osa kartanomaiseman fyysisistä piirteistä on selvästi näkyviä – rakennuksia, puistoja, puukujia ja kiviaitoja, ja osa vaikeammin havaittavia jälkiä – tonttirajoja, entisiä peltoja ja teitä. Kartanomaisemaan kuuluu myös aineeton sisältö: nimistö, toiminnot ja paikkaan kohdistuvat kiintymyksen tunteet, jotka ovat tulleet näkyviksi erityisesti alueisiin kohdistuneissa ristiriitatilanteissa.

Kartanomaiseman eri osa-alueet, esimerkkinä Puotila vuoden 1905 kartan mukaan. Kartanon päärakennus ja sitä kehystävät siipirakennukset muodostivat symmetrisen asuinpihan. Asuinpihan vieressä oli talouspiha ja kortteleihin jaettu hyötypuutarha sekä metsäkukkulalle perustettu maisemapuisto. Päärakennuksen asemaa korostettiin pitkällä puukujalla. (Muokattu Helsingin kaupunginarkiston kokoelman pohjakartasta)

Maisema on käsitteenä monimerkityksellinen, eikä valitsemani näkökulma kartanomaisemaan pyri kattamaan maisemaan liittyviä lukuisia ulottuvuuksia. Eurooppalaisen maisemasopimuksen mukaan *maisema tarkoittaa aluetta sellaisena kuin ihmiset sen mieltävät ja jonka ominaisuudet johtuvat luonnon ja/tai ihmisen toiminnasta ja vuorovaikutuksesta* ¹⁶. Olen rajannut kuitenkin maiseman yhteisöllisen tulkinnan ja ekologisen ulottuvuuden oman työni ulkopuolelle ja keskittynyt maiseman visuaalisiin ja toiminnallisiin muutoksiin. Perustelen rajausta työni näkökulmalla, joka liittyy kartanomaisemien kaupunkimaistumisen fyysisen ja toiminnallisen ilmiön tutkimiseen. Valitsemani rajausta on vaikuttanut myös käyttämiini menetelmiin ja lähdeaineistoon. Kartanomaiseman rinnalla käytän työnsäni myös käsitettä **kartanoympäristö**, jolla korostan kartanomaiseman ytimessä olevaa tilakeskusta ja rakennusten sekä alueiden käyttöä. Rakennukset ovat mukana tarkastelussa, mutta pääpaino on niistä laajemmassa ympäristössä ja erityisesti kartanopuistoissa ja pihapiireissä.

Ehyenä säilyneestä kartanomaisemasta voidaan tyypillisesti erottaa neljä osa-aluetta: 1. päärakennus ja usein sivurakennusten reunustama asuinpiha sekä mahdollisesti pihalle johtava puukuja, 2. päärakennuksen läheinen puutarha ja yleensä myös vähän kauempana sijaitseva puisto, 3. tuotantorakennusten muodostama talouspiha ja työväenasuntojen alue sekä 4. hyötytarhat ja pellot ¹⁷. Olen jättänyt tarkastelun ulkopuolelle kartanoiden kauempana sijaitsevat metsäalueet, torpat ja muut alustalaisasumukset, jotka muodostaisivat erillisen, sinänsä mielenkiintoisen tutkimusaiheensa. Vaikka pääpaino on säilyneissä kohteissa, olen ottanut mukaan tarkasteluun myös vain osittain säilyneitä tai lähes hävinneitä kartanoympäristöjä.

Tutkimuksen keskeisenä käsitteenä on **kaupunkimaistuminen**, joka liittyy työn aikarajaukseen ja tutkimuskysymyksiin. Tarkoitin kaupunkimaistumisella ympäristön muuttamista kaupunkiympäristön kaltaiseksi rakennetuksi ympäristöksi. Tällöin huomio kohdistuu niihin visuaalisiin ja toiminnallisiin muutoksiin, joita kaupungistuminen on tuonut maaseutumaiseen kartanomaisemaan. Kaupunkimaistuminen ilmenee kartanomaisemassa monella tavalla: vanhoja rakennuksia on purettu tai muutettu ja uusia rakennettu. Maisemallisia piirteitä on hävinnyt tai muuttunut olemukseltaan ja uudensuuntaisia on ilmennyt. Alueiden ja rakennusten käyttötarkoitus on vaihtunut, ja maanviljely sekä karjanhoito ovat päättyneet. Vanhan kulttuurimaiseman tilalle on syntynyt uusi kulttuurimaisema, jonka arvioiminen on tutkimuksen keskeisiä tehtäviä. Kaupunkimaistuminen ilmenee myös suunnittelun ja suojelun tehtäväkentälle nousseina kysymyksinä, jotka liittyvät kaupunkirakenteen ja kartanomaiseman yhteensovittamiseen. Kaupunkimaistumisen laajana viitekehystenä on **kaupungistuminen**, jolla tarkoitetaan yleisesti kaupungissa asuvan väestön kasvua sekä samanaikaisia muutoksia yhteiskunnan taloudellisissa ja sosiaalisissa rakenteissa sekä ihmisten elämäntavoissa ¹⁸. Oman työni yhteydessä kaupungistuminen liittyy Helsingin väkiluvun kasvuun sekä alueelliseen laajenemiseen ja erilaistumiseen.

Kartanoita ja tutkimusaluetta koskevien täsmennysten ohella työssä on **ajallinen** raja. Koska keskiössä on kartanoiden ja kaupungin suhde, olen rajannut tutkimukseni voimakkaan kaupungistumisen vaiheeseen, 1800-luvun lopulta nykypäivään. Kartanotutkimus painottuu yleisesti tilojen suuruuden aikaan. Oman työni tavoite on sen sijaan kartanoiden tarkastelu urbanismin osana, mikä on selkeästi vähemmän tutkittu ja dokumentoitu aihe. Vaikka kartanoiden varhaisvaiheet eivät kuulu tutkimukseni piiriin, esitetään kuitenkin alussa kaupunkimaistumisen lähtökohdan kuvaus ja lyhyt katsaus Helsingin kartanoihin ennen kaupungistumista. Suunnittelua koskeva osuus painottuu 1980-luvun jälkeiseen aikaan, johon liittyvät erityisesti tutkimukseen valitut teemat: kaupunkirakenteen tiivistäminen ja kartanoympäristöjen uudet käyttötavat. Kartanomaisemien muutosta seurataan vuoteen 2014 asti, jonka jälkeiset tapahtumat ja kaavahankkeet eivät ole systemaattisesti mukana tarkastelussa. Uuden yleiskaavan valmistelu on tämän vuoksi pääosin rajattu pois, sillä kaavaluonnos oli nähtävillä alkuvuonna 2015 ja sen aineisto ei ehtinyt mukaan tarkasteluun. Tutkimuksen maastohavainnointit on tehty vuosina 1998–2014 ja haastattelut vuosina 2014–2015.

1.2.4 Menetelmät ja aineistot

Tutkimuksen aihepiiri kytkeytyy maisema-arkkitehtuurin kentässä kulttuurimaiseman suojeluun ja suunnitteluun. Suojelukäsite viittaa yleisesti maiseman erityispiirteiden säilyttämiseen ja suunnittelu maiseman muuttamiseen sekä uusien maisemien luomiseen¹⁹. Kulttuurimaisema-käsitteellä korostetaan ihmisen muovaaman maiseman sisältämiä erityisiä kulttuurisia arvoja. Vaikka kulttuurimaisema ei ole käsitteenä yksiselitteinen, se on vakiintunut tutkimusaiheena²⁰. Työni tarkastelukulma on suunnittelijakoulutuksen saaneen maisema-arkkitehdin. Professioni, koulutukseni ja kokemukseni kaupunkisuunnittelun kentällä ovat vaikuttaneet lähestymistapaani ja valitsemiini menetelmiin sekä käsitteisiin. Olen tietoinen näkökulmaani liittyvästä arvoperustasta, joka liittyy maisemansuojelun ja -suunnittelun tehtäväkenttään sekä tapaan arvioida kulttuurimaisemaa²¹. Työni taustalla on myös toive tutkimuksen käytännön soveltamismahdollisuuksista. Vaikka tutkimus käsittelee ensisijaisesti kartanoita, lähestymistapaa on mahdollista soveltaa myös laajemmin historiallisten ympäristöjen analysointiin sekä historian hyödyntämiseen suunnittelun työkaluna. Tutkimuksen kytkemistä käytäntöön on korostettu myös taidehistorian alalla. Esimerkiksi Henrik Lilius on todennut, että ympäristötutkimuksen tavoitteena ei ole vain ympäristön selittäminen, vaan myös vaikuttaminen asumiskelpoisen ja inhimillisen miljööän luomiseen²².

Tutkimuksen teoreettinen lähtökohta on *empiiris-induktiivinen*: tutkin kartanoympäristö- ja empiirisesti laadullisen tutkimuksen menetelmin ja päädyn sen pohjalta päätelmiin. Tutkimuskohteiden suuri määrä ja aineiston laajuus on johtanut tiettyihin rajauksiin ja menetelmiin. En pyri esittämään syvällisesti kaikkien kartanomaisemien muutosvaiheita ja suunnittelukysymyksiä, vaan tavoitteenani on luoda kokonaiskuva Helsingin kartanoiden kaupunkimaistumisesta. Lähestyn tutkimuskohdettani usealla menetelmällä, jotka täydentävät toisiaan. Käytän yhtäältä historian tutkimukselle ominaisia menetelmiä ja toisaalta suunnittelututkimuksen keinoja. Historiantutkimus kytkeytyy perinteisen perustutkimuksen piiriin. Suunnittelututkimus on puolestaan soveltavaa tutkimusta, jossa pyrin hyödyntämään oman professioni asiantuntemusta ja tuomaan tutkimustietoa lähemmäksi suunnittelun tarpeita²³. Tällaisella erilaisten menetelmien ja lähestymistapojen yhdistämisellä, *triangulaatiolla*, pyritään saamaan kattava kuva kartanomaisemien kaupunkimaistumisesta. Eri näkökulmien *komplementaarisuus* soveltuu monitahoisen todellisuuden kuvaamiseen²⁴. *Metodologinen pluralismi* on lisäksi luonteva tutkimusote maisema-arkkitehtuurissa, joka on perusolemukseltaan monitieteistä.

Eri lähestymistavat ovat edellyttäneet erityyppisiä lähdeaineistoja. Hyödynnän historian tutkimukselle tyypillisiä primäärilähteitä, tutkimuskirjallisuutta, empiirisen tutkimuksen havainnointia ja haastatteluja. Monien aineistotyyppien käyttö on perusteltua tutkittaessa luonteeltaan moniulotteista ilmiötä. Esimerkiksi arkkitehti Johanna Hankonen toteaa väitöskirjassaan, että *kaupunkirakentaminen on ilmiö, jonka rekonstruointi kirjoitusten varassa on ongelmallista, koska niin paljon olennaista on tapahtunut kirjallisesti dokumentoidun tapahtumavirran ulkopuolella*²⁵. Oman tutkimusaiheeni osalta aineistojen moninaisuus on ollut myös välttämättömyys, sillä kartanoiden kehitystä osana helsinkiläistä urbanismia ei ole laajasti dokumentoitu eikä tutkittu, ja kokonaiskuvan saaminen on edellyttänyt monitahoista aineistoa.

Kartanomaisemien kaupunkimaistuminen historiallisena ilmiönä

Kuvaan tutkimuksessani kartanoympäristöjen muutosta osaksi kaupunkirakennetta ja kaupunkisuunnittelun tehtäväkenttää. Hyödynnän kuvailevaa ja tulkitsevää historia-analyysia sekä *pitkittäistutkimuksen* strategiaa, joka perustuu saman tutkimuskohteen seuraamiseen, muutosten havaitsemiseen ja analysoimiseen pitkän aikavälin kuluessa²⁶. Tavoitteena on analysoida ja tulkita tutkimuskohdetta sekä siihen vaikuttaneita tekijöitä osana Helsingin laajenemista ja kaupungistumista. Pyrkimyksenä on ymmärtää ympäristön fyysinen ja visuaalinen rakenne sekä tunnistaa ne tekijät, jotka ovat määränneet sen muotoutumisen²⁷.

Kuten maisema-käsitteen tulkinta itsessään, myös maiseman historian tulkinta on monitahoinen tehtävä. Maantieteilijä Petri Raivon mukaan historiallisen maiseman kulttuuristen merkitysten tulkinta on sidoksissa omaan aikaansa ja nykyhetkeen. Tulkintoja tuotetaan ja uusinnetaan jatkuvasti.²⁸ Kartanomaisema, jonka muutosvaiheita tutkin, on itse määrittelemieni ja nykyhetkeen sidottujen käsitteiden kehystämä. Kartanotutkimuksen eri vaiheet osoittavat, että eri aikakausina on ollut erilaisia tulkintoja kartanomaisemasta. Historiantutkimuksessa on yleinen pyrkimys tarkastella tutkimuskohdetta sen oman ajan edellytysten mukaisena. Oman aikakauden edellytysten ymmärtäminen on verrattavissa vieraan kulttuurin ymmärtämiseen, jossa ihmisten käsitys todellisuudesta ja heidän kielen­sä on vieras tutkijalle.²⁹ Omassa työssäni tarkastelen kartanomaiseman fyysisiä ja toiminnallisia muutoksia, jotka voidaan saada selville melko yksiselitteisesti erilaisia aineistoja yhdistämällä, lähdekritiikki huomioon ottaen. Kartanomaiseman kulttuuriset merkitykset raja­an oman työni ulkopuolelle, sillä ne olisivat edellyttäneet aivan toisenlaista lähestymis­tapaa ja erilaisia menetelmiä.

Tutkimuksen tausta-aineistona on Helsingin kaupungille vuonna 1999 laatimani karta­noppuistoinventointi, jossa selvitin yhteensä 25 kohteen historiaa sekä nykytilaa. Olen sen jälkeen syventänyt ja laajentanut tutkimusaineistoa erityisesti kaupunkisuunnittelun sekä kartanoalueiden käytön, suunnittelun ja suojelun osalta. Kartanomaisemien kehitysvai­heiden tarkastelu pohjautuu historiallisiin lähteisiin, joista tärkeimpänä aineistona ovat kartat ja ilmakuvat. Olennaisena aineistona ovat Kansalliskirjaston 1900-luvun venäläiset topografikartat, pitäjän- ja peruskartat sekä Helsingin kaupunkia esittävät kartat³⁰, joiden perusteella hahmotetaan systemaattisesti alueiden kehitysvaiheita. Karttojen lisäksi tärkeä­nä lähteenä on ollut Helsingin kaupungin kiinteistöviraston ilmake­ruva-aineisto vuodesta 1932 lähtien.

Varhaisimpien vaiheiden osalta olen käyttänyt 1700- ja 1800-lukujen kylä- ja tiluskartto­ja pääosin Kansallisarkiston maanmittaushallituksen karttakokoelmasta ja Helsingin kau­punginarkistosta. 1800-luvun maastokartat ovat Kansallisarkiston ja Kansalliskirjaston ko­koelmista. Helsinkiä koskevat kaupunkisuunnitelmat ovat Helsingin kaupunginarkistosta. Historiallinen valokuva-aineisto on peräisin Helsingin kaupunginmuseon ja Museoviraston kuva-arkistoista sekä tutkimuskirjallisuudesta. Kartanoalueiden maanomistusta selvittävät kiinteistökartat ovat Helsingin kaupunginarkistosta. Lisäksi hyödynnetään Helsingin kau­punginarkiston kunnalliskertomuksia sekä Brages Pressarkiv -lehdistöarkiston lehtiartik­keleita, jotka selvittävät erityisesti kartanoalueiden käyttöä. Täydennän primäärilähteitä kartanoita koskevilla historiaselvityksillä, Helsingin rakentamista koskevalla kirjallisuu­della ja kaupunginosahistoriikeilla.

Maiseman muutoksia kuvaavan lähdeaineiston tulkintaan liittyy monia pulmia. Vanhoja karttoja ei tehty kertomaan kartanomaisemasta, vaan niiden sisältö liittyy kunkin kartan synty-yhteyteen³¹. 1700-luvun maanjakokarttojen tehtävänä oli mitata erityisesti kylien maita, peltoja ja niittyjä verotuksen määrittelyä varten³². Tilojen pihapiirin ja alueen maastonmuotojen tarkempi kuvaus jäi siten näiden kartoitusten ulkopuolelle. Kartat kertovat kuitenkin havainnollisesti tutkimuksen kohteena olevasta kartanomaisemasta: kartanoiden ja kylien sijainnista sekä kartanoihin liittyneistä pelloista, niityistä, puutarhaviljelyksistä ja teistä. Kartografiaan on kuulunut perinteisesti varsinaisen mittaustekniikan ohella myös tietojen analyysia ja muuntamista symboliseen muotoon. Fyysisen ympäristön esittämisen lisäksi kartat ovat muokanneet myös mielikuvia ja auttaneet ympäristön käsitteellistymistä osaksi maailmankuvaa.³³ Vaikka tutkimukseni ei käsittelekään karttojen sisältämiä symbolisia merkityksiä, vanhat kartat kertovat kuitenkin kartanon tärkeästä asemasta korostamalla tiloihin liittyviä rakennuksia ja huomattavia piirteitä.

Tutkimukseni painopisteenä olevat kartanomaiseman muutokset 1900-luvulla ovat karttojen tulkinnan kannalta helpompia. 1900-luvun kartat muodostavat varsin homogeenisen ja keskenään vertailukelpoisen aineiston. Olen täydentänyt kartoista saatavaa informaatiota myös ilmakuville. Samalla tavalla olen pyrkinyt varmistamaan tulkintani luotettavuutta myös vertaamalla ja yhdistämällä muita aineistotyyppejä: tutkimuskirjallisuutta, lehtiartikkeleita ja valokuvia. Kuten karttoihin, myös kartanomaisemia esittäviin historiallisiin valokuviin ja maalauksiin on suhtauduttava lähdekriittisesti. Maisemakuvat ovat kulttuurisia tuotteita, jotka peilaavat kunkin aikakauden valtarakenteita ja ihanteita³⁴. Esimerkiksi maalaukset eivät aina kuvaa kartanomaiseman fyysistä todellisuutta, mutta ne kertovat kuitenkin havainnollisesti kartanomaisemaan liittyneistä ihanteista. Myös historialliset valokuvat ovat riippuvaisia paitsi kuvaajansa valinnoista, myös aikakautensa arvoista³⁵. Tämä näkyy selvästi myös Helsingin kartanoita koskevassa kuva-aineistossa: kartanoiden historiasta säätyläistiloina on lukuisia valokuvia, mutta tilojen myöhempiä vaiheita kaupungin omistamina lastenkoteina, kouluina ja virkistyskohteina on dokumentoitu huomattavasti niukemmin.

Kaupunkimaistunut kartanomaisema maisemallisena ilmiönä ja suunnittelukohteena

Tarkastelen työssäni kartanomaisemaa fyysisenä ja toiminnallisena kokonaisuutena sekä suunnittelukohteena kaupunkimaistumisen kontekstissa, osana kaupunkia ja kaupunkisuunnittelua. Kulttuuriympäristöjen hahmottamista kokonaisuutena ja suhteessa kontekstiinsa on pidetty tarpeellisena kulttuuriperinnön tutkimuksen piirissä. Kulttuuriperinnön suojelua tutkivan Randall Masonin mukaan *kulttuuriperintökohteet tulisi ymmärtää suhteessa*

kontekstiinsa – toisin sanoen holistisesti. Paikkaa ei voi kokonaan ymmärtää, jos ei ymmärrä sen kontekstia, joka välttämättä ulottuu kohteen ulkopuolelle sekä kirjaimellisesti että käsitteellisesti (suom. tekijän) ³⁶. Tarkastelen kartanoiden ja kaupungin kohtaamista eri mittakaavatasoilla ja eri näkökulmista. Sovellan kartanomaisemien nykytilan kuvaamisessa poikittais-tutkimuksen strategiaa, jossa tarkoituksena on tutkia kohdetta laaja-alaisesti tiettyä ajan-kohtana ³⁷.

Tutkimuskohteiden runsaus on työn erityinen haaste, mutta samalla se antaa mahdollisuuden kokonaiskuvan muodostamiseen helsinkiläisistä kartanomaisemista. Hyödynnän aineiston käsittelyssä *typologista lähestymistapaa*: kohteiden vertailua, luokittelua ja varianttien määrittelyä eri konteksteissa ³⁸. Luokittelu tuottaa uutta tietoa lajittelemalla ja järjestelemällä aineistoa organisoituun systeemiin tyyppillisten ominaisuuksien, mallien tai teemojen mukaan ³⁹. Typologia on käsitteenä moniulotteinen ja eri tieteenalat soveltavat sitä eri tavoin ⁴⁰. Arkkitehtuuritutkimuksessa typologialla viitataan yleisesti rakennusten tai ympäristöjen tyyppittelyyn fyysisten ja toiminnallisten ominaispiirteiden perusteella ⁴¹. Jan Verwijnenin mukaan typologiat ovat tärkeitä työkaluja kaupungin kaltaisten monimutkaisten kohteiden analysoinnissa ⁴². Typologinen tarkastelu ei ole kuitenkaan vain luokittelun väline, vaan se voi toimia myös selitysmallina ja ymmärryksen lisäajänä sekä suunnittelun työkaluna ⁴³. Omassa työssäni käytänkin typologista analyysia hahmottaakseni kartanomaiseman ja kaupungin erilaisia kohtaamistilanteita, kaupunkimaistumisen mal- leja sekä suunnittelun keskeisiä kysymyksiä.

Tukeudun analyysissani sekä kirjallisiin ja kuvallisiin lähteisiin että empiirisiin havaintoihin maastossa. Pysin luomaan kokonaiskuvan kartanomaisemista tyyppittelemällä kohteita ja niiden kaupunkimaistumisen piirteitä. Syvennän kartanoympäristöjen ja kaupungin yhteensovittamisen ja säilyttämisen kysymyksiä esimerkkikohteiden avulla. Tarkastelen sekä suunnitteluasiakirjoja että suunnittelukysymysten ilmenemistä maastossa. Kytken esimerkkikohteiden tarkastelun laajempaan keskusteluun, jonka rakennan johdantolu- vussa kulttuuriympäristöjä ja historiallisia puutarhoja koskevista tutkimuksista ja kansainvälisistä linjauksista. Olen tietoinen tutkimukseni tähän osuuteen liittyvästä suunnit- teluorientoituneesta ja arvolutautuneesta maisemakäsityksestä, joka poikkeaa kartanomai- semien historiallisten vaiheiden kuvauksesta. Tarkastelen kartanoiden maisemallisten piir- teiden vaalimista suunnittelukoulutuksen saaneena maisema-arkkitehtina, käsittelemällä aihetta tutkimuksen keinoin, luomalla käsitteitä ja perustelemalla johtopäätöksiäni.

Esittelen kartanomaisemien nykytilaa monessa mittakaavassa: koko kaupungin, kaupun- gin osien ja yksittäisten kartanoympäristöjen tasolla. Monipuolisen kokonaiskuvan rakentamiseksi olen käyttänyt monentyyppistä kuva-aineistoa. Olennaisena kuva-aineis- tona ovat maastokäynneillä ottamani valokuvat ⁴⁴. Tärkeän lähteen muodostavat myös

nykytilaa esittävät Helsingin kiinteistöviraston ilmakuvat, joiden avulla hahmotetaan kartanomaisemien ja kaupunkirakenteen suhdetta. Yksittäisten kuvien ja karttojen sijaan olen hyödyntänyt teemoittain järjestettyjä kuvakoosteita, joiden tarkoituksena on luoda kokonaiskatsaus laajaan tutkimusaineistoon. Kuva-aineiston luokittelu ja analysointi on ollut menetelmä ja myös näkyvä lopputulos, jonka olen tuonut tekstini rinnalle tukemaan argumentointia ja syventämään analyysia ⁴⁵.

Esimerkkikohteiden analysoinnissa tärkeinä lähteinä ovat Helsingin kaupungin kaupunkisuunnitteluvirastolta saadut kaavat ja suunnitelmat sekä niihin liittyvät päätösasiakirjat ja mielipiteenvaihto. Helsingin ja Vantaan rajalla sijaitsevaa Tammistoa koskevat asiakirjat ovat Vantaan kaupungin kokoelmista. Kartanopuistojen suunnitelmat ovat Helsingin kaupungin rakennusvirastolta. Suunnitelmien lisäksi hyödynnetään Helsingin kaupungin museon lausuntoja. Suunnittelusta käytyä keskustelua täydentävät Helsingin Sanomien sähköisen arkiston lehtiartikkelit. Etenkin kartanoalueiden käytön osalta lisätietoa tuovat myös internet-lähteet. Aineistoa syventävät ja täydentävät suunnittelu- ja suojelukysymyksistä vastaavien toimijoiden haastattelut, jotka ovat antaneet olennaista tietoa esimerkkikohteiden suunnittelun taustoista.

1.3 HELSINGIN KARTANOITA KOSKEVA AIEMPI KIRJALLISUUS

1.3.1 Helsingin kartanoita ja kartanopuistoja koskevat tutkimukset ja selvitykset

Helsingin kartanoita käsitteleviä tutkimuksia on julkaistu varsin vähän. Kartanot eivät ole vaatimattomuutensa vuoksi yltäneet laajan kulttuurihistoriallisen ja taidehistoriallisen mielenkiinnon kohteeksi. Tärkeimpiä helsinkiläisiä kartanoympäristöjä koskevia historiallisia tutkimuksia on vuonna 1916 ilmestynyt Gabriel Nikanderin *Byar och gårdar i Helsinge från 1750 till 1865* sekä samasta teoksesta vuonna 1975 tehty uusintapainos, johon on lisätty Bo Lönnqvistin jälkikirjoitus. Nikanderin tutkimus kuvaa Helsingin pitäjän kyliä ja kartanoita kaupungistumisen kynnyksellä, mikä tuo tutkimukselleni arvokkaan vertailukohdan. Tutkimus käsittelee monipuolisesti tiloja ja niiden päärakennuksia, talusrakennuksia ja puutarhoja. Lönnqvistin jälkikirjoitus vuodelta 1975 liittyy Helsingin seudun kehityksen 1900-luvun laajempaan yhteiskunnalliseen muutokseen ja omavaraistalouden päättymiseen ⁴⁶. Lönnqvist avaa tutkimusasetelmalle kiinnostavia kysymyksiä maatalouselinkeinon ylläpitämisen kulttuurimaiseman katoamisesta ja kartanoympäristöjen muutoksesta. Kaupungin läheisyydessä sijaitsevien tilojen tulevaisuutta sävytti epävarmuus:

Alati kasvavan kaupungin lähellä elävät maanviljelijät kokevat ristiriidan: myydäkö maansa niin kauan kuin se kannattaa, vai jäädäkö pelkäämään, että maat pakkolunastetaan yleisiin tarkoituksiin. Tilannetta kuvaa turvattomuus ja kysymys, täytyykö Helsingin aina laajentua? Vain osa alkuperäisväestöstä on pysynyt uskollisena vanhalle elinkeinolleen ja yrittänyt sopeutua muuttuneisiin olosuhteisiin – uuteen taloudelliseen tilanteeseen, mutta toisenlaiseen elämäntyyliin ja ihanteisiin (suom. tekijän).⁴⁷

Lönnqvist on jatkanut Helsingin kartanoympäristöjen tutkimusta myös myöhemmin ja julkaissut teoksen *Vanhoja kartanoita Helsingin seudulla. Kulttuurihistoriallisia ajankuvia* (1995) sekä laajennetun *Kartanot ja rustholit Helsingin seudulla* (2009). Kartanotaloutta ja tilojen yhteiskunnallista merkitystä Helsingin pitäjälle käsitellään monipuolisesti Markku Kuisman teoksessa *Helsingin pitäjän historia II–III*⁴⁸. Kuisman teos luo työlleni perustan kartanomaisemien varhaisvaiheiden kuvaukseen. Helsingin kartanoiden yleisluontoisia esittelyjä on myös useassa historiateoksessa⁴⁹. Lisäksi työlleni on ollut apua kaupungin-osahistoriikkeista ja yksittäisistä kartanoista tehdyistä erillisistä tutkimuksista⁵⁰.

Keskeisenä lähteenä ovat olleet Helsingin kaupungin tuottamat aineistot koskien kartanoympäristöjen suojelua, kunnostamista ja julkisen käytön kehittämistä. Varhaisimpina lähteinä ovat 1970-luvun alussa laaditut selvitykset suojelukohteista⁵¹. Vuoden 1978 esikaupunkien ja vuosien 1992 sekä 2002 yleiskaavoihin liittyivät erilliset kulttuuriympäristöä koskevat selvitykset⁵². 1990-luvun puolivälissä perustettu, virastojen eri toimialojen yhteinen nk. kartanotyöryhmä vaikutti oleellisesti erityisesti kartanopuistojen merkityksen tunnistamiseen ja kunnostamiseen. Työryhmän tavoitteet kiteytyvät kolmeen raporttiin: *Helsingin kartanoympäristöt. Katsaus kartanoympäristöjen nykytilaan, käyttöön ja ympäristöjen kunnostustarpeisiin* (1991); *Helsingin kartanoympäristöt kuntoon ja käyttöön* (1995) ja *Helsingin kartanoympäristöjen perusparannuksen ja hoidon seurantaryhmä* (1998). Työryhmän työn tulokset, kartanopuistojen asemakaavat ja kunnostusprosessit, muodostavat olennaisen osan tämän työn tutkimusaineistosta.

Tärkeän aineiston muodostavat **kartanopuistoja ja -maisemia koskevat selvitykset ja suunnitelmat**. Varhaisimpia selvityksiä on Yrjänä Levannon (1971) taidehistorian pro gradu Tullisaaresta sekä kymmenen vuotta myöhemmin ilmestynyt Hannele Lampisen (1981) pro gradu Stansvikista⁵³. Viime vuosikymmeninä, kartanopuistojen kunnostuksen myötä, on julkaistu useita uusia selvityksiä. Helsingin rakennusviraston ja kaupunkisuunnitteluviraston teettämät selvitykset kytkeytyvät usein suunnitteluun ja sisältävät tämän tutkimuksen kannalta olennaista tietoa myös suunnittelutavoitteista ja -keinoista. Näistä töistä ensimmäisiä oli maisema-arkkitehti Gretel Hemgårdin Tuomarinkylän kartanopuiston restaurointisuunnitelma (1986) ja maisemanhoitosuunnitelma (1989) sekä maisema-arkkitehti Camilla Rosengrenin Herttoniemen kartanoalueen maisemallinen selvitys, käyt-

tösuunnitelma ja toimenpideohjelma (1989). 1990-luvulla valmistuivat selvitykset ja suunnitelmat Fallkullan tilasta (1991), Meilahden kartanosta (1995), Tullisaaresta (1995, 1998), Strömsistä (luonnos 1996), Herttoniemestä (1997–1999), Pukinmäestä (1998) ja Haltialasta (1998). 2000-luvulla laadittiin suunnitelmia ja selvityksiä Malminkartanosta (2001), Tullisaaresta (2001–2005), Stansvikista (2003), Talista (2003, 2007), Viikin lato-kartanosta (2004), Nordsjöstä (2006), Puotilasta (2007) ja Herttoniemestä (2009). 2010-luvulla laadittiin Tuomarinkylän (2011) ja Lauttasaaren kartanon (2012) sekä Meilahden kartano- ja huvila-alueen ympäristöhistorialliset selvitykset (2014).⁵⁴ Suunnitelmien lisäksi tärkeänä lähteenä ovat olleet myös osayleiskaavat ja asemakaavat, joissa käsitellään kartanoalueiden rakentamista ja uusia käyttötapoja.

1.3.2 Kartanot Helsingin historiankirjoituksessa

Kartanoiden ja kaupunkirakenteen suhteesta on vain vähän tutkimusaineistoa ja kirjallisuutta. Sen sijaan pääkaupungin kasvusta on runsaasti kirjoituksia, joissa kartanoiden maita käsitellään lähinnä maapolitiikan ja esikaupunkialueiden rakentamisen näkökulmasta. Alueliitoksen selvitysmiehenä toimineen Yrjö Harvian kolmiosaisessa mietinnössä *Helsingin esikaupunkiliitos* (1936, 1940) selvitetään kartanoalueiden esikaupunkiasutusta ja maayhtiöiden toimintaa. Munkkiniemi–Haagan huvilayhdyskuntaa käsitellään arkkitehti Kirmo Mikkolan väitöskirjassa⁵⁵. Laura Kolben historian väitöskirja *Kulosaari – nelma paremmasta tulevaisuudesta* (1988) kuvaa Kulosaaren kartanon maille syntyneitä huvilakaupunkia ja sen toteuttanutta maayhtiötä. Kartanoalueille syntyneitä huvilakulttuuria käsitellään useassa tutkimuksessa⁵⁶.

Helsingin alueellisesta laajenemisesta on runsaasti kirjallisuutta. Kaupungistumisen alkuvaihetta esittelee moniosainen 1950–1960-luvuilla julkaistu *Helsingin kaupungin historia*. Työni kannalta tärkeitä ovat erityisesti Helsingin asemakaava-arkkitehtina toimineen Birger Brunilan ja arkkitehti Marius af Schulténin kirjoitukset⁵⁷, jotka kuvaavat kaupungin laajenemissuunnitelmia, ensimmäisten esikaupunkien rakentamista ja koko kaupungin kattavan puistoverkoston syntymistä. Helsinkiä kuvaava historiikki sai vuosituhannen vaihteessa jatkoa, kun julkaistiin neliosainen *Helsingin historia vuodesta 1945* (1997–2012). Oman työni kannalta kiinnostavimpia kirjoituksia ovat Kai Hoffmanin, Harry Schulmanin sekä Timo Herrasen kirjoitukset⁵⁸. Arkkitehti Mikael Sundmanin *Kaupungin rakentamisen vaiheet. Tutkielma Helsingin kaupunkirakenteen muodostumisesta ja väestörakenteen vaiheista* (1980) esittelee systemaattisten karttojen avulla kaupungin kasvua 1700-luvulta 1980-luvulle. Tärkeänä lähteenä Helsingin kaupunkiseudun 1900-luvun kehityksen osalta on Harry Schulmanin (1990) maantieteen väitöskirja *Alueelliset todellisuudet ja viisiot, Helsingin kehitys ja kehittäminen 1900-luvulla*, joka käsittelee kaupungin alueellisen

kehittämisen luonnetta. Jouni Yrjänän *Maata näkyvissä* (2013) valaisee Helsingin maanhankinnan vaiheita ja vahvistaa työssäni olennaista näkökohtaa kartanoalueiden maapoliittisesta merkityksestä.

Vaikka tutkimuskohteina ovat kartanopuistot eivät taustaltaan ole kaupunkipuistoja, ne kytkeytyvät myös julkisten viheralueiden vaiheisiin. Kartanopuistojen muuttuminen julkiseen käyttöön toi niihin 1900-luvulla kaupunkipuistojen piirteitä. Merkittävin Helsingin puistohistoriaa käsittelevä tutkimus on Maunu Häyrysen taidehistorian väitöskirja *Maisemapuistosta reformipuistoon. Helsingin kaupunkipuistot ja puistopolitiikka 1880-luvulta 1930-luvulle* (1994). Häyrynen kuvaa tutkimuksessaan kaupunkipuistojen kehityksen ratkaisevaa käännettä esteettis-maisemallisia pyrkimyksiä painottavasta maisemapuistosta kohti liikuntaa ja toimintoja korostavaa reformipuistoa⁵⁹. Kartanopuistoilla on yhtymäkohta myös kansanpuistojen ja siirtolapuutarhojen historiaan. Muutaman kartanon maille perustettiin kansanpuisto⁶⁰, ja suurin osa siirtolapuutarhoista syntyi tilojen entisille pelloille. Marja Terttu Knapas on selvittänyt kansanpuistojen syntyä tutkimuksessaan *Korkeasaari ja Seurasaari – helsinkiläisten ensimmäiset kansanpuistot* (1980). Siirtolapuutarhojen historiasta on julkaistu Ulla-Maija Laurilan (2008) tutkimus *Vapaahetkien kuluksi: siirtolapuutarhat maailmansotien välisen ajan Helsingissä*.⁶¹

Edellä mainittujen tutkimusten lisäksi tärkeänä lähteenä ovat Helsingin kaupunkisuunnitteluvirastossa tuotetut suunnitteluasiakirjat, jotka tuovat esille kaupunkisuunnittelun tavoitteita viherverkon ja kulttuuriympäristöjen osalta. Työni kannalta olennaisia ovat erityisesti yleiskaavat 1960, 1978, 1992 ja 2002 sekä täydennysrakentamista koskevat selvitykset vuosilta 2004–2008. Uusinta, parhaillaan valmisteltavaa yleiskaavaa ei tarkastella laajasti, sillä luonnos asetettiin nähtäville talvella 2015 eikä siten ehtinyt mukaan tutkimusaineistoon.

1.4 YHTYMÄKOHDAT KARTANOTUTKIMUKSEN KENTTÄÄN

1.4.1 Kartanotutkimus Suomessa

Kartanoiden tutkimus on keskittynyt historian, taidehistorian ja kansatieteen alalle. Taidehistoriallinen tutkimus on painottunut perinteisesti arkkitehtonisesti merkittäviin rakennuksiin ja erityisesti päärakennusten julkisivujen, asemapiirrosten ja interiöörien analyysiin. Kartanotutkimuksen uranuurtaja Gabriel Nikander julkaisi 1910-luvulta lähtien lukuisia kartanoita käsitteleviä tutkimuksia⁶². 1910-luvulla käynnistyi laaja tilanomistajien rahoittama valokuvaushanke, jonka myötä Signe Brander kuvasi n. 250 kartanoa⁶³. Kartanotutkimuksen merkkipaaluna on vuosina 1928–1929 ilmestynyt *Herrgårdar i Finland I–III*, jonka esikuvana oli ruotsalainen teos *Svenska slott och herresäten*. Teos esittelee 92 herraskartanon sukuhistoriaa, arkkitehtuuria ja myös puutarhoja.⁶⁴ Kymmenen vuotta myöhemmin julkaistiin toinen tärkeä kartanotutkimuksen perusteos: Eino Jutikkalan ja Gabriel Nikanderin toimittama *Suomen kartanot ja suurtilat I–III* (1939, 1941, 1945), joka esittelee Uudenmaan, Turun ja Porin läänin sekä Hämeen tiloja. Tämän lisäksi julkaistiin vielä Ragna Ahlbäckin edellisiä teoksia suppeampi *Gods och herresäten i Finland* (1946). Turun historiallisessa museossa työskennellyt Irja Sahlberg edisti Lounais-Suomen kartanoiden tutkimusta 1930–40-luvuilla⁶⁵. Samoihin aikoihin jatkettiin Helsingin seudun kartanoiden inventointeja⁶⁶. Muinaistieteellinen toimikunta keskittyi 1960-luvulla erityisesti Varsinais-Suomen ja Savon kartanoiden inventointeihin.⁶⁷

Kartanoita on tutkittu myös taloushistorian ja kansatieteen näkökulmasta. Eino Jutikkala on väitöskirjassaan *Läntisen Suomen kartanolaitos Ruotsin vallan viimeisenä aikana* (1932) tarkastellut kartanolaitosta etenkin taloushistorian kannalta⁶⁸. Erityisesti Bo Lönnqvist on kehittänyt kansatieteellistä tutkimusta, jossa näkökulma laajeni koko kartanoyhteiskunnan ja -elämän analyysiin sisältäen myös työväen ja arjen kuvauksen. Arkistotiedon ohella tutkijat keräsivät aineistoa kenttätöiden ja haastatteluiden avulla.⁶⁹ Lönnqvistin johtamassa tutkimuksessa *Finländskt herrgårdsliv* (1978) kuvataan Tenholan Karsbyn kartanoyhteisöä ajanjaksolla 1800–1970.⁷⁰ Historioitsija Olle Sirén on tutkinut Loviisan Malmgårdin ja Sarvilahden kartanoita 1600-luvulta 1900-luvun loppupuolelle ja käsitellyt myös torpparilaitoksen lakkautuksen sekä maanhankintalain vaikutuksia suurtiloihin⁷¹. Sirénin ja Lönnqvistin tutkimuksissa tarkastelukauden ulottuminen 1900-luvun loppupuolelle on erityistä, sillä kartanoiden tutkimus on perinteisesti keskittynyt varhaisempaan kauteen ja tilojen suuruuden aikaan. Kartanolaitoksen rapautumista ja sopeutumista nykyiseen yhteiskuntaan on sen sijaan kuvattu vähemmän. Torpparilain ja maanhankintalain vaikutuksista kartanoihin on kirjoittanut Lönnqvistin ja Sirénin ohella myös Viljo Rasila ja Alex Snellman⁷².

Edellä esitettyjen kartanoteosten julkaisuvuodet osoittavat, että kartanotutkimus jatkui erityisen vireänä 1910-luvulta 1940-luvun loppuun. Historioitsija Heikki Ylikankaan mukaan tämä heijastaa aikakauden pyrkimystä korostaa kartanokulttuurin edustamia länsimaisia piirteitä ⁷³. Sen jälkeen suurtilojen ja yleisesti yläluokan tutkimus kuitenkin selvästi hiipui ja painopisteet muuttuivat ajan poliittisten ja yhteiskunnallisten intressien ohjaimina. Aktiivisempi kartanotutkimuksen kausi alkoi vasta 1990-luvulla, ja 2000-luvulla aihepiirin tutkimus on edelleen vilkastunut, erityisesti kartanoiden kunnostushankkeiden myötä. Kartanomonografioiden ja rakennushistoriaselvitysten huomattava määrä kertoo uudenlaisesta kiinnostuksesta aihepiiriä kohtaan. ⁷⁴ Erityisesti Irma Lounatvuori on julkaissut 1990-luvulta lähtien useita taidehistoriallisia kartanotutkimuksia ⁷⁵. Anna-Maria Åströmin kansatieteen väitöskirja *'Sockenboarne' Herrgårdskultur i Savolax 1790–1850* (1993) tuo esille laajasti savolaista kartanokulttuuria. Anna-Lisa Ambergin (2003) ja Birgitta Stjernvall-Järven (2007) taidehistorian väitöskirjat käsittelevät kartanoa myös elettyinä tilana, asukkaiden ja tilan vuorovaikutuksen kenttänä ⁷⁶. Tuorein taidehistorian kartanoaiheinen väitöskirja on Riitta Koskisen *Kartanot ja virkatalot Turun kaupunginarkkitehti Christian Friedrich Schröderin tuotannossa* (2012) ⁷⁷. Alex Snellmanin historian väitöskirja (2014) *Suomen aateli – yhteiskunnan huipulta uusiin rooleihin 1809–1939* käsittelee aateliston aseman muutosta ja kartanolaitoksen murenemistä. Myös uusia kokoomateoksia on julkaistu: Carl Johan Gardbergin ja valokuvaaja Kaj Dahlin *Suomen kartanoita* (1989) sekä Iris Haikosen ja Erkki Teräväisen *Kartanon mailla – sätereitä ja räällismiehiä* (2011). *Suomen taide ARS* -sarjassa julkaistiin Elias Härön ja Gardbergin kartanoarkkitehtuuria käsittelevät artikkelit ⁷⁸. 2000-luvun uudesta kiinnostuksesta kartanoita kohtaan kertovat myös lukuisat paikkakuntien omat kartanokirjat ⁷⁹.

Vaikka kartanotutkimusta on tehty runsaasti, **kartanomaisemia ja -puistoja** on tutkittu suhteellisen vähän. Puisto on ymmärretty usein kokonaisuutta täydentävänä elementtinä, eräänlaisena rakennusten kehyksenä, joka on jäänyt lähinnä sivumainintojen varaan. *Herrgårdar i Finland* -teoksessa esitetyt keskeisten kartanopuutarhojen tarkat mittapiirroksiset muodostavat poikkeuksen. Kartanopuutarhojen tutkimus on yleistynyt varsin myöhään, vasta 1990-luvulta lähtien. Taustalla on historiallisten puutarhojen suojelun vahvistuminen 1980-luvulla, jolloin Firenzen julistus tunnusti historialliset puutarhat rakennuksiin rinnastettavaksi kulttuuriperinnöksi. Erityisesti Maunu Häyrösen ja Eeva Ruoffin taidehistorialliset tutkimukset ovat luoneet pohjaa puistojen ja maiseman tutkimusperinteelle Suomessa. Vanhimpaan puutarhaperintöön kuuluvat kartanopuistot ovat olleet tutkimuksen tärkeänä osa-alueena. ⁸⁰ *Suomen taide ARS* -sarjassa julkaistiin Maunu Häyrösen, Rainer Knapaksen ja Pirjo Uinon puutarhataidetta käsittelevät artikkelit, joissa esiteltiin useita kartanopuistoja ⁸¹. Museovirastossa käynnistettiin 1990-luvun loppupuolella historiallisten puutarhojen kartoitushanke, jonka ensimmäisinä kohteina oli Suomen merkittävimpiä kartanopuistoja ⁸². Museoviraston *Portti puutarhaan* -julkaisussa (2000)

esiteltiin historiallisten puutarhojen inventointimenetelmiä⁸³. Historiallisten puutarhojen inventointihanke käynnisti myös Helsingin ja Espoon kartanopuistojen kartoitukset⁸⁴. 1990-luvulta lähtien yleistyneet puutarhojen kunnostushankkeet ovat tuottaneet lukuisia historiallisia selvityksiä, mistä esimerkkeinä ovat Helsingin kartanopuistoja koskevat julkaisut.

Kartanopuistot ovat tarjonneet tutkimusaiheita myös muille tieteenaloille. Puistojen monipuolinen kasvillisuus on kiinnostanut kasvitieteilijöitä, joiden julkaisuista voidaan mainita erityisesti Seija Oksasen kasvillisuusselvitykset Helsingin kartanopuistoista⁸⁵ ja Helsingin kaupungin rakennusviraston teettämät kasvillisuusselvitykset⁸⁶. Kartanot ovat tarjonneet aiheita myös maisemantutkimukselle. Suurtilat ovat olleet osa kansallista maisemakuvas-toa jo varhain. Zachris Topeliuksen teoksessa *Finland framstäldt i teckningar* (1845) on kuvattu useita kartanomaisemia, joukossa myös Degerön, Munkkiniemen ja Tullisaaren tilat. Kansallismaisemakuvas-ton rakentumista on tutkinut Maunu Häyrynen ja Hämeen-linnan Aulangon kartanopuiston kuvastoa valokuvaaja Taneli Eskola väitöskirjassaan⁸⁷.

1.4.2 Ruotsin ja Tanskan kartanotutkimuksen ajankohtaisia aiheita

Kartanot ovat olleet kasvavan kiinnostuksen kohteena erityisesti Ruotsissa ja Tanskassa 1990-luvun lopulta lähtien. Vaikka Ruotsissa ja Tanskassa aatelistilojen määrä on runsaampi ja kartanot isompia, maiden kartanokulttuurissa on silti samankaltaisuuksia Suomen kanssa. Ruotsalaisten ja tanskalaisten ajankohtaiset kartanotutkimuksen aiheet antavat useita kiintoisia näkökulmia työhöni. Erityisesti Tanskassa on virinnyt uudenlainen mielenkiinto kartanoita kohtaan, mistä kertoo kansallismuseon julkaisema laaja neliosainen kokoomateos⁸⁸. Teos käsittelee kartanomaisemaa kulttuurihistoriallisena ja tuotannollisena kokonaisuutena, joka hallitsee edelleen monin paikoin Tanskan kulttuurimaisemaa. Monialaisen teoksen kiinnostavinta antia tutkimukseni kannalta ovat tilojen maisemaa ja nykykäyttöä koskevat artikkelit. 1990-luvulta lähtien kartanot ovat löytäneet uusia elinkeinoja. Maanviljelyksen parissa jatkaneet tilat ovat erikoistuneet ja kehittäneet yhteisviljelyä. Uutena painopisteenä on elämystalouden myötä syntynyt kartanoturismi: vierailijoille tarjottavat mahdollisuudet metsästykseen, majoitukseen, kalastukseen ja tapahtumiin. Vaikka turismi tuo lisäelinkeinoja yhä useammille tiloille, kartanoiden toivotaan säilyvän maataloutta harjoittavina maisemallisina kokonaisuuksina, monipuolisina kulttuuriympäristöinä ja samalla elinkelpoisina koteina.⁸⁹

Tanskan valtio on tukenut merkittäväällä tavalla myös kartanotutkimusta. Vuonna 2004 perustettiin monitieteinen kartanotutkimuksen keskus *Dansk Center for Herregaardsforskning* yhteistyössä Århusin yliopiston ja arkkitehtikoulun, kansallismuseon sekä Gammel Estrupin kartanomuseon kanssa. Tavoitteena on kiinnittää huomiota maan huomattavaan kartanokulttuuriin, tukea kartanotutkimusta sekä välittää tietoa kartanoiden merkityksistä. Keskus on toteuttanut valtakunnallisen kartoituksen ja kohtaamispaikan monialaiselle kartanotutkimukselle kansatieteen, arkkitehtuurin ja historian alalta ⁹⁰. Painopisteenä on ollut myös yksityisomistuksessa säilyneiden kartanoiden kehittäminen. Rakennusten uusiokäyttöä ja maatilojen toiminnallisia ideoita kartoittavilla ideakilpailuilla on tuotu esille erityisesti elämysturismiin, uudistuneen maatalouden ja paikallisyhteisötoiminnan mahdollisuuksia kartanoiden tuleviksi elinkeinoiksi. ⁹¹ Kartanoiden elinvoimaisuuden tukeminen ja uusien käyttötapojen sovittaminen historialliseen ympäristöön on myös oman tutkimukseni keskeisiä näkökulmia.

Ruotsissa kansatieteilijä Karin Lindvall on selvittänyt, miten kartanoita on kuvattu ja kuvastoa hyödynnetty eri tarkoituksiin ruotsalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvun aikana. Hänen mukaansa kartanoihin liitetyt symbolit ovat säilyttäneet asemansa, vaikka niiden ympäristöt ovat muuttuneet voimakkaasti. Kartanot viittaavat edelleen vahvasti menneisyyteen, perinteisiin ja ylellisyyteen. Elämänmuotona väistyneen vanhan kartanokulttuurin tilalle on tullut uudenlainen kartanokulttuuri, joka ilmenee etenkin kartanoturismissa ja kulttuuriperinnön suojelussa. ⁹² Erityisesti Skoonen lukuisat suurtilat ovat tarjonneet tutkimusaiheita. Taiteen ja kulttuurin tutkija Siegrun Fernlund on käsitellyt 1800-luvun skoonelaisten kartanomaisemien ja -puistojen sommitteluperiaatteita ⁹³. Arkkitehtuurihistorioitsija Göran Lindahl on kuvannut Trolleholmin kartanomaiseman muutosta 1800–1900 -luvuilla liittäen sen laajempaan, suurtiloja kohdanneeseen murrokseen ja verrannut sitä Suomen, Baltian ja Venäjän vastaavaan kehitykseen ⁹⁴. Trolleholmin puutarhaa käsittelee myös Åsa Klintborg Ahlklon maisema-arkkitehtuurin lisensiaattin työ⁹⁵. Hänen väitöskirjansa *Åkerns blomma* (2012) käsittelee puutarhan ja maanviljelyn suhdetta 1800-luvulla kahden skoonelaisen mallitilan, Trolleholmin ja Alnarpin avulla ⁹⁶. Puutarhataiteen tutkimuksen merkkipaaluna Ruotsissa on Magnus Olaussonin taidehistorian väitöskirja *Den Engelska parken i Sverige under gustaviansk tid* (1993). Väitöskirja selvittää maisemapuistojen syntyä ja vaiheita 1700-luvun Ruotsissa ja tuo esille linnojen ja kartanoiden puutarhojen ominaispiirteitä sekä vaikutteita.

Historioitsijat Mats Olsson ja Sten Skansjö ovat kuvanneet toisaalta Skoonen kartanoiden pysyvyyttä ja toisaalta mukautumista tuotannon ja talouden tarpeisiin sekä kulttuuriin muutoksiin ⁹⁷. Kulttuurimaantieteilijä Tomas Germundsson on tutkinut erityisesti 1800-luvun ja 1900-luvun alun muutosten vaikutusta kartanomaisemaan ⁹⁸. Germundssonin mukaan modernisaation tuomat muutokset ovat jääneet kartanomaiseman kuvauksissa

vähemmälle huomiolle ja tutkimuksen painopiste on ollut tätä vanhemmassa aikakaudessa. Silti kulttuurimaiseman ymmärtäminen edellyttää myös modernisaation huomioon ottamista.⁹⁹ Tämä on keskeinen lähtökohta myös omalle työlleni, jossa tutkin kartanomaiseman modernisaatiota kaupungin kontekstissa. Kaupungistumisen näkökulma on vahvasti esillä arkkitehti Gunilla Enhörningin väitöskirjassa¹⁰⁰, jossa kuvataan kaupungin lahjoitusmaalle perustettujen maatilojen (*landerier*) nivoutumista osaksi Göteborgin kaupunkirakennetta. Enhörningin väitöskirjan edustama kaupunkimorfologinen lähestymistapa, jossa analysoidaan kaupunkirakenteeseen vaikuttaneita tekijöitä, on toiminut tärkeänä esikuvana omalle työlleni.

Vuonna 2000 laaditun eurooppalaisen maisemayleissopimuksen¹⁰¹ myötä kulttuurimaiseman tutkimus on vahvistunut. Maisemasopimuksen korostama kokonaisvaltainen maisemakäsitys on tuonut esille tarpeen käsitellä myös historiallista maisemaa kokonaisuutena, ei suojelukohteiksi rajattuina fragmentteina. Lundin yliopiston kulttuuri- ja talousmaantieteen laitos on käsitellyt aihetta monitieteisessä, skoonelaista maisemaa tarkastelevassa tutkimushankkeessa¹⁰². Tutkimus kritisoi nykyistä tapaa käsitellä historiallista maisemaa passiivisena, muusta yhteiskunnasta erotettuna suojelureservaattina. Sen sijaan etsitään historiallisen maiseman kokonaisnäkemystä ja aktiivista roolia kehityksessä.¹⁰³ Tämä näkökulma on olennainen myös omassa tutkimuksessani, jossa pyritään näkemään kartanoympäristöt osana jatkuvasti muuttuvaa ja kehittyvää kaupunkia.

1.5 KULTTUURIMAISEMAN SUOJELUN JA MUUTOKSEN TARKASTELUN KÄSITTEISTÖÄ

1.5.1 Suojelun ja rakentamisen vastakkainasettelu

Tämän tutkimuksen aiheena on Helsingin kartanoympäristöjen ja kaupungin kohtaaminen, joka on tapahtunut välillä sopuisasti myötäillen ja välillä riitaisemmin yhteentörmästen. Työssä arvioidaan kulttuurimaiseman suojelua ja muutosta osana kaupungin kehitystä. Tarkasteltavina ovat yhteensovittamisen keinot ja myös ristiriitatilanteet sekä niiden syyt. Kulttuurimaiseman suojelua tutkiva arkkitehti Lionella Scazzosi erittelee artikkelissaan *Limits to Transformation in Places' Identity* erilaisia ekologian käsitteistä sovellettuja **häiriötyyppejä**. Häiriön kaltaisia muutoksia ilmenee monella tasolla. Suurmaiseman tasolla ne voivat koskea maisemakuvaa, maisemarakennetta, maankäyttöä ja kulttuurimaiseman historiallista kertovuutta.¹⁰⁴ Historiallisen puutarhan mittakaavassa häiriöt saattavat vaikuttaa näkymiin, tilarakenteeseen, kasvillisuuteen, käytäviin, pintamateriaaleihin, kalusteisiin, äänimaisemaan ja tunnelmaan¹⁰⁵. Scazzosin mukaan häiriöt voivat olla luonteeltaan tunkeutuvia, jakavia tai pirstaloivia. On myös asteittain arvoa alentavia, keskittäviä ja tasapainoa horjuttavia sekä luonteen tai ominaispiirteiden menetystä aiheuttavia häiriöitä.¹⁰⁶

Tunkeutuvia häiriöitä ovat maisemaan kuulumattomat elementit, esimerkiksi historialliseen kulttuurimaisemaan rakennettu teollisuuslaitos tai tärkeän näkymäakselin eteen noussut rakennus. *Jakava* häiriö voi olla arvokkaan kaupunkirakenteen tai maiseman läpi linjattu tie. *Pirstaloitumista* saattaa aiheuttaa esimerkiksi asteittain tapahtuva täydennysrakentaminen, joka muuttaa kulttuurimaisemaa. *Asteittain arvoa alentavat* häiriöt viittaavat maiseman ominaispiirteiden vähittäiseen häviämiseen, kuten perinteisen maatalouden vähenemiseen kulttuurimaisemassa. *Keskittäminen* voi ilmetä liian voimakkaiden toimenpiteiden, esimerkiksi rakentamisen keskittymisenä rajatulle alueelle ja maisemakuvan yksipuolistumisena. Häiriötä aiheuttavia muutoksia ovat myös ekologisiin prosesseihin, kuten hulevesiin kohdistuvat häiriöt. Häiriötyyppien luokittelun ohella muutoksia voidaan luonnehtia niiden voimakkuuden, laajuuden ja ajallisen keston mukaan. Häiriöt voivat olla voimakkaita tai lieviä ja koskea laajaa tai suppeaa aluetta. Ne saattavat olla kokonaan tai vain osittain haitallisia, palautumattomia tai palautuvia ja voivat voimistua tai heikentyä ajan myötä. Erityisesti on vältettävä peruuttamattomia muutoksia, jotka vaikuttavat haitallisesti historiallisesti merkittävään kohteeseen ja sen arvokkaisiin piirteisiin.¹⁰⁷

Arkkitehtuurihistorioitsija Natalia Dushkina on eritellyt erilaisia suojelun ja kaupunkirakentamisen **ristiriitatilanteita** niiden mittakaavan ja sisällön perusteella. *Systeeminen*, koko järjestelmää koskeva vastakkainasettelu on ilmennyt laajamittaisissa kaupunkiuudistuksissa, esimerkiksi Haussmannin toimeenpanemassa Pariisin uudelleenrakentamisessa tai Helsingissä vuoden 1970 yleiskaavassa sekä uuden yleiskaavan 2050 valmistelussa. Dushkinan määrittelemä *kontekstuaalinen* vastakkainasettelu puolestaan koskee yksittäisten rakennusten tai rakennusryhmien sijoittamista kaupunkikuvaan ottamatta huomioon paikan ominaispiirteitä. *Semanttinen*, merkityksiä koskeva vastakkainasettelu tulee esille kaupunkisuunnittelun ratkaisuihin, jotka eivät kunnioita historiallisten ympäristöjen arvoa.¹⁰⁸ Dushkina nostaa esimerkiksi maailmanperintökohteen taustamaisemaan rakennetun tornin, joka heikentää ratkaisevasti kohteen arvoa¹⁰⁹. Kontekstuaalisesta ja myös semanttisesta vastakkainasettelusta voidaan nimetä Helsingin kartanomaisemista useita esimerkkejä: Pukinmäen kartanon viereinen asuinalue, Haltialan kartanomaisemaan rakennetut Vantaan Tammiston kerrostalot ja Herttoniemen kartanopuistoa uhannut kadun levennyshanke.

Maiseman muutosten arvioinneissa käytetään usein käsitteitä **maiseman sietokyky** ja herkkyys. Maiseman sietokyvyllä tai herkkyydellä tarkoitetaan sitä, kuinka paljon maisemarakenne, maisemakuva tai erilliset maiseman perustekijät voivat muuttua menettämättä ominaispiirteitään¹¹⁰. Maiseman sietokykyä voidaan kuvata myös ekologian piirissä alkuaan kehitetyllä käsitteellä *resilienssi*, joka ilmentää kokonaisuuden kykyä ottaa vastaan muutoksia ja silti säilyä¹¹¹. Maiseman herkkyyden arvioinnissa on kyse tietyn rajan tunnistamisesta. Muutoksilla on rajansa, mikäli halutaan kunnioittaa, säilyttää ja välittää paikkojen erityispiirteitä ja niihin kytkeytyvää ihmisten identiteettiä¹¹². Maiseman herkkyyttä ilmentävät piirteet voivat olla esteettisiä, historiallisia tai luonnonpiirteisiin liittyviä¹¹³. Maiseman herkkyyden arviointi kytkeytyy myös sosiaalisten vaikutusten arviointiin: herkimpiä vaikutusten vastaanottajia ovat esimerkiksi muutosten kohteena olevien virkistysalueiden käyttäjät, lähiasukkaat ja yhteisöt, joilla on tunneside muuttuvaan maisemaan¹¹⁴.

Kulttuurimaiseman suunnittelussa on olennaista arvioida **muutosten yhteensopivuutta**. Useimmiten muutosten sopivuudesta käytetään käsitettä *compatible* – yhteensopiva. Sczzosi esittää sen sijaan käsitettä *appropriate* – asianmukainen, tarkoituksenmukainen, joka korostaa kunnioitusta kulttuuriperintöä kohtaan¹¹⁵. Sama ajatus on eurooppalaisen maisemayleissopimuksen periaatteissa, joiden mukaan jokaisen hankkeen tulisi olla ei vain sopiva, vaan myös tarkoituksenmukainen paikan piirteiden kannalta¹¹⁶. English Heritagen linjausten mukaan muutos on hyväksyttävissä, jos se on välttämätön paikan säilymisen ja kestävyuden kannalta. Muutos on perusteltavissa myös, jos se täyttää merkittävän tarpeen ja muutoksesta saatava hyöty on suurempi kuin paikkaan kohdistuva vahinko. Muutoksen aiheuttama vahinko on aina minimoitava. Samalla tavalla on suhtauduttava

myös aktivoivaan ja mahdollistavaan kehittämiseen (*enabling development*). Kehittäminen on hyväksyttävää, jos se ei aineellisesti vaaranna paikan arvoja ja se turvaa paikan tulevaisuuden. Lähtökohtana tulee olla paikan omat tarpeet, eivät kulloisenkin omistajan tarpeet. Lisäksi kehittämisestä saatavan hyödyn tulisi olla suurempi kuin syntyvien haittojen. ¹¹⁷

Viherverkon ja rakentamisen vastakkainasettelu

Suojelun ja rakentamisen ristiriitatilanteet koskevat myös viherverkkoa. Hollantilaisen viherverkon tutkijan Sybrand Tjallingiin mukaan kaupungin ja luonnon suhde on sekä rakkaustarina että kamppailu ¹¹⁸. Kaupunkirakenteen tiivistäminen on tuonut viherverkon ja kaupungin vastakkainasettelun entistä selvemmin esille. Suunnittelun käynnistämisen maiseman ja viherverkon lähtökohdista pelätään rajoittavan rakentamista. Maisemansuojelu koetaan uhkana tavoiteltavalle taloudelliselle kehitykselle ¹¹⁹. Tukholman yleiskaavaa 2010 analysoinut sosiologi Ylva Ugglä tuo esille viherverkkoa koskevat ristiriitaiset tavoitteet. Viherverkko ja kaupunkiluonto nähdään samanaikaisesti toivottavina ja ongelmallisina. Luonnon hyödyt tunnustetaan, mutta samalla luonnon koetaan estävän kehitystä ja lisäävän kaupunkirakenteen pirstaleisuutta. Tukholman yleiskaavassa 2010 kaupunkisuunnittelun vakiintunut teesi yhtenäisestä viherverkosta on julistettu jäykäksi ja vanhentuneeksi. Uutena ohjenuorana on yhtenäinen, tiivis kaupunkirakenne. ¹²⁰ Yleiskaava 2010 sisältääkin huomattavan paradigman muutoksen verrattuna edelliseen yleiskaavaan 1999, joka tukeutui säteittäiseen, yhtenäiseen viherverkkoon. Uutta näkemystä perustellaan kaupungin kasvulla ja ihmisten tarpeiden muutoksella. ¹²¹ Yleiskaavassa esitetty kehitys kuvaillaan välttämättömänä ja asukkaiden tarpeita palvelevana. Uusi viherverkko esitetään turvallisena ja hyvinvointia sekä vetovoimaisuutta lisäävänä urbaanina kaupunkivihreänä. Tiivistäminen oikeutetaan kompensatiolla ja korvataan viheralueiden määrällinen menetys parantamalla puistojen laatua. ¹²²

Maisemaa ja kaupunkikuvaa koskevaa lainsäädäntöä tutkineen oikeustieteilijä Ari Ekroosin mukaan puistot ja virkistysalueet edustavat ”heikkoja” intressejä, jotka syrjäytyvät helposti muiden ympäristönkäyttömuotojen tieltä ¹²³. Aiemmassa lainsäädännössä mainittiin erikseen, ettei puistoiksi varattuja alueita ilman erityistä syytä supisteta ¹²⁴, mikä tuo vahvasti esille viheralueiden säilyttämisen tavoitteen. Vaikka nykyisessäkin laissa painotetaan virkistysalueiden riittävyttä ¹²⁵, viheralueiden säilyttämisen tavoite ei ole enää selkeästi ilmaistu. Kysymyksenasettelu on vaihtunut myös siihen, mitkä luontoarvot ovat säilyttämisen arvoisia. Toiset kannattavat luontoa sen ihmiselle tuottamien hyötyjen vuoksi ja toiset puolustavat luonnonsuojelua ympäristönäkökohtien vuoksi. Kysymys on myös siitä, millainen luonto on kaupungissa hyväksyttävää. ¹²⁶ Kaavoittaja saattaa nähdä metsän hoitamattomana, epäsiistinä ja turvattomana viheralueena sekä kaupunkirakennetta

hajottavana aukkona. Luontoasiantuntijat arvostavat sitä kuitenkin monimuotoisena metsänä ja asukkaat lähivirkistysalueena.

Suojeluargumentaation vaikeus

Suojelun ja rakentamisen ristiriitojen ratkaisemista hankaloittaa suojeluargumentaation vaikeus. Arkkitehti Riitta Salastie on kirjoittanut arkkitehtonisen suunnittelun asenteista koskien suojelua: *Rakennussuojelun ja arkkitehtonisen suunnittelun kohtaamisen vaikeus johtuu perusorientoitumisen erilaisuudesta. Kummallakin on oma arvomaailmansa. Suojelu nähdään, ellei suorastaan kehityksen jarruna, niin jonain ekstrana, harvemmin mahdollisuutena tai itsessään arvona ja suojelumuönteisimmilläänkin, vain yksittäisten rakennusten ja niiden abstraktien piirteiden suojeluna*¹²⁷. Kulttuuriympäristöjen arvoja on vaikea ottaa huomioon päätöksenteossa, sillä niitä ei ole helppo identifioida, mitata tai laskea toisin kuin rakennusten teknis-taloudellisia selvityksiä¹²⁸. Argumentaatiota vaikeuttaa myös tiedon subjektiiviseksi koettu luonne. Erityisesti visuaalisten piirteiden ja esteettisten ominaisuuksien arviointi koetaan usein subjektiiviseksi ja mielipiteeksi siitä, onko maisema tarkastelijan mielestä ruma vai kaunis¹²⁹. Subjektiivisuus nähtiin ongelmaksi myös Helsingin yleiskaavan 2002 vaikutusten arvioinnissa: *Työn aikana on päätetty, että koska maisemavaikutusten arviointi on monesti hyvin subjektiivista, ei selvitykseen sisällytetä arvioita maisemavaikutusten merkittävyydestä tai niiden myönteisyydestä tai kielteisyydestä*¹³⁰.

Maisemaa koskevan suojeluargumentaation vaikeus johtuu osaltaan kulttuurimaiseman ja historiallisten puutarhojen heikosta asemasta lainsäädännössä. Vaikka lainsäädännön useissa kohdissa niitä sivutaan, maisema- ja puutarhaperintö ovat väliinpuotoajia rakennusperinnön ja luonnon välissä. Laki kiinnittää huomiota lähinnä virkistysalueiden ekologiseen monimuotoisuuteen ja riittävyteen, mutta ei niiden historialliseen tai visuaaliseen laatuun¹³¹. Maunu Häyrysen ja maisema-arkkitehti Torbjörn Sunesonin mukaan:

*Yleistäen voidaan sanoa, että puistot ja puutarhataide ovat jääneet kahden kulttuurissamme korkealle arvostetun kategorian, arkkitehtuurin ja luonnon välimaastoon. Ne eivät ole ”aitoa” luontoa mutta eivät myöskään ”oikeaa” taidetta, niiden suunnittelijat eivät ole nauttineet arkkitehtien tavoin laajaa kansallista ja kansainvälistä arvostusta, niiden keskeisiä edustajia, tyyllisuuntia ja typologioita ei tunneta*¹³².

Maiseman ja puutarhojen heikko asema lainsäädännössä näkyy suojelupäätösten harvalukuisuutena. Vaikka Helsingissä asemakaavallinen suojelu on ulottunut jo viherympäristöihin, historiallisia puutarhoja ja maisemia on yleisesti Suomessa harvoin suojeltu. Suojeltuihin rakennuksiin liittyvät merkittävät puutarhat on mainittu yleensä vain suojelupäätösten alaviitteinä, ”rakennus ympäristöineen”. Uudessa laissa rakennusperinnön

suojelusta puutarhan ja puiston käsitteet puuttuvat kokonaan ja niiden tilalla on epämääräinen ”istuttamalla muodostettu alue”¹³³. Historiallisten puutarhojen osalta myös suojelun tietopohja ja valtakunnalliset inventoinnit ovat puutteelliset. Kulttuurimaisemien osalta tilanne on parempi, mutta selvitykset ja valtakunnallisesti arvokkaiksi maisemaluokiksi valikoidut kohteet painottuvat kuitenkin maaseudun maisemiin. Poikkeuksena on maankäyttö- ja rakennuslain mukainen kansallinen kaupunkipuisto, joka pyrkii kaupunkiluonnon sekä rakennetun ympäristön kokonaisuuden vaalimiseen¹³⁴. Maisemien ja puutarhojen lakisääteisen turvan puuttuminen heijastuu myös maankäytön suunnitteluun. Museoviranomaisten mukaan maisema ja viherympäristö otetaan huomattavasti heikommin huomioon kaavoituksessa kuin rakennettu kulttuuriympäristö ja muinaisjäännökset. Maisemaa ei myöskään oteta riittävästi huomioon kaavan pohjaksi laadittavissa selvityksissä.¹³⁵

Kulttuurimaiseman suojelun argumentaation ongelmallisuus näyttäytyy havainnollisesti oikeustapausten kautta. Ympäristöministeriön julkaisussa *Maankäytön konfliktit ja niiden ratkaisumahdollisuudet* analysoidaan Karjaalla Mustion ruukkimaisemaan suunniteltua uutta ohitustietä. Tie olisi rakennettu läpi viljelyalueen, joka näyttäytyi museoviranomaisille eheänä 1600-luvulta periytyvänä kulttuurimaisemana ja muille tavallisena peltona. Uuden tien oli määrä parantaa liikenneturvallisuutta ja turvata alueella toimivan huomattavan yrityksen laajeneminen. Korkein hallinto-oikeus, jonka ratkaistavaksi kiista päätyi, hyväksyi uuden tielinjauksen ja piti liikenneturvallisuuteen liittyviä näkökohtia tärkeämpinä kuin museoviraston painottamia historiallisia ja maisemallisia arvoja.¹³⁶

Samantyyppinen asetelma syntyi valtakunnallisesti arvokkaassa Sipoon kirkkomaisemassa, jonka keskelle kunta sai oikeusprosessin jälkeen luvan rakentaa uuden jäähallin. Artikkelissaan *Kirkkomaisema ja ympäristövallankäyttö* taidehistorioitsija Laura Tuominen osoittaa historiallisen maiseman arvojen heikon aseman ympäristövallankäytössä. Oikeudellisessa tarkastelussa maisemalliset arvot näyttäytyvät usein subjektiivisina. Sipoon tapauksessa Korkeimman hallinto-oikeuden jäsenten oma maastokatselmus ja arvio maisemahaitan merkittävyydestä painoivat oikeudellisessa tarkastelussa enemmän kuin museoviranomaisten asiantuntija-arviointi¹³⁷. Tapaus havainnollistaa, että tieteelliseen asiantuntijuuteen nojautuvaa erikoistietoa ei pidetä itsestäänselvästi legitimiinä¹³⁸. Tuominen toteaaakin, että oikeuskäytäntöjen kulttuurimaisemia koskevista tulkinnoista on hitaasti, mutta uhkaavasti muodostumassa negatiivinen kierre¹³⁹.

Myös viheralueiden osalta argumentaatio on hankalampaa verrattuna luonnontieteelliseen päättelyyn perustuvaan eksaktiin luontotietoon¹⁴⁰. Arvottaminen on usein asiantuntijalähtöistä, ja asukkaat eivät pääse itse määrittelemään arvokkaiksi kokemiaan alueita¹⁴¹. Ekologisin perustein arvostetaan laajoja yhtenäisiä luontoalueita, mutta ei asukkaille mer-

kityksellistä lähiluontoa. Virkistys- ja maisema-arvojen asema on maankäytön suunnittelussa selvästi heikompi kuin ekologisen luontotiedon. Osittain tätä voidaan selittää siten, että virkistys- ja maisema-arvoja uhkaaviin maankäyttöratkaisuihin ei liity samalla tavalla sanktioita kuin esimerkiksi laeilla turvattujen ekologisten arvojen heikentämiseen ¹⁴². Viheralueiden ja maiseman arvottamisen ongelmana ovat kaupunkiluontoon liitetyt erilaiset, eri asiantuntijuuksiin perustuvat näkemykset, jotka eivät näyttäyty yhtenä kokonaisuutena. Uutena kokoavana työkaluna on kehitetty 2000-luvulta lähtien ekosysteemipalvelut-käsitettä, jonka tavoitteena on tuoda kattavammin esille luonnosta saatavia aineettomia ja aineellisia hyötyjä tuotannon (ravinto, rakennusaine), ylläpidon (yhdyttämisen), säätelyn (ilman ja veden puhdistaminen) ja kulttuuristen palveluiden (mm. esteettiset, historialliset arvot, virkistys) näkökulmasta ¹⁴³. Ekosysteemipalvelut-käsite antaa hyvän lähtökohdan viherverkon hyötyjen kokonaisvaltaiseen haltuunottoon. Suomessa työkalun hyödyntäminen on kuitenkin toistaiseksi painottunut luonnon monimuotoisuuteen, ja maiseman esteettisten ja historiallisten arvojen sekä virkistykseen näkökulma on jäänyt vähemmälle huomiolle ¹⁴⁴.

1.5.2 Kaupunkirakentamisen yhteensovittaminen maisemaan

Rakentamisen yhteensovittaminen koskee sen suhdetta ympäristöön ja maisemaan. Täydennysrakentamista käsittelevä kirjallisuus tarkastelee aihetta kuitenkin lähinnä yksittäisten rakennusten näkökulmasta eikä tutki rakentamisen sijoittamista laajempaan maisemaan. Olli-Paavo Koposen arkkitehtuurin väitöskirjan mukaan täydennysrakentamisesta käytävä keskustelu painottaa usein pelkästään muodonantoa ja rakennusten ulkoisia ominaisuuksia. Koponen kritisoi paikkaan liittyvien muiden ominaisuuksien laiminlyömistä ja paikkakäsityksen yksinkertaistamista. ¹⁴⁵ Tosin esimerkiksi Vilhelm Helander käsittelee jo vuonna 1977 *Arkkitehti*-lehdessä rakentamisen tukeutumista kaupunkirakenteen perustekijöihin ja laajempaan ympäristöön, joihin hän luki katutilan, rakeisuuden, kaupunkikuvan vaihtelun ja kaupunkialueen siluetin ¹⁴⁶. Myös Maire Mattinen nosti esille ympäristön kokonaisuutena julkaisussa *Puukaupunkien suojele* (1985). Hän toi esille ympäristön sietokyvyn, johon vaikuttavat maaston vaihtelevuus, asemakaavan säännöllisyys ja kasvillisuus ¹⁴⁷.

Rakentamisen suhdetta olevaan ympäristöön kuvaillaan usein yksinkertaistaen luonteeltaan myötäileväksi/sopeutuvaksi tai kontrastoivaksi/hallitsevaksi. Teoksen *Kaupunkikuva ja rakentaminen* (1983) mukaan uuden rakentamisen ja maiseman suhteessa voidaan erottaa kolme lähestymistapaa: *harmoninen vastakkaisuussuhde*, esimerkiksi lamellitalojen sijoittaminen kohtisuoraan korkeuskäyriin, *sopeutuva suhde*, jossa rakentaminen toistaa ja

myötäilee pinnanmuotoja ja lopulta *alistuva suhde*, jossa matala rakentaminen alistetaan mittakaavallisesti maisemaan ¹⁴⁸. Nämä lähestymistavat ovat kuitenkin puutteellisia. Maisema käsitetään yksinkertaistetusti pinnanmuotojen ja mittakaavan kysymyksinä eikä historiallisena, visuaalisena, toiminnallisena ja ekologisena kokonaisuutena. Muodonantoa korostavien näkökulmien lisäksi tarvittaisiin neljäs lähestymistapa: maisema rakentamisen identiteettitekijänä ja voimavarana.

Arkkitehti Linda Groatin mukaan uusi arkkitehtuuri voi suhtautua ympäristöönsä neljällä tavalla. Rakennukset voidaan nähdä historiallisina, oman aikansa dokumentteina, jolloin uuden arkkitehtuurin tulee heijastaa nykyaikaa eikä sen tarvitse sopeutua visuaalisesti ympäristöönsä. Toinen mahdollisuus on, että uudelle arkkitehtuurille ei anneta mitään vaatimuksia eikä ohjenuoraa sopeutumisen osalta. Kolmanneksi voidaan korostaa uuden ja vanhan ympäristön visuaalista yhtenäisyyttä ja jatkuvuutta. Neljäs näkökulma on, että uusi arkkitehtuuri ei sopeudu ainoastaan visuaalisesti olevaan ympäristöön, vaan sopeutumisella nähdään myös syvällisempää ymmärrystä kontekstistaan. ¹⁴⁹ Tämä vastaa edellisessä kappaleessa esitettyä lähestymistapaa, joka korostaa maisemaa rakentamisen identiteettitekijänä.

Paikan analyysi täydennysrakentamisen lähtökohtana

Täydennysrakentamisen pohjaksi tarvittaisiin paikan laajaa ja syvällistä analysointia. Rakennuksista koostuvan ympäristön lisäksi analyysin tulisi sisältää myös maiseman ja sen historian ominaispiirteet. Täydennysrakentamisessa maisema ei tosiasiaassa ole tyhjä paperi, vaan täynnä uusia yhteensovittamisen mahdollisuuksia ja myös rakentamista rajoittavia reunaehtoja. Olli-Paavo Koposen mukaan paikan moniulotteisempi tulkinta voisi johtaa täydennysrakentamisen syvällisempään kytkeytymiseen ympäristöönsä. Koponen painottaakin paikalliseen historiaan, kulttuuriin, rakennusperintöön, topografiaan, ilmastoon ja typologiaan sitoutuvaa täydennysrakentamista. ¹⁵⁰ Samaa näkökulmaa tukee Groatin tarjoama lähestymistapa, jonka mukaan sopeutumisella nähdään myös syvempää merkitystä. Samantyyppistä laajaa paikan hengen ymmärtämistä korostaa myös arkkitehti Kirsi Heininen-Blomstedt, joka on tutkinut väitöskirjassaan jälleenrakennuskauden pientaloalueen täydennysrakentamista asukkaiden näkökulmasta. Heininen-Blomstedtin mukaan täydennysrakentamisen mahdollisuuksien selvittäminen vaatii paikan hengen, historian ja miljöön ymmärtämistä sekä asukkaiden kokemuksellisen tiedon hyödyntämistä. Hän korostaa sisältäpäin katsovaa täydennysrakentamista ulkoa päin määritellyn maankäytön maksimaalisen tehostamisen sijaan. ¹⁵¹

Paikan analyysi edellyttää kokonaisvaltaista lähestymistä maisemaan, johon kuuluvat arvokkaimpien piirteiden lisäksi myös arkipäiväiset ja uudemmat kerrostumat¹⁵². Lähestymistapa haastaa myös arvottamisen. Arvottamisen näkökulma liittyy keskeisesti siihen, mitä kerrostumia nähdään säilyttämisen arvoisiksi ja mitä piirteitä ylipäänsä tunnustetaan. Kulttuuriperintöä koskevissa inventoinneissa uudempiä kerroksia arvioidaan usein kielteisiksi, kokonaisuuden laatua heikentäviksi¹⁵³. Kaupunkimaiseman piirteitä voi jäädä myös kokonaan tunnistamatta ja siksi vaille arvostusta ja vaalimista. Tarkastelu keskittyy useimmiten pelkästään rakennuskantaan ja arkeologisiin kohteisiin, jolloin maiseman historialliset piirteet voivat jäädä arvioinnin ulkopuolelle. Myös yhteisölliset, asukkaiden kokemat arvot saattavat jäädä tunnistamatta, sillä arvottaminen perustuu yleisesti asiantuntijätietoon. Suojelukäsitteen laajentaminen ja maiseman moniulotteisuuden ymmärtäminen ovatkin kulttuurimaiseman suojelun keskeisiä tehtäviä.¹⁵⁴

Suojelusta kehittämiseen

Uusi, kokonaisvaltainen lähestymistapa suojeluun hyväksyy maiseman prosessiluonteen ja muutoksen. Näkemys haastaa perinteisen suojelun, jossa valikoidut, arvokkaiksi määritellyt kohteet erotetaan muusta ympäristöstään ja rajataan kehityksen ulkopuolelle. Keskustelu kulttuuriperinnön suojelun tehtävän uudelleen määrittelystä on yleistynyt 1990-luvulta lähtien useassa Euroopan maassa¹⁵⁵. Käännös staattisesta suojelusta dynaamiseen muutoksen ohjaukseen ja kehittämiseen on merkinnyt asiantuntijoiden mielestä huomattavaa paradigman muutosta¹⁵⁶. Suunnanmuutos edellyttää suojelun tiiviimpää kytkeämistä suunnittelujärjestelmään, osaksi kehitystä ja muuttuvaa yhteiskuntaa. Keinoina nähdään suojelukäsitteen laajentaminen materiaalisesta suojelusta kulttuurisen merkityksen suojeluun sekä valikoitujen piirteiden suojelusta kokonaisuuden hallintaan. Arkeologi Sefryn Penrosen mukaan kaikki paikan ominaisuudet myötävaikuttavat sen historialliseen luonteeseen, luettavuuteen ja sen yhdyssiteeseen menneisyyteen. Vasta tämän ymmärtämisen jälkeen on mahdollista siirtyä suojelusta muutoksen ohjaukseen.¹⁵⁷ Tärkeänä näkökulmana on myös osallistamisen vahvistaminen arvottamisessa ja kulttuuriperinnön hoidossa¹⁵⁸.

Kaupunkihistorioitsija Hans Bjur ja arkeologi Barbro Santillo Frizell ovat käyttäneet omassa tutkimuksessaan kaupunkimorfologiaan kytkeytyvää käsitettä *urbaani maisema-arkeologia*, jonka avulla he ovat tutkineet arkeologian ja kaupunkisuunnittelun rajapintaa. Lähtökohtana on kaupungin ymmärtäminen eri aikakausien kerrostumina, jotka ovat vuorovaikutuksessa keskenään.¹⁵⁹ Rooman kaupunkimaisemaa koskevassa tutkimushankkeessa on selvitetty, miten historiallisia kerrostumia on mahdollista integroida urbaaniin kehitykseen ja miten aineellista ja aineetonta kulttuuriperintöä voidaan tulkita

ja hyödyntää kestävän kaupungin suunnittelussa.¹⁶⁰ Tutkijat kritisoivat nykyistä mallia, jossa menneisyyden jäänteet museoidaan ja eristetään muusta kaupunkikehityksestä, jolloin niistä tulee merkityksettömiä ja hylättyjä. Sen sijaan he ehdottavat, että historialliset kerrostumat integroidaan kaupunkisuunnitteluun ja niitä hyödynnetään esikaupunkien kehittämispotentiaalina. Näin niillä on mahdollisuus luoda merkitystä rakennettuun ympäristöön ja auttaa ymmärtämään kaupungin kerroksellisuutta. Historia voidaan nähdä myös vastavoimana muutosta, kehitystä ja nopeutta korostavalle valtavirralle. Uudenlaisen lähestymistavan edellytyksenä on monialainen, arkkitehtuurin, historian tutkimuksen ja arkeologian yhdistävä kaupunkisuunnittelu, joka hyväksyy kaupunkirakenteen heterogeenisuuden.¹⁶¹

Suojelun kytkeminen tiiviimmin suunnitteluun näkyy myös arkkitehtuurikeskustelussa. Erityisesti Tanskassa esillä ollut *transformaation* käsite kuvaa kaupunkisuunnittelussa ympäristön jatkuvan muutoksen hallintaa ja rakennuskannan muuntamisen tarvetta. Perinteisen purkamisen ja uudelleen rakentamisen mallin lisäksi tarvitaan rakennuskannan sopeuttamista uusiin tarpeisiin. Transformaation käsitettä tutkinut arkkitehti Christoffer Harlang arvioi, että tulevaisuudessa 70 % arkkitehdin toimeksiannoista koskee nykyisen rakennuskannan muuttamista¹⁶². Uudisrakentamisen ja restauroinnin väliin on muodostumassa eriasteisia muuntamisen strategioita, jotka korostavat rakennetun ympäristön prosessiluonnetta¹⁶³. Transformaatio laajentaa suojelun kenttää menneisyyteen keskittyvästä säilyttämisestä tulevaisuuteen suuntautuvaksi, dynaamiseksi muutosprosessiksi. Lähtökohtana on olemassaolevien ympäristöjen ja niiden piirteiden hyödyntäminen, mikä luo uusia mielenkiintoisia tilanteita, ajallisia kerrostumia ja identiteettiarvoa.¹⁶⁴ Kysymys arvojen suojelusta tulee ulottaa myös uusien arvojen luomiseen¹⁶⁵.

Suojelun mieltäminen dynaamiseksi kehittämiseksi koskee myös viherverkkoa. Maisema-arkkitehti Elisabeth Lundgren Alm esittää väitöskirjassaan, että vastakkainasettelu kaupungin ja luonnon sekä rakentamisen ja viheralueiden välillä on suurin este viherverkon luontevalle kehittämiselle osana kaupunkia.¹⁶⁶ Viheralueiden mieltäminen vain säilytettäväksi reservaatteiksi tai vaihtoehtoisesti rakentamiselle uhratuiksi arvoalueiksi korostaa vastakkainasettelua ja ehkäisee viherverkon integroimista kaupunkirakenteeseen¹⁶⁷. Vastakkainasettelun käsitteen sijaan tulisi korostaa riippuvuussuhdetta: kaupunki edellyttää viherverkkoa ja viherverkko edellyttää kaupunkia¹⁶⁸.

1.5.3 Uusien käyttötapojen yhteensovittaminen historialliseen ympäristöön

Tavoitteena käytön jatkuvuus

Kartanoympäristöjen kaupunkimaistuminen tuo esille kulttuuriympäristöjen uusia käyttötapoja ja korostaa niiden keskeistä merkitystä kulttuuriperinnön vaalimisessa. Vaikka kulttuuriperinnön suojelun yleisenä tavoitteena on, että alkuperäinen käyttö jatkuu, se ei useinkaan ole mahdollista. Uuden käyttötavan harkinnan lähtökohtana on, että se kunnioittaa paikan kulttuurista merkitystä ja turvaa historiallisten piirteiden säilymistä. ICOMOSin Burran julistuksen mukaisesti *paikan uuden käytön tulisi edellyttää mahdollisimman vähän muutoksia merkittäviin rakenteisiin; sen tulisi kunnioittaa paikkaan liittyviä merkityksiä; ja mikäli mahdollista, sen tulisi edistää myös paikan kulttuurista merkitystä tukevien toimintojen jatkuvuutta* (suom. tekijän) ¹⁶⁹. Arkkitehti Miia Perkkiö korostaa rakennusrestaurointia käsittelevässä väitöskirjassaan toiminnallista eheyttä ja tasapainoa rakennuksen alkuperäisen ja uuden käyttötarkoituksen välillä ¹⁷⁰. Perkkiön mukaan tätä nk. *funktionalista integriteettiä* voidaan arvioida seuraavista näkökulmista: primäärifunktion tunnistettavuus, ympäristön ja funktion suhde, restaurointiperiaatteet ja kohteen filosofinen funktio. Primäärifunktion tunnistettavuus tarkoittaa alkuperäisen käyttötarkoituksen yhteyttä kohteen ulkoasuun, tyyliin, materiaaleihin, detaljeihin ja varusteisiin. Ympäristön ja funktion suhde korostaa kontekstin merkitystä ja liittyy kohteen sijoittumiseen vaikuttaneisiin visuaalisiin, käytännöllisiin ja hallinnollisiin syihin. Restaurointiperiaatteiden mukaan alkuperäismateriaali säilyttää fyysisiä merkkejä alkuperäisfunktiosta. Tämän vuoksi alkuperäismateriaalin säilyttäminen ja sen erottuminen uudesta rakenteesta on suotavaa. Kohteen filosofinen funktio tarkoittaa sen historian kuluessa kerrostuneita merkityksiä. ¹⁷¹

Yleisenä kulttuuriperintöä koskevana pyrkimyksenä on esitellä sitä yleisölle ja integroida se eläväksi osaksi yhteiskuntaa ¹⁷². Kartanoiden uudet käyttötavat hyödyntävät elämysturismia, jossa näkemisen ja oppimisen rinnalle on tullut tarve monipuolisempaan kokemiseen ja toimintaan. Elämysturismi näkyy myös Helsingissä ja muualla Suomessa: historia on valjastettu elämykseksi, johon kuuluvat dramatisoidut opastukset historiallisine pukuineen, konsertit ja tunnelmalliset kartanoravintolat kulisseinään kartanoympäristö rakennuksineen. ¹⁷³ Uusi käyttötapo voi antaa käyttäjille uusia mahdollisuuksia kokea kartanoiden menneisyyttä. Tanskalainen historioitsija Mikael Frausing on tutkinut väitöskirjassaan kaupallisia palveluita tarjoavia, yksityisomistuksessa olevia kartanoita. Hänen mukaansa kaupallinen kulttuuriperinnön hoito ¹⁷⁴ voi edistää taloudellisesti rakennusperinnön kunnostusta. Se voi myös lisätä historian ja paikan hengen kokemista sekä vierailijoiden keskuudessa että laajemmin paikallisella ja kansallisella tasolla. ¹⁷⁵ Kaupallinen

kulttuuriperinnön hoito ja yritystoiminta eivät saa kuitenkaan muuttua markkinoinnin pääsisällöksi, vaan niiden tulisi aina kunnioittaa paikan erityisluonnetta ¹⁷⁶.

Sopeuttaminen strategiana

Uudet käyttötavat tuovat esille kysymyksiä, miten paljon käyttö saa muuttaa kohdetta ja miten uudistukset sovitetaan historiallisiin ympäristöihin. Puutarhaperinnön kannalta keskeisin linjaus on ICOMOSin Venetsian julistuksen liitteeksi vuonna 1982 hyväksyty **Firenzen julistus**, joka sisältää suosituksia puutarhojen suojelusta ja restauroinnista. Firenzen julistuksessa historiallinen puutarha rinnastetaan Venetsian julistuksen tarkoittamaan historialliseen monumenttiin. Suojelun lähtökohtana on puutarha kokonaisuutena, johon kuuluvat pohjakaava, korkeussuhteet, kasvillisuus ja yksityiskohdat. ¹⁷⁷ Julistuksen mukaan paikan hengen säilyttäminen on ensisijaista ja se asettaa rajansa käytölle. Käyttö ei saa aiheuttaa haitallisia muutoksia. Tiet, pysäköintialueet ja puutarhassa kävijöille tarjotut palvelut tulee sopeuttaa kohteen luonteeseen. Julistus ottaa kantaa myös uusiin virkistyspalveluihin, esimerkiksi leikki- ja pelialueisiin, jotka olisi suotavaa sijoittaa arvokkaan puutarhan ulkopuolelle. ¹⁷⁸

Yhdysvaltojen historiallisia puutarhoja ja kulttuurimaisemia koskevien linjausten ¹⁷⁹ mukaan kuntouttamisessa, *rehabilitation*, kohde sopeutetaan uuteen käyttöön kunnostamalla ja osittain muuttamalla sitä tarvittavilta osin, mutta samalla säilyttämällä sen historialliset piirteet ¹⁸⁰. Burran julistus käyttää termiä **sopeuttaminen**, *adaptation*, ja määrittelee sen paikan mukauttamiseksi olevaan tai suunniteltuun käyttöön ¹⁸¹. Sekä kuntouttamisen että sopeuttamisen lähtökohtana on, että muutokset eivät vaaranna kohteen historiallisia arvoja ja että muutosten vaikutuksia paikkaan tutkitaan huolellisesti. Tutkimuksen ja arvottamisen pohjalta on määriteltävä kohteen muutoskapasiteetti, muuttumattomina säilytettävät arvotekijät ja toisaalta muutoksia kestävä piirteet ¹⁸². English Heritagen mukaan muutos, *alteration*, on perusteltu edellyttäen, että on riittävästi tietoa toimenpiteen vaikutuksista kohteen arvoille, muutoksen pitkän tähtäimen vaikutukset oletetaan myönteisiksi tai muutos mahdollistaa vaihtoehtoiset ratkaisut tulevaisuudessa. ¹⁸³

Restaurointikirjallisuus on perinteisesti kiinnittänyt runsaasti huomiota uuden rakenteen ilmeeseen. Restaurointi-ideologian pohjan luoneen Venetsian julistuksen mukaan kaiken välttämättömän lisärakentamisen on erotuttava arkkitehtonisesta kompositiosta ja sillä on oltava nykyajan leima ¹⁸⁴. Nykyinen restaurointiajattelu ei ole enää niin ehdotonta. English Heritagen suositukset korostavat, että uuden rakenteen – joko ilmeeltään perinteisen tai uuden – tulee kunnioittaa paikan arvoja ja luoda esteettinen kokonaisuus ¹⁸⁵.

Vaikka sopeuttaminen ja nykyajan tarpeiden huomioonottaminen on hyvä strategia, sillä on myös vaaransa. Puistoihin kohdistuu monenlaisia tarpeita: biodiversiteetin edistämistä, kunnossapidon helpottamista, turvallisuuden parantamista, urheilumahdollisuuksien lisäämistä ja palvelutilojen rakentamista. Ilman huolellista suunnitelmaa toteutetut, luonteeltaan pienetkin muutokset saattavat johtaa ennakoimattomiin muutostarpeisiin ja vähittäiseen sommitelman hämärtymiseen. Muutokset tilarakenteessa, näkymissä, pintamateriaaleissa, kasvillisuudessa, kalusteissa ja hoidon tasossa vaikuttavat kaikki osaltaan kokonaisuuteen.¹⁸⁶ Historioitsija David Jacquesin mukaan sopeuttaminen keskittyy liian paljon käyttöön ja laiminlyö restauroinnin vaatimukset koskien historiallisen materiaalin säilyttämistä. Sopeuttamisella voidaan yrittää oikeuttaa muutokset ja kaunistella voimakkaatkin uudistukset näyttämään kuntouttamiselta.¹⁸⁷ Historiallisten puistojen kunnostuksen lähtökohtana tulisi olla hänen mukaansa käytön sijaan aina puistojen historiallisten piirteiden vaaliminen, mikä ei kuitenkaan sulje pois muutosta. Hänen mukaansa:

Konservoinnissa on siten kyse nykyisyydestä, ei menneisyydestä ja resurssien viisaasta käytöstä sekä siitä, miten kulttuuri käyttää perintöään ja välittää sitä eteenpäin tulevaisuuteen. Luova vuorovaikutus säilyttämisen ja muutoksen kesken on varmin tapa turvata ja vahvistaa arvoja monimutkaisessa ja epävarmassa tulevaisuudessa (suom. tekijän)¹⁸⁸.

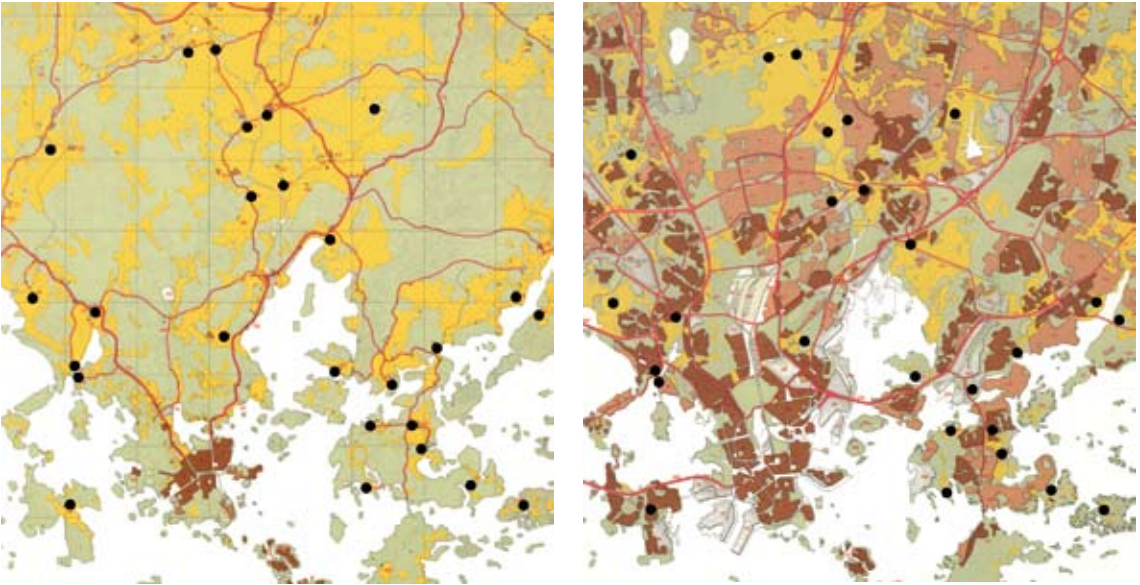
2

KARTANOMAISEMESTA KAUPUNGIKSI, SÄÄTYLÄISTILOISTA VIRKISTYSALUEIKSI

Viistokuva Lauttasaaresta 1940-luvulta.

(Helsingin kaupunginmuseo, Veljekset Karhumäki, tässä Lauttasaaren puistohistoriaselvitys 2012, 34)

Kartanot Helsingin pitäjässä vuonna 1850 ja Helsingin kaupungissa vuonna 1980. Nordsjön kartano rajautuu kartan ulkopuolelle. (Muokattu pohjakartasta Sundman 1980, 19, 27)

2.1 KARTANOIDEN JA KAUPUNGIN KOHTAAMINEN

Kartanot ovat Helsingin esikaupunkialueen vanhinta historiallista kerrostumaa arkeologisen perinnön ohella. Ne kertovat ajasta ennen kaupunkia ja Helsingin pitäjän maatalouden leimaamasta kulttuurimaisemasta, joka kehysti hyvin tiiviille ja rajatulle alueelle rakentuvaa kaupunkia Vironniemellä. Helsingin kartanoiden syntytausta eroaa monessa suhteessa maan muista suurtiloista. Kartanoiden vaiheet ovat erottamattomasti sidoksissa kaupungin kehitykseen. Kaupungin perustaminen ja erityisesti Viaporin rakentaminen sekä pääkaupungiksi tulo vaikuttivat ratkaisevasti pitäjän kartanokulttuurin syntyyn ja kukoistukseen. Kartanoilla oli huomattava asema Helsingin pitäjän maisemassa. Niillä oli hallussa laajat tilukset ja niiden rakennukset sekä puutarhat erottuivat muusta ympäristöstä. Tilat ja niiden omistajat olivat myös olennainen osa seudun säätyläiselämää. Kaupunki vaurastutti pitäjän maataloja, mutta lopulta kaupungin voimakas kasvu ja yhteiskunnalliset muutokset johtivat kartanokulttuurin hiipumiseen ja kartanomaisemien kaupunkimaistumiseen 1800-luvun lopulta lähtien. Muutoksesta huolimatta kartanot ovat kuitenkin säilyneet suhteellisen hyvin ja näkyvät monin tavoin esikaupunkien maisemassa, kaupunkirakenteessa ja kaupunkilaisten arjessa.

Tämä tutkimus tarkastelee kartanoiden ja kaupungin kohtaamista. Kartanoympäristöt ovat 1800-luvun lopulta lähtien muuttuneet voimakkaasti sekä fyysisesti että sisällöllisesti. Niiden laajat tilukset ovat pirstoutuneet ja nivoutuneet osaksi kaupunkirakennetta. Esikaupungit ovat laajentuneet kartanoiden entisille tiluksille, ja asuin- ja maatalouskäytössä olleet tilat ovat antaneet sijaa muille käyttötarkoituksille. Kohteet ovat säilyneet kaupungistumisen myötä eri tavoin. Osa kartanoista on säilynyt laajoina maisemakokonaisuuksina kaupunginosien välisissä vihervyöhykkeissä, ja niihin sisältyy parhaimmillaan ehjiä viljelyalueita ja toiminnassa olevia talouspihoja. Osa tiloista on säästynyt virkistysalueina vesistöjen rannalla ja kaupunginosien reunalla. Muutamat kartanoista ovat kutistuneet pieniksi, tiiviin kaupunkirakenteen ympäröimiksi saarekkeiksi. Joistakin on säilynyt vain rippeitä. Työssä kuvataan kartanoiden ja kaupunkirakenteen erilaisia kohtaamistilanteita kehittämälläni typologialla, jonka avulla arvioidaan kartanomaisemien säilyneisyyttä ja kaupunkimaisuutta. Tyypit ovat *laajat kartanomaisemakokonaisuudet, hyvin säilyneet merenrantakartanot, kaupunkimaistuneet kartanosaarekkeet* sekä *vain ytimeltään säilyneet kartanot ja kartanofragmentit*. Tyypittelyllä pyritään havainnollistamaan Helsingin kartanomaisemien kaupunkimaistumisen malleja ja analysoimaan niiden säilymiseen vaikuttaneita tekijöitä. Tyypit esitellään tarkemmin luvussa 3.2.

Eri tavoin säilyneet kartanomaisemat herättävät kysymyksen, miksi toiset kohteet ovat säästyneet paremmin kuin toiset. Mitä historiallisia piirteitä kartanoista on edelleen nähtävissä ja mitä on hävinnyt? Tutkimuksessa analysoidaan, millä tavoin kaupunki on vaikuttanut kartanoihin ja miten kartanot ovat puolestaan muovanneet kaupunkirakennetta. Kaupunkimaistuminen on tapahtunut kohteissa eri aikaan ja eri tavoilla. Muutokseen ovat vaikuttaneet maapolitiikka, alueiden käyttö, kaupunkisuunnittelun tavoitteet ja suojelepyrkimykset. Työssä hyödynnetään *kaupunkimorfologian* tutkimusperinnettä, jossa analysoidaan kaupunkirakenteen historiallisia kerrostumia ja niihin vaikuttaneita tekijöitä. Kaupunkimorfologiaa käsittelevässä arkkitehtuurin väitöskirjassaan Gunilla Enhörning (2006) osoittaa, miten kaupungin lahjoitusmaalle perustetut maatilat (*landeri*) nivoutuivat osaksi Göteborgin kaupunkirakennetta. Tilat jättivät jälkensä kaupunkirakenteeseen monella tavalla: rakennuksina, puistoina, teinä ja tilusrajoina. Enhörning analysoi kaupungin ja tilojen vuorovaikutteista suhdetta ja selvittää prosessiin vaikuttaneita tekijöitä. Hänen mukaansa kaupunkirakenteeseen ovat vaikuttaneet lukuisat tekijät: topografia, omistus- ja vuokraolosuhteet, hallinnolliset rajat, suunnittelun tavoitteet ja ihanteet, suunnittelualaueiden rajat, juridiset, taloudelliset ja poliittiset olosuhteet, tekniset reunaehdot ja lopulta myös täysin sattumanvaraiset tekijät ¹.

Kaupunkimorfologian keskeisenä käsitteenä on maiseman ajallinen ulottuvuus ja kerroksellisuus, mikä näkyy selvästi myös Helsingin kartanomaisemissa. Historiallisella kerroksellisuudella tarkoitetaan yleisesti alueella nähtäviä ja koettavia eri aikakausien rakenteita, materiaaleja ja tyylipiirteitä, jotka ilmentävät rakentamisen, hoidon ja käytön historiaa sekä jatkuvuutta ². Jokainen kerrostuma kertoo omasta aikakaudestaan ja myös sen arvostuksista. Kulttuurimaiseman kerroksellisuutta voidaan verrata *palimpsestiin*, käsikirjoitukseen, jossa aiemmin kirjoitetut tekstit kuultavat uuden kirjoituksen alta. Eri sukupolvet jättävät jälkensä maisemaan säilyttämällä, muuttamalla tai poistamalla aiempia kerrostumia sekä lisäämällä uusia rakenteita. Vertaus palimpsestiin korostaa toisaalta pysyvyyttä ja toisaalta dynaamisuutta. Pysyvyys viittaa kaupunkirakenteen piirteiden säilymiseen, ja dynaamisuus eri kerrostuminen vuorovaikutukseen ja jatkuvaan muutokseen. ³ Osa kaupunkirakenteen piirteistä on perusluonteeltaan pysyviä ja kaupunkirakennetta muovavia. Hallinnolliset rakenteet, tonttijako, korttelien muoto ja katuverkko ohjaavat kaupunkirakentamista, ja niiden hahmo usein säilyy tunnistettavana kaupungin muuttuessa. ⁴ Muutokselle altteimpia ovat rakennuskanta ja viherrakenne. Omassa tutkimuksessani kiinnostuksen kohteena ovat nimenomaan kartanomaiseman piirteiden pysyvyys ja kytkeytyminen kaupunkirakenteen muutokseen.

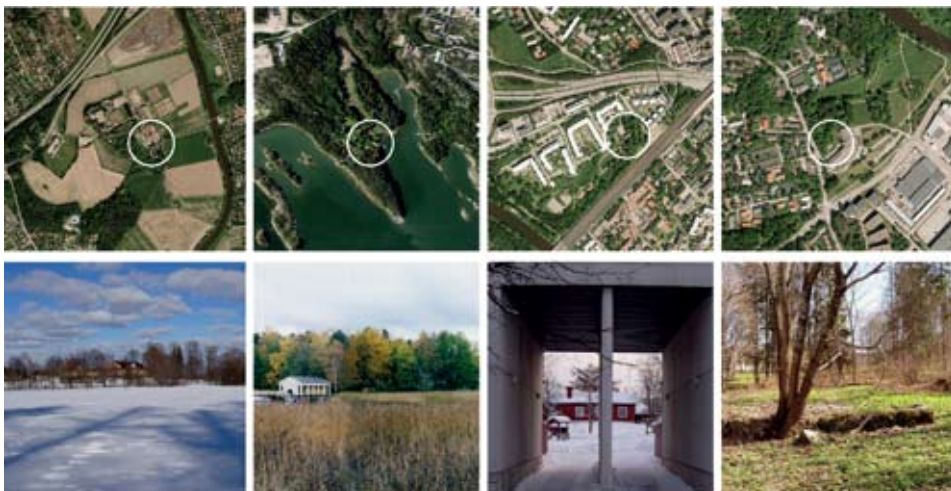
Kaupunkirakenteeseen nivoutunutta kartanomaisemaa voidaan luonnehtia *sub-urbanismin*, esikaupungistumisen maisemaksi tai eräänlaiseksi hybridimaisemaksi, joka ei ole kokonaan kaupunkimaista eikä maaseutumaista, ei kokonaan rakennettua eikä rakentamatonta ⁵. Maaseutu- ja kaupunkimaiseman sekoittuminen muodostaa vaihettumisvyöhykkeen, jolle on ominaista kaupunkirakenteen heterogeenisuus ⁶. Helsingin esikaupunkialueilla on toisaalta agraarivaiheeseen viittaavia kartanoita, maatiloja ja peltoja ja toisaalta urbaaneja ilmiöitä: asuinalueita, liikenteen valtaväyliä, voimalinjoja ja laajoja teollisuusalueita. Historiallisten ja urbaanien piirteiden sekoittuminen on ominaista myös kartanoympäristöissä. Alkuperäisten piirteiden lisäksi niissä on uusia rakenteita: valaisimia, pysäköintialueita ja uusien käyttötapojen edellyttämiä rakennelmia. Kaupungin ja maaseudun vaihettumisvyöhykettä, *urban fringe*, tutkineen arkeologi Gro B. Jerpäsenin mukaan esikaupunkimaisemaa luonnehditaan usein kielteisillä käsitteillä. Maisema saatetaan kuvata fragmentoituneena, juurettomana, kehittymättömänä tai perifeerisena. Ongelmaksi koetaan toisaalta urbaanin ilmeen puuttuminen ja toisaalta maaseudun piirteiden häviäminen. Esikaupunkivyöhykkeelle on ominaista voimakas muutos ja dynaamisuus. Vanha maisema väistyy uuden tieltä, usein konfliktien kautta. ⁷ Kaupunkimaistuminen nähdään uhkana, vaikka kyseessä olisi mahdollisuus. Tärkeintä ei olekaan pohtia, miten suojella maisemaa kaupungin vaikutukselta vaan miten ohjata urbaania kehitystä. ⁸

LAAJAT KARTANO-
MAISEMAKOKONAISUUDET

HYVIN SÄILYNEET
MERENRANTAKARTANOT

KAUPUNKIMAISTUNEET
KARTANOSAAREKKEET

VAIN YTIMELTÄÄN
SÄILYNEET KARTANOT
JA KARTANOFRAGMENTIT

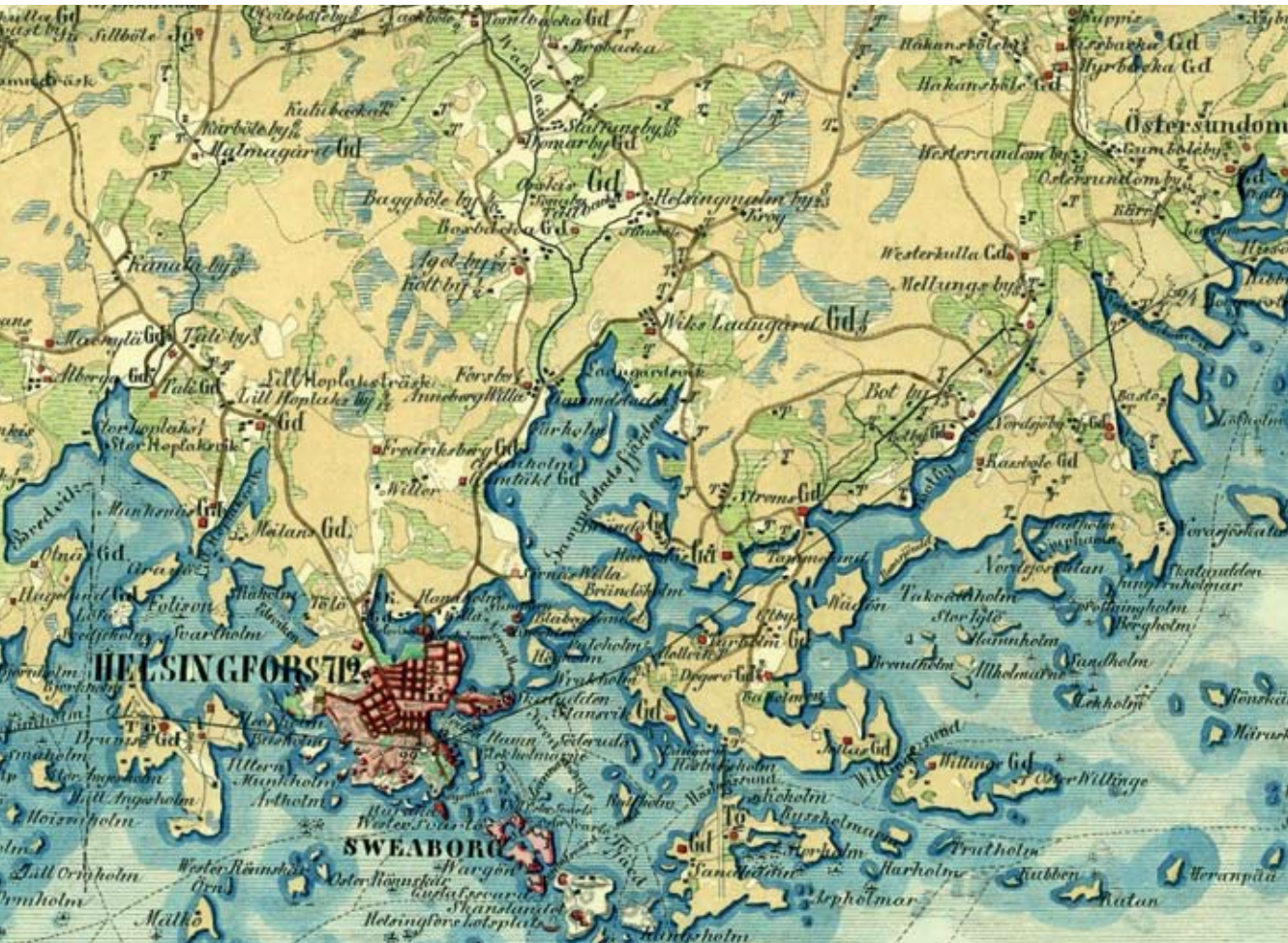
Helsingin neljä erilaista kartanomaisematyyppiä havainnollistavat kartanoympäristöjen säilyneisyyttä ja kaupunkimaistumisen astetta. Esimerkit vasemmalta oikealle: Tuomarinkylä, Stansvik, Pukinmäki ja Oulunkylä. (Ilmakuvat 2011. Kaupunkimittausosasto, Helsinki)

Kumpulan kartanomaisemassa ilmenevät kerroksellisuus ja eri aikoina toteutetut ympäristöt: keskiajalta periytyvä kartano, 1920-luvulla hahmottunut kivikaupungin reuna, 1930-luvulla perustettu siirtolapuutarha, 1980-luvulla rakennettu pienkerrostaloalue ja uusimpana kerrostumana yliopistokampuksen laajennus 2000-luvun alusta. (Kaupunkimittausosasto, Helsinki)

2.2 KARTANOT ENNEN KAUPUNGISTUMISTA

2.2.1 Kartanoiden synty

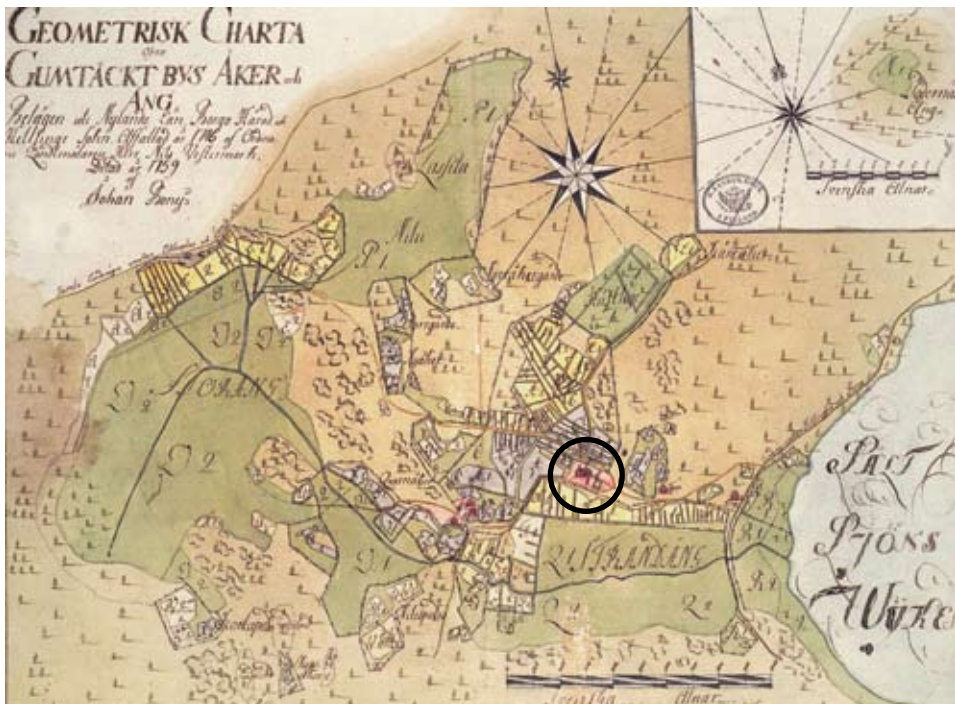
Kartanoiden sijoittumiseen vaikuttivat vesi- ja maantiereittien sekä viljelyskelpoisten laaksojen läheisyys. Nk. Kalmbergin kartastosta vuodelta 1855 erottuvat punaisilla täplillä seudun kartanot ja huomattavat tilat, vihreällä viljelyalueet ja ruskeilla viivoilla merkittävimmät maantiet. (Kansalliskirjasto, <www.doria.fi>)

Kartanoiden sijainti

Kartanot syntyivät Helsingin pitäjän kyliin tärkeiden maantie- ja vesireittien sekä viljelykelpoisten laaksojen läheisyyteen. Niiden päärakennukset rakennettiin usein maaston korkeimmalle kohdalle, maisemallisesti näkyvälle paikalle. Moni kartano sijoittui alkuaan olemassa oleviin kyliin ja sai myös nimensä kylien mukaan.⁹ Kaikilla Helsingin seudun kartanoilla oli jonkinlainen yhteys veteen. Meri ja joet tarjosivat kulkuyhteyden, mahdollisuuden kalastukseen sekä lähtökohdan varhaiselle teollisuudelle ja raaka-ainesten kuljetukselle. Rannat nähtiin myös esteettisesti houkuttelevina asuinpaikkoina, joita ryhdyttiin arvostamaan erityisesti 1800-luvun lopulta lähtien¹⁰. Meri on läsnä lukuisissa Helsingin kartanoissa. Degerö, Herttoniemi, Jollas, Kulosaari, Munkkiniemi, Meilahti, Puotila, Rastila, Stansvik, Ströms, Tullisaari ja Villinki syntyivät rantaviivan läheisyyteen ja hyödynsivät merimaisemaa kartanosommitelmassa. Greijuksen, Kumpulan, Lauttasaaren, Nordsjön, Talin ja Viikin tilakeskukset syntyivät vähän kauemmaksi rantapeltojen ja niittyjen taakse.

Muutamit kartanoista sijoittuivat Vantaanjoen ja Mätäjoen varrelle. Erityisesti Vantaanjoki tarjosi kulkuväylän ja mahdollisuuden myllyjen rakentamiseen sekä tukinuittoon¹¹. Jokilaaksoissa oli myös suotuisa maaperä uudisraivaukseen ja maanviljelyyn. Haltiala, Niskala, Oulunkylä, Pukinmäki, Tuomarinkylä ja Tapaninkylä sijoittuivat Vantaanjoen laaksoon, joka oli pitäjän huomattavin yhtenäinen viljelyalue. Malminkartanon ja Talin kartanot syntyivät Mätäjoen varrelle. Vantaanjoen ja Mätäjoen ohella myös pienempien vesireittien laaksot olivat suotuisat viljelyyn. Longinojan laaksossa oli Fallkullan tilan ja Kumpulanpuron laaksossa Kumpulan kartanon viljelyksiä.

Useat kartanot sijaitsivat keskeisten maanteiden läheisyydessä. Tärkeimpinä reitteinä olivat Suurelle rantatielle johtavat väylät, joiden kautta liikenne ohjattiin Turun ja Viipurin väliseltä valtaväylältä Vironniemelle siirtyneeseen Helsinkiin¹². Läntinen reitti alkoi Vironniemeltä Läntisenä viertotienä ja yhtyi Turun maantiehen. Itäinen viertotie jakaantui Vantaanjoen suulla pohjoiseen Tuomarinkylää kohti suuntaavaan maantiehen ja Lato-kartanontiehen, joka haarautui kulkemaan kohti Hämeenlinnaa ja Porvoota.¹³ Läntisten reittien varrella olivat Talin, Greijuksen ja Malminkartanon tilat. Itäisen väylän varrella sijaitsi Kumpula, Latokartanontien varrella Viikki ja pohjoiseen johtavan maantien varrella Tuomarinkylän sekä Haltialan kartanot.

Kumpulan kartano syntyi laakson reunalle, Itäisen viertotien varrelle. Kumpulan kylää esittävässä 1700-luvun puolivälissä laaditussa kartassa näkyy laakson keskellä nykyinen Kumpulanpuroksi nimetty vesiuoma. Kartanon pellot sijoittuivat laakson paisteiseen rinteeseen. (Kansallisarkisto, tässä Kepsu 2005, 87)

Tuomarinkylän kartano syntyi Vantaanjoen laaksosta kohoavalle mäelle. Kartano on havainnollinen esimerkki vanhan kylän paikalle, tiloja yhdistämällä syntyneestä kartanosta. Vuoden 1765 kartassa näkyvät Domarby Gärdens (1), Lassas (2), Stenbergs (3), Kusmes (4), Ryttars (5) ja Glasmästars (6). Kartanoon kuului lisäksi puutarha (merkitty nuolella) ja useita hyötytarhoja mäen lounaisreunalla. Kartanon pellot raivattiin Vantaanjoen laaksoon. (Kansallisarkisto, tässä Kepsu 2005, 79)

Puotilan kartano rakennettiin merenrantaa kohti laskeutuvan rinteen reunalle. Vuoden 1751 kartassa näkyvät Boten kylän tilat Rons (2) ja Klofvus (3), jotka sijaitsivat nykyisen kartanon paikalla. Kylän kaksi muuta tilaa Domars (1) ja Nissas (4) sijaitsivat vähän kauempana. Tilojen pellot sijaitsivat lähellä rantaa. (Kansallisarkisto, tässä Kepsu 2005, 70)

Talin kartano syntyi Mätäjoen varrelle, yhdistämällä kylän kolme tilaa. Näistä Martas (A) ja Rejmars (C) sijaitsivat joen itäpuolella nykyisen kartanon paikalla ja Lassas (B) joen länsipuolella. Vuoden 1775 kartassa näkyvät lisäksi Mätäjokilaaksoon sijoittuneet pellot. (Kansallisarkisto, tässä Kepsu 2005, 164)

Näkymä Munkkiniemeen Helsingistä Turkuun johtavalta maantieltä. Magnus von Wrightin litografiassa Munkkiniemen päärakennus ja viljamakasiini kohoavat vehmaan puiston keskeltä. Lahden toisella puolella on Meilahden kartano ja keskellä kartanoita yhdistävä koristeellinen kaarisilta.

(Finland framstäldt i teckningar 1845, <www.doria.fi>)

Upseerit, virkamiehet ja kauppiat kartanonherroina

Helsingin kartanoiden omistajanvaihdoksissa näkyvät selvästi 1700-luvun puolivälissä alkanut Viaporin rakentaminen ja myöhemmin pääkaupungin perustaminen vuonna 1812. Korkeat upseerit ja pääkaupungin virkamiehet sekä varakkaat liikemiehet hankkivat kartanoita asunnoikseen ja sijoituskohteikseen. Kartanot korostivat omistajiensa yhteiskunnallista asemaa ja toteuttivat myös ajalle tyypillistä ihannetta muodikkaasta maa-seutukartanosta lähellä kaupunkia. Kartanoiden määrä kasvoi: 1600-luvun puolivälissä kartanoita oli viitisentoista ja 1840-luvulla niitä oli Helsingin pitäjässä jo neljäkymmentä¹⁴. Kartanoiden syntytaustat erosivat toisistaan. Kumpula, Herttoniemi ja Pukinmäki kuuluivat vanhimpiin, keskiajalla syntyneisiin rälssitiloihin¹⁵. Vanhoihin tiloihin lukeutuivat myös Haltialan, Kulosaaren ja Munkkiniemen säteriratsutilat, joille oli myönnetty

verovapaus ratsupalvelusta vastaan. Viikki, Tullisaari ja Malminkartano olivat alkuaan korkeiden virkamiesten virkataloja. ¹⁶ 1700-luvun puolivälistä lähtien perustettiin uusia kartanoita jakamalla vanhoja tiloja tai yhdistämällä talonpoikaistiloja kasvavan säätyläistön käyttöön ¹⁷. Tällaisia kartanoita olivat Stansvik, Jollas, Villinki, Puotila, Tali, Tuomarinkylä ja Lauttasaari ¹⁸.

Helsingin kartanoiden omistajapohja oli kirjava ja omistajat vaihtuivat usein. 1700-luvun puolivälistä lähtien kartanoita hankkivat erityisesti Viaporin upseerit, mikä leimasi vahvasti sen ajan helsinkiläistä kartanokulttuuria. Linnoitustöitä johtava Augustin Ehrensvärd osti Herttoniemen ja Kulosaaren kartanot, ja Stansvik myytiin 1800-luvun alussa kapteeni Fabian Casimir Rosvallille ¹⁹. Upseerien ohella kartanoita hankkivat myös hyvistä sijoituskohteista kiinnostuneet kauppiaat. Kauppaneuvos Johan Sederholmin muistelmassa kerrotaan, miten hän osti, kunnosti ja myi huomattavalla voitolla useita maatiloja Helsingin ympäristöstä. Kauppiaiden merkittävästä asemasta viestii myös se, että kulta-seppä Henrik Sohlberg oli 1700–1800-lukujen vaihteen suurimpia maanomistajia ja samalla usean kartanon haltija Helsingin pitäjässä. Kartanoiden omistajavaihdokset kytkeytyivät kaupungin kehitysvaiheisiin. Helsingin pitäjän historiaa tutkinut Markku Kuisma tuo esille Herttoniemen kartanon havainnollisena esimerkkinä vaihtuvista omistussuhteista: 1700-luvun alkupuolella tilaa hallitsivat porvarit, 1700-luvun puolivälissä Viaporin linnoituksen aateliset upseerit ja 1700-luvun lopulla se siirtyi linnoitustöiden vaurastuttaman suurporvariston omistukseen. Tämän jälkeen tuli jälleen aatelisten upseeri- ja virkamieseliitin vuoro. ²⁰

Kartanot ja niiden omistajat olivat keskeisessä asemassa varhaisen teollisuuden käynnistymisessä. Monista tiloista muodostui monipuolisia teollisuusyrityksiä, minkä ansiosta Helsingin pitäjä nousi merkittäväksi teollisuuden keskukseksi. Kartanoihin perustettiin vesisahoja, rautaruukkeja ja tiilitehtaita. Teollisuuden menestymiselle oli hyvät edellytykset: hyvät liikenneyhteydet, runsaat metsävarat ja läheisen kaupungin kasvavat markkinat. Viaporin rakentaminen vaati sahatavaraa, tiiltä ja malmia. Rakennusaineita tarvittiin myös laajenevan kaupungin rakennushankkeisiin. ²¹ Kasvava kaupunki tarjosi hyvät markkinat myös tilojen maataloustuotteille. Kartanoiden omistajat olivat edelläkävijöitä maatalouden kehittämisessä ja maanviljelyn sekä karjatalouden uusien menetelmien hyödyntämisessä Helsingin pitäjässä. ²²

2.2.2 Kaunistaakseen maata ja antaakseen toisille esimerkin – Helsingin kartanoympäristöt 1800-luvulla

Munkkiniemen kartanon päärakennus ja sisääntulotie hallitsivat ympäristöään ja loivat vallan maiseman.
(Erik Westerlingin maalaus 1845, Museovirasto)

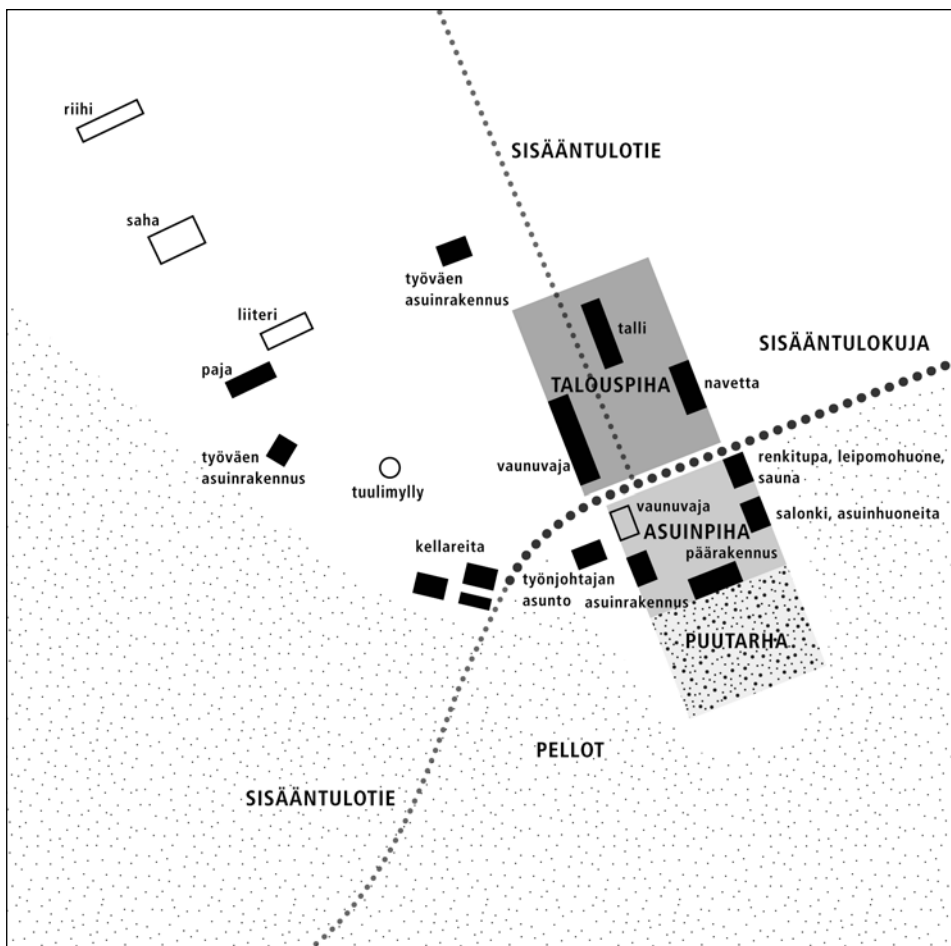
Kartano vallan maisemana

Kartanomaisema kertoo kartanokulttuurista – asumisen, työnteon ja tuotannon tarkoituksemukaisesta ja esteettisestä järjestelystä. Kartano rakennettiin omistajansa, omistajasukunsa ja yläluokan ihanteita kuvaavaksi pienoismaailmaksi, joka ilmensi valtaa ja vaurautta. Tilanomistajat olivat merkittävässä asemassa paikallisessa kyläyhteisössä, ja heillä oli usein myös valtakunnallisesti tärkeitä virkoja ja vaikutusvaltaisia verkostoja.²³ Kartanoita (*country houses*) tutkinut arkkitehtuurihistorioitsija Mark Girouard käyttää valtaa symboloivasta rakennuksesta käsitettä *power house* – valtaa nauttivien ja valtaa havittelevien koti, joka julistaa ja samalla vahvistaa omistajiensa sosiaalista asemaa yhteisönsä keskuudessa²⁴. Maisemakuvastoja tutkineen Maunu Häyrysen mukaan kartanot esitettiin usein ihannoitun pastoraalimaiseman keskipisteenä, puistomaisissa ympäristöissä, jotka sulautuivat luontoon. Kartanomaisema oli luonteeltaan hierarkkinen ja symboloi valtaa sekä omaisuutta. Maisema ei pelkästään heijastanut oman aikansa arvoja, vaan myös ylläpiti, muutti ja rakensi uusia arvoja sekä valtarakenteita.²⁵ Valtaa tuotiin esille kartanorakennusten

ulkoasussa ja kartanosommitelmassa, mikä kuvasi yläluokan valta-asemaa ja suhdetta muuhun yhteisöön. Kartano oli usein erillään muusta kylästä, ja sen rakennukset olivat kookkaampia kuin kylän muut talot. Girouardin mukaan päärakennus oli päämaja, jossa johdettiin aikanaan hallintoa ja käytettiin valtaa. Valtaa ilmensivät arkkitehtuurin ja sisustuksen monet yksityiskohdat.²⁶ Asuinpiha ja puisto kujuneen sekä koristeistutuksineen täydensivät vallan maisemaa ja loivat aikanaan kehyksen vilkkaalle seuralämälle, mikä oli ominaista myös Helsingin seudun kartanoille.

Kartanot olivat pienoiskaupungin kaltaisia kokonaisuuksia, joiden symbolinen keskus oli päärakennus. Pienoiskaupunki oli järjestetty palvelemaan tiettyä elämäntapaa. Kartano oli alkuaan samanaikaisesti maatila, omistajaperheen koti ja seuralämän näyttämö. Eri tehtävät näkyivät eri tavoin. Maatilan toiminnassa korostui hyötyajattelu, ja yläluokan elämäntapaa ilmensivät kodin esteettiset pyrkimykset sekä edustuksellisuus. Kartanoympäristöön kuului lukuisia asumista, tuotantoa ja edustamista sekä huvia palvelevia rakennustyyppejä: väentupia, mäkitupalaisten mökkejä, navettoja, talleja sekä tanssiaisaleja ja huvimajoja. Kokonaisuuteen kuului tyypillisesti erilaisia miljöötyyppejä: pihvoja, puutarhoja, hyötytarhoja ja peltoja. Ehyenä säilyneestä kartanomaisemasta voidaan yleisesti erottaa neljä keskeistä osa-alueita: 1. päärakennus ja tyypillisesti siihen liittyvä siipirakennusten reunustama asuinpiha sekä pihalle johtava puukuja, 2. päärakennuksen läheinen puutarha ja yleensä vähän kauempana sijaitseva puisto, 3. tuotantorakennusten muodostama talouspiha ja työväen asunnot sekä 4. peltojen ja niittyjen tuotantomaisema sekä hyötytarhat. Näiden lisäksi maisemaan kuuluvat myös kartanoiden metsät ja kauempana sijaitsevat alustalaisten asuinympäristöt, jotka jäävät tämän tutkimuksen ulkopuolelle.

Kartano muodosti rakennusten, istutusten ja maiseman kokonaistaideteoksen. Kokonaisuuteen vaikuttivat elinkeinon harjoittamisen ehdot, hierarkkiset rakenteet, ajan ihanteet ja maaston tarjoamat lähtökohdat. Eri käyttötarkoitusta palvelevilla rakennuksilla oli kullakin oma paikkansa kokonaisuudessa. Asuinrakennukset järjestyivät usein asuinpihan ympärille ja talousrakennukset talouspihaksi. Vaunuvaja oli käytännöllistä sijoittaa lähelle asuinpihaa herrasväen kuljettamisen järjestämiseksi. Viljamakasiini rakennettiin usein edustavasti ja näkyvälle paikalle osoittamaan omistajansa vaurautta. Paloturvallisuuden lisäksi se sijaitsi myös erillään muista rakennuksista. Hierarkia ilmeni kartanosommitelmassa monin tavoin: kartanonomistajien ympäristö oli erotettu työväen ympäristöstä ja palkollisten sosiaalinen asema näkyi asuinpaikassa ja -tavassa.²⁷ Hierarkian ylimpänä oli pehtori, jota seurasivat karjakko, kuski ja seuraavaksi sisätiloissa työskentelevät työntekijät ja lopuksi ulkotöitä tekevät rengit ja piijat.²⁸ Asumisen järjestäytymistä ohjasivat myös käytännön syyt ja kytkös isäntäväkeen. Isäntäväkeä palvelevat sisäpalvelijat asuivat päärakennuksessa ja lähellä asui myös ajuri, joka oli helposti käsillä kyytiä tarvittaessa. Myös kartanonomistajille suoraan vastaava pehtori asui lähellä isäntäväkeä, talouspihan

Tuomarinkylän kartano on esimerkki säännönmukaisesta ja hierarkkisesta kartanosommitelmasta, jossa rakennusten sijaintiin vaikuttivat paitsi käytännölliset syyt, myös kartanoyhteisön hierarkkiset rakenteet. Kaaviossa on esitetty kartanomaiseman eri osa-alueet ja rakennukset. Mustalla on merkitty säilyneet, ennen 1930 rakennetut rakennukset ja äärioviivalla keskeiset hävinneet rakennukset.

(Kaavio muokattu kartasta Perälä, Alapeteri & Ruoff 2011, liite 5)

tuntumassa. Erityisasemasta kertoi myös puutarhan lähellä sijaitseva puutarhurin asunto. Kauimpana asuivat muonamiehet ja torpparit, joilla ei ollut juurikaan henkilökohtaista kosketusta isäntäväkeen.²⁹

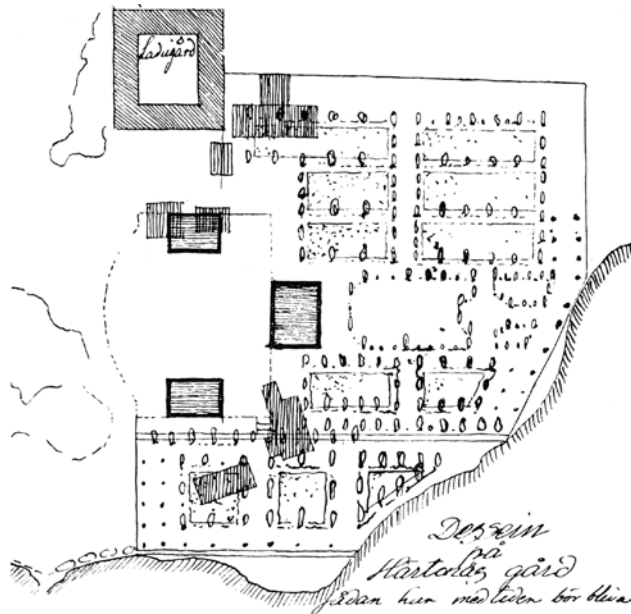
Kartanot rakennus- ja puutarhataiteen edelläkävijöinä

Helsingin pitäjän aateliskartanot olivat 1500–1600-luvuilla talonpoikaistilojen kaltaisia melko vaatimattomia tiloja. Esimerkiksi Pukinmäen, Kumpulan ja Degerön kartanoiden päärakennukset olivat 1600-luvun lopulla hirsirakenteisia rakennuksia, joihin kuului tuvan lisäksi yksi tai useampi kamari.³⁰ Vaurastuminen heijastui 1700-luvulla kartanoiden rakentamistapaan, joka alkoi erottua yhä selvemmin talonpoikaistiloista. Kartanoiden päärakennukset rakennettiin entistä komeammiksi, ja puisten päärakennusten rinnalle nousivat kivirakennukset Tuomarinkylään, Munkkiniemeen ja Herttoniemeen 1700–1800-lukujen taitteessa. Vähän myöhemmin 1820-luvulla myös Kumpulan ja 1830-luvulla Lauttasaaren kartano saivat kivisen päärakennuksen.³¹ Kivi yleistyi vähitellen myös viljamakasiineissa ja navetoissa. Talusrakennukset toteutettiin tilavina ja koristeellisina, mikä poikkesi selvästi talonpoikaistiloista.³² Kivirakentaminen ja uudet rakentamistavat ilmensivät säädynmukaista asemaa ja toimivat samalla esimerkkeinä myös muille. *Kaunistakseen maata ja antaakseen toisille esimerkin kestävästä rakennustavasta*, kirjoitettiin 1700-luvun lopulla rakennetun Tuomarinkylän kartanon muistolaattaan³³. Komeiden kartanorakennusten rinnalla oli kuitenkin myös vaatimattomampia tiloja: Pukinmäen punaiseksi maalattu puurakennusten ryhmä ja virkatalojen rakennukset Viikissä ja Malminkartanossa.

Kuten kivirakentamisessa ja arkkitehtuurityyleissä, kartanot olivat edelläkävijöitä myös puutarhataiteessa ja puutarhanviljelyssä. Kehitys näyttäytyi kahdella tavalla: puutarhanviljelyn menetelmien edistymisenä ja puutarhataiteen esteettisten tavoitteiden vahvistumisena. Viljely rajoittui aluksi humalatarhoihin, kaali- ja vihannesmaihin sekä maustetarhoihin, mutta 1700-luvun jälkipuolella yleistyivät myös marjapensaat ja hedelmäpuut.³⁴ Kehitys näkyi myös Helsingin pitäjän kartanoissa. Vuoden 1775 pitäjänkertomuksen mukaan säätyläiset viljelivät karviaisia, viinimarjoja ja hiukan myös omenapuita sekä maustekasveja. Talonpojat viljelivät usein vain humalaa, hiukan kaalia ja perunaa.³⁵ Tuomarinkylässä, Talissa, Kulosaassa, Herttoniemessä ja Viikin latokartanossa oli 1700-luvun loppupuolella laaja hyötypuutarha, ja monessa muussa kartanossa pienet keittiötarhat³⁶. Puutarhanviljelyn edistymisen ohella myös kiinnostus puutarhataiteeseen kasvoi. Uudet vaikutteet levisivät ulkomaanmatkoilta, kirjallisuudesta tai tuttavapiirin kautta. Puutarhoista tuli erityisesti säätyläiselämän tunnusmerkki, joka erotti kartanot muista maatiloista. Alemmista säädyistä poiketen kartanonomistajilla oli mahdollisuus nauttia vapaa-ajasta ja riittävä varallisuus puutarhan perustamiseen ja hoitoon. Koristeistutukset, vehmaiden puiden reunustamat käytävät ja huvimajat tarjosivat erinomaiset puitteet säätyläisten kesänvietolle – sekä suurille seuraelämän juhlille että perheen yksityisemmälle vapaa-ajalle.

Kulosaaren kartanossa oli 1700-luvun puolivälissä yhdeksään kortteliin jaettu neliön muotoinen, aidan rajaama puutarha. Puutarhan pohjoispuolella näkyy sotamarsalkka Augustin Ehrensvärdin perustama lastenkoti. Kartan nykyinen päärakennus on lastenkodin idänpuoleisen rakennuksen paikalla. Kartan alareunassa erottuu kartanoa edeltänyt ratsutila, Brändö rusthåll. (Kansallisarkisto, tässä Kepsu 2005, 72)

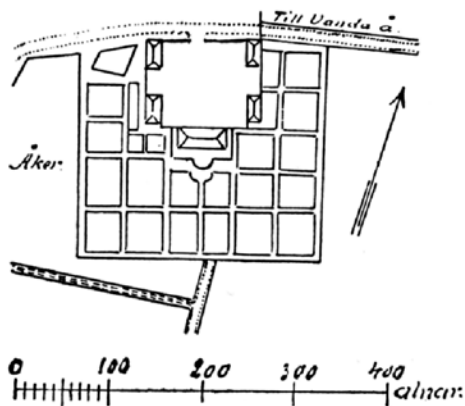
Herttoniemen kartanopuistoa koskeva suunnitelma 1760-luvulta on esimerkki puutarhataiteellisten tavoitteiden vahvistumisesta Helsingin pitäjän kartanoissa. Vanhan hyötytarhan paikalle suunniteltiin korttelipuutarha, jonka ruutuja reunustavat puut. Uudet rakennukset (merkitty tummalla ääri viivalla) muodostivat ajalle tyypillisen, siipirakennusten reunustaman asuinpihan. (Nikander 1916, 153)

1700-luvun säännönmukainen kartanonpiha ja korttelipuutarha

1700-luvun kartanosommitelmalle on tyypillistä säännönmukaisuus. 1700-luvun puolivälissä julkaistu ruotsalaisen Carl Wijnbladin mallikirja oli suunnannäyttävä ja välittäjä uudelle kartanotyyppille, jossa luovuttiin perinteisestä umpipihasta. Umpipihan tilalle vakiintui yhdeltä sivulta avoin asuinpiha, jonka keskeisellä sivulla oli päärakennus ja siipirakennukset symmetrisesti sen laidoilla ³⁷. Jo ennen Wijnbladin mallikirjaa oli julkaistu virkatalojen mallipiirustuksia, joista erityisesti korkeimmille sotilasupseereille suunnitellut tilat loivat pohjaa muutokselle. ³⁸ Säännönmukaisissa kartanosommitelmissa pyrittiin suoralinjaiseen, symmetriseen ja aksiaaliseen asemakaavaan, maaston ja maiseman lähtökohdista soveltaen. Päärakennus ja siihen liittyvät sivurakennukset muodostivat säännönmukaisen asuinpihan, ja kokonaisuutta täydensi usein myös symmetrisesti asemoitu talouspiha. Symmetrian ja aksiaalisuuden ihanne näkyi myös puutarhoissa ja maisemaa hallitsevilla pitkissä puukujissa.

Säännönmukaisen kartanotyyppin piirteet näkyvät parhaiten laaksoissa sijaitsevilla kartanoissa, joissa oli tilaa luoda symmetrinen aksiaaliosommitelma puukujineen. Talin, Tuomarinkylän, Herttoniemen, Puotilan ja Greijuksen kartanosommitelmille olivat tunnusomaisia aksiaaliset sisääntulotiet ja geometrisesti jäsenöity tilakeskus. Vaihtelevammassa maastossa sommitelma luotiin maaston ehdoilla ja pyrittiin niin säännönmukaiseen kokonaisuuteen kuin mahdollista. Puutarhan tyypillisin malli oli ruutuihin jaettu korttelipuutarha, joka oli jaettu useimmiten neljään kortteliin ja rajattu aidalla tai pensailla. Korttelipuutarhan puolestapuhujana oli erityisesti Turun akatemiassa puutarhaoppia opettanut professori Pehr Kalm. Kalmin oppien mukaan puutarharakentamista ohjasivat sekä käytännölliset että esteettiset periaatteet. Puutarha tuli suojata tuulilta ja rakentaa mahdollisimman tasaiselle maalle. ³⁹ Hyötypuutarhan ja hedelmätarhan lisäksi puutarhassa tuli olla koristepuutarha. Ympäröivä maisema oli olennainen osa kokonaisuutta. Kalmin opetusten mukaan: *Mikäli johonkin ryytimaahan tai puutarhaan liittyy jokin sievä vainio, kauniita kirkkoja tai rakennuksia, suloisia järviä tai jokia, on paikka yhä miellyttävämpi* ⁴⁰. Kaunis ympäristö hyvin hoidettuine peltoineen oli kartanonomistajan ylpeydenaihe ja ilmensi hänen yhteiskunnallista ja taloudellista asemaansa sekä valistuneisuuttaan. Kulttuurimaiseman ympäröimän kartanon ihanne toteutui erityisen hyvin Tuomarinkylän ja Talin kartanoissa, joissa tilakeskus näkyi peltojen ja niittyjen keskellä.

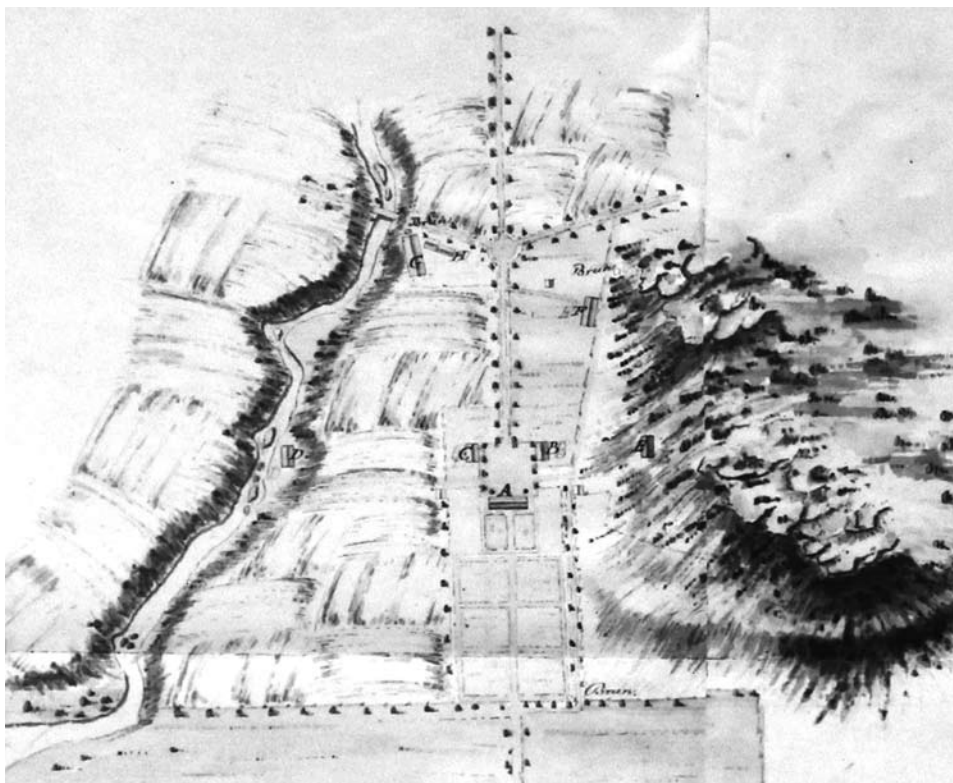
*Domarby 1824.
Långhansas rusthäll.*

Vasemmalla: Tuomarinkylän kartano on hyvä esimerkki 1700-luvun lopun kartanotyyppistä. Vuoden 1824 kartan mukaan päärakennus ja neljä siipirakennusta ryhmittivät yhdeltä sivultaan avoimen asuinpihan ympärille. Pihan eteläpuolella oli laaja kortteleihin jaettu puutarha. (Nikander 1916, 111)

Alhaalla: Mätäjoen laaksoon rakennettu Tali edustaa säännönmukaista, aksiaalista kartanotyyppiä. Vuoden 1787 kartan mukaan päärakennus ja sitä reunustava palvelijarakennus ja aitta muodostivat symmetrisen asuinpihan, jonka takana oli kortteleihin jaettu puutarha. Kartanolle saavuttiin pitkää puukujaa pitkin. Mallipiirustuksista poiketen talusrakennukset eivät ryhmittyneet symmetrisen talouspihan ympärille, vaan sijaitsivat erillään toisistaan tien varrella.

(Helsingin kaupunginarkisto, Kaupunkisuunnitteluviraston asemakaavaosaston kartat ⁴¹)

1800-luvun alun kartanomaisema ja maisematyyli

Piirros Degerön kartanomaisemasta on havainnollinen esimerkki 1800-luvun alkupuolen maisematyylistä ihanteista. Pikku-Sarvaston merenlahti siltoineen ja viereinen metsäkukkula olivat osa puistomaista kartanokokonaisuutta. (Erik Westerlingin kivipiirros, Finland framstäldt i teckningar 1845, <www.doria.fi>)

Säännönmukaisuuteen pyrkivän kartanomaiseman rinnalle nousi 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa uusi ihanne, johon vaikutti Englannissa syntynyt maisematyyli. Uutta tyyliä sovellettiin esimerkiksi Halikon Joensuun, Inkoon Fagervikin, Piikkiön Raadelman ja Viipurin Monrepos'n kartanoissa.⁴² Helsingin kartanoissa maisematyylin ihanne ilmenee erityisesti Tullisaaressa, Stansvikissa, Degerössä ja Munkkiniemessä. Maisemapuutarhatyyli korosti vapaamuotoisuutta, maalauksellisuutta ja puiston merkitystä kartanosommitelmassa. Uudet tavoitteet vaikuttivat sekä asuinpihan sommitteluun että puutarhan jäsentelyyn. Päärakennus, joka aiemmin liitettiin tiukasti asuinpihaan, erotettiin muusta pihasta ja kehystettiin puistolla. Alkuaan suljettu asuinpiha avautui maisemaan, tai siitä luovuttiin

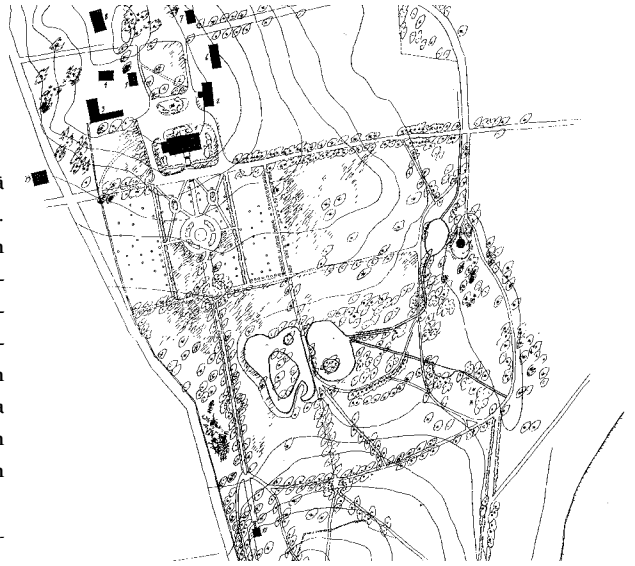
kokonaan. Myös talusrakennukset erotettiin usein omaksi kokonaisuudekseen. Kun aiemmin puutarha ja rakennukset olivat erillään toisistaan, uudessa kartanomaisemassa puisto ja rakennukset sulautuivat toisiinsa. Istutusten ja ruohokenttien ulottaminen rakennusten äärelle loi niille aiempaa vehreämmän kehyksen. Talusrakennukset saatettiin jopa kokonaan kätkeä vehmaiden istutusten peittoon tai ottaa ne osaksi maisemaa.⁴³ Hyvänä esimerkkinä uusista suunnitteluihanteista on Munkkiniemen kartanomaisema, jossa päärakennus ja viljamakasiini luotiin osaksi puistomaista kartanokokonaisuutta.

Pienet korttelipuutarhat laajenivat pinta-alaltaan huomattavasti suuremmiksi puistoiksi ja levittäytyivät maisemaan. Taustalla oli puutarhakasvien hankinnan helpottuminen ja yleinen varallisuuden nousu, jotka tekivät mahdolliseksi entistä laajempien puistojen rakentamisen ja hoidon. Säännöllisen pihasommitelman lisäksi luovuttiin myös korttelipuutarhan geometrinen piirteiden ankaruudesta. Suorat käytävät muuttuivat kaareviksi, ja korttelit sekä geometriset istutukset väistyivät vapaasti sommitellun kasvillisuuden tieltä. Tavoitteena oli pittoreski vaikutelma – luonnonmaiseman kaunistaminen korostamalla maisemallisia erityispiirteitä ja luomalla maalauksellisia näkymiä. Sijainti rannalla tarjosi parhaimmat mahdollisuudet puistomaisen kartanoympäristön luomiseen.⁴⁴ Rantamaiseman lähtökoh-
tia hyödynnettiin monessa Helsingin merenrantakartanossa. Päärakennus ja puiston näköalapaikat suunnattiin merenlahdelle, ja läheisiin saariin rakennettiin siltoja ja huvimajoja. Uimahuoneet, venevajat ja laiturit muodostivat tärkeän sisäänkäynnin mereltä kartanolle.

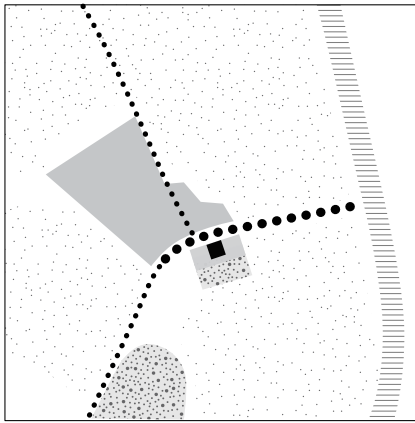
Maisematyyllisistä pyrkimyksistä huolimatta säännönmukainen tyyli ja muotopuutarha-aiheet säilyttivät vankan asemansa useissa kartanoissa. Suuri osa 1800-luvun alkupuolen puutarhoista edustikin perinteistä korttelipuutarhaa. Erityisesti päärakennuksen lähiympäristössä säilyi vanha geometrinen tyyli.⁴⁵ Maisematyyli ja geometriset piirteet myös sekoittuivat ja yhdistyivät monissa kartanoissa. Herttoniemen kartanopuistossa on sekä muotopuutarha että maisematyylinen osa. Maaston asettamat reunaehdot ja käytännön saanelemat perusteet vaikuttivat sommitelman luonteeseen. Meilahdessa ja Munkkiniemessä on nähtävissä aksiaalisia elementtejä erityisesti sisääntulotien linjauksessa, vaikka sommitelma on muuten vapaamuotoinen. Vastaavasti Kulosaaren ja Haltialan kartanoympäristöissä on geometrisia piirteitä, mutta kokonaissommitelma ei ole kuitenkaan säännönmukainen. Myös ympäristön vaihteittainen toteuttaminen johti eri tyylien yhdistämiseen. Taliin luotiin 1700-luvun lopulla säännönmukainen kartanosommitelma, mutta myöhemmin korttelipuutarha muutettiin maisemapuistikoksi ja symmetrisestä asuinpihasta luovuttiin uuden päärakennuksen rakentamisen yhteydessä.

Herttoniemen kartanopuistossa sovellettiin sekä muotopuutarhan että maisemapuiston ihanteita. Kokonaisuudesta muodostui Helsingin seudun 1800-luvun alun merkittävimpiä puutarhasommitelmia. Päärakennuksen edustalle toteutettiin koristeellinen parterripuutarha, jonka molemmiin puoliin kasvoi hedelmäpuita ja marjapensaita. Pitkän keskikäytävän päätteeksi rakennettiin huvimaja, ja toinen huvimaja sijoitettiin poikittaisen käytävän päähän. Maisemapuiston kosteaan painanteeseen rakennettiin lampia.

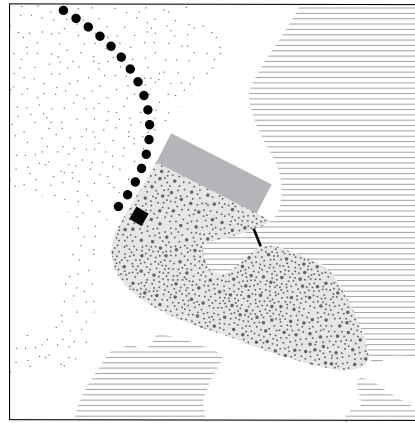
(Mittapiirros vuodelta 1920, Aalto-yliopiston arkkitehtuurin historian laitos)

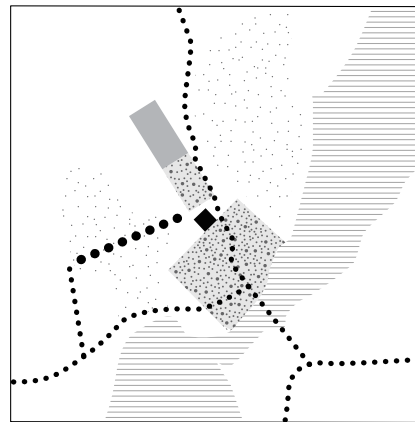
Meilahden kartano rakennettiin kallion laelle, maisemallisesti keskeiselle paikalle. Asuinpihaan liittyi myös talousrakennusten sivupiha. Asuinpihan länsipuolelle toteutettiin 1800-luvun alkupuolella maisematuulinen puisto, jonka käytäväverkosto ulottui vuoden 1847 kartan perusteella myös lähiympäristöön. Puiston kohokohdaksi, näkymäakselin päätteeksi rakennettiin kalliokumpareelle huvimaja, joka sijaitsee nykyisen Tamminiemen huvilan tontilla. (Helsingin kaupunginarkisto, Kiinteistöviraston kaupunkimittausosaston kartat ⁴⁶)

Säännönmukaiset kartanosommitelmat

Vapaamuotoiset kartanosommitelmat

Säännönmukaisten ja vapaamuotoisten kartanosommitelmien yhdistelmät

Kartanokokonaisuuksien jäsentelyssä ilmenee kaksi päälinjaa: säännönmukainen ja maastoon vapaasti sijoittuva maisematyylinen kartanosommitelma sekä niiden erilaiset yhdistelmät. Säännönmukaisesta kartanosommitelmasta on esimerkkinä ylärivissä vasemmalla Tuomarinkylä ja maisematyylisestä Degerö oikealla. Alarivissä vasemmalla on Kulosaari, jossa on sekä geometrisia että vapaamuotoisia piirteitä. Oikealla on Munkkiniemi, jonka tiestö ja puukuja muodostavat aksiaalisen sommitelman, mutta kartanon osa-alueet ovat vapaamuotoisesti järjestyneitä.

(Kaaviot perustuvat 1900-luvun alun tilannetta kuvaaviin venäläisiin topografikarttoihin)

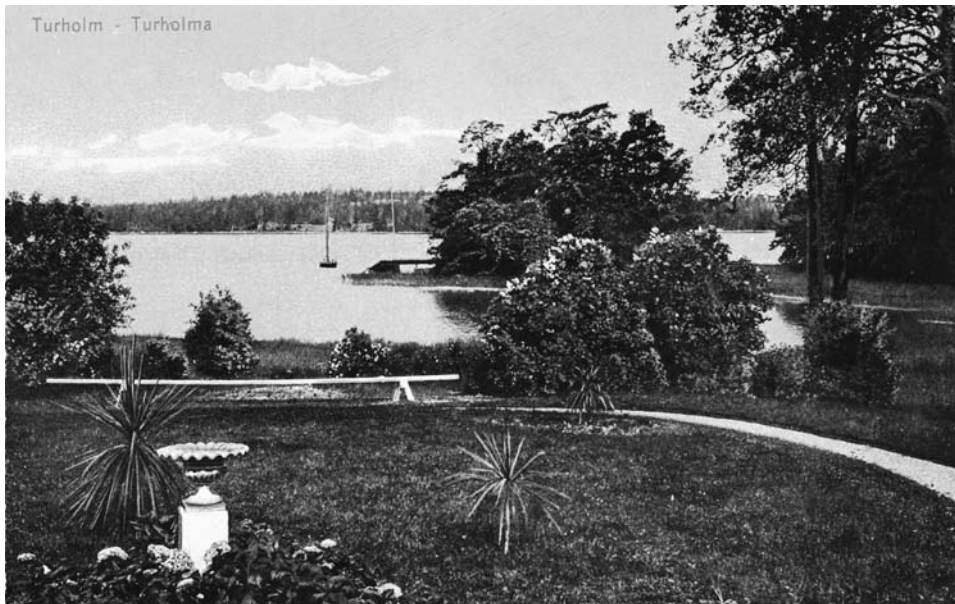

Merellisyys on vahvasti läsnä helsinkiläisissä kartanomaisemissa. Stansvikissa hyödynnettiin luonnonkauniin paikan lähtökohtia, jotka ovat innoittaneet myös Magnus von Wrightiä maalauksessaan 1860-luvun lopulla. Päärakennus avautuu merelle, ja rantaan rakennettiin komea venevaja vastaanottamaan juhllisesti meriteitse saapuvia. (Helsingin kaupunginmuseo)

1800-luvun loppupuolen huvilatyylinen kartanomaisema

1800-luvun lopulla kartanomaisema sai uusia piirteitä huvilakulttuurista ja koristeellisesta huvilarakentamisesta. Rakennusten ominaispiirteitä olivat runsaat koristelut, lasiverannat, kuistit, näköalatasanteet ja tornit. Arkkitehti Theodor Decker suunnitteli Tullisaareen Borgströmin lapsille kolme uusrenessanssihuvilaa, joissa oli lukuisia parvekkeita ja avokuisteja.⁴⁷ Moni vanha kartanorakennus uudistettiin huvilatyylin ihanteiden mukaiseksi. Talin, Nordsjön ja Rastilan päärakennuksiin rakennettiin muodikas torni, ja vielä useampi päärakennus sai ajan hengen mukaisen kuistisommitelman. Stansvikin päärakennukseen rakennettiin kuisti- ja parvekerakennelma ja siipirakennusta sekä työväenasuntoja kunnostettiin kesävieraiden huvilakäyttöön⁴⁸. Maisemapuistojen näköalapaikoille rakennetut huvimajat tarjosivat tyylikokeiluille kiitollisen kohteen, ja esimerkiksi Tullisaareen rakennettiin koristeellinen näköalatorni Deckerin piirustusten mukaan⁴⁹.

1800-luvun lopun kartano- ja huvilamaiseman innoittajana oli maisemapuutarhatyö, joka oli vaikuttanut helsinkiläisiin kartanoihin jo 1800-luvun alusta lähtien. Puiston käytäväverkosto laajeni lähimetsiin ja saariin. Oleskelupaikat ja erityyiset huvimajat tarjosivat paikan levähdykseen, merimaiseman ihailuun, eväsretkiin ja seurusteluun. Kävelyn ja oleskelun ohella harrastettiin myös urheilua, ja esimerkiksi Tullisaareen ja Stansvikin vastarannalle Nuottaniemeen rakennettiin keilaradat ⁵⁰. Istutukset ja rakenteet loivat puistoon erilaisia paikkoja, jotka herättivät kulkijassa erilaisia tunteita. Puotilan maisemapuiston laelle pystytettiin omistajan kauppaneuvos Johan Henrik Lindroosin kunniaksi muistomerkki, jonka hautaa muistuttavasta hahmosta kumpusi myöhemmin useita tarinoita ⁵¹. Kiinnostus kasvitieteeseen näkyi vierasperäisten lajien käytön yleistymisenä. Eksoottiset kukat ja niistä ryhmitellyt kuvioistutukset korostivat monen kartanon päärakennuksen edustaa. Tuomarinkylän kartanon omistaja maanviljelysneuvos Jacob Kavaleff perusti 1890-luvulla Tuomarinkylään huomattavan taimitarhan ja koepuutarhan sekä myöhemmin läheiselle Niskalan tilalle arboretumin ⁵².

Tullisaaren päärakennuksen edustalta avautui näkymä merenlahdelle. Rakennuksen läheisyydessä oli perennoista ja kasvihuoneissa kasvatetuista eksoottisista kasveista ryhmiteltyjä, 1800-luvun lopun maisemapuistolle tyypillisiä kuvioistutuksia. (Helsingin kaupunginmuseo)

Kauppaneuvos Henrik Borgströmin perustama Tullisaaren puisto kuuluu 1800-luvun huomattavimpiin helsinkiläisiin puutarhaluomuksiin. Tullisaari rakennettiin pitkälle rantakaistaleelle, jonka niemet, lahdet ja saaret otettiin osaksi sommitelmaa. Itäosa oli puistomaisesti hoidettu ja läntinen niemi luonnontilaisempi. Itäiseen niemeen rakennettiin 1870-luvulla kolme arkkitehti Theodor Deckerin suunnittelemaa uusrenessanssihuvilaa Borgströmin kolmelle lapselle. Tilaan kuului laaja, kortteleihin jaettu hyötypuutarha. Myös viljelysalueet olivat osa kokonaissommitelmaa ja nivoutuivat osaksi maisemapuiston maalauksellisia näkymiä.

(Tullisaaren kartta 1880-luvulta, Helsingin kaupunginarkisto, Kiinteistöviraston kaupunkimittausosaston kartat, Sinetti)

Tullisaaren päärakennusta kehysti vehmas puusto maisematyylin ihanteiden mukaisesti. Päärakennus avautui merelle, ja puistossa hyödynnettiin rantamaiseman maalauksellisia lähtökohtia: kallioita, rantalettoja ja saaria. Magnus von Wrightin litografiassa esitetty näkymä oli Tullisaaren kuvatuimpia maisemia. (La Finlande Pittoresque 1853, Helsingin kaupunginmuseo)

Magnus von Wrightin maalaama näkymä Rastilan kartanolta Puotilaan 1860-luvulta. Vastakkain toteutetut Rastila ja Puotila muodostivat maisemassa kartanoparin. Avoimen ranta-alueen ansiosta Puotilan päärakennus ja sen vieressä sijainnut talouspiha erottuivat hyvin maisemassa. Rannassa oli venelaituri ja komea uimahuone. (Kuisma 1991, 137)

Stansvikin kartano rakennettiin luonnonkauniille niemelle. Kartanon puisto oli pääosin luonnontilaista metsää. Vuonna 1913 laaditussa kartassa näkyvät myös tilaan kuuluneet suppeat peltoviljeltykset ja hyötytarha päärakennuksen takana.

(Helsingin kaupunginarkisto, Kiinteistöviraston kaupunkimittausosaston kartat, tässä Stansvikin kartanoalue. Ympäristöhistoriallinen selvitys 2003, 36)

2.3 KARTANOALUEET MAAPOLITIIKAN KOHTEENA

2.3.1 Kesähuiloita kartanoiden mailla

Kartanot yhteiskunnallisessa murrosvaiheessa

Helsingin kartanoiden 1700-luvun lopulla alkanut kukoistus jatkui 1800-luvun puoliväliin. Kasvava pääkaupunki vaurastutti lähipitäjiä ja sen kartanoita.⁵³ Kartanoiden taloudellinen ja yhteiskunnallinen asema alkoi heikentyä 1800-luvun loppupuolella. Ilmiö liittyi yhteiskunnassa tapahtuneeseen poliittiseen murrokseen ja sääty-yhteiskunnan murenemiseen. Aateli menetti johtavan asemansa hallitsijan ja aatelin liiton murruttua, säätyvaltiopäivien päätyttyä vuonna 1906 ja monarkian kadottua vuonna 1917. Aateli menetti vähitellen myös privilegionsa lainsäädännöllisissä uudistuksissa 1860-luvulta lähtien. Varallisuus, joka ennen perustui maanomistukseen ja säätyjen erioikeuksiin, sai uuden pohjan kaupasta ja teollisuudesta elinkeinovapauden myötä. Säätyjen entinen asema alkoi murentua ja muodostui uusi luokkajako voimistuvaan työväestöön ja porvaristoon. Kehitystä tuki yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden säätäminen sekä vuonna 1919 vahvistettu uusi hallitusmuoto, jossa kaikille kansalaisille pyrittiin takaamaan samat perusoikeudet.⁵⁴

Vuosina 1918–1919 säädetty laki vuokra-alueiden lunastamisesta, nk. torpparilaki vaikutti oleellisesti kartanoiden maanomistukseen ja työvoimaan. Uuden lain mukaan kartanoiden torpparit, mäkitupalaiset ja lampuodit saattoivat lunastaa vuokramaansa omakseen korvauksella vastaan. Jo vuonna 1922 yli puolet Uudenmaan läänin vuokramaasta oli lunastettu⁵⁵. Maaomaisuuden supistumista merkittävämpi muutos oli kuitenkin maanvuokraajien työpanoksen menetys. Torppareiden, mäkitupalai- sten ja lampuotien päivätöitä jouduttiin korvaamaan palkkaamalla renkejä ja muonamiehiä, mikä nosti maanviljelyn työvoimakustannuksia. Myös laajojen kartanopuistojen hoitaminen oli vaikeampaa. Torpparilaki merkitsi myös perinteisen laajan kartanoyhteisön supistumista. Kartanoyhteisöstä, johon aiemmin kuuluivat maanvuokraajat perheineen, jäi jäljelle omistajaperhe seuranaan joukko palkollisia. Itsenäisiksi pienviljelijöiksi muuttuneet torppariperheet jatkoivat elämäänsä kartanon kupeessa.⁵⁶

Helsingin kartanoiden maanviljelyn kannattavuus heikkeni, ja niiden oli välttämätöntä etsiä muita tuloja. Puutarhanviljelyä kehitettiin, ja moneen kartanoon perustettiin kaupapuutarha⁵⁷. Useat tilanomistajat tarjosivat myyntiin maatalousmaitaan, koska myynti oli viljelyä kannattavampaa. Tonttimaalla oli kova kysyntä, sillä teollistuminen toi muka-

naan Helsinkiin työväestöä, jolle tarvittiin asuntoja kantakaupungin ulkopuolelta. Maaomaisuuden myyminen ja lohkominen oli mahdollista lainsäädännössä tapahtuneiden muutosten ansiosta. Kartanoiden myyminen aatelissäädyn ulkopuolelle sallittiin vuonna 1864⁵⁸. Toinen tärkeä lainsäädännön muutos koski tilojen osittamista. Vuoden 1864 asetuksessa sallittiin rälssi- ja perintötilan lohkominen, minkä ansiosta emätilasta voitiin erottaa vähintään neljän tynnyrialan eli vajaan kahden hehtaarin suuruisia maa-alueita⁵⁹. Palstatilojen vähimmäispinta-alaa koskevista määräyksistä luovuttiin kokonaan vuonna 1895. Maanlohkominen rajoittavat säädökset vapautuivat lopullisesti vuoden 1916 jakoasetuksessa ja vuonna 1926 säädetyssä laissa.⁶⁰

Meilahden palstoitus alkoi 1800-luvun lopulla, kun tila siirtyi kaupungin omistukseen. Useat kartanorakennukset muutettiin huvilakäyttöön ja osa purettiin. Päärakennus ja siipirakennus pihapiireineen muodostettiin Bredablick-huvilatontiksi. Keittiörakennuksesta tuli Villa Muisto. Päärakennuksen eteläpuolelle rakennettiin Villa Solhem ja Villa Ekudden. Monet kartanomaiseman piirteet, istutukset ja tiet säilyivät uudella huvila-alueella. Vasemmalla Meilahden huvila-alueen kartta vuodelta 1892 ja oikealla alueen kartta vuodelta 1907.

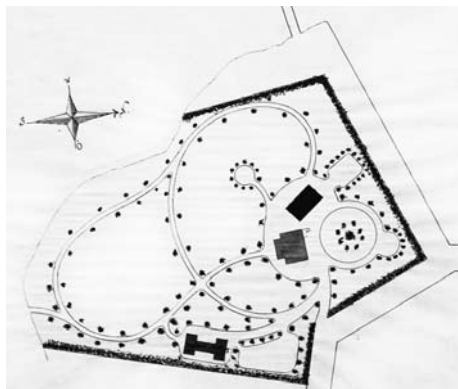
(Vasemmalla: Helsingin kaupunginarkisto, Kiinteistöviraston kaupunkimittausosaston kartat, Sinetti. Oikealla: Helsingin kaupunginarkisto, Kaupunkisuunnitteluviraston asemakaavaosaston kartat⁶¹)

Kartanot ja kesähuvilat

Sanomalehtimies August Schaumanin huvila Stansvikin kartanon mailla oli seudun ensimmäisiä vuokrattuja huvilapalstoja. Schauman rakennutti tontille uusrenessanssityylisen huvilan vuonna 1874.

(Folk Kultursarkivet, Svenska litteratursällskapet, tässä Pihl Atmer 1987, 605)

Meilahden päärakennuksen tontti uudistettiin huvila-asumisen tarpeisiin. Kartanon puisto muokattiin pieneksi huvilapuutarhaksi. Suuri osa laajasta maisemapuistosta jäi uusien huviloiden palstoille. Grahn, Hedman & Wasastjernan arkkitehtitoimiston suunnitelma vuodelta 1900.

(Helsingin kaupunginarkisto, Maistraatinarkiston rakennuspiirustukset ⁶²)

Varsinainen kesähuvilakulttuuri muotoutui 1800-luvun puolivälistä alkaen. Varakkaat kaupunkilaiset ja pääkaupunkiin tulleet virkamiehet hankkivat lähiseudulta kesäpaikkoja, joissa he viettivät lomansa ja palasivat kaupunkiasuntoonsa kesän jälkeen. Tällaisia kesähuviloina toimivia kartanoita olivat esimerkiksi Stansvik, Degerö, Tullisaari, Munkkiniemi, Kumpula, Nordsjö, Oulunkylä ja Puotila ⁶³. Ne, joilla ei ollut varaa ostaa omaa tilaa, vuokrasivat kesäksi asunnon tilallisilta tai kalastajilta. Kartanoiden pihapiiriin saatettiin rakentaa vierasmajoja tai kunnostaa sivurakennuksia kesäpaikaksi. Runoilija J. L. Runeberg asui perheineen kesän 1835 Stansvikin kartanossa Edelheimien vieraina ja seuraavan kesän Degerön kartanon rantatuvassa. ⁶⁴ Stansvikin kesävieraana oli myös Henrik Borgström, ennen kuin hän asettui Tullisaareen ⁶⁵. Kokonaisten huvilatonttien vuokraaminen vieraille alkoi vasta 1870-luvulla. Varhaisimpia tietoja huvilapalstan vuokraamisesta on Laajasalon Stansvikin kartanon alueelta. Kartanon omistaja von Willebrand vuokrasi palstan sanomalehtimies August Schaumanille, joka rakennutti paikalle huvilan vuonna 1874. ⁶⁶

Palstoitusta rajoittaneen lainsäädännön poistuttua alkoi tonttien lohkominen ja uusien huviloiden rakentaminen 1880-luvun loppupuolelta lähtien. Tärkeimmiksi huvila-alueiksi muodostuivat Lauttasaari, Tammissalo sekä erityisesti Laajasalo, Villinki ja Vartiosaari ⁶⁷. Huviloiden yleistymiseen vaikutti höyrylaivaliikenteen kehittyminen, mikä teki mahdolliseksi huviloiden rakentamisen saariin ja rannikolle, jossa tiestö oli huonokuntoista tai puutteellista. Halutuimpia tontteja olivat maisemallisesti kauniit rantapalstat. Laajasalossa lohkottiin ensimmäisenä Villingsalmen ja Hevossalmen rannat ja rantaa lähellä sijaitsevat pikkusaaret. Myöhemmin kesäasutus laajeni saaren sisäosiin. Huvila-asutuksen nopeaa kasvua kuvaa se, että Laajasalossa oli vuoden 1890 vaiheilla noin 20 huvilaa ja kymmenen vuotta myöhemmin jo 36. ⁶⁸ Sama kehitys näkyy koko Helsingin pitäjässä, jossa laskettiin vuosisadan vaihteessa olevan jo noin 80 huvilapalstaa ⁶⁹. Varsinaisen kesähuvilakulttuurin rinnalla syntyi myös ympärivuotista huvila-asumista kaupungin läheisyyteen Kaivopuistoon, Eläintarhaan ja Meilahteen ⁷⁰. Meilahden kartanoalueen palstoitus eteni 1800-luvun lopulla useassa vaiheessa, ja tilan alueista erotettiin 1910-lukuun mennessä 34 huvilapalstaa ⁷¹.

Lauttasaaren kartanoalueen tiluksia palstoitettiin 1880-luvulta lähtien. Ensimmäisenä lohkottiin maisemallisesti kauniit rantapalstat saaren pohjoisosassa. Kartano on osoitettu ympyrällä.

(Ote kartasta vuodelta 1893, Kansallisarkisto, tässä Lauttasaaren kartanon puistohistoriaselvitys 2012, 16)

2.3.2 Tilojen palstoitus

Kartanoiden maiden palstoituksesta tuli vuosisadan vaihteessa yhä järjestäytyneempää toimintaa. Väkiluvun voimakas kasvu ja sitä seurannut asuntopula johtivat tonttien myymiseen erityisesti lähellä keskustaa ja rautateiden varrella. Kartanoiden laajat tilukset ja maidensa myynnistä kiinnostuneet kartanonomistajat tarjosivat palstoitustoiminnalle otollisen lähtökohdan. Kumpulan kartanon maille syntyi laaja esikaupunkiasutus jo 1800-luvun lopulla. Vuonna 1862 avattu Helsingin ja Hämeenlinnan välinen rautatie johti pohjoisten esikaupunkien muodostumiseen radan varrelle Pasilaan, Oulunkylään, Pukinmäkeen, Malmille ja Tapanilaan. Läntisen pääradan rakentamisen myötä esikaupunkiasutus levisi 1900-luvun alussa Pitäjänmäkeen ja Haagaan.⁷²

Voimakas tonttipula ja kaupungin oman maapolitiikan passiivisuus synnytti maayhtiöitä, jotka hankkivat maata ja palstoittivat sitä asuntotonteiksi. Maayhtiöiden perustajien joukossa oli useita johtavia talousmiehiä, yliopistonopettajia, insinöörejä ja arkkitehteja, jotka olivat kiinnostuneita omakotiasumisen ja yhdyskuntien kehittämisestä kansainvälisten esikuvien mukaan⁷³. Luonnon helmaan suunnitellut huvilayhdyskunnat tarjosivat vaihtoehdon ahtaalle keskusta-asumiselle ja pyrkivät yhdistämään sekä kaupunki- että maalaiselämän edut. Kunnianhimoisten huvilayhdyskuntasuunnitelmien ohella palstoitettiin tontteja työväestölle, joilla ei ollut varaa asua kaupungissa. Toisin kuin huolellisesti suunnitellut varakkaan väestön huvilayhdyskunnat, työväestölle tarkoitettuja omakotitontteja vuokrattiin usein yksinkertaisen jaotussuunnitelman pohjalta.⁷⁴

Kartanoiden mailla oli merkittävä asema maayhtiöiden toiminnassa. Varhaisin maayhtiö oli vuonna 1895 perustettu AB M. G. Stenius, joka keskittyi aluksi kauppapuutarhatoimintaan, mutta laajeni vuonna 1906 maanhankintaan. Isojen maakauppojen ansiosta yhtiöstä tuli huomattava, noin 1350 hehtaarin maaomaisuuden haltija. Yhtiö hankki omistukseensa Haagan tilan sekä Munkkiniemen ja myöhemmin Albergan kartanon maita.⁷⁵ Vuonna 1906 aloitti toimintansa kolme muuta varhaista maayhtiötä: AB Grankulla, Albergan kartanosta muodostettu AB Alberga ja AB Parkstad–Vanda–Puistokylä Oy, joka toimi Malmin ja Tapaninkylän alueella ja johon sisältyivät Tapaninkylän kartanon ja Fallkullan tilan alueet⁷⁶. Seuraavana vuonna 1907 käynnistyivät AB Svenska småbruk och egna hem, AB Boxbacka, johon kuului Pukinmäen kartano, ja AB Brändö Villastad, joka muodostettiin Kulosaaren kartanoon kuuluneesta saaresta sekä Kivinokasta⁷⁷. AB Boxbackan ja Brändö Villastadin tontit oli suunnattu erityisesti keskiluokkaiselle ostajakunnalle. Sitä vastoin AB Parkstad–Vanda–Puistokylä tarjosi palstoja toimihenkilöille, pienviljelijöille ja työväestölle. AB Svenska småbruk och egna hem -yhtiön kohderyhmänä olivat erityisesti heikommin toimeentulleet ruotsinkieliset pienviljelijät.⁷⁸ Kartanoiden mailla toimi myös muita maayhtiöitä. Vuonna 1916 perustettu Hertonäs Gods Aktiebolag myi Herttoniemen kartanon

Kumpulan kartanon omistajan toimesta laadittu palstoitussuunnitelma Hermannin ja Toukolan esikouppungeille vuodelta 1892. Suunnitelma oli tyypillinen, suoraviivaisesti palstoitettu työväestön asuinalue. (Helsingin kaupunginarkisto, Kaupunkisuunnitteluviraston asemakaavaosaston kartat, Sinetti)

Birger Brunilan ja Wäinö G. Palmqvistin suunnitelma Pukinmäen huvilakaupunginosaksi vuodelta 1908. Radan pohjoispuolelle sijoitettiin maastoa myötäileviä huvilatontteja ja radan eteläpuolelle suoraviivaisesti kaavoitettuja tontteja. Pukinmäen kartano, joka on merkitty karttaan ympyrällä, jäi suunnitelman ulkopuolelle. (Helsingin kaupunginarkisto, Kaupunkisuunnitteluviraston asemakaavaosaston kartat, Sinetti)

maita, ja vuotta myöhemmin käynnistynyt Botby Gods Aktiebolag palstoitti Puotilan kartanon tiluksia. Molempien yhtiöiden osakkaana oli AB Brändö Villastad. Kulosaaren kartanoalue oli vuonna 1919 perustetun Brändö Gårds Aktiebolag -yhtiön hallussa.⁷⁹ Villinge Gårds Aktiebolag palstoitti puolestaan Villingin kartanon maita⁸⁰.

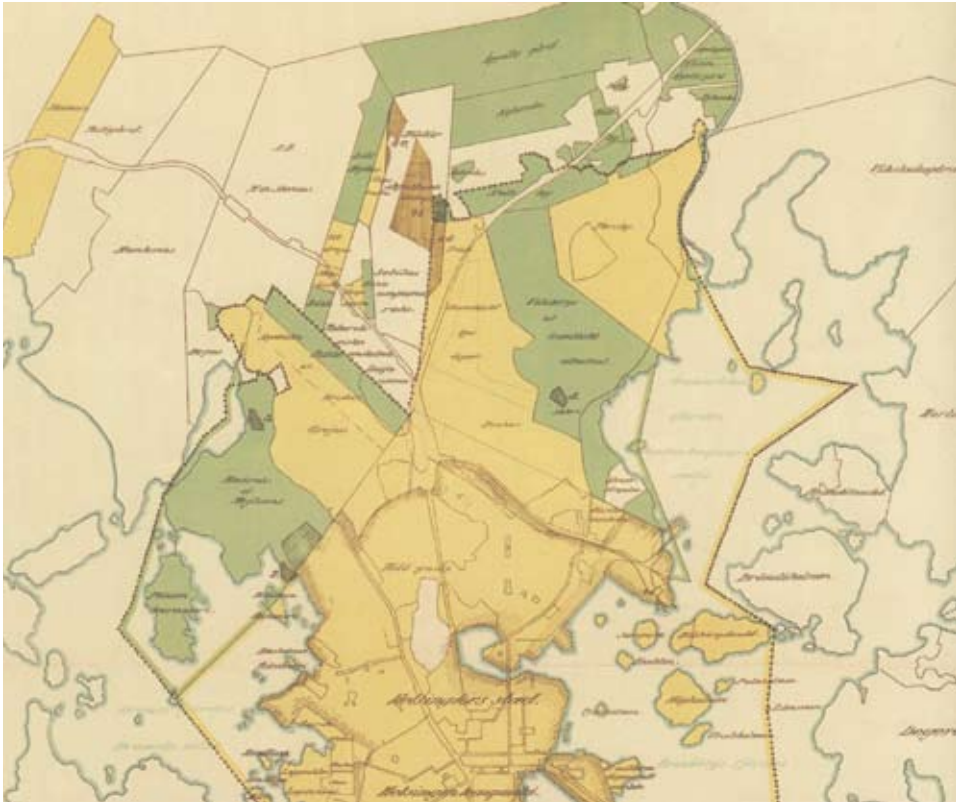
2.3.3 Kartanot kaupungin maapolitiikassa alueliitokseen asti

Kaupungin ensimmäiset maanhankinnat

Kaupungin johto oli pitkään maanhankinnassa passiivinen, minkä seurauksena yksityiset maayhtiöt ottivat aktiivisen roolin maapolitiikassa. Kehitys johti siihen, että kivikaupungin ympärille muodostui yksityisten huvilayhdyskuntien ja vapaasti kasvaneen esikaupunkiasutuksen nauha, joka rajoitti Helsingin laajenemista. Turvatakseen kasvumahdollisuutensa kaupunki ryhtyi 1910-luvun lopulla hankkimaan suunnitelmallisesti uusia maa-alueita asunnoille, tehtaille, satamille ja yleisille laitoksille. Jo ennen tätä muutamia tiloja oli siirtynyt kaupungin omistukseen. Ensimmäiset Helsingin haltuun päätyneet kartanoalueet olivat vuonna 1863 kaupungille siirtynyt Greijuksen kartano sekä Meilahden tila, joka ostettiin vuonna 1871⁸¹.

Pitkän neuvottelun jälkeen vuonna 1893 päästiin sopimukseen myös Kumpulan kartanon kaupasta. Kumpulan 251 hehtaarin maa-alue oli Helsingin kasvulle ratkaiseva, sillä se oli kiilan tavoin estänyt kaupungin laajenemista pohjoisuuntaan. Lisäksi alueelle oli ehtinyt syntyä esikaupunkiasutusta, joka oli toteutettu ilman kokonaissuunnitelmaa ja riittävää kunnallistekniikkaa. Maa-alueen ostoa valmistelevien viranomaisten mukaan *tilan lunastaminen olisi suotavaa niin hyvin kaupungin pyöristämistä varten kuin silmällä pitäen esikaupungeista aiheutuvien epäkohtien ehkäisemistä*⁸². Meilahden, Greijuksen ja Kumpulan maa-alueiden ostamisen jälkeen tilat liitettiin kaupunkiin vuonna 1906⁸³. Samana vuonna kaupunki sai poikkeuksellisen testamenttilahjoituksen, jossa 21,8 hehtaarin maa-ala Tullisaaresta annettiin kaupungin omistukseen. Tilan omistajien Selma ja Rudolf Schulmanin testamenttiin liittyi ehtoja, joilla haluttiin turvata kartanopuiston säilyminen virkistyskäytössä. Päärakennus esitettiin sivistys- tai hyväntekeväisyyslaitokseksi, esimerkiksi virkistyskodiksi tai hoitolaitokseksi.⁸⁴

Ensimmäinen suurehko maa-alue, jonka kaupunki hankki vähän kauempaa pohjoisesta, oli vuonna 1908 ostettu Oulunkylän kartanon 247 hehtaarin maa-alue. Oulunkylän maa-alueiden hankinta edisti kaupungin laajenemista pohjoiseen radanvarrtta pitkin.⁸⁶ Näiden hankintojen jälkeen maanhankinta väheni. Kaupungin johto hylkäsi 1910-luvun alussa

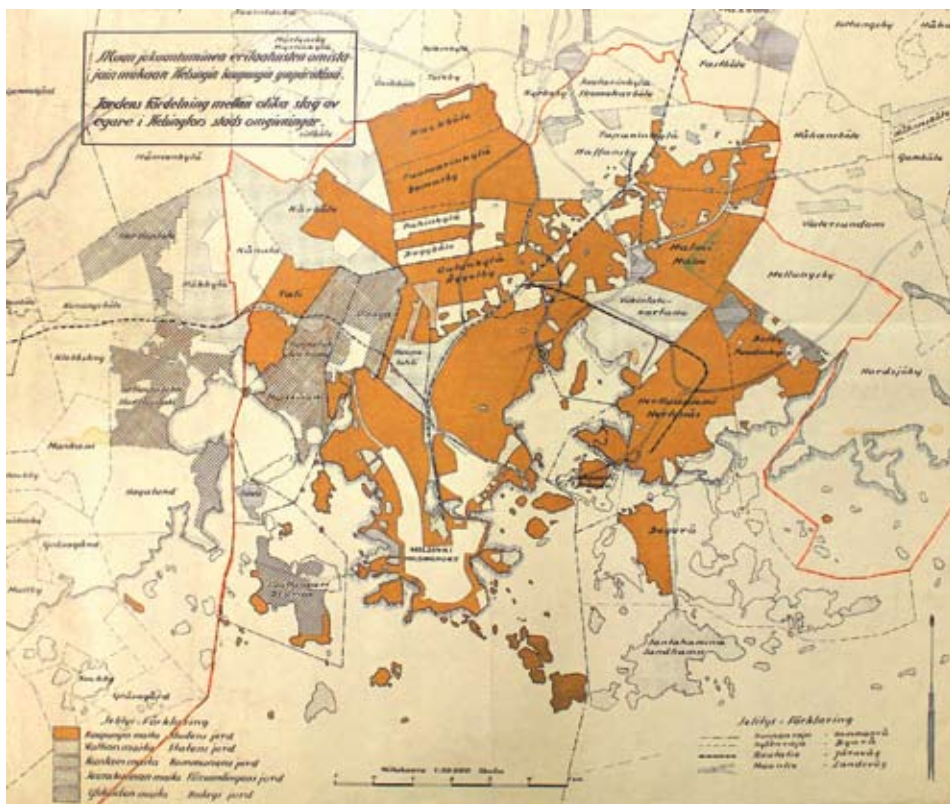

Helsingin kaupungin omistamat alueet vuonna 1915. Vihreällä merkittyjen ostettujen maiden joukossa ovat Meilahden, Kumpulan ja Oulunkylän tilat. (Kansalliskirjasto)

tarjoukset, jotka koskivat Lauttasaaren, Kulosaaren ja Herttoniemen kartanoiden maa-alueita⁸⁷. Myös valtion omistaman Viikin latokartanon alueista neuvoteltiin jo vuodesta 1912 alkaen, mutta alueiden vaihdosta ei päästy sopimukseen⁸⁸.

Kartanoalueiden hankinta pohjoisesta ja idästä

Suunnitelmallinen maanhankinta ja varautuminen kaupungin tulevaan kasvuun alkoivat vasta 1910-luvun lopulla. Maanhankinnan nopeuttamista selvittävä komitea totesi, että *täytyi mitä pikemmin sen parempi tämä yksityisten pikkuyhdyskuntain muodostama rengas murtaa ja kaupungin hankkia itselleen määräysvalta niihin maihin nähden, joita se laajentuakseen tarvitsi*⁸⁹. Komitean työ tuotti tulosta ja käynnistyi aktiivinen maanhankinta, jonka seurauksena vuosien 1917–1940 aikana Helsingin maaomistukset kasvoivat 4200 hehtaarilla⁹⁰. Suuri osa oli kartanoiden entisiä tiluksia. Maanhankintojen onnistumiseen vaikutti toisaalta

Helsingin kaupungin maanomistus vuonna 1935. Kaupungin omistamat alueet on merkitty oranssilla. Maakaupat keskittyivät 1920-luvun lopulle asti pohjoiseen ja itään. Kaupunki hankki idässä Herttoniemen, Viikin latokartanon, Puotilan, Kulosaaren ja Tullisaaren kartanoihin kuuluneita maita. Pohjoisessa kaupungin maakauppoihin kuului Tuomarinkylän, Pukinmäen, Haltialan, Niskalan ja Fallkullan kartanoiden entisiä tiluksia. 1930-luvulta lähtien kaupungin maanomistus laajeni myös länteen Talin kartanon alueelle. (Helsingin kaupunginarkisto, Kaupunkisuunnitteluviraston asemakaavaosaston kartat ⁸⁵)

kaupungin innokkuus saada ohjata lähellä kantakaupunkia sijaitsevien alueiden kehittämistä ja toisaalta kartanonomistajien ja maayhtiöiden halu myydä maitaan. Kaupungin ensimmäiset laajat maanostot kohdistuivat vuonna 1917 Tuomarinkylään ja Pukinmäen kartanon alueeseen, joka kuului Boxbacka Ab -maayhtiön maihin. Kaupat kartuttivat kaupungin maaomaisuutta 1460 hehtaarilla. Tästä suuri osa oli maatalousmaata, jonka viljelyä kaupunki jatkoi. Nämä pinta-alaltaan huomattavat hankinnat aloittivat kaupungin maapolitiikassa uuden kauden, jolle oli tunnusomaista kaukonäköisyys ja suunnitelmallisuus. ⁹¹

Kaupunginjohto kiinnostui myös itäisistä alueista. Se sai tilaisuuden ostaa vuonna 1919 Herttonäs Gods Ab:n osakekannan ja sen mukana 646 hehtaaria Herttoniemen kartanon maita, joita kaavailtiin teollisuuden ja sataman tarpeisiin. Kartanon lähiympäristö ei kuulunut kauppaan.⁹² Kaupungille tarjottiin vuonna 1924 myös Puotilan kartanoa, mutta kauppvoja ei syntynyt. Tila myytiin sen sijaan Ab Svenska småbruk och egna hem -yhtiölle, joka aloitti alueen palstoituksen. Puotilan tarjouksen hylkäämisen syynä oli se, että kaupunki toivoi saavansa haltuunsa valtion omistaman Viikin latokartanon, joka olisi soveltunut teollisuuskäyttöön.⁹³ Pitkien neuvottelujen tuloksena vuonna 1927 Viikin tilasta siirtyi kaupungille vain osa, 187 hehtaarin maa-alue Viikinmäestä. Loppuosan valtio varasi suunnitteilla olevan maatalouskorkeakoulun käyttöön. Sopimus liittyi laajaan maanvaihtokauppaan, jonka mukaisesti valtiolle luovutettiin kasarmialueita ja sairaaloita, muun muassa sairaalana toiminut Kumpulankartanon alue.⁹⁴ Koska koko Viikin maa-alueen hankinta ei onnistunut, kaupunki osti vuonna 1927 sen sijaan 255 hehtaaria Puotilan maita, joita saatettaisiin tarvita teollisuutta, ulosmenoteitä ja mahdollista lentokenttää varten. Myöhemmin alue täydentyi vielä vuonna 1933 hankitulla Puotilan kartanolla.⁹⁵

Herttoniemen, Puotilan ja Viikin ostot edistivät kaupungin laajenemista itään. Herttoniemeen kaavailtu satamatoiminta sai Helsingin kiinnostumaan myös viereisestä Kulosaaresta. Pitkään kestäneiden neuvotteluiden tuloksena kaupunki osti vuonna 1927 Kulosaaren tilan ja seuraavana vuonna Kivinokan sekä alueita Kulosaaresta. Ostoa perusteltiin sillä, että Herttoniemen puoleista osaa voitaisiin käyttää Herttoniemen sataman laajentamiseen tai varastoalueena. Tärkeänä perusteena oli myös sujuvan autoliikenneyhteyden turvaaminen Kulosaaren läpi.⁹⁶ Herttoniemen ja Kulosaaren alueiden haltuun saanti kiinnitti kaupungin huomion myös viereiseen Laajasaloon, jonka rantojen ja vesialueiden hallinta olisivat tärkeitä Herttoniemen satamatoiminnalle. Samalla kaupunki sai myös enemmän valtaa vaikuttaa saaren maankäyttöön. Laajasalon maa-alueiden hankintaan ilmaantui tilaisuus, kun kaupungille tarjottiin ostettavaksi 142 hehtaarin laajuista Tullisaaren tilaa. Kauppa syntyi vuonna 1929, ja aluetta suunniteltiin osittain liitettäväksi lahjoituksena saatuaan Tullisaaren kansanpuistoon.⁹⁷ Maanomistukset Laajasalossa kasvoivat vielä vuonna 1938, kun kaupunki sai ostaa vapaaherra Willebrandin jälkeläisiltä Stansvikin tilan 98 hehtaarin alueet. Stansvikin ostamista perusteltiin sillä, että maa-alueita voitaisiin käyttää asutukseen, teollisuuteen ja satamatarkoituksiin. Erityisen luonnonkauneutensa ansiosta sitä suunniteltiin myös virkistyskäyttöön.⁹⁸

Talin, Haltialan ja Munkkiniemen osto

Maanhankinnat olivat aluksi keskittyneet pääasiassa pohjoisille ja itäisille alueille, mutta 1930-luvulla kaupunki ryhtyi laajentamaan maa-alueitaan myös länteen. Joukossa oli

myös kartanoiden tiluksia. Vuonna 1930 tarjoutui mahdollisuus ostaa vapaaherra Ramsayn perillisiltä Talin kartanon 196 hehtaarin maa-alueet, joita pidettiin sopivina asumis- ja teollisuuskäyttöön⁹⁹. Kaupungin pohjoisten maa-alueiden määrä kasvoi vuonna 1934, jolloin maanviljelysneuvos Kavaleffin omistamat Haltialan ja Niskalan tilojen 430 hehtaarin alueet siirtyivät kaupungin omistukseen. Niskalan tilan lähiympäristö jäi kaupan ulkopuolelle. Maanhankinta oli luonteva jatko Tuomarinkylän kartanon maiden ostolle, ja sitä perusteltiin ennen kaikkea asuinkäytöllä, mutta myös lentokenttätarpeella. Samana vuonna ostettiin Ab Parkstad–Vanda–Puistokylä Oy:ltä 444 hehtaarin maa-alueet Tapanilasta ja Malmilta, joka eri vaihtoehtojen punnitsemisen jälkeen lopulta valittiin uuden lentokentän paikaksi.¹⁰⁰ Maakauppoihin sisältyi myös Fallkullan tiluksia. Aikakauden huomattavimpia maanhankintoja oli vuonna 1939 solmittu kauppa, jossa kaupunki osti Osakeyhtiö M. G. Steniukselta Munkkiniemen yhdyskunnan ja Haagan kauppalan alueita sekä Albergan ja Bredvikin tilat. Maakaupan sisältämä 1200 hehtaarin alue soveltuviin asumiseen ja turvasi kaupungin laajenemisen länteen.¹⁰¹ Laajoilla maanostoilla pääkaupunki varautui kasvuun pitkäksi aikaa ja sai mahdollisuuden vaikuttaa esikaupunkiasutuksen järjestämiseen. Maanostot edistivät osaltaan myös alueliitoksen toteuttamista, jonka myötä esikaupunki-alueet liitettiin hallinnollisesti pääkaupunkiin.

2.3.4 Alueliitokset ja myöhempi maapolitiikka

Alueliitokset ja kartanoalueiden maakauppoja liitosten jälkeen

Suuri osa kartanoiden maa-alueista siirtyi kaupungin omistukseen 1930-luvun loppuun mennessä. Kaupungin omistuksesta huolimatta alueet eivät kuitenkaan hallinnollisesti kuuluneet Helsinkiin, lukuun ottamatta Kumpulaa, Meilahtea ja Greijusta. Tilanne muuttui vuonna 1946 toteutetussa nk. suuressa alueliitoksessa, jonka seurauksena 13 564 hehtaarin laajuinen alue liitettiin kaupunkiin¹⁰². Alueliitoksen taustalla olivat esikaupunkien aiheuttamat monenlaiset ongelmat sekä Helsingille että maalaiskunnalle. Esikaupungit vaikeuttivat pääkaupungin suunnitelmallista laajenemista ja alueiden kehittämistä. Maalaiskunnan kannalta esikaupungit muodostivat kasvavia sosiaalihuollon kuluja ja lisäksi terveydellisiä uhkatekijöitä kehittymättömän kunnallistekniikan vuoksi¹⁰³. Alueliitoksen valmistelu aloitettiin 1920-luvulla, ja ehdotus saatiin valmiiksi vuonna 1936, mutta toimeenpano viivästyi sodan vuoksi. Liitoksen myötä Helsingin maa-alue kasvoi viisinkertaiseksi. Liitosalue käsitti Haagan kauppalan, Huopalahden, Kulosaaren ja Oulunkylän kunnat sekä suuren osan Helsingin maalaiskuntaa.¹⁰⁴ Näiden maiden joukossa olivat myös lähes kaikki kartanot. Nordsjö ja Rastila jäivät silloisen alueliitoksen ulkopuolelle, ja ne liitettiin Helsinkiin vasta vuonna 1966.

Alueliitoksen jälkeen maanhankinnan painopiste siirtyi kaupungin hallintorajojen sisälle, jossa edelleen oli paljon yksityistä maata. Myös kartanoiden maista käytiin kauppaa. Kaupunki osti vuonna 1954 Degerön kartanon omistajalta Gunnar Castrénilta laajan maa-alueen.¹⁰⁵ Päärakennuksen lähiympäristö jäi yksityisomistukseen. Kaupungin lisäksi myös pankit ja rakennusliikkeet tekivät maakauppoja, ja esimerkiksi Yliskylän ja Strömsin tilukset päätyivät rakennusliikkeiden haltuun¹⁰⁶. Maanhankinnan toisena painopisteenä oli alueliitoksen ulkopuolelle jäänyt Vuosaari. Kaupunki hankki Rastilan kartanon vuonna 1950 ja Lohjan Kalkkitehtaan omistaman Nordsjön kartanon laajan maa-alueen vuonna 1965. Nordsjön päärakennuksen lähiympäristö jäi kaupan ulkopuolelle ja siirtyi kaupungille vasta vuonna 1980. Rastilaa kaavailtiin ulkoilukäyttöön ja Nordsjön maita erityisesti teollisuus- ja satama-alueiksi.¹⁰⁷ Kasvavan kaupungin virkistystarpeisiin hankittiin 1960-luvun alussa alueita myös kauempaa: Espoosta Luukin ja Vihdistä Salmen kartanot¹⁰⁸.

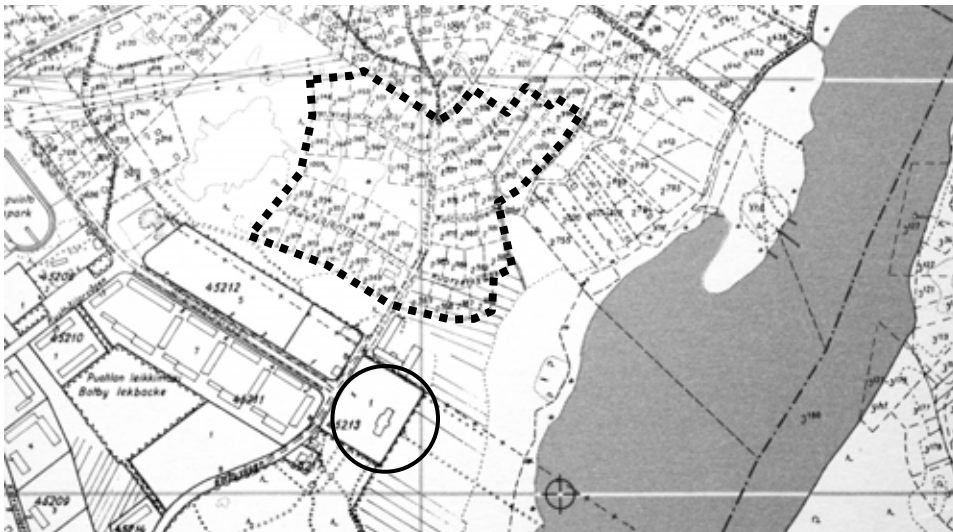
Varsinaisten maakauppojen lisäksi kaupunki sai haltuunsa kartanoalueita myös vaihtokauppojen ja maankäyttösopimusten myötä. Valtion omistaman Malminkartanon tilusten kaavoittamisesta asuinkäyttöön sovittiin maanvaihtosopimuksessa 1970-luvun lopulla. Aluevaihdot toteutettiin kaavoituksen edetessä. Kartanon puisto sekä Mätäjoen pellot siirtyivät kokonaisuudessaan kaupungille 2000-luvun alussa.¹⁰⁹ Kaupunki sai Lauttasaaren kartanoalueen omistukseensa vuonna 1979 ja Jollaksen vuonna 1980¹¹⁰. Rakennuskunta Hakan omistuksessa ollut Strömsin kartanoalue siirtyi aluevaihdon yhteydessä kaupungille vuonna 1987¹¹¹. Viikin latokartanon maiden maankäytöstä sovittiin valtion kanssa esisopimuksessa vuonna 1993¹¹². Maaherranpuisto siirtyi kaupungille vuonna 2010, mutta kartanon pihapiiri jäi valtion omistukseen¹¹³.

Vuoden 1945 maanhankintalain vaikutus kartanoihin

Toinen maailmansota oli käännekohta Suomen kartanolaitoksen historiassa, sillä siirtolaisten asuttamiseksi säädetty maanhankintalaki heikensi merkittävästi kartanoiden ja suurtilojen asemaa. Vuonna 1945 säädettiin luovutetuilta alueilta muuttaneiden siirtolaisten ja rintamamiesten asuttamiseksi maanhankintalaki, jonka mukaan siirtoväestöllä sekä perheellisillä rintamamiehillä, sotaleskillä ja -orvoilla oli mahdollisuus lunastaa tiloja ja asuntotontteja. Ensisijaisia maanluovuttajia olivat kunnat, seurakunnat ja yhtiöt ja toissijaisia yksityiset maanomistajat.¹¹⁴ Lain seurauksena suurtilat joutuivat luovuttamaan huomattavan osan viljelyalueistaan. Luovutusvelvollisuutta perusteltiin siten, että suurtiloilla oli niin paljon peltoa, että niiltä voitiin ottaa maata tuottamatta suurta haittaa. Lunastettavan maa-alan suuruus perustui valtioneuvoston määrittelemään luovutusasteikkoon, jonka mukaan luovutusprosentti nousi jyrkästi sitä suuremmaksi, mitä isompi tila oli. Alle 25 hehtaarin peltoalasta ei tarvinnut luovuttaa mitään, 100 hehtaarista oli luovutettava 45 % ja 800 hehtaarin peltoalasta jopa 80 %.¹¹⁵

Maanluovutuksen seurauksena suurtilojen määrä romahti. Yli sadan peltohehtaarin tiloja oli Suomessa vuonna 1930 vielä yhteensä 832, mutta vuonna 1950 enää 223. Kartanoiden taloudellinen tilanne vaikeutui, ja monissa kartanoissa vähennettiin työväkeä ja supistettiin karjan määrää. Kartanoiden monilukuisen rakennuskannan ja laajojen kartanopuistojen ylläpitäminen hankaloitui. Useat kartanonomistajat päätyivät lopulta myymään maansa, ja monet etsivät uusia tuotantomuotoja ja lisäansioita maatalouden ulkopuolelta.¹¹⁶

Helsingissä maanhankintalain toimeenpano koski sekä yksityisiä tilanomistajia että kaupunkia. Degerön kartanon omistaja joutui myymään edulliseen hintaan lähes sata tonttia¹¹⁷. Rastilan kartano luovutti viisikymmentä rintamamiestonttia tilan pohjois- ja koillispuolelta¹¹⁸. Nordsjön kartanon omistanut Lohjan Kalkkitehdas määrättiin luovuttamaan lähes 100 hehtaaria¹¹⁹. Suurin maanluovutusvelvollisuus koski kuitenkin kaupunkia. Maanhankintalain mukaisia pientaloalueita syntyi useisiin kaupunginosiin ja monen kartanon entisille viljelymaille. Paloheinä ja Torpparinmäki rakennettiin Tuomarinkylän maille ja Tapaninvainio Tapaninkylän kartanon pohjoispuolelle. Lassilan pientaloalue toteutettiin Talin kartanoon kuuluneen Lassaksen tilan maille ja Kaarela Malminkartanon itäpuolelle. Puotilan kartanon alueelle rakennettiin Vartiokylän rintamamiestaloalue.¹²⁰ Haltialan ja Tuomarinkylän 63 hehtaarin laajuinen virkistysalue Vantaanjoen varressa uhkasi joutua 1950-luvun alussa pakkolunastetuksi ja jaettavaksi asuntotonteiksi, mutta kaupungin valituksen vuoksi suunnitelmasta luovuttiin ja viheralue säästyi rakentamiselta¹²¹.

Pakkolunastuksen tuloksena Puotilan kartanon viereen toteutettu rintamamiestaloalue. Kartanon päärakennus on osoitettu ympyrällä.

(Muokattu pohjakartasta, Helsingin kaupunginarkisto, Kiinteistöviraston kaupunkimittaosaston kartat¹²², Haimi 2010, 140 mukaan)

2.4 KARTANOIDEN MAILLE RAKENNETUT ESIKAUPUNGIT

2.4.1 Kulosaaren, Lauttasaaren, Munkkiniemen ja Stansvikin huvilayhdyskunnat

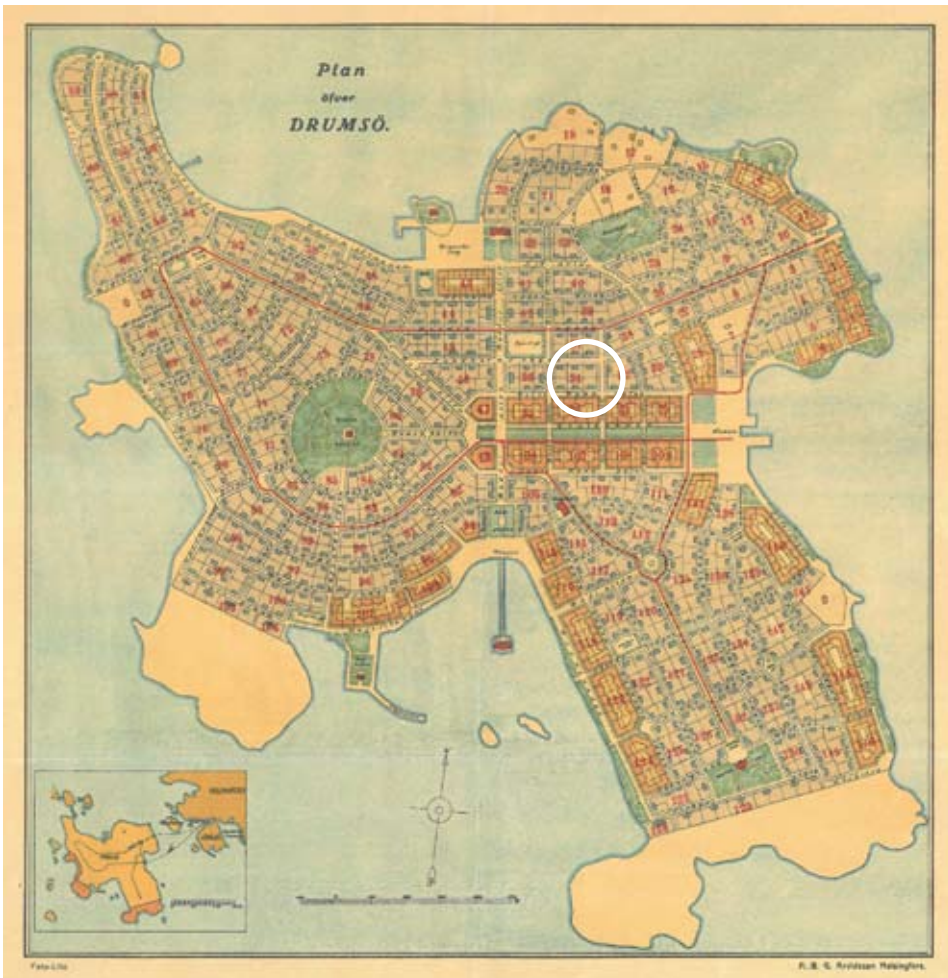
Kulosaari

Helsingissä huvilakaupunkien tavoitteet toteutuivat ensimmäisenä Kulosaaren yhdyskunnassa ¹²³. Laura Kolbe on väitöskirjassaan tuonut esiin, miten puutarhakaupunkiaate ja liiketaloudellinen toiminta pystyttiin yhdistämään ja aikaansaamaan kaupunkikuvallisesti laadukasta ympäristöä. Yhdyskunnan loi vuonna 1907 perustettu Ab Brändö Villastad yhtiö, jonka osakkaina oli insinöörejä, talousmiehiä ja arkkitehteja, kuten Bertel Jung, Armas Lindgren ja Lars Sonck. Lars Sonck laati vuonna 1907 alueen asemakaavan, jossa otettiin huomioon maaston muodot ja rantaviivan erityispiirteet. ¹²⁴ Kulosaaren kartanoympäristö ei sisältynyt Sonckin asemakaavaan. Se tuli kaupunkisuunnittelun piiriin vasta vuonna 1919, jolloin aluetta hallinnoiva Brändö Gårds Aktiebolag tilasi huvilakaupunkisuunnitelman Eliel Saariselta ¹²⁵. Toteuttamatta jääneessä suunnitelmassa rakentaminen sijoittui aivan kartanon kylkeen. Päärakennukselle ja puistolle oli annettu keskeinen asema sommitelmassa, ja asemakaavan katulinjasto tukeutui kartanoympäristön pohjakaavaan. ¹²⁶

Eliel Saarisen laatima suunnitelma Kulomaan huvilayhdyskunnaksi vuodelta 1919. Kulosaaren kartanolla oli keskeinen asema suunnitelmassa. Päärakennus on merkitty kuvaan ympyrällä.

(Helsingin kaupunginarkisto, asemakaavaosaston kartat ¹²⁷)

Birger Brunilan ehdotus Lauttasaaren yhdyskunnaksi vuodelta 1913. Kartanon paikka on osoitettu ympyrällä. Kartanon lähelle oli esitetty puistokatujen ja keskustakortteleiden akselisommitelmaa, joka ulottui Myllykalliolta merenlahdelle. (Helsingin kaupunginarkisto, Kaupunkisuunnitteluviraston asemakaavaosaston kartat, Sinetti)

Lauttasaari

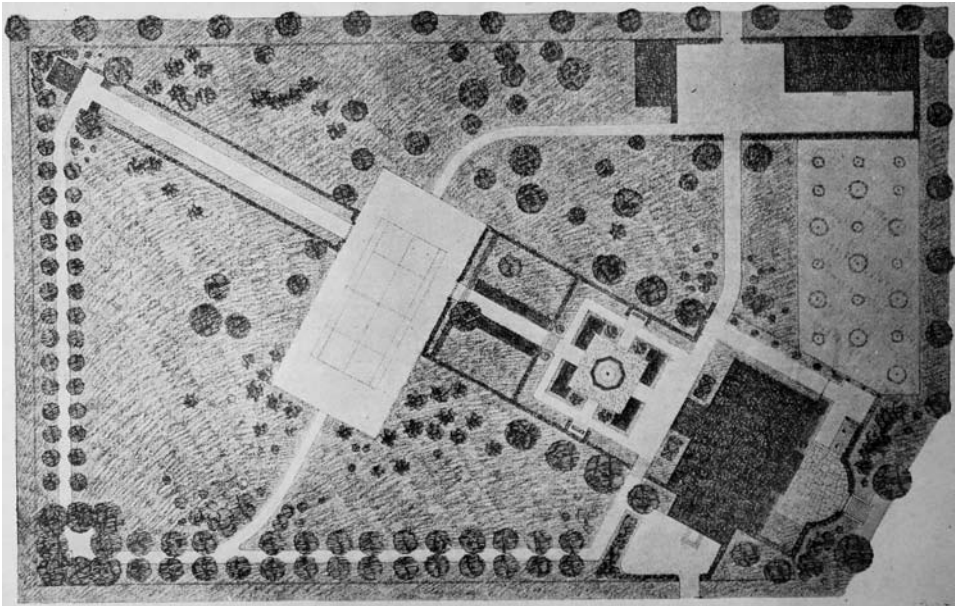
Toisena esimerkkinä 1900-luvun alun huvilayhdyskunnista on Birger Brunilan laatima Lauttasaaren asemakaava vuodelta 1913. Kartanoaluetta tarjottiin vuonna 1911 kaupungin lunastettavaksi, mutta kaupunginvaltuusto torjui tarjouksen, minkä johdosta kauppaneuvos Julius Tallberg osti alueen. Tallberg pyrki järjestämään saaren huvilakaupungiksi ja tilasi asemakaavan Birger Brunilalta¹²⁸. Kaavan pohjana oli Julius Tallbergin pojan Gunnar Tallbergin luonnos.¹²⁹ Kulosaaren tavoin myös Lauttasaaren suunnitelmassa hyödynnettiin

taitavasti maastonmuotoja. Sommitelman kohokohtana oli korkea Myllykallio, jota ympäröi säteittäinen katuverkosto. Sen sijaan Lauttasaaren kartanoympäristöä ei otettu erityisesti huomioon sommitelmassa. Kartanorakennukset oli tarkoitus purkaa, ja niiden paikalle oli suunniteltu asuinkortteleita.¹³⁰ Kartanon maisemalliset piirteet näkyivät kuitenkin suunnitelmassa. Tärkeimpänä aiheena oli kartanolta avautuva näkymä Myllykalliolle ja merenlahdelle, joka sai uuden hahmon kaupunginosan keskeisenä asemakaavallisena akselina. Tästä umpikortteleiden reunustamasta puistokadusta muotoutui myöhemmin Tallbergin puistotie, joka alkoi rannasta ja päättyi Myllykallion kupeeseen rakennettuun kirkkoon. Myös kartanon aikaista tieverkkoa esitettiin osittain säilytettäväksi: läntisen sisääntulotien paikalle oli suunniteltu katu, joka jäi kuitenkin toteuttamatta¹³¹.

Lauttasaaren kartanomaisema alkoi muuttua 1930-luvun lopulla. Laakson keskellä maamerkinä erottunut kartano ja sitä ympäröineet pellot ja laitumet nivoutuivat osaksi uutta kaupunginosaa. Päärakennuksen ja Punaiseksi huvilaksi kutsutun vanhan päärakennuksen pihapiiri säilyi kerrostalojen ympäröimänä tonttina. Talousrakennukset purettiin ja vähitellen myös kasvihuoneet väistyivät uuden ostoskeskuksen tieltä. Gunnar Tallberg, josta tuli Tallbergin merkittävän omaisuuden hallitsija isänsä jälkeen, asettui asumaan kartanoon 1920-luvun alussa¹³². Päärakennusta uudistettiin ja kartanopuisto kunnostettiin puutarha-arkkitehti Bengt Schalinin suunnitelman mukaan pieneksi huvilapuutarhaksi. Päärakennuksen eteen rakennettiin juhlava porrassommitelma ja taakse arkkitehtonista tyyliä edustava muotopuutarha, jonka osana oli tenniskenttä. Tonttia kehystivät puurivit.¹³³ Lauttasaaren myöhemmässä asemakaavavaiheessa 1950-luvulla kartanon tontti jaettiin ja pihapiirin länsiosaan rakennettiin kerrostaloja. Vaikka puutarha suureksi osaksi hävisi, sen lehmuskujanne säilyi kuitenkin kerrostalojen keskellä. Vuonna 1951 laaditun asemakaavan mukaisesti kartanoalue oli kaavoitettu asunto- ja liiketontiksi, johon sai rakentaa nelikerroksisia asuintaloja¹³⁴. Kartanon päärakennus ja Punainen huvila kuitenkin säilyivät, kun kaavaa muutettiin 1970-luvun lopulla.

Lauttasaaren yhdyskunnan rakentamista kuvaava ilmakuva vuodelta 1950. Kartano (merkitty ympyrällä) nivoutui vähitellen osaksi kaupunginosaa. (Helsingin kaupungin kiinteistövirasto, Blom Kartta Oy)

Lauttasaaren kartanon supistuneelle tontille rakennettiin 1920-luvulla muotopuutarha Bengt Schalinin suunnitelman mukaan. Suunnitelma edusti aikakaudelle tyypillistä arkkitehtonista tyyliä, jolle oli ominaista voimakas akselisommitelma. Päärakennuksen edessä oli terassi ja takana koristepuutarha sekä tenniskenttä. Tonttia kehystivät lehmuskujanteet. (Reijonen 1927, kuva 163)

Munkkiniemi–Haaga

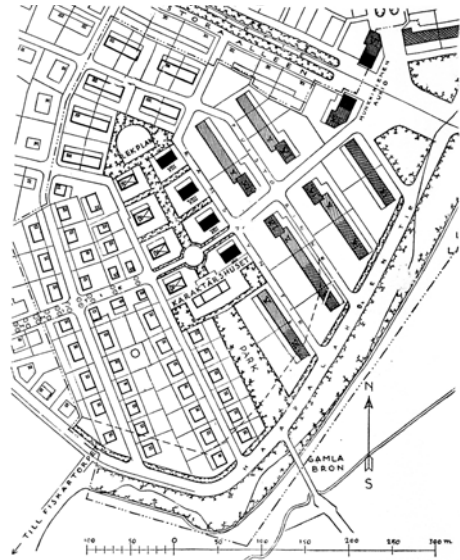
Munkkiniemi–Haagan alueet kuuluivat Ab M. G. Steniuksen maayhtiön huomattavaan maaomaisuuteen. Yhtiö oli jo aiemmin lohkonut huvilatontteja Haagasta, mutta vasta Munkkiniemen kartanon maa-alueiden hankkimisen myötä alkoi laajamittainen liiketoiminta. Eliel Saarinen laati vuonna 1915 yhdyskunnalle Munkkiniemi–Haaga-suunnitelmaksi kutsutun asemakaavan, joka oli monella tapaa edistyksellinen ja sisälsi englantilaiselle puutarhakaupungille ominaisia piirteitä. Terveellisyyden vaatimusta toteutettiin väljällä rakennustavalla ja runsailla istutuksilla, jotka muodostivat yhtenäisiä piha-alueita ja komeita puistokaksia. Arkkitehtuurin yhtenäisyys ja ehjä katutila loivat kaupunkikuvan perustan.¹³⁵

Varsinainen Munkkiniemen kartanoympäristö irrotettiin suunnittelukokonaisuudesta, sillä se oli tuolloin vielä Ramsayn perheen asuinkäytössä¹³⁶. Päärakennukselle lännestä johdettava tammikuja säilytettiin ja otettiin osaksi uuden yhdyskunnan katuverkkoa. Kartanon ranta-alueelle rakennettiin maantie ja puistokaistale. Tilalle jäi kuitenkin käyttöoikeus rannassa sijaitsevaan pesutupaan, laituriin ja uimapaikkaan. Lisäksi sovittiin, ettei rantaan saanut rakentaa rakennuksia, minkä ansiosta kartanopuiston näkymäyhteys merenlahdelle säilyi. Tilan kauppakirja sisälsi muitakin ehtoja, jotka turvasivat vanhan kartanon elintilaa. Päärakennuksen ja Ramsayn suvun hallussa olevan Kaartintorpan väliselle alueelle ei saanut rakentaa mitään, niin kauan kuin päärakennuksessa asuva kenraali Ramsay tai hänen vaimonsa olivat elossa.¹³⁷

Kartanoalue jaettiin kenraali Ramsayn kuoltua kolmeen osaan, ja 1920-luvulla ne lohkottiin edelleen pienemmiksi tonteiksi. Päärakennus pihapiireineen siirtyi vuonna 1927 liike mies Heinrich Reinckelle, joka muutti rakennuksen pieniksi vuokrahuoneistoiksi ja käynnisti kartanoalueen kaavoitustyön.¹³⁸ Suunnittelussa ei juurikaan annettu arvoa vanhalle kartanomiljöölle, ja tavoitteena oli rakentaa alue mahdollisimman tehokkaasti. Kaavatyössä laadittiin lukuisia ehdotuksia, joista muutamissa alue kaavoitettiin kokonaan kerrostalokortteleiksi ja päärakennus esitettiin purettavaksi ja puisto rakennettavaksi¹³⁹. Toisissa ehdotuksissa vain päärakennuksen lähiympäristö säilytettiin tiiviin kerrostalorakentamisen keskellä¹⁴⁰. Esityksiä vastustettiin liian suuren tehokkuuden vuoksi, minkä vuoksi kaavatyö käynnistettiin uudelleen rakennushallituksessa pääjohtaja Väinö Vähäkallion johdolla. Vuonna 1938 valmistuneessa uudessa suunnitelmassa kartanolle pyrittiin jättämään enemmän tilaa. Puisto säilytettiin kapeana kaistaleena rakennusten välissä. Rakentaminen oli kuitenkin edelleen hyvin tehokasta, ja lähelle päärakennusta esitettiin 8-kerroksisia tornitaloja. Ehdotus herätti närkästystä, ja erityisesti päärakennuksen viereen sijoittuvaa korkeaa rakentamista ja puiston komeiden puiden kaatamista arvosteltiin.¹⁴¹ Suunnitelmaa ei vastustuksen vuoksi toteutettu, ja kartanon pihapiiri sekä puisto säästyivät laajempaan kokonaisuutena.

Eliel Saarinen laati Munkkiniemen kartanon tiluksille puutarhakaupunkisuunnitelman. Ympyrällä osoitettu kartanon lähiympäristö säilyi yksityisomistuksessa ja jäi suunnittelun ulkopuolelle. Kartanon tammikuja säästyi katuna ja ranta-alue viheralueena. (Saarinen 1915, liitekartta, ote)

Munkkiniemen kartanoalueen rakennussuunnitelma vuodelta 1938. Päärakennuksen pohjoispuolelle esitettiin tornitaloja. Eteläpuolelle kartanopuiston paikalle ehdotettiin rakennuksia, joiden väliin jäi kapea puistokaistale.

(Hufvudstadsbladet 16.10.1938. Brages Pressarkiv)

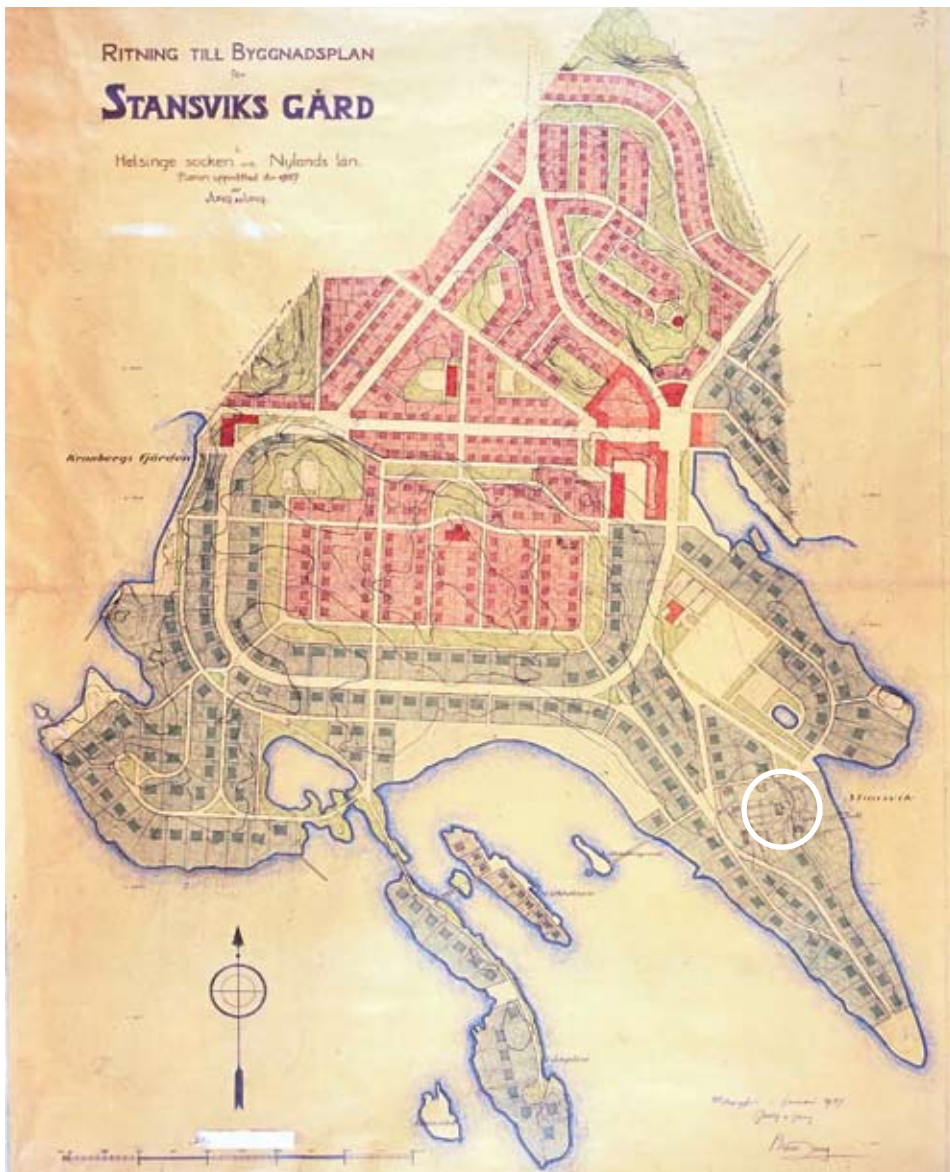

Viistokuva Munkkiniemestä vuodelta 1938. Kartano puistoineen on säilynyt vielä kokonaisuudessaan. Taustalla kohoavat Munkkiniemen puistotien kerrostalot. Kartanoalueen vieressä näkyvät tammikujan varrelle rakennetut huvilat. (Helsingin kaupunginmuseo)

Stansvikin huvilakaupunkisuunnitelma

Stansvikin kartanon omistajan vapaaherra von Willebrandin jälkeläiset tarjosivat vuonna 1936 tiluksia kaupungille, mutta kaupasta kieltäytyttiin korkean hinnan vuoksi. Kaupan epäonnistuttua omistajat tilasivat arkkitehti Bertel Jungilta¹⁴² rakennussuunnitelman huvila- ja puutarhakaupungiksi. ¹⁴³ Jungin laatimassa suunnitelmassa vuodelta 1937 koko Stansvikin niemi samoin kuin viereinen Pitkälüoto oli jaettu huvilatonteiksi. Kartanon päärakennus lähiympäristöineen oli erotettu omaksi alueekseen. Tahvonlahden pohjukkaan oli esitetty kaupunginosan keskus yleisine rakennuksineen. Muualle oli suunniteltu pienikokoisia omakotitontteja. ¹⁴⁴

Huvilakaupungin suunnitelmaa ei kuitenkaan hyväksytty, sillä tontit olivat kiinteistölausetakunnan mukaan liian pieniä ja puistoalueita oli niukasti. Ehdotusta arvosteltiin siitä, että luonnonkaunis niemi ja saaret oli esitetty rakennettavaksi eikä puistoalueeksi, jollaiseksi ne luontaisesti soveltuisivat. ¹⁴⁵ Huvilakaupunkihanke ei päässyt etenemään, ja kartanoalue säästyi rakentamiselta. Kaupunki sai uuden tilaisuuden maakauppaan, ja sen myötä 98 hehtaarin tilukset siirtyivät vuonna 1938 kaupungin omistukseen ¹⁴⁶. Aluetta kaavailtiin luonnonpuistoksi, jossa *yleisö saisi tutustua tyypilliseen saaristomaisemaan ja samalla nauttia vanhan muistorikkaan herraskartanon idylleistä rehevässä tammipuistossa sekä kulkea koskemattomassa metsässä ja tutkia vanhoja rauta- ja hopeakaivoksia* ¹⁴⁷. Kartanosta ei kuitenkaan muodostunut julkista puistoa, vaan se vuokrattiin sodan jälkeen Helsingin kaupungin virkamiesyhdistykselle, jonka tarkoituksena oli tarjota kaupungin työntekijöille viihtyisiä kesäviettopaikkoja. Kartanon länsiosaakin kaavailtiin virkistysalueeksi, mutta vuonna 1951 kaupunki vuokrasi alueen öljysatamaksi hankkeeseen kohdistuvasta kovasta vastustuksesta huolimatta. ¹⁴⁸

Jung & Jungin laatima suunnitelma Stansvikin huvilakaupungiksi vuodelta 1937. Kartanon päärakennus on merkitty ympyrällä. Koko Stansvikin niemi ja viereiset saaret esitettiin jaettavaksi huvilatonteiksi. Suunnitelmaa ei hyväksytty, sillä tontit olivat liian pieniä, puistoja oli niukasti ja luonnonkauniin alueen nähtiin soveltuvan paremmin viheralueeksi.

(Helsingin kaupunginarkisto, Kaupunkisuunnitteluviraston asemakaavaosaston kartat, Sinetti)

2.4.2 Roihuvuoren ja Puotilan kartanomaisemia myötäilevät lähiöt

Rakenteilla oleva Puotilan asuinalue, jossa etualalla näkyy kartanon päärakennus.

(*Arkkitehti*-lehden 10–11/1960 kansikuva)

Toisen maailmansodan jälkeisten uusien asuinalueiden suunnittelussa toteutettiin lähiöteorian ja hajakeskittämisen periaatteita. Tärkeänä vaikuttimena oli ihanne puutarhakaupungista, joka tarjosi luonnonläheisen ja väljän vaihtoehdon keskustan kivialokortteleille. Arkkitehti Otto-Iivari Meurmanin vuonna 1947 julkaiseman *Asemakaavaopin* mukaisesti asutus järjestäytyi vihervyöhykkeiden ympäröimiksi alueiksi, jotka jakaantuivat asumälähiöihin ja edelleen pienempiin asumasoluiksi kutsuttuihin yksikköihin.¹⁴⁹ Meurman korosti luonnon, maiseman ja virkistysalueiden merkitystä: *Luontoa on säilytettävä kaikkialla*

kaupunkiasutuksen piirissä samalla kun kaupungin asujaimistolle on varattava riittävästi virkistys-, urheilu- ja retkeilyalueita kiinnittäen erityistä huomiota kauniiden maisemien ja rantojen suojaamiseen ¹⁵⁰. Meurman tähdensi, että luonnonkauniit alueet tuli jättää rakentamatta ja viheralueet sijoittaa edullisille paikoille, joissa oli luontaisia kasvuedellytyksiä. Kaupunkisuunnittelun tavoitteena ei ollut enää sijoittaa ”puistoja kaupunkieihin”, vaan ”kaupungit puistoihin”, joissa tontit ja rakentamattomat alueet sulautuivat suureksi yhteiseksi puistokaupungiksi. ¹⁵¹ Luonnon säilyttämisen ohella Meurman otti kantaa myös kulttuurimaiseman suojeluun. Hän puolusti vanhojen puistojen, puukujien ja kartanonpaikkojen säilyttämistä. Kyse oli paitsi arvostuksesta, myös luonnonolosuhteiden ja käytökelpoisten rakenteiden järkevästä hyödyntämisestä. Rakennettua kulttuuriperintöä oli kohdeltava kunnioittavasti ja kiinnitettävä huomiota uuden rakentamisen sopeutumiseen ympäristöönsä mittasuhteiden, muotojen ja materiaalien osalta. ¹⁵²

Suomessa puutarhakaupunkimaisten lähiöiden esikuvaksi muodostui Otto-Iivari Meurmanin laatima Tapiolan suunnitelma vuodelta 1945. Hagalundin kartanon maille rakennetun alueen asemakaavassa yhdistyivät modernismin avoin korttelirakenne ja luonnonläheisyys. ¹⁵³ Vaikka Hagalundin kartanon tilakeskus ei kuulunut Tapiolan asemakaava-alueeseen, kartanon kulttuurimaisema nivoutui kuitenkin osaksi uutta esikaupunkia. Pellot ja niityt muutettiin puistoiksi ja metsäiset kalliit jätettiin suurelta osin rakentamisen ulkopuolelle. Tavoitteena oli yhtenäinen puistovyöhyke rakennettujen alueiden lomaan. Viheralueiden suunnittelu sai Tapiolassa vahvan aseman. Suunnitteluryhmässä toimi useita eteviä puutarha- ja maisema-arkkitehteja: Tanskassa opiskellut ja Ruotsissa työskennellyt Nils Orénto, Jussi Jännes, Erik Sommerschild, Onni Savonlahti, Katri Luostarinen ja Maj-Lis Rosenbröijer. Tapiola toi uudella tavalla esille suomalaista maisema-arkkitehtuuria. Ammattikunta oli siihen asti keskittynyt pienimittakaavaisen suunnitteluun, mutta Tapiolan myötä maisemasuunnittelu vakiintui osaksi kaupunkisuunnittelua. ¹⁵⁴

Strömsin maille rakennettu Roihuvuori

Helsingin ensimmäiset lähiöt kaavoitettiin Maunulaan, Herttoniemeeseen, Haagaan, Roihuvuoreen, Munkkivuoreen ja Puotilaan. Kohteet olivat Tapiolaa urbaanimpia, mutta yhteistä niille oli väljyys ja vihreys. Modernit, korkealaatuiset asunnot sekä luonnonläheisyys houkuttelivat muuttamaan muodikkaisiin esikaupunkieihin pois keskustasta, jota vaivasivat asuntopula ja asumisen ahtaus. 1950-luvun lähiöistä monet rakennettiin kartanoiden ja huvilayhdyskuntien kulttuurimaisemiin. Moderni kaupunkikulttuuri syrjäytti hiipumassa olleen maalaisidyllin. Huvilayhdyskunnat ja kartanoympäristöt liitettiin osaksi kaupunkia ja tulivat osaksi helsinkiläisten asuinympäristöä. ¹⁵⁵

Herttoniemen ja Strömsin kartanoiden maille rakennettu Roihuvuori on hyvä esimerkki kulttuurimaisemaan toteutetusta 1950-luvun lähiöstä. Suurin osa alueesta annettiin Kulutusosuuskuntien Keskusliiton perustaman, sosiaalista asuntotuotantoa toteuttaneen Asuntokeskuskunta Hakan rakennettavaksi. Hakan ensimmäinen kohde Lumikintien ja Vuorenpeikontien alueella ennakoitiin 1960-luvulla yleistynyttä aluerakentamisperiaatetta, jossa rakennusliike toteutti laajan alueen tehokkuuteen pyrkien.¹⁵⁶ Rakennukset sijoitettiin maastoon väljästi maastoa myötäillen, ja mahdollisimman paljon alueen metsäisestä kalliomaastosta pyrittiin säilyttämään luonnontilaisena.¹⁵⁷

Strömsin kartanon lähiympäristö säilyi yksityisomistuksessa vuoteen 1952, jolloin alue myytiin Kulutusosuuskuntien Keskusliitolle.¹⁵⁸ Keskusliiton omistuksessa kartanon lähiympäristö alkoi muuttua. Tilan talousrakennuksen paikalle rakennettiin osuuskaupakoulu, ja pelloille perustettiin taimisto ja laaja omenatarha.¹⁵⁹ Kulutusosuuskuntien Keskusliiton arkkitehti Teuvo Lindfors laati vuonna 1963 omenatarhan alueelle Peukaloisentien ja Untuvaisentien asuinalueen asemakaavan. Monet kartanomaiseman ja omenatarhan piirteet näkyivät asemakaavassa. Lamellitalot ryhmittivät entisen omenatarhan reunoille, ja keskelle jäi laaja viheralue. Viheralueen laidoilla säästyi hedelmäpuita, ja keskeltä avautui näkymä merenlahdelle. Myös vanhaa tieverkkoa hyödynnettiin suunnittelussa. Untuvaisentie rakennettiin kartanon sisääntulotien paikalle, ja kiviaita säilyi kadun varressa. Myös kartanolle johtava puiden reunustama rantatie säästyi.¹⁶⁰

Strömsin kartanoalueen omenatarhaan rakennettiin 1960-luvun lopulla asuinalue, jossa hyödynnettiin kartanomaiseman piirteitä. Kartanolle johtava tie säilytettiin asuinalueen katuna, ja omenapuita säästyi viheralueella. Päärakennus on osoitettu ympyrällä.

(Helsingin ortokuva 1976, Helsingin kaupungin kiinteistövirasto, Blom Kartta Oy)

Puotilan kaupunginosa

Vielä näkyvämmän aseman kartano sai Puotilassa, jossa kartanomaiseman piirteet olivat asemakaavoituksen keskeisinä lähtökohtina. Vuonna 1959 valmistuneessa arkkitehti Airi-Maria Fröjdmanin laatimassa asemakaavassa kartanon puukuja otettiin uuden kaupunginosan asemakaavalliseksi akseliksi ja nimettiin kartanon mukaan Rantakartanontieksi. Päärakennus sai hallitsevan paikan kaupunginosan maamerkinä. Puukujan molemmin puolin sijoitettiin puolisoljetut avarat pienkerrostalokorttelit, joiden keskelle jäivät väljät puistomaiset sisäpihat. Puotilantie linjattiin kartanon toisen sisääntulotien paikalle, ja sen varrella sijaitsevaa viljamakasiinia esitettiin kappeliksi jo kaavavaiheessa. Kartanon maisemapuisto säästettiin kaupunginosan lähipuistoksi.¹⁶¹ Tilan pellot säilyivät viljelyksessä 1970-luvulle asti. Alueen rakennuttajana oli Asuntosäästäjät ry, jonka tavoitteena oli helpottaa tavallisten palkansaajien sekä nuorten ja eläkeläisten omistusasunnon hankintaa.¹⁶² Kaupunginosan suunnittelussa otettiin huomioon lähiöperiaatteen mukainen liikenteellinen kytkentä keskustaan. Asemakaavassa varauduttiin pikaraitiotiehen, jota oli alustavasti tutkittu Helsingin kaupungin liikennelaitoksen laatimassa pikaraitioselvityksessä.¹⁶³

Puotilan asuinalueella kartanomaisema otettiin sommitelman lähtökohdaksi. Päärakennukselle johtavasta puukujasta muodostui asemakaavallinen akseli ja maisemapuisto säilytettiin viheralueena. Kartanon tietä hyödynnettiin katuverkostona. Rantapellot säilyivät viljelyksessä 1970-luvulle asti.

(Helsingin ortokuva 1964, Helsingin kaupungin kiinteistövirasto, Blom Kartta Oy)

2.4.3 Vuosaari ja Yliskylän kartanomaiseman jyrännyt kaupunginosakeskus

Vuosaaren kavasuunnitelman havainnekuva 1960-luvulta. Rakennukset tukeutuivat metsäselänteisiin ja alavimmat laaksot säilytettiin puistoina. Nordsjön kartanoalueelle (osoitettu rastilla) esitettiin kerrostaloalue, joka muutettiin kuitenkin vuoden 1970 asemakaavassa puistoksi.

(Helsingin kaupunginarkisto, Asuntosäästäjät ry:n kartat ¹⁶⁴)

Asuntopula, muuttoliike kaupunkeihin ja nopea taloudellinen kasvu johtivat 1960-luvulla teolliseen rakentamiseen ja suurten kokonaisuuksien aluerakentamiseen. Helsingin ensimmäisiä aluerakentamiskohteita oli 1960-luvun alussa toteutettu Pihlajamäki. Sen jälkeen rakennettiin Kontula, Myllypuro, Puotinharju, Mellunkylä, Yliskylä ja Vuosaari. Pohjoisessa vastaavia kohteita oli Jakomäki ja lännessä Niemenmäki. ¹⁶⁵ Toisin kuin 1950-luvun ensimmäiset lähiöt, myöhempiä lähiöitä rakennettiin yhä kauemmaksi kaupunkirakenteesta, aiemmin rakentamattomaan maastoon. Kartanoiden ja huvilayhdyskuntien

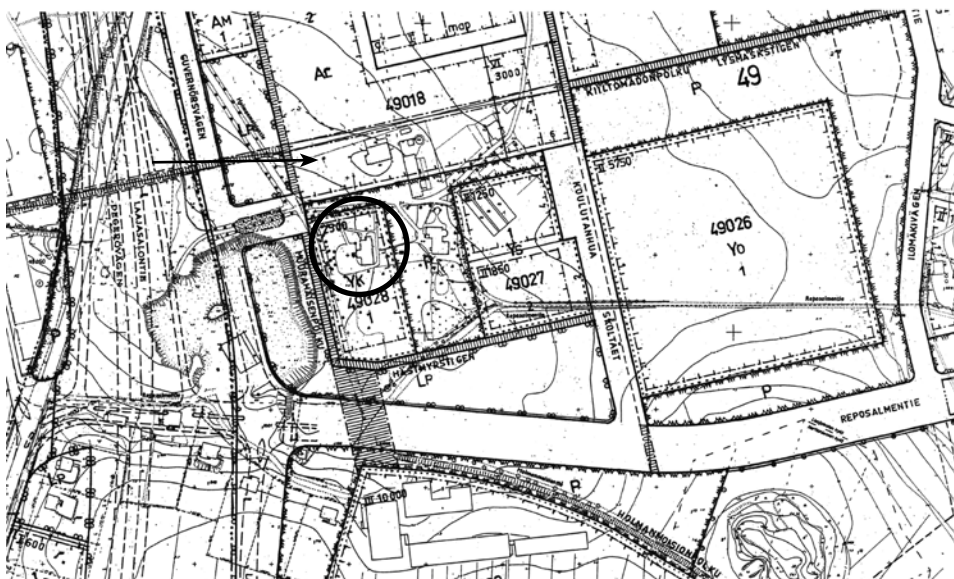
kulttuurimaisema, joka jätti leimansa edellä esiteltyihin Puotilaan ja Roihuvuoreen, puutui monesta 1960–70-lukujen lähiöstä. Uusille alueille oli ominaista historiasta ja vanhasta kaupunkirakenteesta irrottautuminen¹⁶⁶. Luonnonläheisyys painottui, ja esikuvaksi nousi arkkitehti Olli Kivisen kaavoittama Pihlajamäki, kukkulalle rakennettu veistoksellinen lamelli- ja tornitalojen metsäkaupunki vuosilta 1959–1964¹⁶⁷. 1960-luvun loppua kohden suunnitteluperiaatteet kuitenkin muuttuivat voimakkaasti. Luonnonläheisestä metsäkaupungista siirryttiin kohti urbaanimpaa ja tiiviimpää ruutukaavaa. Uusi kompaktikaupunki pyrki etsimään ratkaisuja väljästi rakennettujen lähiöiden huonoihin palveluihin, sosiaalisten kontaktien puutteeseen ja yksityisautoilun kasvuun¹⁶⁸.

Nordsjön kartanon maille rakennettu Vuosaari

Nordsjön kartanon 657 hehtaarin tilukset siirtyivät 1930-luvun lopulla Saseka Oy:n, Lohjan Kalkkitehtaan tytäryhtiön omistukseen¹⁶⁹. Kalkkihiekkatiiliä valmistava yhtiö rakensi Kallvikin lähelle tehtaan ja hyödynsi raaka-aineena alueen hiekkakankaita. Saseka käynnisti 1950-luvulla alueen kaavoituksen, ja rakennuskaava vahvistettiin vuonna 1963. Kaavan laati Helsingin asemakaava-arkkitehdin virassa toiminut Olof Stenius yksityisenä toimeksiantona. Alueen suurimpana rakennuttajana oli myös Puotilan alueella toiminut Asuntosäästäjät ry.¹⁷⁰ Helsingin kaupunki osoitti suurta kiinnostusta aluetta kohtaan ja aloitti alueliitosvalmistelun Helsingin maalaiskunnan kanssa. Alueliitos toteutettiin vuonna 1966, ja samassa yhteydessä solmittiin kauppa Lohjan Kalkkitehtaan kanssa 324 hehtaarin alueesta itäisessä Vuosaarissa.¹⁷¹

Vuosaaren suunnitelma ilmensi väljän metsäkaupungin ihanteita. Lähtökohtana oli Nordsjön kartanon ja läheisten Marielundin ja Portlarsin tilojen kulttuurimaisema. Uuden asuinalueen rakennukset sijoitettiin topografiaa noudattaen selänteiden rinteille. Lakialueet ja alavimmat, rakentamiseen huonosti soveltuvat laaksot säilytettiin puistoina. Myös kadut noudattivat vanhan tiestön linjoja, ja Kallvikintie ja Porslahdentie rakennettiin vanhojen teiden paikalle.¹⁷² Vaikka kulttuurimaiseman piirteet otettiin huomioon, Nordsjön kartanoaluetta ei esitetty säilytettäväksi, vaan sen paikalle osoitettiin noin 2000 asukkaan kerrostaloalue. Kartanoa ei pidetty rakennushistoriallisesti merkittävänä: rakennukset oli tarkoitus purkaa, ja ainoastaan puisto esitettiin säilytettäväksi. Kartano kuitenkin säästy, sillä kaavoitustyö aloitettiin uudelleen maa-alueen siirryttyä Helsingin kaupungin omistukseen. Uudessa vuonna 1970 vahvistetussa asemakaavassa kartanoalue muutettiin asuntokorttelista virkistysalueeksi, ja sen läheisyyteen esitettiin vedenpuhdistamon laajennus. Kartanon paikalle tarkoitettu asuntorakentaminen siirrettiin Kallvikintien länsipuolen kalleille ja kartanoalue säilyi rakentamatta.¹⁷³

Yliskylän tilan maille rakennettu kaupunginosakeskus

Arkkitehtitoimisto Olli Kivisen laatima Yliskylän ostoskeskuksen asemakaava vuodelta 1970. Vanha päärakennus (ympyrä) oli esitetty purettavaksi kirkon tieltä, mutta rakennus pelastui asukasyhdistyksen aktiivisuuden ansiosta. Kartanon uusi päärakennus purettiin, ja talousrakennusten paikalle rakennettiin ostoskeskus. Talouspihan haltijamänty on osoitettu nuolella. (Kaupunkisuunnitteluviraston asemakaava-arkisto)

Laajasalossa sijaitsevan Yliskylän tilan maat myytiin 1950-luvun lopussa osuuspankki OKO:lle ja rakennusliike Otto Wuoriolle. Tila oli säilynyt Lindberg-suvun yksityisomistuksessa ja maanviljelykäytössä myyntiin asti. Arkkitehti Olli Kivinen laati alueelle asemakaavan, jossa tilan maille suunniteltiin 24 000 ihmisen kompakti, ruutukaavaan perustuva asuinalue.¹⁷⁴ Toisin kuin topografiaan ja kulttuurimaisemaan sopeutettu Vuosaari, Yliskylän keskusta kaavoitettiin suoraviivaisesti kartanomaiseman piirteistä piittaamatta. Uusi keskus heijasti aikakauden suunnitteluperiaatteiden muutosta väljästä metsäkaupungista kohti tiivistä ruutukaupunkia. Alueen liike- ja palvelurakennusten keskittymä sijoitui tilan pihapiiriin ja peitti alleen suuren osan rakennuskannasta. Ostoskeskus rakennettiin talousrakennusten alueelle, ja ainoastaan haltijamänniksi kutsuttu pihapuu jätettiin kertomaan paikan historiasta. 1800-luvun lopulla rakennettu uusi päärakennus purettiin ja sen viereen tilan kasvihuoneiden paikalle sijoitettiin päiväkotia. 1700–1800-lukujen vaihteessa rakennettua vanhaa päärakennusta uhkasi myös purkaminen, sillä sen paikalle oli tarkoitus rakentaa kirkko.¹⁷⁵

Yliskylän kartanon paikalle rakennettiin 1960-luvun suunnitteluperiaatteiden mukainen tiivis ruutukaava. Kartanon länsipuolelle nousi metsälähiön ihanteita toteuttava asuinalue. Kartanon vanha päärakennus on osoitettu ympyrällä. (Helsingin ortokuvat 1964 ja 1976, Helsingin kaupungin kiinteistövirasto, Blom Kartta Oy)

Vasta perustettu Laajasalo-Degerö Seura ry teki vuonna 1971 professori Lars Petterssonin johdolla aloitteen tilan vanhan päärakennuksen suojelemisesta ja sen muuttamisesta yleishyödylliseen käyttöön. *Yliskylän tilan vanhalla päärakennuksella voisi seurana käsityksen mukaan olla tärkeä tehtävä koko saaren kulttuurihistorian kannalta. Kun otetaan huomioon asutuksen kokonaisuutena, ei pitäisi olla haitaksi, että alueeseen sisältyisi selvästi tajuttava muisto vanhasta Yliskylästä, jonka viljelykset on raivattu 1500-luvun alkukymmenillä* ¹⁷⁶. Kaupunginvaltuusto hyväksyi vuonna 1973 asemakaavamuutoksen ja toteutti myös aluevaihdoksen, jonka myötä päärakennus ympäristöineen siirtyi Helsingin kaupungin omistukseen ja säilyi, joskin suppeana alueena ¹⁷⁷.

2.4.4 Malminkartano, Kumpula ja Viikki – tiivistämistä ja täydennysrakentamista kartanoalueilla

Helsingin kaupunki oli turvannut kasvunsa tehokkaalla maapolitiikalla ja alueliitoksilla 1970-luvulle saakka. Väkiluvun kasvun taantuminen johti kaavoituksessa suunnanmuutokseen 1970-luvun alussa. Kun alueliitokset eivät silloin enää tulleet kysymykseen, ainoana keinona nähtiin asuntokannan kasvattaminen ja alueiden tiivistäminen. ¹⁷⁸ Tiivistäminen kohdistui aluksi esikaupunkien viereisiin rakentamattomiin alueisiin, jotka kytkeytyivät olemassa oleviin palveluihin ja liikenneväyliin. Uusia alueita syntyi Pohjois-Haagaan, Koskelaan, Patolaan, Pihlajistoon ja Pohjois-Jakomäkeen. ¹⁷⁹ Kasvutavoitteiden saavuttamiseksi tarvittiin lisäksi raideliikenteeseen tukeutuvia laajoja aluekokonaisuuksia. Näitä 1970-luvulla suunniteltuja alueita olivat Malmi–Tapanila–Pukinmäki–Puistola (MaTaPuPu), Haaga–Vantaa (HaVa) ja metronvarren itäiset esikaupungit (IES). Tiivistäminen kohdistui myös vanhoihin pientaloalueisiin, mikä aiheutti vaikeita ristiriitoja ja suojelukiistoja. ¹⁸⁰ Rakennusten purkaminen uusien tieltä koski koko Suomea 1960–1970-luvuilla. Vanhan rakennuskannan hävittäminen johti lopulta vastareaktioon ja rakennussuojeluinstituution kehittymiseen. ¹⁸¹ Kulttuuriympäristön suojelun lisäksi myös maisemasuunnittelun asema vahvistui, ja luonnonolot pyrittiin ottamaan paremmin huomioon maankäytön suunnittelussa.

Malminkartanon kulttuurimaisemaan rakennettu uusi kaupunginosa

Martinlaakson radan varteen suunniteltu, Haaga–Vantaan alueeseen kuuluva Malminkartano on hyvä esimerkki tiivistä ja toiminnallisesti sekä tilallisesti monipuolisesta kaupunginosasta. Alueelle kaavoitettiin arkkitehti Heikki Kaiteran johdolla kerros- ja pientaloja sekä asumisen lomaan työpaikkoja. Yksitoikkoisen ruutukaavan sijaan pyrittiin pikkukaupungin ilmettä tavoitteleviin vaihteleviin kaupunkitiloihin. ¹⁸² Malminkartano

rakennettiin Mätäjoen kulttuurimaisemaan, Malminkartanon entisen puustellin viereen. Haaga–Vantaan yleissuunnitelmassa vuodelta 1969 maiseman piirteitä ei juurikaan kunnioitettu. Rakentaminen oli tehokasta, ja Malminkartanon kulttuurimaiseman halkaisi liikenneväylä.¹⁸³

Jatkosuunnittelussa maisemasuunnittelu sai vahvemman sijan. Alueesta järjestettiin kilpailu, jonka pohjalta laadittiin kaavarunko vuonna 1974. Maisemallisina tavoitteina oli Mätäjoen viljelymaiseman ja metsäsaarekkeiden säilyttäminen. Kartanon lähiympäristö, korkea mäki ja itäpuolella sijaitseva pelto säästettiin.¹⁸⁴ Jo kilpailuvaiheessa esitettiin keskuspuistoa kartanon lounaispuolella sijaitsevan tilakeskuksen mäelle¹⁸⁵. Alueesta muodostui myöhemmin Piianpuistoksi kutsuttu asukaspuisto, jossa tilan vanhat rakennukset säilytettiin asukastiloina. Maisemallisiin tavoitteisiin kiinnitettiin huomiota myös vuonna 1976 alkaneessa NEKASU-tutkimuksessa, jonka koesuunnittelualueena oli Malminkartano. Luonnonolojen huomioonottamista korostavan tutkimuksen mukaan suunnittelualueen rakennusoikeutta ja rakentamistapaa ei tulisi määrätä sitovasti ennen kuin paikan luonnonolosuhteet tunnetaan. Tutkimuksessa painotettiin myös, että vapaa-alueiden suunnittelu oli yhtä tärkeää kuin rakennettujen alueiden suunnittelu.¹⁸⁶

Malminkartanon kaupunginosassa otettiin huomioon kartanomaiseman piirteet. Kartanon lähiympäristö (ympyrä), korkea mäki ja pellot säilytettiin. Asuinalueen keskellä jäänyt maatilan pihapiiri säästettiin asukaspuistoksi (pisteviivaympyrä). (Helsingin ortokuva 1988, Helsingin kaupungin kiinteistövirasto, Blom Kartta Oy)

Malminkartanon tila jäi kaavarunkoalueen ulkopuolelle, mutta myöhemmin 1980-luvun asemakaavavaiheessa kartanon omenatarha varattiin valtion oppilaitoksen rakentamiseen¹⁸⁷. Vuonna 1996 vahvistetussa asemakaavassa omenatarhan tontti muutettiin asuin-kortteliksi. Omenatarhaa ympäröivä kuusiaita ja osa hedelmäpuista säilytettiin. Malminkartanon lähiympäristö osoitettiin virkistysalueeksi. Kartanon pohjoispuolelle, joen vastarannalle esitettiin ryhmäpuutarha-aluetta. Kartanon päärakennus suojeltiin ja esitettiin käytettäväksi asuntona, kahvilana, kirpputorina tai museona. Kartanon umpeenkasvanut puutarha suojeltiin.¹⁸⁸

Kumpulan kartanomaisemaan rakennettu yliopisto ja asuinalue

Kumpula oli Malminkartanon ohella toinen laaja, kartanomaisemaan kohdistunut rakennushanke. Kantakaupungin yleiskaavassa vuodelta 1976 Kumpula jätettiin selvitysalueeksi, ja alueen kehitystä ryhdyttiin viemään eteenpäin omana hankkeenaan. Alueen rakentaminen perustui vuonna 1977 laadittuun maanvaihtosopimukseen kaupungin ja Helsingin yliopiston välillä. Kaupunki kaavoitti Kumpulan mäen yliopistoalueeksi, ja vastaavasti se sai Malminkartanosta alueita asuinrakentamiseen. Yliopistoalueen lisäksi Kumpulan laaksoon haluttiin sijoittaa asuntorakentamista nykyisen asuinalueen täydennykseksi. Alueen kaavarunko valmistui vuonna 1983 ja osayleiskaava vuonna 1984, jonka jälkeen alkoi alueen asemakaavoitus.¹⁸⁹

Maisemalliset kysymykset olivat alueen suunnittelussa mukana alusta asti. Kaavarunkovaiheessa laadittiin koko alueen viher- ja virkistysaluesuunnitelma¹⁹⁰. Tavoitteena oli ottaa huomioon Kumpulan kartanoalueen kulttuurihistorialliset arvot ja korostaa laakson maisematilan ominaispiirteitä. Kartanon ympäristöön esitettiin sijoitettavaksi yliopiston kasvitieteellinen puutarha. Vallilanlaaksoa ehdotettiin kehitettäväksi suurimmaksi osaksi puistona, mikä turvaisi alueen luonteen perinteisenä kantakaupungin ja esikaupungin välisenä vihervyöhykkeenä. Siirtolapuutarha esitettiin säilytettäväksi, ja vihervyöhykkeelle ehdotettiin pallokenttiä, viljelypalstoja ja ulkoilureittejä.¹⁹¹ Laakson läpi linjattiin Kustaa Vaasan tien ja Mäkelänkadun välinen yhdyskatu, joka tuli sopeuttaa kaupunkikuvaan siten, että sen haitat muulle maankäytölle ja ympäristölle olisivat mahdollisimman vähäiset¹⁹². Kaavarungon yhteydessä laaditussa viher- ja virkistysaluesuunnitelmassa tosin todettiin, että suunniteltu läpikulkutie tulisi toteutettuna huomattavasti heikentämään puiston laatua ja käyttöarvoa¹⁹³.

Kumpulan alueella rakentaminen keskitettiin laakson länsiosaan ja Kumpulan mäelle. Laakso säilytettiin viheralueena, ja kartanoympäristöön sijoitettiin yliopiston kasvitieteellinen puutarha.

(Ilmakuvakirja 2002, Helsingin kaupunki)

Rakentamisen painopisteet sijoitettiin Kumpulan mäelle ja laakson länsi- ja lounaisosaan. Lähtökohdana oli rakentamisen määrän ja sijoittelun sopeuttaminen alueen maisemallisiin arvoihin ¹⁹⁴. Tehokkain rakentaminen kohdistettiin kartanon takana kohoavalle mäelle. Mäelle kaavaillusta yliopistoalueesta järjestettiin vuosina 1978–1979 aatekilpailu, jonka tuloksena alueen suunnittelua jatkettiin arkkitehti Arto Sipisen ehdotuksen pohjalta. Maisemallisina suunnittelutavoitteina oli laakson, kartanoalueen ja Kumpulan mäen huomioon ottaminen. Arvoina nähtiin mäen siluetti ja erityisesti selvästi ympäristöään korkeammalle kohoava lakialue, joka päädyttiin säilyttämään rakentamattomana. ¹⁹⁵

Viikki, Vuosaari ja pienempiä täydennysrakentamiskohteita

Kaupunkirakenteen tiivistäminen jatkui 1990-luvulla ja kohdistui yhä useampaan pieneen kohteeseen sekä muutamaaan laajaan aluekokonaisuuteen, joista tärkeimmät olivat Viikki ja Vuosaari. Myös vanhojen teollisuusalueiden, Herttoniemen ja Laajasalon öljy-

sataman muuttaminen asuinkäyttöön vaikutti viereisten kartanoiden maisemaan. Maisemasuunnittelu, joka näkyi jo Malminkartanon ja Kumpulan suunnittelussa, vakiintui osaksi kaavoitusta. Erityisesti Viikin kaavoitus on havainnollinen esimerkki maisemallisten arvojen huomioon ottamisesta.

Kaupungin reunalla sijaitseva Nordsjön kartanon alue tuli 1980-luvun lopulta lähtien uudelleen suunnittelun piiriin. Tilan vieressä sijainnut jätevedenpuhdistamo oli lopettamassa toimintaansa, ja läheiselle telakka-alueelle suunniteltiin uutta satamaa.¹⁹⁶ Vuosaaren osayleiskaavan rakennemallissa vuodelta 1991 kartanon ympärille osoitettiin kerrostaloasumista, mutta myöhemmin kerrostaloista luovuttiin ja kartanon lähiympäristö säilytettiin osana Vuosaaren ulkoilupuistoa.¹⁹⁷ Puhdistamon alueelle esitettiin virkistysaluetta, joka yhdistyi etelässä Uutelan ulkoilualueeseen ja pohjoisessa kaatopaikan päälle rakennettavaan täyttömäkeen. Entisen selkeytsaltaan paikalle rakennettiin 1990-luvun lopulla golfkenttä. Poistuneen jätevedenpuhdistamon alueelle suunniteltiin liikuntahalleja ja urheilukenttiä. Kartanon viereen osoitettiin hautausmaa, joka on toistaiseksi jäänyt kuitenkin toteuttamatta.¹⁹⁸

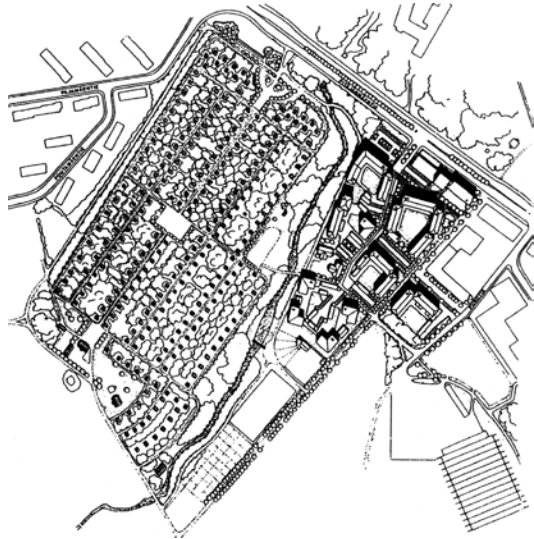

Nordsjön kartanomaiseman naapuriin rakennettiin Vuosaaren satama entiselle telakka-alueelle. Jätevedenpuhdistamo lopetti toimintansa ja sen selkeytsaltaan paikalle toteutettiin golfkenttä. Kartanon pelloille ja niityille kaavoitettiin liikuntapuiston urheilukenttiä, joiden rakentaminen on kuvassa juuri käynnissä. Kartanon eteläpuolella näkyy keskeneräinen Vuosaaren satamalle johtava Vuotie.

(Ilmakuvakirja 2002, Helsingin kaupunki)

Kaupunkirakenteen tiivistäminen on näkynyt myös erilaisten maankäytön muutosalueiden täydennysrakentamisena kartanoiden liepeillä. Talin entiseen taimistoon, kartanon viereen rakennettiin kiilamainen kerrostalokortteli, joka tukeutui Pitäjänmäen uuteen asemakeskukseen ¹⁹⁹. Fallkullan tilan pohjoispuolella sijaitseville nk. Helluntaipalstoille rakennettiin asuinalue ja Puotilan kartanon talouspihalle pieni asutokortteli. Tapaninkylän kartanonmäen juurelle toteutettiin vuonna 2006 voimaantulleen asemakaavaan mukaisesti pientaloja.

Myös uudet liikennejärjestelyt ovat muuttaneet kartanomaisemaa. Metron jatkaminen 1990-luvun puolivälissä Itäkeskuksesta Vuosaareen vaikutti merkittävästi Puotilan ja Rastilan kartanoihin. Metrorata lohkaisi palan Rastilan kartanon ja leirintäalueen viheralueesta. Kartanon kaakkoispuolelle rakennettiin metroasema ja Rastilankallion asuinalue. Puotilan kartanon maisemapuiston kohdalla metrolinja rakennettiin tunneliin, mutta kaavavaiheessa 1990-luvun alussa esitettiin myös metron viemistä sillalla mäen yli, mikä sai osakseen voimakasta arvostelua asukkaiden taholta. ²⁰⁰ Tunneliratkaisun ansiosta Puotilan kartanomaisema säästy. Vuosaaren satamaa palveleva Vuotie linjattiin Nordsjön kartanon viereen. Pitkä kiista Kumpulan kartanon viereen rakennettavasta liikenneväylästä herätti 2000-luvun lopulla kansanliikkeen, mikä kertoo asukkaiden tarpeesta puolustaa lähivirkistysalueitaan ja arvokkaiksi kokemiaan maisemia ²⁰¹.

Entiselle taimistoalueelle rakennettiin kerrostalokortteli Talin kartanon ja siirtolapuutarhan läheisyyteen. (Kaavakatsaus 1992, 18)

2.5 KARTANOIDEN KÄYTTÖTAPOJEN VAIHEET

Kartanoiden maatalousalueet antoivat sijaa uusille toiminnoille. Kumpulan kartanon viereen perustettiin Vallilan siirtolapuutarha 1930-luvun alussa. Kartano näkyy kuvan oikeassa ylänurkassa.

(Helsingin kaupunginmuseo, Veljekset Karhumäki, tässä Laurila 2008, 77)

2.5.1 Kartanot virkistyksen, sosiaalihuollon ja maatalouden käytössä

Suurin osa Helsingin kartanoympäristöistä siirtyi kaupunkiin, valtion, yrityksen tai yhteisön omistukseen vuoden 1946 alueliitokseen mennessä. Asumiskäytön loppuminen ja maatalouden vähittäinen hiipuminen oli iso muutos, joka johti kartanoympäristöjen ja tilusten uusiin käyttötapoihin. Tilojen maa- ja metsätalousalueita varattiin asumisen, teollisuuden ja erilaisten laitosten käyttöön. Kartanon pihapiiriä leimannut yksityinen asuinikäyttö vaihtui muiksi toiminnoiksi, ja maataloutta palvelleet tilat antoivat sijaa muulle käytölle. Vaikka kartanoihin eri aikoina sijoittuneet toiminnot olivat hyvin moninaisia, niistä on nähtävissä muutama pääkäyttötarkoitus: virkistys, sosiaalihuolto ja edustuskäyttö, jotka kaikki soveltuivat erityisen hyvin puistomaisiin, väljiin kartanoympäristöihin. Myös maatalouskäyttö jatkui monissa kartanoissa, vaikka ne siirtyivät kaupunkiin omistukseen.

Kansanpuistoja, retkikohteita ja kesäkoti

Kartanoiden puistot ja metsät tarjosivat kasvavalle kaupunkiväestölle otollisia virkistyskeinoita. 1800-luvun lopulla perustettiin Helsingin ensimmäiset kansanpuistot Korkeasaareen ja Meilahden tilaan kuuluneeseen Seurasaareen, joka siirtyi kartanon oston yhteydessä kaupungille. Perustajana oli Helsingin Anniskeluyhtiö, työväestön etua ajanut ja omaa liikevoittoa tavoittelematon yhtiö, joka toteutti ravitsemusliikkeitä työväestön tarpeisiin ²⁰². Kansanpuistot oli tarkoitettu erityisesti työväestön vapaamuotoiseen virkistäytymiseen, retkeilyyn ja oleskeluun luonnon helmassa. Toisin kuin kaupunkipuistot, kansanpuistot sijaitsivat tiiviin kaupungin ulkopuolella ja olivat ilmeeltään luonnonmukaisia. Kansanpuistoissa sallittiin kaupunkipuistoja rennompi käyttäytyminen: kahvinkeitto rantakalliolla tai nurmikolla loikoilu. ²⁰³

Helsingin kolmas kansanpuisto perustettiin Tullisaaren läntiseen niemeen vuonna 1906 laaditun testamenttilahjoituksen ehtojen mukaisesti. Kartanopuisto tarjosi kansanpuiston käyttöön valmiin virkistysalueen, jota täydennettiin vielä 1920-luvulla rakentamalla kioski, jääkellari ja käymälä. Puistoon järjestettiin myös säännöllinen veneliikenneyhteys. ²⁰⁴ Jo ennen kansanpuiston perustamista Tullisaari oli ollut suosittu retkikohde. Matkailuopas kuvaa Tullisaarta seuraavasti: *Tällä matkalla on matkustaja tilaisuudessa näkemään kenties kauniinta, mitä Helsingin saaristo voi näyttää. Viisainta on ottaa pilettejä ainoastaan Turholmiin, sillä viipymys tällä luonnonihanalla ja taidetta ymmärtävän käden kaunistamalla paikalla on nautintorikas* ²⁰⁵. Suuren suosion vuoksi kansanpuistoja perustettiin 1920-luvulla vielä Mustikkamaalle, Pihlajasaareen ja Mustasaareen sekä 1930-luvun alussa Kulosaaren kartanon kupeeseen Kivinokkaan. ²⁰⁶

Myös muut kartanot tarjosivat retkikohteita helsinkiläisille. Höyrylaivalla pääsi Herttoniemeen, Stansvikiin, Jollakseen ja Villinkiin ²⁰⁷. Vuoden 1889 käsikirjassa matkustajille suositellaan huviretkiä myös Munkkiniemeen ja Meilahteen. *Tultuamme itse taloon (Meilahteen), erään merensalmen rannalle, jonka yli silta vie Munksnäsiin, huomaamme olevamme hymyilevässä hyvin hoidetussa puistossa, jossa löytyy puutarhaviljelyksiä, pienempiä kasvihuoneita, orangereita, huvihuoneita y.m. Tapaammepa joskus puistossa tammenkin, joka juuri ei ole tavallinen Helsingin seuduilla. Sieltä täältä näkyvät peilikirkkaiden merenlahtien siniset laineet. Ilma on raitis, ja käveleminen rannoilla puiston äärimmäisissä osissa on erittäin miellyttävää* ²⁰⁸. Kartanopuistot eivät olleet pelkästään kävelyretkiä varten, vaan niissä oli myös palveluita. Meilahden ja Herttoniemen kartanossa toimi ravintola. Myös Lauttasaaren kartanon päärakennuksessa oli 1920-luvun alussa lyhyen ajan kahvila. ²⁰⁹

Höyrylaivat kuljettivat kaupunkilaisia virkistytymään kansanpuistoihin ja saariin. (Helsingin kaupunginmuseo)

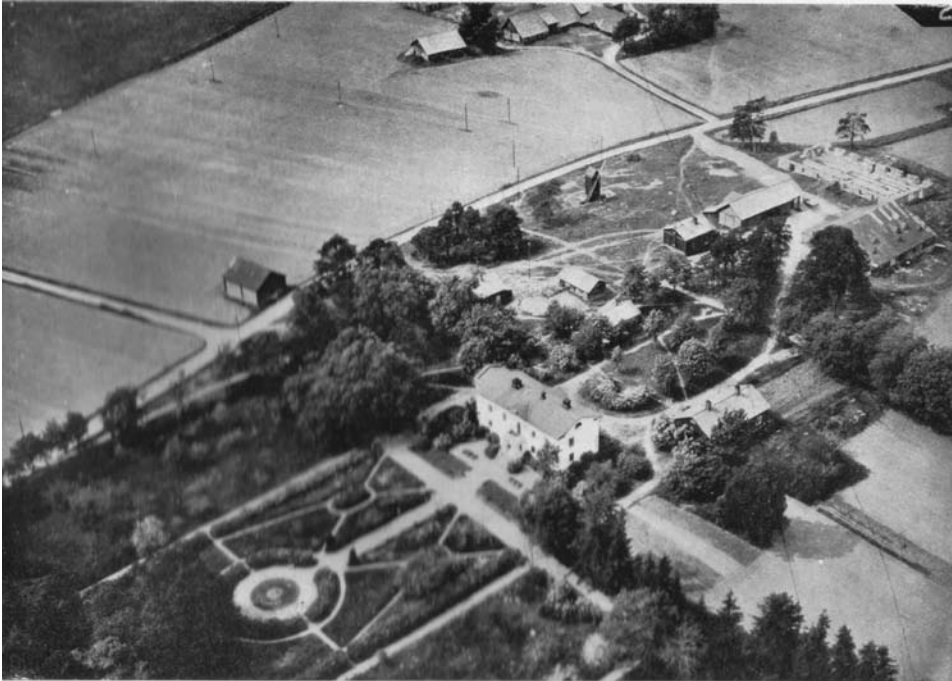

Monet kartanoympäristöt olivat kaupunkilaisten virkistyskohteita. Kuvassa Lauttasaaren kartanon päärakennuksen kahvilavieraita 1920-luvun alussa. (Helsingin kaupunginmuseo)

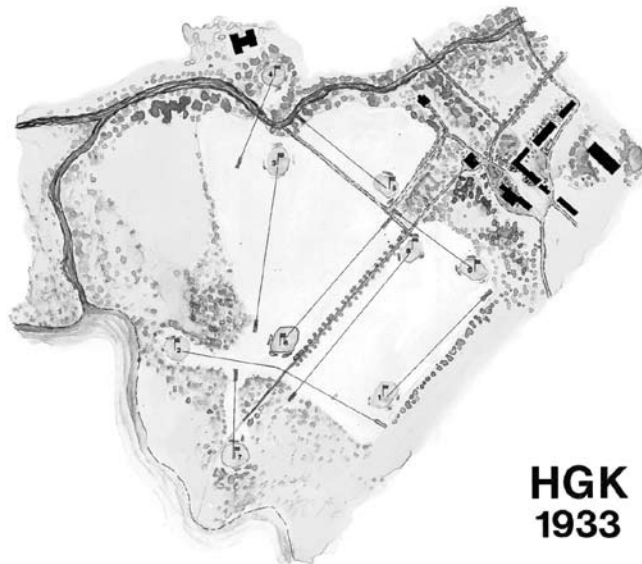
Kulosaaren kartanosta muodostui 1930-luvulla monipuolinen kesänviettokohde. Kartano oli siirtynyt kaupungille vuonna 1927, ja päärakennus vuokrattiin samana vuonna ravintola- ja pensionaattikäyttöön ²¹⁰. Kymmenen vuotta myöhemmin kiinteistölautakunta vuokrasi päärakennuksen, sivurakennuksia ja puiston Helsingin Kunnantyöntekijäin Keskustoimikunta ry -yhdistykselle kesäkodiksi, jonka toiminta on jatkunut nykypäivään asti ²¹¹. Kesäkodin tavoitteena oli tarjota kunnan työntekijöille viihtyisiä kesäviettopaikkoja ja harrastusmahdollisuuksia. Kesäkodissa viljeltiin puutarhapalstoja kartanon pelloilla, veneiltiin, kalastettiin ja saunottiin. Huonokuntoinen päärakennus ja sivurakennus kunnostettiin asuinkäyttöön. ²¹² Tilan länsipuolella sijaitsevasta metsäisestä Kivinokasta muodostui suosittu kesänviettokohde Vallilan, Hermannin ja Sörnäisten työväestölle. Alue oli vuokrattu Sörnäisten työväenyhdistykselle ja urheiluseura Helsingin Ponnistukselle 1900-luvun alkupuolella, ja vuonna 1931 sinne perustettiin kansanpuisto ja telttailualue. Kesää vietettiin aluksi teltoissa, mutta sodan jälkeen annettiin lupa kiinteisiin majoihin. ²¹³

Kartanomuseo ja golfkenttä

Herttoniemen kartanosta muodostettiin 1920-luvulla kartano- ja ulkomuseo, josta tuli uudenlainen nähtävyys ja kartanomuseoiden edelläkävijöitä Suomessa ²¹⁴. Kartanon viimeisen yksityisen omistajan maanviljelysneuvos J. G. Bergbomin toivomuksesta kartano lahjoitettiin vuonna 1919 Svenska Odlingens Vänner i Helsinge -yhdistykselle kartanomuseon perustamista varten. Bergbom oli myynyt valtaosan noin 800 hehtaarin tilastaan, mutta säästännyt 14 hehtaarin kartanokeskuksen, jonka rakennusten, puiston ja maiseman hän toivoi säilyvän jälkipolville. Lahjoituksen yhteydessä yhdistys sitoutui noudattamaan tätä toivetta ja säilyttämään ympäristön muuttumattomana. Yhdistyksen tavoitteena oli perustaa suomenruotsalaista kulttuuria esittelevä kartano- ja ulkomuseo. Tilalle siirrettiin bromarvilaisen Täcktomin tilan tuulimylly ja sipoolaisen Knusbackan maatilan rakennuksia, jotka sisustettiin kansatieteellisin esinein. Päärakennukseen siirrettiin osa Kansallismuseon Topelius-kokoelmasta, joka avautui vuonna 1925 ja oli esillä 1950-luvun lopulle asti. ²¹⁵ Entiseen pehtorin tupaan perustettiin myös kahvila vierailijoita varten. Herttoniemen kartanosta tuli suosittu nähtävyys ja kauniin ympäristönsä ansiosta suosittu retkikohde ²¹⁶.

Ilmakuva Herttoniemen kartanosta vuodelta 1925. Tilan ydinalue lahjoitettiin vuonna 1919 Svenska Odlingens Vänner i Helsingfors -yhdistykselle kartanomuseon perustamista varten. Museo avattiin vuonna 1925, ja sen pohjoispuolelle perustettu ulkomuseo vuonna 1933. (Herrgårdar i Finland 1 1928, 39)

Talin kartanon maille perustettiin Suomen ensimmäinen golfkenttä. Ensimmäiset väylät rakennettiin päärakennuksen lounaispuolelle kartanon entiselle peltoaukealle. Myöhemmin kenttä laajeni Mätäjoen toiselle puolelle ja kartanon koillispuolelle. (Tilander 2007, 67)

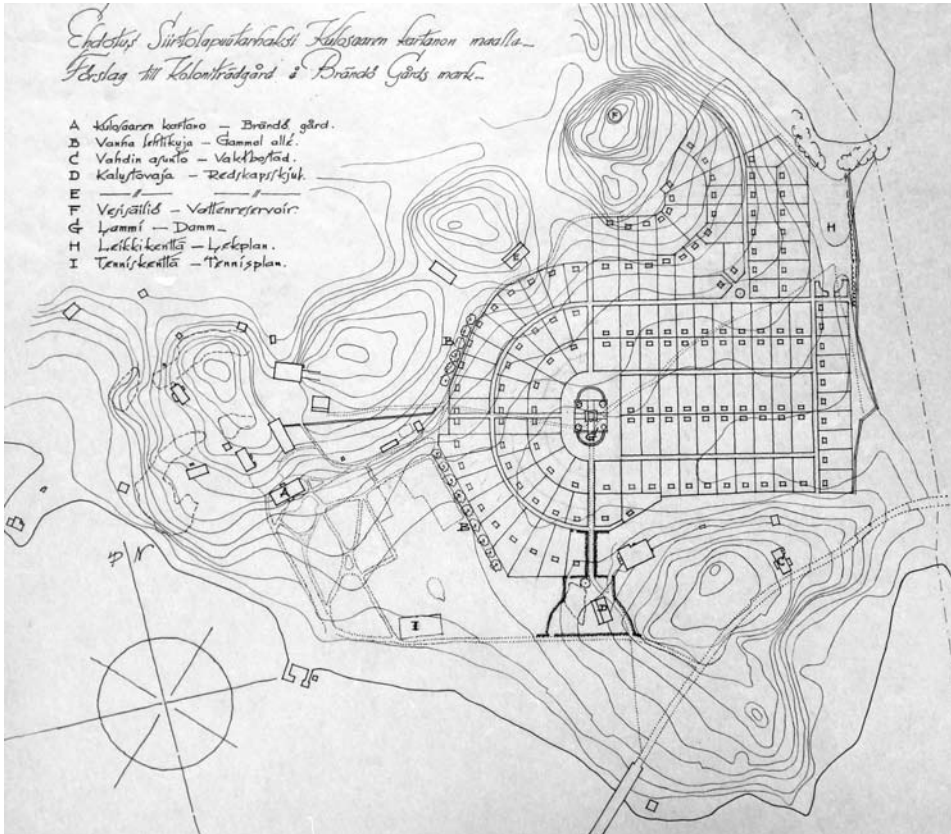
Talin kartanon maille perustettiin Suomen ensimmäinen golfkenttä, joka vaikutti merkittävästi maiseman kehittymiseen. Kentän sijoittamista harkittiin ensin Kulosaaren kartanon maille, mutta lopulta päädyttiin Talin tiluksiin, jotka oli juuri hankittu kaupungin omistukseen ja joille etsittiin tarkoituksenmukaista käyttöä. Päärakennus ja 15 hehtaarin maa-alue vuokrattiin vuonna 1932 Helsingin Golfklubille. Kentän rakentamistyöt aloitettiin välittömästi, ja varhaisimmat väylät rakennettiin päärakennuksen lounaanpuoleisille pelloille. Kartanon maisemapuiston komeat puut ja pitkät näkymät soveltuivat hyvin golfkentän kehyyksiksi. Kenttää laajennettiin 1930-luvun loppupuolella Mätäjoen toiselle puolelle.²¹⁷

Golfin ohella Talista kehittyi myös toisen urheilulajin, ratsastuksen, merkittävä keskus. Suomen Kenttäratsastusseura oli vuokrannut 1920-luvun lopulla itäisiä peltoja laukkarataa varten²¹⁸. Talista muodostui 1930-luvun aikana tärkeä ratsastuskeskus, jota valmisteltiin vuoden 1940 olympialaisia varten. Kartanon pihapiiriin rakennettiin maneesi, ja ratsastusalueet kunnostettiin uudelleen vuoden 1952 olympialaisiin, jonka kenttäratsastuksen kestävyyskoe käynnistettiin Talin alueelta.²¹⁹ Myös golfkenttä kunnostettiin ja laajennettiin kisojen juhlavieraita varten 18-reikäiseksi kentäksi, johon oli saatu liitetyksi lisämaata Munkkivuoren suunnasta. Viimeinen kentän laajennus tapahtui vuonna 1964, jolloin se laajeni laukkaradan viereen ja saavutti nykyisen kokonsa.²²⁰ Vaikka ratsastus tuli Taliin ennen muita urheilulajeja, se joutui kuitenkin lopulta väistymään. Neuvottelut hevosurheilun alueen säilymisestä eivät onnistuneet, ja laukkaradan alueelle ryhdyttiin suunnittelemaan 1960-luvun alussa urheilupuistoa²²¹.

Kartanoiden maille sijoitetut siirtolapuutarhat

Kartanoiden entisille pelloille syntyi 1920–40-luvuilla uusi ilmiö: siirtolapuutarhat. Siirtolapuutarhat tarjosivat huvia ja hyötyä erityisesti työläisperheille. Pienet viljelyspalstat antoivat mahdollisuuden tuottaa elintarvikkeita kotitarpeiksi ja samalla virkistäytyä raittiissa ulkoilmassa. Helsinkiin perustetun ensimmäisen siirtolapuutarhan päätöksessä todettiin, että *siirtolapuutarha-aate tarkoittaa tarjota perheille, joilla ei ole tilaisuutta poistua kesällä kaupungista, tilaisuutta kohtuullisesta maksusta tarkoitukseen luovutetulta ja yhdenmukaisesti jaetulta alueelta vuokrata puutarhaviljelykseen pieni palsta, missä perheenjäsenet voivat viettää loma-aikansa*²²². Suomen siirtolapuutarhatoiminta alkoi Porvoossa vuonna 1915. Ensimmäinen varsinainen siirtolapuutarha perustettiin vuonna 1916 Tampereen Hatanpäälle ja kahta vuotta myöhemmin Helsingin Ruskeasuolle. Ruskeasuon puutarhan jälkeen rakennettiin vuonna 1924 Kumpulan kartanon pohjoispuolelle Kumpulan siirtolapuutarha ja kartanon eteläpuolelle Vallilan siirtolapuutarha vuonna 1932. Myöhemmin perustettiin siirtolapuutarhat Kulosaaren kartanon viereen Herttoniemeen (1934), Talin kartanon luoteispuolelle (1936), Oulunkylään Pukinmäen kartanon eteläpuolelle (1940), Marjaniemeen (1945) ja Pakilaan Tuomarinkylän kartanomaisemaan (1948).²²³

Kartanomaisemaan syntyneet siirtolapuutarhat jatkoivat viljelymaiseman perinteitä uudella tavalla. Muutamassa siirtolapuutarhassa käytettiin hyödyksi kartanoiden vanhoja rakennuksia: Talin kartanon työväenasunto ja Kulosaaren vanha tupakankuivausräikkö muutettiin siirtolapuutarhan kerhorakennuksiksi. Herttoniemen siirtolapuutarhassa hyödynnettiin myös Kulosaaren kartanopuiston istutuksia ja vanhat puukujat säilytettiin alueen reunalla. ²²⁴

Herttoniemen siirtolapuutarhassa hyödynnettiin Kulosaaren kartanon rakennuksia ja istutuksia. Kartanon riihestä tehtiin siirtolapuutarhan kerhorakennus, ja vanhat puukujat säilytettiin alueen reunalla. Suunnitelma vuodelta 1930, Elisabeth Koch & Arnold Eriksson.

(Helsingin kaupunginarkisto, Kiinteistöviraston siirtolapuutarhatoimiston kartat ²²⁵)

Kartanot sosiaalihuollon tiloina

Kaupungin omistukseen siirtyneet kartanoympäristöt palvelivat myös kasvavia sosiaalihuollon tarpeita. Useaan kartanoon perustettiin köyhäin- ja sairaanhoidon laitoksia. Greijuksen päärakennuksessa toimi lastenkoti samoin kuin Oulunkylän päärakennuksessa, joka muuttui myöhemmin ns. ukkokodiksi ²²⁶. Tullisaaren päärakennukseen avattiin vähän kansanpuiston perustamisen jälkeen työssäkävien naisten lepokoti, joka tarjosi virkistätymispaikan erityisesti sairaanhoitajattarille, opettajattarille sekä virastoissa ja konttoreissa palveleville naisille ²²⁷. Greijuksen kartanossa toimi 1900-luvun alussa väliaikainen keuhkotautisairaala ja Kumpulassa sukupuolitautisairaala 1960-luvulle asti ²²⁸.

Hoitolaitos- ja lastenkotikäyttö soveltui hyvin kartanoiden tarjoamiin viihtyisiin ympäristöihin, joilla toivottiin olevan parantava vaikutus asukkeihin. Kartanoiden syrjäinen sijainti takasi myös asukkaiden rauhan ja toisinaan tarvittun eristyksen muusta ympäristöstä. Laitoskäytössä kartanoympäristöihin kohdistui kuitenkin voimakkaita muutoksia. Kumpulan kartanon päärakennus ja vaunuvaja muutettiin sairashuoneiksi, asuinrakennus sairaalan konttoriksi ja viljamakasiini saunaksi ²²⁹. Puutarhan käytävät, istutukset ja rakenteet vaurioituivat uudessa käytössä, ja yksityispuutarhalle ominaiset piirteet hävisivät. Päärakennusta suunniteltiin vuonna 1912 laajennettavaksi lisäksiivellä, joka olisi toteutuessaan muuttanut voimakkaasti kartanoympäristöä ²³⁰. Lisärakennus jäi kuitenkin rakentamatta. Sairaalakäytön jälkeen Kumpulassa toimi kansakoulu 1970-luvun loppuun. Päärakennukseen tehtiin luokkahuoneita ja talonmiehen asunto. Sairaalan konttorirakennus muutettiin vuokra-asunnoiksi, ja vaunuvajaan sijoitettiin pulpettivarasto. ²³¹

Maataloutta kaupungin ja valtion kartanoissa

Suuri osa kartanoiden pelloista säilyi viljelyksessä kaupungin omistuskauden alkuaikoina. Maanviljelyn jatkamisen syynä oli maatalouden tuoton ohella maisemanhoito. Rakennustarkoitukseen hankittu maatalousmaa pysyi hoidettuna, kun viljelyä jatkettiin. Kaupungin omistamien peltojen kokonaispinta-ala oli 1920-luvun alussa 1340 hehtaaria. Omassa viljelyksessä oli 800 hehtaaria, joista suuri osa oli kartanoiden peltoja ²³². Lisäksi osa pelloista annettiin vuokralle, erityisesti niillä alueilla, joiden varalle kaupungilla ei ollut näköpiirissä muita maankäyttösuunnitelmia. Laajimmat omat viljelykset olivat Tuomarinkylässä ja Pukinmäessä ²³³. Vantaanjokeen rajautuvat peltoalueet tuottivat hyvin ja ympäristönäkökohdat puolsivat rantojen säilyttämistä kaupungin hallussa. ²³⁴ Kaupungin harjoittama maatalous näkyi myös organisaation kehityksessä. Maatilojen hoitoa varten perustettiin vuonna 1923 Helsingin kaupungin maatalouslautakunta ja sen alaisuuteen kaupunginagronomin johtama maatalouskonttori ²³⁵. Maatalouskonttori toimi ensin Pukinmäen tilalla ja siirtyi 1960-luvun alussa Tuomarinkylään ²³⁶.

Myös valtion omistamissa virkataloissa Viikissä ja Malminkartanossa oli laajoja peltoalueita ja karjaa. Tilat annettiin 1930-luvun alussa Helsingin yliopiston käyttöön opetus- ja koetiloiiksi, mikä vaikutti molempien kartanoalueiden kehittymiseen ja säilymiseen maatalouskäytössä. Aluksi tilat vuokrattiin vankeinhoitolaitokselle ja niihin perustettiin vankisiirtolat, jotka suorittivat vuokranmaksun vankityövoimalla kunnostamalla kartanorakennuksia ja hoitamalla viljelyksiä. Viikin vankisiirtola aloitti toimintansa vuonna 1931 ja Malminkartano vuotta myöhemmin.²³⁷ Vankisiirtoloiden perustaminen hyödytti sekä yliopistoa että vankeinhoitolaitosta, jolla oli tarve työllistää vankeja. Maataloustyö oli helpoa oppia, ja se antaisi mahdollisuuden elannon hankkimiseen vankilasta vapautumisen jälkeen. Lisäksi maataloustuotteet kävivät hyvin kaupaksi pääkaupungissa.²³⁸

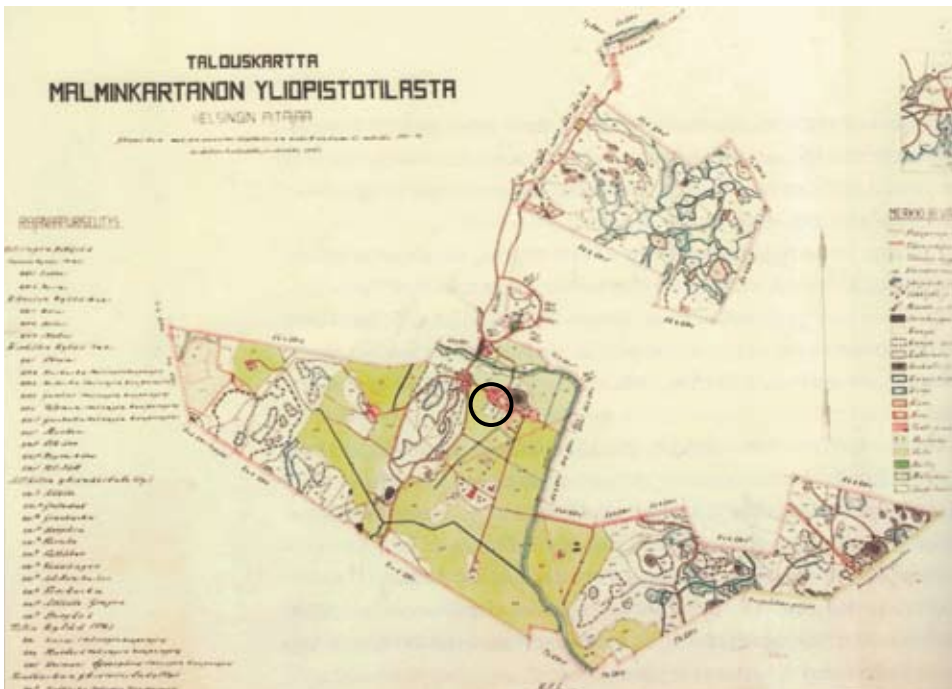
Viikin ja Malminkartanon vankisiirtoloiden aikana tilat kehittyivät merkittävästi. Peltoja salaojitettiin ja laajennettiin. Vanhoja rakennuksia korjattiin ja uusia rakennettiin tulevaa yliopistokäyttöä varten. Viikin latokartanon kaakkoispuolella sijaitsevalle metsäsaarekkeelle rakennettiin uusi koetila maatalouden opetus- ja tutkimustarkoituksiin. Myös Malminkartanoon rakennettiin uusi talouskeskus ja asuntolarakennus tulevien oppilaiden käyttöön. Maatilarakentamisen ohella rakennettiin myös väliaikaisia rakennelmia vankisiirtolan käyttöön: piikkilanka-aitauksia ja parakkeja vankien asunnoiksi.²³⁹

Vankeinhoitolaitoksen vuokrauksen päätyttyä tilat siirtyivät takaisin yliopiston käyttöön. Malminkartanon vuokra-aika loppui vuonna 1942 ja Viikin vähän myöhemmin 1946²⁴⁰. Yliopisto jatkoi tilojen kehittämistä. Malminkartano toimi maatalousylioppilaiden ja puutarha-alan opiskelijoiden harjoittelupaikkana, minkä lisäksi siellä oli Maatalouden taloudellinen tutkimuslaitos, Maatalouskoneiden tutkimuslaitos Vakola ja koekeittiö. Puutarha-alan opiskelua varten perustettiin hyötytarhoja, kasvihuoneita ja laaja hedelmätarha.²⁴¹ Viikin latokartanon viereen päätettiin 1940-luvun lopulla siirtää maatalous-metsätieteellinen tiedekunta ja järjestää suunnittelukilpailu tulevasta kampusalueesta²⁴². Yliopiston siirtyminen Viikkiin määräsi alueen kehityksen pitkälle tulevaisuuteen. Viikin koetila on säilynyt toiminnassa nykypäivään asti, ja sen pellot ja laiduntava karja antavat edelleen leimansa kaupunginosan maisemaan. Malminkartanon koetila sen sijaan lopetettiin vuonna 1980²⁴³.

Maatalous jatkui monissa kartanoissa vielä kaupungin omistuksessa. Laajimmat viljelykset ja runsaslukuisin karja oli Tuomarinkylän ja Pukinmäen kartanoissa. Kuva Tuomarinkylästä vuodelta 1967.

(Helsingin kaupunginmuseo)

Malminkartanon tila oli Helsingin yliopiston opetustilana 1940-luvun alusta vuoteen 1980. Kartassa näkyvät yliopistotilan metsät ja laajat peltoalueet vuonna 1942. Kartanon päärakennus on merkitty ympyrällä.

(Kansallisarkisto, tässä Kautto 2003, 28)

2.5.2 Alennustilasta arvostukseen

Tullisaaren kartanopuisto muuttui 1960-luvulla leirintäalueeksi. Useita rakennuksia purettiin, ja leirintäalueen toiminta aiheutti puistolle vaurioita. (Karisto & Kuokkanen-Suomi 1998, 49)

Katoavia viljelymaisemia ja rappeutuvia kartanoympäristöjä

Toisen maailmansodan jälkeen kartanoympäristöihin kohdistui kasvavia käyttöpaineita. Viljelykäytössä säilyneet pellot otettiin aiempaa tehokkaampaan käyttöön. Sodan jälkeen kaupunki luovutti maanhankintalain nojalla yli 300 hehtaaria maatalousmaata asutustiloiksi ja lisäksi tontteja rintamamiehille. Kaupungin maatalousmaa supistui kymmenessä vuodessa lähes 400 hehtaarilla.²⁴⁴ Rakentamisen lisäksi peltoja otettiin myös muuhun käyttöön. Talin kartanon peltojen maanviljely lopetettiin 1960-luvun alussa, ja alue suunniteltiin varattavaksi urheilupuistoksi²⁴⁵. Kokonaispeltoala supistui hitaasti kohti 1980-lukua. Vielä 1960-luvun alussa kaupungilla oli viljelyksessä 1500 hehtaaria, 1970-luvun puolivälissä 1050 hehtaaria ja 1980-luvun puolivälissä enää 760 hehtaaria²⁴⁶. Samalla hiipti karjatalous, ja kartanoiden luonne maatiloina muuttui.²⁴⁷

Kartanoiden, kuten kulttuuriperinnön arvoa yleisestikään ei 1960–1970-luvuilla aina tunnustettu, ja monet kartanorakennukset olivat uhattuina. Syitä ahdinkoon oli useita. Tilojen siirtyminen pois yksityisiltä omistajilta aiheutti epävarmuutta monen kartanon tulevaisuudelle. Esimerkiksi Nordsjön kartanon päärakennus säilyi yksityisomistuksessa ja asuin-

käytössä 1960-luvun puoliväliin, jonka jälkeen sen annettiin rapistua ²⁴⁸. Tiheään vaihtuneet ja kartanoympäristöön soveltumattomat käyttötarkoitukset vaikeuttivat rakennuskannan ja ympäristön hoitoa. Moneen kartanorakennukseen sijoitettiin toimintoja, jotka aiheuttivat raskaita muutoksia sisätiloissa. Lauttasaaren kartano myytiin vuonna 1946 Allergiatutkimussäätiölle, ja päärakennus muutettiin sairaalaksi ²⁴⁹. Haltialan päärakennuksessa oli 1950-luvulla häädettyjen asuntola, ja vuonna 1960 huonokuntoinen päärakennus sai purkutuomion ²⁵⁰. Puotilan päärakennuksessa toimi 1940-luvulla kansakoulu, ja 1950-luvun lopulla rakennus vuokrattiin Kovaosaisten ystävät ry:lle, joka muutti päärakennuksen häädettyjen asuntolaksi ²⁵¹.

Rakennusten kunnossapitoa laiminlyötiin, ja rakennukset saatettiin päästää korjauskelvottomaan kuntoon. Aina purkamisen perusteeksi ei tarvittu edes huonokuntoisuutta, vaan riitti, ettei rakennukselle löydetty mielekästä käyttöä, kuten kävi Tullisaaren Leonard Borgströmin huvilan kohdalla ²⁵². Tapaninkylän päärakennus purettiin vuonna 1956 ²⁵³. 1960-luvulla hävitettiin Oulunkylän ratsutilan ja Greijuksen päärakennus ja 1970-luvun alussa Yliskylän tilan uusi päärakennus ²⁵⁴. Päärakennusten ohella purettiin lukuisia talusrakennuksia, talleja, riisiä ja latoja. Useita rakennuksia oli myös tyhjillään, mikä altisti ilkevallalle.

Kartanorakennusten ohella myös puistoja laiminlyötiin. Virkistysalueiden käytön tehostaminen ja uudet toiminnat eivät aina soveltuneet kartanopuistojen luonteeseen, ja kohteiden historiallisten arvojen vaaliminen jäi toissijaiseksi. Erityisesti laajat maisemapuistot kärsivät, sillä kaupungilla ei ollut kunnossapitoon tarvittavia resursseja ja puistojen koko houkutti alueiden ottamista muuhun käyttöön. Näin kävi esimerkiksi Tullisaaren kartanopuistossa, johon sijoitettiin 1960-luvulla leirintäalue. Leirintäalueen aikana puistossa tehtiin suuria muutostöitä ja hyötypuutarha muutettiin leirintäalueeksi huoltotiloinen. Telttailijoita varten linjattiin leveä autotie keskelle puistoa ja rakennettiin erilaisia koppeja ja katoksia. ²⁵⁵ Useita rakennuksia purettiin, kuten Emmy Acktén huvila Killingholman saarella, Leonard Borgströmin huvila sekä itäisen niemen asuinrakennus, karjasuoja ja sauna ²⁵⁶. Isoin menetys oli kuitenkin päärakennuksen palaminen jo ennen leirintäalueen perustamista vuonna 1958 ²⁵⁷. Matkailu lisääntyi 1960-luvulla ja 1970-luvun alkupuolella, ja telttailusta siirryttiin asuntoautoihin ja asuntoperävaunuihin. Ympäristön kulumisen ja tilan puutteen vuoksi leirintäalueen toiminta päätettiin lopettaa vuonna 1976 ja siirtää Rastilan kartanon pelloille. ²⁵⁸

Puotilan ja Munkkiniemen päärakennusten pelastuminen

Munkkiniemen kartanon päärakennus toimi 1930–1950 -luvuilla vuokra-asuntoina ja jäi lopulta tyhjilleen ilkeivallalle alttiiksi. Kartano pelastui, kun Kone Oy osti alueen vuonna 1965 ja kunnosti huonokuntoisen rakennuksen pääkonttorikseen. (Kuva vuodelta 1966. Simon 2009)

Puotilan ja Munkkiniemen päärakennusten kokema alennustila ja pelastuminen ovat kuvaavia esimerkkejä 1960-luvulla tapahtuneesta käännteestä kohti kartanoiden aktiivisempaa suojelua. 1960-luvun lopulla Puotilan päärakennusta kaavailtiin alkoholistiparantolaksi, mutta hanke kaatui ympäristön asukkaiden vastustuksen vuoksi. Rakennus oli huonossa kunnossa, ja sen korjaaminen arvioitiin liian kalliiksi. Rakennusta ei myöskään pidetty säilyttämisen arvoisena, minkä vuoksi se päätettiin purkaa. Diakonissalaitos oli kiinnostunut rakentamaan tontille uudisrakennuksen. Päärakennus kuitenkin säästyi purkamiselta, kun ravintolayritys sai vuokraoikeuden ja kunnosti rakennuksen sekä sivurakennuksen käyttöönsä. Jo aiemmin kartanon viljamakasiini oli myyty Helsingin seurakuntayhtymälle ja kunnostettu kappeliksi vuonna 1963.²⁵⁹

Myös Munkkiniemen kartano pelastui täpärästi hävittämiseltä. Siirryttyään 1920-luvun lopulla Ramsay-suvulta liikemies Heinrich Reinckelle päärakennus oli muutettu vuokra-asunnoiksi. Lopulta rappiotilaan joutunut talo jätettiin tyhjilleen ja alttiiksi ilkeivallalle. Reincke yritti myydä rakennuksen kaupungille, mutta kaupunki torjui kohtuuttomaksi voiton tavoitteluksi arvioidun tarjouksen. Tämän seurauksena Reincke suunnitteli ra-

kennuksen purkamista. Purkuaikeet herättivät voimakasta vastustusta julkisessa keskustelussa. Kaupunki ei voinut silti hyväksyä tontin ostamisen ehtoja ja piti lisäksi huonokuntoisen päärakennuksen korjausta liian kalliina. Purkutuomion saanut kartano lopulta säästyi, kun Eteläsuomalaisten ylioppilaiden säätiö osti päärakennuksen osakuntatalokseen. Kotiseututyöstä innoittuneet opiskelijat joutuivat kuitenkin luopumaan uhkarohkeasta hankkeestaan ja myivät päärakennuksen vuonna 1965 Kone Oy:lle, joka kunnosti kohteen pääkonttorikseen.²⁶⁰

Munkkiniemen kartanon lähiympäristölle laadittiin vuonna 1968 asemakaava, joka oli ensimmäinen Helsingin kartanolle laadittu, suojelutavoitteita sisältävä kaava. Asemakaavassa ei ollut varsinaista suojelumerkintää, mutta suurinta sallittua kerrosalaa koskevassa lisämääräyksessä todettiin että *rakennusta ei saa purkaa, eikä siinä saa suorittaa lisärakennustai muutostöitä, jotka tarvelevät julkisivujen tai sisätilojen sivistyshistoriallisia tai rakennustaiteellista arvoa ja tyyliä*²⁶¹. Museovirastoa edeltänyt Muinaistieteellinen toimikunta esitti lääninhallitukselle päärakennuksen ja sen lähiympäristön suojelua rakennussuojelulla. Esitys perustui vuonna 1964 voimaan tulleeseen lakiin, joka antoi mahdollisuuden esittää määräyksiä myös rakennusten ympäristön hoidosta²⁶². Kaupunki vastusti puiston suojelua, sillä se katsoi, että suojelumääräysten antaminen puiston osalta olisi tarpeetonta ja haitallista puiston tehtävää ja käyttöä ajatellen²⁶³. Valtioneuvosto kuitenkin vahvisti lääninhallituksen päätöksen, ja vuonna 1972 kartano suojeltiin rakennussuojelulla, joka sisälsi paitsi rakennusta myös puistoa koskevia määräyksiä²⁶⁴. Päätös oli todennäköisesti Helsingin ensimmäinen puistoa koskeva suojeluesitys, jossa oli seikkaperäisiä säilyttämistä koskevia tavoitteita²⁶⁵.

*Puistoa kunnostettaessa ja uudistettaessa on kiinnitettävä huomiota seuraaviin seikkoihin: a) nykyinen polkuverkko ja nurmialueet on säilytettävä, b) puiston luonteeseen kuulumattomat puut ja pensaat (tuomi, haapa, selja, paju, nuoret koivut) on poistettava kokonaiskuvaa hajoittavina tekijöinä ja puukantaa on uusittava alkuperäisen mukaisella puulajivalikoimalla (tammi, lehmus, jalava, vaahtera), c) puiston rajoja on selvennettävä uusien istutuksien, jotta Kartanopuisto saataisiin luontevammin liittymään ympäröivään asutukseen ja rantavyöhykkeeseen*²⁶⁶.

Kartanot edustustiloina, opistoina ja museoina

1960-luvulla tapahtunut käänne kohti kulttuuriympäristöjen suojelua näyttäytyi myös kartanoiden uudenlaisena arvonnousuna. Kartanot, joita oli valjastettu lähinnä käytännöllisistä syistä sosiaalihuollon, virkistykseen ja maatalouden käyttöön, muutettiin edustustiloiksi, jotka hyödynsivät paikan merkittävää historiaa. Valtio osti Vantaalla sijaitsevan Königstedtin vuonna 1961 ja muutti kartanon valtioneuvoston edustustilaksi²⁶⁷. Kone Oy

Kartanot kokivat 1960-luvulla paitsi uhkaa myös uudenlaisen arvonnousun. Valtio osti Vantaalla sijaitsevan Königstedtin kartanon ja kunnosti sen valtioneuvoston edustustilaksi.

(Hufvudstadsbladet 12.9.1961. Brages Pressarkiv)

teki pääkonttorinsa Munkkiniemen kartanon päärakennukseen, jonka arvokkaalla ympäristöllä haluttiin vaikuttaa myös yrityksen julkisuuskuvaan²⁶⁸. Valtion ja yritysten lisäksi myös osuuskauppaliike kiinnostui kartanoista. SOK omisti Jollaksen kartanon 1950-luvulta 1970-luvulle ja kunnosti päärakennuksen koulutuskäyttöön sekä rakensi kartanon maille opiston. Strömsin kartano puolestaan siirtyi 1950-luvun alussa Kulutusosuuskuntien Keskusliitolle, joka rakensi kartanon maille osuuskauppakoulun²⁶⁹. Villingin kartano myytiin vuonna 1961 Pellervo-Seuralle, joka kunnosti huonokuntoisen päärakennuksen juhlatilaksi.²⁷⁰

Kartanoiden uudenlainen arvostus kiteytyi Tuomarinkylän kartanomuseon perustamisessa. Päärakennus oli säilynyt Kavaleffin perikunnan asuinkäytössä vuoteen 1957, jonka jälkeen sille etsittiin muuta käyttöä. Ajatus helsinkiläistä maaseutua ja kartanokulttuuria esittelevästä museosta syntyi, kun kaupunginmuseo sai yllättäen testamenttilahjoituksena kokoelman huonekaluja ja esineitä, jotka eivät mahtuneet näytteille muualle. Rakennukseen varattiin tilat myös kaupunginagronomin virka-asunnolle.²⁷¹ Päärakennus palautettiin 1960-luvun melko rajujen restaurointiperiaatteiden mukaan 1700-luvun kustavilaiseen asuun, mikä merkitsi säilyneiden rakenteiden hävittämistä rekonstruktoiden tieltä. Myös puiston käytäväverkko palautettiin symmetriseksi ruutupuutarhaksi ja sen maisematyylliset piirteet hävitettiin. Etupihan nurmialueet muutettiin sorapintaiseksi, 1700-luvun ihanneiden mukaiseksi kunniapihaksi, joka soveltui paremmin kartanomuseon tyylipuhtautta tavoittelevaan miljööseen.²⁷² Museon lisäksi tilaan kuuluivat kaupungin maatalousosaston viljelemät huomattavat peltoalueet ja karjaa. Kokonaisuus muodostikin Helsingissä ainutlaatuisen nähtävyyden ja palan maaseutua kaupunkilaislasten tutustuttavaksi. Kartanoita

kehitettiin samaan tapaan nähtävyyksiksi myös muualla Suomessa. Muinaistieteellinen toimikunta kunnosti 1960-luvulla Pukkilan kartanon museoksi, ja samoihin aikoihin se osti myös Frugårdin kartanon ja kunnosti sen myöhemmin museoksi.²⁷³

Kartanoiden uusi arvonnousu näkyi myös ratkaisuisissa, joissa purkamisen sijaan päädyttiin säilyttämiseen 1960–1970-lukujen vaihteessa. Monessa kartanossa ratkaisevaa oli alueen asukkaiden aktiivinen kulttuuriarvojen puolustaminen. Vuonna 1961 perustettu Puotila-Seura osallistui vahvasti Puotilan kartanosta käytyyn suojelukeskusteluun. Yliskylän vanha päärakennus säilyi Laajasalo-Degerö Seuran laatiman aloitteen pohjalta ja kunnostettiin asukastaloksi.²⁷⁴ Lauttasaari-Seura osallistui Lauttasaaren kartanon suojelukiistaan, jonka päätteeksi rakennukset suojeltiin asemakaavassa. Vanhan asemakaavan mukaan tontti oli kaavoitettu asunto- ja liiketontiksi²⁷⁵. Kun kartanossa toimiva Suomen Punaisen Ristin sairaala joutui 1970-luvun lopulla muuttamaan, oli uhkana, että tontille varattu rakennusoikeus hyödynnettäisiin täysimääräisesti. Lauttasaaren säätiö ja seura vetosivat päättäjiin kartanon säilyttämisen puolesta. Kartanorakennusten suojelukaava vahvistui vuonna 1979, ja samalla toteutettiin tontinvaihto, jonka myötä alue siirtyi kaupungille ja rakennukset säilyivät.²⁷⁶

Kartanot kuntoon ja asukkaiden käyttöön 1980-luvulta lähtien

Kartanot ovat 1980-luvulta lähtien avanneet oviaan yhä enemmän kaupunkilaisille ja saaneet uusia monipuolisia käyttötapoja. Kartanoympäristöissä on tilaa monenlaiselle harrastukselle ja asukastoiminnalle. Niiden puistot ovat suosittuja ulkoilumaastoja, ja useat niistä tarjoavat mahdollisuuden uimiseen, saunomiseen, veneilyyn, ratsastamiseen ja palstaviljelyyn. Erilaiset tapahtumat elävöittävät kartanoympäristöjä. Kunnostus ja käytön kehittäminen ovat ulottuneet myös kartanoiden rakennuksiin. Lauttasaaren kartanon vanha päärakennus kunnostettiin Lauttasaari-Seuran toimipisteeksi vuonna 1983, ja sen jälkeen Yliskylän ja Pukinmäen kartanot saivat asukastilansa²⁷⁷. Kartanorakennuksia kunnostettiin myös päiväkodeiksi ja kulttuuritiloiksi. Strömsin kartanon päärakennukseen muutti Helsingin kuvataidekoulu ja entiseen osuuskauppaopistoon Itä-Helsingin musiikkiopisto 1990-luvun alussa²⁷⁸.

Haltialan ja Fallkullan kotieläintilojen perustaminen kertoo uudenlaisesta urbaanista maataloudesta. Tiloilla oli ollut eläimiä jo aiemmin, mutta 1980-luvun lopulla kartanot avattiin yleisölle ja niistä kehitettiin maalaiselämää esitteleviä nähtävyyksiä. Erityisesti Fallkullan esikuvana olivat Ruotsissa toimivat 4H-tilat, jotka järjestivät kaupunkilaislapsille toimintaa ja mahdollisuuksia eläinten hoitoon²⁷⁹. Haltialaan ja Fallkullaan perustettiin 1990-luvun alussa myös poimintapelloja, joilla sai kerätä herneitä ja auringonkukkia. Tavoitteena oli

Useat kartanoiden rakennukset ovat asukasyhdistysten käytössä. 1980-luvun lopulla kunnostettuun Ylis-
kylään asettui Laajasalo-Degerö Seura. Kuva kartanolla vietetyiltä Laajasalo-päiviltä vuonna 2014.

(Osmo Rantakari)

Tuomarinkylän kartanolla on järjestetty 1980-luvulta lähtien joka kesä heinätalkoot, joiden päätteeksi talkooväki pääsee saunaan.

peltojen maisemallisen ja toiminnallisen luonteen monipuolistaminen sekä kaupunkilais-
ten iloksi että kulttuurimaiseman suojelemiseksi. Kaupunkilaiset kutsuttiin pellolle myös
Tuomarinkylässä. Tuomarinkylän kartanossa järjestettiin 1980-luvulla ensimmäiset heinä-
talkoot, joista tuli myöhemmin jokakesäinen perinne. ²⁸⁰

3

HELSINGIN KARTANOMAISEMIEN KAUPUNKIMAISTUMINEN

Herttoniemen kartanon ja kaupungin kohtaaminen.

(Ilmakuva 2011. Kaupunkimittausosasto, Helsinki)

3.1 HISTORIALLISET OMINAISPIIRTEET

Helsingin kartanomaiset ovat yleisesti arvioiden hyvin säilyneet alkuperäisiltä piirteiltään, vaikka niiden luonne ja ympäristö ovat muuttuneet. Yksityisistä kartanoista on tullut suurimmaksi osaksi julkisia. Asumisen ja maatalouden maisema on vaihtunut rakennetuksi esikaupunkiympäristöksi ja virkistysalueiksi. Omistajasukujensa symbolit ja maamerkit, jotka aiemmin hallitsivat kulttuurimaisemaa, ovat muuttuneet kaupunkirakenteen ympäröimiksi saarekkeiksi. Vaikka käyttötarkoitukseltaan ja arkkitehtuuriltaan täysin alkupe- räisinä säilyneitä kartanoympäristöjä ei enää Helsingissä olekaan, kartanomaisemien piirteet näkyvät edelleen monin tavoin kaupunkikuvassa. Selvimpinä merkkeinä ovat raken- nukset, puistot ja puukujat. Kartanoiden ajasta kertovat myös monet yksityiskohdat: kivi- aidat, portinpylväät ja komeat yksittäispuut. Kartanomaisema voi olla myös monin tavoin muuttunut ja silti viestiä historiallisesta taustastaan. Entiset pellot voivat olla siirtolapuuh- tarhoja tai pelikenttiä ja entiset hedelmätarhat asuinkortteleita. Kartanon aikaiset tiet ovat luoneet pohjaa nykyiselle katuverkolle. Kartanoympäristöjen painamat jäljet kaupunki- rakenteeseen voivat olla myös lähes näkymättömiä: hallinnollisia tilusrajoja tai kartano- ympäristön eri osa-alueiden rajoja. Näkymätön, mutta samalla hyvin tunnettu on myös paikannimistön välittämä viesti alueen historiasta. Monet kadut, puistot ja kaupunginosat on nimetty kartanoiden mukaan.

Helsingin kartanomaisemien säilyneisyyttä ja kaupunkimaistumista arvioidaan tarkastele- malla niiden eri osa-alueita: *1. asuinpihaa ja sisään tulokujaa, 2. muotopuutarhaa ja maisema- puistoa, 3. talouspihaa ja työväenasuntoja sekä 4. peltoja ja hyötytarhoja.* Tavoitteena on luoda yleiskatsaus kartanomaisemien ominaispiirteisiin sekä säilyneisyyden että kaupunkimaist- umisen näkökulmasta. Ominaispiirteet voivat olla hyvin tai osittain säilyneet, kokonaan hävinneet tai muuttuneet toisiksi. Myös ominaispiirteiden konteksti ja niiden välittämä viesti saattaa olla toinen. Kartanomaisemien analyysi pohjautuu vuosina 1998–2014 teh- tyyn maastoinventointiin sekä luvussa 2 esitettyyn historiaselvitykseen ¹. Analyysia ha- vainnollistetaan teemoittain jäsenneyillä kuvakoosteilla, jotka tuovat maastoinventoinnin tulokset osaksi kerrontaa. Kuvakoosteet on pyritty rakentamaan säilyneisyyden mukaan siten, että hyvin säilyneet piirteet on esitetty ensin ja ilmeeltään muuttuneet piirteet lo- puksi ².

Kartanoympäristöjen säilyneisyyden arvioinnissa kiinnitetään huomiota toisaalta alkupe- räisyyteen ja toisaalta kaupungistumisen tuomiin muutoksiin. *Autenttisuudella* tarkoite- taan yleisesti tapaa, jolla ympäristö on säilyttänyt alkuperäisiä tai sen historialle olennai- sia fyysisiä erityispiirteitä. Perinteisesti autenttisuus liitetään rakennuksen tai ympäristön syntyvaiheeseen. Käsite voidaan kuitenkin ymmärtää myös laajemmin ja sisällyttää siihen

kohteessa tapahtuneet muutokset, joiden arvioidaan tuoneen myönteisiä ja säilyttämisen arvoisia ominaisuuksia.³ Historiallisten puutarhojen ja kulttuurimaisemien autenttisuutta on vaikeampi määritellä kuin rakennusten, sillä ne ovat luonnonprosessien muovaamia ja niiden olennaisena osana oleva kasvillisuus on muuttuvaa. Materiaalia koskevat alkupe- räisyyden vaatimukset onkin ymmärrettävä laajasti, sillä kasvillisuuden ikä on rajallinen ja istutuksia on ajoittain uusittava. Myös muodon alkuperäisyys on kasvillisuuden osalta muuttuva, ja kasvillisuuden jokainen luontainen kasvuvaihe on yhtä autenttinen.⁴

3.1.1 Asuinpiha ja sisääntulokujanne

Asuinpiha on kartanon ydin, johon sekoittuivat perinteisesti yksityiset asumisen tilat, edustuksellisuus sekä sosiaalinen kanssakäynti. Piha oli työn, seurustelun, matkalle läh- dön, kotiinpaluun ja vieraiden vastaanoton näyttämö⁵. Asuinpihan rakennusten suhde ympäristöönsä oli alkuaan maamerkinomainen. Muita kylän tiloja kookkaammat, usein korkeammalle kohdalle rakennetut rakennukset näkyivät kauas. Näkymää korosti karta- noa ympäröivä avoin maisema, joko pelto tai merenlahti, jota kohti rakennusryhmä kään- tyi. Asuinpiha oli perinteisesti kartanon tärkein sisääntulosuunta ja julkisivu, jonka edus- tavuuteen kiinnitettiin huomiota. Yhtenäisyyden ja symmetrisyyden tavoittelu näkyy eri- tyisen selvästi Tuomarinkylän kivirakennusten kehystämällä asuinpihalla ja Pukinmäen puurakennusten rajaamalla pihalla. Myös Talin asuinpihan rakennukset ilmentävät yhte- näisyyttä, vaikka pitkänomaista pihaa ei ole rajattu selkeästi.

Asuinpihan ilmeeseen ovat vaikuttaneet myös ajan muuttuvat ihanteet. Esimerkiksi Tuo- marinkylässä on ollut kairausten perusteella 1800-luvun alussa avoin hiekkapiha, joka muuttui maisematyylin mukaiseksi reheväksi puutarhaksi 1800-luvun lopulla⁶. Tyypil- linen asuinpihan istutus on pyöreä nurmiondelli, joka toteutettiin esimerkiksi Puotilan kartanoon. Pihan sommitteluun vaikuttivat esteettisten syiden ohella käytännölliset tar- peet. Pääoven eteen oli päästävä vaunuilla, ja vaunuille tuli olla riittävästi tilaa ajaa pihan ympäri⁷. Avoin tila palveli myös valvontaa. Asuinpihalta tuli olla hyvä näköyhteys koko pihapiiriin, jotta kartanonisäntä ja pehtori pystyivät seuraamaan tilan tapahtumia⁸.

Asuinpihan rakennuskantaan on perinteisesti kuulunut päärakennuksen lisäksi pehtorin asuintalo ja vaihteleva määrä muita rakennuksia: esimerkiksi väentupa, keittiö, leivintupa, maitohuone, talli ja vaunuliiteri. Tuomarinkylän asuinpihalla on päärakennuksen lisäksi kolme rakennusta, joissa oli alkuaan asuinhuoneita, leipomohuone ja sauna. Vaunuvajana toiminut neljäs siipirakennus on myöhemmin purettu.⁹ Talissa pitkänomaiseen asuinpi- haan kuuluvat päärakennus, talli-vaunuvaja, tilanhoitajan asunto ja viljamakasiini, jonka keskeinen sijainti kertoo sen tärkeästä asemasta rakennuskannan hierarkiassa¹⁰.

TUOMARINKYLÄ

PUKINMÄKI

VIIKKI

PUOTILA

TALI

MEILAHTI

HALTIALA

Anna-Maria Åström on tuonut esille asuinpihan rakennuskannassa tapahtuneita muutoksia Savon kartanoita koskevassa tutkimuksessaan. 1800-luvulta lähtien voimistunut sosiaalisen eron korostaminen johti siihen, että työväen- ja talousrakennukset, esimerkiksi väentupa ja talli siirtyivät usein erilleen asuinpihasta talouspihan yhteyteen.¹¹ Asuinpihan ja talouspihan erottamisen lisäksi myös päärakennuksen asemaa korostettiin. Päärakennuksen erottaminen muista rakennuksista näkyy esimerkiksi Viikin kartanossa, jossa päärakennus rajattiin pensasaidalla muusta asuinpihasta. Samoin Herttoniemessä päärakennus sijaitsee erillään muusta asuinpihasta ja liittyy tiiviisti puutarhaan. Monet päärakennukset toteutettiin myös ilman varsinaista asuinpihaa, puiston yhteyteen. Näin tapahtui esimerkiksi Munkkiniemessä, Tullisaaressa, Strömsissä ja Nordsjössä.

Asuinpiha ja erityisesti päärakennus ovat kartanoiden selvimmän tunnistettava ja yleisesti myös arvostetuina piirre. Arvokas päärakennus ja asuinpiha ovat edistäneet usein koko kartanoalueen arvojen tunnistamista ja säilymistä. Helsingin kartanoiden asuinpihat ovat säilyneet hyvin verrattuina muihin osa-alueisiin. Rakennuskannaltaan erityisen eheitä ovat Tuomarinkylä, Pukinmäki, Viikki ja Tali. Monia pihoihin liittyviä siipirakennuksia on kuitenkin hävinnyt, ja pihojen tilallinen vaikutelma on heikentynyt. Puotilan päärakennusta molemmin puolin kehystäneestä kahdesta siipirakennuksesta on jäljellä vain nk. Pehtoorin pytinki, mikä heikentää asuinpihan symmetrisyyttä¹². Myös Tuomarinkylän neljästä sivurakennuksesta yksi puuttuu. Meilahden asuinpiha koostui alkuaan päärakennuksesta ja siihen kytketystä kahdesta siipirakennuksesta, joista vain toinen on säilynyt. Asuinpihaan liittyneestä talouspihasta on jäljellä ainoastaan tien toiselle puolelle jäänyt keittiörakennus, minkä vuoksi pihaa ei enää hahmota yhtenäisenä.¹³ Degerön asuinpihaa reunustaneet sivurakennukset ovat kokonaan hävinneet¹⁴. Eniten asuinpihan hahmotettavuutta vähentää luonnollisesti päärakennuksen puuttuminen. Tämä näkyy esimerkiksi Haltialassa. Tullisaaren hävinneeseen päärakennukseen ei liittynyt varsinaista asuinpihaa, mutta päärakennuksen puuttuminen heikentää koko kartanoympäristön hahmottamista.

Rakennuskannan häviämisen ohella asuinpihojen luonne on muuttunut. Rakennusten uudet käyttötarkoitukset heijastuvat suoraan asuinpihan käyttöön. Ravintolakäyttö tuo pihalle terassirakenteita, kuten Tuomarinkylässä, Viikissä, Puotilassa ja Herttoniemessä. Päiväkotikäyttö saattaa edellyttää leikkialueen rakentamista. Autoliikenne hallitsee monin paikoin asuinpihojen käyttöä: esimerkiksi Talissa asuinpihaa leimaa pysäköintialue.

Sisääntulokuja kertoo lähestyvistä kartanosta ja luo saapumiseen juhlavuutta. Sisääntulotie on myös käytännön sanelema, kartanon tärkein linkki muuhun ympäristöön ja samalla liikkumisen sekä huollon väylä. Aksiaalisissa kartanosommitelmissa puukuja on usein sommitelman selkäranka ja korostaa päärakennuksen asemaa kartanon keskipisteenä. Puukuja voi johdattaa perille myös kaartuen, määränpänsä vähitellen tai vasta lopussa paljastaen ¹⁵. Puukujaan on mahdollista liittää myös symbolisia merkityksiä. Se voidaan nähdä vallan ja sosiaalisen aseman symbolina sekä herrasväen ja alaisten välisen etäisyyden ilmaisijana ¹⁶. Puukujan asema korostuu erityisesti avoimessa maisemassa. Helsingissä tällaisia selvästi hahmotettavia puukuja ovat Jollaksen lehmuskuja omenatarhan ja niityn välissä sekä Stansvikin tammikuja, joka ei kuitenkaan johda enää päärakennukselle asti ¹⁷. Talin pitkä koivukuja on istutettu uudelleen ja sillä on mahdollisuus kehittyä ainakin yhdeltä sivultaan avoimen maiseman maamerkiksi, vaikka Pitäjänmäentien rakentaminen katkaisi kujan alkupään. Puukujan hahmotettavuuteen vaikuttavat myös yhtenäisyys ja puiden kunto. Tuomarinkylän peltomaiseman koivukuja on osittain uusittu, mutta sen ilmettä leimaa epätasaisuus.

Monen sisääntulokujan ympäristö on voimakkaasti muuttunut. Kujanteen reuna on rakennettu, kasvanut umpeen tai muuttunut, mikä heikentää puukujan vaikuttavuutta. Kaupunkirakenteen keskellä säilyneiden kujien hahmotettavuuteen vaikuttaa se, miten puukuja on kytketty kaupunginosaan kaupunkikuvallisesti ja liikenteellisesti. Kumpulan kartanolle johtaneen sisääntulotien viereen on linjattu katu, ja vanha kuja on säilynyt kävelytienä. Vanhaa sisääntuloväylää ei kuitenkaan hahmota enää selvästi. Malminkartanon huonokuntoinen puukuja rajautuu toiselta sivultaan rakentamiseen. Degerön kartanolle johtava, aikanaan avoimessa peltomaisemassa sijainnut huomattava puukuja, on säilynyt Holmanmoisionpolun kevyen liikenteen reittinä. Se on kuitenkin nykyasussaan hajanainen eikä erotu metsäisestä ympäristöstään. Strömsin kartanon rantakuja ei hahmotu selvästi, sillä ympäristö on osittain umpeenkasvanut ja osittain rakennettu satamaksi.

Muutamat puukujat ja sisääntulotiet ovat muuttuneet asuinalueiden puistokaduiksi. Sisääntuloteiden säilyttäminen katuverkoston osina tukee kartanoympäristön hahmottamista. Parhaimpana esimerkkinä on Munkkiniemen Tammitie, jonka vanhat tammot ovat suurelta osin säilyneet ja luovat kadun varrelle arvokkaan ilmeen. Puotilan kartanolle johtava koivukuja istutettiin uudelleen lehmusten reunustamaksi puistokaduksi, joka korostaa kartanoympäristön asemaa. Meilahden Tamminiementiellä on säilynyt muutamia vanhoja tammia asuinpihalle johtaneesta puukujasta. Kujan yhteys päärakennukselta huvimajalle on kuitenkin katkennut ¹⁸. Muutama puukuja on myös kokonaan hävinnyt, esimerkiksi Munkkiniemen kartanolle pohjoisesta johtanut puiden reunustama maantie ¹⁹.

STANSVIK

TALI

JOLLAS

TUOMARINKYLÄ

MALMINKARTANO

DEGERÖ

MUNKKINIEMI

PUOTILA

MEILAHTI

HERTTONIEMI

TUOMARINKYLÄ

KULOSAARI

HALTIALA

LAUTTASAARI

KUMPULA

VIIKKI

3.1.2 Muotopuutarha ja maisemapuisto

Kartanopuutarhojen ja -puistojen leimallinen piirre on ollut kauneuden, huvin ja hyödyn yhdistyminen. Päärakennuksen lähelle toteutettiin usein huolellisesti hoidettu puutarha, joka oli tarkoitettu herrasväen virkistäytymiseen. Puutarhan lisäksi kartanoon kuului yleensä myös laajempi ja luonnonmukaisempi maisema- tai metsäpuisto vapaamuotoisempaa oleskelua varten. Asuinpihan tavoin myös puutarha ja puisto korostivat omistajansa säädynmukaista asemaa ja valistuneisuutta. Kartanot olivat merkittäviä edelläkävijöitä puutarhataiteessa, mikä näkyi myös Helsingissä. Helsingin kartanoihin toteutettiin kortteleihin jaettu hyötypuutarhoja 1700-luvulla, maisemapuistoja ja muotopuutarhoja 1800-luvulla ja arkkitehtonisen tyylin muotopuutarhoja 1900-luvun alussa. Aikakauden ihanteiden lisäksi puutarhojen toteuttamiseen vaikuttivat myös maaston tarjoamat lähtökohdat – maastonmuodot, istutuksille suotuisa pienilmasto, hyödynnettävä puusto, luonnonkauniit paikat ja erityisesti veden läheisyys.

Muotopuutarhat rakennettiin leimallisesti valtaa ja varallisuutta ilmentäviksi edustuspuutarhoiksi, joiden tärkeänä tehtävänä oli toimia seuraelämän näyttämönä²⁰. Helsingin kartanoista Herttoniemen muotopuutarha on lähimpänä tällaista yleistä muotopuutarhaa, jonka ominaispiirteinä ovat runsaasti hoitoa vaativat koristeistutukset ja aksiaalinen sommittelu. Herttoniemen puutarhassa on useita geometrisen ja aksiaalisen muotopuutarhan aiheita: ympäristöään ylempänä sijaitseva päärakennuksen terassi ja käytävien sekä istutusten kuvioimat nurmiparterrit, joita kehystävät syreeniaitojen muodostamat lehväseinämit. Päärakennukselta alkavan näkymäakselin päätteenä on huvimaja. Puutarha on säilynyt hyvin 1800-luvun alun asussaan, ja se on kunnostettu 1990-luvulla. Tuomarinkylä ja Kulosaari edustavat Herttoniemeä yksinkertaisempia puutarhoja. Ne rakennettiin alkuaan korttelipuutarhoiksi, mutta kokivat myöhemmin myös maisematyylisiä muodonmuutoksia. Tuomarinkylän puutarha kunnostettiin 1960-luvulla museon perustamisen yhteydessä, jolloin palautettiin 1700-luvun kartanopuutarhalle ominaiset korttelit ja poistettiin osa 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun maisematyylisistä muutoksista²¹. Päärakennuksen lasikuistista rakennettiin puistoon uusi huvimaja. Myös Kulosaaren puutarhassa oli 1900-luvun alussa aikakaudelle tyypillisiä, runsaita koristeistutuksia²². Nykyisin puutarhasta on säilynyt päärakennuksen edustalla nurmikenttä ja sitä rajaava puurivi sekä viljelypalstoja.

Päärakennuksen edustalle toteutettiin tyypillisesti pieniä muotopuutarhasommitelmia. Kaartuvien käytävien ja koristeistutusten lisäksi sommitelmien kohokohtina olivat usein aurinkokellot tai puutarhauurnat. Haltialan hävinneen päärakennuksen edustalle, Vantaanjoen rantapenkereelle on rekonstruoitu valokuvien ja maastossa säilyneiden jäänteiden perusteella käytäväsommitelma koristeistutuksineen²³. Olennaisena piirteenä on Vantaanjoen yli avautuva kaunis näkymä. Myös meren äärelle rakennetuissa kartanoissa,

esimerkiksi Stansvikissa ja Strömsissä, on rannan puoleisessa rinteessä muotopuutarhasommitelma, joka muodostaa yhdessä päärakennuksen kanssa tärkeän julkisivun merelle.

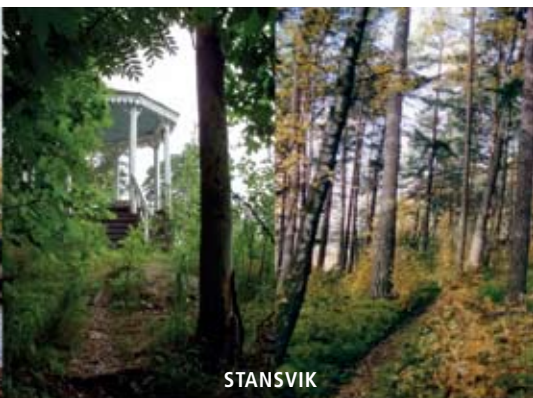
1900-luvun alun arkkitehtoninen tyyli heijastui voimakkaasti suomalaisiin kartanoihin ja vaikutti myös Helsingin kartanoihin. Lauttasaaren kartano, joka oli jäänyt kerrostaloasutuksen keskelle, sai ympärilleen supistuneeseen tonttiin sovitettua muotopuutarhan, jota ilmensivät terassi ja aksiaaliset aiheet ²⁴. Muotopuutarhasta on säilynyt istutuksia ja rakenteita. Muotopuutarhat ovat saaneet myös uusia tulkintoja. Kumpulän päärakennuksen edustalla on kasvitieteellistä puutarhaa täydentävä yrттitarha, jonka muotokieli tukeutuu perinteisiin korttelipuutarhoihin. Puutarhasta avautuu laaja näkymä Vallilanlaaksoon. Täysin uudenlainen ja moderni tulkinta muotopuutarhasta on Viikin kartanoon liittyvässä uudessa Maaherranpuistossa ²⁵, jossa puukujanteet korostavat peltolaaksoon avautuvia näkymäsektoreita.

Maisemapuistot ilmentävät luonnonmukaisen maisematyylin ja puustomaisen kartanon ihannetta, jossa rakennukset liittyvät osaksi maisemaa ja puisto jatkuu saumattomasti ympäröivään luontoon. Suunniteltu maisema, ruotsalaisittain *finzon*, joka aiemmin keskittyi asuinpihaan ja puutarhaan, laajeni maisemapuistojen perustamisen myötä ympäristöön ²⁶. Ihanteena oli hyödyntää maaston tarjoamia lähtökohtia, näköalapaikkoja ja etenkin rantaa. Kun muotopuutarha palveli erityisesti edustavuutta, maisemapuisto soveltui vapaa-muotoiseen virkistäytymiseen, kävelyretkiin ja istuskeluun luonnon helmassa. Erityisen hienot maisemapuistot luotiin Tullisaareen ja Herttoniemeen. Molemmat ovat erittäin hyvin säilyneitä, ja ne on kunnostettu alkuperäisiä tavoitteita kunnioittaen. Herttoniemen maisemapuiston ominaispiirteitä ovat kosteaan painanteeseen rakennetut lammet. Lammen äärellä on paviljonki, joka heijastuu vesipeiliin. Tullisaaren laaja maisemapuisto toteutettiin vaihtelevaan rantamaastoon ja siihen kuuluu kallioisten niemiä tarjoamia näköalapaikkoja, saaria ja laaksopainanteita. Maisemapuiston itäosa on puustomainen ja länsiosa metsää. Kartanon hyötypuutarha ja pellot kuuluivat alkuaan maisemapuiston kokonaisuusomitelmaan. Kokonaisuus on hyvin säilynyt, vaikka peltojen paikalla on nykyisin niittyä ja nurmikenttiä ja hyötytarha on suurelta osin hävinnyt.

Myös Stansvikin luonnonkaunis harju ja kallioniemi otettiin osaksi maisemapuistoa rakentamalla käytäviä ja huvimajoja näköalapaikoille. Talin 1700-luvun lopulla perustettu korttelipuutarha muutettiin 1800-luvulla maisematyyliseksi puistoksi ²⁷. Puisto on muuttunut osittain golfkentäksi, mutta puusto on suurelta osin säilynyt. Rannassa sijainnut vanhempi maisemapuisto on hävinnyt muutamia kuusia lukuun ottamatta ²⁸. Munkkiniemen maisemapuisto on säästynyt suurelta osin päärakennuksen edustalla ²⁹. Päärakennuksen pohjoispuolella sijainnut maisemapuisto on suurimmaksi osaksi kadonnut, ja sen olemassaolosta kertoo vain piholla säilynyt komea puusto. Modernia maisemapuistoa edustaa

HERTTONIEMI

STANSVIK

TULLISAARI

TALI

MUNKKINIEMI

KUMPULA

Kumpulan kasvitieteellinen puutarha ³⁰. Kartanopuiston alkuperäistä puustoa on säästynyt päärakennuksen lähellä. Käytäväverkostoa on muutettu, ja puistoa on laajennettu etelärin- teeseen. Kasvimaantieteellisten osastojen eksoottiset kasvit ja puistoon kaivettu lampi luovat uudenlaisen maiseman, joka ammentaa historiallisen maisemapuiston perinteestä.

TUOMARINKYLÄ

HALTIALA

FALKULLA

VIIKKI

NORDSJÖ

MALMINKARTANO

YLISKYLÄ

3.1.3 Talouspiha ja työväenrakennukset

Asuinpihan rakennusryhmän ohella toinen näkyvä rakennuskokonaisuus on **talouspiha**, joka on perinteisesti maatilan toiminnallinen ydin. Kartanoiden ja maatilojen talouspihan erottaminen asuinpihasta on vakiintunut tavaksi jo varhain. Helsingin kartanoista ei läheskään kaikissa ollut laajaa maataloustoimintaa, mikä on heijastunut myös talouspihojen kokoon. Tallit, kalustovajat, navetat ja muut eläinsuojat rakennettiin yleensä reunustamaan suorakulmaisen muotoista pihaa tai kehystämään pitkänomaista pihatietä. Joskus myös pehtorintupa rakennettiin osaksi talouspihaa, kuten Nordsjössä. Kaikkia talousrakennuksia ei aina sijoitettu talouspihaan. Vaunuvaja ja talli saatettiin rakentaa myös osaksi asuinpihaa, sillä toiminnot liittyivät läheisesti kartanon herrasväen tarpeisiin. Esimerkiksi Talissa ja Kumpulassa vaunuvaja ja talli rajasivat sekä talous- että asuinpihaa. Palolle alttiit rakennukset – riihi, panimo, paja ja sauna – sijoitettiin usein kauas pihapiirin ulkopuolelle.³¹

Talouspihaa ei rakennettu yhtä keskeiselle paikalle kuin asuinpiha. Se toteutettiin yleensä erilleen asuinpihasta, joko sen viereen kuten Tuomarinkylässä ja Viikissä tai selvästi kauemmaksi kuten Nordsjössä, Herttoniemessä ja Degerössä. Näköyhteys asuinpihalta talouspihalle pyrittiin kuitenkin säilyttämään valvonnan helpottamiseksi³². Talouspihan tuli olla ilmeeltään myös edustava ja antaa vierailijoille mielikuva hyvin toimivasta maatilasta. Huolellisesti rakennetut talousrakennukset kertoivat varallisuudesta yhtä paljon kuin asuinpihan rakennukset.³³ Talousrakennusten ja päärakennuksen yhteenkuuluvuutta korosti usein samankaltainen arkkitehtuuri. Erityisesti vaunuvajan ja tallin ulkoasuun kiinnitettiin huomiota, ja esimerkiksi Kumpulassa päärakennus ja yhdistetty talli-vaunuvaja muodostavat kokonaisuuden. Samalla tavalla omistajansa vaurautta edustava viljamakasiini sai tyypillisesti korostetun ulkoasun ja keskeisen aseman, joko puiston yhteydessä kuten Munkkiniemessä, Puotilassa ja Nordjössä tai asuinpihan päätteenä kuten Talissa.

Talousrakennukset ovat heikoimmin säilyneitä kartanoiden rakennuskannasta. Maatalouden harjoittamisen päätyttyä rakennuksille ei ole löytynyt aina käyttöä, minkä vuoksi monet niistä on purettu. Isot navetat ja erityisesti kauempina pihapiiristä sijainneet riihet ja ladot ovat suurelta osin hävinneet. Kivirakenteiset ja arkkitehtuuriltaan korkeatasoiset talousrakennukset ovat säilyneet muita paremmin. Vaikka muutamia talousrakennuksia olisikin säästynyt, ne eivät usein muodosta enää yhtenäistä pihaa. Nordsjön purettu tallirakennus yhdistyi aikanaan pehtorin asuntoon muurilla, jossa oli komea holviportti³⁴. Tallin hävittyä talouspihaa ja sen porttiaihetta ei enää hahmota. Muutamassa kartanossa on säilynyt vain yksi talousrakennus, esimerkiksi Puotilassa ja Munkkiniemessä viljamakasiini ja Stansvikissa vaunuvaja. Kokonaisten talouspihojen puuttuminen heikentää kartanoiden ymmärtämistä mautiloina. Malminkartanon huomattavasta maatilatoiminnasta on säilynyt vain talousrakennusten kivijalkoja. Myöskään Lauttasaaresta, Strömsistä ja Yliskylästä ei

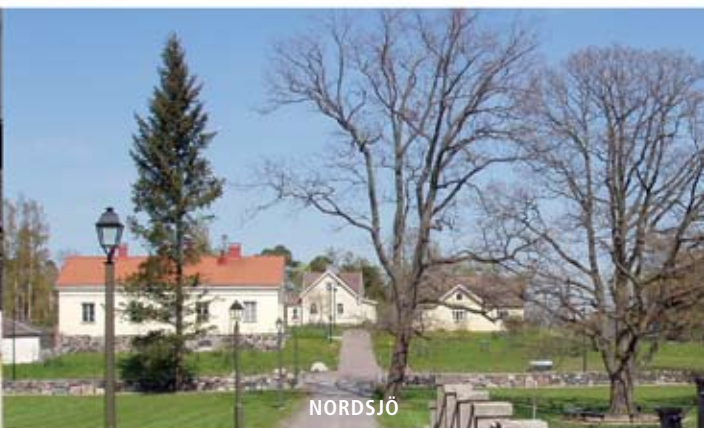
DEGERÖ

FALKULLA

HERTTONIEMI

NORDSJÖ

TULLISAARI

STANSVIK

TALI

ole talousrakennuksia jäljellä. Yliskylän talouspihasta on säilytetty vain kookas nk. haltijamäntä ostoskeskuksen pihalla.

Parhaiten talouspihoista saa käsityksen Tuomarinkylässä, Haltialassa ja Fallkullassa, joissa lukuisat talousrakennukset ovat edelleen maatalous- tai ratsastustallikäytössä. Useita talousrakennuksia on säilynyt myös esimerkiksi Viikissä, Talissa, Kumpulassa, Herttoniemessä, Nordsjössä ja Degerössä, joissa ne ovat kuitenkin nykyisin muussa kuin maatalouskäytössä. Myös piha-alueille on muotoutunut uusia käyttötapoja, esimerkiksi Viikissä parkkipaikkana.

Työväenrakennukset sijoitettiin monella tapaa: joko osaksi talouspihaa, omaksi ryhmäseen tai hajanaisesti pihapiirin tuntumaan. Työväenrakennusten sijaintiin vaikuttivat myös työntekijän tehtävät ja asema kartanoyhteisön hierarkiassa. Asuinrakennukset ovat säilyneet yleisesti ottaen talousrakennuksia paremmin, ja monet ovat edelleen asuinkäytössä. Erityisen hyvin säilyneitä työväenasuinalueita on Degerössä, Fallkullassa, Herttoniemessä ja Tuomarinkylässä. Degerössä alustalaisasunnot sijaitsevat Elsankalliolla ja muodostavat maisemallisesti ehjän kokonaisuuden. Fallkullassa työväenasuinrakennukset ovat talouspihan jatkeena. Herttoniemessä ne ovat osa talouspihaa. Nordsjön työväenrakennukset muodostavat säännönmukaisen ja arkkitehtuuriltaan yhtenäisen oman pihansa ja kytkeytyvät päärakennuksen aksiaaliseen sommitelmaan. Tullisaarella työväenrakennukset sijaitsevat omina pihapiireinään huviloiden tuntumassa. Muutamia työväenasunnot ovat erillään muusta rakennuskannasta. Stansvikissa nk. Renkien talo sijaitsee maisemapuistossa. Talissa työväenasunto sijaitsee Mätäjoen toisella puolella, siirtolapuutarhan laidalla ja toimii nykyisin siirtolapuutarhan kerhotalona.

3.1.4 Pellot ja hyötytarhat

Kartanomaisemaan on kuulunut perinteisesti tuotantomaisema – peltojen, niittyjen, hyötyviljelysten ja hedelmätarhojen kokonaisuus. Avoin viljelymaisema on tuonut kartanomaisemalle sille ominaisen väljyyden ja avarat näkymät sekä kartanolle päin että sieltä ympäristöön. Laaja avoin maisema on luonut valtaa korostavan vaikutelman, ja kartanon etäisyys muuhun ympäristöön on vahvistanut sen hierarkkista asemaa. Hyvin hoidetut pellot ovat kertoneet myös kartanonomistajan yhteiskunnallisesta ja taloudellisesta asemasta.

Peltomaisema on ollut talouspihan ohella helsinkiläisten kartanomaisemien uhanalaisimpia ominaispiirteitä. Entiset pellot ovat suurelta osin hävinneet, niiden paikalle on rakennettu, ne ovat kasvaneet umpeen tai muuttuneet viheralueeksi. Myös viljelymaisemaan

liittyneet ladot ovat suurelta osin hävinneet. Kaikkiin Helsingin kartanoihin ei tosin liittynyt alun perinkään laajoja viljelyksiä. Erityisesti kesäkäyttöön tarkoitetuissa merenrantakartanoissa peltoala saattoi olla hyvinkin pieni, kun taas vastaavasti jokilaaksojen kartanoissa oli usein laajoja viljelyksiä. Laajimpana ja eheimpänä viljelymaisema on säilynyt Tuomarinkylässä, Haltialassa ja Niskalassa. Haltialan ja Tuomarinkylän maanviljelyskäyttö on tukenut kulttuurimaiseman säilymistä. Viikissä pellot on sovitettu osaksi uutta kaupunginosaa, ja kartano rajautuu niihin eteläosastaan. Yliopiston koetilan toiminta on ollut tärkeänä viljelymaiseman säilymisen perusteena. Myös Fallkullan kotieläintilaa ympäröivät pellot ja niityt. Mätäjoen laaksossa on säilynyt peltoja, mutta ne eivät visuaalisesti kytkeydy enää Malminkartanon tilaan. Viljelymaisema on saanut myös uusia, urbaaneja muotoja. Puutilassa rantapellojen ja niittyjen paikalla on palstaviljelyä ja Kumpulassa siirtolapuutarha. Entisille pelloille on tullut myös uusia käyttötapoja. Rastilassa niiden paikalla on leirintäalue, ja Pukinmäen entinen peltokaistale on viheralueena.

Kartanoiden tuotantomaisemaan kuuluvat olennaisena osana **hyötytarhat**: hedelmä- ja marjatarhat sekä hyötykasvimaat. Vihanneksia, marjapensaita ja hedelmiä kasvatettiin sekä omaan käyttöön että myyntiin. Puutarhaviljelyn taloudellinen merkitys kasvoi erityisesti 1900-luvulla, kun maatalouden oli turvauduttava uusiin tulonlähteisiin³⁵. Useissa kartanoissa oli laajoja hedelmätarhoja, esimerkiksi Nordsjössä, Jollaksessa, Malminkartanossa ja Strömsissä³⁶. Tuomarinkylän kartanoon perustettiin 1800-luvun lopulla huomattavan laaja ja edistysellinen taimitarha³⁷. Hyötypuutarhalla oli paitsi taloudellista arvoa, myös esteettistä merkitystä. Tullisaaren hyötytarha kuului 1800-luvun lopulla Helsingin hienimpiin hyötypuutarhoihin, ja se oli suunniteltu osaksi maisemapuistoa. Puutarhassa oli pensasmaja, hedelmäpuiden reunustamia kortteleita, marjatarha ja kasvihuone.³⁸ Myös Herttoniemen muotopuutarhaa kehystivät hedelmätarhat³⁹.

Avoviljelyiden lisäksi oli katettuja lavaviljelmiä ja kasvihuoneita. Kartanoiden kasvihuoneiden arkkitehtuuriin kiinnitettiin usein erityistä huomiota, ja esimerkiksi Herttoniemeen suunniteltiin hieno orangeria kaari-ikkunoineen, joka jäi kuitenkin rakentamatta⁴⁰. Koristeellisten orangerioiden sijaan Helsingin kartanoihin toteutettiin vaatimattomia pulpettikattoisia kasvihuoneita. Esimerkiksi Stansvikissa kasvihuone rakennettiin pehtorin asunnon seinää vasten⁴¹. Menetelmien kehittyessä kasvihuoneviljely muuttui teolliseksi toiminnaksi. Usealla kartanolla, esimerkiksi Lauttasaassa, Malminkartanossa, Greijuksessa, Nordsjössä ja Herttoniemessä oli 1900-luvun puolivälin tienoilla kauppuutarhatoimintaa⁴².

Suurin osa Helsingin kartanoiden hyötytarhoista on hävinnyt. Perinteisiä keittiökasvimaita ei ole jäljellä lainkaan, ja kasvihuoneet on purettu. Hienoin yhtenäinen omenatarha on säilynyt Jollaksen kartanon laaksossa, joskin omenapuut ovat hyvin huonokuntoisia.

VIIKKI

TUOMARINKYLÄ

PUOTILA

KUMPULA

RASTILA

PUKINMÄKI

Tullisaaren hyötypuutarhasta on säilynyt muutama omenapuu, marjapensaita ja siperianhernepensaslehtimaja. Stansvikin päärakennuksen takana sijaitsevassa omenatarhassa on vanhojen puiden lisäksi uusia omenapuita. Malminkartanon koetilalle perustettiin laajat omenatarhat 1950-luvulla ⁴³. Uudempi omenatarha on säilynyt, ja vanhemman paikalle on rakennettu asuinkortteli. Korttelia ympäröi hedelmätarhaa suojannut kuusiaita, ja kerrostalojen keskellä on säilynyt muutamia omenapuita. Samalla tavalla

JOLLAS

TULLISAARI

STANSVIK

MALMINKARTANO

MALMINKARTANO

YLISKYLÄ

STRÖMS

on säilynyt jäänteitä Strömsin 1950-luvulla perustetusta omenatarhasta asuinalueen keskellä ⁴⁴. Yliskylän pihapiirin muutamit hedelmäpuut kertovat tilan pienestä puutarhasta, jossa hyötyviljely ja oleskelu ovat yhdistyneet ⁴⁵.

3.2 KAUPUNKIMAISTUMISEN TYPOLOGIA

3.2.1 Kartanomaisemien kaupunkimaistumisen mallit

Kartanomaisemien kaupunkimaistumisen vaiheet

1800-luvun lopulta nykypäivään

Kartanomaisemien kehitys 1800-luvun lopulta nykypäivään tarjoaa läpileikkauksen Helsingin esikaupunkien kehitysvaiheisiin. Kohteiden kaupunkimaistumisessa voidaan erottaa neljä päävaihetta: kesähuvila-asutus, ensimmäiset esikaupungit, lähiöt ja täydennysrakentaminen ⁴⁶. Kaupunkimaistuminen tapahtui eri kohteissa eri aikoihin: osassa kehitys alkoi jo varhain ja toiset säilyivät pitkään rakentamattomina esimerkiksi maanomistuksen tai sijainnin takia.

Kaupunkimaistuminen alkoi 1800-luvun lopulla, ja sen ensi merkkeinä olivat kesähuvilatonttien lohkominen ja esikaupunkiasutuksen leviäminen. Taustalla oli voimakas yhteiskunnallinen rakennemuutos ja sen myötä tapahtunut kartanoiden taloudellisen aseman heikkeneminen, minkä seurauksena tilanomistajat ryhtyivät myymään maitaan. Maiden myyntiä ja lohkomista helpottivat myös maanosituslainsäädännön muutokset. Maapalstoille oli ostajia, sillä kasvava työväestö tarvitsi sopivia asuintontteja ja kesähuvilasukunniin yleisty. Kesähuvila-asutus vaikutti erityisesti merenrantakartanoihin Laajasalossa, Lauttasaarella ja Villingissä. Meilahden kartanon maille rakennettiin ympärivuotisen asumisen huvilakaupunginosa. Lähelle kantakaupunkia Kumpulaan ja rautatien varrelle syntyi työväestön asuinalueita. Palstoituksesta tuli 1900-luvun alussa yhä järjestäytyneempää toimintaa, jota harjoittivat maayhtiöt, kaupungin passiivisen maapolitiikan seurauksena. Maayhtiöiden palstoituksen tuloksena syntyi esikaupunkiasutusta Pukinmäen, Fallkullan ja Puotilan kartanoiden maille. Munkkiniemeen ja Lauttasaaren suunniteltiin puutarhakaupunki-ihannetta ilmentävät huvilayhdyskunnat, jotka loivat pohjan alueiden myöhemmälle maankäytölle. Myös Kulosaaren kartanon ja Stansvikin huvilakaupunginosista laadittiin suunnitelmat, mutta ne jäivät toteuttamatta.

Kartanoalueiden laajamittainen kaavoitus alkoi jälleenrakentamiskaudella vuoden 1946 alueliitoksen jälkeen. Väkiluvun nopea kasvu, maanhankintalain toimeenpano ja asuntopula käynnistivät lähiörakentamista valmistelevalle kaavoitukselle. 1950-luvulla kaavoitettiin monia uusia kaupunginosia kartanoiden maille, esimerkiksi Herttoniemen, Strömsin, Puotilan ja Talin tilojen alueille. Torpparinmäelle, Tapaninvainiolle, Malminkartanon viereen Kaarelaan ja Degerön kartanon lähistölle rakennettiin pientaloasutusta maanhan-

kintalain nojalla. Nordsjön ja Yliskylän tilojen maita kaavoitettiin 1960-luvulla. Malmin-kartanon asuinalueen kaavoitus aloitettiin 1970-luvulla uuden Martinlaakson radan varteen. Kumpulan kartanon lähelle Vallilanlaaksoon kaavoitettiin asuinalue ja yliopiston kampus. Viikin latokartanon laaja rakentamaton alue kaavoitettiin 1990-luvulla.

2000-luvulta lähtien tapahtunut kaupungin tiivistäminen alueellisen laajenemisen sijaan on näkynyt myös kartanomaisemissa. Satama-alueita on vapautettu asuinkäyttöön ja rakentamattomia vapaa-alueita hyödynnetty entistä tehokkaammin. Herttoniemen kartanon viereisen öljysataman tilalle rakennettiin Herttoniemenrannan uusi asuinalue. Öljysataman poistuminen käynnisti 2000-luvulla myös Kruunuvuorenrannan asuinalueen kaavoituksen Stansvikin kartanon läheisyydessä. Kaupunkirakenteen tiivistämisen tavoite ilmenee myös pieninä täydennysrakentamishankkeina kartanoiden liepeillä jääneillä vapaa-alueilla. Puotilan entisen talouspihan ja Malminkartanon omenatarhan paikalle rakennettiin asuinkorttelit. Metron jatkaminen toi muutoksia Puotilan ja Rastilan kartanomaisemaan, ja Vuosaaren satamaan johtava tie rakennettiin Nordsjön kartanon lähiympäristöön.

Kartanomaisemien säilymiseen ovat vaikuttaneet monet eri osatekijät. Keskeisenä tekijänä on kartanoiden sijainti maisema- ja kaupunkirakenteessa. Sijainti meren tai joen rannalla on yleisesti edistänyt kohteiden säilymistä. Ranta on suojannut niitä maankäytön muutoksilta osittain rajoittamalla tehokasta rakentamista huonon maapohjan vuoksi. Lisäksi rannoilla on nähty Helsingissä jo varhain arvoa virkistysalueina, mikä on otettu huomioon kaupunkisuunnittelussa. Koska huomattavan moni Helsingin kartanoista sijaitsee rannalla, tällä seikalla on ollut suuri merkitys kartanoverkon säilymiseen. Rakentamiseen huonosti soveltuvat Vantaanjoen ja Mätäjoen laaksot sekä niiden kartanoalueet ovat säästyneet tehokkaalta rakentamiselta ja muodostuneet kaupungin keskeisiksi vihervyöhykkeiksi ⁴⁷.

Kartanomaisemien säilymistä on edistänyt myös sijainti kaupunkirakenteen reunalla, joko kaupunginosan tai kaupungin laidalla, johon rakentamispaineet eivät ole ensisijaisesti kohdistuneet. Kaupungin alueellisen laajenemisen myötä reuna on kuitenkin siirtynyt yhä ulommaksi keskustasta. Reunan suojaavaa vaikutusta on ollut myös eri kaupunginosia erottavilla vihervyöhykkeillä. Muutamat kartanoalueet säilyivät pitkään rakentamattomina erityisen maankäyttönsä vuoksi tai siksi, että ne eivät olleet kaupungin omistuksessa. Säilymistä edistäneiden tekijöiden puuttuminen on luonnollisesti vaikuttanut kartanomaisemien supistumiseen tai häviämiseen. Hävinneille kartanomaisemille on yhteistä se, että niillä ei ole ollut edellä mainittua maiseman reuna-asemaa, mikä olisi rajoittanut rakentamista. Lisäksi ne ovat usein sijainneet lähellä kaupunginosakeskusta tai esimerkiksi liikenteen pääväylää. Kartanoalueen häviämiseen on vaikuttanut toisinaan myös tunnistettavan päärakennuksen puuttuminen: jos päärakennus on hävinnyt, myös kartanopuisto on helposti jäänyt vaille huomiota.

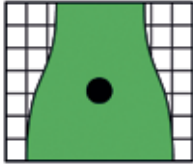
Helsingin kartanomaisematyytit

Kartanoiden kaupunkimaistumisen ja säilyneisyyden astetta arvioidaan tämän työn yhteydessä kehitetyillä typologisilla malleilla, joiden avulla tuodaan esille erilaisia kaupunkirakenteen ja kartanon kohtaamistilanteita. Tyypit ovat *1. laajat kartanomaisemakokonaisuudet*, *2. hyvin säilyneet merenrantakartanot*, *3. kaupunkimaistuneet kartanosaarekkeet* sekä *4. vain ytimeltään säilyneet kartanot ja kartanofragmentit*. Esitetyt typologiset mallit pyrkivät havainnollistamaan Helsingin kartanomaisemien kaupunkimaistumisen tapoja ja analysoidaan niiden säilymiseen vaikuttaneita tekijöitä. Tyypittely perustuu kohteiden maastointointiin sekä karttojen ja ilmakuvien tarkasteluun. Tyypit on pyritty nimeämään siten, että ne kuvaavat sekä kaupunkirakenteellista sijaintia että säilyneisyyttä. Vaikka tyyppien erot ovat selvät, luokkien rajat eivät kuitenkaan ole luonteeltaan yksiselitteisiä. Esimerkiksi monet kaupunkimaistuneet kartanosaarekkeet ovat myös merenrantakartanoita. Lisäksi niiden ero vain ytimeltään säilyneisiin kartanotyypeihin voi olla tulkinnanvarainen.

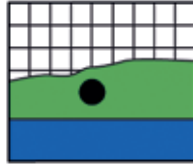
Vaikka kartanot sijaitsevat voimakkaasti kasvaneella kaupunkialueella, huomattavan monet kohteet ovat säästyneet olennaisilta piirteiltään. Jopa yli puolet tutkitusta 27 kohteesta voidaan lukea ominaispiirteiltään hyvin säilyneiksi. Parhaiten säilyneet kohteet ilmentävät helsinkiläisen kartanokulttuurin monipuolisuutta ja muodostavat kartanorakennusten, pihapiirin, puiston, talouspihan, peltojen ja tiestön kokonaisuuden. Näiden joukossa ovat jokilaaksojen laajat kartanomaisemakokonaisuudet, joille on tyypillistä viljelymaiseman tai kartanoa ympäröivän vapaa-alueen säilyminen. Toisena tärkeänä ryhmänä ovat merenrantakartanot, joita luonnehtivat laajat puistoalueet osana rantojen viherverkkoa. Merenrantakartanoiden huomattava määrä on helsinkiläinen erityispiirre, mikä tulee esille erityisesti Laajasalossa.

Kaupunkimaistuneiksi kartanosaarekkeiksi on määritelty kohteet, jotka ovat kaupungistumisen myötä joutuneet tiiviisti kaupunkirakenteen ympäröimiksi. Niiden ominaispiirteet ovat nivoutuneet osaksi kaupunkirakennetta tai osittain hävinneet. Tyypin edustaa laajaa kirjoa. Joukossa on Puutilan ja Meilahden kaltaisia verrattain hyvin säilyneitä kartanomaisemia sekä Pukinmäen kartanon tapainen suppea kokonaisuus. Yleisesti ottaen päärakennus ja sen pihapiiri sekä puutarha ovat parhaiten säilyneitä osa-alueita. Sen sijaan viljelymaisema, talouspihat, hyötytarhat ja laaja maisemapuisto ovat usein kadonneet. Suppeimmat kartanomaisemat on luokiteltu vain ytimeltään säilyneiksi kartanoiksi ja kartanofragmenteiksi. Tässäkin luokassa on kohteiden välillä eroja. Toisissa kohteissa on säilynyt päärakennus ja siihen liittyvä pihapiiri ja toisissa vain fragmentteja kartanomaiseman piirteistä.

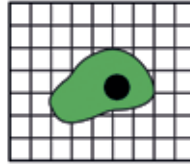
LAAJAT KARTANO-
MAISEMAKOKONAISUUDET

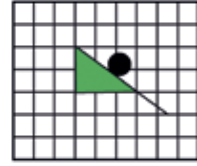
HYVIN SÄILYNEET
MERENRANTAKARTANOT

KAUPUNKIMAISTUNEET
KARTANOSAAREKKEET

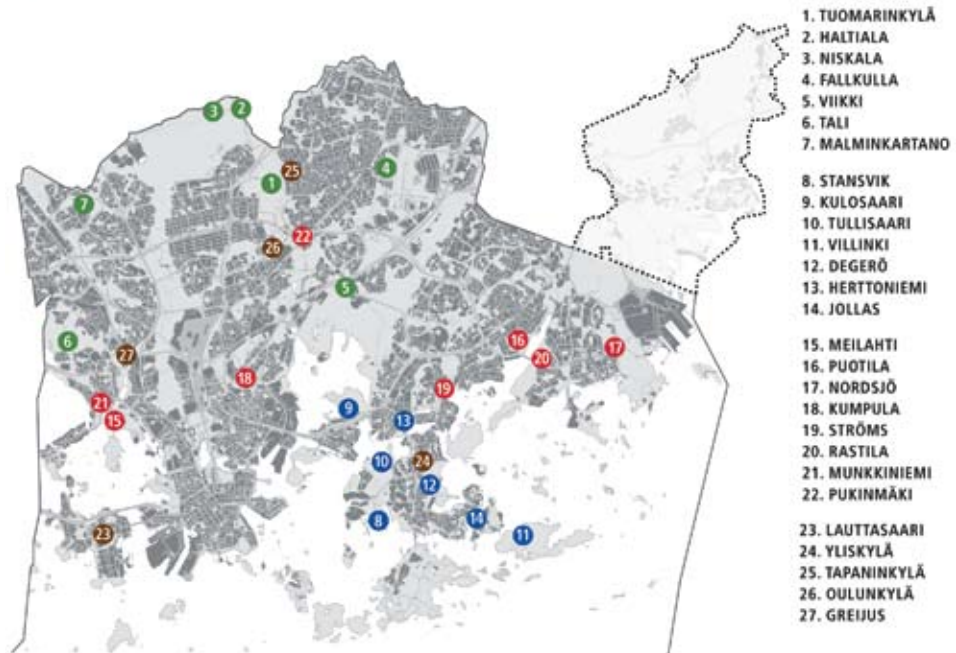

VAIN YTIMELTÄÄN
SÄILYNEET KARTANOT
JA KARTANOFRAGMENTIT

Helsingin neljä erilaista kartanomaisematyyppiä. Esimerkkeinä vasemmalta oikealle Tuomarinkylä, Stansvik, Pukinmäki ja Oulunkylä.

- LAAJAT KARTANOMAISEMAKOKONAISUUDET
- HYVIN SÄILYNEET MERENRANTAKARTANOT
- KAUPUNKIMAISTUNEET KARTANOSAAREKKEET
- VAIN YTIMELTÄÄN SÄILYNEET KARTANOT JA KARTANOFRAGMENTIT

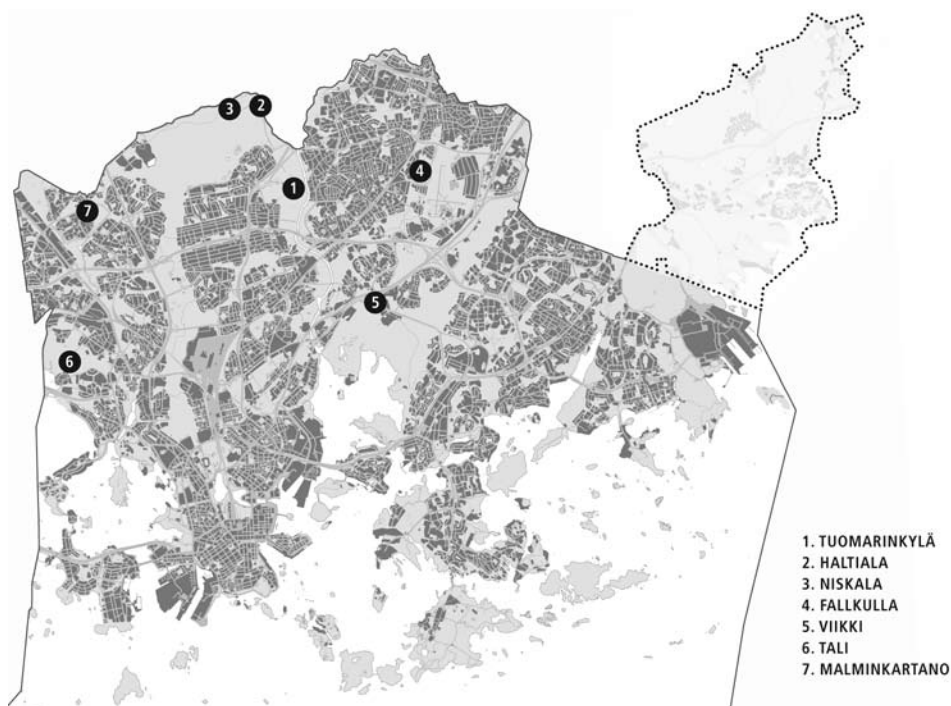

Kartanomaisematyytit ja niiden sijainti kaupunkirakenteessa. (Muokattu Helsingin kaupungin pohjakartasta)

Kartanomaisemien kaupunkimaistumisen typologiset mallit esitellään seuraavassa analyysissä ilmakuva- ja valokuvakoostein, joiden avulla havainnollistetaan helsinkiläisten kartanomaisemien nykytilaa ja kaupunkimaistumisen astetta. Tarkasteluun on otettu mukaan kaikki tutkimuskohteet. Kohteet on pyritty järjestämään yleispiirteisen säilyneisyyden mukaan, mutta vaikeasti mitattavan luonteensa vuoksi järjestys on suuntaa-antava ⁴⁸. Tyypittelyä syvennetään esimerkkikohteista laaditulla kartta-analyysillä. Analyysissä esitetään kohteiden kehitys 1900-luvun alusta nykypäivään ja tuodaan esille helsinkiläisten kartanomaisemien kaupunkimaistumisen prosessia. Karttojen lisäksi analyysissä käytetään luvussa 2 esiteltyä historiallista selvitystä ja ilmakuvia vuosilta 1932–2012 ⁴⁹.

Kartta-analyysissä kuvataan esimerkkikohteiden kaupunkimaistumista noin 30 vuoden etapeissa ⁵⁰. Tarkastelun lähtöpisteeksi on valittu kaupungistumisen ensiaskelia kuvaava, 1900-luvun alun venäläisen topografikartan ⁵¹ taltioima tilanne. Seuraavat luontevat tarkastelupisteet ovat 1930-luvun pitäjänkartasto ⁵² sekä vuoden 1960 tienoilla julkaistu ensimmäinen peruskartasto ⁵³. Koska 1960–1970-luvuilla Helsinki kasvoi voimakkaasti, on seuraavaksi etapiksi valittu vuosina 1978–1979 julkaistu peruskartasto. Viimeisenä tarkastelupisteenä on vuoden 2011 ilmakuva ⁵⁴. Valitsemani kartat ovat sisällöltään ja esitystavaltaan keskenään melko samantyyppisiä ja siten vertailukelpoisia. Kartoissa erottuvat kartanoiden tilakeskukset, avoimet maisematilat, tiet ja esikaupunkiasutus luovat havainnollisen kuvan kartanomaisemien kehityskaaresta 1900-luvulla.

3.2.2 Laajat kartanomaisemakokonaisuudet

Parhaiten säilyneille kartanoille on yhteistä sijainti kaupunginosien välisissä laaksoissa ja rakentamattomissa vyöhykkeissä, joissa tiloihin liittyy laajempi vapaa-alue. Säilyneisyys ilmenee kartanomaiseman laajuutena sekä kartanon eri osa-alueiden ja rakennuskannan eheytenä. Erityisenä piirteenä on kartanoa ympäröivä viljelymaisema tai vapaa-alue, jonka ansiosta kartanolta avautuu näkymiä kaukomaisemaan ja kartanon päärakennus näkyy kauas. Laajoihin kartanomaisemakokonaisuuksiin kuuluu seitsemän kohdetta: **Tuomarinkylä, Haltiala, Niskala, Fallkulla, Viikki, Tali ja Malminkartano.**

Poikkeuksellisen hyvin säilyneen kartanomaisemakokonaisuuden muodostavat Tuomarinkylä, Haltiala ja Niskala Vantaanjoen pohjoisessa viljelylaaksossa. Säilymisen edellytyksinä ovat olleet sijainti kaupungin reunalla sekä jo melko varhaisessa vaiheessa tehdyt kaupunkisuunnittelun linjaukset, joiden mukaisesti alue on säilytetty suurelta osin rakentamattomana ja viljelykäytössä⁵⁵. Maanviljelyn merkitys on ennen kaikkea maisemallinen, mutta myös taloudellinen, sillä alueet on edullisempaa ylläpitää maatalouskäytössä kuin viheralueina. Haltialan, Niskalan ja Tuomarinkylän kulttuurimaisemat kuuluvat yleiskaavassa 2002 esitettyyn Helsingin puistoon⁵⁶. Kokonaisuus on Helsingin tärkein ja

laajin kulttuurimaisema-alue, jonka maanviljelyskäyttö on jatkunut katkeamattomana useita vuosisatoja.

Maisemallisen laajuuden ohella ominaista on myös kartanoympäristöjen eheys. **Tuomarinkylään** kuuluu viljelysmaiseman ohella hyvin säilynyt rakennuskanta, puutarha ja kauempana sijaitseva metsäpuisto. Asuinpihan lisäksi Tuomarinkylässä on toiminnassa oleva talouspiha tuotantorakennuksineen sekä työväenasuntoja. **Haltialassa** on myös talouspiha eläiminen, useita asuinrakennuksia ja puutarha, mutta päärakennus ei ole säilynyt. Haltialan vieressä sijaitsevaan **Niskalan** tilaan kuuluu päärakennus, viljamakasiini sekä pieni puistomainen pihapiiri ja arboretum.

Vantaanjoen sivuhaaran, Longinojan laakson vihervyöhykkeessä on **Fallkullan** tila peltoineen. Tila rajautuu osittain radan varren asutukseen ja osittain Malmin lentokenttään. Tilaan kuuluu viljelyskäytössä oleva peltoalue ja hyvin säilynyt tilakeskus tuotantorakennuksineen ja kotieläintiloineen. **Viikin** kartanoalue on puolestaan liitetty kiinteäksi osaksi uutta kaupunginosaa, ja historiallista maisemaa on hyödynnetty maisemapeltoina, katu-linjoina ja näkyminä. Kartano kytkeytyy etelässä laajaan viljelymaisemaan, joka jatkuu Viikki-Vanhankaupunginlahden luonnonsuojelualueena merenrantaan. Viljelyalueiden säilymisen on turvannut yliopiston kohtilan toiminta. Kartanon pää- ja sivurakennukset muodostavat eheän asuinpihan, jonka vieressä on talouspiha. Pihapiiristä avautuu etelään näkymä peltoalueille, mutta muilta sivuilta kartanoa rajaa uusi kaupunkirakentaminen.

Mätäjoen laaksossa, Länsipuistoksi nimetyssä vihervyöhykkeessä ovat Talin kartanomaisema ja Malminkartano, joihin molempiin liittyy laaja vapaa-alue. **Talin** kartanoalueella 1930-luvulta lähtien toiminut golfkenttä muutti viljelymaiseman, mutta säästi alueen rakentamiselta. Golfkentän viereen rakennettu siirtolapuutarha ja urheilupuisto sekä Espoon puolella sijaitseva Vermon ravirata vahvistavat alueen luonnetta virkistysalueena. Tuomarinkylän, Haltialan ja Niskalan tavoin Tali sijaitsee kaupunkirakenteen reunavyöhykkeessä – kaupungin rajalla ja tämän lisäksi myös rannalla, mikä on tukenut kartanoalueen säilymistä. Vaikka viljelymaisema on korvattu golfkentällä, väljyys ja avarat näkymät ovat edelleen säilyneet. Myös asuin- ja tuotantorakennusten pihasommitelma ja kartanon puisto ovat suurelta osin säilyneet. **Malminkartanon** tilaan kuuluvat umpeenkasvanut puutarha, omenatarha, puukuja, Kaarelanpuiston mäki ja Mätäjoen varren pellot. Paikan aiempi historia yliopiston kohtilana on luonut pohjan peltojen säilymiselle. Kartanon rakennuskannasta on säilynyt päärakennus ja kaksi kellaria.

TUOMARINKYLÄ

NISKALA

HALTIALA

FALLKULLA

VIIKKI

TALI

MALMINKARTANO

ESIMERKKIKOHTTEIDEN KAUPUNKIMAISTUMINEN

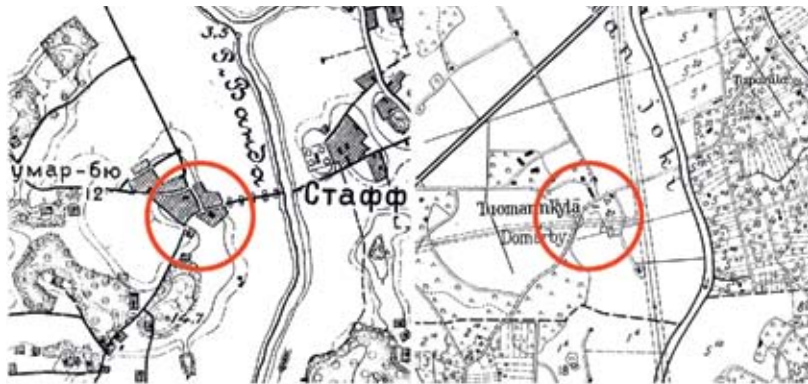
TUOMARINKYLÄN kartanomaisema on säilynyt runsaan sadan vuoden tarkasteluajanjaksona pääpiirteissään muuttumattomana. Kartanomaiseman reunoilla näkyy esikaupungistuminen: Itä-Pakilan, Tapaninvainion ja myöhemmin Torpparinmäen pientaloasutus sekä liikenneväylien rakentaminen. Vuoteen 1930 mennessä huomattavimpina muutoksina olivat tilan pohjoispuolelle linjattu tie (nykyinen Vanha Tuusulantie), pellon poikki kulkeva voimalinja ja Itä-Pakilan sekä Tapaninvainion laajentunut pientaloasutus. Kartanon eteläpuolelle rakennettiin 1940-luvun lopulla Pakilan siirtolapuutarha, ja pohjoispuolelle Torpparinmäelle toteutettiin 1950-luvulla rintamamiestaloalue. Seuraava suuri muutos oli Tuusulantien viereen 1960-luvun lopulla linjattu uusi Tuusulanväylä, joka katkaisi Tuomarinkylän peltojen yhteyden Haltialan viljelymaisemaan. Tämän jälkeen kartanomaisemassa on tapahtunut vain vähäisiä muutoksia. Torpparinmäen laidalle on toteutettu pienimittakaavaista täydennysrakentamista, ja peltomaiseman halkaissut voimalinja on poistettu.

Myös VIIKIN kartanomaisema säilyi pitkään melko muuttumattomana. Kaupunkimaistuminen alkoi voimakkaana vasta 1990-luvulla, vaikka liikenneväylät ja yliopiston rakentaminen muuttivat maisemaa jo aikaisemmin. Ensimmäisenä isona muutoksena oli 1930-luvun alussa rakennettu rata tilan sivuitse Herttoniemen öljysatamalle. Kartanon eteläpuolelle rakennettiin 1930-luvulla yliopiston koetila, ja 1950-luvun lopulla alkoi maatalous-metsätieteellisen tiedekunnan kampuksen toteuttaminen. Yliopiston ohella maisemaa muuttivat vuoteen 1980 mennessä myös liikenneväylät: Lahdenväylä, Pihlajamäentie ja kartanon puutarhan halkaissut Viikintie. Uusimpana kerrostumana on 1990-luvulta alkaen rakennettu Tiedekampus ja 2000-luvulla rakennettu ostoskeskus kartanon länsipuolella. Liikenneväylien kartanoympäristöä pirstovaa vaikutusta samalla lievennettiin. Satamarata poistettiin ja Viikintie siirrettiin kauemmas kartanosta. Voimakkaasta rakentamisesta huolimatta suuri osa tilan pelto- ja niittyalueista on säilynyt, vaikka liikenneväylät erottavat ne kartanosta. Merenlahti, joka vielä 1800-luvulla ulottui lähelle kartanoa, on umpeenkasvanut ja rantaviiva paennut ulommas.

TALIN kartanomaiseman kaupunkimaistumisen kehitys alkoi muita esimerkkikohteita varhaisemmin. Tilalle perustettiin 1920-luvun lopulla laukkarata ja 1930-luvulla golfkenttä sekä siirtolapuutarha. Siirtolapuutarhan viereen sijoitettiin myös kaupungin taimisto. Vuoden 1960 kartta ilmentää uusien kaupunginosien, Munkkivuoren ja Pajamäen syntyä kartanon liepeille. Vanhan maantien paikalle linjattiin uusi väylä, nykyinen Pitäjänmäentie, jonka varrelle muodostui teollisuutta. Kartanon eteläpuolelle perustettiin jätevedenpuhdistamo. Laukkarata väistyi Talin urheilupuiston kenttien ja jalkapallohallien tieltä. Vuoden 2011 ilmakuvasta näkyy 1990-luvulta alkanut täydennysrakentaminen: taimiston ja jätevedenpuhdistamon paikalle rakennetut uudet asuinalueet. Toisin kuin muissa esimerkkikohteissa, viljelyalueita ei ole säilynyt lainkaan. Kaupunkimaistumisen kehityksen ohella maisemaa muutti myös merenlahden ruoikoituminen, mikä loitonsi rantaviivaa.

Kuten Viikki, myös MALMINKARTANON kartanomaisema pysyi pitkään muuttumattomana. Kaupunkimaistumisen kehitys alkoi voimakkaasti vasta 1980-luvulla. Sitä ennen muutoksia tapahtui lähinnä kartanomaiseman reunoilla. Vuoden 1960 kartasta erottuu kartanon itäpuolella sijaitsevan Hämeenlinnanväylän varren tiivistyminen: Kaarelan rintamamiestaloalue ja Kannelmäen rakentamisen käynnistyminen. Vuoden 1980 kartan merkittävin muutos on Martinlaakson esikaupunkirata, joka ennakoiki Malminkartanon asuinalueen rakentamista kartanon eteläpuolelle. Kannelmäen lähiön rakentamista jatkettiin, ja Vihdintien varteen sijoitettiin teollisuusalue. Malminkartanon asuinalue valmistui 1980-luvulla, ja sen jälkeen se täydentyi vielä kartanon omenatarhaan sijoitetulla rakentamisella. Kaupunkimaistumisesta huolimatta suuri osa peltoalueista on edelleen säilynyt Mätäjoen varressa.

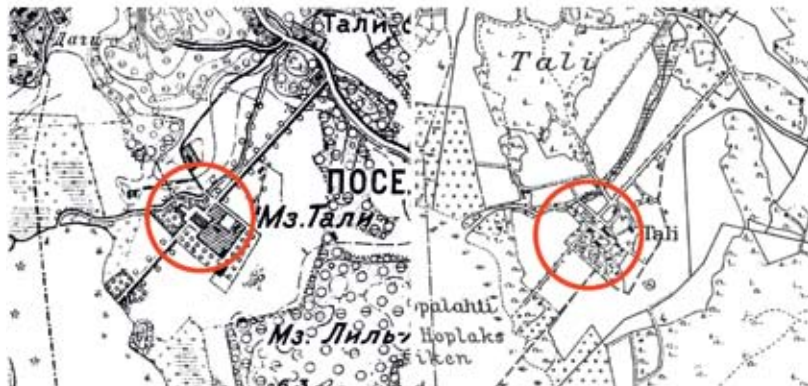
TUOMARINKYLÄ

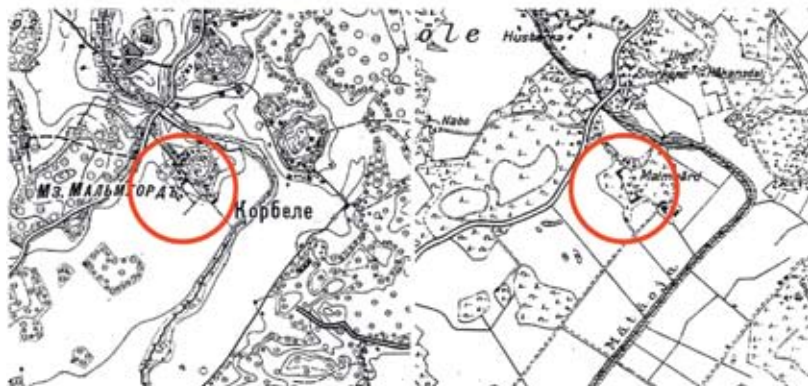
VIIKKI

TALI

MALMINKARTANO

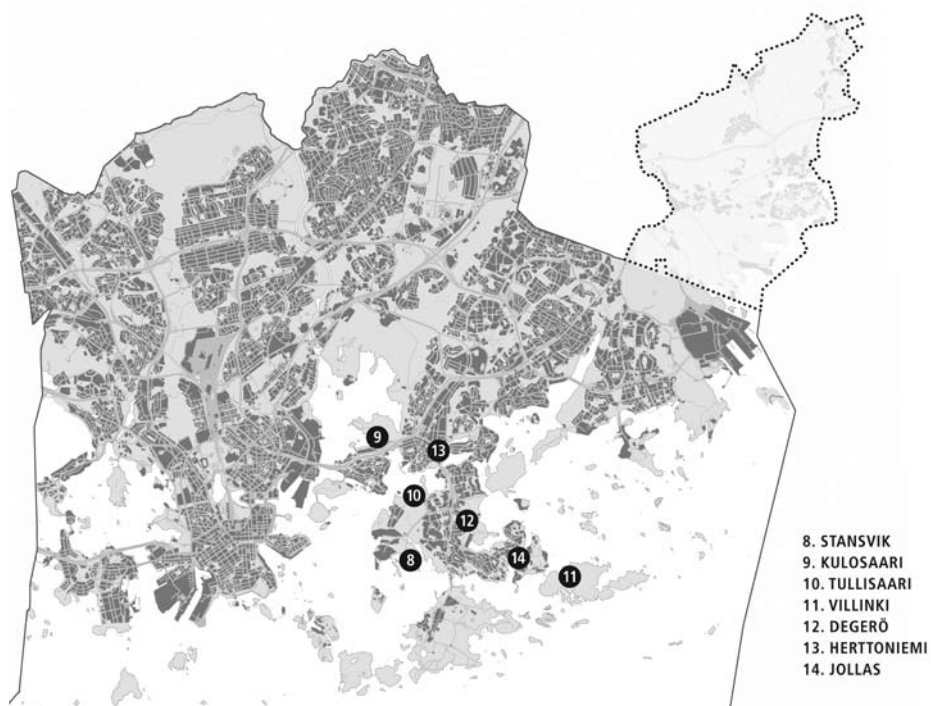

1960

1980

2011

3.2.3 Hyvin säilyneet merenrantakartanot

Merkittävä osa Helsingin kartanoista sijaitsee meren rannalla. Ranta on tarjonnut houkuttelevan asuinpaikan ja sujuvan kulkureitin. Kaupungin kasvaessa rantakartanot ovat suurimmaksi osaksi säästyneet rakentamiselta, ja niiden puistot on säilytetty virkistysalueina. Rantakartanot ovat leimallisia erityisesti itäiselle Helsingille, jossa ne nykyään liittyvät Itä-Helsingin kulttuuripuistoksi nimettyyn kokonaisuuteen⁵⁷. Hyvin säilyneiksi merenrantakartanoiksi on arvioitu seitsemän kohdetta: **Stansvik, Kulosaari, Tullisaari, Villinki, Degerö, Herttoniemi ja Jollas**. Laajimmat ja eheimmät kokonaisuudet ovat Laajasalossa, jossa sijaitsevat Tullisaaren, Stansvikin, Jollaksen ja Degerön kartanoalueet.

Stansvikin kartano on toiminut pitkään ammattiyhdistyksen kesäkotina ja kesämaja-alueena. Kartanon lähiympäristöä leimasi 2000-luvulle asti öljysataman toiminta. Nyt toimintansa lopettaneen sataman paikalle rakennettava Kruunuvuorenranta tuo kartanon uudella tavalla kaupunkirakenteen piiriin. Stansvik on hyvin säilynyt, ja siihen kuuluu päärakennuksen lisäksi asuin- ja talousrakennuksia ja laaja puisto. Entisten peltojen paikalla on niittyä. Samantyyppinen kesäkotina ja kesämaja-alueena toimiva kohde on **Kulosaaren**

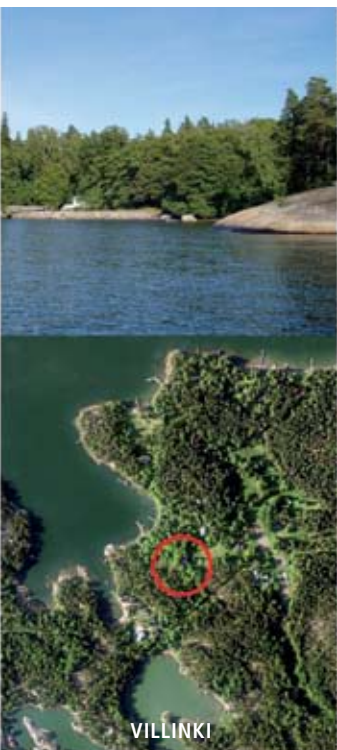
STANSVIK

KULOSAARI

TULLISAARI

VILLINKI

DEGERÖ

HERTTONIEMI

JOLLAS

kartano, johon liittyy laaja Kivinokan virkistysalue ja Herttoniemen siirtolapuutarha tilan entisillä pelloilla. Kartanosta on säilynyt päärakennuksen lisäksi useita muita rakennuksia ja puisto. Alkuaan laaja puisto on muuttunut osittain palstaviljelyalueeksi. Kulosaaren kartanoalueen ja Kivinokan täydennysrakentaminen on ollut esillä useassa vaiheessa 1900-luvulla ja viimeksi 2010-luvulta alkaen. **Tullisaaren** säilymisen on turvannut omalta osaltaan alueen erityinen historia: osa kartanosta lahjoitettiin kaupungille sillä ehdolla, että alue säilyy julkisena viheralueena. Puistoon liittyy lisäksi Kruunuvuoren virkistysalue. Kartanon puisto on huolellisesti kunnostettu, ja alueella on runsaslukuinen rakennuskanta, vaikka varsinainen päärakennus on hävinnyt. Peltojen paikalla on niittyä ja nurmialueita.

Villingin huvilasaarella on **Villingin** kartano, joka muodostaa oman huvilatonttinsa. Kartanoympäristöön kuuluvat päärakennus ja pieni puutarha sekä vanha päärakennus puutarhoineen ja talousrakennuksineen⁵⁸. Laajasalon itärannalla sijaitsevan **Degerön** kartanon lähiympäristö on säilynyt yksityisomistuksessa. Kartanomaisemakokonaisuuteen kytkeytyy Yliskylän rantapuistoja. Kartanon rakennuskanta on hyvin säilynyt, ja päärakennusta ympäröi puisto. Tilan entisillä peltoalueilla on palloiluhalleja ja urheilukenttiä.

Monet merenrantakartanot ovat kaupunginosansa tärkeitä lähivirkistysalueita. **Herttoniemen** kartanopuisto on viereisen Herttoniemenrannan kerrostaloalueen ja Tammissalon pientaloalueen lähipuisto. Kartanoalueen säilymisen turvasi lahjoitus, jonka ehtojen mukaisesti aluetta kehitettiin museona. Kartanoon liittyvät pohjoisessa Knusbackan ulkomuseo ja etelässä rantapuisto. Kartanokokonaisuus on hyvin säilynyt. Siihen kuuluu päärakennuksen lisäksi useita asuin- ja talousrakennuksia sekä määrätietoisesti kunnostettu muotopuutarha ja maisemapuisto. Osa kartanon pelloista on edelleen viljeltyjä. **Jollaksen** kartano sijaitsee Laajasalon itäosan pienkerrostaloalueella. Siihen kuuluvat päärakennus ja muutamia talousrakennuksia, puisto sekä omenatarha. Maisemaan liittyvät myös Saunalahden rantapuistot.

ESIMERKKIKOHTTEIDEN KAUPUNKIMAISTUMINEN

STANSVIKIN kartanomaisema on säilynyt tarkasteluajanjaksona pääpiirteissään muuttumattomana. Merkittävimmät muutokset ovat tapahtuneet sen lähiympäristössä, johon rakennettiin 1950-luvulla Laajasalon öljysatama ja sitä palveleva Koirasaarentie. Vuoden 1980 kartassa näkyvät teollisuusalueen laajeneminen ja kartanon itäpuolelle rakennettu kerrostalo- ja rivitaloalue, joka myöhemmin täydentyi. Vanha öljysatama, joka näkyy vielä vuoden 2011 ilmakuvassa, on lopettanut toimintansa ja paikalle rakennetaan Kruunuvuorenrannan asuinalueita.

Myös TULLISAAREN kartanomaisema on säilynyt melko muuttumattomana. Kartanomaisemassa näkyy Laajasalolle tyypillinen 1900-luvun alkupuolella alkanut palstoitus, jonka tuloksena syntyi Kaitalahden omakotitaloalue. Kartanon itäpuolelle rakennettiin 1960-luvulla kerrostalo- ja rivitaloalue. 2000-luvun alussa vastarannalle nousi Herttoniemenrannan kerrostaloalue vanhan öljysataman paikalle. Kartanomaiseman lähiympäristön suurin muutos on ollut peltoviljelyn päättyminen.

DEGERÖN kartanomaisemassa tapahtui toisen maailmansodan jälkeen muutos, kun kartanon länsipuolelle rakennettiin Sarvastonkaaren rintamamies- ja omakotitaloalue. Tilan pelloille rakennettiin 1970-luvulla koulu ja urheilukenttiä, joita täydennettiin myöhemmin palloiluhalleilla. Vuoden 2011 ilmakuvassa näkyy lisäksi kartanon eteläpuolelle rakennettu tulvapato. Kartanomaisemaan on vaikuttanut myös Pikku-Sarvaston merenlahden umpeenkasvu, mikä on loitontanut alkuaan rannalle rakennetun pihapiirin merestä.

HERTTONIEMEN kartanomaisemassa näkyvät kaupunkimaistumisen eri vaiheet huvila-asutuksesta teollistumiseen ja lopulta teollisuuden väistymiseen uuden asutuksen tieltä. Teollisuus leimasi alueen kehitystä jo 1930-luvulla, kun kartanon viereen rakennettiin öljysatama vanhan huvila-alueen paikalle. Vuoden 1930 pitäjänkartassa erottuvat sataman alle jääneet huvilapalstat ja satamarata. Kartanon eteläpuolella on 1800-luvun lopulla rakennettu koulu ja itäpuolella Tammissaloon syntyneitä huvila-asutusta. Öljysataman myötä kartanon entisille viljelyalueille syntyi 1950–1960-luvuilla teollisuutta ja vedenpuhdistamo alueen itäpuolelle. Satamatoiminta loppui 1990-lukuun mennessä ja öljysäiliöt purettiin, minkä jälkeen alueelle rakennettiin Herttoniemenrannan kerrostaloalue. Myös vedenpuhdistamon alue otettiin asuinkäyttöön. Kartanon ydin on säilynyt melko muuttumattomana 1960-luvun jälkeen. Sen lähiympäristö on muuttunut teollisuusalueesta asuinalueeksi ja tiivistynyt. Kartanoa viistää vilkkaasti liikennöity Linnanrakentajantie, ja pohjoispuolelle on rakennettu puutarhamyymälä vuonna 2014.

STANSVIK

TULLISAARI

DEGERÖ

HERTTONIEMI

1900

1930

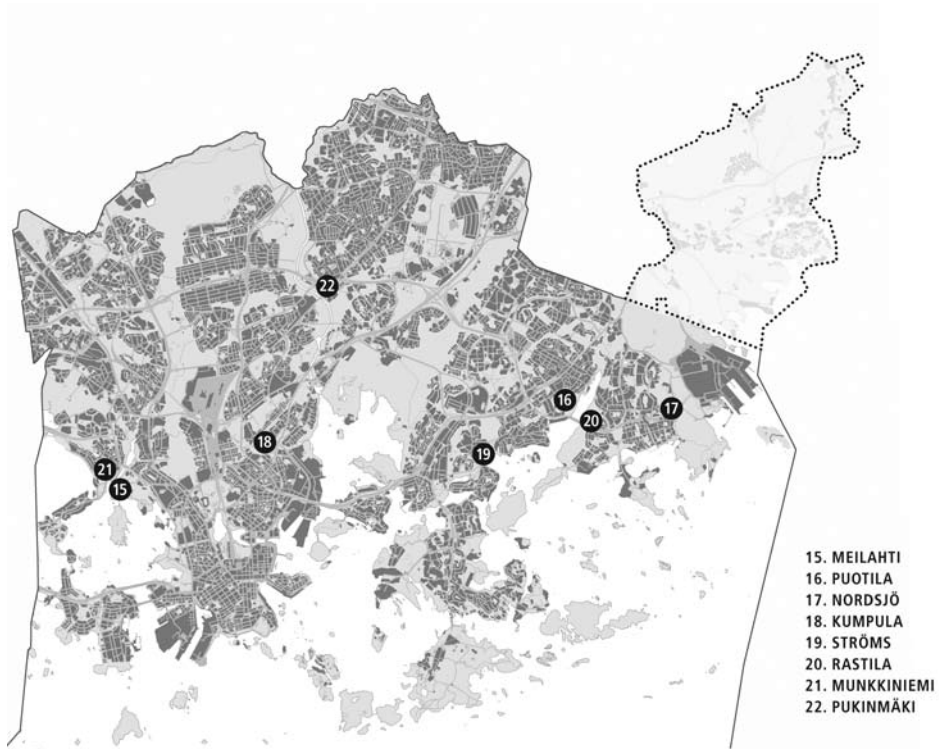

1960

1980

2011

3.2.4 Kaupunkimaistuneet kartanosaarekkeet

Kolmantena kartanotyyppinä ovat kaupunkimaistuneet kartanosaarekkeet, jotka ovat tiiviisti kaupunkirakenteen rajaamia, usein joko liikenteen pääväylien tai kaupunginosakeskusten vaikutuspiirissä. Tähän luokkaan on sisällytetty **Meilahden, Puotilan, Nordsjön, Kumpulan, Strömsin, Rastilan, Munkkiniemen ja Pukinmäen** kartanot. Näissä on säilynyt vain osa kartanoympäristön rakennuskannasta ja piirteistä. Viljelyalueet ovat väistyneet, ja kartanoa ympäröivä vapaa-alue kaventunut. Läntisessä Helsingissä **Meilahti** on esimerkki jo suhteellisen varhain huvila-alueeseen sulautuneesta kartanosta, jonka maat palstoitettiin huvilanteiksi ja maisemalliset piirteet säilyivät osana huvilakaupunginosaa. Kartanoon kuuluvat päärakennus, siipirakennus ja huvilana toimiva keittiörakennus. Entisestä puistosta on säilynyt huvilapuutarhaksi muutettu pihapiiri sekä huvila-alueeseen lomittunut maisemapuisto. Puiston huvimaja sijaitsee nykyisin Tamminiemen huvilan tontilla. Kartanon eteläpuolelle rakennettu taidemuseo katkaisee puiston jatkuvuuden. Kartano on osa Meilahden laajaa virkistysaluetta, johon liittyvät rantapuisto, puistomainen huvila-alue ja ulkomuseona toimiva Seurasaari.

MUNKKINIEMI

MEILAHTI

PUOTILA

RASTILA

NORDSJÖ

KUMPULA

STRÖMS

PUKINMÄKI

Puotilan kartanomaisema kytkeytyy saumattomasti 1960-luvulla rakennettuun kaupunginosaansa. Päärakennukselle johtava puukuja on kaupunginosan puistokatu ja kartanon maisemapuisto on asukkaiden lähipuisto. Entisillä rantapelloilla on palstaviljelyalue, joka liittyy Vartiokylänlahden rantapuistoihin. Rakennuskantaan kuuluvat päärakennuksen lisäksi siipirakennus, viljamakasiini ja kellari. Talouspihan paikalle on rakennettu paritalo-alue. **Nordsjön** kartano oli 2000-luvulle asti kaupungin reuna-alueita, mutta Vuosaaren sataman rakentamisen myötä alueen maankäyttö on tehostunut. Tilan pellolle on rakennettu liikuntapuisto ja entisen jätevedenpuhdistamon paikalle golfkenttä. Alueelle on kaavoitettu myös hautausmaa. Kartanon viereen on rakennettu Vuosaaren satamaan johtava Vuotie. Kartanosta ovat säilyneet päärakennus, puisto sekä useita asuin- ja talousrakennuksia. Alue kuuluu Uutelasta Mustavuorelle ulottuvaan Vuosaaren vihervyöhykkeeseen.

Kumpulan kartano sijaitsee kaupunginosien välisessä viherkiilassa Vallilanlaaksossa. Kartanosta on säilynyt päärakennuksen lisäksi useita asuinrakennuksia, talousrakennuksia ja puisto, jonka jatkeeksi on toteutettu kasvitieteellinen puutarha. Entisellä peltoalueella on siirtolapuutarha ja pienkerrostaloalue. Pohjoispuolella kartanoaluetta rajaa Helsingin yliopiston kampus. Kumpulan kartano on säilyttänyt maamerkinomaisen asemansa laaksossa, vaikka sen ympäristö on kaupunkimaistunut. **Strömsin** kartano sijaitsee Roihuvuoren ja Marjaniemen asuinalueiden välissä, ja siihen liittyvät Marjaniemen siirtolapuutarha sekä Mustapuron varren viheralueet. Kartanoympäristöstä ovat jäljellä päärakennus, puisto ja osa asuinkorttelin keskelle jäänyttä omenatarhaa sekä tiestöä. Talouspihan paikalla on musiikkiopistona toimiva entinen E-instituutti. Puotilan kartano ja sen vastarannalla sijaitseva **Rastila** muodostavat maisemassa kartanoparin. Rastilaan kuuluvat päärakennuksen lisäksi aittarakennus ja puisto. Kartanoon liittyvät entisille pelloille perustettu leirintäalue ja Rastilanmäen ulkoilualue. Metrوران eteläpuolella on Meri-Rastilan viheralue, johon sijoitetaan täydennysrakentamista ⁵⁹.

Puotilan ja Rastilan tavoin myös Meilahti ja sitä vastapäätä sijaitseva **Munkkiniemen** kartano muodostavat kartanoparin. Munkkiniemen kartanopuisto on kaupunginosansa lähivirkistysalue, jota rajaavat kerrostalot ja rannassa kulkeva tie. Kartanosta ovat säilyneet Kone Oy:n pääkonttorina toimiva päärakennus, asunnoksi muutettu viljamakasiini ja melko laaja puisto. Puukuja on säästynyt asuinalueen puistokatuna, ja osa päärakennuksen pohjoispuolella sijaitsevasta maisemapuistosta on sulautunut asuinalueen pihoihin. **Pukimäen** kartanoalueen sivuise linjattiin 1860-luvulla Helsinki–Hämeenlinna -rautatie, joka on heijastunut voimakkaasti alueen kehittämiseen ja ympäristön täydennysrakentamiseen. Kartanoa rajaa toiselta puolelta rata ja toiselta kerrostaloalue, joka rakennettiin 1990-luvulla tilan peltojen paikalle. Kartanosta ovat säilyneet ainoastaan pää- ja sivurakennusten rajaama asuinpiha ja puutarha. Kapea Bockinpuisto radan varressa on jäänne tilan entisestä rantapellosta.

ESIMERKKIKOHTTEIDEN KAUPUNKIMAISTUMINEN

PUOTILAN kartanomaisema säilyi melko muuttumattomana 1960-luvun alkuun asti. Kartanon pohjois- ja eteläpuolelle syntyi 1900-luvun alussa esikaupunkiasutusta, mutta kaupunkimaistuminen käynnistyi voimakkaasti vasta Puotilan lähiön rakentamisen myötä 1960-luvulla. Puotila on esimerkki hyvin yhtenäisen suunnitelman mukaan toteutetusta alueesta. Uusi kerrostaloalue rakennettiin tilan peltojen ja metsäsaa-rekkeiden paikalle, ja kartanomaiseman piirteet nivottiin osaksi kaupunginosaa. Uusimpana kerrostumana on talouspihan paikalle rakennettu täydennysrakentamisalue ja rantavyöhykkeen muuttuminen palstavil-jelyalueeksi. Kartanomaisemaan heijastui myös esikaupunkien liikenneväylien kehitys: 1960-luvun lopul-la rakennettiin Vuosaaren silta ja 1990-luvulla metrorata yli Vartiokylänlahden.

KUMPULAN kartanomaiseman kaupunkimaistuminen alkoi varhain, ja siihen vaikutti kivikaupungin läheisyys. Kartanon eteläpuolelle rakennettiin ensin esikaupunkiasutusta ja myöhemmin Vallilan sekä Hermannin kaupunginosat. Pohjoispuolelle syntyi Kumpulan omakotitalopalstoja ja mäelle sota-ajalle ominaista pika-asutusta⁶⁰. 1930-luvun alussa laaksoon rakennettiin siirtolapuutarha, mikä vahvisti alueen asemaa rakentamattomana vyöhykkeenä kivikaupungin ja esikaupungin välissä. Kumpulan kartanomaise-massa näkyy selvästi myös teollistumisen ja liikenteen kehitys. 1960-lukuun mennessä rantaan oli raken-nettu laaja teollisuusalue ja vanhan maantien paikalle leveä liikenneväylä. Aiemmin merelle asti ulottunut kartanon laakso menetti yhteyden rantaan. Laakson poikki rakennettiin 1960-luvulla Sörnäisten ratapihal-le johtava rata. Uusimpana kerrostumana kartanomaisemassa on 1980-luvun pienkerrostaloalue tilan län-sipuolella ja 1990-luvulta lähtien rakennettu Helsingin yliopiston kampus Kumpulan kalliolla.

Kuten Puotilan, myös STRÖMSIN kartanomaisemassa näkyvät esikaupunkien tyypilliset vaiheet oma-kotitalostoituksesta kerrostaloalueeksi. Kartanon itäpuolelle rakennettiin Marjaniemen omakotitaloalue ja siirtolapuutarha ja länsipuolelle 1950-luvulta alkaen Roihuvuoren kerrostaloalue. Rakentaminen vai-kutti myös kartanon lähiympäristöön. Tilan talouspihan paikalle sijoitettiin 1950-luvulla E-instituutti. Kartanon pelloille perustettiin laajat hedelmätarhat, jotka väistyivät myöhemmin 1960-luvun lopulla ker-rostalojen tieltä. Osa entisistä viljelyalueista säilyi kuitenkin viheralueena. Strömsinlahden venesataman rakentaminen 1970-luvun alussa kertoo rantojen virkistyskäytön tehostumisesta.

MUNKKINIEMI on Kumpulan ohella esimerkki varhain kaupunkimaistuneesta kartanoympäristöstä. Toisin kuin vaihteittain ja monimuotoisesti rakentunut Kumpula, Munkkiniemen kartanon ympäristö ra-kennettiin melko yhtenäisesti ja suunnitelmallisesti. Yksityisomistuksessa ollut päärakennus pihapiirei-neen jäi 1900-luvun alkupuolella laaditun Munkkiniemi–Haaga-suunnitelman ulkopuolelle, mutta myö-hemmin kartano nivottiin osaksi uutta kaupunginosaa. 1920-luvulta alkaen rakennettiin Tammitien huvi-la-alue, Munkkiniemen puistotie ja rantatie, joka katkaisi kartanon yhteyden merelle. Kartanoympäristö säilyi kuitenkin huomattavan laajana 1960-luvulle asti, jolloin kartanon pohjoispuolelle rakennettiin ker-rostaloja maisemapuiston ja talouspihan paikalle. Myös kartanopuiston länsireunalle rakennettiin asuin-taloja. Rannan virkistyskäyttö tehostui ja venesatama laajeni 1960-luvulta lähtien.

PUOTILA

KUMPULA

STRÖMS

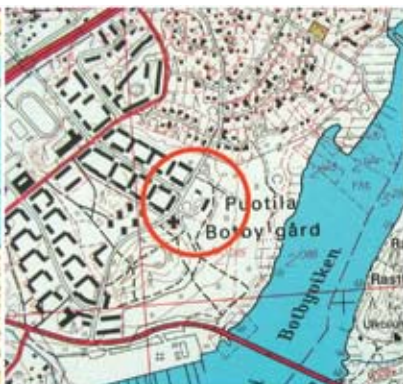

MUNKKINIEMI

1900

1930

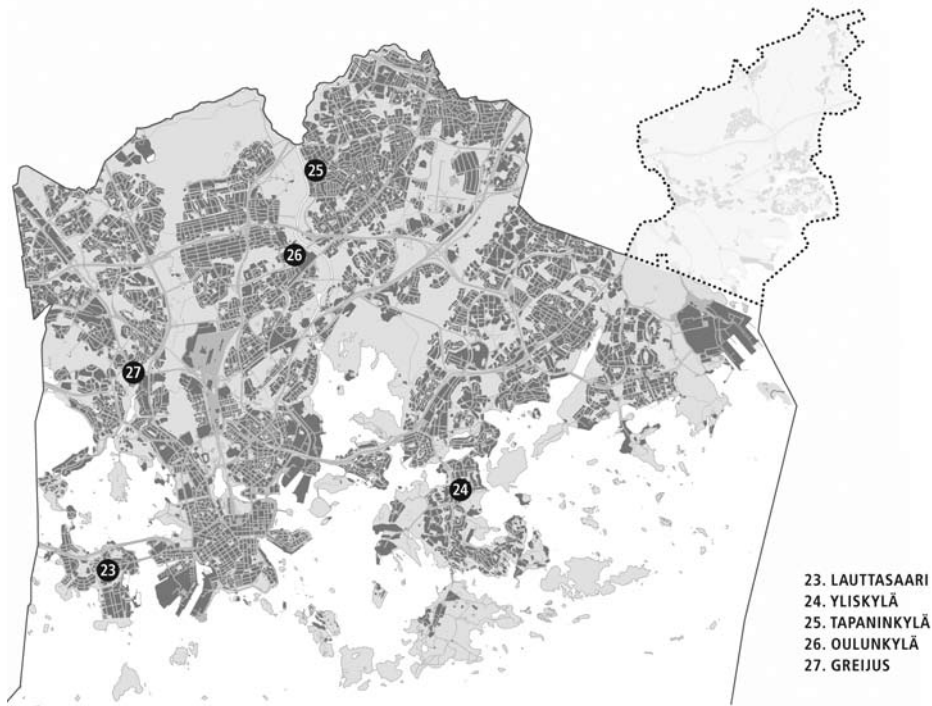

1960

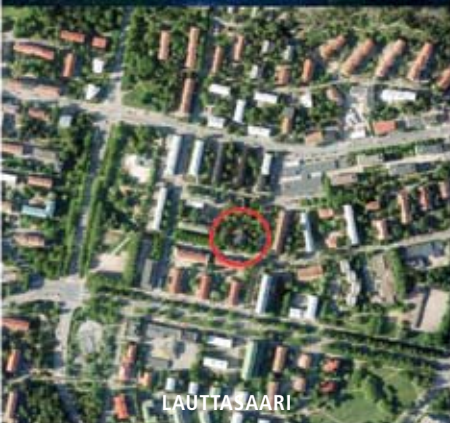
1980

2011

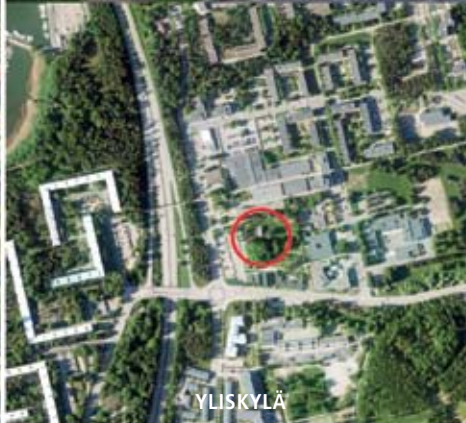
3.2.5 Vain ytimeltään säilyneet kartanot ja kartanofragmentit

Neljäntenä tyyppinä ovat vain ytimeltään säilyneet kartanot ja kartanofragmentit, joissa on säilynyt vain jäänteitä kartanoympäristöstä. Tähän luokkaan on sisällytetty viisi kohdetta: **Lauttasaari**, **Yliskylä**, **Tapaninkylä**, **Oulunkylä** ja **Greijus**. Syitä kartanokokonaisuuksien häviämiseen on useita. Lauttasaaren ja Yliskylän kartanoiden lähiympäristössä oli voimakkaita rakentamispaineita, ja niistä on säilynyt pelkkä pihapiiri rakennuksineen sekä jäänteitä tiestöstä ja puustosta. **Lauttasaaren** kartanoa rajaavat kaikilta sivuilta 1950-luvulla rakennetut lamellikerrostalot. Kartanosta ovat säilyneet uusi ja vanha päärakennus, joka on Lauttasaaren vanhin rakennus, sekä pieni puutarha korttelirakenteen sisällä. Puutarhan lehmuskuja on säästynyt kerrostalojen keskellä. **Yliskylän** tila sijaitsee Laajasalon keskustassa, 1970-luvulla rakennetun ostoskeskuksen kupeessa. Kartanosta ovat säilyneet vanha päärakennus ja sitä ympäröivä pihapiiri sekä talouspihalla kasvanut mänty. Yliskylän ja Degerön kartanoa yhdistänyt puukuja on säästynyt Holmanmoisionpolun kevyen liikenteen väylänä.

LAUTTASAARI

YLIISKYLÄ

TAPANINKYLÄ

OULUNKYLÄ

GREIJUS

Tapaninkylän ja Oulunkylän kartanoista on säilynyt vain fragmentteja: kasvillisuutta ja rakennusten kivijalkoja. Kartanoiden häviämiseen liittyi todennäköisesti ennen kaikkea rakennusten huono kunto, eivät niinkään ympäristön kasvupaineet ⁶¹. Vantaanjoen varrella sijaitsevan **Tapaninkylän** kartanon päärakennus purettiin 1950-luvun lopulla. Kartanonmäkeä ympäröivät Tapaninvainion pientaloasutus ja Vantaanjoen varren viheralueet. Mäen liepeille on rakennettu uudet nk. Kapteenskanmäen pientalokorttelit. **Oulunkylän** päärakennus purettiin 1960-luvun alussa. Kartanosta on jäljellä puustoa ja kivijalkoja umpeenkasvaneessa puistosaarekkeessa kuntoutuslaitoksen kupeessa. Kartanon aikainen tiestö on osittain säilynyt. Mikkolantie noudattaa Tuomarinkylään johtaneen historiallisen kylätien linjausta, ja kartanoon idästä johtanut sisääntulotie on säilynyt osittain Vantaanjoen viheralueen kävelytienä. Nykyisen Pikku-Huopalahden alueella sijainnut **Greijuksen** kartano hävisi jo 1960-luvulla Vihdintien levennyksen yhteydessä. Vanha tielinjaus on säilynyt Haagan palaseman pohjoispuolella ja Kauppalanpuistossa. Greijuksen eli Reijolan kartanon mukaan on nimetty läheinen viheralue, Reijolankallio.

ESIMERKKIKOHTTEIDEN KAUPUNKIMAISTUMINEN

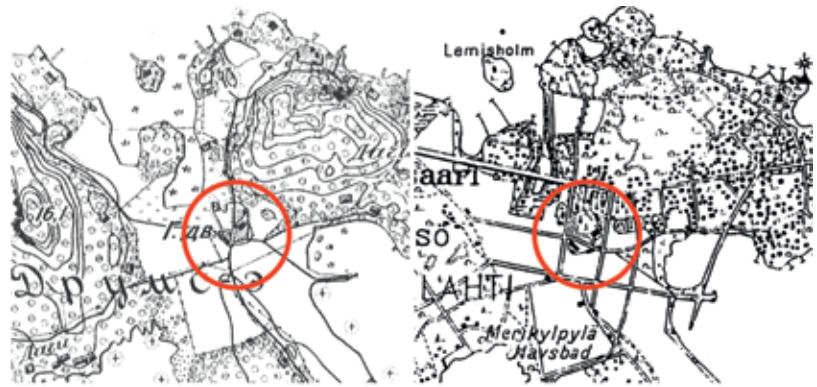
LAUTTASAAREN kartanomaiseman kaupunkimaistuminen alkoi varhain. Koko Lauttasaari oli alkuun kartanon maita. 1800-luvun lopulla aloitettiin kesähuviloiden rakentaminen, jonka jälkeen käynnistyi 1930-luvulta lähtien kaupunginosa suunnitelmallinen ja yhtenäinen toteuttaminen. 1950-luvulla kartanon pihapiiri muotoutui kortteliksi, ja lähiympäristöön rakennettiin kerrostaloja. Vanhan päärakennuksen sivuitse linjattiin katu. Kartanomaisema peltoineen väistyi vähitellen uuden kaupunginosa tieltä. Rantaa täytettiin ja merenlahti, joka aiemmin ulottui kartanon lähelle, pakeni kauemmaksi.

YLISKYLÄN kartanomaisema säilyi 1960-luvulle asti muuttumattomana. 1970-luvun alussa aluetta rakennettiin voimakkaasti Yliskylän aluekeskuksen perustamisen myötä. Kartanon uudempi päärakennus purettiin, ja sen viereen rakennettiin päiväkotia. Talouspihan paikalle nousi ostoskeskus. Vanhempi päärakennus pihapiireineen säilyi puistokorttelina ostoskeskuksen kupeessa. 2000-luvun alusta lähtien kartanon lähiympäristö on edelleen tiivistynyt. Pohjoispuolelle rakennettiin uusi kerrostalo ja eteläpuolelle toteutettiin kirkko.

OULUNKYLÄN kartanomaisemaa muovasi varhainen huvila-asutus. Kartano sijaitsi Vantaanjoen vartta pitkin kulkevan historiallisen maantien varrella, johon syntyi tiivis huvilayhdyskunta 1800-luvun lopulta lähtien. Aluetta leimasi pitkään huviloiden ja maatilojen maisema. 1960-luvun alussa kartanon eteläpuolelle linjattiin nykyinen Käskynhaltijantie, jonka myötä alueelle rakennettiin suurmyymälöitä varastoalueineen. Kartanon päärakennus purettiin, mutta Vantaanjoen varren pellot säilyivät viljelyksessä 1980-luvulle asti. Puretun päärakennuksen eteläpuolelle rakennettiin 1990-luvulla kuntoutussairaala, ja pellot muutettiin viheralueeksi.

GREIJUKSEN kartanomaisemaa leimasi jo varhain huvila-asutus, sillä kartanon pohjoispuolella oli Haagan huvilayhdyskunta. Kartano sijaitsi tärkeän Läntisen viertotien vieressä, mikä koitui myöhemmin tilan kohtaloksi. Pitäjänkartasta ilmenee, miten kartanon kohdalla mutkan tehnyt viertotie suoritettiin pihapiirin läpi uudeksi väyläksi. Kartanoympäristö rakennuksineen ja kasvihuoneineen säilyi kuitenkin 1960-luvun alkuun asti. Alueen itäpuolelle rakennettiin huoltamo. Greijuksen lähiympäristö on tiivistynyt voimakkaasti 1990-luvulta lähtien Pikku-Huopalahden asuinalueen myötä. Tunnistettavin jäännös kartanomaisemasta on Reijolankallion viheralue.

LAUTTASAARI

YLISKYLÄ

OULUNKYLÄ

GREIJUS

1960

1980

2011

4

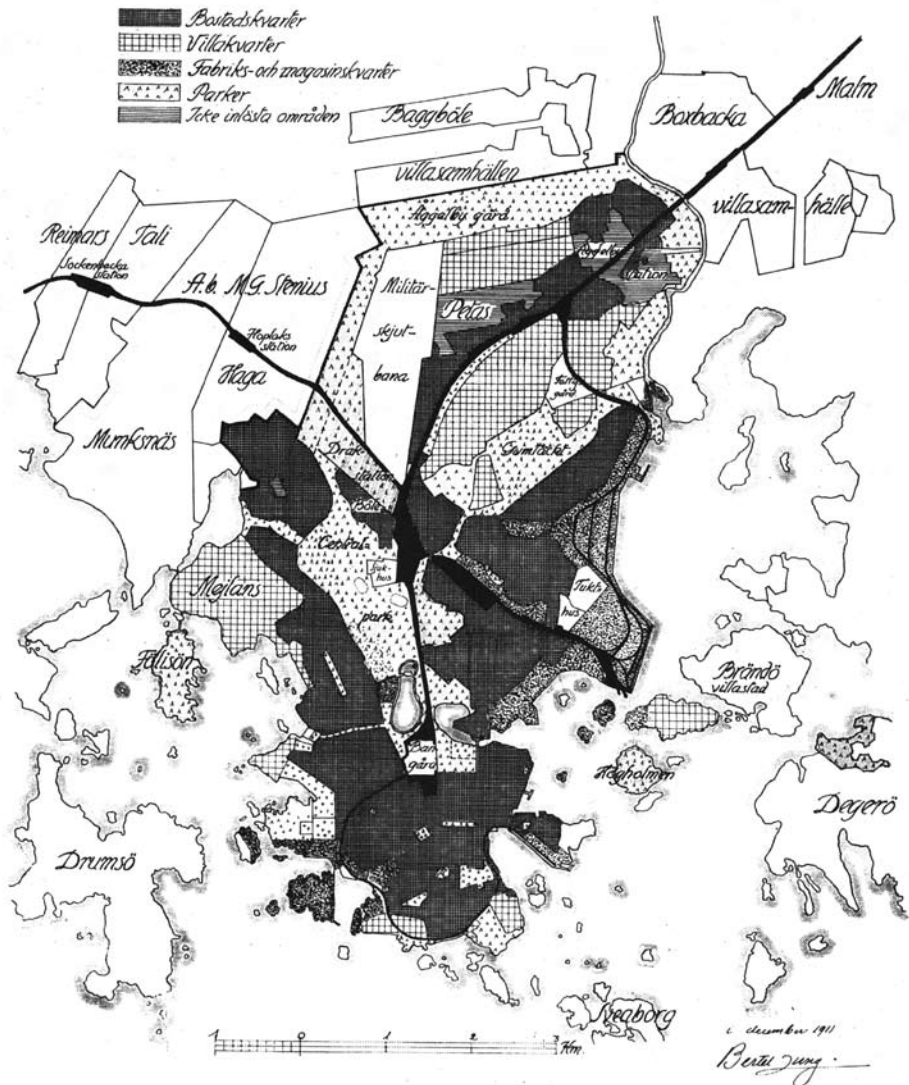
KARTANOALUEET HELSINGIN KAUPUNKISUUNNITELUSSA

Yksityiskohta Pro Helsingfors -suunnitelmasta vuodelta 1918.

4.1 KARTANOT KAUPUNKISUUNNITELMISSA JA YLEISKAAVOISSA

4.1.1 Viherverkon hahmottuminen ensimmäisissä kaupunkisuunnitelmissa

Bertel Jungin laatimassa Helsingin yleissuunnitelmassa vuodelta 1911 esikaupunkiasutus tukeutui raide-liikenteeseen. Reunalla näkyvät kaupungin laajenemista estäneet huvilayhdyskunnat. Kaupungin vihervyöhyke ulottui Töölönlahdelta Vantaanjoen varteen ja päättyi Kumpulnan kartanon maille. (Jung 1911, 139)

Bertel Jungin kaupunkisuunnitelma 1911 ja Suur-Helsingin asemakaava 1915

Kartanoiden maa-alueet vaikuttivat kaupunkisuunnitelmiin ja erityisesti viherverkon hahmottumiseen. Ensimmäisen alueiden käytön suunnitelman laati Helsingin ensimmäinen asemakaava-arkkitehti Bertel Jung vuonna 1911. Suunnitelman taustalla oli pyrkimys säädellä kasvua ja kaupungin rajojen ulkopuolella olevien esikaupunkiyhdyskuntien kehitystä. Ehdotusta on luonnehdittu maan ensimmäiseksi yleiskaavan kaltaiseksi suunnitelmaksi ¹. Jung ennakoiti Helsingin väkiluvun nopeaa kasvua ja korosti kaupungin maanhankinnan välttämättömyyttä laajenemisen turvaamiseksi. Hän esitti kaupungin kasvun keskeiseksi ratkaisuksi raideliikenteeseen tukeutuvia esikaupunkeja. ²

Suunnitelman tärkeänä ajatuksena oli kaupunkirakennetta jäsentävä yhtenäinen viherverkko. Vihervyöhyke alkoi Töölönlahdelta, Keskuspuistoksi nimetyltä viheralueelta ja jatkui Oulunkylän kartanon maille ja Vantaanjoen varteen ja päättyi lopulta Kumpulan kartanon tiluksille. Keskeisen puistovyöhykkeen lisäksi virkistysalueina toimivat kaupunkipuistot ja kansanpuistot: Korkeasaari, Seurasaari ja Tullisaari. Jung korosti metsä- ja puistovyöhykkeiden tärkeyttä terveydelle ja viihtyvyydelle. Viheralueiden tuli olla riittävän suuria, helposti saavutettavia, tarkoituksenmukaisia virkistykseen ja sopusoinnussa luonnonolojen kanssa. Olennaisimpana tavoitteena oli Jungin mukaan puistoalueiden yhtenäisyys ³. Innoittavina esikuvina hän piti Bostonin, Chicagon ja Wienin katkeamattomia vihervyöhykkeitä ⁴. Jungin esittämä yhtenäinen viheralue oli ajatuksena urauurtava ja loi perustan kaupungin viherverkon syntymiselle. Suunnitelman pohjalta kehittyivät myöhemmin eteläinen Keskuspuisto, Käpylän ja Kumpulan laakson puistokokonaisuus, Vantaanjoen varren viheralueet sekä Pakilaa ja Oulunkylää erottava viheralue.

Jungin kaupunkisuunnitelmaa seurasi yksityiskohtaisempi Suur-Helsingin asemakaava, joka julkaistiin osana Eliel Saarisen Munkkiniemi–Haaga-suunnitelmaa vuonna 1915. Koko kaupunkia koskevan suunnitelman laatimiseen osallistui Saarisen ohella Bertel Jung, joka jatkoi edellisessä kaupunkisuunnitelmassa esitettyjen ajatuksiensa kehittämistä ⁵. Suunnitelmassa osoitettiin, miten kaupungin kasvun tulisi tapahtua ja miten M. G. Steniuksen toimesta suunniteltu Munkkiniemi–Haaga liitettäisiin kaupunkiin. Munkkiniemi–Haagan lisäksi suunnitelman piiriin kuuluivat myös Kulosaari ja Lauttasaari. Keskeinen puistovyöhyke sisältyi suunnitelmaan vuoden 1911 esityksen mukaisena, mutta tarkennettuna puistoreittien ja toimintojen osalta. ⁶

Suur-Helsingin asemakaava vuodelta 1915 ulottui edellistä kaupunkisuunnitelmaa laajemmalle alueelle ja sisälsi Munkkiniemi–Haagan, Lauttasaaren ja Kulosaaren esikaupungit. Yksityiskohtaisessa suunnitelmassa esitettiin myös Keskuspuistosta alkava vihervyöhyke ja kansanpuistojen sekä kaupunkipuistojen verkosto. (Saarinen 1915, liitekartta)

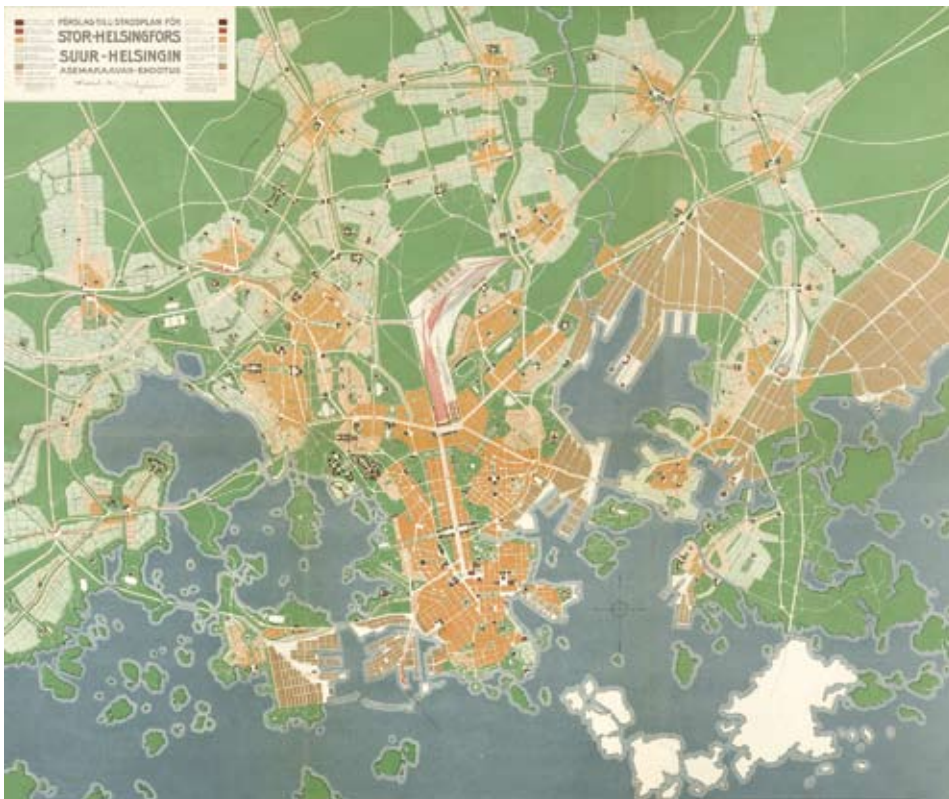
Yksityiskohta Suur-Helsingin asemakaavasta Kumpulan alueelta. Kumpulan kartanon päärakennuksen paikka on esitetty ympyrällä. Vallilanlaakso ehdotettiin rakennettavaksi ja kartanon pohjoispuolelle kaavailtiin laajaa vihervyöhykettä.

Pro Helsingfors 1918

Helsingin tulevaisuuden hahmottelu jatkui Jungin, Saarisen ja Einar Sjöströmin laatimassa *Pro Helsingfors* -suunnitelmassa, jonka tilasi ja rahoitti kauppaneuvos Julius Tallberg. Vuonna 1918 valmistunut suunnitelma oli huomattavasti laajempi kuin edeltävät kaupunkisuunnitelmat ja ulottui idässä Puotilaan ja lännessä Otaniemeen ja Leppävaaraan. Suunnitelmassa otettiin kantaa myös yksityisomistuksessa oleviin alueisiin, vaikka kunnalla ei ollut muuten mahdollista kaavoittaa niitä⁷. Maapoliittisesti *Pro Helsingfors* oli yritys sovittaa yhteen Helsingin kaupungin ja huvilakaupunkiyhtiöiden intressit, jotka olivat ajautumassa esikaupunkien kehityksen osalta vastakkain. Suunnitelmassa pyrittiin ratkaisemaan ongelmat hajakeskitysperiaatteella siten, että kaupungin kasvu suunnattaisiin pois keskusalueelta tytärkaupunkien kaltaisiin yhdyskuntiin, jotka yhdistettäisiin keskustaan raideliikenteellä.⁸ Töölönlahti esitettiin täytettäväksi ja rautatieasema siirrettäväksi Pasilaan. Teollisuuden ja kaupan tarpeita varten osoitettiin laajat satama- ja teollisuusalueet Lauttasaaren eteläosaan, Jätkäsaareen ja Viikkiin sekä pienet satamat Herttoniemeen, Koirasaareen ja Puotilaan.⁹

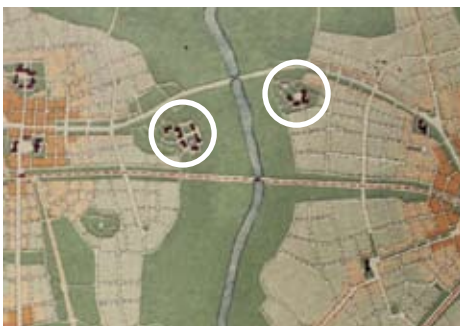
Kaupungin viherverkko esitettiin ensimmäistä kertaa laajana kokonaissuunnitelmana, joka perustui kaupunkia säteittäisesti jäsentäviin vihervyöhykkeisiin. Näistä erottuvat Keskuspuiston vihervyöhyke, Vantaanjoen varsi ja Mätäjoen varsi. Näiden lisäksi yhtenäisiä viheraluekokonaisuuksia muodostui Seurasaarenselän rannoille, Laajasalon itäosaan sekä Kumpulän kartanon ja Vanhankaupunginselän rannan tuntumaan. Viheralueita osoitettiin lisäksi esikaupunkiyhdyskuntien ympärille. Suunnitelma yhtenäisestä viherverkostosta oli huomionarvoinen ja sisälsi varhaisen idun myös myöhemmästä lähiöperiaatteesta, jossa asunalähiöitä ympäröivät vihervyöhykkeet. Suunnitelman mukaan puistot ja metsät muodostavat keskeymättä jatkuvan vyöhykkeen ja ne on kaikkialla, missä tämä on käynyt päinsä, ulotettu alas rantoihin asti. Lännessä on siten ylempänä mainittu Drumsön selkää ympäröivä puistovyö; idässä Vanhankaupunginselän ääressä kaunis Kumtähden laakso ja osa Wiikin luona olevasta ”lintujen paratiisista”, jotka haaroina ulkonevat tästä puistovyöhykkeestä, joka Lapinlahden ja Hakasalmen luona sekä Kaisaniemessä tunkeutuu kaupungin keskustaasta ja pohjoisessa haihtuu maaseudun vapaisiin kenttiin ja humiseviin metsiin¹⁰.

Pro Helsingfors -suunnitelma on mielenkiintoinen kartanoiden kannalta. Vaikka suunnitelma on yleispiirteinen, se sisältää hyvin yksityiskohtaisia ajatuksia kartanoympäristöjen jäsentymisestä kaupunkirakenteeseen. Suunnitelmasta erottaa tunnistettavasti monien kartanoiden rakennusryhmiä, jotka varattiin yleisiksi rakennuksiksi. Vaikuttaa siltä, että kartanot otettiin huomioon kaupunkisuunnittelussa ja nähtiin niiden tuovan lisäarvoa kaupunkirakenteelle. Tuomarinkylä ja sitä lähellä oleva Tapaninkylän kartano erottuvat yksityiskohtina Vantaanjoen vihervyöhykkeen reunalla ja Talin kartanon rakennusryhmä

Bertel Jungin ja Eliel Saarisen laatima Pro Helsingfors -suunnitelma vuodelta 1918 oli ensimmäinen kattava kokonaissuunnitelma Helsingin laajenemisesta. Kaupungin kasvu ohjattiin keskustaa nauhamaisesti ympäröiviin puutarhakaupunkiyhdyskuntiin. Suunnitelman erityispiirteenä oli yhtenäinen viherverkko, johon kuuluivat säteittäiset vihervyöhykkeet ja esikaupunkeja erottavat kapeat vihernauhat.

(Helsingin kaupunginarkisto, Kaupunkisuunnitteluviraston asemakaavaosaston kartat¹¹)

Pro Helsingfors -suunnitelma oli hyvin yksityiskohdainen ja esitti Tuomarinkylän pihasommitelman ja yleisiksi rakennuksiksi varatut kartanorakennukset. Tuomarinkylästä itään näkyy Tapaninkylän kartanoryhmä.

Talin aluetta kuvaava yksityiskohta Pro Helsingfors -suunnitelmasta. Kartanoympäristö esitettiin osana Mätäjoen viheraluekokonaisuutta.

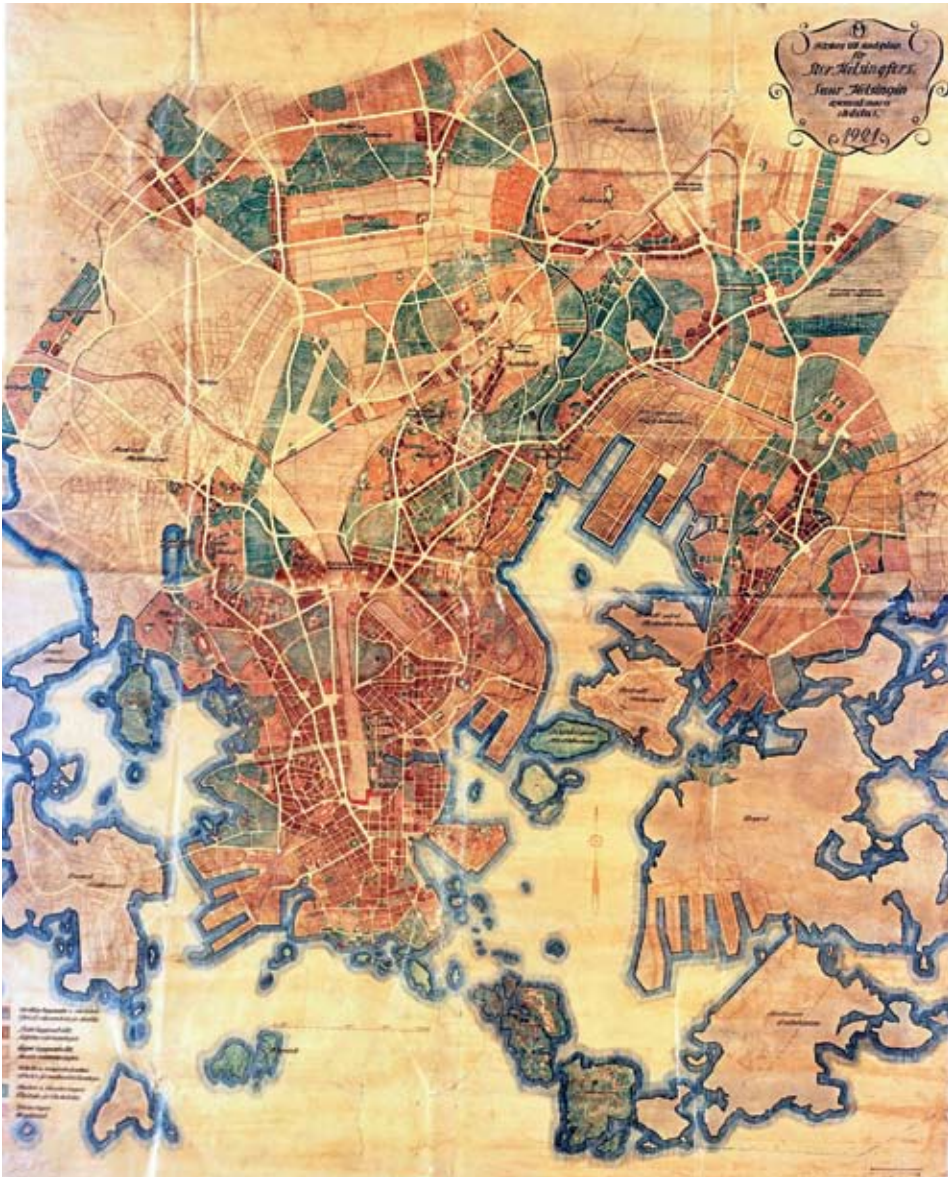
läntisen viheralueen kupeessa. Monet kartanoympäristöt esitettiin osana viheralueita. Tullisaari, Stansvik, Degerö, Jollas ja Herttoniemen kartanoalue osoitettiin viheralueiksi. Meilahden kartano ja huvila-alue kuuluivat Seurasaaren puistoalueeseen. Kumpulnan kartanon laakso liittyi Vanhankaupunginselän viheralueisiin. Pukinmäen kartanomaisema sisältyi Vantaanjoen vihernauhaan.

Birger Brunilan kaupunkisuunnitelmat 1920–40-luvuilla

Jungin jälkeen asemakaava-arkkitehtina toiminut Birger Brunila jatkoi kaupungin kokonaisvaltaista suunnittelua. Hänen johdollaan laaditut kaupunkisuunnitelmat vuosilta 1921 ja 1932 tukeutuivat aiempiin linjauksiin. Kartanoalueisiin vaikuttavia ratkaisuja olivat erityisesti satamien ja suurteollisuusalueiden sijoittaminen. Vuoden 1921 yleisasemakaavassa Viikkiin, Laajasalon eteläosaan ja Herttoniemeeseen esitettiin laajoja satama- ja teollisuusalueita. Vuoden 1932 suunnitelmassa Viikki ja Laajasalo säästyivät satamarakentamiselta ja teollisuus- ja satamatoiminta keskitettiin Herttoniemen kartanon tiluksille.¹² Uusien satamien ohella kaavailtiin 1920-luvun lopulta lähtien myös uutta lentokenttää. Useita vaihtoehtoisia paikkoja oli esillä: Strömsiä lähellä olleet pellot, Puotilan kartanoalue ja Viikin latokartanon maat. 1930-luvun alussa tutkittiin mahdollisuutta varata tarkoitukseen Tuomarinkylän maita, mutta kaupunginvaltuusto kannatti alueen osoittamista asutukseen ja ehdotti sen sijaan Tattarisuota, jonne kenttä sijoitettiin vuonna 1936.¹³

Brunilan aikana puistoverkostoa kehitettiin edelleen ja luotiin hahmo Helsingin nykyiselle viherverkolle. Brunila korosti puistojen merkitystä terveydelle ja viihtyisyydelle ja loi pohjan kaukonäköiselle puistopolitiikalle: *puisto- ja virkistysalueet nykyään muodostavat asemakaavan elimellisen osan ja ovat yhtä tärkeitä kaupungin kehitykselle kuin liikenneväylät, asuntokorttelit ja tehdasalueet*¹⁴. Jungin ideoimaa Keskuspuistoa ja sen jatkeena olevaa puistonauhaa kehiteltiin ja laajennettiin. Uusien maanostojen turvin keskeistä vihervyöhykettä suunniteltiin 1940-luvulla laajennettavaksi Vantaanjoen varteen Haltialan, Niskalan ja Tuomarinkylän kartanoiden alueille¹⁵. Keskuspuistoa täydentävä virkistysalue toteutuikin vuonna 1950, kun Haltialan ja Niskalan 300 hehtaarin alue varattiin Haltiavuoren ulkoilualueeksi¹⁶. Haltiavuoren kansanpuistoksi kutsutun ulkoilualueen perustamispäätös kuvaa hyvin virkistysalueisiin liittyneitä sosiaalisia tarpeita:

*Urheilu- ja retkeilylautakunta oli huomauttanut, että työajan lyhenemisen seurauksena oli vapaa-ajan vietto muodostunut tärkeäksi sosiaaliseksi kysymykseksi. Kun ulkoilulla oli siinä varsin huomattava sija, olisi kaupungin entistä enemmän pyrittävä edistämään asukkaitensa vapaa-ajan vieton mahdollisuuksia muodostamalla uusia kansanpuistoja*¹⁷.

Birger Brunilan laatimassa yleisasemakaavaehdotuksessa vuodelta 1921 Viikkiin, Herttoniemeen ja Laajasaloon esitettiin laajat satama-alueet. Keskuspuiston ohella Vantaanjoen vartta kehitettiin tärkeäksi puistovyöhykkeeksi. (Helsingin kaupunkiarkisto, kaupunkisuunnitteluviraston asemakaavaosaston kokoelma, Sinetti)

Toinen tärkeä puistovyöhyke alkoi Kumpulasta, jatkui Vantaanjokilaaksoa pitkin ja yhtyi Keskuspuistoon. Kolmas hahmoteltu vihernauha alkoi Kulosaaren kartanon ja Kivinokan viheralueelta ja jatkui pohjoiseen Viikin latokartanolle kohti Västersundomia. Neljäntenä merkittävänä puistovyöhykkeenä olivat läntiset rantapuistot Hietarannasta Meilahteen, Munkkiniemeen ja Talin kartanolle. Virkistysmahdollisuuksia tarjosivat lisäksi kansanpuistot ja retkeilysaaret: Seurasaari, Korkeasaari, Tullisaari, Mustikkamaa, Mustasaari, Pihlajasaari, Varsasaari ja Satamasaari. Myös 1930-luvun lopulla ostettua Stansvikin kartanoaluetta suunniteltiin alkuaan ulkoilupuistoksi.¹⁸ On merkillepantavaa, että kartanoympäristöillä oli keskeinen asema viherverkossa jo 1940-luvulla. Suuri osa niistä oli kaupungin omistuksessa ja siten helppo varata puistokäyttöön. Lisäksi kartanoiden puistomaiset ympäristöt soveltuivat erinomaisesti virkistysalueiksi.

Kaupungin viherverkko sai runkonsa Birger Brunilan aikana. Vuoden 1945 puistovyöhykeitä esittävässä kartassa viheralueet on merkitty karttaan mustalla, valtion maat ruudutuksella ja hautausmaat pisterasterilla. Tärkeimmät vihervyöhykkeet olivat pohjoiseen laajentunut Keskuspuisto, Vantaanjoen varren viheralueet, Kulosaaresta Viikkiin ulottuva puistovyöhyke ja läntiset rantapuistot Hietarannasta Talin kartanolle. Näitä täydensivät retkeilysaaret ja Stansvikin sekä Tullisaaren kartanoalueet. (Brunila 1945, 51)

4.1.2 Viherverkko vuosien 1960 ja 1970 yleiskaavoissa

Yleiskaava 1960

Arkkitehti Olof Steniuksen johdolla laadittu yleiskaava vuodelta 1960 oli ensimmäinen lakisääteinen koko kaupungin kattava yleiskaava¹⁹. Suunnittelun pohjaksi laadittiin selvitys Helsingin seudun kallio- ja maaperästä sekä ilmastosta. Yleiskaavassa esitettiin yhtenäinen viheralueverkosto vuoden 1946 alueliitoksen myötä laajentuneessa kaupungissa. Tavoitteena oli kattaa monipuolisesti virkistyksen, liikunnan, urheilun ja lasten leikin tarpeet. Vihervyöhykkeinä hahmottuivat jo aiempien kaupunkisuunnitelmien tapaan Keskuspuisto, Vantaanjoen ja Mätäjoen varret, ranta-alueet ja Viikki–Kivikko, johon kuului vuonna 1959 perustettu Viikin luonnonsuojelualue²⁰. Kartanoiden alueet olivat olennainen osa viherverkkoa. Meilahti ja Tali olivat osa läntistä viheraluekokonaisuutta ja idässä viherverkkoon kuuluivat Kulosaari, Tullisaari, Stansvik, Herttoniemi ja Puotila. Pohjoisessa Pukinmäen ja Tuomarinkylän rantapellot sekä Haltiavuoren ulkoilualue olivat osa Vantaanjoen varren vihervyöhykettä.²¹

Vaikka viheralueet otettiin huomioon yleiskaavassa, niiden asema ei ollut kuitenkaan kovin turvattu, kuten seuraava ote kertoo: *Viheralueita on, kuten alussa mainittiin, varattu melko runsaasti, mutta tarkoituksena on, että ne erikoistapauksissa voisivat palvella muitakin kuin virkistystarkoituksia. Niinpä pitäisi viheralueilta voida vaatia tilaa erikoiskouluille, sairaaloille ja muille sellaisille suuremmille yleisille laitoksille, joiden sijoittamista varsinaisten asuntoalueiden ulkopuolelle pidetään sopivana*²². Haltialan ja Tuomarinkylän kartanoalueille osoitettiin varaukset yleisiä tarkoituksia varten. Myös valtion omistamia Viikin ja Malminkartanon alueita suunniteltiin rakennettavaksi.²³ Näistä Malminkartanon alueen kaavoitus käynnistyi jo 1970-luvulla.

Yleiskaava 1970

Yleiskaava 1970²⁴ ja siihen liittyvät selvitykset olivat edellistä yleiskaavaa huomattavasti perinpohjaisempia ja sisälsivät myös viher- ja virkistysalueita koskevan laajan osuuden. Tavoitteeksi asetettiin viheralueiden turvaaminen, toisiinsa kytkeytyvän viherverkoston säilyminen sekä kaavoittamattomien ranta-alueiden ja saarien varaaminen julkiseen käyttöön²⁵. Vapaa-alueiden tuli olla riittävän suuria, maisemallisesti yhtenäisiä ja ekologisesti elinkelpoisia. Lisäksi alueilla tuli olla erityisiä luonnonedellytyksiä virkistyskäyttöön.²⁶ Yleiskaavassa esitettiin ensi kertaa koko kaupungin kattava virkistysaluejärjestelmä toimintoineen. Keskuspuisto, Vantaanjokilaakso, Viikin laakso ja ranta- sekä saaristoalueet

Helsingin yleiskaavaehdotuksessa 1960 esitettiin lähiöperiaatteen mukaisesti viheralueiden erottamat asunalähiöt, joita yhdistivät raide- ja autoliikenteen väylät. Haltialan ja Tuomarinkylän kartanoalueet kaavailtiin varattaviksi yleisiä tarkoituksia varten. (Yleiskaavaehdotus 1960, ote)

Vuoden 1970 yleiskaava pyrki maankäytön tehostamiseen erityisesti raideliikenteen varrella. Moni kartanoalue oli muutoksen kohteena. Kumpulan ja Viikin kartanoalueet osoitettiin maankäytön selvitysalueiksi (vaakaviivoitus). Myös useiden siirtolapuutarhojen asema oli uhattu.

(Tarkistettu maankäyttö v. 1980. Yleiskaavaehdotus 1970, ote)

osoitettiin seudullisiksi vapaa-alueiksi. Näitä täydensivät alueelliset puistot, joihin oli esitetty tärkeimmät liikunnan toimintapistet. ²⁷ Useaan kartanoympäristöön ehdotettiin ulkoilun tukikohtia. Kulosaaren, Tullisaaren, Stansvikin, Puotilan, Rastilan ja Tuomarinkylän kartanoon esitettiin ulkoilun tukipistettä. Tuomarinkylään ehdotettiin lisäksi hevosurheilukeskusta. Talin ja Malminkartanon läheisyyteen kaavailtiin urheilukeskusta ja Paloheinään Haltiavuori–Niskalan talviurheilukeskusta. ²⁸

Vuoden 1970 yleiskaavan alkuvaihe ei sisältänyt rakennetun ympäristön ja maiseman suojelun näkökulmaa. Valtavaan kasvutavoitteeseen perustunut kaava toi mukanaan rakentamispaineita erityisesti raideliikenteen varrella. Pääradan ja tulevan metroradan varren pientaloalueita ehdotettiin tiivistettäväksi ja vanhaa rakennuskantaa korvattavaksi uudella. Metropäätöksen lisäksi kasvun tavoittelu näkyi myös autoliikenneverkon suunnittelussa. Kaavan pohjaksi teetetyssä liikennesuunnittelutoimisto Smith-Polvisen suunnitelmassa vuodelta 1968 ehdotettiin maisemaa merkittävästi muuttavia moottoriteitä, jotka kuljivat Seurasaaren selän yli, Vantaanjoen varressa ja Kruununhaasta Laajasaloon. ²⁹ Liikennesuunnitelmaa kuitenkin kritisoitiin kiivaasti eikä sitä hyväksytty jatkokehittämisen lähtökohdaksi.

Myös kartanomaisemiin kohdistui laajoja rakennussuunnitelmia. Kumpulan, Viikin ja Nordsjön kartanomaisemakokonaisuudet osoitettiin maankäytön selvitysalueiksi ³⁰. Kartanoiden maille syntyneiden siirtolapuutarhojen asema oli erityisen uhattu. Kulosaaren kartanon viereen Herttoniemen siirtolapuutarhaan ja Talin siirtolapuutarhan kupeeseen esitettiin rakentamista ³¹. Tarkistetussa yleiskaavassa Herttoniemen siirtolapuutarhan rakentamisesta luovuttiin, mutta Tali jäi selvitysalueeksi. Vallilan siirtolapuutarhan asema jäi myös epävarmaksi, sillä sitä ei esitetty virkistysalueiden kartassa siirtolapuutarhana. ³² Selostuksessa lisäksi todettiin yleisesti, että siirtolapuutarhat *joutuvat vähitellen ainakin osittain väistymään keskeisen sijaintinsa vuoksi rakentamisen ja liikenneväylien alta* ³³.

4.1.3 Kulttuuriympäristöjen suojelun vahvistuminen 1970-luvulta lähtien

Kulttuuriympäristöselvitykset käynnistyvät

Voimakkaan kasvupaineen seurauksena nähtiin tarpeelliseksi käynnistää kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden kohteiden kattava selvitys Helsingin esikaupunkialueilla. Tämän tuloksena valmistui vuonna 1971 kaksi inventointia: Sirkka Valannon *Helsingin läntisten, pohjoisten ja koillisten kaupunginosien historialliset ja rakennustaiteelliset suojelukohteet* sekä Tapani Launiksen *Itäiset kaupunginosat: historialliset ja rakennushistorialliset suojelukohteet ja -alueet Helsingin itäisissä kaupunginosissa*. Näistä jälkimmäinen perustui Ritva Tuomen (myöh. Wäreen) itäisiä esikaupunkialueita koskevaan tutkimukseen³⁴ sekä Hanna Kronlöfin Kulosaarta käsittelevään tutkimukseen³⁵. Edellisiä inventointeja täydensi vielä Kai Linnilän ja Erkki Mäkiön *Rakennetun ympäristön kulttuurihistoriallinen tutkimus* vuodelta 1975³⁶. Samaan aikaan kartoitettiin Helsingin seutukaavaliitossa pääkaupunkiseudun kulttuurihistoriallisia kohteita³⁷.

Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston yleiskaavaosaston käynnistämät selvitykset loivat ensimmäisen kokonaiskatsauksen kulttuuriympäristöihin ja niiden suojelutarpeeseen. Selvitykset olivat myös vastareaktio rakennuskannan hallitsemattomaan purkamiseen. Esikaupunkeihin kohdistui laajoja rakentamispaineita, ja vapaa-alueet nähtiin potentiaalisena rakentamismaana.³⁸ Sirkka Valanto toteaa selvityksensä esipuheessa, että inventointi käynnistettiin liian myöhään. Voimakas kerrostalorakentaminen oli ehtinyt tuhota vanhaa asutusta. Siksi huvilakaupunginosia ja laajoja säilytettäviä rakennuskokonaisuuksia oli vain harvoja jäljellä.³⁹ Itäisten kaupunginosien selvitystä valmistelleen Tapani Launiksen mukaan varoittavana esimerkkinä seurattiin Espoon kartanoalueiden joutumista aluerakentamisen kohteiksi⁴⁰. Kulttuuriympäristöselvityksen taustalla oli pyrkimys kokonaisvaltaiseen suunnitteluun ja suojelun vakiinnuttamiseen osaksi kaupunkisuunnittelua. Uraauurtavasta lähestymistavasta huolimatta suojelun alkutaival oli Launiksen mukaan kuitenkin kivinen ja kaupungin kasvua ajavat tahot suhtautuivat suojelukysymyksiin varsin kielteisesti.⁴¹

1960–70-lukujen vaihteessa laaditut selvitykset olivat tärkeä käännekohta erityisesti esikaupunkialueiden kulttuurihistoriallisten arvojen tunnistamisessa. Kantakaupungin arvo-kohteista oli enemmän tutkimustietoa, ja niiden arvot olivat paremmin tiedostettuja. Esikaupunkien pientaloalueet, huvilat ja kartanot edellyttivät uusien arvottamiskriteerien kehittämistä.⁴² Tavoitteeksi asetettiin kokonaismiljöön suojelu ja erityisesti maisemaltaan herkkien ja omaleimaisten alueiden vaaliminen⁴³. Maiseman huomioon ottaminen oli

aikaansa edellä, sillä 1960-lukujen inventoinnit keskittyivät yleensä yksittäisiin kohteisiin eivätkä kulttuurimaisemaan kokonaisuutena ⁴⁴.

Kulttuuriympäristöselvitykset loivat pohjan kartanoympäristöjen ja myös niihin liittyvien maisemien suojeluperiaatteille. Itäisiä kaupunginosia koskevassa selvityksessä oli kiinnostava ehdotus alueellisten käyttösuunnitelmien laatimisesta kartanoalueille, virkistysalueille, rannoille ja saarille. Esitetyissä nk. *käyttökaavoissa* määriteltäisiin alueen käyttötarkoitus ja hoitotoimenpiteet. Selvityksessä linjattiin, että kartanoiden aluekokonaisuuksille tulisi etsiä käyttötarkoitus, joka turvaisi rakennusten kunnostamisen ja kokonaisuuteen – päärakennuksen, sivurakennusten ja puiston – säilymisen. *Kartanoalue tulee suojella ei vain museona, vaan siten, että alueelle etsitään tarkka käyttötarkoitus, jonka mukaisesti rakennukset entisöidään niin, että jatkuvan hoidon ja käytön ansiosta rakennukset myös säilyvät hyvässä kunnossa* ⁴⁵. Selvitys sisältää myös tavoitteen kartanoalueiden virkistyskäytön kehittämistä ja alueiden hankkimisesta kaupungin tai kaupungin hyväksymän yhteisön käyttöön ”kollektiivitoiminnan tukikohdiksi” ⁴⁶. Puotilan kartanoalueelle ehdotettiin koko kaupunginosan virkistyskeskusta. Yksityisomistuksessa olevaa Degerön kartanoa esitettiin julkiseen käyttöön nuorisokeskukseksi tai veneilytoimintaan. ⁴⁷

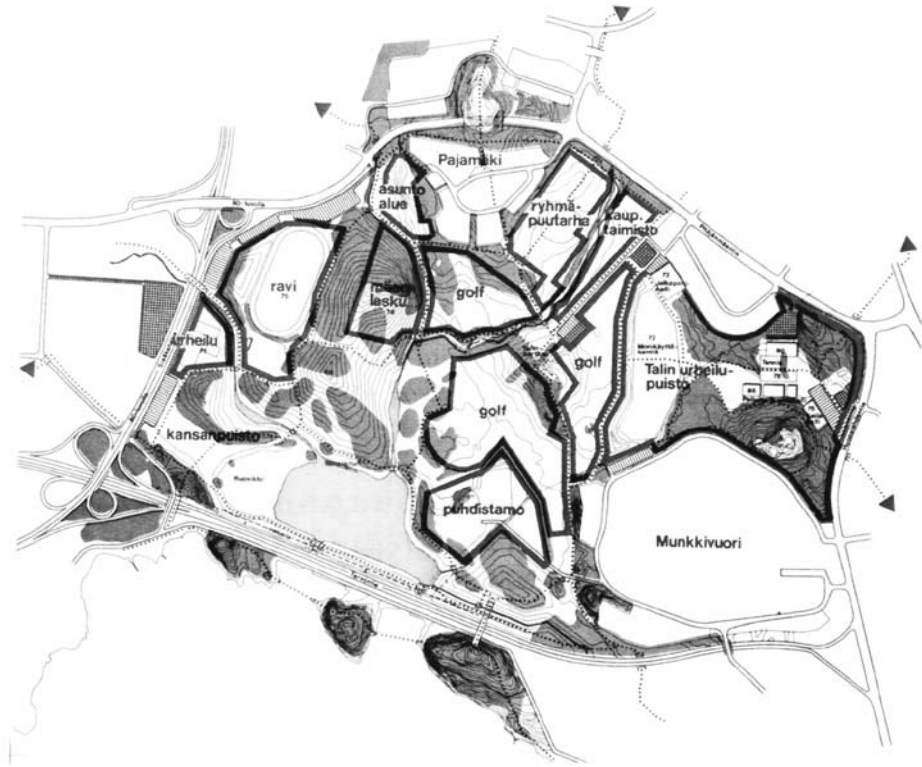
Lähes kaikki alueen kartanot esitettiin suojeltaviksi. Nordsjön tilan kokonaisuuteen arvioitiin rappeutumisen vuoksi menetetyksi. Rastilan kartanoa ei nähty tarpeelliseksi suojella eikä Yliskylän ja Strömsin tiloja mainittu ollenkaan selvityksessä. ⁴⁸ Kulosaaren ja Kivinokan kokonaisuudelle sekä Puotilan kartanoalueelle esitettiin kiireellisesti kokonaisu suunnitelman laatimista ⁴⁹. Läntisten, pohjoisten ja koillisten kaupunginosien selvitykseen otettiin mukaan kaikki kartanot ja myös niiden maisemakokonaisuudet. Erityistä huomiota kiinnitettiin Vantaanjoen ja Mätäjoen avaran peltomaiseman säilyttämiseen ⁵⁰. Merkittävimmiksi arvioidut kartanot Tuomarinkylä, Munkkiniemi, Tali ja Lauttasaari esitettiin säilytettäväksi ⁵¹. Vähemmän merkittäviksi arvioitujen kartanoiden Malminkartanon, Pukinmäen, Niskalan, Fallkullan sekä Talin siirtolapuutarhan kohdalla esitettiin, että säilyttäminen olisi toivottavaa ⁵².

Virkistysalueiden yleissuunnittelu alkaa

Vuoden 1970 yleiskaavan jälkeen nähtiin tarpeelliseksi tutkia viheralueita laajempina kokonaisuuksina ja selvittää tarkemmin vapaa-alueille sijoittuvaa rakentamista. Virkistysaluesuunnittelu otettiin tasavertaiseksi sektoriksi muun maankäyttösuunnittelun ja liikennesuunnittelun rinnalle⁵³. Tämä näkyi myös organisaatiossa: asemakaavatoimistoon perustettiin maisematoimisto, jonka johtoon nousi maisema-arkkitehti Göran Engroos⁵⁴. Vuosina 1971–1972 laadittiin MaTaPuPu:n eli Malmi–Tapanila–Pukinmäki–Puistolän, Iso-Huopalahden, Haaga–Vantaan, Vantaanjoen ja Keravanjoen alueen sekä itäisten ranta-alueiden virkistysaluesuunnitelmat. Samoihin aikoihin valmistui myös koko Helsingin kattava maisemainto ja -analysointi, jonka tavoitteena oli tuottaa lähtötietoja nopeasti etenevälle kaavoitukselle ja turvata virkistysalueiden riittävyys⁵⁵. Näiden jälkeen valmistui vielä Keskuspuiston osayleiskaava vuonna 1974 ja Keskuspuiston pohjoisosan yleissuunnitelma vuonna 1979⁵⁶.

Virkistysalueiden yleissuunnitelmat ovat kiinnostavia kartanoiden kannalta, sillä ne loivat pohjan kartanoympäristöjen käytölle ja vahvistivat niiden asemaa viherverkossa. Virkistyskäytöltään merkittävimmäksi arvioitiin **Vantaanjokilaakso**, jonka asema korostuisi MaTaPuPu:ssa esitetyn tiivistämisen myötä. Maisema-arkkitehti Katri Luostarisen sekä arkkitehtien Reima Pietilän ja Raili Paatelaisen laatiman suunnitelman (1971) tavoitteena oli kehittää jokilaakson virkistyskäyttöä lisäämällä toimintoja ja kevyen liikenteen reittejä. Tuomarinkylä–Haltialan kartanomaisema pyrittiin säilyttämään mahdollisimman yhtenäisenä ja laajana. Suunnitelmassa tutkittiin uuden pääväylän ja liittymän sijoittamista Tuomarinkylän ja Haltialan väliin. Tielinjan sijoittaminen Torpparinmäen pohjoispuolelle arvioitiin maisemallisesti huonoksi vaihtoehdoksi, minkä vuoksi päädyttiin eteläisempään vaihtoehtoon. Myös suuresta eritasoliittymästä Vantaanjoen ja Keravanjoen mutkassa luovuttiin.⁵⁷

Tuomarinkylän kartanon alueella rakentaminen oli määrä sopeuttaa arvokkaaseen suoje-lukohteeseen, ja uuden toiminnan mitoittamisen lähtökohdaksi määriteltiin alueen sietokyky⁵⁸. Kartanomuseon ja ratsastustoiminnan lisäksi alueelle ehdotettiin muita vapaa-ajan toimintoja, vinttikoirarataa, jalkapallokenttiä ja kanootti- ja venevuokrausta⁵⁹. Niskalan ja Haltialan tilan alueelle kaavailtiin hevosurheilukeskusta raviratoineen⁶⁰. Myöhemmin ravirata päädyttiin sijoittamaan Iso-Huopalahden alueelle⁶¹. Jokivarteen esitettiin yhtenäisen kevyen liikenteen reitti ylityspaikkoineen. Suunnitelma sisälsi myös varhaisen ehdotuksen maisemapelloista. Pelloille ehdotettiin monipuolista käyttöä erilaisina riistapeltoina, laitumina, maisemapeltoina ja rehupeltoina. Perinteinen viljanviljely esitettiin keski-tettäväksi kartanon läheisyyteen.⁶²

Iso-Huopalahden yleissuunnitelmassa vanha kaatopaikka muutettiin ulkoilualueeksi, Talin kartanon alueelle sijoitettiin urheilukeskus ja Vermon alueelle ravirata.

(Iso-Huopalahti. Yleissuunnitelma 1971. Helsingin virkistysalueiden suunnittelusta 1975, 35)

Haaga–Vantaan virkistysaluesuunnitelmassa (1971) Malminkartanon kulttuurimaisema esitettiin alueen tärkeimmäksi ulkoilupuistoksi ja virkistyskeskukseksi. Selvityksen mukaan kartano oli muista alueista edukseen erottuva kulttuurimiljö, kestävä ekosysteemi ja siten käyttökelpoista puistoaluetta⁶³. Kartanoympäristöä ehdotettiin ulkoilualueeksi, ja rakennuksiin kaavailtiin kesäkahvilaa tai museota. Lähelle esitettiin uimalaa ja urheilukenttiä.⁶⁴ **MaTaPuPu**:n virkistysaluesuunnitelmassa (1972) tärkeänä tavoitteena oli Longinojan laakson kehittäminen tiivistyvän kaupunginosan keskuspuistoksi. Fallkullan tilalle ehdotettiin ulkoilun tukipistettä, kesäkahvilaa, museota, kotieläintarhaa ja ponitalia.⁶⁵ Myös **itäisen rantavyöhykkeen** virkistysuunnitelmassa (1972) kaavailtiin ulkoilun tukikohtia useisiin kartanoihin: Stansvikiin, Herttoniemeen, Tullisaareen, Jollakseen ja Villinkiin⁶⁶.

Iso-Huopalahden yleissuunnitelmassa vuodelta 1971 pyrittiin turvaamaan alueen säilyminen virkistyskäytössä ja muuttamaan vanha kaatopaikka ulkoilualueeksi. Talin kartanon alueelle kaavailtiin urheilukeskusta, johon esitettiin jalkapallohalli ja lisäksi jalkapallokenttiä entiselle laukkaradalle. Maisema-arkkitehti Leena Iisakkilan laatimassa maisemasuunnitelmassa kiinnitettiin huomiota kartanomaiseman arvokkaiden piirteiden suojeluun ja esitettiin Talin kartanopuiston restaurointia ⁶⁷. Golfkentän, siirtolapuutarhan ja kaupungin taimiston aluetta ehdotettiin muutettavaksi nykyistä julkisemmaksi johtamalla alueen läpi ulkoiluteitä ja perustamalla alueelle virkistyskeskuksen toimipiste ⁶⁸. Yhteistyössä Espoon kauppalan kanssa laadittu suunnitelma ulottui myös Vermon alueelle, johon kaavailtiin Helsingin seudun keskusravirataa purettavan Käpylän radan tilalle. Vaihtoehtoisena sijaintipaikkana tutkittiin Niskalan aluetta, mutta lopulta päädyttiin Vermoon, joka oli liikenteellisesti paremmin saavutettavissa. ⁶⁹

Esikaupunkialueiden yleiskaava 1978

Kantakaupungin osayleiskaava 1976 ja esikaupunkialueiden yleiskaava 1978 kiteyttivät lopulta kartanoympäristöjen suojeluperiaatteet. Molemmat kaavat sisälsivät erillisen rakennetun ympäristön suojelua koskevan liiteraportin, jonka pohjana olivat 1970-luvun alussa julkaistut inventoinnit. Kantakaupunkia koskeva selvitys sisälsi kaksi kartanoaluetta: Meilahden ja Kumpulan. Meilahden huvila-alue ja siihen sisältyvä kartanoalue esitettiin kulttuurihistoriallisesti rakennussuojelualueeksi, joka todettiin erityisen arvokkaaksi ja ehdotettiin suojeltavaksi asemakaavalla. Kumpulan kartano osoitettiin rakennussuojelualueeksi, jota koskivat lievemmat suositukset rakennusten kunnostamisesta ja rakennusten tarpeettoman purkamisen estämisestä. ⁷⁰

Esikaupunkien yleiskaavassa 1978 esitettiin tavoitteeksi, että säilytettäviä ja suojeltavia kohteita kehitetään yhtenäisinä, aikakautensa kuvaavina ja yhteiskuntaa palvelevina kokonaisuuksina ⁷¹. Yksittäisten kohteiden sijaan pyrittiin säilyttämään alueellisia kokonaisuuksia, minkä vuoksi yhtenä valintakriteerinä käytettiin miljööarvoa – kohteen liittymistä ympäristökokonaisuuteen. Rakennettujen ympäristöjen ohella suojeltaviksi aluetyypeiksi ehdotettiin myös siirtolapuutarhoja, kansanpuistoja, kulttuurihistoriallisesti merkittäviä puistoja sekä historiallisia tieosuuksia, mikä kertoo suojelunäkökulman huomattavasta laajenemisesta. ⁷²

Esikaupunkien yleiskaava sisälsi ensimmäistä kertaa erillisen raportin ja kartan esikaupunkialueiden suojelun suosituksista. Kartanorakennukset sisällytettiin kulttuurihistoriallisen rakennussuojelun yksittäisten kohteiden joukkoon (luokka 1). Kartanoalueet puistoinneen ja peltoineen kuuluivat kulttuurihistoriallisen rakennussuojelun alueisiin (luokka 2).

Molempia luokkia koskivat suositukset, joiden mukaan asemakaavaan oli sisällytettävä merkintä historiallisesti tai rakennustaiteellisesti arvokkaasta kohteesta ja kaavasta oli hankittava lausunto museovirastolta ⁷³. Huomattavaa on, että yleiskaavassa esitettiin ensimmäistä kertaa tarkat rajaukset, jotka pyrkivät maisemakokonaisuuksien säilyttämiseen. Laajimmat suojelualueet olivat Tuomarinkylä–Haltialan, Viikin, Malminkartanon, Talin, Kulosaari–Kivinokan, Longinojanlaakson, Villingin ja Tullisaaren sekä Stansvikin kartanomaisemat. Suojelu koski rakennusten lisäksi kartanoiden puisto- ja peltoalueita sekä huomattavia puukujia. Myös historialliset tielinjaukset esitettiin suojeltaviksi. Näiden joukossa olivat Tuomarinkylä–Haltialan alueella Laamannintie, Oulunkylästä Tuomarinkylään johdettava Mikkolantie sekä Viikin alueen tie. ⁷⁴

Esikaupunkien yleiskaavassa 1978 jatkettiin myös virkistysaluejärjestelmän kehittämistä. Kun aiemmissa yleiskaavoissa oli vain yksi viheraluetyyppi, uudessa kaavassa viheralueet jaettiin käytön ja luonteen mukaan kolmeen luokkaan. Virkistysalueiden lisäksi esitettiin luonto- ja maisemakokonaisuuksia, jotka varataan virkistykseen. Tällaisia olivat Tuomarinkylä–Haltialan peltoalue ja Villingin saari. Lisäksi kaavassa erotettiin arvokkaat luonnonalueet, jotka varataan virkistykseen tietyin rajoituksin. Näitä olivat esimerkiksi Stansvikin niemi, Tullisaaren länsiosa, Talin kartanoon liittyvä Mätäjoen varren metsikkö ja Tuomarinkylän Lystikukkula. ⁷⁵

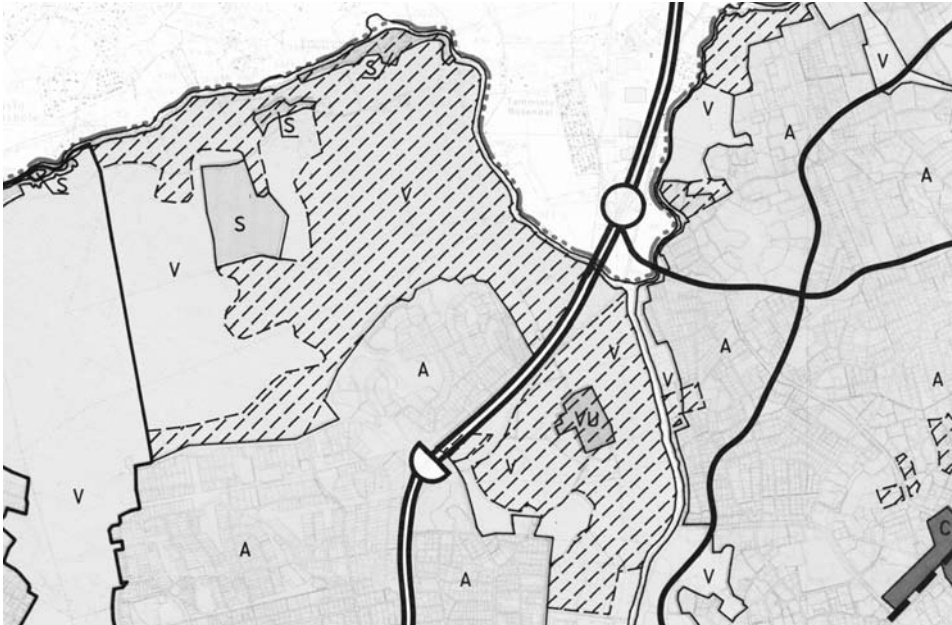
Kulttuurimaiseman suojelun vahvistuminen yleiskaavassa 1992

Rakennussuojelun asema vahvistui vuonna 1985 voimaan tulleessa uudessa rakennussuojelulaissa ja uudistetussa rakennuslaissa. Näiden tavoitteena oli *liittää rakennuskulttuuri osaksi normaalia kaavoitus- ja rakennustoimintaa. Rakennussuojelu ei saisi enää jäädä yllättäväksi ja liian myöhään vireille saatetuksi pyrkimykseksi* ⁷⁶. Käytännössä suojelukohteiden säilyminen oli turvattava asemakaavamääräyksen ja esittämällä suojeltaville rakennuksille sopivia käyttötarkoituksia. Lain tavoitteena oli laajentaa rakennussuojelu koskemaan rakennetun ympäristön kokonaisuutta, mikä merkitsi myös maisemallisten arvojen huomioon ottamista. ⁷⁷

Esikaupunkien yleiskaavaa varten tuotettua aineistoa täydennettiin vuonna 1986 laaditulla selvityksellä *Suosituksia rakennussuojelukohteille esikaupunkialueilla* ⁷⁸. Raportissa selvitettiin suojelukohteiden kaavoitustilannetta ja esitettiin toimenpiteitä suojelun toteuttamiseksi niissä kohteissa, joissa ei ollut asemakaavaa tai suojelumääräykset olivat puutteellisia ⁷⁹. Kymmenestä kartanosta puuttui kokonaan asemakaava ja kahdessa kohteessa, Puotilan ja Fallkullan kartanoalueella, asemakaavassa oli liiaksi rakennusoikeutta ⁸⁰. Kuudessa kohteessa rakennusten suojelu oli toteutettu asemakaavalla: Pukinmäessä, Tu-

Esikaupunkien yleiskaavan 1978 liitekartassa osoitettiin aluerajauksin ensimmäistä kertaa säilytettävät maisemakokonaisuudet. Tuomarinkylä–Haltialan kartanomaiseman rakennukset, pellot, puukujat ja historialliset tiet esitettiin säilytettäväksi. (Esikaupunkialueiden yleiskaava 1978, liitekartta 7, rakennetun ympäristön suojeleu, ote)

Yleiskaavassa 1992 kulttuurihistoriallisesti arvokkaat alueet osoitettiin ensimmäistä kertaa pääkartalla. Esimerkkinä Haltiala–Tuomarinkylän vinorasterilla merkitty arvomaisema. (Yleiskaava 1992, ote)

marinkylässä, Jollaksessa, Degerössä, Lauttasaassa ja Yliskylässä. Selvityksessä kiinnitettiin lisäksi huomiota kohteisiin, jotka tarvitsivat kiireellistä kunnostusta. Näiden joukossa olivat Pukinmäen, Strömsin, Fallkullan ja Stansvikin kartanon rakennukset ja Niskalan tilan päärakennus sekä lukuisat sivurakennukset.⁸¹ Tyhjillään, vailla käyttötarkoitusta oleviin rakennuksiin, kuten Yliskylän päärakennukseen ja Tullisaassa sijaitsevaan Acktén huvilaan, kiinnitettiin myös huomiota ja esitettiin niitä julkiseen, rakennusten arvolla sopeutamaan käyttöön⁸².

Vuoden 1992 yleiskaavassa kehiteltiin eteenpäin edellisessä yleiskaavassa määriteltyjä kartanoympäristöjen suojeluperiaatteita. Kulttuurimaiseman suojeluun kiinnitettiin aiempaa enemmän huomiota ja korostettiin maisemallisten arvojen merkitystä. Kulttuurihistoriallisesti arvokkaat alueet osoitettiin ensimmäistä kertaa yleiskaavan pääkartalla. Niitä koski määräys, jonka mukaisesti kohteissa tapahtuvat muutokset tulee tehdä niin, että alueen kulttuurihistoriallisia, rakennustaiteellisia tai kaupunkikuvallisia ominaispiirteitä ei turmella⁸³. Ero on oleellinen verrattuna edelliseen yleiskaavaan, jossa arvoalueet esitettiin suosituksina erillisellä kartalla. Yleiskaavassa 1992 perinteisen rakennuskulttuuri-luettelon rinnalle laadittiin lisäksi lista suojeltavista maisemakokonaisuuksista. Mukaan tulivat ensimmäistä kertaa myös rannat, joilla oli kulttuurihistoriallista, kaupunkirakenteellista tai maisemallista arvoa.⁸⁴ Suojelulle oli luotava edellytykset kaavoituksella, ja alueille oli laadittava kehittämissuunnitelma. Lisäksi linjattiin, että arvoja heikentävää tiivistämistä ei sallita ja uudisrakentamisen tulee sopeutua paikan ominaispiirteisiin⁸⁵.

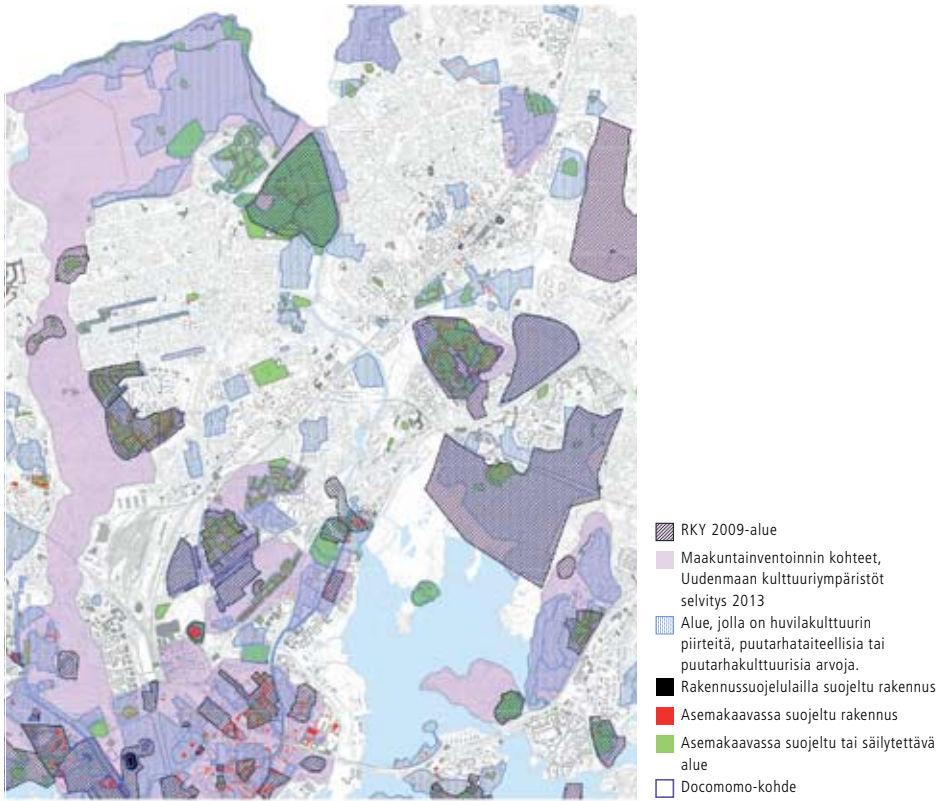
Yleiskaavan 1992 virkistystä koskevassa raportissa todettiin, että kartanoalueilla on merkittävä asema Helsingin maisemassa, ja ne edustavat viimeisinä esimerkkeinä luonnontaloustalouden aikakautta. Tavoitteeksi asetettiin, että kartanomaisemaa suojeltaessa olisi rakennusten lisäksi säilytettävä myös ympäristö: piha, puutarha, puistometsä, puukujan- teet sekä tilaa ympäröivä lähipelto.⁸⁶ Pyrkimyksenä oli turvata riittävä väljyys kartanoiden ja maatilojen ympärillä ja säilyttää ne oikeassa ympäristössään. Kaavaselostuksen mukaan aluerajaukset ovat tulkintakysymyksiä, ja oleellisempaa on, mitä ja millä tavalla maiseman rajakohtiin rakennetaan⁸⁷. Avoimen maisematilan merkitys otettiin esille erillisessä teemakartassa⁸⁸. Arvokkaiksi avoimiksi maisematiloiksi nostettiin Haltialan ja Tuomarinkylän pellot Vantaanjokilaaksossa, Viikin maatalousmaisema, Longinojanlaakso sekä Vartiokylänlahden peltoalueet⁸⁹.

4.2 HELSINGIN KARTANOMAISEMIEN NYKYISET SUOJELUN KEINOT

4.2.1 Lakisääteinen ja kaavallinen suojelu

Helsingin kartanoympäristöjen säilyminen on ollut kaukonäköisen kaupunkisuunnittelun ja pitkäjänteisen suojelun tulosta. Omalta osaltaan säilymistä on tukenut myös kaupungin omistus, jonka ansiosta kartanoalueiden kehittäminen on voinut tapahtua suunnitelmallisesti. 1970-luvulla alkanut kartanorakennusten suojelu on laajentunut koskemaan koko maisemaa. Kartanoiden merkitys on tunnistettu Helsingissä usealla kaavatasolla, ja erityisesti valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen, nk. **rky-kohteiden** ⁹⁰ status on vahva ⁹¹. Museoviraston laatima rky-inventointi muodostaa pohjan valtakunnallisille alueidenkäyttötavoitteille kulttuuriympäristön osalta ⁹². Vuonna 2009 päivitetty luettelo sisältää Tuomarinkylän kartanomaiseman peltoineen, Herttoniemen kartanon puistoineen, Meilahden huvila-alueen kartanoineen, Herttoniemen siirtolapuutarhan sekä Helsingin höyrylaivareittien huvila-asutuksen, jonka laajaan aluerajaukseen kuuluvat Tullisaaren, Stansvikin, Degerön, Jollaksen ja Villingin kartanot. Myös Östersundomin kartanomaisema Sipoon liitosalueella on luettelossa. ⁹³

Vuonna 1993 julkaistussa edellisessä rky-selvityksessä kartanoita oli mukana useampia kuin uudessa luettelossa. Selvitys sisälsi edellä mainittujen kohteiden lisäksi myös Munkkiniemen kartanon, Talin kartanon ja siirtolapuutarhan sekä Viikin latokartanon ⁹⁴. Kohteiden poisjääntiin vuoden 2009 luettelosta vaikuttivat useat syyt. Painopiste siirtyi kohti uudempaa rakennusperintöä, minkä vuoksi osa vanhempaa kulttuuriperintöä edustavista kohteista rajattiin ulos ⁹⁵. Yhtenä rajausperusteena olivat myös kartanoita koskevat valtakunnallisen merkittävyyden kriteerit. Koska Helsingin kartanoiden merkittävyyttä arvioitiin kaikkien Suomen kartanoiden joukossa, Munkkiniemen ja Talin kartano eivät yltäneet listalle ⁹⁶. Myös alueilla tapahtunut muutos vaikutti kohteiden valintaan. Viikin kartanoympäristö jäi pois alueen voimakkaan rakentamisen vuoksi. Sen sijaan 1930–1950-luvuilla toteutettu Viikin opetus- ja koetila sekä siihen liittyvä peltomaisema otettiin mukaan. Kulttuurimaiseman käytön jatkuvuus olikin valinnan painavimpana kriteerinä ⁹⁷. Viikissä varsinaisen kartanoympäristön rajaaminen rky-alueen ulkopuolelle vaikuttaa kuitenkin epäjohdonmukaiselta, sillä juuri latokartano loi pohjan kulttuurimaiseman ja myös opetustilan syntymiselle.

Kartanoympäristöjen arvo on tunnustettu monella tasolla: valtakunnallisesti, maakunnallisesti ja asemakaavasuojelussa. Ote helsinkiläisten kulttuuriympäristöjen arvotihentymäkartasta vuoden 2015 yleiskaaavan liiteraportissa. (Työstetty pohjakartasta Salastie et al. 2014, 36–37)

Museoviraston rky-inventoinnin lisäksi ympäristöministeriö on laatinut selvityksen **valtakunnallisesti arvokkaista maisema-alueista** ⁹⁸. Vantaanjokilaakson vuonna 1995 määriteltyyn maisema-alueeseen sisältyy useita kartanoalueita: Helsingissä Haltialan, Niskalan ja Tuomarinkylän kartanomaisemat sekä Vantaan puolella Linna, Königstedt, Katrineberg, Mejlby ja Backas ⁹⁹. Vuonna 2014 valmistuneessa tarkistetussa rajausehdotuksessa Paloheinän golfkenttä ja Vantaan puolelle Tammistoon rakennetut kerrostalot jätettiin rajauksen ulkopuolelle ¹⁰⁰.

Uudenmaan liiton laatima kulttuuriympäristöselvitys vuodelta 2012 nosti esille valtakunnallisesti merkittävien kohteiden lisäksi myös useita **maakunnallisesti arvokkaita** kartanomaisemia. Näihin lukeutuvat Munkkiniemen kartanon päärakennus ja puisto osana Laajalahden kulttuurimaisemaa sekä Kivinokan kansanpuiston ja Kulosaaren kartanon muodostama kokonaisuus. Maakunnallisesti arvokkaaksi kohteeksi nostettiin myös Talin

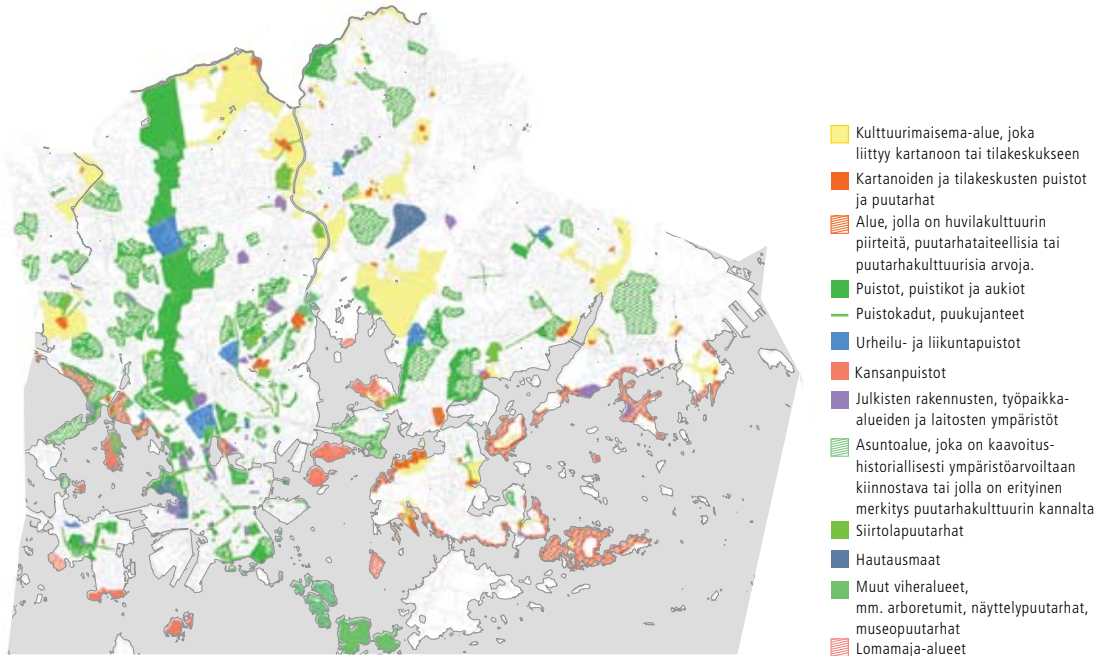
siirtolapuutarha, mutta ei kartanomaisemaa, vaikka sillä on mielenkiintoa sekä kartano-
na että historiallisena liikuntaympäristönä. Maakunnallisesti arvokkaaksi arvioitiin myös
Lauttasaaren kerrostaloalue, jonka vanhimpana kerrostumana ovat kartano ja kesähuvi-
lat. Malminkartanon lähiön alueeseen sisällytettiin Malminkartanon puustelli ja Keski-
Vuosaaren arvokkaaseen lähiöön Nordsjön kartanoalue. ¹⁰¹ Maakunnallisesti arvokkaiden
alueiden status on kuitenkin osoittautunut käytännössä huomattavasti heikommaksi kuin
valtakunnallisesti arvokkaiden alueiden ¹⁰².

Helsingin kartanoympäristöjä on suojeltu myös rakennussuojelulailla ja -asetuksella, luon-
nonsuojelulailla ja muinaismuistolaililla. Helsingissä Munkkiniemen kartano puistoineen
on suojeltu **rakennussuojelulailla** ja Viikin latokartano valtion omistamien rakennus-
ten suojelua koskevalla **asetuksella** ¹⁰³. Tämän lisäksi kartanoalueita on suojeltu kiin-
teitä muinaisjäänneksiä koskevalla **muinaismuistolaililla**. Muinaismuistolaililla on suojeltu
lukuisia historiallisia asuinpaikkoja kartanoalueilla. Näitä ovat Herttoniemi, Kumpula,
Puotila, Degerö, Yliskylä, Tullisaari, Jollas, Villinki, Haltiala, Niskala, Tuomarinkylä, Tapa-
ninkylä, Oulunkylä, Tali, Munkkiniemi, Malminkartano, Nordsjö, Pukinmäki, Viikki ja
Östersundomin kartanot. ¹⁰⁴

Luonnonsuojelulain piiriin kuuluu Niskalan tilan puulajipuisto, jonka perusti Tuomarinkylän
kartanon isäntä Jakob Kavaleff 1900-luvun alussa oman taimitarhansa harvinaisten
puiden ja pensaiden esittelypuistoksi. Myös Helsingin laajin luonnonsuojelualue ja sa-
malla Natura 2000 -verkostoon kuuluva Viikki–Vanhankaupunginlahti kytkeytyy olennai-
sesti läheiseen Viikin latokartanon kulttuurimaisemaan. Lähellä Stansvikin kartanoa on
luonnonsuojelulailla rauhoitettu, kasvillisuudeltaan ja linnustoltaan monipuolinen kai-
vosalue. Näiden lisäksi on rauhoitettu luonnonmuistomerkkeinä muutamia kartanoym-
päristöön kuuluvia maisemallisesti merkittäviä puita. Näitä ovat esimerkiksi Tullisaaren
tammi, Tuomarinkylän kartanopuiston käärmekuusi, Talin tammi, hopeapoppeli Degerön
kartanolle johtavan Holmanmoisionpolun varressa ja Meilahden kartanolle johtavan
Tamminiementien tammet. ¹⁰⁵

Kartanot yleiskaavassa 2002

Voimassa oleva **yleiskaava 2002** jatkoi edellisen yleiskaavan teemoja ja toi vahvasti esil-
le rakennetun ympäristön arvoja. Koko kaupungin kannalta yleiskaavan painopisteek-
si määriteltiin satamakäytöstä vapautuneiden alueiden uudelleenkäyttö. Myös suojeluky-
symykset saivat entistä vahvemman aseman. Yleiskaava korosti uudella tavalla helsinki-
läistä maisemakulttuuria, kiinnitti huomiota aluekokonaisuuksiin ja laajensi perinteisesti
rakennuksiin keskittyvän suojelun näkökulmaa myös ympäristöön. ¹⁰⁶ Kaavan mukaan

Yleiskaavassa 2002 esitetty maisemakulttuurikartta tuo esille helsinkiläisen maisemakulttuurin monimuotoisuuden. (Työstetty pohjakartasta Helsingin yleiskaava 2002, 166)

Yleiskaavassa 2002 kaikki kartanoalueet Kulosaarta lukuun ottamatta on merkitty kulttuurihistoriallisesti, rakennustaiteellisesti ja maisemakulttuurin kannalta merkittäviksi alueiksi (tiheä vinoviivitus). Kulosaaren kartanon alue on esitetty selvitysalueeksi (s). Kartalla näkyy lisäksi vihreillä renkailla rajattu Helsingipuisto.

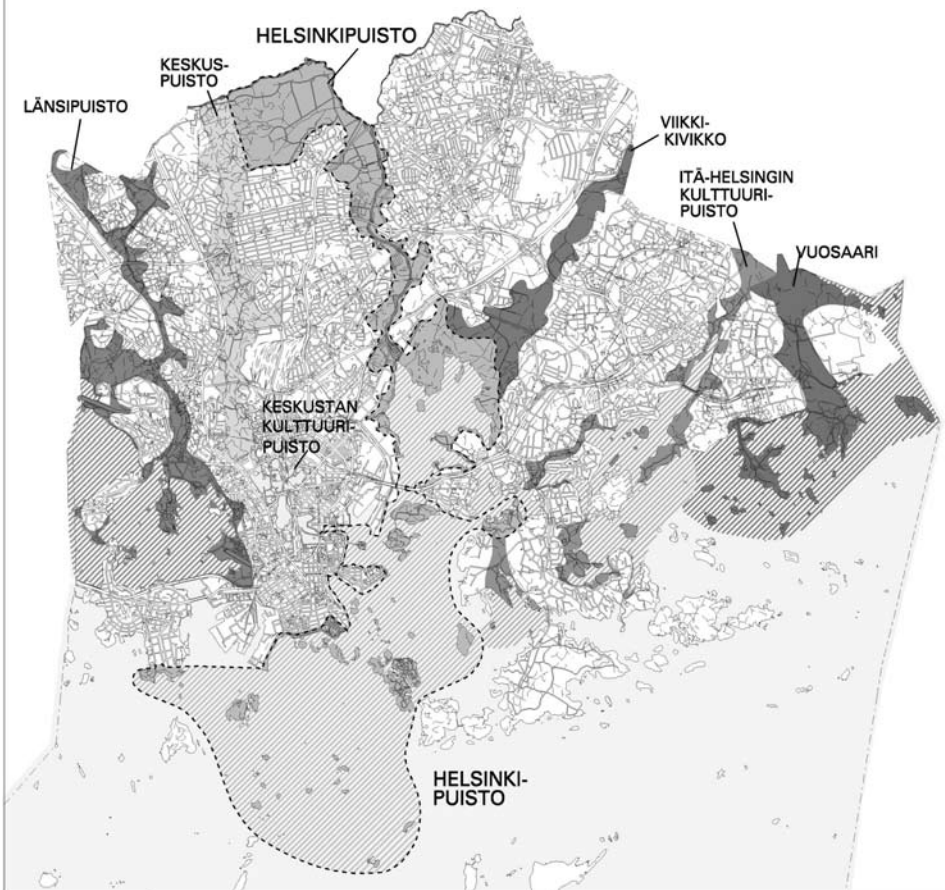
(Helsingin yleiskaava 2002, ote)

tavoitteena on ylläpitää maisemakulttuurin historiallista kerroksellisuutta ja säilyttää merkittäviä ja eri aikakausille tyypillisiä puistoja, puutarhoja ja kulttuurimaisemia. Maisemakulttuurin monipuolisuutta ilmentävät kartanoiden ja tilakeskusten kulttuurimaisemat ja puistot, siirtolapuutarhat, kansanpuistot, hautausmaat, puutarhakulttuurin kannalta merkittävät asuinalueet ja huvilakulttuurin alueet.¹⁰⁷ Maisemakulttuurikohteet esitettiin yleiskaavassa omana teemakarttanaan. Lisäksi arvokkaimmat ja maankäytöltään kiistattomat kohteet merkittiin yleiskaavakarttaan aluerajauksina. Kartanoympäristöt ja -maisemat osoitettiin kulttuurihistoriallisesti, rakennustaiteellisesti ja maisemakulttuurin kannalta merkittäviksi alueiksi, joita oli kehitettävä siten, että niiden arvot ja ominaispiirteet säilyvät. Poikkeuksena oli Kulosaaren kartanon ja Kivinokan kokonaisuus, joka esitettiin selvitysalueeksi.¹⁰⁸ Arvokkaiden alueiden osoittaminen yleiskaavan pääkartalla oli tärkeä pohja kartanomaisemien suojelulle. Ratkaisu on vaikuttanut maankäytön suunnitteluun ja muodostanut asemakaavoitusta ohjaavan olennaisen lähtökohdan.

Kartanomaisemat sisältyvät suurelta osin myös kaupungin viherverkon strategisiin tavoitteisiin, jotka kiteytyvät keskuspuistomaisiin nk. **vihersormiin**. Yleiskaavan mukaisesti vihersormet sisältävät koko kaupungin kannalta merkittäviä luonto-, kulttuuri- ja maisema-arvoja.¹⁰⁹ Keskuspuiston lisäksi vihersormiin lukeutuvat Mätäjäkivarren Länsipuisto, Viikki–Kivikon viheraluekokonaisuus, Vuosaaren vihervyöhyke, Itä-Helsingin kulttuuripuisto ja nk. Helsingipuisto, joka ulottuu Vantaanjokilaaksosta saaristoon.¹¹⁰ Erityistä on, että Helsingipuisto on merkitty rajauksella myös yleiskaavakarttaan. Vihersormet sisältävät useita kartanoalueita: Talin ja Malminkartanon kulttuurimaisemat osana Länsipuistoa, Viikin latokartanon osana Viikki–Kivikkoa, Nordsjön kartanon osana Vuosaaren vihersormea ja Haltialan, Niskalan, Tuomarinkylän sekä Tullisaaren osana Helsingipuistoa. Itä-Helsingin kulttuuripuistossa on erityisen monta kartanoa: Herttoniemi, Ströms, Puotila, Rastila, Degerö, Jollas ja Stansvik.

Vihersormien kehittämistä toiminnallisina ja maisemallisina kokonaisuuksina on pyritty vahvistamaan 2000-luvulta lähtien uudentyyppisillä, alueellisilla viheraluesuunnitelmissa. Keskuspuisto poikkeaa muista vihersormista, sillä se on asemakaavoitettu ja asemaltaan hyvin vakiintunut. Muiden vihersormien kehittämistavoitteita ei ollut aiemmin kokonaisvaltaisesti kirjattu. Ongelmana oli, että vaikka vihersormet ovat vakiintuneita käsitteitä, todellisuudessa niiden asema ei ole vahva suunnittelussa.¹¹¹ Ensimmäisenä käynnistyi Helsingipuiston yleissuunnitelman laatiminen, jonka taustalla oli yleiskaavan yhteydessä käyty keskustelu kansallisen kaupunkipuiston perustamisesta¹¹². Yleissuunnitelman periaatteet hyväksyttiin kaupunkisuunnittelulautakunnassa tulevien asemakaavojen ja alueen muun jatkosuunnittelun pohjaksi¹¹³. Puiston aluerajauksen osalta todettiin, että rajausta tarvittaessa tarkennetaan seuraavien yleiskaavojen laatimisen yhteydessä. Kartanomaisemien kannalta olennaista on linjaus, jonka mukaisesti alueelle sijoitettava kaupunkiraken-

HELSINKIPUISTO JA HELSINGIN "VIHERSORMET"

Yleiskaavassa 2002 esitetyn viherverkon ytimen muodostavat vihersormiksi kutsutut säteittäiset vihervyöhykkeet. (Helsingin yleiskaava 2002, 158)

ne ja teknisen huollon rakenteet sopeutetaan puiston virkistyskäyttöön, tärkeisiin luonnonarvoihin, maisemaan ja kulttuurihistoriallisiin arvoihin. Tavoitteeksi asetettiin lisäksi kaupungin omistamien rakennusten avaaminen yleisölle, mikä koskee myös kartanoita. ¹¹⁴

Helsinki puiston yleissuunnitelman jälkeen käynnistyi myös Itä-Helsingin kulttuuripuiston kehittämissuunnitelma, jossa historialliset kohteet nostettiin näkyvästi esiin. Kaupunkisuunnittelulautakunta hyväksyi vuonna 2011 tavoitteet, joiden mukaisesti kulttuuripuiston saavutettavuutta ja toiminnallista sisältöä tuli kehittää sekä vahvistaa kulttuuriperinnön ja maiseman arvoja. Tavoitteena oli edelleen kartanoiden julkisen käytön edistäminen ja kartanopuutarhojen kunnostaminen kaupunkilaisille avoimiksi käyntikohteiksi ¹¹⁵.

Itä-Helsingin kulttuuripuiston kehittämissuunnitelman jälkeen on tarkoitus laatia Länsipuiston kehittämissuunnitelma. Vaikka vihersormien kehittämissuunnitelmien toimeenpanosta ei ole vielä pitkää kokemusta, ne ovat kuitenkin tervetullut strateginen suunnittelutyökalu yleiskaava- ja asemakaavatasojen välille. Kehittämissuunnitelmien status ei kuitenkaan ole kovin vahva: ainoastaan suunnitelman periaatteet hyväksytään ja muilta osin suunnitelma merkitään vain tiedoksi. Toisena haasteena on kehittämissuunnitelmien edellyttämän pitkäjänteisen hallintokuntayhteistyön varmistaminen ¹¹⁶.

Asemakaavallinen suojele

Asemakaavasta on muodostunut Helsingissä suojelelun tärkein työkalu ja pohja historiallisesti arvokkaiden ympäristöjen kunnostukselle. Kulosaarta lukuun ottamatta kaikilla kartanoalueilla on asemakaava ¹¹⁷. Tilanne on olennaisesti toinen kuin 1990-luvun alussa, jolloin asemakaava puuttui Herttoniemen, Malminkartanon, Nordsjön, Tullisaaren, Ras-tilan, Stansvikin, Talin, Tullisaaren, Villingin sekä Viikin latokartanon alueelta ¹¹⁸. Kartano-alueiden asemakaavoitus on 1990-luvun lopulta lähtien edennyt suunnitelmallisesti. Samalla myös kaavat ovat kehittyneet sisällöllisesti erityisesti puistojen ja maiseman suojelelun kysymyksissä. Kartanoalueiden vanhimmat kaavat ovat 1950–70-luvuilta, jolloin oli vielä tavallista, että puiston ja maiseman arvoa ei huomioitu. Esimerkiksi Lauttasaaren kartano on asemakaavassa 1979 yleisten rakennusten korttelialuetta ja Munkkiniemen kartanopuisto on vuoden 1950 asemakaavassa puistoaluetta ilman suojelelumerkintöjä ¹¹⁹.

Alueellisen suojelelun käynnistymisen myötä kaavamääräykset muuttuivat ja laajenivat koskemaan myös ympäristöä. Ensimmäinen kokonaisuutena suojeleltu kartanoalue oli vuonna 1977 vahvistettu Degerön asemakaava, jossa yleisten rakennusten korttelialueeksi osoitettu kartanoympäristö varustettiin s-suojelelumerkinnällä. Määräyksen mukaan tontilla olevia rakennuksia ei saanut purkaa eikä niissä saanut suorittaa arvoa heikentäviä lisärakennus- tai muutostöitä. Ympäristössä ei saanut tehdä muutostöitä, jotka turmelevat puustoa tai muuttavat piha-alueen alkuperäistä luonnetta. ¹²⁰ Vuonna 1979 laaditussa Tuomarinkylän asemakaavassa Kaisanmäki sisälsi s-merkinnän, jonka mukaisesti olemassa oleva puusto oli säilytettävä ja alueella oli sallittava vain maisemanhoidon kannalta tarpeelliset toimenpiteet. Kartanopuisto osoitettiin istutettavaksi alueeksi. ¹²¹ 1980-luvun puolivälissä alueellisia suojelelümääräyksiä saivat lisäksi Pukinmäen ja Meilahden kartanoalueet ¹²². Varhaisissa alueellisissa suojelelumerkinnöissä kiinnitettiin huomiota lähinnä ympäristön ja erityisesti puuston säilyttämiseen ottamatta kantaa kunnostustarpeeseen tai määrittämättä tarkemmin, mitkä piirteet ovat suojeleltavia. 1990-luvulla määräykset laajenivat lähiympäristöstä maisemaan. Vuonna 1990 vahvistettu Haltialan asemakaava otti ensimmäistä kertaa huomioon peltojen maisemakokonaisuuden ja oli edelläkävijänä kulttuurimaiseman

asemakaavallisessa suojelussa. Pellot osoitettiin erityisalueiksi virkistystä ja maanviljelystä varten. Alueella tuli myös edistää avoimen kulttuurimaiseman säilymistä ja olennaisten piirteiden vahvistumista.¹²³

Muutamilta kartanoalueilta puuttuvat kokonaan ympäristöä koskevat erilliset suojelumääräykset. Jo edellä mainittujen, vanhimpien Munkkiniemen ja Lauttasaaren kartanoalueiden kaavojen lisäksi tällaisia ovat Kumpulän ja Yliskylän kartanoiden asemakaavat. Kumpulassa syynä on todennäköisesti ollut kasvitieteellisen puutarhan erikoiskäyttö ja Yliskylässä pihapiirin vaatimattomuus ja suppeus. Yliskylässä suojelu koskee vain puustoa: ostoskeskuksen pihalla ja pihapiirin reunalla kasvavia komeita mäntyjä¹²⁴. Puotilan kartanon asemakaavassa alueellinen suojelumerkintä koskee ainoastaan päärakennuksen pihapiiriä ja maisemapuisto on suojelun ulkopuolella¹²⁵. Hyvin monessa kartanoympäristössä alueellisen suojelun määräyksenä käytetään yleispiirteistä merkintää: *alue, jolla ympäristö säilytetään*¹²⁶. Tämäntyyppinen yleismerkintä ilman tarkempia ja yksilöidymiä täsmennyksiä ei ole kuitenkaan riittävä alueen arvojen ja ominaispiirteiden turvaamisessa¹²⁷. Ongelmana on, että keskitytään yleisesti nykytilan säilyttämiseen eikä määritellä, mitkä historialliset ominaispiirteet ovat säilyttämisen kannalta olennaisia.

Helsingin kaupunkisuunnitteluvirastossa määritellään kaavasuojelun lähtökohdaksi kolme keskeistä näkökulmaa: miksi suojellaan, mitä suojellaan ja miten suojellaan¹²⁸. Suojelun perusteissa tulee tuoda selkeästi esille, mistä syystä kohde on merkittävä. Tavoitteissa ja keinoissa on selvitettävä, mitkä ovat kohteen ominaispiirteet ja miten niitä tulee vahvistaa joko säilyttäen, kunnostaen tai palauttaen. Lisäksi voidaan antaa määräyksiä, jotka koskevat esimerkiksi puistosommitelmaa, maisematiloja ja näkymiä. Määräykset voivat liittyä myös kulkuväyliin, pintamateriaaleihin, rakenteisiin ja kasvillisuuteen tai muihin kohteen kannalta olennaisiin tekijöihin. Kulttuurihistoriallisesti tai puutarhataiteellisesti arvokkaiden kohteissa tulee lisäksi antaa kunnostukseen tai restaurointiin velvoittavia toimenpidemääräyksiä.¹²⁹

1990-luvun lopulta lähtien asemakaavojen sisältöä on systemaattisesti kehitetty. 1990-luvun puolivälissä laadittu Herttoniemen ja erityisesti vuonna 1999 vahvistunut Tullisaaren kartanoalueen asemakaava olivat ensimmäisiä asemakaavoja, joissa kartano käsiteltiin historiallisena ja maisemallisena kokonaisuutena ja eri osa-alueille laadittiin yksityiskohtaiset määräykset. Esimerkiksi Tullisaaren asemakaavassa¹³⁰ maisemapuistosta käytettiin määräystä *VP/s: kulttuurihistoriallisesti, puutarhataiteellisesti ja maisemakuvallisesti arvokas puisto. Puistoa tulee hoitaa historiallisena maisemapuistona. Puiston tärkeimmät näkymät, näköalapaikat ja vanhoja puistorakennelmia kuten huvimajoja, laitureita ja polkuja palautetaan. Puiston vanha puulajikoostumus säilytetään ja puu- ja pensassommitelmia restauroidaan*¹³¹. Myös avoimena säilytettävälle alueelle annettiin omat määräykset. Esimerkiksi Herttoniemen

kartanon peltoalue sai asemakaavassa¹³² määräyksen *sa: maisemallisista syistä avoimena pidettävä alueen osa*¹³³.

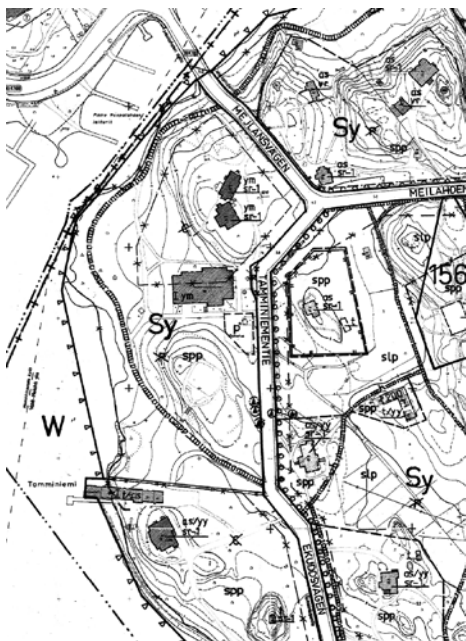
Tullisaaren asemakaavan jälkeen puistoja koskevat asemakaavamääräykset ovat entisestään tarkentuneet ja monipuolistuneet. Tarkennukset ovat koskeneet kunnostustavoitteita, hoitotavoitteita ja yksittäisiä suojeltavia piirteitä, esimerkiksi puita, kivimuureja, käytäviä ja muistomerkkejä. Vuonna 2013 vahvistunut Tuomarinkylän kartanoalueen asemakaava¹³⁴ toi uuden näkökulman maiseman kerroksellisuuden huomioon ottamiseen. Alueen aikaisemman asemakaavan tarkoituksena oli palauttaa kartanon puutarha 1700-luvun geometriseksi puutarhaksi, jolloin se liittyisi paremmin kustavilaiseen kartanomiljööseen¹³⁵. Alueen uusi asemakaava ja sen rinnalla laadittu ympäristöhistoriallinen selvitys sekä kasvillisuusinventointi toivat kuitenkin esille kartanomaiseman kerroksellisuuden, mukaan lukien 1700-luvun jälkeiset kerrostumat. Tästä syystä aiemmin kaavaillusta, kustavilaisen puutarhan palauttamisesta luovuttiin. Perinteisen taidehistoriallisen näkökulman lisäksi korostuivat myös kasvillisuuteen liittyvät kulttuurihistorialliset arvot, jotka kytkeytyvät kartanon omistajan Jacob Kavaleffin 1800-luvun lopulla aloittamaan koe-puutarhatoimintaan. Esimerkiksi Kaisanmäen kasvillisuuden erityisarvot otettiin huomioon erillisessä kaavamääräyksessä¹³⁶. Erilaiset maisemanhoidon, kunnostuksen ja käytön tavoitteet kirjattiin eri osa-alueille laadittuihin, seikkaperäisiin kaavamääräyksiin. Myös muinaismuistolaililla rauhoitetut historialliset tiet saivat omat suojelumääräyksensä, jotka koskivat teiden linjausten, ympäröivien alueiden ja sorapinnan säilyttämistä.¹³⁷

ESIMERKKEJÄ KARTANOMAISEMIEN ¹³⁸
ASEMAKAAVALLISESTA SUOJELUSTA 1970–2010-LUVUILLA

LAUTTASAARI 1979,
kaavan laatija Tuula Fleming

Asemakaava ei sisällä varsinaisia ympäristöä koskevia suojelumääräyksiä. Rakennusten suojelumääräyksessä (ark) todetaan, että rakennuksen ympäristössä ei saa suorittaa sellaisia muutos- tai lisärakennustöitä, jotka turmelevat mm. pihan kulttuurihistoriallista arvoa.

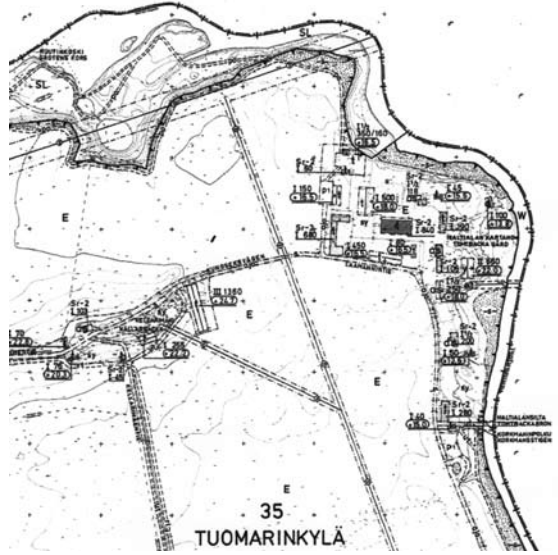

MEILAHTI 1985,
kaavan laatijat Kerttu Veltheim ja Ulla Sara

Meilahden kartanoalue on osoitettu kulttuurihistorialliseksi ympäristönsuojelualueeksi, jonka rakennukset ja luonnonympäristö muodostavat arvokkaan kokonaisuuden (Sy). Puisto ja siihen liittyvä Tamminiemen tontti on lisäksi esitetty alueiksi, joilla puutarhat on säilytettävä ja muilta osin pidettävä luonnonmukaisessa, puistomaisessa kunnossa (spp). Kaavassa osoitetaan myös suojeltava huvimaja (sr-1) ja Tamminiementien luonnonsuojelulla rauhoitetut puut.

HALTIALA 1990,
kaavan laatijat Raisa Kiljunen-Sirola
ja Kaarina Lehtonen (ote)

Asemakaavassa tuodaan vahvasti esille kulttuuri-
maiseman merkitys. Pellot on osoitettu erityis-
alueeksi virkistystä ja maanviljelystä varten (E).
Alueella sallitaan vain sellaiset toimenpiteet, jot-
ka edistävät avoimen kulttuurimaiseman ja siihen
liittyvien rakennusten säilymistä sekä olennais-
ten piirteiden vahvistumista. Tilan lähiympäristö
on osoitettu alueeksi, jolla ympäristö säilytetään
(sy). Alueen hoidossa ja kunnallistekniikkaa ra-
kennettaessa on otettava huomioon maisemalliset
ja kulttuurihistorialliset arvot. Kuninkaantien ja
Laamannintien historialliset tielinjat tulee säilyt-
tää (s).

TULLISAARI 1999,
kaavan laatija Maria Karisto (ote)

Tullisaaren asemakaava esittää yksityiskohtaisia suojelutavoitteita kartanomaisen eri osa-alueille. Kartanopuisto on osoitettu kulttuurihistoriallisesti, puutarhataiteellisesti ja maisemakuvallisesti arvokkaaksi puistoksi, jota tulee hoitaa historiallisena maisemapuistona (VP/s). Puiston tärkeimpiä näkymiä, näköalapaikkoja ja puistorakennelmia, kuten huvimajoja, laitureita ja polkuja palautetaan. Puiston puulajikoostumus säilytetään ja puu- ja pensassommitelmia restauroidaan. Määräystä on tarkennettu vielä lisämerkinnällä s-1, jonka mukaan aluetta on hoidettava puistomaisesti ja historiallisia ja dokumentoituja puistosommitelmia restauroidaan, vanhoja puistopuita suojellaan ja tarvittaessa uudistetaan.

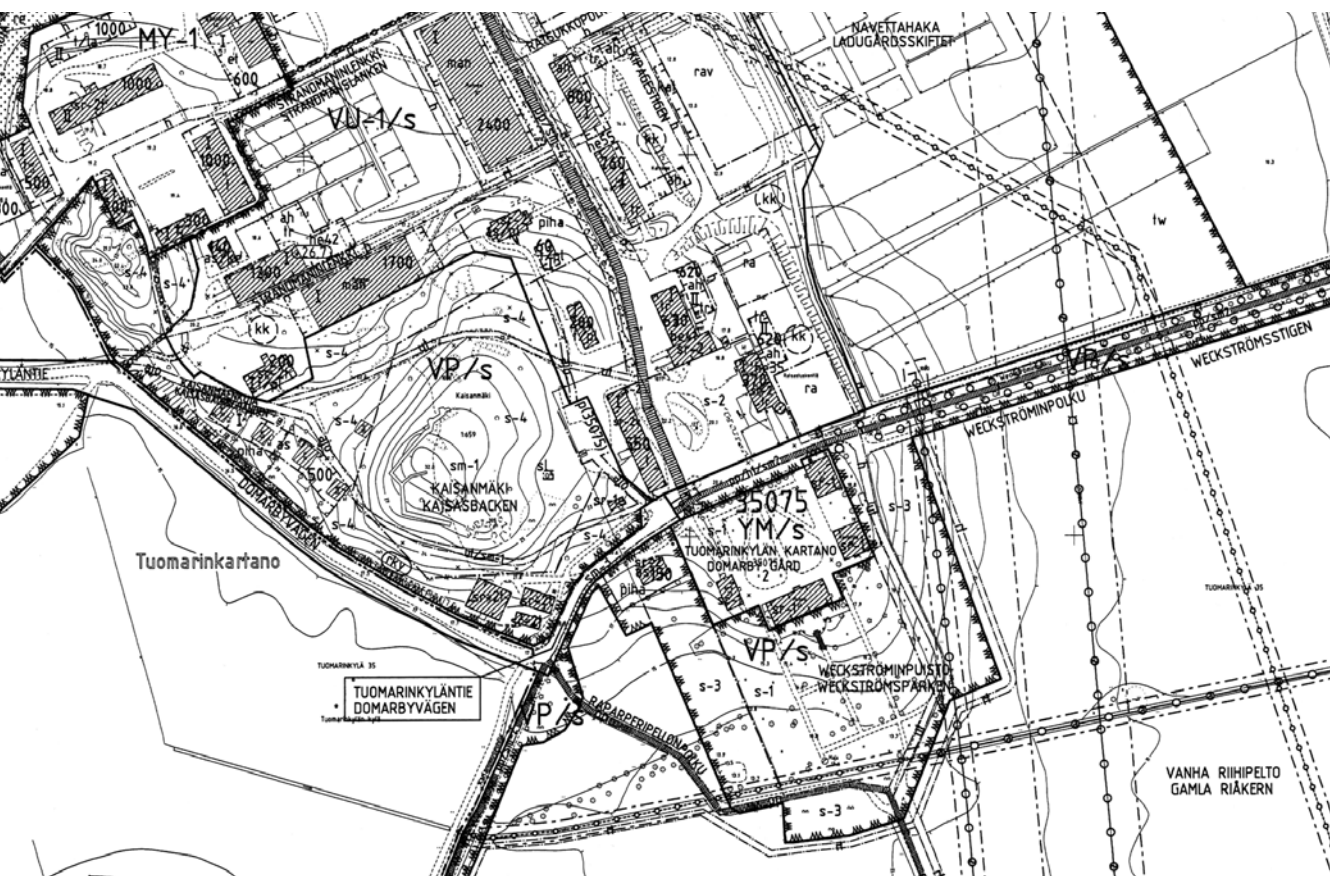
Puistossa olevien rakennusten lähiympäristöä ei saa aidata. Puiston historiallisille käytäville on osoitettu määräys, jonka mukaisesti niiden linjausta, rakennekerroksia ja leveyttä ei saa muuttaa (s). Kartanon entinen hyötytarha on osoitettu hyötypuutarhan alueeksi, jonka polkuverkosto, puuistutukset ja lehtimajat restauroidaan (hy). Kartanon entiset peltoalueet ovat kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisista syistä pääosin avoimina hoidettavia alueita (sa-1). Hävinneen päärakennuksen paikalta avautuva tärkeä näkymä merelle on turvattu määräyksellä, jonka mukaan aluetta tulee hoitaa kulttuurihistoriallisista ja puutarhataiteellisista syistä avoimena (~sa-3~).

Deckerin huvila pihapiireineen on osoitettu kulttuuritoimintaa palvelevien rakennusten kortteliksi, joka liittyy oleellisena osana kulttuurihistoriallisesti, puutarhataiteellisesti ja maisemallisesti arvokkaaseen puistokokonaisuuteen (YY/s-k). Tonttia ei saa aidata. Vanhoja puistopuita tulee suojella ja tarvittaessa uudistaa. Pihapiiriä tulee hoitaa osana historiallista puistoa ja historiallinen polkuverkosto tulee palauttaa.

TUOMARINKYLÄ 2013,

kaavan laatija Raisa Kiljunen-Sirola (ote)

Tuomarinkylän asemakaavassa on Tullisaaren tavoin eri osa-alueita koskevat tarkat suojelutavoitteet. Kartanopuutarha ja Kaisanmäki on osoitettu historiallisesti ja puutarhakulttuurin kannalta arvokkaaksi puistoalueeksi (VP/s), jota tulee kehittää niin, että alueen merkitys historiallisena ympäristönä vahvistuu. Alueen kunnostus- ja hoitotyöt tulee tehdä ympäristöhistorialliseen selvitykseen perustuen. Asuinpiha rakennuksineen on osoitettu museo- ja näyttelyrakennusten kortteliksi, joka on osa historiallisesti ja maisemallisesti arvokasta kartanoympäristökokonaisuutta (YM/s). Määräyksen mukaan rakennuksiin sijoittuvan toiminnan tulee olla sopusoinnussa historiallisesti arvokkaan kartanoympäristön kanssa. Lisäksi todetaan, että piha-alueelle ei saa sijoittaa pysäköintipaikkoja ja että ravintolan ulkotarjoilualueen on oltava

sopuoinnussa museopihan historiallisen arvon kanssa. Piha-alueen kiviaita, puurivi ja muu kasvillisuus tulee kunnostaa ja hoitaa osana kartanopuistoa.

Lisämääräyksen mukaan kartanopuutarhassa ja etupihalla ovat sallittuja ainoastaan sellaiset restauroivat toimenpiteet, jotka vahvistavat puutarhan arvon säilymistä (s-1). Kartanon etupiha tulee hoitaa osana historiallista kartanokokonaisuutta. Alueiden kunnostuksesta tulee lisäksi pyytää kaupunginmuseon lausunto. Kartanopuutarhan reunoja on tarkennettu määräyksellä, jonka mukaisesti alue tulee kunnostaa/palauttaa osaksi kartanopuutarhaa ja sitä tulee hoitaa historiallisen kokonaisuuden osana (s-3). Alueen käyttö hyötypuutarhana on mahdollista.

Kartanon talouspiha ja ratsastuskeskuksen alue on osoitettu urheilu- ja virkistyspalvelujen alueeksi, joka on osa kartanon historiallista viljelymaisemakokonaisuutta ja jonka toiminnot ja rakennelmat tulee sovitaa ympäristöön (VU-2/s). Talouspihaa koskee myös määräys, jonka mukaan alue tulee säilyttää osana kartanokokonaisuutta (s-2). Ulkoalueen pintamateriaalien, kalustuksen ja valaistuksen on oltava sopuoinnussa alueen historiallisen arvon kanssa.

Kaisanmäkeä on täsmennetty määräyksellä, jonka mukaisesti alue on historiallisen kartanopuutarhan osa, jolla on maisemallisesti ja kulttuurihistoriallisesti arvokasta kasvillisuutta (s-4). Vain sellaiset toimenpiteet ovat sallittuja, joiden avulla kartanomäen historiallinen luonne, kulttuurihistoriallisesti arvokas kasvillisuus ja luontoarvot säilyvät. Arvokkaat niittyalueet tulee säilyttää avoimina.

Kaisanmäellä on lisäksi muinaismuistolailta rauhoitettuja ensimmäisen maailmansodan aikaisia linnoituslaitteita ja tykkiteitä (sm-1). Kartanoalueen historialliset tielinjat on myös osoitettu muinaismuistolailta rauhoitetuiksi (sm-2, sm-3). Määräykset koskevat mm. teiden linjausten, ympäröivien alueiden ja sorapinnan säilyttämistä. Weckströminpolun puukujannetta koskee lisäksi määräys istutettavasta/palautettavasta historiallisen maiseman osana olevasta puukujasta.

Suojelun tietopohja

Kartanopuistojen kaavojen sisällöllisen tarkentumisen ohella myös **suojelun tietopohja** on täydentynyt. Molemmat muutokset heijastavat kulttuuriperinnön tutkimuksen kehitystä ja kentän laajenemista. Kaavoituksen on maankäyttö- ja rakennuslain sekä asetuksen mukaan pohjaututtava riittäviin selvityksiin¹³⁹. Selvityksiä tarvitaan erityisesti silloin, kun kohteen arvoja ei ole aiemmin tunnistettu. Kaupunkisuunnitteluviraston linjauksen mukaan maisema-, puutarha- ja puistokohteiden suojelu edellyttää aina taustaselvityksiä ja asiantuntijuutta kohteiden arvottamisessa¹⁴⁰. Maisema-arkkitehti Maria Kariston valmistelemman Tullisaaren asemakaavan pohjaksi tehty puistohistoriallinen selvitys vuodelta 1998 loi suuntaviivat myöhemmin laadituille kartanoalueiden historiaselvityksille. Sen jälkeen on laadittu kaavoituksen tueksi useita nk. **ympäristöhistoriallisia selvityksiä**, jotka ovat kehittäneet historiallisten puutarhojen ja kulttuurimaisemien analyysitapoja sekä vaikuttaneet kaavojen sisältöihin.

Ympäristöhistorialliset selvitykset ovat muodostuneet olennaiseksi työkaluksi kulttuuriympäristöjen säilyttämistavoitteiden määrittelyssä. Niiden avulla voidaan määritellä kulttuuriperinnön arvoja sekä vaalimisen tavoitteita ja menetelmiä. Toisin kuin perinteiset historiaselvitykset, joissa pääpaino on historian dokumentoinnissa, ympäristöhistorialliset selvitykset kytkeytyvät nykyisin kiinteästi suunnitteluun, arvioivat tuotettua tietoa suunnittelukysymysten valossa ja kartoittavat kehittämistarpeita ja -mahdollisuuksia suunnittelun pohjaksi¹⁴¹. Ympäristöhistorialliset selvitykset tuovat tietoa paitsi suojelua varten, myös muutoksen ohjaukseen.

Kohdekohtaisten selvitysten lisäksi on käynnistynyt arvoympäristöjen systemaattinen kartoitus, jossa on nostettu esille puistokohteiden lisäksi myös puistokatuja, aukioita ja julkisten rakennusten ympäristöjä. Helsingin kaupungin rakennusvirasto julkaisi vuonna 2008 arvoympäristöjä koskevat toimintaohjeet, joissa kehitettiin kohteiden arvottamismenetelmiä. Linjauksessa kohteet jaettiin kolmeen, eriasteista suojelua vaativaan tasoon: 1) ehdottomasti suojeltavat alueet, 2) kohteet, joissa on merkittäviä säilytettäviä piirteitä ja 3) arvokkaat kohteet, jotka kestävät muutoksia¹⁴². Arvoympäristöjen inventoinnilla pyritään täydentämään kaavoituksen ja suunnittelun tietopohjaa. Tavoitteena on samalla saada viherympäristökohteiden kulttuurihistoriallinen tieto luontotietojärjestelmän kaltaiseen, helposti käytettävään ja kaikille avoimeen paikkatietopohjaiseen muotoon¹⁴³.

4.2.2 Kartanotyöryhmä ja kartanopuistojen kunnostus

Kartanotyöryhmä

Helsingin omistamat kartanoympäristöt olivat 1990-luvulle tultaessa joutuneet huonoon kuntoon ja huomiota oli kiinnitetty lähinnä vain rakennuksiin. Myös kartanoalueiden kaa-voitus oli keskeneräistä ja niiden hallintaan liittyi epäselvyyksiä.¹⁴⁴ Kartanoympäristöjen kunnostamisen aloitteentekijänä oli kiinteistöviraston metsä- ja maatalousosasto¹⁴⁵. Kaupunki omisti tuolloin rajojensa sisäpuolella 17 kartanoa¹⁴⁶, joista kiinteistövirasto hallinnoi suurinta osaa¹⁴⁷. Asemakaavoitetut kartanopuistot olivat rakennusosaston silloisen puisto-osaston hallinnassa, ja lisäksi muutamaa kartanoympäristöä hallinnoi liikuntavirasto. Metsä- ja maatalousosastossa työskennelleet Kaija Rantala ja Päivi Islander laativat vuonna 1991 ensimmäisen selvityksen kartanoympäristöjen nykytilasta, käytöstä ja kunnostustarpeista¹⁴⁸. He kuvaavat lähtötilannetta seuraavasti:

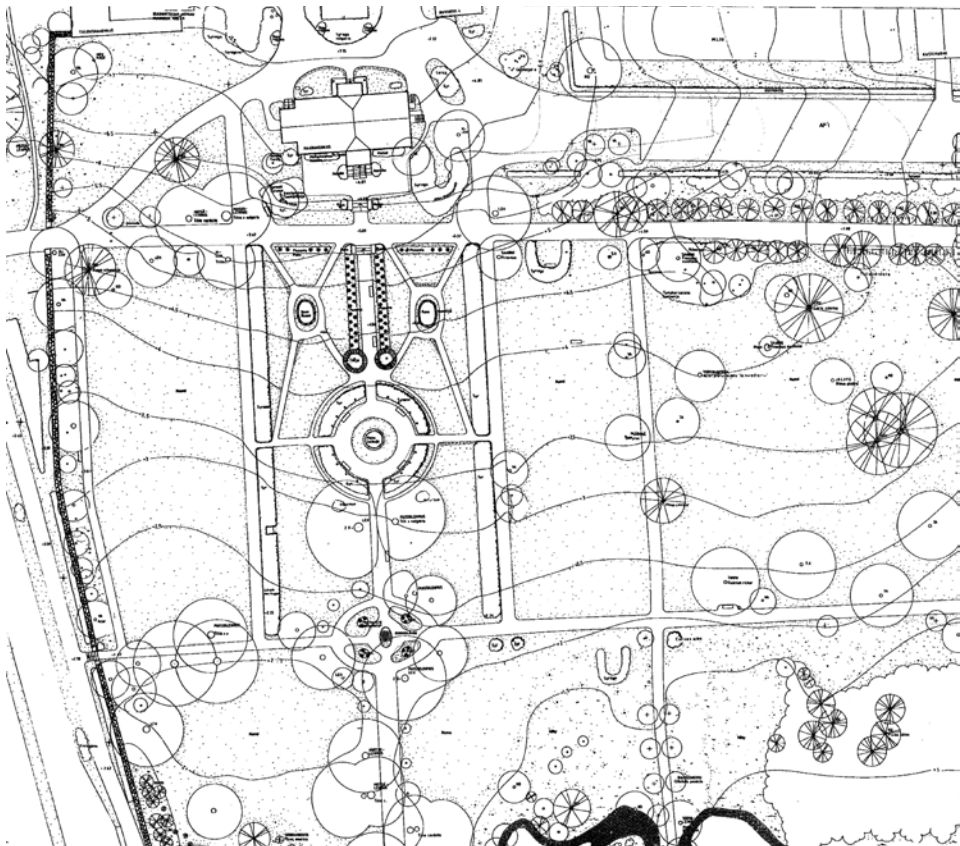
Yhteistä kaikille kartanoympäristöille on hoitamaton yleisilme erityisesti viheralueiden osalta. Valitettavan monessa kohteessa myös rakennukset ovat huonokuntoisia. Kartanopuistot ovat päässeet villiintymään ja monet arvokkaat puu- ja pensaslajit ovat tukahtuneet ahtaassa kasvuympäristössä. Hyötypuutarhat ja hedelmätarhat ovat rapistuneet. Vanhat koristekasvit ovat kärsineet hoidon puutteesta ja olosuhteiden muutoksista¹⁴⁹.

Kiinteistöviraston laatima kartoitus johti vuonna 1994 *Kartanoympäristöt kuntoon ja käyttöön* -työryhmän perustamiseen. **Kartanotyöryhmä** on hyvä esimerkki pyrkimyksestä hallintokuntien väliseen yhteistyöhön. Johtajistotoimikunnan päätöksellä perustettuun työryhmään kuuluivat rakennusviraston puisto-osaston ja talonsuunnitteluosaston, kiinteistöviraston talo-, tontti- sekä metsä- ja maatalousosaston, rakennusvalvontaviraston kaupunkikuvaosaston, liikuntaviraston, kaupunginmuseon sekä kaupunkisuunnitteluviraston asemakaavaosaston edustajat. Työryhmän puheenjohtajana oli kiinteistöviraston kaupunginmetsänhoitaja Eeva Kuuluvainen, jolla oli tärkeä rooli myös ensimmäisen kartoituksen käynnistämisessä. Työryhmän päätehtävinä olivat kartanoympäristöjen kunnostusohjelman laatiminen ja julkisen käytön kehittäminen.¹⁵⁰ Johtajistotoimikunnan eli kaupunginjohtajien toimielimen päätös antoi työryhmällä vahvan aseman, ja ryhmän työskentelyä edisti kaupunginjohtajan antama tuki tavoitteille¹⁵¹. Kartanotyöryhmän toiminta ja suojelun suotuisa kehitys liittyivät myös laajempaan kiinnostukseen kulttuuriympäristöjä kohtaan. Tämä näkyi selvästi esimerkiksi Helsingin yleiskaavan 1992 tavoitteissa sekä kulttuuriympäristöjen valtakunnallisessa inventoinnissa 1990-luvun alussa.

Työryhmä kiteytti johtopäätöksensä kahteen raporttiin: *Helsingin kartanoympäristöt kuntoon ja käyttöön* (1995) ja *Helsingin kartanoympäristöjen perusparannuksen ja hoidon seurantarvyhmä* (1998). Raporteissa esitettiin toimenpideohjelma kartanoiden hoidon ja peruskunnostuksen toteuttamiseksi. Tavoitteena oli, että kaikki Helsingin kartanoympäristöt rakennuksineen ja ympäristöineen olisi kaavoitettu, peruskunnostettu ja jatkuvan hoidon piirissä vuoteen 2005 mennessä ¹⁵². Lähtökohtana oli sitoutuminen historiallisten puutarhojen suojelua käsittelevän Firenzen julistuksen periaatteisiin, mikä edellytti erityisesti ympäristöhistoriallisten selvitysten laatimista suunnittelun pohjaksi ¹⁵³.

Kunnostuksen lähtökohdaksi asetettiin asemakaava, ja ne kartanot, joilta asemakaava puuttui, esitettiin kaavoitettaviksi. Kiireellisimpinä pidettiin Tullisaarta, Nordsjötä ja Viikin latokartanoa, joiden jälkeen vuorossa olisivat Kulosaari, Stansvik ja Tali ¹⁵⁴. Yhtenä jatkotoimenpiteenä oli myös kartanoympäristöjen yleispiirteinen inventointi, joka valmistui 1999 ¹⁵⁵. Työryhmä laati myös kartanopuistoille peruskunnostusohjelman, jonka mukaan Herttoniemen, Stansvikin, Kulosaaren, Rastilan, Strömsin ja Pukinmäen kartanoympäristöjen kunnostukset olisivat ensisijaisimpia ja kiireellisimpiä. Herttoniemen osalta kunnostusta kiirehti Herttoniemenrannan rakentaminen kartanon viereen. Muut kartanoympäristöt kunnostettaisiin kaavoituksen ja suunnittelun edettyä. ¹⁵⁶ Rakennusvirasto asetti tavoitteekseen kunnostaa vuosittain 1–3 kartanopuistoa ja käyttää noin 6 % silloisen viherosaston vuosittaisesta investointibudjetista hallinnoimiensa kartanomiljöiden kehittämiseen ¹⁵⁷.

Kaavoituksen ja kunnostuksen lisäksi tavoitteena oli selkeyttää kartanoympäristöjen hoitovastuita ja määrittellä kullekin kohteelle päävastuullinen hallintokunta ¹⁵⁸. Ongelmana olivat epäselvät ja monelle taholle jaetut hoitovastuut. Esimerkiksi Tuomarinkylän kartanoalueen hoidosta vastasi tuolloin viisi tahoa: kaupunginmuseo, rakennusvirasto, tilakeskus, liikuntavirasto ja alueen vuokralaiset. ¹⁵⁹ Työryhmä esitti, että kiinteistövirastolla olisi päävastuu niistä kartanoista, joiden pihat ovat pieniä tontteja ja liikuntavirastolla vastaavasti ne kohteet, jotka ovat liikunta- tai ulkoilukäytössä ¹⁶⁰. Loput kartanoympäristöt esitettiin silloisen viherosaston vastuulle. Uuden vastuujonon myötä kiinteistövirastolta viherosastolle siirtyivät esimerkiksi Meilahden, Nordsjön, Fallkullan ja Puotilan kartanoympäristöt. Kustakin hallintokunnasta oli määrä nimetä vastuuhenkilö hoidon ja peruskunnostuksen järjestämiseksi. ¹⁶¹ Rakennusviraston viherosastolla tehtävä annettiin nk. kartanovastaavalle ¹⁶². Vastuuhenkilöä tarvittiin erityisesti liikuntavirastossa, jossa ei ollut historiallisten puutarhojen erikoisosaamista. Hoitovastuiden selkeyttämisen ohella oli myös tarve täsmentää vuokrasopimusten hoitovelvoitteita. Vuokrattujen rakennusten pihapiirien hoito jäi usein epäselväksi, sillä vuokrasopimuksessa ei aina otettu huomioon alueen kulttuurihistoriallista luonnetta. Tavoitteena oli, että sopimukset korostaisivat kartanoalueiden erikoisasmaa, mikä tulisi ottaa huomioon kalusteissa, rakenteissa ja ympäristön hoidossa. ¹⁶³

Herttoniemen kartanopuisto oli ensimmäinen laaja kartanopuiston kunnostushanke. Ote maisema-arkkitehti Camilla Rosengrenin laatimasta kunnostussuunnitelmasta vuodelta 1997. (Rakennusviraston arkisto)

Kartanopuistojen kunnostus

Kartanotyöryhmän asettamista tavoitteista suurin osa toteutui. Vaikka kartanopuistojen kunnostus ei ole edennyt aivan tavoitteen mukaisesti, lähes puolet on kuitenkin kunnostettu, mitä voidaan pitää merkittävänä saavutuksena. Kartanopuistot otettiin vuonna 2000 valmistuneen viheralueohjelman painopisteeksi¹⁶⁴. 1900-luvun lopulla toteutettiin laaja Herttoniemen kartanopuiston ja Pukinmäen kartanon pihapiirin kunnostus. 2000-luvun alussa alkoivat Tullisaaren monivuotinen kunnostus sekä Haltialan kartanoympäristön ja Yliskylän pihapiirin kunnostus. Vähän myöhemmin toteutettiin Nordsjön kartanopuiston ja Helsingin yliopiston omistaman Viikin latokartanon pihapiirin kunnostus, johon liittyi myös uuden Maaherranpuiston rakentaminen. 2010-luvun alussa kunnostettiin Strömsin kartanopuistoon liittyvä viheralue. Myös Helsingin yliopiston omistuksessa oleva Kumpulän kasvitieteellinen puutarha avattiin yleisölle vuonna 2009 monivuotisen

rakentamisen päätyttyä. Lisäksi hoitoa on tehostettu useassa kartanopuistossa ja tehty pienimuotoisia kunnostustoimenpiteitä Stansvikissa, Strömsissä, Meilahdessa, Rastilassa, Puotilassa ja Talissa ¹⁶⁵.

Kartanoympäristöjen kehittämistä on tuettu kokonaisvaltaisella suunnittelulla. Meilahden, Malminkartanon, Stansvikin, Talin sekä Puotilan kartanopuistolle on laadittu selvityksiä ja suunnitelmia ¹⁶⁶. Meilahden huvila-alueelle on laadittu myös ympäristöhistoriallinen selvitys sekä hoito- ja kehittämissuunnitelman luonnos ¹⁶⁷. Myös Tuomarinkylän kartanoympäristön hoito- ja kehittämissuunnitelma on valmistunut. Käynnissä on lisäksi Talin golfkenttien yleissuunnitelma sekä Talin kartanon pihapiirin kunnostussuunnitelma. ¹⁶⁸ Lauttasaaren kartanoympäristöstä on laadittu kaavoituksen pohjaksi selvitys¹⁶⁹, joka tuo hyvin esille puutarha-arkkitehti Bengt Schalinin alkuperäisen puutarhasommitelman merkityksen. Tarpeen olisi käynnistää myös Kulosaaren kartanoympäristön kokonaisvaltainen selvitys ja suunnittelu osana alueen muuta kehittämistä. Tuleviin tehtäviin kuuluvat myös Jollaksen ja Rastilan kartanopuistojen selvitys ja suunnittelu, joiden kiinnostavana aiheena on puutarha-arkkitehti Paul Olssonin kädenjälki. ¹⁷⁰ Myös Malminkartanon kartanoympäristölle on tarkoitus laatia tarkempi suunnitelma ¹⁷¹.

Kunnostushankkeiden myötä myös suunnittelumenetelmät ovat kehittyneet. Kartanopuistojen kunnostuksen pohjaksi on laadittu historiallisia selvityksiä ja kasvillisuusselvityksiä. Historiallisten selvitysten tarve on tunnistettu myös laajemmin. Kaupungin linjauksen mukaan yli 30 vuotta vanhemmista merkittävistä arvoympäristöistä on laadittava suunnittelun pohjaksi historiaselvitys ja sitä nuoremista arvokohteista suppeampi suunnitteluhistoriaa koskeva selvitys ¹⁷². Uutena työkaluna on käytetty perinteisen kunnostussuunnitelman rinnalla pitkän tähtäimen **hoito- ja kehittämissuunnitelmaa**. Se kehitettiin erityisesti kartanopuistojen hoidon tarpeisiin, mutta yleistyi myöhemmin myös muiden historiallisten puistojen suunnittelun työkaluksi. Ensimmäinen varsinainen hoitosuunnitelma laadittiin Herttoniemen kartanopuistoa varten ¹⁷³, ja myöhemmin hoitosuunnitelmia laadittiin useaan muuhun kartanoon. Hoito- ja kehittämissuunnitelmat palvelevat erityisesti kunnostettujen kohteiden hoitoa ja kehittämistä. Ne sopivat myös kohteisiin, joissa ei pyritä laajamittaiseen, kertaluontoiseen kunnostamiseen, vaan kevyempiin ja vaiheittaisiin toimenpiteisiin pitkällä aikavälillä. Lisäksi hoito- ja kehittämissuunnitelma tarjoaa työkalun erityisesti hoitoon, jota ohjataan esimerkiksi osa-alueittain laadituilla, tavoitteita ja toimenpiteitä esittelevillä hoitokorteilla. ¹⁷⁴

Myös hoitomenetelmiä on kehitetty määrätietoisesti. Rakennusvirastoon muodostettiin vuonna 1999 historiallisiin puistoihin erikoistunut hoitoryhmä. Itäisessä viheryksikössä toimineen ryhmän vastuulla ovat olleet erityisesti Herttoniemen, Tullisaaren ja Nordsjön kartanopuistot. ¹⁷⁵ Kunnossapidon merkitys on ratkaiseva, sillä koristeistutusten, nurmien

ja niittyjen hoito edellyttää erikoisosaamista. Hoidosta vastaavat toimijat ovat mukana myös suunnitteluprosessissa, mikä korostaa hoidon näkökulmaa suunnittelussa ja välittää kentälle tietoa hoidon tavoitteista. Useat vaativat kartanopuistojen kunnostusprosessit ovat vahvistaneet myös ympäristörakentamisen osaamista. Vuonna 2012 laaditussa julkaisussa *Kartanopuistojen kunnostuksen työtapoja* esitellään kokemuksia Tullisaaren, Herttoniemen ja Nordsjön kartanopuistojen kunnostuksesta ja nostetaan esille istutusten, nurmien, niittyjen, käytävien ja muiden rakenteiden kunnostuksen työtapoja.

Vaikka kunnostuksen osalta tavoitteet on suurelta osin saavutettu, muutamat pyrkimykset ovat jääneet toteutumatta. Hallintokuntien välinen yhteistyöryhmä, joka aikanaan käynnisti kartanopuistojen kunnostuksen, ei ole jatkanut toimintaansa, vaikka tarkoituksena oli perustaa pysyvä, virastojen yhteinen kartanotyöryhmä¹⁷⁶. Kartanoiden hoidon ja kunnostuksen vastuuhenkilöistäkin on luovuttu, ja nk. kartanovastaavan tehtävä rakennusvirastolla lopetettiin organisaatiomuutoksen yhteydessä¹⁷⁷. Myös toimintaympäristössä on tapahtunut muutoksia, joita 1990-luvulla ei ollut vielä näköpiirissä. 2010-luvulta lähtien kartanokiinteistöjä on myyty ja käyttötarkoitukset ovat osittain muuttuneet. Rakennusvirastossa onkin herätetty kysymys, pitäisikö kartanotyöryhmän kokoontua uudelleen ja keskustella uusista kartanoympäristöjä koskevista kysymyksistä¹⁷⁸.

4.2.3 Paradigman muutos

Helsingin kartanoympäristöjen suojeleminen on ollut pitkäjännitteisen kehityksen tulosta. Ratkaisevina vaiheina olivat kulttuuriympäristöjen suojeleminen käynnistyminen 1970-luvulla ja 1990-luvulta lähtien voimistunut kartanomaisemien kaavallinen suojeleminen sekä kunnostus. 2000-luvulta lähtien suojeleminen on edelleen kehittynyt, mutta samaan aikaan on vahvistunut suojeleminen koskeva kritiikki. Tiivistävässä kaupunkirakenteessa kartanoympäristöihin on kohdistunut täydennysrakentamisen ja käytön tehostamisen uhkia. Myös kartanokiinteistöjen myynti kaupungilta yksityisille toimijoille heijastaa selvää suunnanmuutosta aiempiin linjauksiin. Muuttunut toimintaympäristö ja asenteiden muutos ovat osa laajempaa suojeleminen paradigman muutosta, jonka lähtökohtia on edellä esitelty kappaleessa 1.5.

Vielä yleiskaavassa 2002 suojeleminen kysymykset olivat vahvasti esillä, mutta sen jälkeen laadittu *Esikaupunkien renessanssi* nimetty ohjelma¹⁷⁹ määrittelee uudella tavalla suhteen suojeleminen luun. Nimensä mukaisesti Esikaupunkien renessanssissa korostettiin esikaupunkien keskeistä asemaa ja täsmennettiin niiden täydennysrakentamisen tavoitteita. Samalla ohjelmassa otettiin kantaa kulttuuriympäristön ja -maiseman asemaan sekä suojeleminen reuna-alueisiin. Suhde olevan ympäristön arvoihin koettiin ongelmalliseksi – niiden merkitys toisaalta tunnustettiin, mutta samalla ei haluttu arvojen rajoittavan rakentamista ja

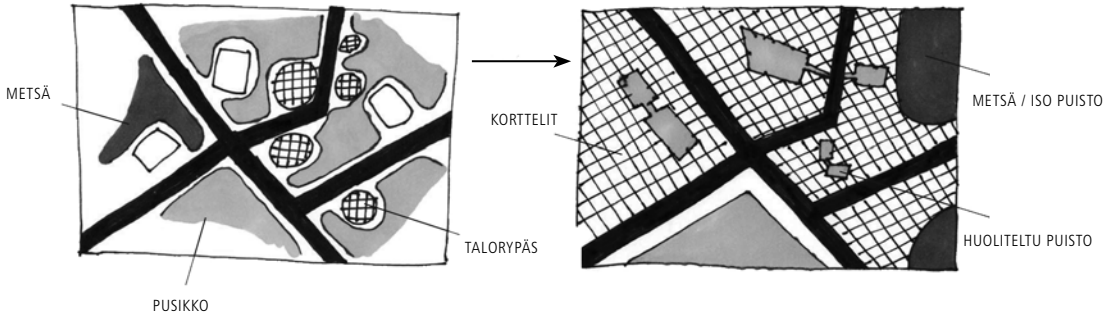
urbaanin kaupungin kehittämistä. Vuosina 2007 ja 2008 valmistuneissa selvityksissä nähtiin mahdollisina uhkina kehittämisen pysähtyminen suojelukysymyksiin ja suojelun aiheuttamat taloudelliset haittavaikutukset¹⁸⁰. Tavoitteeksi esitettiin, että suojelun asettamia reunaehtoja arvioidaan uudelleen kulttuurihistoriallisesti, rakennustaiteellisesti ja maisemakulttuurin kannalta merkittävillä alueilla¹⁸¹. Suojelun sijaan korostettiin toiminnallista ja esteettistä kokonaistarkastelua, alueen elinvoimaisuuden varmistamista yhdessä suoje-luaspektien kanssa sekä täydennysrakentamisen ja suojelun yhteensovittamista kestävällä tavalla¹⁸². Parhaimmillaan täydennysrakentamisen nähtiin edistävän suojelua, jolloin kulttuurihistoriallisia ja maisemallisia arvoja oli mahdollista hyödyntää täydennysrakentamisen kiintopisteinä¹⁸³.

Täydennysrakentamisen toisena haasteena käsiteltiin rakentamisen sijoittamista viheralueille. Täydennysrakentamista perustellaan yleisesti globaalilla ekologisella argumentilla, mikä voi asettua ristiriitaan paikallisten ympäristöarvojen kanssa¹⁸⁴. Vaikka Esikaupunkien renessanssissa tunnustettiin viheralueiden merkitys asukkaille, viherverkkoa tarkasteltiin kriittisesti. Erityisesti esikaupunkien viherrakenne nähtiin jäsentymättömänä, hajanaisena ja pirstoutuneena. Ongelmana koettiin liian laajat, toiminnallisesti heikot ja hoitamattomat viheralueet sekä kapeat viherkaistaleet ja suojaviheralueet.¹⁸⁵ Ratkaisuksi esitettiin hyödyntämättömien viheralueiden täydennysrakentamista ja jäsentymättömän viherverkon selkeyttämistä tiivistämällä kaupunkirakennetta ja vahvistamalla viheralueiden tilahierarkiaa. Puistotypologiaa ja viheralueiden mitoitusta esitettiin määriteltäväksi uudelleen. Tavoitteeksi asetettiin *eurooppalaisen puistohierarkian* tuominen Helsinkiin ja esikaupunkien jäsentymättömän viherrahmaston muuttaminen korkeatasoisiksi puistokeitaiksi.¹⁸⁶ Uutta puistotypologiaa perusteltiin viheralueiden laadullisella kehittämisellä määrän sijaan. Keinoksi esitettiin myös kompensatio, jonka mukaan rakentamisen alle jäävä viheralue voidaan korvata parantamalla lähiympäristöä.¹⁸⁷

METSÄ

METSÄ + PUISTOKEITAITA

Osa viherrihmastosta muutetaan erillisiksi korkeatasoisiksi puistokeitaitaiksi

Tavoitteena eurooppalaisen puistohierarkian tuominen Helsinkiin

Täydennysrakentamisessa on asetettu tavoitteeksi eurooppalaisen puistohierarkian tuominen Helsinkiin ja esikaupunkien jäsentymättömän viherrihmaston muuttaminen korkeatasoisiksi puistokeitaitaiksi.

(TRM Täydennysrakentamismallit 2007, 28)

Suojelua koskevat kriittiset kannanotot Helsingin täydennysrakentamishjelmassa heijastavat kaupunkisuunnittelussa käytyä yleistä keskustelua, jolla on juurensa modernismin ytimessä. 2010-luvulta lähtien suojeluun kohdistuva kritiikki on koventunut. Esimerkiksi Venetsian biennaalissa vuonna 2010 oli esillä arkkitehti Rem Koolhaasin *Cronocaos*-näyttely, jossa hän kyseenalaisti valikoivat suojeluperusteet ja osoitti suojelun johtavan alueiden yksipuolistumiseen¹⁸⁸. Kulttuuriympäristöstrategian laatimista kommentoinut Helsingin Sanomien pääkirjoitus vuodelta 2012 totesi, että *maan- ja kiinteistönomistajat sekä yrittäjät pelkäävät, että suojelu aiheuttaa ylimääräisiä kuluja ja rajoittaa vapautta muokata toimintaympäristöä. Suojelusta on tullut Suomessa lähes kiro sana*¹⁸⁹. Suojeluun kriittisesti suhtautuvat tahot kyseenalaistavat suojelun ehdottomuuden ja yhden osa-alueen asiantuntijuuteen nojaavan sektorinäkökulman. Myös suojeluun liittyvä arvottaminen koetaan ongelmallisena ja subjektiivisena.¹⁹⁰

Asenteiden muutos näkyy myös uuden yleiskaavan 2050 valmistelussa. Kulttuuriympäristöön liittyvien arvojen ja suojelutavoitteiden esilletulo tulevassa yleiskaavassa ei ole enää itsestään selvää. Vaikuttaa siltä, että suojelun rajaukset ja määräykset koetaan yleiskaavassa liian yksityiskohtaisiksi. Kaavassa tavoitellaan väljyyttä, mikä siirtää vastuuta seuraavaan suunnittelutasoon. Kulttuuriympäristöt, jotka vielä vuoden 2002 yleiskaavassa esitettiin kaavan pääkartalla, eivät ole uuden yleiskaavan luonnosvaiheessa päässeet edes omaan liitekarttaan¹⁹¹. Yleiskaavan liiteraportissa *Kaupungin muutos ja kulttuuriympäristöt* (2014)

suojelun asiantuntijatahot korostavat kuitenkin suojelua osana kaupungin kasvua ja muutosta. Määrittelemällä arvokkaat kohteet voidaan muutokset kohdistaa vähemmän herkkiin, muutosta sietäviin osiin. Kulttuuriperintö nähdään kehittämispotentiaalina, ei vain vastavoimana yleiskaavan kasvua ja kehitystä koskeville tavoitteille.¹⁹²

Suojelun kritiikki koskee myös maisemaa ja viherverkkoa. Kärjistetysti voidaan todeta, että Esikaupunkien renessanssissa paikka nähdään modernistisen suunnitteluideologian mukaisesti valkoisena paperina, tyhjänä tilana, joka ei esitä rakentamiselle reunaehtoja¹⁹³. Maisema pelkistyy abstrakteiksi kaupunkirakenteen kuvioiksi, eikä sitä nähdä rakentamisen identiteettitekijänä tai voimavarana. Erityisesti esikaupunkien viherverkko nähdään lähtökohtaisesti epämääräisenä ja ongelmallisena. Arkkitehti Leena Makkonen nostaa esille saman ongelman metsäkaupunkien täydennysrakentamispaineiden osalta:

*Väljä kaupunkirakenne saatetaan nähdä tuhlailevana maankäyttönä, välialueet ja suoja-
vyöhykkeet käsitetään ”hukkamaaksi” ymmärtämättä metsäkaupunkien kantavaa ideaa.
Esikaupunkialueita ei saa tietenkään päästää kuihtumaan, mutta ei niitä pidä myöskään
tiivistää umpeen¹⁹⁴.*

Sekä Esikaupunkien renessanssissa että uuden yleiskaavan valmistelussa tavoitellaan viherverkon uudelleenmäärittelyä. ”Eurooppalaisen puistohierarkian” tuominen Helsingin esikaupunkeihin on kuitenkin yksinkertaistettu näkemys ja käsitteellinen virhepäätelmä, jossa ei oteta huomioon esikaupunkien ominaispiirteitä. Myös vihersormiin perustuva viherverkko näyttää yleiskaavassa kutistuvan ohuiksi vihernauhoiksi¹⁹⁵. Vaikka Helsingin uusi yleiskaava ei Tukholman vastaavan kaavan mukaan selvästi julistakaan säteittäisiin vihervyöhykkeisiin perustuvaa viherverkkoa vanhentuneeksi¹⁹⁶, muutos edelliseen kaavaan on kuitenkin merkittävä. Sekä Esikaupunkien renessanssissa että uudessa yleiskaavassa viheralueiden määrän sijaan tarjotaan laatua. Laatu ei kuitenkaan yksinään korvaa määrää, sillä laatu on myös sidoksissa määrään. Herää myös kysymys, kuka määrittelee, mitä laatu on. Viherverkon muutoksen välttämättömyyttä perustellaan usein urbaanin elämäntavan uusilla tarpeilla, joita ei kuitenkaan määritellä tarkemmin. Väheneviä viheralueita esitetään kompensoitavaksi uudella kaupunkivihreällä¹⁹⁷. Kompensaation ajatus on kaunis, mutta kaikkea ei voi kompensoida – menetettyä maiseman historiaa ei voi rakentaa uudelleen.

5

KARTANOYMPÄRISTÖJEN YHTEENSOVITTAMINEN KAUPUNKIRAKENTEeseen

Tiedepuiston rakentamista Viikin latokartanon maismassa.

5.1 KARTANOMAISEMAN JA KAUPUNKIRAKENTAMISEN YHTEENSOVITTAMINEN

5.1.1 Kartanomaiseman ja rakentamisen kohtaamia Helsingissä

Kartanoiden ja kaupungin kohtaaminen on tapahtunut sekä sopuisasti myötäillen että riitaisesti yhteentörmäten. Kohtaamista arvioidaan seuraavissa luvuissa kahdesta näkökulmasta: kaupunkirakentamisen ja uusien käyttötapojen kannalta. Valitut teemat ovat keskeisiä Helsingin kartanomaisemien ja -puistojen kaupunkimaistumisen, suojelun ja säilyttämisen kysymyksissä. Tarkastelu painottuu 1980-luvun jälkeiseen aikaan, jolloin sekä täydennysrakentaminen että kartanoihin kohdistuneet uudet käyttöpaineet ovat voimistuneet. Arvioinnissa käytetään kappaleessa 1.5 esiteltyjä kaupunkirakenteen ja uusien käyttötapojen yhteensovittamisen käsitteitä. Analyysissa sovelletaan suunnittelututkimuksen lähestymistapaa hyödyntämällä suunnittelijan asiantuntemusta ja tuomalla tutkimusaihe lähelle suunnittelun tarpeita.

Kartanoiden alueille on rakennettu Helsingissä jo 1800-luvun lopulta alkaen, ja merkittävä osa nykyisistä esikaupungeista sijaitsee tilojen entisillä mailla. Rakentaminen on myötäillyt ja korostanut, mutta myös kontrastoinut, pirstonut ja hävittänyt kartanomaisemien ominaispiirteitä. Rakennetun kaupungin reunalla, esimerkiksi rannalla tai vihervyöhykkeissä sijaitsevat kohteet ovat säästyneet muita paremmin. Vastaavasti sijainti lähellä kasvukeskusta tai liikenteen pääväylää on heikentänyt kartanoiden säilymistä. Kaupunkirakenteen tiivistymisen myötä kaikki kartanomaisemat ovat tulleet enemmän tai vähemmän rakentamisen piiriin. Yhä useammin joudutaankin arvioimaan kartanomaisemien arvoja erilaisissa rakentamishankkeissa.

Rakentamisen ja kulttuurimaiseman yhteensovittamista on mahdollista arvioida eri aikakausien kaupunkirakentamisen tavoitteiden ja tulosten perusteella ¹. 1940–50-lukujen kaupunkisuunnitteluun vaikuttanut puutarhakaupunki-ihanne ja myöhemmin 1960-luvun metsäkaupunki korostivat maiseman ja viheralueiden merkitystä. Hyvinä esimerkeinä maiseman huomioonottavasta rakentamisesta ovat Helsingin Puotilan ja Roihuvuoren kaupunginosat, joissa kartanomaiseman piirteitä hyödynnettiin suunnittelun lähtökohtina. 1960–70-lukujen kaupunkisuunnittelussa pyrittiin eroon menneestä. Lukuisia kartanorakennuksia purettiin tai muutettiin uusiin tarpeisiin. Suunnitteluperiaatteissa tapahtui muutos puutarhakaupungista kohti tiivistä ruutukaupunkia, jossa tavoiteltiin kontrastia maiseman ja paikan historian kanssa. Uutta suunnitteluperiaatetta ilmensi esimerkiksi Yliskylän kartanon kulttuurimaisemaan toteutettu aluekeskus. Muutos ilmeni myös

kaupunkisuunnittelun luontosuhteessa. Maantieteilijä Virpi Hirvensalo kuvaa väitöskirjassaan (2006) siirtymistä yhtenäisyyden tavoittelusta *vieraantuneisuuden aikaan*, jolloin suunnittelu abstrahoitui ja irtautui fyysisestä ympäristöstä ².

Vieraantuneisuuden ajan jälkeen etsittiin vastareaktion uutta, tiiviimpää yhteyttä luontoon ja paikallisuuteen ³. Muutos näkyi myös kiinnostuksena kulttuuriympäristön suojeluun. Keskustelu kulttuurimaiseman arvoista nousi esille 1960-luvun lopulta alkaen. Kartanoalueita koskevissa kaavahankkeissa, esimerkiksi Malminkartanossa ja Kumpulassa, kulttuurimaisema otettiin aiempaa vahvemmin suunnittelun lähtökohdaksi. Kulttuurimaiseman suojelu korostui entisestään 1990-luvulla. Maiseman arvot nousivat esille erityisesti Haltialan ja Tuomarinkylän kaavoituksessa sekä Viikin osayleiskaavassa, jossa rakentaminen pyrittiin sovittamaan viljelymaisemaan.

Seuraavassa tutkitaan erilaisia rakentamisen ja kartanomaiseman kohtaamisen tilanteita 1980-luvulta vuoteen 2013. Arvioitavana ovat hankkeiden suunnitteluprosessi, tavoitteet ja keinot sekä lopputuloksena syntyneen rakentamisen vaikutukset. Aineistona ovat kohteista laaditut suunnitelmat, lehtiartikkelit, haastattelut ja maastohavainnointi. Kohtaamistilanteet on jaettu luonteensa mukaan seuraavasti: *kartanon viljelymaisemaan rakentaminen, kartanon lähiympäristön rakentaminen ja kartanomaiseman halkaiseminen väylällä*. Kohteiksi on valittu nimenomaan viime vuosikymmenten täydennysrakentamishankkeita, sillä ne ilmentävät hyvin ajankohtaisia rakentamisen ja suojelun yhteensovittamisen kysymyksiä. Mukana on myös vireillä olevia tai keskeytyneitä hankkeita. Keskenään olevissa prosesseissa ei ole mahdollista arvioida lopputulosta, vaan lähinnä tarkastella suunnittelussa käytettyjä perusteluja ja hankkeiden keskeytymisen syitä tai ennakoita mahdollisia kehityspolkuja.

VIIKKI

Helsingin kaupungin aineistopankki, Lauri Asanti

HALTIALA-TAMMISTO

FALLKULLA

5.1.2 Kartanon viljelymaisemaan rakentaminen

Laajat pellot ja avoin tila luovat perinteiselle kartanomaisemalle ominaisen väljyyden ja korostavat kartanorakennusten symbolista asemaa kaukaa erottuvina maamerkkinä. Nykyisin avoimia maisemia ja erityisesti viljelykäytössä säilyneitä peltoja on Helsingissä etenkin Haltialan ja Tuomarinkylän alueella, Viikissä, Malminkartanon lähellä, Longinojan laaksossa ja Östersundomissa. Yleiskaavassa 2002 asetettiin tavoitteeksi turvata riittävä väljyys kartanoiden ympärillä ja säilyttää ne mahdollisimman alkuperäisessä ympäristössä. Kartanoihin liittyvät peltoalueet esitettiin maisemakulttuurin kannalta merkittäviksi kohteiksi. ⁴ Kaupunkirakenteen tiivistämisen myötä peltojen asema kaupungissa on herättänyt kärkevääkin keskustelua sekä poliitikkojen että asukkaiden keskuudessa. Pellot saatetaan nähdä hyödyntämättömänä tonttimaana, kuten esimerkiksi eräässä Helsingin Sanomien mielipideosaston kirjoituksessa (2014): *Emme tarvitse Helsingin liikenteen keskellä viljeltyä viljaa. Onko se edes terveellistä? Eikö Torpparinmäkeä voisi laajentaa Vantaanjokeen asti ja muuttaa Tuomarinkylän kartanon tienvarsipellot sadoiksi pientalotonteiksi?* ⁵

Peltojen historialliset, kaupunkikuvalliset ja myös virkistykelliset arvot ovat kuitenkin merkittäviä. Ne ovat viimeisiä jäänteitä agraarikulttuurin aikakaudesta Helsingissä. Peltoaukeilla on myös kaupunkikuvallinen tehtävä: ne jäsentävät kaupunkitilaa ja vahvistavat paikallistunnetta. ⁶ Etelä-Vantaan peltoympäristöjä koskevan tutkimuksen (2008) mukaan kaupungissa sijaitsevien peltoympäristöjen rooli on ennen kaikkea virkistykseellinen. Taajamapellot tarjoavat miellyttäviä näkymiä, ulkoilumahdollisuuksia ja tilan sekä vapauden tunnetta. Peltoja arvostetaan myös kulttuuriympäristöinä, jotka tarjoavat mahdollisuuksia tutustua maatalojen perinteisiin elinkeinoihin, viljelykasveihin ja eläimiin. Peltojen ja viljelyn merkitys on kasvanut myös lähiruuan arvostuksen myötä. ⁷ Helsingin kaupungin luonnonhoidon linjauksen (2011) mukaan peltoalueilla on lisäksi merkitystä erityisesti linnustolle ⁸. Maatalouskäyttöä voidaan perustella myös taloudellisesti, sillä peltojen hoitaminen on edullisempaa kuin rakennettujen viheralueiden kunnossapito.

Berliinin kaupungin maisema-arkkitehti Almut Jirkun mukaan kaupungin liepeillä sijaitsevan maatalousmaiseman kehittäminen edellyttää uudenlaisia käytötapoja ja mielikuvia, jotka eivät perustu nostalgiseen, menneeseen maaseutumaisemaan. Hyvinä esimerkkeinä ovat Berliinin lähellä sijaitsevat laajat maatalousalueet, joita on valjastettu maanviljelyn ohella eri virkistyspalveluihin, ratsastukseen, hedelmä- ja kukkatarhakäyttöön sekä ulkoiluun. Alueesta järjestetyt ideakilpailut ovat kartoittaneet uusien toimintojen lisäksi myös uudenlaista visuaalista ilmettä, joka yhdistää urbaanin puistoarkkitehtuurin maatalousmaisemaan. Maatalousvyöhykkeen kehittäminen toiminnallisesti monipuolisena ja visuaalisesti mielenkiintoisena virkistysalueena on turvannut alueen säilymisen rakentamiselta ja varannut sen kaukonäköisesti kasvavan kaupungin asukkaiden virkistyskäyttöön. ⁹

1988

2011

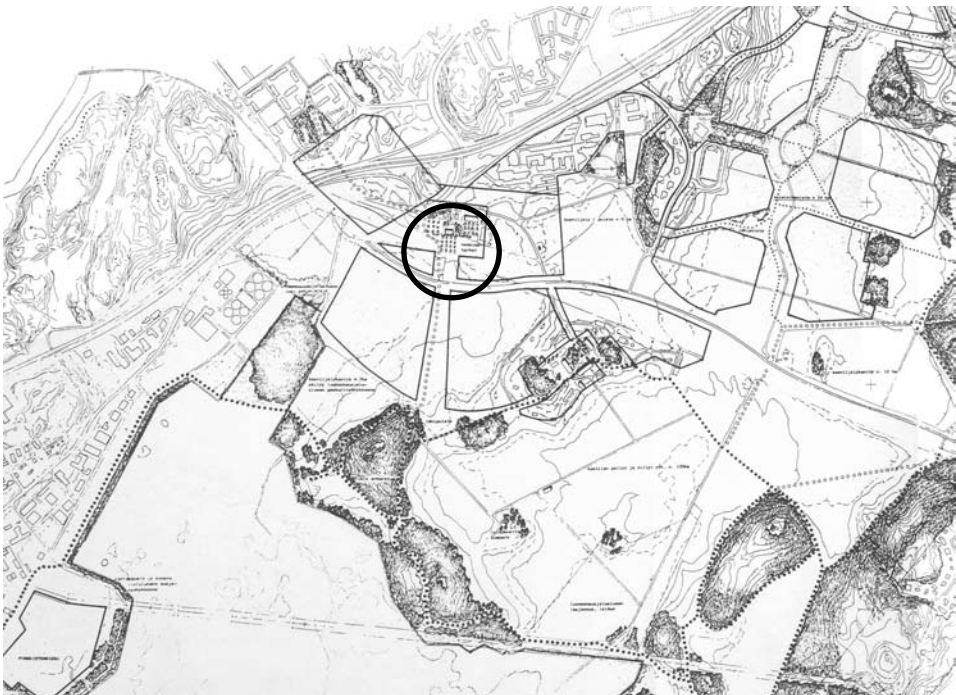
Helsingin ortokuva 1988, Helsingin kaupungin kiinteistövirasto, Blom Kartta Oy; Ilmakuvat 2011. © Kaupunkimittausosasto, Helsinki 2015–6010.

Kartanoiden viljelymaiseman ja rakentamisen kohtaamisen esimerkkeinä esitellään kolme erityyppistä kohdetta: Viikin kaupunginosa, Haltialan naapuriin Vantaan puolelle rakennettu Tammisto ja Fallkullan täydennysrakentamisalue. Esimerkit tuovat esille sekä kulttuurimaiseman suojelun tavoitteita että uhkia. Viljelymaiseman ja rakentamisen yhteensovittamisen kannalta **Viikki** tarjoaa kiinnostavan esimerkin, jossa kulttuurimaisema muodostui kaupunginosan identiteettitekijäksi. Viikin kaavoitus alkoi 1990-luvun alussa, ja osayleiskaava hyväksyttiin kaupunginvaltuustossa vuonna 1995. Kaavoituksen tärkeä tavoite oli sovittaa rakentaminen alueen kulttuurimaisemaan ja luontoon¹⁰. Viikin kulttuurimaisema on erittäin hyvin säilynyt yliopiston koetilan aktiivisen viljelyn ansiosta ja muodostaa Helsingin ainoan laajan, yhtenäisen mereen liittyvän viljelymaiseman. Alueeseen kuuluvat rakennussuojeluasetuksella suojellut Viikin latokartanon rakennukset ja merkittävä Natura-verkostoon sisältyvä luonnonsuojelualue.

Kaavaluonnoksen pohjaksi laadittiin maisema-analyysi, jossa arvioitiin rakentamismahdollisuuksia kulttuurimaiseman ja maatalouden kannalta. Maisema-arkkitehti Gretel Hemgårdin laatiman maisema-analyysin tavoitteena oli osoittaa peltomaiseman kulttuurihistoria-

rialliset, maisemalliset ja virkistykelliset arvot. Maisema-analyysi oli tarpeen, sillä viljelymaiseman säilyttäminen ei ollut suunnitteluprosessin alkuvaiheessa itsestään selvää. Kulttuurimaiseman kannalta arvokkaimmaksi alueeksi todettiin maaperän rakennettavuuden kannalta otollisin alue Viikintien ja koetilan eteläpuolella. Alueella on pitkä yhtäjaksoinen historia laidunmaana, ja kulttuurimaiseman piirteet ovat säilyneet 1700-luvulta periytyneessä asussa.¹¹ Maisemaa leimaavat laiduntamisen myötä syntyneet hakamaat, muutumattomina säilyneet metsänreunat ja historialliset tiet. Muilla pelloilla nähtiin myös maisemallista ja historiallista arvoa, mutta niiden merkitystä heikensivät maisemassa tapahtuneet muutokset.¹²

Maisema-analyysin jälkeen laadituissa maankäyttövaihtoehdoissa vain arvokkaimmiksi arvioidut eteläiset pellot säästettiin rakentamiselta, ja kartano jäi saarekkeeksi rakennettujen kortteleiden väliin. Suunnittelua jatkettiin tehokkaalla maankäyttövaihtoehdolla, joka sisälsi mittavaa rakentamista Viikintien eteläpuolella ja itäisessä peltolaaksossa¹³. Ympäristövaikutusselvityksen ansiosta rakentamisen mitoitusta kuitenkin vähennettiin, ja kartanoalue sai kaavaluonnoksessa visuaalisen yhteyden eteläiseen peltomaisemaan. Viikin pohjoisille, ”vähemmän arvokkaiksi” määritellyille pelloille esitettiin kuitenkin kaavaluonnoksessa runsaasti rakentamista.¹⁴

Viikki–Latokartanon maisemasuunnitelmassa tutkittiin, missä määrin aluetta voidaan käyttää rakentamiseen. Rakentamiseen osoitetut alueet on esitetty tummilla ääri viivoilla. Rakennusalueiden saartama Viikin latokartano on merkitty ympyrällä. (Toimintakertomus 1989, 5)

Viikki–Latokartanon osayleiskaavaluonnos perustui jatkosuunnittelun pohjaksi valittuun tehokkaaseen maankäyttövaihtoehtoon. Peltomaisemaan sijoitetut asuntosaarekkeet saivat osakseen voimakasta vastustusta, ja ne poistettiin lopullisesta osayleiskaavasta. (Kaavakatsaus 1990, 28)

Rakentamisen mitoitusta arvosteltiin voimakkaasti sekä kulttuurimaiseman eheyden että luonnonsuojelun alueen suojavyöhykkeen säilymisen kannalta ¹⁵. Kaupunginmuseo totesi lausunnossaan (1991): *Kulttuurimaisema ei ole ollut suunnittelun lähtökohta, vaan se on huomioitu ainoastaan alueen uudiskäytön ja -rakentamisen antamien reunaehtojen rajoissa. Kulttuuriympäristölle on ollut erityisen kohtalokasta, että rakentamiseen käytetyn alueen raja-
us on tehty laajemman vaihtoehdon mukaan, jossa alueen pohjoisosan maisema häviää nimenomaan asuin- ja siihen liittyvän palvelurakentamisen seurauksena* ¹⁶. Kaavoitusosaston työryhmä esitti vastineessaan, että *pyrkimyksenä ei ole ollut säilyttää koko peltoaluetta kaikkine metsänreunoineen eikä sijoittaa rakentamista näkymättömiin, vaan muodostaa rakentamisesta uusi positiivinen tekijä maisemaan* ¹⁷. Kaavaehdotusvaiheessa pohjoisten peltöjen keskelle esitetyistä kortteleista lopulta luovuttiin kokonaan, minkä ansiosta viljelymaisema säilyi aiempaa eheämpänä ¹⁸.

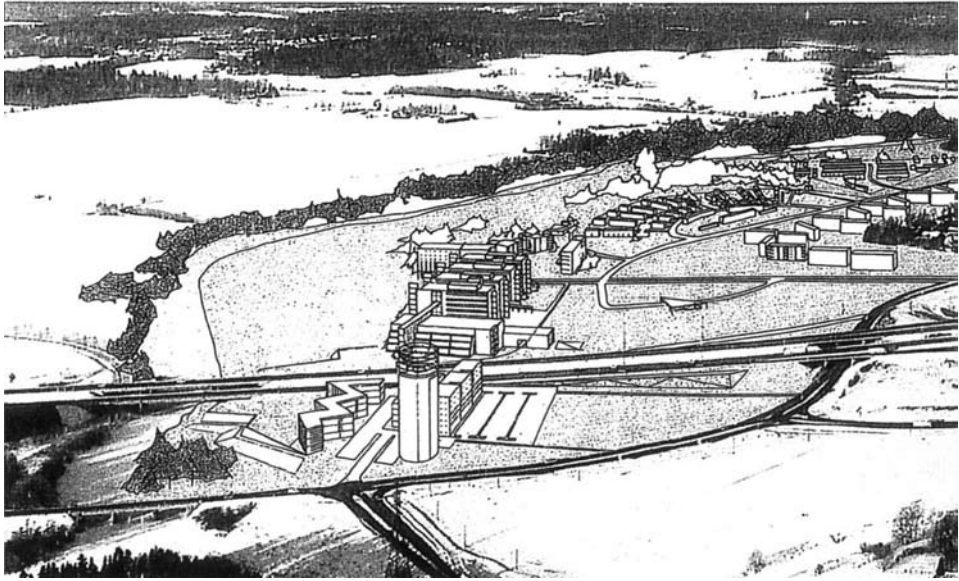

Pellot ovat olennainen osa Viikin latokartanon ja koko kaupunginosan maisemaa. Viljelymaiseman säilyminen perustui osayleiskaavassa määriteltyihin rakentamisen reunaehtoihin.

(Havainnekuva Viikistä, Kaupunkisuunnitteluvirasto)

Viikki oli monessa mielessä tärkeä tapaus: peltomaiseman historiallisten ja maisemallisten arvojen säilyttäminen nousi osayleiskaavan keskeiseksi lähtökohdaksi. Kartanomaiseman kannalta ratkaisevaa oli se, että kartanoympäristö onnistuttiin kytkemään eteläosastaan avoimeen peltomaisemaan. Viljelymaisemaan liittyy myös valtakunnallisesti arvokkaaksi kulttuuriympäristöksi määritelty koetila. Helsingin yliopiston maatalous-metsätieteelliseen tiedekuntaan kuuluvan tilan toiminnan ansiosta maisema on hyötykäytössä. Tilalla tutkitaan lypsykarjan hoitoa ja viljelykasveja sekä hoidetaan 157 hehtaarin peltoalaa ¹⁹. Perinteisen peltomaiseman lisäksi Viikissä on myös uutta viljelymaisemaa: itäosan ekologisella asuinalueella on vehreitä pihvoja ja asukkaiden omia viljelypalstoja.

Toinen esimerkki kulttuurimaisemassa tapahtuneesta laajasta rakentamishankkeesta on Haltialan viereen, Vantaan puolelle noussut **Tammisto**. Tapauksesta käy ilmi, että kulttuurimaisema ei pääty kunnan hallinnolliseen rajaan, vaan sitä tulisi käsitellä laajempänä kokonaisuutena. Vaikka rakentaminen tapahtui Vantaan puolella, se vaikutti merkittävästi Tuomarinkylä–Haltialan kulttuurimaisemaan, joka jatkuu Vantaan–Keravanjoen laaksoa

Haltialan kartanomaiseman pohjoispuolelle, Vantaanjoen varteen suunniteltu Tammiston uusi asuinalue Vantaalla. Myöhemmin osa jokivarteen ehdotetuista rakennuksista jäi pois. (Arkkitehti-lehti 1/1996, 64–65)

pitkin pohjoiseen. Alue oli alkuaan Vantaan yleiskaavassa 1983 merkitty pientalo- ja virkistysalueeksi, mutta 1990-luvun alun yleiskaavaprosessin myötä tehokkuutta nostettiin huomattavasti ²⁰. Alue päättyi 1980-luvun lopulla rakennusliike Puolimatka Oy:lle, joka käynnisti rakentamishankkeen ja arkkitehtikilpailun vuonna 1989. Kilpailuohjelman mukaan Tammisto oli Vantaan kaupungin lähivuosien huomattavimpia kehityskohteita ja sijaintinsa vuoksi kiinnostava asuinrakentamisen, vapaa-ajan ja liike-elämän kannalta ²¹. Arkkitehtikilpailun voittanut Hannu Jaakkolan työ esiteltiin Vantaan uutena maamerkinä, joka pyrki eheyttämään liikenneväylien pirstomaa aluetta ja korostamaan saapumista Vantaalle ²².

On merkille pantavaa, että kulttuurimaisema ei ollut kilpailun lähtökohtana. Viljelysmaisema otettiin huomioon suunnittelutehtävässä lähinnä perustamisolosuhteidensa haasteiden vuoksi ²³. Myös maisemasuunnittelu kytkettiin prosessiin varsin myöhään, kun rakentamisen vaikutuksia ehdotettiin lievennettäväksi jokivarteen istutettavalla suoja-metsällä ²⁴. 1990-luvulle lopulle jatkuneessa monivaiheisessa kaavaprosessissa esitettiin voimakasta kritiikkiä liian massiivisesta kerrostalojen rakentamisesta kulttuurimaisemaan. Vantaanjoen varrella nähtiin maisemallista, virkistyksellistä ja lisäksi luonnonsuojelullista arvoa. ²⁵ Kaavan yhtenä valittajana oli Helsingin kaupunki, jonka mukaan Vantaanjokilaaksoon ei tulisi osoittaa raskasta, ympäristöä muuttavaa rakentamista. Helsingin lisäksi arvioi, että kaava-alueelle oli osoitettu liian vähän viheralueita, mikä johtaisi siihen, että virkistyspaine kohdistuisi Helsingin alueella sijaitseviin viheralueisiin. ²⁶

Tammiston kokonaiskerrosalaa laskettiin kaavaluonnoksen jälkeen ja vielä kaavan hyväksymisen jälkeen, kun kaavavalituksia käsitellyt ympäristöministeriö jätti vahvistamatta osan kaavasta maisemallisten syiden vuoksi. Maiseman merkitys korostui, sillä Vantaanjokilaakso oli hyväksytty vuonna 1995 valtakunnallisesti arvokkaaksi maisema-alueeksi. Ympäristöministeriö kiinnitti huomiota jokilaakson suoja-alueen kapeuteen sekä rantaan sijoitettuihin raskaasti rakennettuihin kortteleihin, jotka jäivät tämän vuoksi vahvistamatta. ²⁷ Jatkosuunnittelussa jokivarren vapaa-alue kasvoi ja rakentamisen määrä väheni. Jokivarren viheralue jäi silti hyvin kapeaksi, kapeimmillaan alle 80 metrin kaistaleeksi, jolle ei mahtunut riittäviä suojaistutuksia. Tammiston alueen kokonaisratkaisua voidaan arvioida tunkeutuvaksi häiriöksi: massiivinen rakennusrintama muodostaa maisemalle jyrkän reunan ja työntyy häiritsevästi Haltialan pohjoisille virkistysreiteille. Peltomaisemaan rakennettu kerrostaloalue on sekä kontekstuaalisessa että semanttisessa ristiriidassa paikan arvojen kanssa. Hankkeessa ei otettu huomioon paikan kaupunkikuvallisia ominaispiirteitä. Kerrostaloalue on lisäksi koko peruslähtökohdaltaan ristiriidassa arvokkaaksi maisema-alueeksi arvioidun Vantaanjokilaakson kanssa. ²⁸

Edellisiä pienimuotoisempi esimerkki avoimeen maisemaan sijoittuvasta täydennysrakentamisesta on **Fallkullan** tilan pohjoispuolelle 2000-luvun alussa rakennettu asuinalue ²⁹. Rakentaminen sijoittui pääosaksi Helluntaipalstoiksi kutsutulle alueelle, jonka huonokuntoiset rakennukset purettiin. Asuinalue laajeni myös Fallkullan avoimeen maisemapeltona ja nurmena hoidettuun laaksoon. Rakentamisen ja kartanon väliin jäi kuitenkin laaja vapaa-alue. Asuinalueen ja avoimen tilan reunalle esitettiin matalia noppamaisia esikaupunkihuviloita, jotka pehmentäisivät asuinalueen liittymistä puistoon ³⁰. Fallkullassa rakentaminen onnistuttiin yhteensovittamaan viljelymaisemaan rakentamisen mittakaavan ja erityisesti reunaistutusten ansiosta. Eheä, puustoinen reuna korostaa maiseman tilavaikutelmaa. Asuinalueen reunaistutusten kasvaessa raja-alue avoimeen maisemaan edelleen paranee ja laakson maisemallinen eheys vahvistuu.

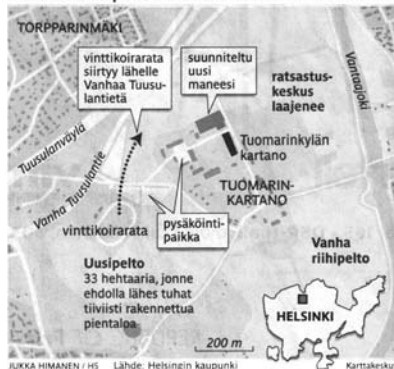
Vireillä olevia ja keskeytyneitä hankkeita

Keskustelu peltomaiseman ja avoimen tilan arvoista sekä täydennysrakentamisesta on ajankohtainen aihe. **Tuomarinkylän** suojelukaavan hyväksymisen yhteydessä vuonna 2012 Helsingin kaupungin apulaiskaupunginjohtaja esitti, että suuri osa kartanon suojeluksi esitetystä peltoalueesta jätettäisiin asemakaavan ulkopuolelle ja tutkittaisiin, voitaisiinko se kaavoittaa pientaloalueeksi. Perusteluina olivat alueen hyvät liikenneyhteydet. Rakentamiseen esitetty alue on kartanon ja Vanhan Tuusulantien välinen nk. Uusipellon alue. Uusipelto raivattiin nimensä mukaisesti pelloksi vasta melko myöhään, 1930-luvulla, jota ennen se oli niittyä. Helsingin Sanomien pääkirjoitus kommentoi esitystä näin:

Kartanomiljöö ei välttämättä turmeltuisi. Pientaloalueeksi esitetty peltoala sijaitsee jokimaisemassa olevan arvokkaan kartanomiljööän ja Vanhan Tuusulantien välissä eikä se kuulu varsinaiseen kartanomaisemaan. Se ei sijaitse kartanon mäellä eikä joen varsilla. Kun kartanon pellot on raivattu jo 1600-luvulla, Penttilän pientaloalueeksi kaavailema peltoala on raivattu pelloksi vasta 1930-luvulla ³¹.

Kaupunkirakenteen tiivistäminen hyvien liikenneyhteyksien varrelle on perusteluna kiistaton, mutta esitetystä maisemallisen ja historiallisen merkittävyyden arvioinnissa voidaan nähdä puutteita. Vaikka pelto on raivattu myöhään, sen historia kartanoon liittyvänä niitynä on kuitenkin yhtä vanha kuin muiden peltojen. Eheän rajautumisensa ansiosta alue on myös maisemallisilta arvoiltaan merkittävä. Alueella sijaitseva vinttikoirarata ja sen pysäköintialueet sekä paikan aikaisempi umpeenkasvanut ja laiminlyöty ilme ovat saattaneet osaltaan vaikuttaa maisemallisten arvojen vähättelyyn ³². Kartanonmäen maisemallinen merkitys ja asema maamerkinä perustuvat kuitenkin olennaisesti sitä ympäröivään avoimeen tilaan, joka menetettäisiin rakentamisen myötä.

Ehdotus Uusipellon muuttamisesta asuinalueeksi

TUOMARINKYLÄ

Helsingin kokoomus haluaa Haltialan pelloille asuntoja

» Valtuustoryhmä laati tavoiteohjelman lähivuosiksi

» Kokoomus vaatii lisää vessoja, jäteastioita ja kameravalvontaa

armo Huhtanen
valtuustoryhmän puolesta

» Helsingin valtuuston kokoomusryhmän mukaan Haltialan maisemapeltoista pitäisi tehdä asuinalue.

Länsi-Kyrinokkaan tulisi rakentaa pientaloita. Kokoomuksen tavoitteet ilmentävät uudesta toimintasuunnitelmasta, joka on valtuustoryhmän ohjelma lähivuosiksi.

Haltialan peltöjen rakentamisen perustana on se, että Vantaan puolelle on jo rakennettu hyvin tiiviisti Kartanontie ja muuta alueita, sanoo

Haltialan mautilan karja laiduntaa perinnettä.

HALTIALA

Myös **Haltialan** peltöjen rakentaminen on noussut aika ajoin esille poliittisessa keskustelussa. 1980-luvun lopulla laaditussa asutuspoliittisessa selvityksessä esitettiin Haltialan peltöjen rakentamista, mutta vuonna 1990 vahvistuneessa asemakaavassa ne kuitenkin säilyivät rakentamattomina³³. Asemakaavan rinnalla kehitettiin viljelyalueiden maisemallista ja toiminnallista sisältöä. Tavoitteena oli luoda erityyppisiä alueita poimintaan, perinnekasvien ja viljakasvien esittelyyn, luonnonvaraisten eläinten ruokintaan sekä kotieläinten laiduntamiseen. Haltialassa toteutunut peltöjen monikäyttöisyys oli edelläkävijä Suomen maisemapeltöjen kehittämisessä³⁴. Hankkeen taustalla oli vuonna 1991 voimaantullut määräys, että kuntien ja kaupunkien pitää kesannoida 50 % peltöalastaan. Velvoitekesannointi lisäsi tarvetta viljellä uusia kasveja maisemapelloiksi muuttuvilla entisillä tuotantopelloilla.³⁵ Haltialassa pyrittiin kokeilemaan erilaisia kasveja ja etsimään sopivia maisemapeltolajikkeita, joita myöhemmin hyödynnettiin muuallakin Suomessa³⁶.

Haltialassa lisättiin myös aktiivista virkistyskäyttöä, mikä turvasi osaltaan alueen säilymistä rakentamattomana. Peltöjen monikäyttöisyyteen tähänneen maisemasuunnitelman (1992) mukaan: *Jos päättäjät katsovat, että jokin alue tai osat siitä vain lepäävät, sinne voidaan kohdistaa helpoiten rakentamispaineet. Haltialan säilyminen helsinkiläisten ulkoiluun ja virkistykseen vaatii alueen toimintaan aktiivisuutta ja jatkuvaa tietoa sen mahdollisuuksista*³⁷. Myöhemmin 2000-luvulla poliittinen keskustelu alkoi uudelleen. Perusteluna esitettiin, että Vantaan puolelle on jo rakennettu hyvin tiiviisti³⁸. Rakentamista kuitenkin vastustet-

tiin laajasti. Haltiala on osa vuoden 2002 yleiskaavassa hyväksyttyä Helsingipuistoa, ja sitä pidettiin arvokkaana osana Helsingin viherverkkoa ³⁹.

Myös **Talin** golfkentän rakentamista on ehdotettu aika ajoin. Golfkenttä ei ole perinteistä maatalousmaisemaa, mutta silti avointa tilaa arvokkaan kartanon ympärillä. *Talin arvo asuntotontteina olisi sata miljoonaa euroa*, otsikoi Helsingin Sanomat syksyllä 2010. Alustavan laskelman mukaan alueelle voitaisiin sijoittaa 3000 asukasta. Artikkelissa verrattiin lisäksi asuinalueesta saatavaa vuokratuottoa nykyiseen golfkentän vuokraan ja todettiin, että asuntorakentaminen yli 30-kertaistaisi kaupungin vuokratuotot Talista. Arvostelun aiheena oli myös alueen käyttö: *yksityisklubi pitää hallussaan laajaa maa-alueita lähellä tonttipulasta kärsivän kaupungin keskustaa* ⁴⁰. Tali nousi esille myös vuonna 2013 laaditussa valtuustoaloitteessa, jossa pyydettiin tutkimaan golfkentän ottamista rakentamiskäyttöön. Kaupunkisuunnitteluviraston laatiman selvityksen mukaan rakentamista rajoittavat kuitenkin maiseman historiallisten arvojen lisäksi heikko maaperä ja tulvariski. Lisäksi korostettiin Talin virkistysarvoa ja merkittävää asemaa osana läntisintä vihersormea, nk. Länsipuistoa, jonka lähialueiden asukasmäärä kasvaa huomattavasti tulevaisuudessa. ⁴¹

5.1.3 Kartanon lähiympäristön rakentaminen

Rakentaminen on sijoittunut monin paikoin hyvin lähelle kartanoa, käytöstä poistuneille talousalueille, lähipeltoille tai metsiin. Kartanon lähimaiseman rakentaminen nostaa esille kysymyksiä, mille etäisyydelle rakennetaan ja millä tavalla rakentaminen sovitetaan ympäristön arvoihin. Visuaalisen maiseman lisäksi tärkeäksi näkökohdaksi nousevat kartanoympäristöön esitetyt toiminnot ja tapa, miten alue integroidaan toiminnallisesti kaupunkirakenteeseen.

Pukinmäen kartanon ympäristöstä ja lähipellostä, nk. Pukinmäen kolmion alueesta, järjestettiin 1980-luvun alussa arkkitehtikilpailu, jonka tavoitteena oli varata pääosa alueesta asumiseen. Alue oli yleiskaavassa osoitettu asumiseen, mutta asemakaavassa puistoksi, mikä toi kaavaprosessiin jännitteitä. Kilpailussa oli lähtökohtana kartanon rakennusten, pihapiirin ja puuston säilyttäminen. ⁴² Kaupunginmuseo piti kartanoa pääkaupunkiseudun oloissa poikkeuksellisen eheänä 1800-luvun maatilakokonaisuutena ja korosti lisäksi kartanomaiseman merkittävyyttä MaTaPuPu-alueen tiivistämisen vastapainona ⁴³. Vantaanjokeen rajautuvan laakson osalta kilpailussa annettiin ohjeeksi vahvistaa rehevää kasvillisuutta ja selkeyttää avoimen maiseman ja rakentamisen tilavaikutelmaa ⁴⁴. Avoimen viljelymaiseman yhteyttä kartanoon ei kilpailussa tähdennetty, ei myöskään jokirannan arvoa virkistysalueena.

PUKINMÄKI

VIIKKI

PUOTILA

MALMINKARTANO

KUMPULA

Voittaneessa arkkitehtitoimisto Helin & Siitosen ehdotuksessa ja sen pohjalta laaditussa asemakaavassa⁴⁵ pelto esitettiin suurelta osin rakennettavaksi. Joen varteen ja rautatien viereen jätettiin kapea vihheralue siten, että yhteys Vantaanjoen laaksosta kartanolle säilyy.⁴⁶ Asukkaat arvostelivat alueen raskasta rakentamista, ja jatkosuunnittelussa Vantaanjoen varteen jätettiin leveämpi vyöhyke⁴⁷. Rakentaminen liitettiin vihheralueeseen kampamaisella korttelirakenteella, joka madaltui puistoa kohti ja jonka pihat avautuivat puistoon⁴⁸.

1988

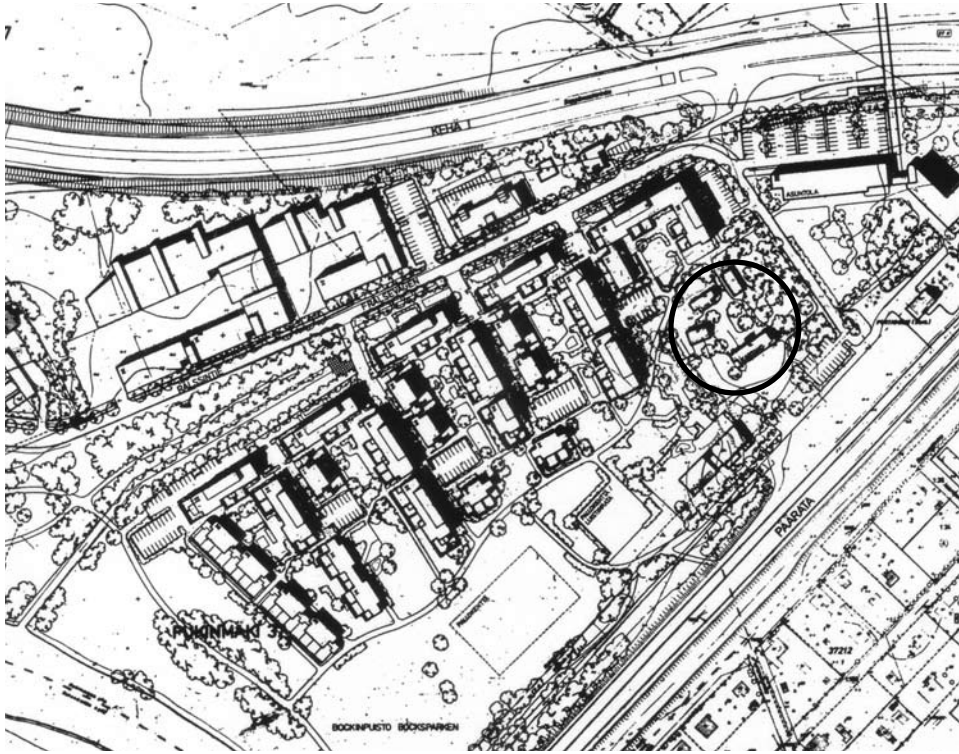
2011

Helsingin ortokuva 1988, Helsingin kaupungin kiinteistövirasto, Blom Kartta Oy; Ilmakuvat 2011. © Kaupunkimittausosasto, Helsinki 2015–6010.

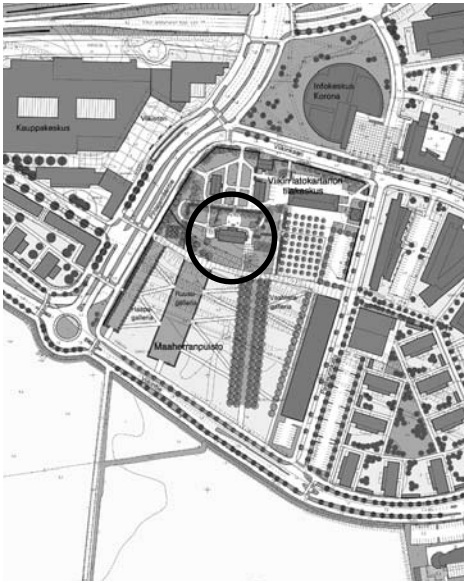
Tästä pehmentävästä reunasta huolimatta uusi rakentaminen on ristiriidassa ympäristönsä kanssa. Rakennukset tunkeutuvat hyvin lähelle kartanoa, joka jää rakentamisen ja rautatien puristukseen. Kartanon yhteys jokilaaksoon ei myöskään toteudu. Kartano kuitenkin kytkeytyy toiminnallisesti hyvin uuteen asuinalueeseen: päärakennuksessa toimii päiväkotti ja sivurakennuksessa on Pukimäki-seuran toimitila.

Viikin latokartanon alueen kaavoitus koski peltoalueiden lisäksi myös kartanon lähiympäristöä. Kartanon yhteyteen perustettiin Maaherranpuiston viheralue, joka korostaa kartanon asemaa. Puiston molemmille reunoille esitettiin osayleiskaavassa yliopiston toimintaan liittyviä rakennuksia, mutta myöhemmin asemakaavassa rakentamista vähennettiin.⁴⁹ Puiston itäreunaan esitetyt rakennukset ovat jääneet vielä toteuttamatta. Puiston säilyminen laajana on ollut kartanomaiseman kannalta onnistunut ratkaisu. Suurin muutos on tapahtunut kartanon länsipuolella. Entiselle metsäkumpareelle sijoitettu paikalliskeskus hallitsee maisemaa voimakkaasti. Kauppakeskus huomiota herättävine mainoslaitteineen tunkeutuu kartanon pihapiiriin ytimeen ja muodostaa ristiriidan historiallisen kartanoympäristön kanssa.

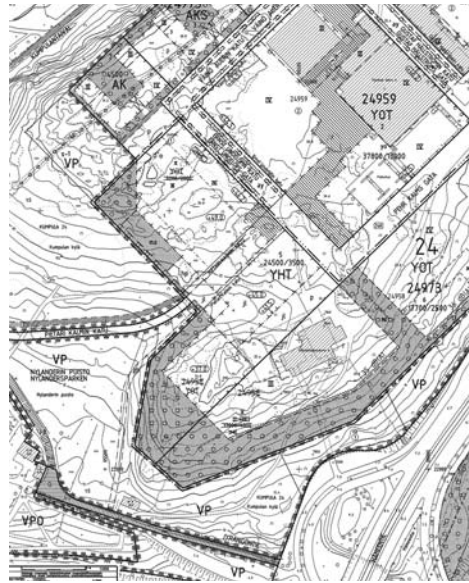

Pukinmäen kartanon lähiympäristöön suunniteltu asuinalue sijoittui suurimmaksi osaksi tilan rantapellolle. Kartanon yhteys Vantaanjoen varteen heikkeni, ja pihapiiri jäi uusien kerrostalojen varjoon. Kartano on osoitettu ympyrällä. (Toimintakertomus 1983, 25)

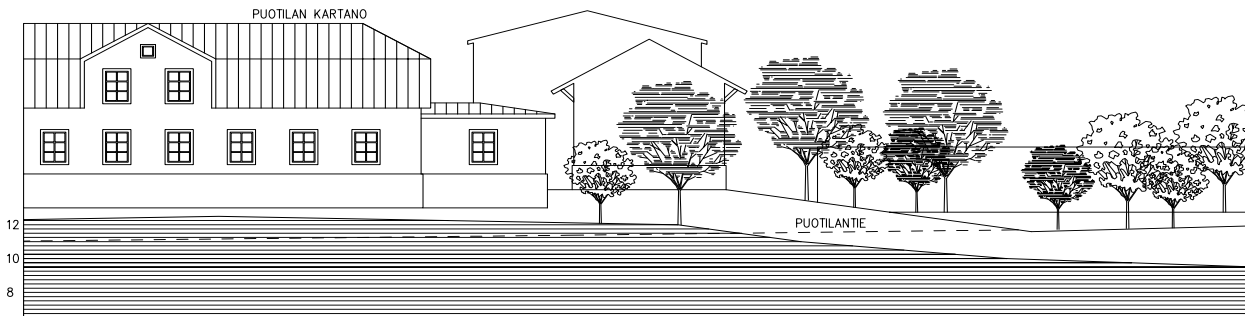
Puotilan ja Malminkartanon täydennysrakentamisalueet havainnollistavat pienialaisia rakentamiskohteita kartanoiden lähiympäristössä. Molemmille on yhteistä se, että uusi rakentaminen on sijoittunut tilaan kiinteästi kuuluneelle osa-alueelle: Puotilassa vanhalle talouspihalle ja Malminkartanossa omenatarhaan. Kummassakin ratkaisussa uuden rakentamisen rajautuminen kartanoon on avainasemassa. **Malminkartanon** omenatarha osoitettiin vuonna 1996 vahvistetussa asemakaavassa asuinkortteliksi.⁵⁰ Omenatarhaa ympäröivä kuusiainaa säilytettiin alueen suojana, ja muutama hedelmäpuu jäi korttelin sisälle kertomaan paikan historiasta. Kuusiaidan taakse jäävä asuinalue ei visuaalisesti häiritse kartanomaisemaa. Huonokuntoisen kuusiaidan uusiminen on kuitenkin tulevaisuudessa välttämätöntä kartanomaiseman kehityksen turvaamiseksi. Toisena esimerkkinä on **Puotilan** kartano, jonka entiselle talouspihalle kaavoitettiin vuonna 2000 rivi- ja paritalokortteli⁵¹. Tavoitteeksi asetettiin, että rakentamisen korkeus, sijoitus ja värityys sopeutetaan viereiseen kartanoon⁵². Mittakaavallisesti uusi alue sopeutuu viereiseen kartanoympäristöön ja muodostaa oman kokonaisuutensa, joka on erotettu kivimuurilla ja kävelytiellä kartanoympäristöstä.

Viikin latokartanon pihapiiri rajautuu etelässä peltomaisemaan ja muilta sivuilta rakentamiseen. Kartanon lähimaisemaa hallitsee erityisesti viereinen kauppakeskus. (Viikin latokartanon ja Maaherranpuiston asemakaava 2005, Kaupunkisuunnitteluvirasto)

Kumpulan kartanon taustamaiseman vehreä kehys turvattiin suojavyöhykkeellä, joka on merkitty asemakaavassa harmaalla pallorasterilla. Kartanoalue rajautuu kuvan vasempaan alanurkkaan. (Kumpulan kampusalueen asemakaava 2003, Kaupunkisuunnitteluvirasto)

Puotilan kartanon entiselle talouspihalle toteutettiin asuinkortteli, joka sopeutettiin mittakaavallisesti kartanoympäristöön. (Pekka Heikkinen, arkkitehti SAFA)

Kumpulan kartanon taustamaisemaan rakennettu yliopistoalue on esimerkki hankkeesta, jolla on merkittävä maisemallinen vaikutus, vaikka alue ei sijaitse kartanon lähiympäristössä. Alueen suunnitteluhistoria on pitkä, alkaen vuonna 1979 ratkaistusta yliopistoalueen aatekilpailusta jatkuen 2000-luvun alun asemakaavoitukseen. Kumpulanmäen tärkeää asemaa kartanomaiseman siluettissa korostettiin jo alusta asti. Yliopistoalueen aatekilpailussa kritisoitiin ehdotuksia, joissa rakentaminen ei ottanut huomioon mäen maastonmuotoja ja lakialuetta: *Osa ehdotuksista on suhtautunut mäkeen melko tunteettomasti tasamalla mäen laen ja sijoittamalla sille tiiviin yliopistorakennelman. Tällaiset yliopiston toiminnallisuutta korostavat mallit on paremminkin sijoitettavissa tasamaalle. Näissä mäen erityispiirteitä ei käytetä positiivisesti hyväksi, vaan niistä on muodostunut pikemminkin haittaa rakentamiselle*⁵³.

1980-luvun puolivälissä laaditun asemakaavan päätöksästyössä kaupunkisuunnittelulautakunta kiinnitti huomiota Kumpulan alueen maisemakuvaan ja erityisesti lakialueen sekä rinteiden suojeluun⁵⁴. Tavoite toteutui paremmin seuraavassa vuonna 2003 vahvistuneessa asemakaavassa⁵⁵. Mäen reunalle sijoitettua rakennusala oli mahdollista vähentää, sillä osa Kumpulaan aiotuista laitoksista sijoitettiin Viikkiin, joten yliopiston tilaohjelma supistui. Kumpulanmäen rinteiden suojavyöhykettä levennettiin ja esitettiin istutettavaksi. Rakennusten korkeus määriteltiin siten, että laakson suunnasta katsottuna rakennukset eivät nouse häiritsevästi yli puiden latvojen muodostaman linjan.⁵⁶ Kumpulanmäen siluettilla on suuri merkitys koko alueelle. Leveä puustovyöhyke luo laaksolle ehjän reunan, vaikka yliopistorakennukset ja erityisesti valkoinen sääpällo nousevatkin puiden yläpuolelle.

Kivinokkaa odottaa muutos

Virkamiehet tarjoavat kolme vaihtoehtoa, joista kevyinkin merkitsee muutosta niemen nykytilaan

Kivinokkaan ehdotetut maankäyttömallit vaihtelevat virkistysalueesta Kotiluan kokoiseen kaupunginosaan.

Piipa Palttala HS
Herttoniemi/Kulosaari

KANSANPUISTO

tai uusi merellinen asuinalue. Käsitely alkaa tiellä, ja vastaus sineröi vihdoin Kivinokan lohtuun. Helsingin päättäjät alkavat tänä syksynä pyrkiä sopuun Herttoniemen ja Kulosaaren välisen kesimaja-alueen tulevaisuudesta. Kaupunkisuunnitteluvirasto on laatinut selvitysalueita pitkiin riutuneen niemen maankäytöstä kolme luonnosta.

Virkamiesten esitykset vaihtelevat ehdotetusta virkistysalueesta 4 000-12 000 asukkaan uuteen kaupunginosaan. Sellaisia ehdotuksia ei ole, jossa alue pyyrii täysin entuansaan.

Varsinaisen poliittinen väkijoukko lähdetään siitä, sopivat asunot Kivinokkaan. Alueita pitää päästä myy, kun Helsinki uusi yleiskaavaansa. Senalla valmistellaan tarkempaa maankäytön suunnitelmaa.

EHDOTUKSISTA raskaan kaavattaisi Herttoniemen ja Kulosaaren välillä niemi Kentulan kokoinen, 12 000 ihmisen kaupunginosaan. Lähiyöllä päälle tulisi kanari, joka sallii asunot iki merenrantaan. Mahdollisesti vaihtoehto olisi väkeä katujonon verran eli 4 000 asukaasta.

Väriä on laatinut myös vaihtoehtoja, joka jättäisi niemen virkistysalueeksi. Tämä on ollut sekä vihreiden että vasemmisto-

1 Kolme ehdotusta Kivinokan tulevaisuudesta

2 Noin 4 000 asukkaan asuinalue

Lähinnä etelärannalle kerrostalokortteleita, yleensä pientalokortteleita. Pohjoisosaan luonnontarhainten puskurivyöhyke. Siirtolapuutar-

1 Virkistysalue

Kulosaaren puoleiselle rannalle uusia virkistyspaikkoja. Kevyen liikenteen reittiä parannetaan. Rantareittiä pääsee kiertämään Kivinokan ympäri.

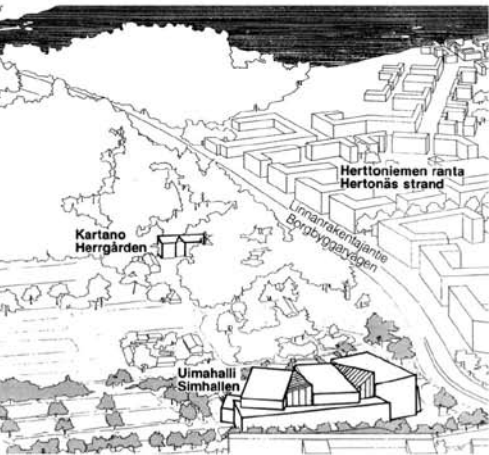
3 Noin 12 000 asukkaan asuinalue

Eteläylyä katetaan, uusia kortteleita nousee sivulle. Alue liitetään Herttoniemenrantaan rantakadulla, jota reunustavat täyttömaakort-

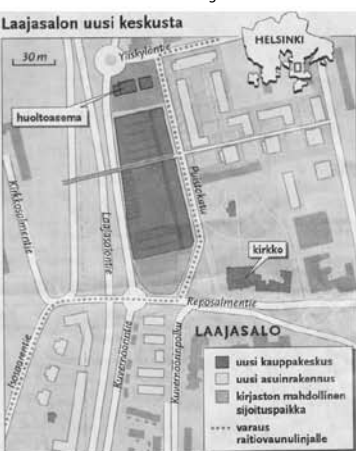
STANSVIK

Kaavakatsaus 1991, 14

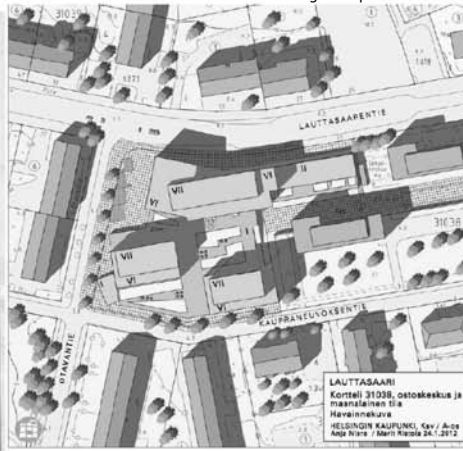
HERTTONIEMI

Helsingin Sanomat 10.6.2007

YLISKYLÄ

Helsingin kaupunki

LAUTTASAARI

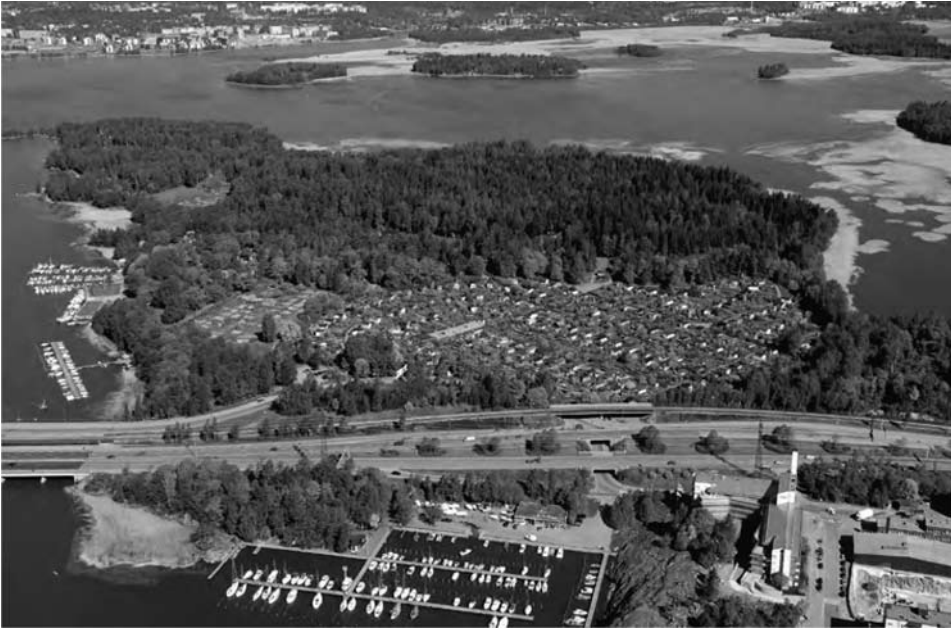
Vireillä ja rakenteilla olevia hankkeita

Kartanoiden läheisyydessä on rakenteilla ja suunnitteilla useita ajankohtaisia rakennushankkeita, jotka sijoittuvat aiemmin rakentamattomaan maastoon, teollisuudelta vapautuneelle alueelle tai olemassa olevaan kaupunkirakenteeseen. **Stansvikin** kartanon viereen rakennetaan entisen öljysataman paikalle Kruunuvuorenrannan kaupunginosaa. Kartanosta muodostuu uuden kaupunginosan merkittävä identiteettitekijä ja tärkeä virkistyskohde lähialueen asukkaille. Tavoitteeksi on asetettu kulttuurihistoriallisten arvojen säilyttäminen ja alueen kehittäminen virkistysalueena perinteisen kesäkotitoiminnan rinnalla.⁵⁷

Kartanon ympärille jätettiin vuonna 2008 laaditussa osayleiskaavassa suojavyöhyke, ja rakentaminen ulotettiin lähimmillään 150 metrin päähän kartanosta. Kaupunkirakentamisen reunan määrittelyä perustelivat kartanon suojavyöhykkeen lisäksi maastonmuodot.⁵⁸ Myös reunan luonteeseen kiinnitettiin huomiota. Kartanoympäristöön rajautuva alue on tarkoitus rakentaa pientalovaltaisena siten, että rakentamisen korkeus madaltuu ja väljyys kasvaa kartanoa kohti⁵⁹. Uuden rakentamisen sovittamisella kartanomaisemaan on kaavassa hyvä lähtökohta: kartanon suojavyöhyke säilyy ja alue integroidaan toiminnallisesti uuteen kaupunginosaan. Rakentamisen alle jää kuitenkin kartanon länsipuolella sijaitseva Uusikylän kesämaja-alue, mitä vastustettiin kaavaprosessin aikana voimakkaasti. Mökkikylän säilyttäminen olisi kaupungin mukaan kuitenkin pienentänyt huomattavasti rakentamiseen varattavaa aluetta ja samalla rajoittanut alueen julkisen käytön kehittämistä.⁶⁰

Toinen vireillä oleva laaja suunnitteluhanke on **Kulosaaren kartanon alue ja Kivinokka**, jotka olivat jo vuoden 2002 yleiskaavassa merkitty selvitysalueiksi. Vuonna 2011 käynnistyneen osayleiskaavatyön tavoitteena oli metroradan varrella sijaitsevan alueen maankäytön tehostaminen. Alueelle laadittiin vuonna 2013 kolme maankäytön vaihtoehtoa: tehostettu virkistyskäyttö, 4000 asukkaan asuinalue ja 12 000 asukkaan asuinalue⁶¹. Vaihtoehdot tuovat esille alueeseen kohdistuvia erilaisia tavoitteita ja rakentamisen sekä virkistysalueen vastakkainasettelua. Alueella on virkistysarvojen lisäksi myös merkittäviä luontoarvoja sekä kartanomaisemaan, Kivinokan kesämaja-alueeseen ja Herttoniemen siirtolapuutarhaan liittyviä kulttuurihistoriallisia arvoja.

Kiivain keskustelu on toistaiseksi käyty Kivinokan kesämaja-alueen ja virkistysalueen säilyttämisestä. Kivinokan virkistyskäytön puolustaminen synnytti laajan kansalaisliikkeen, ja saaren säilyttämisen puolesta vedottiin noin 5000 allekirjoituksen adressilla⁶². Kartanomaisemaan liittyvät kysymykset ovat jääneet sen sijaan vähemmälle huomiolle. Kartanopuiston merkitystä on myös selvästi vähätelty kaava-aineistossa Maankäyttövaihtoehtojen selostuksessa todetaan ainoastaan, että *kartanoa ympäröineestä puutarhasta on*

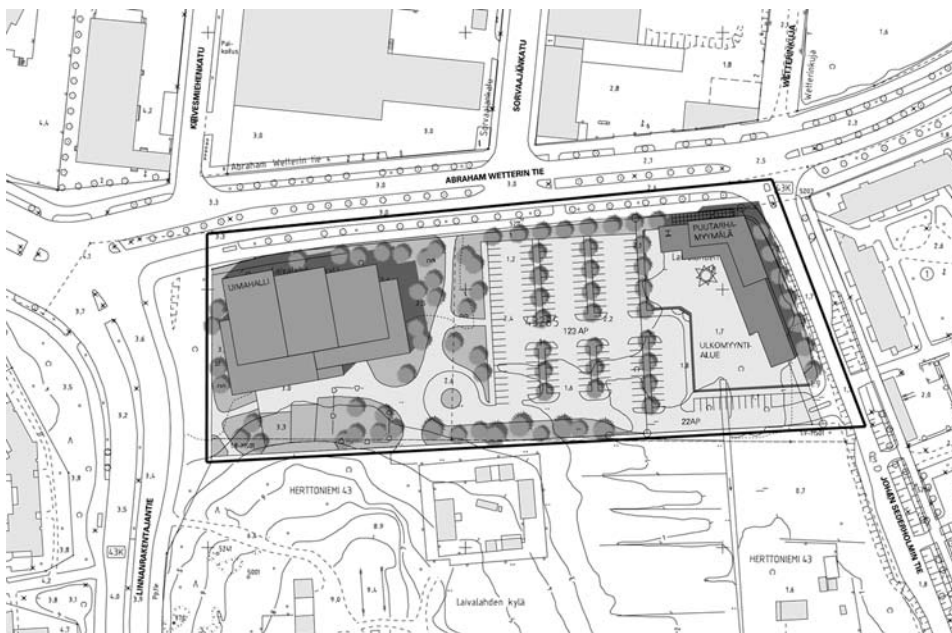

Kulosaaren kartanon, Kivinokan ja Herttoniemen siirtolapuutarhan muodostamaa kokonaisuutta on tarkoituksena kehittää keväällä 2014 tehdyn päätöksen mukaisesti virkistysalueena.

(Kivinokka. Maankäytöstä laaditut vaihtoehdot osayleiskaavoituksen pohjaksi 2013)

säilynyt joitakin jäänteitä⁶³. Kartanopuutarhan piirteiden tarkempi selvitys ja erityisesti laajemman kartanomaiseman analysointi kuitenkin puuttuvat. Tehostetun virkistyskäytön vaihtoehdossa kartanomaisema säilyy rakentamatta ja aluetta kehitetään julkisemmaksi esittämällä uusia virkistyspalveluja. Molemmassa asuinaluevaihtoehdoissa kartano jäisi kerrostalokortteleiden väliin, yhteys merelle heikkenisi ja luonteva kytkeytyminen siirtolapuutarhaan katkeaisi.⁶⁴ Kaupunkisuunnittelulautakunta päätti huhtikuussa 2014, että aluetta suunnitellaan jatkossa virkistysalueena⁶⁵. Kulosaaren kartanon, Kivinokan ja Herttoniemen siirtolapuutarhan kokonaisuudesta onkin mahdollista kehittyä tärkeä ja kulttuurihistoriallisia arvoja sisältävä virkistyskeidas kasvavalle Helsingille.

Edellisiä pienempi rakentamishanke on **Herttoniemen** kartanoalueen pohjoisosaan vuonna 1992 kaavoitettu, vielä toteuttamatta jäänyt uimahalli. Myöhemmin vuonna 2010 uimahallitontin itäpäästä erotettiin alue puutarhamyymälää varten⁶⁶. Uuden rakentamisen on nähty täydentävän Herttoniemenrannan tiivistä kaupunkirakennetta. Lisäksi uimahallista kaavailtiin näyttävää päätettä liikenteellisesti tärkeälle Linnanrakentajantielle. Kartanomaiseman kannalta hankkeet kuitenkin rikkovat teiden keskellä eheänä saarekkeena säilyneen kokonaisuuden ja nakertavat sen pohjoisosan. Uudet tontit ovat tilan entisiä, umpeenkasvaneita peltoja, jotka erottavat kartanomaiseman Abraham Wetterin tien

Herttoniemen puutarhamyymälä ja vielä toteuttamatta jäänyt uimahalli sijoittuvat kartan pohjoispuolelle, entisille umpeenkasvaneille pelloille. Uusi rakentaminen uhkaa rikkoa kartan taustamaiseman. (Herttoniemen uimahallin ja puutarhamyymälän asemakaavan havainnekuva 2008, Kaupunkisuunnitteluvirasto)

Yliskylän kartanon lähiympäristöä tiivistetään. Kartanon eteläpuolelle rakennettiin 2000-luvun alussa kirkko ja länsipuolelle on kaavoitettu kauppakeskus. (Laajasalon keskuksen asemakaavan havainnekuva 2007, Kaupunkisuunnitteluvirasto)

Lauttasaaren uusi ostoskeskus nousee kartanon viereen ja poikkeaa mittakaavaltaan ympäristöstään. Metron sisäänkäynti avautuu kartanolle päin, mikä korostaa kartanon asemaa. Kartano näkyy havainnekuvan oikeassa alanurkassa. (Asemakaavan ilmakuvasovite 2012, Cederqvist & Jäntti Arkkitehdit, Kaupunkisuunnitteluvirasto)

kerrostaloista.⁶⁷ Toteutuessaan uimahalli sijaitsisi kartanon talouspihan ja ulkomuseon välittömässä läheisyydessä, ja pysäköintialueet rajautuisivat viljelymaisemaan. Asemakaavassa on määritelty tonttien reunaan kapea suojaistutus, joka kapeimmissa kohdissa ei kuitenkaan riittäisi turvaamaan kartanomaisemalle vihreää kehystä.

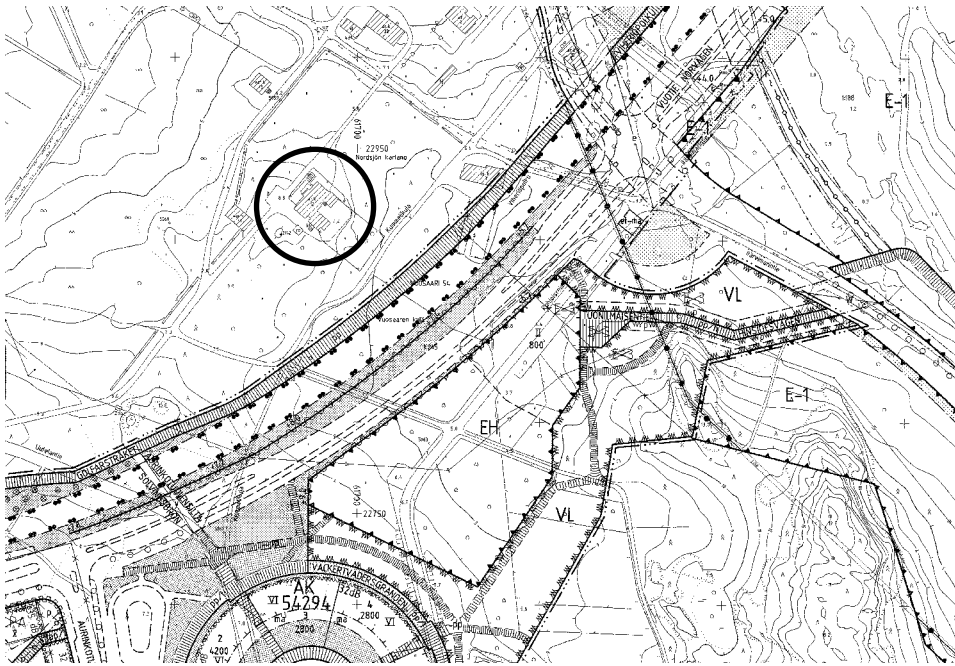
Yliskylän ja Lauttasaaren kartanoiden viereen osoitettu rakentaminen sijoittuu jo rakennetuille alueille. Vuonna 2015 voimaan tulleen asemakaavan⁶⁸ mukaisesti **Yliskylän** viereen rakennetaan nykyisen pysäköintikentän paikalle uusi kauppakeskus ja kirjasto. Tilan eteläpuolelle toteutettiin 2000-luvun alussa Laajasalon kirkko, joka sovitettiin kartanoympäristöön onnistuneesti, säilyttämällä pihaa rajanneita mäntyjä kirkon lähellä ja erottamalla tontti matalalla muurilla kartanon pihapiiristä. Uusi kauppakeskus muuttaa kartanon pihapiirin entistä suljetummaksi ja tuo sen rinnalle mittakaavaltaan poikkeavan rakennuksen. Toisaalta kotiseututalona toimiva päärakennus saa keskeisen aseman alueella. Myös hävinneen talouspihan paikkaa merkitsevä vanha mänty nousee Haltiamännyntorin keskipisteeksi.⁶⁹ Kaavan mukaan kauppakeskuksen julkisivun tulee olla arkkitehtonisesti ja kaupunkikuvallisesti korkeatasoinen ja erityisesti kirkko tulee ottaa huomioon julkisivun käsittelyssä⁷⁰. Yhtä tärkeää olisi kuitenkin ottaa huomioon myös Yliskylän kartano kauppakeskuksen jäsentelyssä.

Myös **Lauttasaaren** kartano saa nykyistä keskeisemmän sijainnin uuden ostoskeskuksen ja metroaseman rakentamisen myötä. Ostoskeskus on tarkoitus rakentaa vuonna 2013 vahvistetun asemakaavan⁷¹ mukaisesti kartanon viereen, vanhan ostoskeskuksen paikalle. Ostoskeskukseen liittyvä metron sisäänkäynti sijoittuu aivan kartanon nurkalle, entisen huoltoaseman paikalle. Korkeimmilta osiltaan 7-kerroksinen ostoskeskus poikkeaa huomattavasti mittakaavaltaan ympäristöstään. Kartanon kulmalla sijaitseva metron sisäänkäynti on kuitenkin matalampi ja avautuu kartanopuiston suuntaan. Kaupunkikuvallista yhteensovittamista kartanoympäristöön parantaa myös ostoskeskuksen viereen istutettava puurivi.⁷²

5.1.3 Kartanomaiseman halkaiseminen väylällä

Kartanomaisemiin on kohdistunut tie- ja katuhankkeita, joilla on ollut visuaalisia ja toiminnallisia vaikutuksia kartanoympäristöihin. Väylä, joka näyttäytyy kartalla huomaamattomana viivana, voi vaikuttaa merkittävästi alueen saavutettavuuteen, virkistysarvoihin ja kulttuurihistoriaan. Pukinmäen kartanoa sivuaa rautatie ja Kauppaneuvoksentie

Nordsjön kartanomaisemaa pirstovan väylän vaikutuksia lieventää tien sijoittuminen puiston korkotasoa alemmaksi. Kartanon päärakennus on osoitettu ympyrällä.

(Aurinkolahden ja Vuotien asemakaava 2002, Kaupunkisuunnitteluvirasto)

lohkaisi Lauttasaaren vanhan päärakennuksen kuistin. Puotilassa tutkittiin metrolinjan toteuttamista kartanon maisemapuiston yli sillalla, mutta päädyttiin kuitenkin tunneliin ⁷³. Kaupunkirakenteen tiivistämisen myötä liikenteen tarpeet ovat kasvaneet. Uusien väylien vaikutuksia kartanomaisemiin tarkastellaan kahdessa hankkeessa: Nordsjön kartanon ohi kulkevan Vuotien ja Viikin latokartanoa sivuavien katujen tapauksissa.

Vuosaaren satamaa palveleva Vuotie linjattiin **Nordsjön** kartanon viereen 2000-luvun alussa, ja myöhemmin 2010-luvun alussa tien viereen rakennettiin ratayhteys. Väylät kytkeytyvät Vuosaaren satamahankkeeseen ja uuden Aurinkolahden asuinalueen rakentamiseen ⁷⁴. Yleiskaavan 2002 vaikutusten arvioinnissa todettiin, että *Vuosaaren satamaan johtava Vuotie sivuaa kartanon tilakeskuksen aluetta ja halkaisee Uutelasta pohjoiseen suuntautuvan viherakselin* ⁷⁵. Vaikutusten arvioinnissa Vuotien haittaa ei pidetty kovin merkittävänä, vaikka se johtikin kartanomaiseman väkivaltaiseen leikkaamiseen. Meluhaittoja ja tien näkyvyyttä kartanopuistoon lieventää tien sijoittuminen selvästi puistoa alemmaksi. Kartanopuistosta päin näkyvät vain ohikiitävien bussien katot ratapenkereen takaa. Ratapenger erottuu kartanomaisemassa kuitenkin selvästi, mutta huoltoraiteesta ei ole yhtä suurta meluhaittaa kuin tiestä. Yleiskaavassa 2002 alueelle on esitetty varaus metrolle.

Radan muuttaminen metroyhteydeksi johtaisi merkittäviin maisemallisiin muutoksiin ja lisäksi liikenteen häiritseviä vaikutuksia kartanopuistossa ⁷⁶.

Viikin kartano tarjoaa onnistuneen esimerkin katusuunnittelun osalta. Pihapiirin pirstova Viikintie siirrettiin 2000-luvun alussa kauemmaksi ja sen vieressä sijainnut ratalinja poistettiin, minkä ansiosta kartano sai ympärilleen entistä laajemman suojavyöhykkeen. Viikin historiallinen tie Latokartanolta Herttoniemeeseen otettiin tiedepuiston pääkaduksi. ⁷⁷ Vaikka tie muutettiin ja levennettiin kaduksi, linjauksen säilyttäminen oli kartanon kannalta onnistunut ratkaisu. Kiviaidan ympäröimä pihapiiri säilyi ehjänä, ja kartano kytkeytyi luontevasti uuteen kaupunginosaan. Myös tienvarren vanhaa puustoa pystyttiin säästämään, mikä tuo uudelle kaupunginosalle ilmettä. Katurakenteiden suunnittelussa tien historiallista luonnetta ei kuitenkaan otettu huomioon, ja pinnoitteet sekä valaisimet tekevät kadusta hyvin tavanomaisen.

Keskeytyneitä hankkeita

Vallilanlaakson joukkoliikennekatu ja Herttoniemen kartanon viereisen Linnanrakentajantien leventäminen ovat esimerkkejä ajankohtaisista ja paljon keskustelua herättäneistä liikennehankkeista. Molemmissa on kyse julkisen liikenteen parantamisesta ja toisaalta myös maisemaan, historiaan ja virkistykseen liittyvien arvojen painavuudesta päätöksenteossa. **Kumpulan** kartanon sivuise esitetty Vallilanlaakson joukkoliikennekatu periytyy kauas, Kumpulan kaavarunkotyöhön 1980-luvun alkuun ⁷⁸. 2000-luvun alusta asti jatkuneessa kaavaprosessissa tutkittiin eri vaihtoehtoja joukkoliikenteen sujuvoittamiseksi Kumpulan, Viikin ja Espoon Otaniemen yliopistokampusten välillä. Kumpulan kartanon ja Vallilan siirtolapuutarhan väliin, entiselle satamaradalle esitetty katulinja sai osakseen voimakasta kritiikkiä sekä virkistykseen että kulttuurihistorian näkökulmasta ⁷⁹. ELY-keskus katsoi asemakaavasta antamassaan oikaisukehotuksessa, että asemakaava on yleiskaavan vastainen, minkä jälkeen kaava oli uudelleen käsittelyssä ja kaupunginvaltuusto päätti vuonna 2012 joukkoliikennekadun suunnittelun ⁸⁰. Ratkaisevia perusteita olivat yleiskaavassa 2002 todetut virkistys- ja maisemakulttuuriarvot. Yleiskaavassa Vallilanlaakso on osoitettu kaupunkipuistoksi, jota tulee kehittää monipuolisena toiminta-, kohtaamis-, kulttuuri- ja luontoympäristönä. Lisäksi alue on esitetty kulttuurihistoriallisesti, rakennustaiteellisesti ja maisemakulttuurin kannalta merkittäväksi alueeksi, jota on kehitettävä siten, että alueen arvot ja ominaisuudet säilyvät. Vallilan siirtolapuutarha ja Kumpulan kartanon rakennukset on lisäksi suojeltu asemakaavalla.

Vallilan bussikatu kaatui

Vuosikymmeniä kiistakapulana ollut katuhanke meni nurin puheenjohtaja Mine

Joonas Laitinen HS
Pipia Palttala HS

HELSINGIN kaupunginvaltuusto päätti keskiviikkona pyytää Vallilan joukkoliikennekadun etenemisen.

Hanketta koskeva äänestys päättyi tasatulokseen 42-42. Vastustajien kanta voitti valtuuston puheenjohtajan Minerva Krohnin (vihti) äänellä.

Puheenjohtajan ääni ratkaisi silloin, jos äänestys menee tasan.

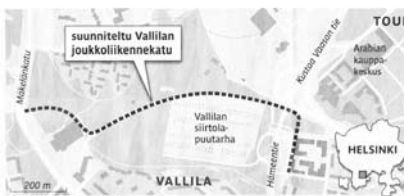
Krohn kertoi HS:lle yllättyneensä katuhankkeen kaatu-

TÄSTÄ ON KYSE

■ Valtuusto päätti Vallilan joukkoliikennekadun rakentamisesta joulukuussa.

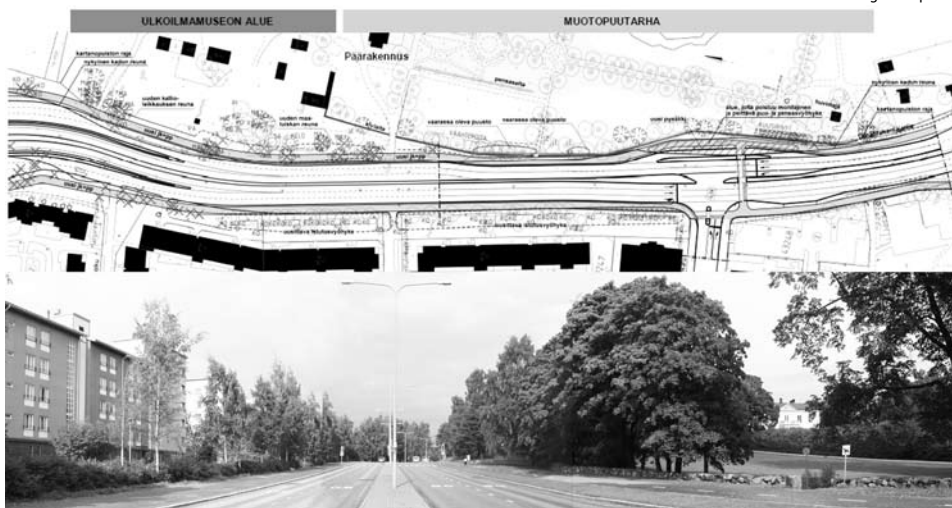
■ Alkuun vain busseille tarkoitettua kadun oli tarkoitus kulkea käytöstä poistetun junaraitien paikalla Hämeentieä Mäkeläntien päähän.

■ Uudenmaan ely-keskus piti tammikuussa katua yleiskaavan vastaisena.

KUMPULA

Helsingin kaupunki

HERTONIEMI

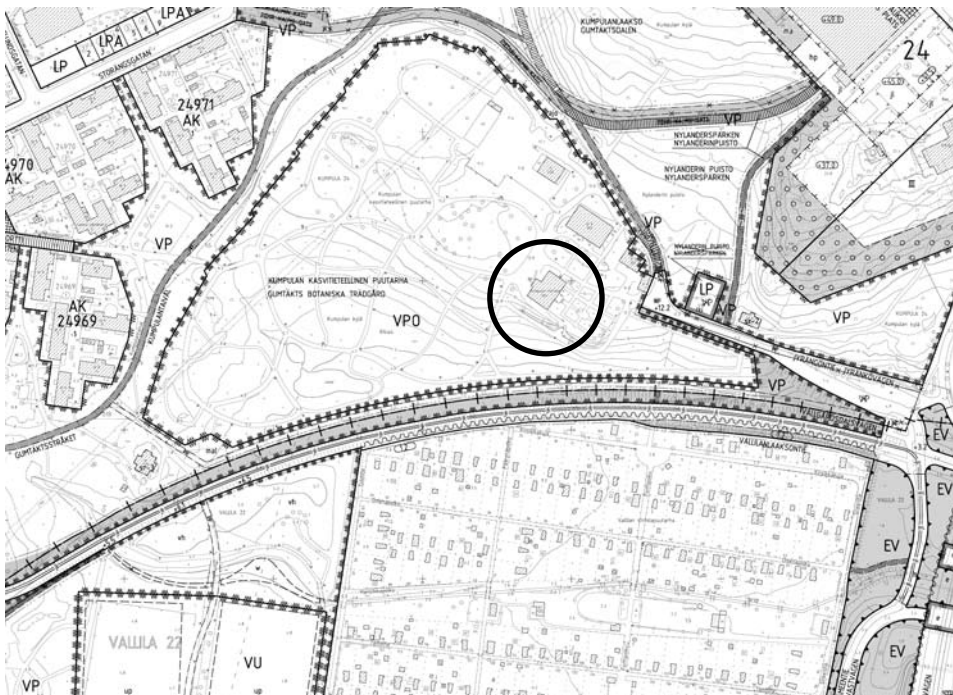
Vallilan joukkoliikennekadun kaavaprosessi tuo esille täydennysrakentamiskeskustelusta tutun asetelman: kestävä kehitys argumentilla voidaan sekä puolustaa että vastustaa rakentamista. Lisäksi nousee esiin kysymys tasa-arvosta ja siitä, ketkä hyötyvät ratkaisusta. Joukkoliikennedyhteyksien tukeminen nähdään kokonaisuudessaan kestävä kehityksen mukaisena ja kaikkia helsinkiläisiä hyödyttävänä tavoitteena. Myös laakson viheryhteyksien ja kulttuuriarvojen turvaamisella on laajempaa ekologista ja kulttuurista merkitystä. Kadun puolustajien näkökulmasta virkistykseen ja kulttuurihistoriaan vetoaminen ei kuitenkaan edusta yleistä etua vaan paikallisia arvoja ja hyötyjä vain lähiasukkaille ja siirtolapuutarhojen omistajille. Helsingin Sanomissa kirjoitettiin (2012): *Keitä varten päättäjät haluavat säilyttää Vallilanlaakson rauhan? Eikö kukaan ajattele niitä 23 000:ta matkustajaa, joiden HSL⁸¹ on arvioinut käyttävän Pasilaan johtavaa joukkoliikennekatua, jos*

*sellainen rakennettaisiin? [– –] Nyt suuren joukon on pakko istua bussissa ja ratikassa ylimääräisiä minuutteja vuoden ympäri ja vähälukuinen käyttäjäporukka – vihreän yltäkylläisyyden ympäröimät kumpulalaiset ja harvat siirtolapuutarhamökin omistajat – nauttii puiston rauhasta kesäisin*⁸². Kulttuurihistoriallisesti arvokkaat kohteet ja viherverkko, siirtolapuutarhat mukaan lukien, tulisi kuitenkin ymmärtää laajasti, kaikille ja myös tuleville kaupunkilaisille kuuluvana kulttuuriperintönä.

Vallilan joukkoliikennekadun suunnittelussa tulee esille myös vaikutusten arvioinnin vaikeus. Vaikutus joukkoliikenteen toimivuuteen voidaan arvioida matkustajamääriä ja matkustusaikoja kuvaavilla numeroilla, mutta maisemallisten ja virkistykseen kohdistuvien vaikutusten määrittäminen on huomattavasti hankalampaa⁸³. Joukkoliikennekadun maisemallinen vaikutus on arvioitu lieväksi, sillä se sijoittuu puretun satamaradan paikalle. Kaupunkisuunnitteluviraston mukaan *joukkoliikennekadun vaikutukset Vallilanlaakson alueen virkistysarvoon ja virkistysmahdollisuuksiin ovat verrattavissa aiemman satamaradan vaikutuksiin eikä niitä voida pitää merkittävänä. Virkistykseen käytettävissä olevan alueen laajuus säilyy likimain ennallaan.*⁸⁴ Vaikutusta on kuitenkin arvioitu lähinnä kadun alle jäävän pinta-alan, ei visuaalisen ja toiminnallisen haitan näkökulmasta. Lisäksi tarpeettomaksi jäänyt satamarata on purettu, minkä vuoksi vaikutusta tulisi arvioida suhteessa nykytilaan ja tulevaan tilanteeseen, jossa Kumpulän kartano ja siirtolapuutarha voisivat muodostaa ehjän kokonaisuuden.

Asemakaavaehdotuksessa pyrittiin lieventämään kadun haitallisia vaikutuksia. Melun vaimentamiseksi siirtolapuutarhan reunaan esitettiin melueste ja kartanopuiston sekä kadun välinen kaistale varattiin istutuksille. Vallilanlaakson länsipäässä katu ehdotettiin vietaväksi tunneliin, minkä ansiosta virkistysreitit olisivat säilyneet katkeamattomina.⁸⁵ Näistä lieventävistä toimenpiteistä huolimatta joukkoliikennekatu olisi katkaissut toteutuessaan laakson yhtenäisyyden. Se olisi myös heikentänyt merkittävästi alueen virkistysarvoja sekä siirtolapuutarhan ja kartanoympäristön muodostaman kokonaisuuden kulttuurihistoriallisia ja toiminnallisia arvoja. Lisäksi olisi ollut vaarana, että joukkoliikennekadulla olisi myöhemmin sallittu myös muut autot, mikä olisi lisännyt haittavaikutuksia ja johtanut todennäköisesti kadun leventämiseen.

Uusien liikenneväylien lisäksi kartanoihin vaikuttaa myös olemassa olevien väylien leventäminen. **Herttoniemen** kartanon sivuitse kulkevaa Linnanrakentajantietä esitettiin levennettäväksi Kruunuvuorenrannan asuinalueen aiheuttaman kasvavan liikennemäärän vuoksi. Liikenne oli määrä johtaa kaupunginhallituksen vuonna 2008 hyväksymän esityksen mukaisesti tunneliin, jonka suuaukko sijoittuisi Herttoniemen kartanopuiston kohdalle.⁸⁶ Tietä jouduttaisiin leventämään kartanopuiston kohdalla, mikä edellyttäisi noin 20 puun poistamista ja kadun ulottamista kartanopuiston kivimuuriin asti.

Kumpulan kartanon viereen suunniteltu joukkoliikennekatu katkaisisi toteutuessaan laakson yhtenäisyyden ja heikentäisi merkittävästi alueen virkistys- ja kulttuurihistoriallisia arvoja. Kumpulan kartanon päärakennus on osoitettu ympyrällä. (Vallilanlaakson joukkoliikennekadun asemakaavaehdotus 2010, Kaupunkisuunnitteluvirasto)

Asemakaavavaiheen vaikutusten arvioinnissa tunnistettiin puiston merkitys ja puiden maisemallinen arvo, mutta samalla todettiin, että poistettavat puut voidaan korvata uusilla⁸⁷. Kyse on kuitenkin muustakin kuin yksittäisistä puista. Kadun ja kivimuurin välissä oleva suojavyöhyke menetettäisiin ja liikenteen haitat ulottuisivat syvälle puistoon. Katua selvästi alempana oleva muuri jäisi toimenpiteen myötä lähes näkymättömiin⁸⁸. Haitan suuruuden arviointiin vaikuttaa olennaisesti myös kohteen arvo: Herttoniemen kartanopuiston asema yhtenä Suomen huomattavimmista puutarhataiteen toteutuksista. Puiston merkitys tunnistettiin osallistumis- ja arviointisuunnitelman palautteissa, ja voimakkaan vastustuksen vuoksi hankkeesta luovuttiin⁸⁹.

Linnanrakentajantien suunnittelussa kiinnittää huomiota erityisesti prosessi. Toisin kuin lakisääteisessä kaavaprosessissa, liikennesuunnittelussa lähtötietoja, osallistamista ja vaikutusten arviointia ei ole tarkasti määritelty, lukuun ottamatta isoja, ympäristövaikutusten arvioinnin piirissä olevia väylähankkeita. Linnanrakentajantietä koskevan liikennesuunnitelman valmisteluun liittyi asukkaille suunnattu verkkosivukeskustelu, mutta ei virallista lausunto- eikä mielipidemenetelyä. Eri vaihtoehtoja koskeva vaikutusten arvi-

ointi rajoittui liikenteen toimivuuden ja kustannusten vertailuun.⁹⁰ Vasta kun hanke tuli asemakaavoituksen piiriin vuonna 2012, tutkittiin tarkemmin valitun vaihtoehdon vaikutukset ympäristöön ja erityisesti Herttoniemen kartanopuistoon⁹¹. On ymmärrettävää, että liikennesuunnitelmien keskipisteenä ovat liikenteelliset ratkaisut. Silti myös liikennesuunnittelussa olisi olennaista sovittaa ratkaisut ympäristöön ja ottaa huomioon erityisesti arvokkaat kohteet.

5.1.4 Kartanomaiseman ja rakentamisen yhteensovittamisen malleja

Kartanomaiseman ja rakentamisen yhteensovittamista tarkastellaan seuraavassa kahden eri aikakautta edustavan esimerkkikohteen, Viikin latokartanon ja Puotilan kartanon näkökulmasta. Tarkoituksena ei ole muodostaa yleispäteviä malleja vaan luoda käsitteitä yhteensovittamisen analysointiin ja tuoda esille erityisesti onnistuneita ratkaisutapoja. Ensimmäisenä teemana tarkastellaan kartanon asemaa kaupunginosan **identiteettitekijänä**. Molemmille kohteille on yhteistä, että kartanomaisema on vahvasti läsnä kaupunginosassa. Vaikka Viikissä viljelymaiseman säilyttäminen ei alusta asti ollut itsestään selvä tavoite, elävä maatalousmaisema laiduntavine lehmineen muodostui urbaanin kaupunginosan identiteettitekijäksi. Rakenteilla olevaa aluetta kuvattiin 2000-luvun alussa kaupunkisuunnitteluviraston esitteessä seuraavasti: *uusi yliopisto- ja tiedekaupunginosa kulttuurihistorialliseen peltomaisemaan*⁹². Kartano liitettiin myös toiminnallisesti kaupunginosaansa. Päärakennus toimi ensin tiedekampuksen toimistona ja myöhemmin ravintolana, mikä kytkee paikan toiminnallisesti yliopistoon ja opiskelijoiden arkeen. Kartanomiljöö lisää myös visuaalista mielenkiintoa ja tuo ajallista syvyyttä muuten 2000-luvulla toteutetulle tiedekampusalueelle.

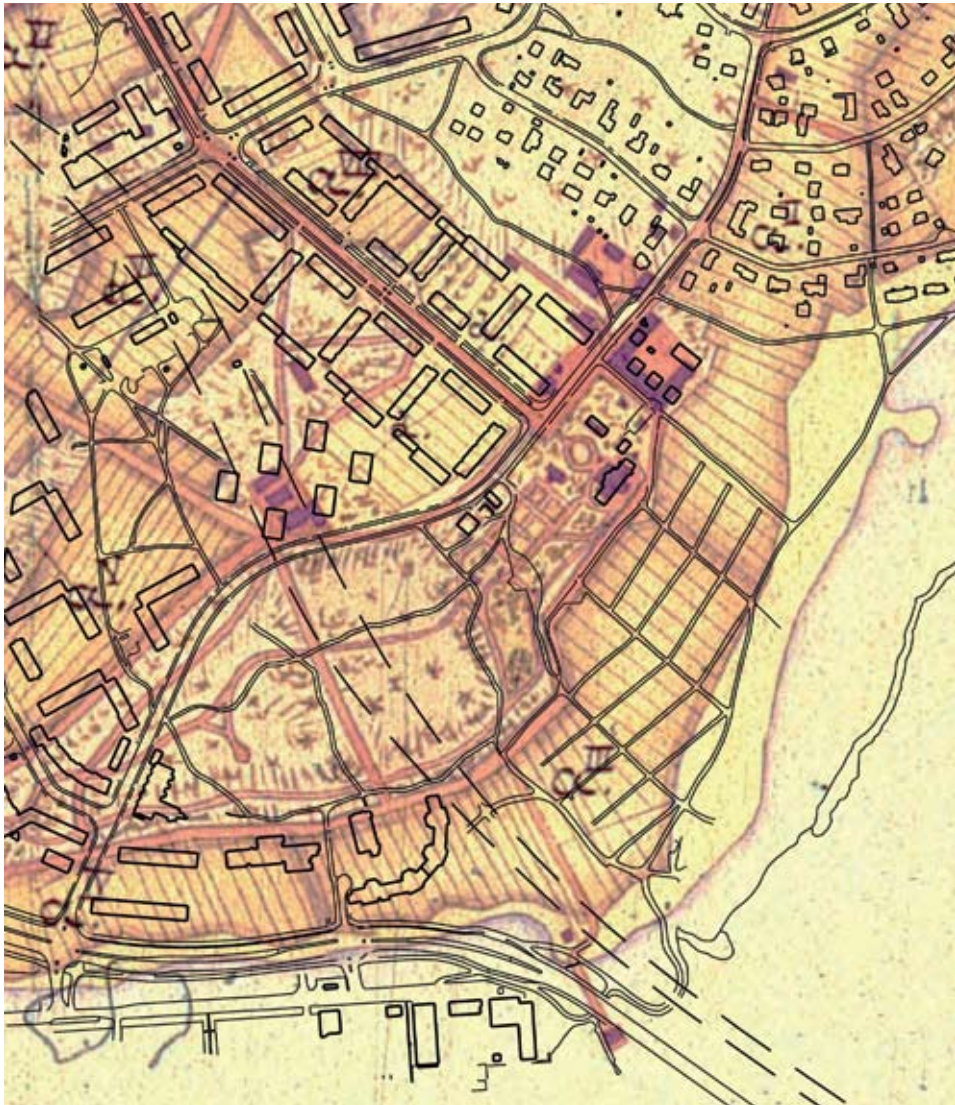
Puotilassa kartano antoi merkittävän lähtökohdan alueen asemakaavan laatimiselle 1950-luvun lopulla. Alue oli kaavoittajan mielestä ihannetapaus, sillä reunaehdot oli vähän ja kartanon tunnistettava, komea sommitelma antoi alusta asti vahvan perustan kaavoitukselle⁹³. Kartanon asuinpiha, puukuja ja puisto luotiin keskeiseksi osaksi kaupunginosaa. Uuden rakentamisen kaupunkikuvallinen sopeuttaminen ympäristöönsä onnistui hyvin. Kartanorakennukset kytkeytyivät myöhemmin myös toiminnallisesti kaupunginosaan. Välillä purku-uhankin alla ollut päärakennus muuttui ravintolaksi, sivurakennus diskoksi, viljamakasiini kappeliksi ja pellot palsta-alueiksi. Asukkaat kokevat alueen tärkeäksi osaksi kotipaikkaansa. Hyvänä esimerkkinä on Puotilan kartanon ystävät -yhdistys, jonka tarkoituksena on edistää kartanoalueen elävyyttä ja monipuolisten tapahtumien järjestämistä⁹⁴. Kartanon symbolinen merkitys yhteisönsä keskuksena on siten säilynyt.

Toisena teemana tarkastellaan **maamerkki**-asemaa. Kartanon päärakennus ja tilakeskus on historiallisesti hahmottunut maamerkinä, joka näkyy kauas suurmaisemassa. Kartanoiden maisemallinen vaikutelma riippuu nykyisin suurelta osin suhteesta kaupunkirakenteeseen, rakentamisen läheisyydestä ja mittakaavasta. Viikissä kartano erottuu etelästä maiseman maamerkinä, vaikka sitä kehystävät tiedekaupunginosa ja ostoskeskuksen korkeat rakennukset. Uusi puisto on korostanut päärakennuksen asemaa. Puotilassa päärakennuksen maamerkkiasema perustuu rakennuksen keskiakselia korostavan puukujan sekä avoimen rannan säilymiseen. Mereltä päin kartano ja sen vieressä kohoava Juurumäen maisemapuisto erottuvat kaupunginosa siluettissa.

Kolmantena teemana käsitellään **akseleita**. Kartanosommitelmissa käytettiin usein päärakennusta tai tärkeitä rakennuksia korostavia suoria teitä, näkymälinjoja ja puukujia. Myös puistosta avautuvat näkymät ympäröivään maisemaan ovat kartanoympäristölle ominaisia. Viikissä kartanosommitelma ei alkuaan sisältänyt aksiaalisia pääsisääntuloiteitä eikä puutarhasommitelmia. Päärakennus sijoitettiin siten, että se avautui eteläiseen avoimeen pelto- ja niittymaisemaan. Yhteys heikentyi myöhemmin väylien vuoksi, mutta tiedekampuksen kaavoituksen yhteydessä näkymäakseli palautettiin. Modernin muotopuutarhan periaatteella suunnitellussa Maaherranpuistossa näkymä korostuu entisestään. Näkymälinjan pohjoisena päätteenä ja kartanomaiseman taustana on korkea Pihlajiston kallio, joka erottuu edelleen selvästi ympäristön voimakkaasta rakentamisesta huolimatta.

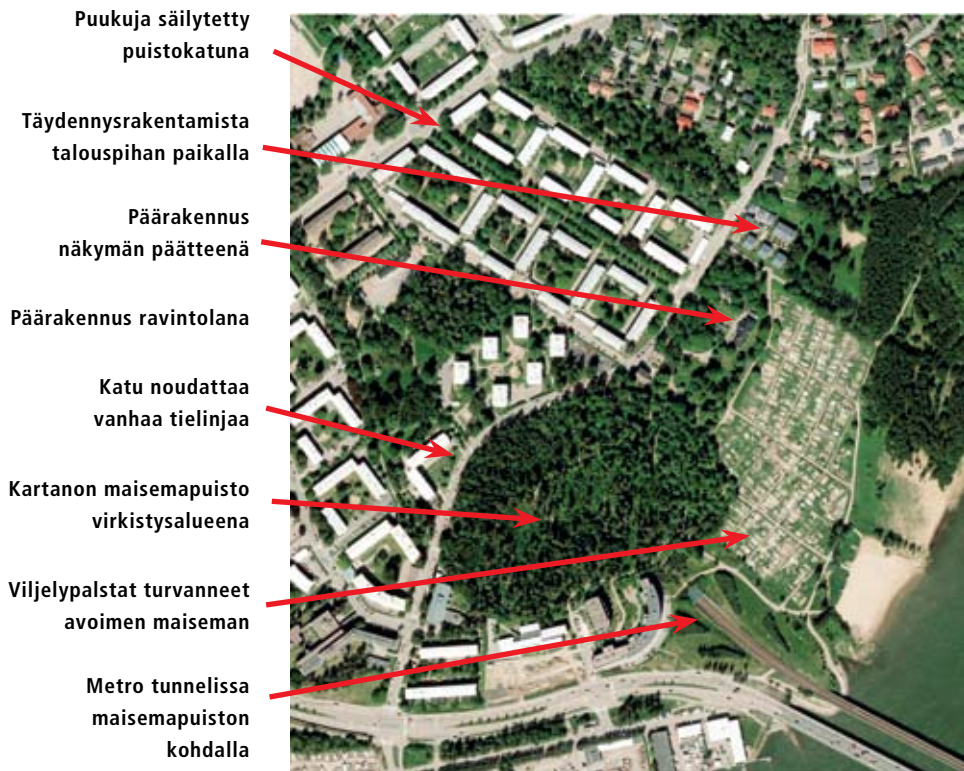
Puotilan kartano on klassinen esimerkki aksiaalisommitelmaan perustuvasta kartanosta. Kartanolle johtava puukuja säilytettiin kaupunginosa asemakaavallisena akselina, levennettiin ja uusittiin lehmusistutuksin nykyiseksi Rantakartanontieksi. Puukuja luo tunnistettavan hahmon asuinalueelle ja vahvistaa kartanon asemaa. Päärakennusta korostaa myös maaston korkeusasema. Piha on nostettu porrastasanteilla muuta ympäristöä ylemmäksi, ja ylhäältä avautuu näkymä puukujaa pitkin. Keskiakseli jatkuu myös meren puolelle käytävyyhteytenä, joka päättyi 1900-luvun alussa laituriin⁹⁵. Rantakäytävän merkitys keskiakselina on nykyisin kuitenkin vähentynyt.

Yhteensovittamisen neljäntenä aiheena tarkastellaan **suojavyohtykettä** ja kartanomaisemille ominaista **väljyyttä**. Suojavyöhykkeen käsitettä käytetään erityisesti muinaisjäännostien yhteydessä, jolloin sillä tarkoitetaan muinaisjäännostä ympäröivää aluetta, jonka maankäyttöä pyritään ohjaamaan siten, että kohteen arvo ja merkitys säilyvät⁹⁶. Tanskalaisessa luonnonsuojelulainsäädännössä kirkkomaiseman vaalimiseksi on laadittu suojavyohtykkeen kaltainen nk. *kirkebyggelinjen*, joka säätelee kirkkojen lähiympäristön korkeaa⁹⁷ rakentamista 300 metrin etäisyydellä. Rajoitus koskee nimenomaan kirkkoja, joita ei ympäröi kaupunkimainen asutus.⁹⁸

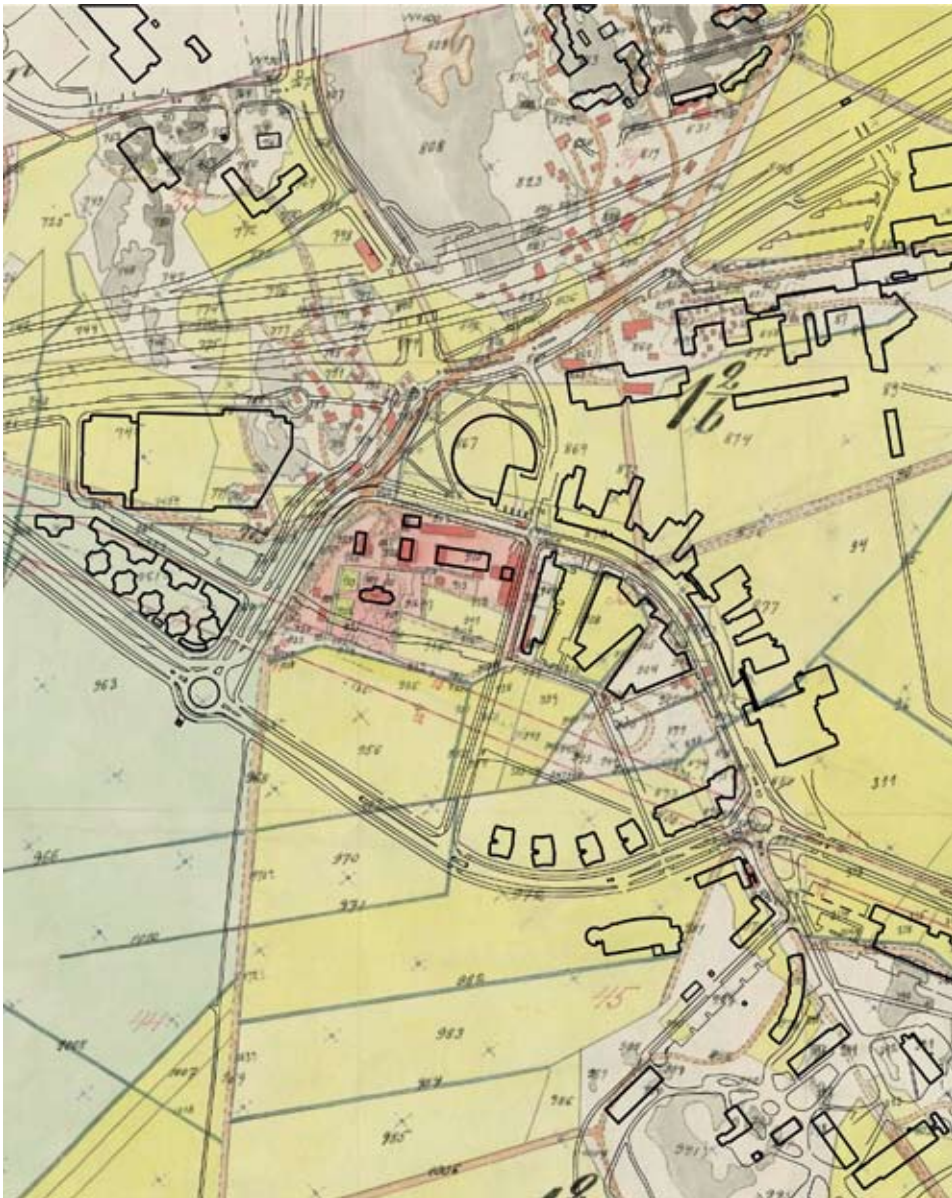
Puotilan kartanomaisen historialliset piirteet näkyvät edelleen kaupunkikuvassa. Selviminä piirteinä ovat kartan rakennuskanta, puukuja, puisto, avoin ranta ja tiestö. Pällekkäispiirros vuoden 1905 tiluskartasta ja kantakartasta vuodelta 2011.

(Pohjakartat: Helsingin kaupunginarkisto, Kiinteistöviraston kaupunkimittausosaston kokoelma, Sinetti; kantakartta-aineisto kaupunkimittausosaston)

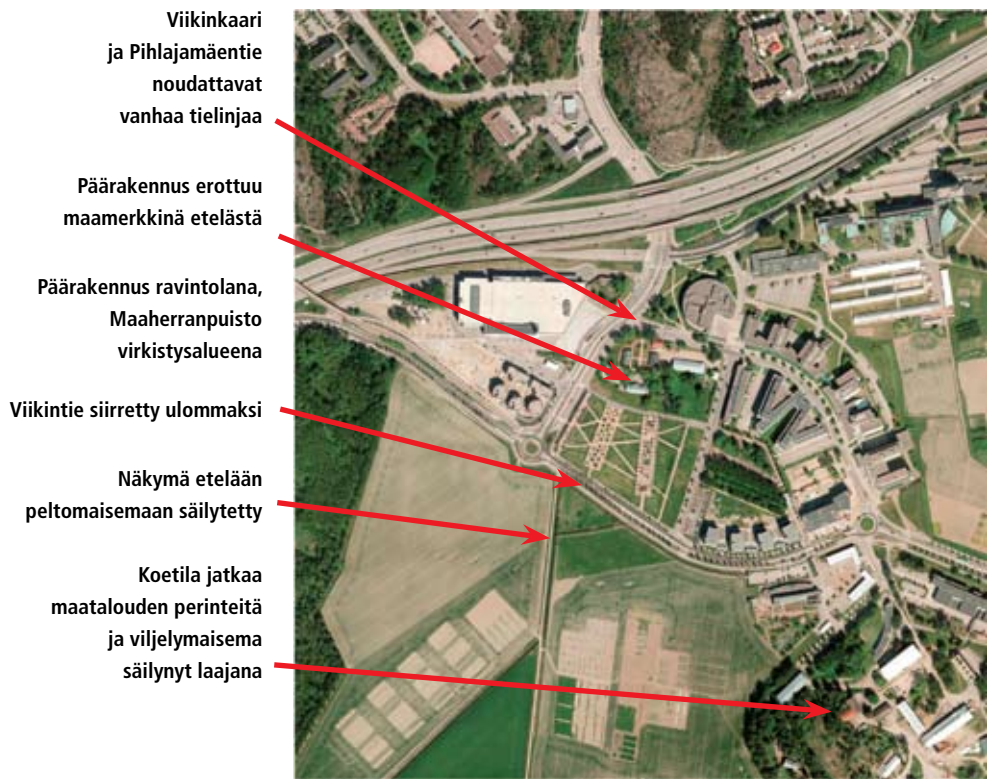

Puotilan kartanomaisema kaupunkirakentamisen voimavarana.

Kaupunkimaisessa ympäristössä varsinainen suojeltu kartanoympäristö on usein suppea ja arvokas maisema jatkuu suojellun alueen ulkopuolelle. Tämän vuoksi ei riitä, että tilakeskus säilytetään, vaan sen ympärillä tulisi olla vyöhyke, jossa rakentaminen sopeutetaan kulttuurimaisemaan. Helsingin kaupunginmuseo totesi Viikin osayleiskaavaluonnoksesta (1991): *Kulttuurimaiseman suojelussa ei myöskään riitä vain tietyn avoimen tilan säilyttäminen tai sen rajautumisen pohdinta, vaan olennaista on sekin, mitä kaikkea maisemasta ja maisemaan näkyy. Kulttuurimaisema ei ala siinä, missä rakentaminen loppuu, vaan siinä, missä kaupunkimaiset näkymät loppuvat*⁹⁹. Viikin latokartanon suojavyöhykkeen laajuudesta keskusteltiin suunnitteluvaiheessa, ja lähiympäristön rakentamisen tehokkuutta kevennettiin. Radan poistamisen ja tien siirtämisen ansiosta väljyys ja avarat näkymät onnistuttiin turvaamaan etelään päin, vaikka muilta reunoilta suojavyöhyke menetettiin. Puotilassa palstaviljelyalueena toimiva ranta turvaa kartanolta avautuvat näkymät merelle. Alueelle kaavailtiin kaavoitusvaiheessa metron kääntöpaikkaa, ja 1990-luvun alussa metrolinjaa suunniteltiin Juorumäen yli, mutta metrolinjan maanalainen ratkaisu säilytti maiseman. Suojavyöhykkeen tärkeys tulee esille myös taluspihalle sijoittuvan uuden asuinalueen suunnittelussa ja kartanomiljöön huomioonottavassa mittakaavassa.

Viikin kartanomaisen historialliset piirteet näkyvät edelleen kaupunkikuvassa. Selvimpiä piirteinä ovat kartan rakennuskanta, pellot ja tiestö. Päälekkäispiirros vuoden 1930 tiluskartasta ja kantakartasta vuodelta 2011. (Pohjakartat: Maanmittauslaitoksen arkisto, Helsinki 49:6; kantakartta-aineisto kaupunkimittausosaston)

Viikin kartanomaisema kaupunkirakentamisen voimavarana.

Viimeisenä yhteensovittamisen teemana käsitellään **rajoja**. Kartanoalueiden tonttirajat, aidat ja tilan osa-alueiden rajat sekä historialliset tiet näkyvät monin tavoin kaupunkimaisemassa. Rajat noudattavat usein maisemarakenteen luontaisia linjoja ja topografiaa. Rajojen huomioonottaminen rakentamisessa lisää kartanomaiseman hahmotettavuutta. Viikin ja Puotilan kartanolle johtavien vanhojen maanteiden säilyttäminen korostaa kartanoympäristöjä ja maiseman topografiaa. Pihapiirejä ympäröivät kiviaidat tuovat kartanoympäristöille ominaisia omistusrajoja näkyviin ja erottavat ne muusta ympäristöstä. Viikissä kätulinja suunniteltiin lähelle tien alkuperäistä korkeusasemaa, minkä ansiosta tien varren puustoa onnistuttiin säästämään. Myös kartanolle johtaneen koivukujan linjaus on säilynyt osittain. Puotilassa täydennysrakentamisen rajaaminen vanhan talouspihan alueelle on säilyttänyt maiseman perusjäsentelyn. Uusi asuinalue on erotettu kiviaidalla ja puistokäytävällä kartanomiljööstä.

5.2 KARTANOYMPÄRISTÖN JA UUSIEN KÄYTTÖTAPOJEN YHTEENSOVITTAMINEN

5.2.1 Helsingin kartanoympäristöjen perinteiset ja uudet käyttötavat

Kartanopuistoihin kohdistuu kulttuuriperinnön suojelun, luonnonsuojelun, julkisen käytön ja yksityisten toimijoiden tavoitteita. Talin kartanopuistossa on pyritty yhteensovittamaan golfkentän ja virkistyskäytön tarpeet. (Talin kartano. Hoito- ja kehittämissuunnitelma 2007, kansi)

Helsingin kartanoympäristöissä on suurimmassa osassa tapahtunut kaksi olennaista muutosta: asuin- ja maatalouskäytön päätyminen sekä siirtyminen perheiden yksityisomistuksesta kaupungin, valtion, yrityksen tai yhteisön käyttöön. Uudet omistussuhteet ovat vaikuttaneet olennaisesti kartanoiden käyttötapoihin ja kehittämistavoitteisiin. Muutamalle kartanolle löytyi mielekäs uusi käyttö jo varhain, mutta useimmissa toiminnat ovat vaihtuneet tiheästi. Eri käyttötavat ovat heijastaneet kunkin aikakauden tarpeita ja myös yleistä suhtautumista historiallisiin ympäristöihin ¹⁰⁰. Kartanoihin on sijoittunut monentyyppisiä

toimintoja, jotka ovat palvelleet erityisesti virkistykseen, sosiaalihuollon ja edustuskäytön tarpeita. Toiset käyttötavat ovat tuoneet suuria, haitallisiakin muutoksia kartanoympäristöihin. Toiset ovat sopineet paikkoihin paremmin. Helsinkiläisten kartanoiden säilymisen kannalta olennaista on ollut kuitenkin se, että suurimmalle osalle on löytynyt käyttötarkoitus eikä rakennuksia ja alueita ole yleensä jätetty rapistumaan tai tyhjilleen.

Kartanoiden valjastaminen jo varhain 1900-luvun alussa julkiseen virkistyskäyttöön oli luonnollista, sillä laajat kartanopuistot sopivat hyvin virkistykseen. Luonnonläheiset, keskuksen ulkopuolella sijaitsevat kartanoympäristöt soveltuivat erityisesti työväestön kansanpuistoiksi ja niiden lähipelto siirtolapuutarhoiksi tai viljelypalstoiksi. Useassa kartanossa on toiminut vuosikymmenten varrella myös kahvila tai ravintola. Virkistykseen ohella kartanoita käytettiin myös sosiaalihuollon tiloina, kouluina, vanhainkoteina ja lastenkoteina. Puistomaisia ympäristöjä pidettiin terveellisinä ja kartanoiden monilukuinen rakennuskanta tarjosi runsaasti tilaa. Toisen maailmansodan jälkeen kartanot otettiin yhä tehokkaampaan käyttöön, jonka myötä historiallisten arvojen vaaliminen jäi usein toissijaiseksi. Uudet käyttötavat saattoivat edellyttää rajuja muutoksia rakennuksissa ja ympäristössä. Muutamat huonokuntoiset kartanorakennukset olivat tyhjillään tai niissä oli vain tilapäistä käyttöä asuntoloina. Osa huonokuntoisista, vailla käyttötarkoitusta olevista rakennuksista myös purettiin.

Kulttuuriympäristöjen suojelun ja ympäristönsuojelun aseman vahvistuminen 1960-luvun lopulta lähtien johti kartanoiden uusiin käyttötapoihin, jotka vastasivat ympäristöjen arvokkuutta. 1980-luvulta lähtien yhä useammat kartanot ovat avautuneet kaupunkilaisille ja saaneet uusia monipuolisia käyttötapoja. Helsingin kaupunki asetti 1990-luvun alussa tavoitteeksi kehittää, kunnostaa ja kaavallisesti suojella kartanoalueita ¹⁰¹. Kartanoympäristöihin sopiviksi toiminnoiksi ehdotettiin asukkaiden yhteistoimintaa, kulttuuriharrastuksia ja puutarhanhoidon, hyötyviljelyn, käsityöläisperinteiden sekä alueen historian esittelyä ¹⁰². Kartanoiden merkitys kaupunginosien identiteettitekijöinä on tunnustettu. Esimerkiksi Itä-Helsingin kartanokierrosta markkinoidaan pyöräretkeilijöille, ja Helsingipuistossa kulttuurimaisemat on nostettu vahvasti esille ¹⁰³. Uusina ilmiöinä ovat 2000-luvulla yleistyneet erilaiset elämysturismiin liittyvät tapahtumat kartanoympäristöissä. Myös kartanoiden vuokrattavat juhlatilat ovat kasvattaneet suosiotaan.

Helsingin kartanoympäristöille on ominaista käyttötapojen moninaisuus. Kartanoista voidaan nykyisin erottaa tämän tutkimuksen mukaan neljä erityyppistä käyttötapaa: *1. nähtävyydet*, *2. julkiset virkistyskohteet*, *3. asuinpaikat ja kesänviettopaikat* sekä *4. erityispuistot*¹⁰⁴ ja yritysten ympäristöt. Käyttötapojen moninaisuus on kartanoympäristöjen erityispiirteitä ja arvoja, mutta se vaatii myös eri toimintojen huolellista yhteensovittamista. Seuraavassa tarkastellaan, miten erilaiset käyttötavat vaikuttavat kartanoympäristöön, miten ne tukevat paikan historiallista arvoa ja millaisia käytön sekä suojelun yhteensovittamisen kysymyksiä eri käyttötapojen seurauksena ilmenee.

TUOMARINKYLÄ

TUOMARINKYLÄ

HALTIALA

HERTTONIEMI

HERTTONIEMI

Roy Kato

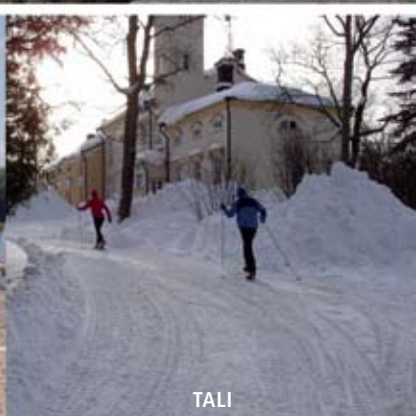
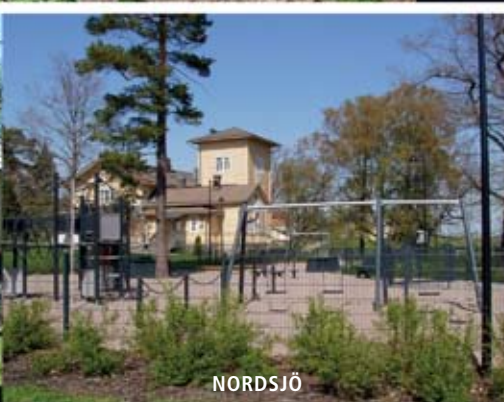
TULLISAARI

Nähtävyydet

Nähtävyyksinä toimivat kartanoympäristöt hyödyntävät oivallisesti kartanokulttuurin perintöä. Käytössä ja kehittämisessä lähtökohtana ovat paikan historia sekä kartanon ja maatilain perinteet. Fallkullan ja Haltialan kotieläintilat, maisemapellot, laitumet ja erilaiset tapahtumat tarjoavat kaupunkilaisille kosketuksen maalaiselämään ja kartanoiden aika-kauteen. Tuomarinkylässä ja Haltialassa toimivat Helsingin kaupungin luonnonhoitoyksikön tukikohdat, jotka vastaavat peltojen viljelystä ja karjanhoidosta. Tuomarinkylän kartanoon 1960-luvun alussa perustettu kartanomuseo lopetti toimintansa vuonna 2013. Tilakokonaisuus on kuitenkin edelleen tärkeä kartanokulttuurin esittelypaikka, johon liittyy puutarha, talouspiha ja laajana säilynyt viljelymaisema. Jokakesäinen heinätalkootapahtuma kerää paikalle suuren joukon kaupunkilaisia. Tapahtumaa mainostettiin vuonna 2007 seuraavasti: *Seivästämisestä, hikoilun ja haravoimisen lomassa talkoolaisille tarjotaan pellolla soppaa ja pullakahvit. Lapsille luvassa hevosajelua ja lampaita. Talkooväki pääsee päivän päätteeksi saunaan* ¹⁰⁵. Helsingin ainoa kartanomuseo on tällä hetkellä Herttoniemen kartano, jonka omistaa Svenska Odlingens Vänner i Helsing -yhdistys. Kartanon lisäksi alueella on talonpoikaiskulttuuria esittelevä Knusbackan ulkomuseo ja määrätietoisesti kunnostettu, edustava puisto. Myös Tullisaaren huolellisesti kunnostettu kartanopuisto on nähtävyyksiä, ja puistossa on järjestetty esimerkiksi dramatisoituja opastuskierroksia.

Nähtävyyksinä toimivat kartanot ovat retkikohteita, joihin tullaan naapurustoa kauempaa, eri puolilta Helsinkiä. Ne ovat monipuolisia virkistyskohteita, joihin liittyy myös muita palveluja, esimerkiksi kahviloita, juhlatiloja ja harrastusmahdollisuuksia. Haltialan, Meilahden, Stansvikin, Herttoniemen, Rastilan, Puotilan, Talin ja Viikin kartanoissa toimii kahvila tai ravintola. Kartanot ovat myös suosittuja juhlapaikkoja, joissa vietetään häitä ja syntymäpäiviä. Kartanorakennusten vuokraaminen juhlatiloiksi on uusi ja edelleen kasvava ilmiö, mikä palauttaa kartanot säätyläisajan loisteliaiden pitojen näyttämöksi. Vuokrattavia juhlatiloja mainostetaan kymmenkunnassa helsinkiläisessä kartanossa, joista voi vuokrata päärakennusta, sivurakennuksia tai sauna ¹⁰⁶.

Tullisaaren, Herttoniemen, Haltialan ja Tuomarinkylän kartanoita on kehitetty pitkäjänteisesti ja niiden säilymistä on turvattu kaavoituksen ja kunnostuksen keinoin. Keskeisenä kysymyksenä on ollut suojelun ja uusien tarpeiden yhteensovittaminen. Palvelut ja suuret kävijämäärät ovat edellyttäneet pysäköintialueita, opasteita, kalusteita ja kunnallistekniikkaa. Vaikka nähtävyyksinä toimivat kartanot on kaavalla suojeltu ja niiden asema siten periaatteessa turvattu, toimintojen jatkuminen kartanokiinteistöissä on silti epävarmaa. Tästä ovat esimerkkeinä Tuomarinkylän kartanomuseon lopettaminen sekä Tullisaaren Aino Acktén huvilan konserttitoiminnan päättyminen. Taloudellisen tilanteen kiristyessä myös huonokuntoisten kartanorakennusten kunnostus on muodostunut ongelmalliseksi, mikä on herättänyt keskustelun kiinteistöjen myynnistä.

Julkiset virkistyskohteet

Monet helsinkiläiset kartanot ovat kaupunginosansa tärkeitä lähivirkistystyksen, palveluiden ja kotiseututoiminnan tukikohtia. Lauttasaarella, Yliskylässä ja Pukinmäessä on kaupunginosayhdistyksen tiloja. Puotilan kartanon ystävät -yhdistys järjestää toimintaa Puotilan kartanon alueella. Pukinmäen kartanossa toimii päiväkoti, ja myös Nordsjön

päärakennuksessa oli päiväkotia vuoteen 2014 asti. Strömsissä on kuvataidekoulu sekä musiikkiopisto ja Tuomarinkylän talouspihalla ratsastustalli. Kartanopuistoissa on ulkoilun lisäksi monenlaista toimintaa: Puotilassa, Stansvikissa, Kulosaarella ja Rastilassa on uimarannat, Fallkullassa, Kulosaarella ja Puotilassa palstaviljelyalueita ja Kulosaarella sekä Tullisaarella venesatamat. Talin golfkentälle aurataan talveksi hiihtoladut, ja alue avautuu asukkaille.

Kartanoiden merkitys asukkaiden lähivirkistykseen ja kokoontumisen paikkoina vahvistaa niiden asemaa kaupunginosiensa yhteisöllisinä keskuksina. Julkinen virkistyskäyttö on edellyttänyt uusia rakenteita, joiden yhteensovittamisessa ympäristöön on tarvittu harkintaa. Monen eri toimijan tarpeiden huomioonottaminen on vaatinut myös kompromisseja, jotta alueen luonne historiallisena ympäristönä ei kärsisi. Vaikka kartanoympäristöt ovat kaupunginosansa tärkeitä puistoja, kaikkien kunnostaminen ei ole edennyt samalla tavalla kuin Tullisaaren, Tuomarinkylän ja Herttoniemen kartanopuistojen kaltaisten nähtävyyksien. Syinä ovat olleet kiinteistöjen käyttötarkoitusten epäselvyys tai alueista vastaavan hallintokunnan taloudelliset prioriteetit. Puotilan, Rastilan ja Lauttasaaren kartanopuistot odottavat kunnostustaan, ja niiden nykyasu ei vastaa kohteiden historiallista merkitystä. Alueet ovat kärsineet kulutuksesta, umpeenkasvusta ja epäsovivista rakenteista. Puotilan kartanokiinteistöt myytiin ja kunnostettiin, mikä toivottavasti johtaa myös koko ympäristön kunnostamiseen. Myös Lauttasaarella pihapiirin kunnostus on odottanut rakennusten käyttötarkoitusten ratkeamista ja kunnostamispäätöstä. Hyviäkin esimerkkejä on: aiemmin umpeenkasvanut Yliskylän pihapiiri sekä Pukinmäen ja Nordsjön kartanopuistot kunnostettiin, ja niiden rakenteita ja istutuksia palautettiin. Kunnostetuilla kartanoympäristöillä on suuri merkitys kaupunginosiensa historiallisina kiinnekohtina.

Asuinpaikat ja kesänviettopaikat

Helsingin kartanoista Degerö, Tullisaaren Deckerin huvila, Malminkartanon päärakennus ja tutkimusaineiston ulkopuolelle rajattu Östersundomin kartano ovat yksityisomistuksessa ja edelleen asuinkäytössä. Myös useat sivurakennukset, esimerkiksi Munkkiniemen viljamakasiini ja Meilahden keittiörakennus ovat asuntoina. Niskalan tilan päärakennus on vuokrattu asuinkäyttöön, samoin kuin lukuisat työväenrakennukset esimerkiksi Fallkullassa, Tuomarinkylässä ja Herttoniemessä. Asuinkäyttö on tukenut erityisesti rakennusten sisätilojen säilymistä. Rakennusten pihapiirit ovat usein suljettuja, istutusten tai aitojen rajaamia sekä kylteillä merkittyjä. Osa pihapiireistä on kaavalla erotettu asuintonteiksi. Julkisen viheralueen osana olevia kartanorakennuksia ei ole useimmiten erotettu omiksi tonteikseen, mikä on saattanut aiheuttaa ristiriitoja. Yksityisyyden tarpeet eivät aina toteudu julkisen puiston keskellä ja toisaalta asumiskäytön yksityisyyden korostaminen ei usein sovellu julkiseen puistoon.

DEGERÖ

MUNKKINIEMI

MEILAHTI

TULLISAARI

MALMINKARTANO

NISKALA

FALLKULLA

STANSVIK

KULOSAARI

KULOSAARI

Kulosaaren ja Stansvikin kartanot toimivat ammattiliittojen kesäkoteina, joihin kuuluu kesämajoja ja vuokrattavia huoneistoja kartanorakennuksissa. Kesäkotien alueet ovat luonteeltaan puolijulkisia, vaikka viheralueet ovat kaikille avoimia. Tilojen päärakennuksia voi vuokrata juhlaikäyttöön. Yhdistyksillä on lisäksi saunoja ja erilaisia harrastuspaikkoja, palstaviljelmiä ja tenniskenttiä. Vaikka kesäkotitoiminta on tuonut mukanaan uusia rakenteita, se on kuitenkin monella tavalla turvannut kohteiden historiallisten ominaispiirteiden säilymistä. Ympäristöön kohdistuu hyvin vähän kulutusta, ja asuinkäytön mukanaan tuoma sosiaalinen kontrolli on vähentänyt ilkeävaltaa.

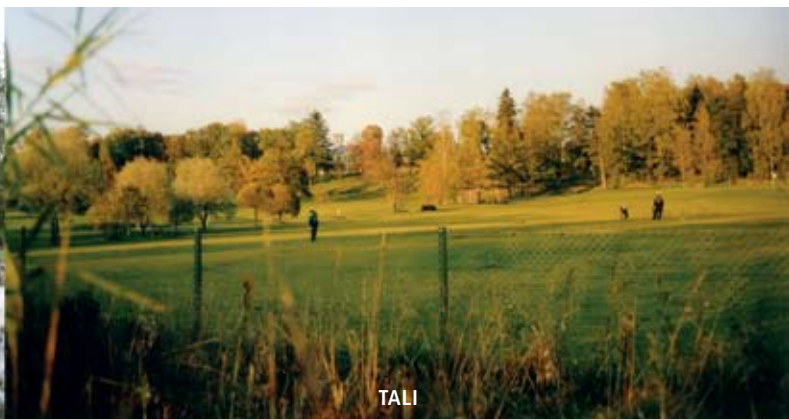
Erityispuistot ja yritysten ympäristöt

Muutamassa kartanossa joko omistus tai maankäytön ratkaisut ovat johtaneet erityiskäyttöön. Erityiskäyttö on ohjannut alueiden kehittämistä ja edellyttänyt osittain voimakkaita muutoksia ympäristössä. Valtion omistus vaikutti Kumpulan, Malminkartanon ja Viikin tilojen maankäyttöön. Kumpulan kartanoon rakennettiin 2000-luvun alussa kasvitieteellinen puutarha, ja päärakennukseen muutti matemaattis-luonnontieteellisen tiedekunnan kanslia. Kasvitieteellinen puutarha on suureksi osaksi uutta puistoa, jonka suunnittelua ovat ohjanneet kasvimaantieteelliset periaatteet. Lähellä päärakennusta on säilynyt vanhan kartanopuiston puistoa ja käytäviä. Uusi, maisemapuiston perinteeseen tukeutuva kasvitieteellinen puutarha kytkeytyy onnistuneesti osaksi historiallista kartanoympäristöä. Myös Viikissä uusi ja vanha puutarhaperinne yhdistyvät. Kartanon päärakennuksen eteläpuolelle on rakennettu moderni muotopuutarha, jossa on yliopiston näyteistutuksia. Malminkartanon ja Viikin koetilakäyttö näkyy edelleen maisemassa. Malminkartanossa on laaja omenatarha, ja puutarha-alan opiskelijoiden kurssikeskus on muutettu asuntolaksi. Viikin koetila on edelleen maatalouskäytössä, ja sitä ympäröi laaja peltomaisema.

Erityiskäyttö voi tukea kartanoympäristön säilymistä ja julkista käyttöä, mutta myös rajoittaa sitä. Talissa golfkenttä ja Rastilassa leirintäalue ovat ohjanneet alueiden kehittymistä, ja niiden mukanaan tuomat, osittain epäsovivat rakenteet näkyvät selvästi maisemassa. Lauttasaaren kartanon päärakennuksessa toimineen sairaskodin aikana pihapiiri oli aidattu ja suljettu ulkopuolisilta. Munkkiniemen kartanon päärakennus on Kone Oy:n pääkonttorina, ja sen pihapiirin luonne on yksityinen, vaikka puisto muuten on julkinen. Malminkartanon omenatarha on aidattu ja avautuu yleisölle vain kukinnan ja sadonkorjuun aikana järjestettävissä tapahtumissa ¹⁰⁷. Kumpulan kasvitieteelliseen puutarhaan on pääsymaksu, ja Talin golfkenttä on varattu kesäisin turvallisuussyistä vain pelaajille. Erilaiset yritykset ovat elävöittäneet kartanoiden sivurakennuksia, ja esimerkiksi Viikin kartanon entisessä maitohuoneessa toimii paja ja Jollaksen navetassa pizzeria. Villingin kartanon omistaa nykyisin yrittäjä, joka vuokraa päärakennusta pihapiireineen juhlaikäyttöön.

KUMPULA

TALI

LAUTTASAARI

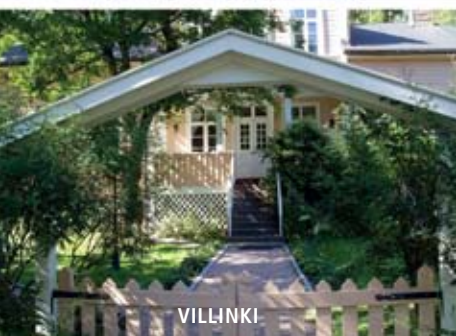

RASTILA

Elina Nummi

MALMINKARTANO

VILLINKI

MUNKKINIEMI

VIIKKI

Kartanoympäristöjen käyttötapojen ja suojelun kohtaamia

Helsingin kartanoympäristöjen käyttötavat ovat vaikuttaneet merkittävästi niiden kehittämistavoitteisiin ja siihen, miten hyvin kartanoiden historiallisia piirteitä ja paikan erityisluonnetta on onnistuttu vaalimaan. Vaikka kartanoympäristöjen käyttötavat ovat moninaisia, niille on yhteistä kuitenkin käyttöpaineiden kasvu ja monenlaisten intressien yhteensovittaminen. Näkökulmasta riippuen kartanopuisto nähdään historiallisena suojelukohteena, julkisena virkistysalueena tai luontokohteena. Kartanoalueilla on lisäksi useita toimijoita, joiden intressit liittyvät vain heidän omaan toimintaansa. Kartanoalueiden laajoilla rakentamattomilla maa-alueilla on myös arvoa rakennusmaana ja rakennuksilla arvoa kiinteistönä, mikä heijastuu kaupungin omistuspoliittikkaan. Kussakin näkökulmassa painottuvat erilaiset tavoitteet, jotka ohjaavat alueiden kehittämistä, käyttöä, julkisuuden astetta ja kohteen hoitoa.

Seuraavassa selvitetään erilaisia käyttötapojen ja suojelun yhteensovittamisen tilanteita 1980-luvulta vuoteen 2013. Arvioitavana ovat suunnitteluprosessi, siinä ilmenneet tavoitteet ja niiden toteutuneet vaikutukset kartanoympäristöihin. Kohteina ovat nimenomaan ajankohtaiset, viime vuosikymmenten suunnitteluhankkeet ja tapahtumat, sillä ne heijastavat myös tulevaa kehitystä. Teemat pohjautuvat edellä esiteltyihin eri käyttötapojen vaikutusten tarkasteluun. Aluksi pohditaan *julkisen virkistyskäytön* vaikutuksia kartanoympäristöön ja tarkastellaan käyttäjämäärän kasvua, julkisen virkistyskäytön edellyttämiä rakenteita ja yksityisluontoisen käytön muuttumista julkisemmaksi. Lisäksi arvioidaan kartanoympäristöihin kohdistuvia muita intressejä: *kartanopuistojen ja -rakennusten uusia toimintoja, luonnonsuojelun intressejä ja kiinteistöjen myyntiä*. Aineistona ovat kohteista laaditut suunnitelmat, lehtiartikkelit ja haastattelut sekä maastohavainnointi.

5.2.2 Kartanopuistojen julkinen virkistyskäyttö

Käyttäjämäärän kasvu ja uudet rakenteet

Julkinen virkistyskäyttö ja kaupunkirakenteen tiivistyminen ovat lisänneet alkuaan yksityiskäyttöön perustettujen kartanopuistojen käyttöpainetta. Istutukset ovat kuluneet ja alkuperäisiä rakenteita on muutettu tai ne ovat vaurioituneet. Julkinen virkistyskäyttö on edellyttänyt myös kunnallistekniikkaa, valaistusta, parkkipaikkoja, kalusteita, opasteita ja muita rakenteita. Uudet varusteet ovat välttämättömiä, mutta ilman harkintaa toteutettuina ne voivat olla liian näkyviä tai ristiriidassa paikan ominaispiirteiden kanssa. Myös nykyiset julkisten viheralueiden hoitomenetelmät ovat johtaneet muutoksiin. Puutarhataiteen historian tutkija Eeva Ruoff on arvostellut erityisesti hoitotekniikan kielteisiä vaikutuksia historiallisiin puistoihin. Käytäviä levennetään, yhdenmukaistetaan ja muutetaan asfalttipintaisiksi. Nurmikoiden kasviviljasto köyhtyy, koneellinen leikkuu vaatii puiden alaok-sien poistamista ja isoja roskakoreja sijoitetaan näkyville paikkoihin, joista ne on helppo huoltaa.¹⁰⁸

Käyttäjämäärän kasvua ja uusia rakenteita tarkastellaan kahden esimerkkikohteen, Tullisaaren ja Stansvikin kartanoympäristön avulla. Molemmat ovat hyviä esimerkkejä kehittämistarpeiden yhteensovittamisesta historialliseen ympäristöön ja puutarhojen suojelua käsittelevän Firenzen julistuksen suositusten noudattamisesta¹⁰⁹. Sekä Tullisaaressa että Stansvikissa suunnittelua edelsi ympäristöhistoriallinen selvitys, minkä ansiosta kohteiden arvot tunnistettiin ajoissa. Käyttäjämäärän kasvun vaikutuksia pohdittiin erityisesti **Tullisaaren** asemakaavoituksessa¹¹⁰ 1990-luvulla, jolloin Herttoniemenrannan uuden asuinalueen ja Tullisaaren välille suunniteltiin siltayhteyttä. Kaavoituksessa suhtauduttiin siltaan varauksellisesti: *Silta ohjaisi puistoon helposti sellaista Herttoniemenrannan lähivirkistyskäyttöpainetta (nopeaa polkupyöräilyä, koirien ulkoiluttamista), joka ei sovellu historialliseen puistoon. Historiallisesti arvokkaan puiston virkistyskäytön tulisi olla sopuinnussa suojelutavoitteiden kanssa. Restauraotuna maisemapuistona Tullisaarta ei voida pitää ensisijaisesti Herttoniemenrannan asuinalueen lähivirkistysalueena, vaan puisto on Helsingin ja koko pääkaupunkiseudun nähtävyys ja kulttuurikohde.*¹¹¹ Lisäksi pelättiin, että siltayhteyden salliminen olisi ohjannut alueen kehitystä väärään suuntaan. Liian voimakkaat toiminnalliset tavoitteet olisivat voineet vaarantaa umpeenkasvaneen ja leirintäaluekäytöstä kärsineen kartanopuiston kunnostamisen puutarhataiteelliseksi nähtävyydeksi. Silta olisi hankaloittanut myös veneilyä, mikä tuli esille myös asukkaiden palautteissa. Lopputuloksena siltayhteys jätettiin kaavasta pois.¹¹²

TUOMARINKYLÄ

Riikka Nousiainen

PUOTILA

TULLISAARI

HERTTONIEMI

STANSVIK

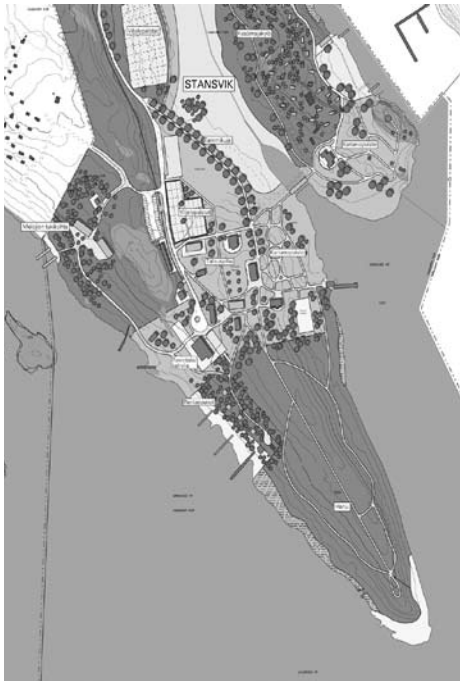

TALI

Esimerkkejä kartanoympäristöihin kohdistuvista julkisen virkistyskäytön vaikutuksista: käyttäjämäärän kasvusta, uusista rakenteista sekä julkisen ja yksityisen rajapinnan täsmentämisestä.

Tullisaaren puiston kunnostuksessa sovitettiin julkisen virkistyskäytön tarpeet historialliseen ympäristöön. Alueella liikkumista ohjattiin uudella pääreitillä, ja pysäköintialue siirrettiin puiston keskeltä lähemmäksi puiston sisäänkäyntiä. (Ilmakuva alueen itäosasta 2011, Kaupunkimittausosasto)

Stansvikin alueen asemakaavan tavoitteena oli kehittää aluetta julkisena virkistysalueena, jossa perinteinen kesäkotitoiminta, luonnonsuojelun näkökohdat ja alueelle sopivat pienimuotoiset virkistystoiminnot lomittuvat. (Asemakaavan havainnekuva 2014, Kaupunkisuunnitteluvirasto)

Käyttöpaineen kasvua ennakoitiin Tullisaaressa myös pääulkoilureitin linjauksella. Puiston läpi kulkeva seudullinen ulkoilureitti siirrettiin historiallisen puiston ulkopuolelle. Myös pyöräilyä rajoitettiin. Ratkaisun ansiosta suurin kulutusaine ja talvikunnossapito onnistuttiin ohjaamaan herkimpien alueiden ulkopuolelle. Puiston rantakäytäviltä poistettiin valaistus, ja ne jätettiin lumenaurauksen ulkopuolelle, minkä ansiosta kapeiden käytävien rakenne säilyi.¹¹³ Historialliset käytävälinjaukset suojeltiin asemakaavassa ja niiden levenyttäminen kiellettiin¹¹⁴.

Tullisaaren kartanopuiston uusien varusteiden suunnittelussa kiinnitettiin huomiota erityisesti valaisimiin ja penkkeihin. Kartanopuiston valaisin kehiteltiin historiallisessa valokuvassa esiintyneen lyhdyn pohjalta. Kartanopuiston penkki suunniteltiin valokuvan ja Uunisaaresta löytyneen vastaavatyypin kalusteen mukaan. Penkin kokoa hieman kasvatettiin, ja sen rakennetta jämköitettiin kestävämpään julkisen puiston tarpeita. Alkuaan irtokalusteena toimiva penkki muutettiin kiinteäksi, maahan ankkuroitavaksi malliksi.¹¹⁵

Historialliseen puistoon soveltumattomia rakenteita poistettiin ja siirrettiin liian näkyviltä paikoilta sivummalle. Kun Tullisaaren puisto toimi leirintäalueena, alueelle oli sijoitettu ilman kokonaissuunnitelmaa pallokenttiä, kuntoiluvälineitä, yleisökäymälöitä, leikkipaikka ja grillipaikka¹¹⁶. Toiminnoille etsittiin sopivimmat paikat historiallisesti arvokaimman alueen ulkopuolelta. Kentät, leikkipaikka ja uusi yleisö-wc sijoitettiin alueen länsiosaan. Pysäköintialue siirrettiin pois puiston keskeltä lähemmäksi sisäänkäyntiä. Grillipaikka siirrettiin hyötytarhan keskeltä rantaan, mutta jouduttiin myöhemmin poistamaan, sillä siihen kohdistui ilkeävaltaa ja se houkutteli paikalle autoilijoita, jotka vaurioittivat nurmikoita.¹¹⁷

Tullisaareen ehdotettiin myös uusia rakennuksia purettujen rakennusten paikalle. Hävinneen päärakennuksen paikalle esitettiin uutta kulttuuritoimintaa palvelevaa ja historialliseen puistoympäristöön sopivaa kaksikerroksista rakennusta. Myös puiston itäosaan, entisen tilakeskuksen paikalle esitettiin pientä rakennusta, joka voisi toimia kanoottiharastuksen tai soutuveneilyn kerhotilana.¹¹⁸ Kumpaakaan rakennusta ei ole toteutettu. Rakennusten myötä alueelle olisi syntynyt uusia toimintoja, mutta toisaalta erityisesti entisen päärakennuksen paikalle kaavailtu uudisrakennus olisi saattanut muuttaa liiaksi puiston herkintä ydinosa.

Myös **Stansvikin** kartanoympäristön vuonna 2008 käynnistyneessä asemakaavoituksessa¹¹⁹ kiinnitettiin huomiota lisääntyvän käyttöpaineen sovittamiseen ympäristöön. Kartanon viereen rakennettava 10 000 asukkaan uusi Kruunuvuorenrannan asuinalue tuo huomattavasti lisää käyttäjiä alueelle, jossa on kesäkotitoiminnan vuoksi ollut melko vähän käyttäjiä. Tavoitteena oli kehittää aluetta julkisena virkistysalueena, jossa perinteinen ke-

säkotitoiminta, luonnonsuojelulliset näkökohdat ja alueelle sopivat pienimuotoiset virkistystoiminnot lomittuvat.¹²⁰ Uusina toimintoina esitettiin melonnan tukikohtaa, rantasaunoja ja viljelypalstoja. Kartanon pihapiiriin esitettiin varaus uudelle virkistyskäyttöä tai kulttuuritoimintaa palvelevalle rakennukselle sekä kahdelle talousrakennukselle. Uudet rakennukset ehdotettiin kohtiin, joissa aiemmin on ollut rakennuksia. Kaavassa annettiin lisäksi määräyksiä rakennuksien mittasuhteista, rakennustyylistä ja siitä, että niiden tulee sopia kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti arvokkaaseen pihaympäristöön.¹²¹

Kasvavaan käyttöpaineeseen varauduttiin asemakaavassa ohjaamalla alueella liikkumista. Kulutukselle herkimät alueet, Tahvonlahdenniemen harju ja kartanon pihapiiri, jätettiin suunnitelmassa pääulkoilureitin ja pyöräilyn ulkopuolelle. Geologisesti ja kasvistollisesti arvokkaalla Tahvonlahdenniemellä kulku esitettiin ohjattavaksi nykyiselle, 1800-luvun maisemapuistosta periytyvälle polustolle. Kartanolle johtava tammikuja ehdotettiin rauhoidettavaksi autoliikenteeltä, ja liikennettä aiheuttava pysäköintialue esitettiin siirrettäväksi muualle.¹²²

Yksityisestä julkiseksi

Helsingin kaupungilla on ollut pitkään pyrkimyksenä kehittää kartanoympäristöjä julkisina, kaikille avoimina alueina. Kartanorakennusten erilaiset käyttötavat sekä omistussuhteet ovat vaikuttaneet kuitenkin tavoitteen toteutumiseen. Monissa kartanoissa on yksityisiä tai puoliyksityisiä alueita, mikä on saattanut aiheuttaa ristiriitoja julkisen virkistyskäytön kanssa. Fallkullassa, Tuomarinkylässä, Herttoniemessä, Tullisaarella ja monessa muussa kartanossa on asuinkäytössä olevia pihapiirejä, jotka on erotettu julkisesta alueesta. Alueiden hallinnan periaatteita ohjataan asemakaavoissa, hoito- ja kehittämissuunnitelmissa sekä vuokrasopimuksissa. **Tullisaaren** asemakaavassa oli rakennusten pihapiirejä koskeva aitaamiskielto, jonka mukaisesti rakennusten olisi hahmotuttava osana maisemapuistoa, ei aidattuina, suljettuina pihoina¹²³. Hoito- ja käyttösuunnitelman mukaan puistoon kuuluvien pihapiirien tuli olla myös siistejä ja hoidettuja¹²⁴.

Julkisen ja yksityisen tilan rajapinta on noussut esille myös kesämaja-alueilla, jotka ovat periaatteessa julkista aluetta, vaikka niiden rakennukset on vuokrattu kesäkodeiksi. **Stansvikin** asemakaavoituksessa ja sitä ennen laaditussa kehittämissuunnitelmassa esitettiin useita toimenpiteitä julkisen käytön lisäämiseksi kartanon alueella. Alueen palvelut ovat olleet pitkään ammattiliitto Jyty Helsinki ry:n käytössä. Kaavan myötä palstaviljely- ja rantasaunomismahdollisuuksia tarjotaan myös tuleville Kruunuvuorenrannan asukkaille. Kaavan mukaan *saunominen veden äärellä on monen helsinkiläisen toive. Nykyisin palvelu joudutaan hakemaan yleensä kauempaa, vaikka asukkaille tarkoitettuja rantasaunoja olisi mahdol-*

lista toteuttaa Helsingissä¹²⁵. Kehittämissuunnitelmassa esitettiin lisäksi tavoite, että yhdistyskäytössä olevia rakennuksia avattaisiin nykyistä julkisempaan käyttöön. Koirasaarentien varressa sijaitsevia huviloita esitettiin luontotuvaksi, kioskiksi ja harrastustiloiksi, sillä liikenteen kasvun vuoksi ne eivät sovellu enää kesäkotikäyttöön. Venevaja ja laituri voisivat palvella vuoroveneiden pysähdyspaikkana.¹²⁶ Rakennusten muuttaminen julkiseen käyttöön on kuitenkin arka asia alueen nykyisille käyttäjille.

Kruunuvuorenrannan rakentaminen on herättänyt vastustusta erityisesti siksi, että osa nykyisistä kesämajoista, läntinen nk. Uusikylä poistetaan uuden asuinalueen tieltä. Poistettaville majoille esitettiin asemakaavassa korvaavat paikat itäiseltä nk. Vanhakylän alueelta. Kaavan vaikutusten arvioinnin mukaan käyttäjämäärän lisääntyessä Stansvikin kartanon nykyiset kesävieraat voivat kokea viihtyvyytensä vähenevän, kun Kruunuvuorenranta rakennetaan ja väljänä säilynyt kesämaja-alue tiivistyy¹²⁷. Helsingin Sanomat kommentoi vastustusta artikkelissa *Virkamiehet haluavat säilyttää kesämajansa Stansvikissa* (2008) ja totesi, että helsinkiläiset eivät taida olla kovin tasavertaisia, jos joillakin on hamaan ikuisuuteen jatkuva nautintaoikeus lähellä keskustaa sijaitsevaan asuinalueeksi suunniteltuun rantakohteeseen¹²⁸. Artikkelisiin vastanneen mielipidekirjoittajan mukaan Stansvikin rannat Laajasalossa ovat kuitenkin kaikkien käytettävissä. Hän kysyy: *Mitä luontoon ja ympäristöön liittyviä nautintaoikeuksia olisi, jos mökkikylää ympäröivä kallioalue ja hyvin säilynyt monimuotoinen luonto jäisi rakentamisen alle?*¹²⁹ Kirjoitukset tuovat havainnollisesti esille kesämaja-alueisiin liittyvän yksityisen ja julkisen tilan rajapinnan jännitteet. Ristiriidat pitkittävät usein kaavaprosessia ja esimerkiksi Stansvikin asemakaavasta valitettiin, minkä vuoksi kaavan valmistelu viivästyi¹³⁰.

Asuinkäytön lisäksi myös erityiskäyttö saattaa aiheuttaa jännitteitä yksityisen ja julkisen tilan hallinnassa. Erityisen vahva ja monitahoinen vastakkainasettelu on noussut esille **Talin golfkentän** kaavoituksessa. Kiistat ovat liittyneet julkisen virkistyskäytön ja golfin ristiriitaan, pelin turvallisuuskäyttöön, golfklubin avoimuuteen ja periaatteisiin uusia pelaajia kohtaan. Julkisen virkistyskäytön ja golfkentän tarpeiden yhteensovittamista käsiteltiin asemakaavavaiheessa¹³¹ 2000-luvun alussa. Eräässä kaavamuistutuksessa huomautettiin, että kenttien rakentamiseen on käytetty yleiseen käyttöön tarkoitettuja kaupungin metsiä ja ulkoiluteitä, maisemaa on turmeltu ja alueita suljettu aitaamalla. Haitat ovat tulleet ympäristölle ja asumisviihtyvyydelle, mutta hyöty golfinpelaajille. Asemakaavaosaston vastineessa todettiin, että golf on alueelle sopiva toimintamuoto sekä suojelutavoitteiden että maisemanhoidon ja alueen kehittämisen kannalta. Lisäksi tuotiin esille, että alueen yleisiä virkistysmahdollisuuksia on kehitetty osoittamalla alueelle kevyen liikenteen reittejä ja latuja.¹³² Virkistykseen palattiin vielä päätöksentekovaiheessa, kun kaupunkisuunnittelulautakunta kirjasi toiveen, että kartanorakennukset ja koko alue olisivat nykyistä vapaammin kaikkien kaupunkilaisten ja erityisesti virkistyskäytössä¹³³. Kartanon ravintola avautuikin kaikkien käyttöön kaavan vahvistumisen jälkeen¹³⁴.

Talin hoito- ja käyttösuunnitelmassa pyrittiin sovittamaan yhteen golfkäytön ja julkisen virkistyskäytön tarpeet sekä kartanomaiseman historialliset arvot. Alueelle tuo oman kulttuurihistoriallisen kerrostuman sa Suomen vanhin golfkenttä. (Talin kartano. Hoito- ja kehittämissuunnitelma. Byman & Ruokonen 2007)

Toisena näkökohtana Talin julkisen käytön ja golfkäytön yhtensovittamisessa oli turvallisuus. Asemakaavassa otettiin huomioon golfkäytön vaatimat suojaetäisyydet, kulkurajoitukset ja aitaaminen. Kaavan muistutuksessa ihmeteltiin, miten golfia voidaan pelata yleiseksi virkistysalueeksi merkityllä alueella, vaikka peli on paikan muille käyttäjille hengenvaarallista ¹³⁵. Sama näkökulma oli esillä Helsingin Sanomien artikkelissa (2005), jossa kerrottiin, että Korkein hallinto-oikeus kumosi Espoon kaupunginvaltuuston päätöksen golfkentän rakentamisesta Espoon Suomenojalle. Perusteena oli, että golfin pelaaminen rajoittaisi merkittävästi alueen muuta virkistyskäyttöä. *Kun Espoossa kymmenen hehtaarin kenttä rajoittaa yleistä virkistyskäyttöä, miten Helsingin kaupungissa voi olla viisi kertaa suurempi alue noin tuhannen golflubin jäsenen käytössä?* ¹³⁶

Artikkelissa käsitellään myös kysymystä, ketkä saavat pelata alueella. Talin golfkenttää ovat käyttäneet pääasiassa vain golfklubin jäsenet, sillä ulkopuolisilta, nk. vieraspelaajilta on vaadittu huomattavan vaativat tasoitusrajat. Tätä kuvaa mielipidekirjoituksen (1996) otsikko: *Vain harvat ja valitut pääsevät Talin nurmelle* ¹³⁷. Ulkopuolisten pelaajien rajoittamista on perusteltu turvallisuusnäkökohdilla ja kentän korkealla käyttöasteella ¹³⁸. Vuonna 2008 kaupunginvaltuusto esitti kuitenkin toivomusponnen, jossa vaadittiin kentän käyttöoikeuden laajentamista niihin helsinkiläisiin, jotka eivät ole klubin jäseniä ¹³⁹. Lopputuloksena vuonna 2009 laadittuun vuokrasopimukseen liitettiin pelioikeuksien laajentamisen periaatteet ¹⁴⁰.

5.2.3 Kartanopuistojen ja rakennusten uudet toiminnot

Useassa kartanossa käyttötarkoitus on muovannut ratkaisevasti alueiden luonnetta. Esimerkkeinä ovat Rastilan leirintäalue, Kumpulan kasvitieteellinen puutarha, Tuomarinkylän ratsastuskeskus ja Talin golfkenttä. Kartanoiden lukuisat rakennukset ja laajat maa-alueet ovat nostaneet esille monenlaisia käyttötoiveita, joiden yhteensovittaminen historialliseen ympäristöön on vaatinut jatkuvaa harkintaa. Esimerkiksi Tuomarinkylän kartanon suojelluille viljelyalueille esitettiin 1990-luvulla hevospooloa, valjakkoajoaluetta, golfkenttää ja taimistoa, mutta toimintojen ei arvioitu soveltuvan maisemaan. Alueelle silloin laaditun asemakaavan mukaan tarkoituksena olikin osoittaa, missä määrin ainutlaatuinen kulttuurihistoriallinen kartanomiljöö kestäisi toimintoja arvoaan menettämättä ¹⁴¹. Kun Tullisaaren kartanopuistoon ehdotettiin kaavarunkovaiheessa 1980-luvun alussa kesäteatteria, kaupunginmuseo totesi lausunnossaan, että *puisto on jo sinänsä ”atraktio”, joka ei kaipaa suunniteltuja toimintoja alueelle. Tämänlaatuisen puiston käyttöarvoa ei voida laskea kävijämäärän mukaan, koska sitä ei voida lisätä historiallisen ja maisemallisen arvon kärsimättä* ¹⁴². Ympäristön sietokyvyn rajat tulevat esille erityisesti kohteissa, joissa kartanoiden uusi toiminta on vaatinut laajoja muutoksia. Tällaisina esimerkkeinä tarkastellaan lähemmin Talin golfkäyttöä ja Tuomarinkylän ratsastuskeskusta.

Talin kartanoon 1930-luvulla perustettu golfkenttä on Suomen vanhin golfkenttä. Myöhemmin golfkenttiä on perustettu lukuisiin kartanoihin, esimerkiksi Halikon Wiurilaan, Porvoon Haikkoon ja Espoossa Bodomin kartanoon sekä Gumbölen ja Luukin kartanoiden liepeille. Golfkäyttö soveltuu tilaa vaativan maankäyttönsä puolesta kartanoympäristöihin, ja lisäksi kartano antaa golfille sen imagoa tukevan kehyksen. Talin kartano on säilynyt golftoiminnan ansiosta laajana vapaa-alueena, mutta golfkentän tarpeet ovat ajautuneet myös ristiriitaan puiston suojelutavoitteiden kanssa. Kenttärakenteet ovat heikentäneet kartanomaiseman historiallista arvoa, osa radoille istutetuista puulajeista ei sovellu kartanopuistoon, pysäköinti ja avovarastointi ovat luoneet epäsiistin vaikutelman ja kentän ulkopuolelle jääneet alueet ovat umpeenkasvaneet. ¹⁴³

TUOMARINKYLÄ

NORDSJÖ

TALI

RASTILA

KUMPULA

Esimerkkejä kartanopuistojen ja rakennusten uusista toiminnoista ja niiden vaikutuksista ympäristöön.

2000-luvun alussa laaditussa asemakaavassa ja sen jälkeen valmistuneessa hoito- ja kehittämissuunnitelmassa käsiteltiin golfkentän ja kartanopuiston suojelutavoitteiden yhteensovittamista. Kaavatyön tavoitteena oli Talin kartanon arvokkaan kulttuuri- ja vihermiljööön säilyttäminen sekä nykyisen urheilu- ja virkistyskäytön jatkumisen turvaaminen. Golftoimintaan osoitettu alue merkittiin kulttuurihistoriallisesti ja maisemakuvallisesti arvokkaaksi urheilu- ja virkistyspalvelujen alueeksi. Kartanon pihapiirin säilyminen turvattiin ja sen arvokkaat piirteet esitettiin palautettaviksi. Myös kaikki arvokkaat rakennukset suojeltiin.¹⁴⁴ Maisema-arkkitehdit Byman & Ruokosen laatimassa hoito- ja käyttösuunnitelmassa (2007) esitettiin autopaikkojen siirtämistä päärakennuksen edestä ja ympäristöön sopimattomien rakenteiden poistamista. Talouspihalle ehdotettiin uusia talousrakennuksia, jotka vähentäisivät tarvetta ulkovarastointiin. Umpeenkasvaneet pihapiirit suositeltiin harvennettavaksi näkymien avaamiseksi. Golfkentälle osoitettiin maisemanhoidollisia suosituksia, joiden avulla golftoiminta sopeutuisi paremmin historialliseen puistoon. Lähellä puutarhaa sijaitsevat golfväylät esitettiin käsiteltäväksi osana puutarhaa. Golfkentän väyliä suojaistutuksiin suositeltiin ryhmiin istutettavia jalopuita. Kentän ja metsän reunavyöhyke ehdotettiin käsiteltäväksi puistomaisena jyrkän eron välttämiseksi.¹⁴⁵

Tuomarinkylän kartanon ratsastuskoulu perustettiin vuonna 1968, jonka jälkeen toiminta on voimakkaasti laajentunut. Erityisesti kartanonmäen pohjoispuoli on muuttunut 1980-luvulta alkaen. Kookkaat maneesit ja kaupungin maa- ja metsätalouskeskuksen tukikohta ovat siirtäneet rakentamisen painopistettä historiallisesta tilakeskuksesta pohjoisemmaksi.¹⁴⁶ Ratsastus sopii hyvin kartanoympäristöön, jonka talouspiha luo luontevan kehityksen toiminnalle. Samalla ratsastus on kuitenkin tuonut mukanaan uudenlaisia tarpeita, uusia rakennuksia, kasvavia pysäköintialueita, aitauksia ja varastointialueita, jotka ovat muodostuneet alueella ongelmaksi. Vuonna 2013 voimaantullut Tuomarinkylän kartanoympäristön asemakaava¹⁴⁷ tähtäsi nimenomaan ratsastuskeskuksen toiminnan kehittämiseen ja yhteensovittamiseen historialliseen maisemaan. Tavoitteena oli uuden maneesin rakentaminen, tallien laajentaminen ja pysäköinnin sekä varastoinnin kehittäminen.¹⁴⁸ Suojelutavoitteita tarkennettiin kaavan rinnalla laaditussa ympäristöhistoriallisessa selvityksessä.

Uuden maneesin sijoitus suunniteltiin siten, että tärkeät näkymät ja arvokas maisemakokonaisuus säilyisivät. Useiden vaihtoehtoisten sijaintien arvioinnin jälkeen paikaksi valittiin kartanoalueen pohjoisreunalla sijaitseva pysäköintipaikka. Sijaintia perusteltiin siten, että pohjoisosassa oli tilan historiallinen laajenemissuunta ja uusi maneesi sijoittuisi arvokkaimman alueen ulkopuolelle. Rakennuksen ulkonäköä ja suojaistutuksia varten laadittiin omat määräykset.¹⁴⁹ Toisena uudistuksena suunniteltiin tallien laajennusta, joka johtui Maa- ja metsätalousministeriön uusista eläinsuojeluvaatimuksista. Laajentamista puolsi myös ratsastusyrittäjien toive lisätä hevospaikkojen määrää ratsastusharrastuksen

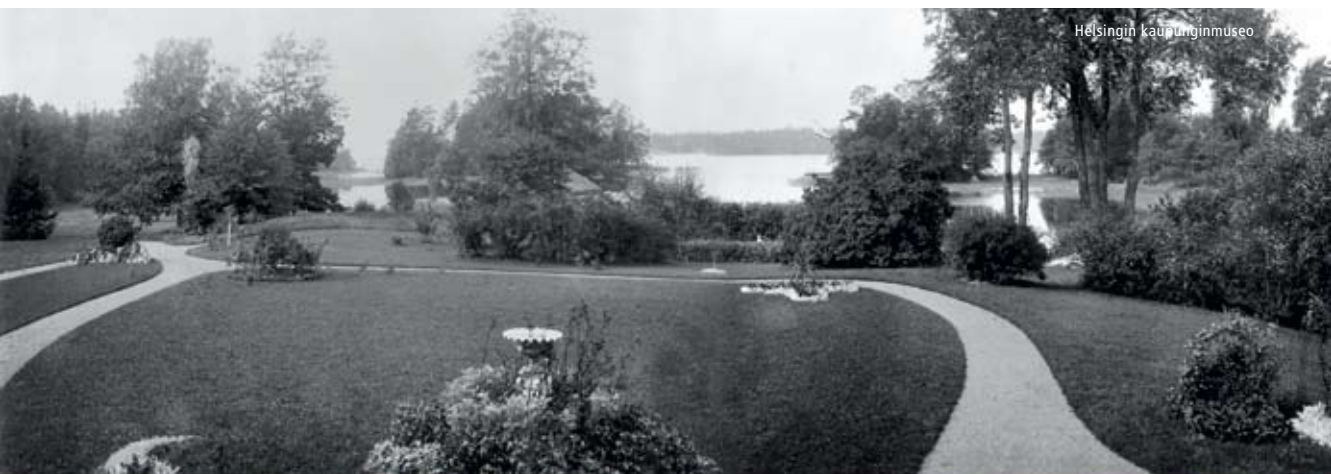
suosion kasvun vuoksi. Tavoitteena oli laajennusosien sopeuttaminen maisemaan ja hevosten määrän rajoittaminen alueella siten, että ympäristön historialliset arvot eivät vaarannu. Vaihtoehtoina tutkittiin uusia tallirakennuksia ja vanhojen tallien laajentamista, johon lopulta päädyttiin. Kaavassa määriteltiin, että uusien lisäsiipien tuli olla olemassa olevia talleja matalampia ja niille alisteisia.¹⁵⁰

Hevosten määrän lisääminen edellytti myös kasvavia pysäköintitarpeita. Yrittäjät toivoivat paikoitusalueiden huomattavaa laajentamista, mutta historiallinen ympäristö asetti reunaehdot pysäköintijärjestelyille¹⁵¹. Uuden maneesin ja tallien käyttöön varattiin uusi pysäköintialue Kavaleffintien päähän. Suuria tapahtumia varten olisi mahdollista rakentaa pysäköintialue Vanhan Tuusulantien ja Tuusulanväylän väliselle alueelle. Kartanon asuinpihan edessä oleva pysäköintialue poistettiin ja siirrettiin sivummalle. Pysäköinnin ohella puututtiin myös laajoihin hevosaitauksiin ja hallitsemattomaan varastointiin, mitkä ovat heikentäneet paikan arvoa.¹⁵²

5.2.4 Luonnonsuojelun intressit

Kartanoympäristöihin tiivistyvät monenlaiset arvot. Kulttuurihistoriallisten ja virkistyskäyttöön liittyvien arvojen lisäksi ne ovat myös tärkeitä luontokohteita. Biotoopeiltaan monipuoliset ja jalopuuvaltaiset kartanopuistot on todettu lajirikkauden ja vaatelioiden lajien näkökulmasta erityisen arvokkaiksi¹⁵³. Tämä koskee etenkin laajoja kartanoympäristöjä: Tullisaarta, Tuomarinkylää, Talia ja Herttoniemeä¹⁵⁴. Vuonna 2014 julkaistussa Helsingin viherrakennetta koskevassa selvityksessä onkin huomionarvoista, että juuri ihmisen synnyttämät ympäristöt ovat näin lajirikkaita ja merkittäviä uhanalaisten lajien esiintymispaikkoja. Kysymys kulttuuriympäristöihin kytkeytyvistä luontoarvoista ei ole aina yksiselitteinen. Umpeenkasvun myötä alkuaan rakennetut, hoidetut puistot saattavat muuttua luonnonmukaisiksi viheralueiksi ja menetetyt historialliset piirteet voivat korvautua luontoarvoilla¹⁵⁵. Näkemykset hoidetuista puistoista ja hoitamattomasta luonnosta eivät aina kohtaa. Puistojen kunnostus ja näkymien avaaminen voi asettua ristiriitaan luonnonsuojelun intressien kanssa. Luonnonmukaisuutta saatetaan perustella myös alhaisilla hoitokustannuksilla ja jättää hoitamatta alueita, joiden historiallinen luonne edellyttäisi intensiivistä kunnossapitoa¹⁵⁶.

Luonnonsuojelun intressien ja suojelun yhteensovittaminen on noussut esille erityisesti Tullisaaren, Stansvikin ja Tuomarinkylän kartanopuistojen kaavoituksessa. **Tullisaaren** kartanopuisto oli ollut lähes koko 1900-luvun vähällä hoidolla, ja hoidetun kulttuurimaiseman avoimuus ja näkymät olivat häviämässä. Alue oli muuttumassa puistometsäksi, rannat olivat peittymässä puustoon ja ruovikkoon ja entiset viljelymaat olivat metsittyneet.

Kuvasarja Tullisaaren päärakennuksen paikalta merelle 1900-luvun alussa, ennen kunnostusta vuonna 1999 ja kunnostuksen jälkeen vuonna 2008. Päärakennus paloi 1950-luvun lopulla.

(Kartanopuistojen kunnostuksen työtapoja Helsingissä 2012, 39)

Puistossa oli monenlaisia luontoarvoja, jotka liittyivät erityisesti monilajisiin merenranta-
niittyihin ja linnustoltaan arvokkaisiin rantalepikoihin, pensoittuneisiin niittyihin ja vil-
liintyneisiin puutarhoihin.¹⁵⁷ Luontoarvojen näkökulma painottui myös yleiskaavassa:
yleiskaavan 1992 luonnonsuojelualueita koskevassa liitekartassa suuri osa Tullisaaresta
esitettiin suojeltavaksi luonnonalueeksi, vaikka alue on alkuaan puistomaisesti hoidettua
kartanoympäristöä¹⁵⁸.

Luonnonläheisenä alueena tunnetun Tullisaaren historiallisen luonteen korostaminen
edellytti 1990-luvun lopulla käynnistyneeltä kaavoitukselta uutta lähestymistapaa. Asema-
kaavan pohjaksi laadittiin laaja puistohistoriallinen selvitys ja esitys restaurointiperiaat-
teista, joiden avulla tuotiin havainnollisesti esille paikan erityinen kulttuurihistoriallinen
arvo ja tuettiin siten suojelun ja kunnostuksen tarvetta.¹⁵⁹ Kaavan jälkeen käynnistyi hoi-
to- ja kunnostussuunnitelman laatiminen, jonka pohjalta alkoi puiston kunnostus 2000-
luvun alussa maisema-arkkitehtitoimisto Näkymä Oy:n piirustusten pohjalta. Puiston
asemakaava oli ensimmäinen perinpohjainen kartanopuiston suojelukaava, johon liittyi
historiallinen selvitys ja jossa annettiin kunnostusta koskevia yksityiskohtaisia määräyksiä.
Tavoitteena oli sovittaa yhteen paikan kulttuurihistorialliset arvot, luonnonarvot ja virkistys-
käyttö¹⁶⁰. Yhteensovittaminen edellytti myös kompromisseja. Päärakennuksen paikan
edessä oleva linnustollisesti arvokas ruovikoitunut Tullisaarenlahti päätettiin avata tärkeän
näkökulman ja 1880-luvun rantaviivan palauttamiseksi. Asemakaavassa esitetyn periaatteen
pohjalta lahti ruopattiin, ruovikko poistettiin ja tiheät tervalepikot raivattiin pois näkymi-
en tieltä. Vastaavasti muut ruovikot säästettiin luontoarvojen säilyttämiseksi.¹⁶¹

Toinen luonnonsuojelun ja kunnostuksen vastakkainasettelu liittyi umpeenkasvaneen,
linnustollisesti arvokkaan entisen peltoalueen käsittelyyn. Itäisen peltomaiseman avaami-
nen ei ollut mahdollista luontoarvojen näkökulmasta. Alue päädyttiin sen vuoksi rai-
vaamaan vain osittain ja jättämään puustoa ja pensaikkoa, jotka turvaisivat arvokkaan
linnuston elinolot. Länsiosan pelto oli muuttunut tiheäksi koivikoksi, joka esitettiin rai-
vattavaksi peli- ja palloilunurmeksi. Uudet toiminnot olivat keino perustella umpeen-
kasvaneen alueen avaamista.¹⁶² Puiden kaataminen ja näkymien avaaminen saivat kui-
tenkin osakseen runsaasti vastustusta suunnitteluvaiheessa¹⁶³. Keskustelua kuvaa mieli-
pidekirjoitus (2001): *Aiotaanko Tullisaaren puistosta nyt tehdä Herttoniemen kartanon puis-
ton kaltainen tylsän steriili alue, jossa laajoja hoitonurmikoita halkovat lukuisat hiekkakäy-
tävät ja jossa luonnonkasvit on korvattu koristekukkaistutuksin? Onko Tullisaaresta tarkoitus
tehdä teatteriesitysten, ulkoilmakonserttien ja muiden tapahtumien maisemakulissi?*¹⁶⁴ Hel-
singin Sanomien pääkirjoituksessa kunnostusta puolustettiin seuraavasti: *Se [Tullisaari]
on päässyt pahasti metsittymään, eikä sen alkuperäistä maisemaa juuri pysty enää aistimaan.
Kaupunginvaltuusto päätti yli kaksi vuotta sitten, että puisto on palautettava historialliseen
asuunsa. Valtuuston päätös on oikea, vaikka muitakin mielipiteitä on esitetty. Historiallisia arvo-
ja korostava maisemointi sopii hyvin Tullisaaren puiston henkeen.*¹⁶⁵

Useita vuosia kestäneen kunnostuksen jälkeen asukkaiden vastustus vaihtui kiitokseksi¹⁶⁶. Myös luonnonsuojelun puolestapuhujat näkivät kunnostuksen oikeana ratkaisuna. Kunnostuksen ja hoidon myötä onnistuttiin luomaan uusia biotooppeja, jotka ovat monipuolistaneet lajistoa. Lajisto on myös osittain muuttunut. Samalla kun umpeenkasvanutta entistä peltoa raivattiin ja hoidettiin niittämällä, pensaita ja puita suosivia lintuja on kadonnut, mutta uusia lajeja, esimerkiksi ruisrääkkä, tullut tilalle.¹⁶⁷ Tullisaari onkin oivallinen esimerkki historiallisten arvojen ja luontoarvojen yhteensovittamisesta sekä myös uusien luontoarvojen syntymisestä kunnostuksen myötä.

Stansvikin kartanoympäristön kaavoitustyössä luontoarvot asettuivat myös vastakkain virkistyskäytön kanssa. Kartanoalue ja Tahvonlahdenniemen harju esitettiin kaavaprosessin aikana luonnonsuojeluohjelmaan (2008)¹⁶⁸. Rauhoituksen tarkoituksena oli suojella Helsingin ainoa hyvin säilynyt ja maisemallisesti eheä soraharju sekä lepakoiden tärkeä esiintymisalue. Kaupunkisuunnittelulautakunta antoi kuitenkin esityksestä kielteisen lausunnon, sillä näin laajalle, 9 hehtaarin luonnonsuojelualueelle ei nähty riittävästi perusteita. Rauhoituksen arvioitiin olevan merkittäväällä tavalla ristiriidassa alueelle esitetyn virkistyskäytön kanssa. Rajaus ulottui koko kartanomaisemaan, vaikka esityksen mukaan rauhoitus koski ennen kaikkea harjun geologisia ominaispiirteitä. Lausunnon mukaan harjun arvot voitaisiin turvata asemakaavalla.¹⁶⁹ Lisäksi painotettiin alueen luonnetta valtakunnallisesti arvokkaana kulttuuriympäristönä eikä ensisijaisesti luontokohteena¹⁷⁰. Näkökulma on sama kuin edellä esitetyssä Tullisaarella: luontoarvot tulee nähdä osana alueiden historiallista luonnetta, ei erillisinä paikan historiasta riippumattomina piirteinä. Stansvikin luonnonsuojelualueen laaja rajaus ei edennyt¹⁷¹. Helsingin ympäristökeskus myöntyi suostumaan luonnonsuojelualueutta seuraavassa luonnonsuojeluohjelmassa (2015), jossa rajaukseen otettiin mukaan vain 3,5 hehtaarin laajuinen harjun niemenkärki¹⁷².

Luontoarvojen huomioonottaminen herätti laajaa keskustelua kaavaprosessin aikana. Kaavavaiheen muistutuksissa muutamien osallisten mielestä harju vaatisi rakentamattoman suojavyöhykkeen, johon ei voisi sijoittaa kaavan esittämiä uusia toimintoja, esimerkiksi melontakeskusta tai saunoja.¹⁷³ Kaavoituksen vastineen mukaan asemakaavaluonnoksen mukainen maankäyttö ei kuitenkaan vaarantaisi harjun luontoarvoja. Esimerkiksi alueen reitistö tukeutui olemassa olevaan polkuverkostoon, ja saunat oli sijoitettu alueelle, jolla ei ollut erityisiä luontoarvoja. Harjun geologian osalta kaavamääräystä täydennettiin siten, että geologisesti arvokasta kohdetta ei saa muuttaa kaivamalla, rikkomalla tai siirtämällä maa-ainesta. Lepakoiden suojelun osalta päädyttiin ratkaisuun, että niemen kärkeä ei valaista.¹⁷⁴

Stansvikin kartanopuistoon kuuluvalla Tahvonlahdenniemen harjulla yhdistyvät kulttuurihistorialliset arvot ja luontoarvot.

Tuomarinkylän Kaisanmäen tiheässä vaahteralehdossa on arvokasta ruohovartistä kasvillisuutta. Alueen hoidossa painotetaan enemmän luontoarvoja kuin maiseman historiaa. (Laura Tuomisaari)

Tuomarinkylän kartanopuiston vuonna 2009 käynnistyneessä asemakaavoituksessa luonnon ja kulttuuriympäristön suojelun jännitteet näyttäytyivät erityisesti kasvillisuuden hoidon suosituksissa. Kaavatyöhön kytkeytyneet ympäristöhistoria- ja kasvillisuusselvitykset toivat esille alueen monipuolisen kasvillisuuden, joka oli 1800-luvun lopulla perustetun koeputarhan seurausta. Tuomarinkylässä todettujen luontoarvojen erityispiirteenä onkin niiden kulttuurihistoriallinen luonne, mikä otettiin huomioon erityisillä kasvillisuuden kohdistuvilla suojelumääräyksillä. Määräykset koskivat etenkin Tuomarinkyläntien vartta ja Kaisanmäeksi kutsuttua kartanonmäkeä, jotka olivat olleet pitkään hoidon ja muutosten ulkopuolella.¹⁷⁵ Tuomarinkyläntien varteen oli muodostunut kulttuurihistoriallisesti ja kasvilajistollisesti arvokasta hedelmäpuu-, ruusu- ja orapihlajakasvustoa¹⁷⁶. Alueen arvon tunnistaminen ei ollut itsestään selvää: osalle tien varren kasvillisuus näyttäytyi pöheikkönä, jonka suojelua oli vaikea ymmärtää. Ratsastuskeskuksen laajentaminen aiheutti paineita tien leventämiseen, mutta se olisi merkinnyt arvokkaan kasvillisuuden tuhoutumista, minkä vuoksi leventämisestä luovuttiin.¹⁷⁷

Kaisanmäellä on tiheä vaahteralehto, jonka seassa on vanhoja puita ja merkittäviä, kulttuurivaikutteisia ruohovartisia kasveja. Kasvillisuusselvityksen mukaan se on lisäksi ainoa alue, jossa ei ole ohjattua kulkua ja jossa lahoavat puut voivat tarjota elinympäristöjä monille harvinaisille jalopuuympäristöjen lajeille. Selvityksessä suositeltiin, että aluetta olisi hoidettava enemmän luontoarvoja kuin maiseman historiaa painottavalla tavalla.¹⁷⁸ Historialliset perusteet olisivat puoltaneet umpeenkasvaneen puuston raivausta ja näkymien avaamista. Asemakaava painotti kuitenkin kasvillisuusselvityksen suositusten mukaisesti alueen kulttuurihistoriallisen kasvillisuuden ja luontoarvojen säilyttämistä. Vastaavasti toisilla alueilla, esimerkiksi kartanopuutarhassa korostettiin historiallista arvoa ja restauroivia toimenpiteitä. Laaja kartanoympäristö tarjoaakin mahdollisuuden monimuotoisuuden kehittämiseen sekä luonnon että hoidetun maiseman ehdoilla.

5.2.5 Kartanokiinteistöjen taloudelliset intressit

Kartanoiden kehittämiseen on olennaisesti vaikuttanut Helsingin kaupungin kulloinkin vallalla oleva linja kiinteistöjen omistamisen suhteen. Pohdittavana on ollut ja on edelleen kysymys, kuuluuko kartanoiden omistaminen ja vaaliminen kaupungin tehtäviin. Kaupungin omistamien kiinteistöjen myynti tai vuokraaminen yksityisille vaikuttaa niiden käyttöön, julkisuuden asteeseen ja laajasti ympäristön kehittämistavoitteisiin. Lisäksi sopivien käyttötapojen ja toimijoiden löytyminen on ongelmallista. Rakennukset saattavat olla huonokuntoisia ja on vaikea löytää ostajaa, joka olisi valmis kunnostamaan rakennuksen ja samalla tarjoamaan siihen sopivaa käyttöä. Lopullisen ratkaisun odottaminen voi kestää vuosia, ja tyhjiillään seisovat rakennukset joutuvat alttiiksi rapistumiselle ja ilkivallalle. Jos sopivia, julkisluonteisia käyttötarkoituksia ei ole näköpiirissä, harkitaan usein myös asumista, mikä muuttaisi merkittävästi kohteen luonnetta.¹⁷⁹

1990-luvulla toiminut, kaupungin eri hallintokunnista koostunut kartanotyöryhmä esitti, että kartanot ovat yhteiskunnan ylläpitämää, kulttuurihistoriallisesti merkittävää yhteistä kansallisomaisuutta. Työryhmä ehdotti, että kartanoympäristöt ja niiden suojellut rakennukset vapautettaisiin pääoman tuottovaatimuksista.¹⁸⁰ Esitys hyväksyttiin kiinteistölakunnassa vuonna 1997, ja samalla sovittiin, että kartanoalueiden rakennuksille osoitettiin talousarviossa erillinen peruskorjausmääräraha¹⁸¹. Kaupungin rooli kartanoiden omistajana kuitenkin muuttui 2010-luvulle tultaessa. Kun 1990-luvulla kartanotyöryhmä näki kaupungin tehtävänä kansallisomaisuuden hoitamisen, 2010-luvun kiristyvässä taloustilanteessa yleistyi keskustelu, että kartanoiden kaltaisten kiinteistöjen ylläpitäminen ei kuulu kaupungin ydintoimintoihin. Helsinki omisti noin 17 kartanoa, 160 kesähuvilaa ja 500 omakotitaloa, joiden korjaaminen oli kallista.¹⁸² Kaupunginhallituksen hyväksymän periaatteen (2012) mukaisesti *kaupungin kokonaistalouden kannalta tilakustannusten*

Myydään Puotilan kartano, itäisen Helsingin kartanokulttuurin muistomerkki

Helsingin Sanomat 20.5.2015

Helsingin Sanomat 16.11.2013

Kartanon uuden omistajan pitäisi olla selvillä heinäkuussa.

Viisi kilpailee Lauttasaaren kartanosta

Vuokralle tarjotaan komea kartano

Tuomarinkylän kartanon historialliselle päärakennukselle etsitään uutta käyttäjä

Tuomarinkylän kartanossa on nyt vuokrattavana historiallinen päärakenne. Rakennus on kaksikerroksinen ja sen pinta-ala on noin 1000 neliötä. Kartanossa on myös useita huoneita, jotka soveltuvat hyvin esimerkiksi kokouksien, koulun tai päiväkotin tiloiksi.

Kartanossa on myös useita huoneita, jotka soveltuvat hyvin esimerkiksi kokouksien, koulun tai päiväkotin tiloiksi. Rakennus on kaksikerroksinen ja sen pinta-ala on noin 1000 neliötä.

Kartanossa on myös useita huoneita, jotka soveltuvat hyvin esimerkiksi kokouksien, koulun tai päiväkotin tiloiksi. Rakennus on kaksikerroksinen ja sen pinta-ala on noin 1000 neliötä.

Esimerkkejä kartanokiinteistöihin kohdistuvista taloudellisista tavoitteista, rakennusten mynnistä ja vuokraamisesta.

merkittävä pienentäminen on mahdollista vain siten, että luovutaan järjestelmällisesti sellaisista rakennuksista ja osakemuotoisista tiloista, joiden omistaminen ei ole tarkoituksenmukaista kaupungin ydintehtävien hoitamisen näkökulmasta ¹⁸³. Kiinteistötoimesta vastaavan apulaiskaupunginjohtajan mukaan kyseessä oli iso muutos Helsingin politiikassa, sillä aikaisemmin kaupunki ei ollut juuri myynyt kiinteistöjään ¹⁸⁴.

Kartanoiden osalta huomio kiinnittyi erityisesti ulkopuolisten käytössä oleviin kartanoihin, joita käytännössä oli suurin osa kaupungin omistamista kartanoista. Kaupungin laatiman strategian mukaan ensimmäiseksi oli tarkoitus myydä sellaiset rakennukset, jotka on vuokrattu kokonaan ulkopuolisille, jotka ovat tyhjänä tai rakennukset, joille kaupungilla ei ole tiedossa kaupungin omaa pitkäaikaista käyttöä ¹⁸⁵. Rakennusten historiallinen arvo tai sijainti osana julkista viheraluetta eivät vaikuttaneet myyntipäätökseen ¹⁸⁶.

Useat kartanot joutuivat 2010-luvun alussa myyntilistalle. Talin rakennukset myytiin vuonna 2011, Puotilan rakennukset vuonna 2013, Aino Acktén huvilan myyntiä selvitettiin vuonna 2012 ja Lauttasaaren kartanon päärakennuksen kauppa varmistui kesällä 2015¹⁸⁷. Uusimpia kohteita myyntilistalla ovat Nordsjön ja Jollaksen kartanoiden päärakennukset¹⁸⁸. Helsingissä sijaitsevien kartanoiden tulevaisuus vaikuttaa siten olevan auki. Kaupungilla ei ole selkeitä päätöksiä siitä, säilyvätkö kartanot kaupungin omistuksessa vai myydäänkö ne pois¹⁸⁹. Kaupungin lisäksi myös monet muut kartanoiden omistajat ovat luopuneet kiinteistöistään. Pellervo-Seura myi omistamansa Villingin kartanon vuonna 2003 järjestön talouden kohentamiseksi¹⁹⁰. Valtion kiinteistölaitos luopui Malminkartanon päärakennuksesta vuonna 1998, ja Sponda myi kiinteistön yksityisille asuinkäyttöön vuonna 2010¹⁹¹.

2010-luvulla toteutetut kartanokiinteistöjen kaupat tuovat esille kaupungin taloudellisia intressejä ja omistussuhteiden vaikutuksia. Ensimmäinen iso kauppa ja samalla kartanokiinteistöjä koskeva poliittinen avaus oli marraskuussa 2010 alkanut **Talin** rakennusten myynti¹⁹². Vahvin peruste oli kysymys, miksi kaupungin tulisi ylläpitää ja peruskorjata golfklubille pitkäksi aikaa vuokratun alueen rakennuksia. Kauppa toteutui, ja rakennukset myytiin golfklubille vuonna 2011. Huonokuntoinen Pehtoorintalo rajattiin kaupan ulkopuolelle ja myytiin asuinkäyttöön vuonna 2013.¹⁹³ Kaupunkilaisten näkökulmasta kiinteistöjen myynti golfklubille ei ole silti ollut iso muutos. Käyttötarkoitus on pysynyt samana, lukuun ottamatta Pehtoorintalon kunnostamista asunnoksi, mikä muuttaa pihapiirin luonnetta nykyistä yksityisemmäksi.

Puotilan kartanon myynti tuli esille päärakennuksen peruskorjaushankkeen korkeiden kustannusten vuoksi syksyllä 2010. Kaupunginhallituksen puheenjohtaja kommentoi ehdotusta: *Minusta tämä on aivan erinomainen idea. Näinä aikoina on pakko kysyä, kuuluuko talojen korjaus ravintolatoimintaa varten kaupungin ydinpalveluihin*¹⁹⁴. Myöskään vuokraamista ei todettu kannattavaksi, sillä kiinteistön hoitokulut ja vuokratulot arvioitiin yhtä suuriksi¹⁹⁵. Kun sopivaa ravintolatoimijaa ei tarjouskilpailujen kautta löytynyt, harkittiin päärakennuksen muuttamista asuinkäyttöön¹⁹⁶. Alueen asukkaat olivat kuitenkin huolissaan, että asuinkäyttö rajoittaisi paikan julkista käyttöä¹⁹⁷. Pitkittyneessä ja kiistoja sisältäneessä myyntiprosessissa päädyttiin lopulta ratkaisuun, että päärakennus ja nk. Pehtoorintalo myytiin taholle, joka alkoi kehittää paikasta kulttuurikartanoa. Kunnostetun Pehtoorintalon kahvila avasi ovensa kesällä 2013, ja päärakennuksen ravintola avautui syksyllä 2014.¹⁹⁸ Pehtoorintalossa ja kartanopuistossa on järjestetty myös monenlaisia tapahtumia yhteistyössä kotiseutuyhdistyksen kanssa. Paikan uudet toimijat ovatkin ymmärtäneet hyvin kartanon yhteisöllisen merkityksen kaupunginosassaan.

Puotilassa ja Talissa kartanokiinteistöjen käyttötarkoitus ei juuri muuttunut myynnin jälkeen. Myyntiä vakavampi ongelma onkin rakennusten jääminen vaille käyttöä ja tyhjilleen. Esimerkiksi Tullisaaren **Aino Acktén huvila** oli ollut 1980-luvun lopulta asti konserttikäytössä, mutta vuonna 2011 rakennus todettiin huonokuntoiseksi ja konserttitoiminta lopetettiin. Korkeiden korjauskustannusten vuoksi selvitettiin huvilan myyntiä, mutta hankkeesta luovuttiin. Rakennuksen kunnostukseen ei ole kuitenkaan toistaiseksi osoitettu investointirahaa.¹⁹⁹ Kartanorakennusten korjaaminen ja kartanoiden kulttuuriperinnön vaaliminen olisi silti ensisijaisen tärkeää, vaikka kiinteistöjä koskevissa nykyisissä linjauksissa ei tunnustetakaan sitä kaupungin ydintehtäväksi.

Tuomarinkylän päärakennus on myös esimerkki keskeisestä kartanokohteesta, jonka käyttötarkoitus vaihtui. 1960-luvun alussa avatun kaupunginmuseon toiminta päättyi rakennuksessa vuonna 2013²⁰⁰. Keskustelu museon lakkauttamisesta alkoi jo syksyllä 2010. Lopettamista perusteltiin kustannussäästöillä ja museon huonolla saavutettavuudella sekä vähäisillä kävijämäärillä.²⁰¹ Kartanomuseota puolustettiin kuitenkin näkyvästi. Mielipideosaston kirjoituksen (2010) mukaan *kaupunginmuseon perustehtävä on tuoda esiin pääkaupungin monipolvista menneisyyttä. Siihen kuuluu kulttuurihistoriallisesti arvokkaan omaisuuden vaaliminen*²⁰². Päärakennuksessa toimiva kartanomuseo säästyi silloin lakkautukselta, mutta sivurakennuksessa toiminut lastenmuseo siirrettiin keskusta. Asia tuli kuitenkin uudelleen ajankohtaiseksi vuonna 2013, ja kaupunginmuseon johtokunta teki päätöksen museon lopettamisesta.²⁰³ Tuomarinkylän kartanon erityisasema kuitenkin ymmärrettiin. Tavoitteeksi asetettiin, että päärakennukselle löytyisi sopiva käyttötarkoitus ja rakennus pysyisi ainakin osittain auki yleisölle myös tulevaisuudessa²⁰⁴. Muutamien vuosien odottelun jälkeen rakennuksille löytyi käyttötarkoitus, kun syksyllä 2015 päärakennus ja siipirakennus vuokrattiin ravintolaksi²⁰⁵.

5.2.6 Malleja uusien käyttötapojen yhteensovittamiseen

Kartanopuistojen ja käyttötapojen yhteensovittamisen malleja tarkastellaan kolmen esimerkkikohteen – Tullisaaren, Tuomarinkylän ja Herttoniemen kartanopuistojen näkökulmasta. Ensimmäisenä selvitetään **yksityispuutarhan ominaispiirteiden säilymistä**. Kartanopuistoihin kuuluvat perinteisesti yksityispuutarhalle ominaiset koristeistutukset, kapeat hiekkakäytävät ja sirot kalusteet sekä koristeaiheet. Leimallista on myös istutusten ja käytävien huoliteltu ilme sekä intensiivinen hoito. Julkinen virkistyskäyttö on tuonut mukanaan paineita hoitotason alentamiseen, hoitomenetelmien yksinkertaistamiseen ja vaativista istutusaiheista luopumiseen. Ilkivallalle alttiita yksityiskohtia on jouduttu poistamaan. Myös käytävien leventämistä ja pinnoitteiden muuttamista asfaltiksi on usein esitetty talvikunnossapidon ja hoidon helpottamiseksi.

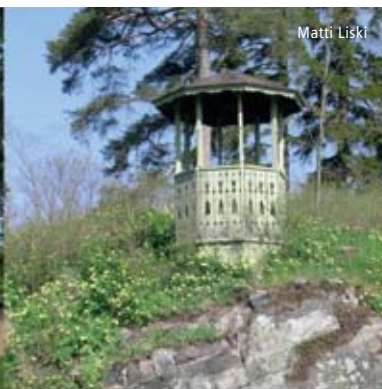
Tullisaaren kunnostuksen tärkeänä lähtökohtana oli yksityispuutarhan tunnelman palauttaminen. Koristeistutuksia oli ollut alkuaan runsaasti, mutta hoitoresurssien rajallisuuden vuoksi päädyttiin palauttamaan vain Aino Acktén huvilan ja päärakennuksen edustan kuvioistutukset. Istutusalueiden suunnittelun pohjana olivat historialliset valokuvat ja maastossa havaitut rakenteet. Kasviryhmillä laadittiin eri vuodenajoille istutussuunnitelmat, mutta lopulta toteutui vain kesäryhmä ja yksinkertaistettu keväryhmä. Nurmikoiden kunnostuksen lähtökohtana oli olemassa olevan kasvualustan hyödyntäminen alkuperäisten nurmiheinälajien ja kukkivien kasvien säilyttämiseksi.²⁰⁶ Kalustuksen osalta pyrittiin korostamaan yksityispuutarhan tunnelmaa. Penkkien ja valaisimien esikuvina oli historiallinen malli. Käytävien alkuperäinen leveys ja pinnoite säilytettiin. Valaistu ja talvikunnossapidettävä pääreitti ohjattiin herkimmän alueen ulkopuolelle. Hoidosta vastaavat kartanopuistoihin erikoistuneet työntekijät, ja hoitoa ohjaa yksityiskohtainen hoitosuunnitelma. Myös Herttoniemi on hieno esimerkki kartanopuutarhasta, jossa on säilynyt yksityispuutarhan historiallinen ja huoliteltu yleisilme. Parterripuutarhan käytävien reunat viimeistellään kanttaamalla. Keskikäytävää koristaa laaja kuvioistutus, jonka suunnittelun pohjana olivat vanhat siemenlistat ja 1900-luvun alusta säilyneet muistiinpanot²⁰⁷. Päärakennuksen edustaa korostavat ruukkuihin istutetut kesäkukat ja agaavet. Kartanopuistoon ei ole historiallisen ympäristön tunnelman vuoksi tuotu valaistusta.

Puutarhojen ominaispiirteisiin kuuluu myös niiden ulottuvuus luontona. Tullisaaren, Tuomarinkylän ja Herttoniemen kartanopuistoihin liittyy merkittäviä luontoarvoja, jotka ovat herättäneet keskustelua maisemanhoidon tavoitteista. Tullisaaren kunnostus osoitti, että avoimien maisematilojen palauttaminen synnytti uudenlaisia luontoarvoja ja monipuolista maisemaa. Tuomarinkylän luontoarvojen erityispiirteenä on kulttuurivaikutteinen kasvillisuus, joka kertoo kartanossa toimineesta koepuutarhasta ja taimitarhasta. Herttoniemen kartanopuiston maisemapuistossa harvinaisen kovakuoriaisen, kyrmysepikän,

Matti Liski

TULLISAARI

Matti Liski

Pepita Palonen

HERTONIEMI

YKSITYISPUUTARHAN OMINAISPIIRTEIDEN SÄILYMINEN

TUOMARINKYLÄ

HERTONIEMI

TULLISAARI

TUOTANTOMAISEMAN PIIRTEIDEN SÄILYMINEN

Ravintola Wanha Mylly

TUOMARINKYLÄ

HERTONIEMI

Roy Koto

TULLISAARI

PAIKAN KULTTUURIHISTORIALLISTA ARVOA TUKEVAT KÄYTTÖTAVAT

asuttamat puunrungot säilytettiin maapuina maisemapuistossa, jossa villin luonnon tunnelma korostaa rehevän maisemapuiston luonnetta ²⁰⁸.

Toisena yhteensovittamisen näkökulmana tarkastellaan **tuotantomaiseman piirteiden säilymistä**. Hyötypuutarhat, viljelykset ja talouspihat kertovat tilojen tuotannollisesta merkityksestä. Peltojen viljely on jatkunut muutamissa Helsingin kartanoissa ja toisissa viljely on saanut uusia muotoja: siirtolapuutarhoja ja viljelypalstoja. Pelloilla ja viljelyalueilla on huomattavaa kulttuurihistoriallista ja virkistyksestä arvoa tiivistyvässä kaupunkirakenteessa. Tuomarinkylä–Haltiala on Viikin ohella Helsingin tärkein maatalousmaisema. Herttoniemessä on kauppapuutarha, joka viljelee pellolla perunoita ja vihanneksia. Tuomarinkylän jokavuotiset heinätalkoot ja Herttoniemen kartanon perunannostotalkoot tarjoavat kaupunkilaisille kosketuksen maanviljelyyn. Tullisaarella ei ole peltoviljelyä, mutta vanhat viljelyalueet pidetään pääosin avoimina ja avo-ojat kertovat alueiden entisestä käytöstä. Alueella on tarkoitus kokeilla myös pienimuotoista palstaviljelyä ²⁰⁹.

Hedelmätarhat ovat olennainen osa kartanopuutarhakulttuuria, minkä vuoksi myös niitä tulisi vaalia. Suurin osa Helsingin kartanoiden hedelmätarhoista on hävinnyt. Tullisaaren laajasta hyötytarhasta on säilynyt muutama huonokuntoinen puu, marjapensaita ja pensasmaja. Hedelmätarhan palauttamista harkittiin, mutta siitä luovuttiin kunnossapidon vähäisten resurssien ja puutteellisen historiallisen lähdeaineiston vuoksi ²¹⁰. Herttoniemen kartanopuistossa on ollut aikanaan paljon hedelmäpuita ja erillinen hedelmä- ja marjatarha parterripuutarhan vieressä. Hedelmätarhasta on säilynyt kookas päärynäpuu, josta on varrettu uudet taimet ²¹¹. Eläimiä on vain muutamassa kotieläintilana tai ratsastuskeskuksena toimivassa kartanossa, joilla on erityistä merkitystä virkistykseen kannalta. Tuomarinkylän kartanon talouspihalla hevoset tuovat alueelle maatalon tunnelman hajuineen ja äänineen.

Kolmantena yhteensovittamisen teemana käsitellään **paikan kulttuurihistoriallista arvoa tukevia käyttötapoja**. Käytön tulee turvata historiallisten piirteiden säilyminen sekä kunnioittaa paikan kulttuurista merkitystä. Helsingin kartanoista voi edelleen aistia niiden historian säätyläiskoteina, mautiloina, seuraelämän näyttämöinä ja kylän keskuksina. Tuomarinkylän, Herttoniemen ja Tullisaaren kartanoissa historia on ollut kunnostuksen lähtökohtana, ja suunnittelu on tukeutunut ympäristöhistoriallisiin selvityksiin. Tullisaarella ja Herttoniemessä korostuu puutarhakulttuuri ja Tuomarinkylässä maatalous. Kohteita on kehitetty nähtävyyksiksi ja aktiivisiksi viheralueiksi. Toimintojen vaatimukset ja uudet rakenteet on sovitettu ympäristöön, ja esimerkiksi Tuomarinkylässä hevosten määrän ratkaisi ympäristön sietokyky.

Helsingin kaupungin jo varhain asettama tavoite avata kartanoita julkiseen käyttöön tukee kulttuuriperinnön integroimista eläväksi osaksi yhteiskuntaa. Kartanokiinteistöjen myynti

2010-luvulta alkaen ei kuitenkaan samalla tavalla enää turvaa kartanoiden julkista käyttöä ja arvojen säilymistä. Sopivien toimijoiden löytyminen rakennuksiin on alueen kehittämisen kannalta avainkysymys. Keskeisten rakennusten käyttö vaikuttaa merkittävästi siihen, millaiseksi alue koetaan. Herttoniemessä toimii kartanomuseo, joka heijastuu koko alueeseen. Tuomarinkylän päärakennukseen sijoitettava tuleva ravintola turvaa alueen julkisen luonteen. Tullisaaren Aino Acktén huvilan jääminen tyhjilleen on valitettavaa puiston käytön kannalta ja samalla uhka rakennuksen kunnolle.

Käytön jatkuvuus näyttäytyy Helsingin kartanoissa uusina, kartanokulttuuriin tukeutuvinä käyttötapoina. Kartanot luovat oivan kehyksen ravintolatoiminnalle, juhlille ja edustuskäytölle. Tuomarinkylän sivurakennusta ja Herttoniemen pehtorin tupaa voi vuokrata juhlatilaksi, ja aiemmin myös Aino Acktén huvilaa sai vuokrata juhlaikäyttöön. Alkuaan väkeä täynnä olevat kartanoympäristöt voivat olla taas täynnä ihmisiä – juhlavieraita, ravintola-asiakkaita tai tapahtumiin osallistujia. Myös perinteinen asuinkäyttö on säilynyt useissa kartanorakennuksissa, erityisesti sivurakennuksissa. Asuinkäyttö on saanut myös uusia piirteitä kesäkotitoiminnan myötä. Asumiskäytön jatkuvuus vaikuttaa erityisesti rakennusten sisätilojen säilymiseen, mutta myös laajemmin pihapiiriin, sillä rajoitettu käyttö suojaa kohdetta liialta kulumiselta. Asumisen sovittamisessa osaksi kartanopuistoa on ratkaisevaa, että julkisen ja yksityisen tilan välille ei synny jännitteitä. Herttoniemessä ja Tuomarinkylässä useassa entisessä työväenrakennuksessa asutaan. Myös Tullisaaren yksityisomistuksessa säilynyt Deckerin huvila on sovitettu osaksi julkista puistoa. Kaavan mukaisesti pihapiiriä ei ole aidattu, kuten ei myöskään asunnoksi vuokratun puutarhurinmäkin pihaa.

Kartanoiden visuaalinen ja symbolinen asema kylän keskuksena on saanut uudelleentulintoja. Moni kartano toimii asukastoiminnan ja asukkaiden lähivirkistyksen tukikohtina. Kartanoista on muodostunut nähtävyyksiä ja elämyksellisiä historian kokemisen paikkoja. Erilaiset tapahtumat ja teemakävelyt perehdyttävät asukkaita alueen historiaan. Kartanot ovat myös tärkeä osa asukkaiden kokemaa kotiseutuidentiteettiä, mikä ilmenee yhdistystoiminnassa ja aktiivisuutena erityisesti silloin, kun kartanoympäristöt ovat muutosten kohteena. Esimerkkeinä ovat Tullisaaren kartanopuiston puiden kaatamisesta virinnyt keskustelu ja Tuomarinkylän kartanomuseon lakkauttamista vastaan kerätty adressi. Kartanoiden kaltaisten historiallisten ympäristöjen vaikutus kotiseutuidentiteettiin on saanut vahvistusta myös tutkimuksissa. Englannin kulttuuriperintöä vaaliva English Heritage selvitti, miten historiallinen ympäristö vaikuttaa asukkaiden kokemaan paikan henkeen ja paikalliseen identiteettiin. Kyselytutkimus, jossa oli mukana 500 aikuista ja 700 nuorta, osoitti, että historialliset ympäristöt vahvistavat juurtumisen tunnetta ja sitoutumista paikalliseen yhteisöön.²¹² Kartanopuistot ja -rakennukset ovatkin kaupunkisuunnittelun voimavara ja mahdollisuus Helsingin tarinan ja kaupunginosien yhteisöllisyyden vahvistamiseen.

6

KARTANOT KAUPUNGISTUMISEN TIELLÄ

Kartanofragmentteja lähiössä:
Yliskylän tilan talouspihalla kasvanut mänty ostoskeskuksen maamerkinä.

6.1 KARTANOYMPÄRISTÖJEN NIVOUTUMINEN KAUPUNKIRAKENTEeseen

Kartanot kaupungissa

Tutkimuksen aiheena on Helsingin kartanoympäristöjen ja kaupungin kohtaaminen – kartanoalueiden vähittäinen muotoutuminen osaksi jatkuvasti laajenevaa kaupunkirakennetta. Kohtaaminen on tapahtunut välillä sopuisasti myötäillen ja välillä riitaisesti yhteentörmäten, toisinaan suunnitelmallisesti harkiten ja joskus sattumanvaraisesti ohjautuen. Työssä on luotu kokonaiskatsaus Helsingin kartanomaisemiin ja tarkasteltu yhteensä 27 kohteen kaupunkimaistumista, säilyneisyyttä ja yhteensovittamista kaupunkirakenteeseen. Aihtta on lähestytty historiallisena muutosprosessina, maisemallisena ilmentymänä ja suunnittelutehtävänä. Tutkimusmenetelminä on käytetty sekä historian tutkimuksen että suunnittelututkimuksen menetelmiä. Työssä on etsitty vastauksia kysymyksiin: miten kartanoympäristöt ovat muotoutuneet osaksi kaupunkia ja miten ne ovat vaikuttaneet kaupunkirakenteeseen. Lisäksi on selvitetty, millä tavoin tätä kaupunkimaistumisen kehitystä on suunnittelun ja suojelun keinoin ohjattu. Tarkastelukohteena on ollut erityisesti kartanomaisema. Tavoitteena on ollut hahmottaa, miten kartanoiden maisemalliset piirteet ovat muuttuneet, miten ne näkyvät kaupunkikuvassa ja millä keinoin niitä on vaalittu tai uhattu sekä yhteensovitettu muiden intressien kanssa.

Kartanoiden ja kaupungin suhteen tarkastelu on tutkimukseni ydin. Kartanoita ja Helsingin kaupungin kehitystä on tutkittu yleisesti erillisinä ilmiöinä, mutta väitöskirjani tuoma uusi perspektiivi liittyy nimenomaan näiden kahden näkökulman yhdistämiseen. Tutkimukseni toisena antina on kokonaiskuvan muodostaminen Helsingin kartanomaisemista. Rakennan kattavan tutkimusaineiston avulla laaja-alaisen kuvan kartanoympäristöistä. Tuon uutta tietoa niiden kaupunkimaistumisesta ja 1800-luvun lopulta lähtien tapahtuneista muutoksista, jotka ovat jääneet kartanotutkimuksessa vähemmälle huomiolle. Tarkastelen samalla kartanoympäristöjen suhdetta ympäröivään maisemaan, mitä ei ole tässä mitassa ennen tehty. Helsingin rakentumisen osalta tutkimus tuo uuden näkökulman esikaupunkien ja kartanoiden toisiinsa kietoutuneihin vaiheisiin. Luon ymmärrystä siihen, millaisia historiallisia kerrostumia kartanoympäristöt muodostavat ja miten eri kerrostumat ovat vuorovaikutuksessa keskenään kaupunkirakenteessa. Työni korostaa myös Helsingin rakentumisen maisemallista ulottuvuutta ja tuo esiin kaupunkimaiseman muutoksia ohjanneita tekijöitä. Lisäksi tutkimukseni liittyy laajempaan keskusteluun kulttuurimaiseman suojelusta ja maiseman sekä kaupunkirakenteen yhteensovittamisesta suunnittelutehtävänä. Aihepiiri on ajankohtainen ja kytkeytyy keskeisesti kaupunkirakenteen tiivistämiskysymyksiin ja suojelun aseman määrittelyyn kaupunkisuunnittelussa.

Merenrantakartanot ovat Helsingin kulttuuriperinnön ominaispiirre. Laajasalossa sijaitseva Stansvikin kartano avautuu merelle.

Kartanot ovat nivoutuneet osaksi kaupunkia. Munkkiniemen kartanolle johtava tammikuja on olennainen osa Tammitien villamiljöötä.

Helsingin kartanoympäristöt ovat esikaupunkialueiden vanhimpia historiallisen ajan kerrostumia arkeologisen perinnön ohella. Ne muodostavat Suomen oloissa poikkeuksellisen hyvin säilyneen verkoston sekä monipuolisen kaupunkirakenteeseen ja viherverkkoon nivoutuneen kokonaisuuden. Kartanoympäristöjen luonne ja suhde ympäristöön ovat kuitenkin muuttuneet voimakkaasti. Yksityisistä säätyläistöistä on tullut suurimmaksi osaksi julkisia. Asumisen ja tuotannon maisema on vaihtunut kaupunkiympäristöksi, virkistysalueiksi ja palveluiksi. Maamerkit, jotka aiemmin hallitsivat kulttuurimaisemaa, ovat piiloutuneet osaksi kaupunkirakennetta. Entisten omistajasukujen vaurauden symbolit ovat muuttaneet merkitystään, ja monet ovat muodostuneet asuinalueiden identtiteettitekoiksi.

Kaupungin kasvu on vaikuttanut kaikkiin kartanoihin, mutta muutokset ovat olleet toisissa kohteissa rajumpia ja toisissa lievempiä. Kartanoiden ja kaupunkirakenteen erilaisia kohtaamistilanteita on kuvattu työssä kehitetyllä typologialla, jonka avulla on arvioitu kartanoiden säilyneisyyttä ja kaupunkimaisuutta. Seitsemän kartanoa on säilynyt *laajoina maisemakokonaisuuksina* kaupunginosien välisissä vihervyöhykkeissä, ja niihin sisältyy parhaimmillaan laajoja viljelyalueita ja yhä toiminnassa olevia talouspihoja. Erityisesti Vantaanjoen ja Mätäjoen laaksoissa sijaitsevat kartanot ovat säästyneet tehokkaalta rakentamiselta ja muodostuneet osaksi kaupungin keskeisiä vihervyöhykkeitä. Toisena, yhtä suurena ryhmänä ja erityisesti Helsingille ominaisena kartanomaisematyyppinä ovat *hyvin säilyneet merenrantakartanot* etenkin Itä-Helsingissä. Merenrannalla sijaitsevat kartanot ovat säilyneet, koska niillä on ollut jo varhain virkistysmerkitystä. Lisäksi niiden rakentamista on rajoittanut osittain myös epäsuotuisa maapohja. Kolmannen tyyppin kartanoympäristöt, joita on tarkastelussa yhteensä kahdeksan, ovat kutistuneet suppeiksi, tiiviin kaupunkirakenteen ympäröimiksi *kaupunkimaistuneiksi kartanosaarekkeiksi*. Vaikka kartanosaarekkeet ovat kaupungistumisen muovaamia, kartanoympäristöjen piirteet hahmottuvat edelleen selvästi. Neljäntenä tyyppinä ovat *vain ytimeltään tai fragmentteina säilyneet kartanoympäristöt*, joita on tarkastelussa mukana viisi. Ne ovat usein sijainneet lähellä liikenteen pääväylää tai kaupunginosakeskusta, jossa rakentamisen paine on ollut suuri.

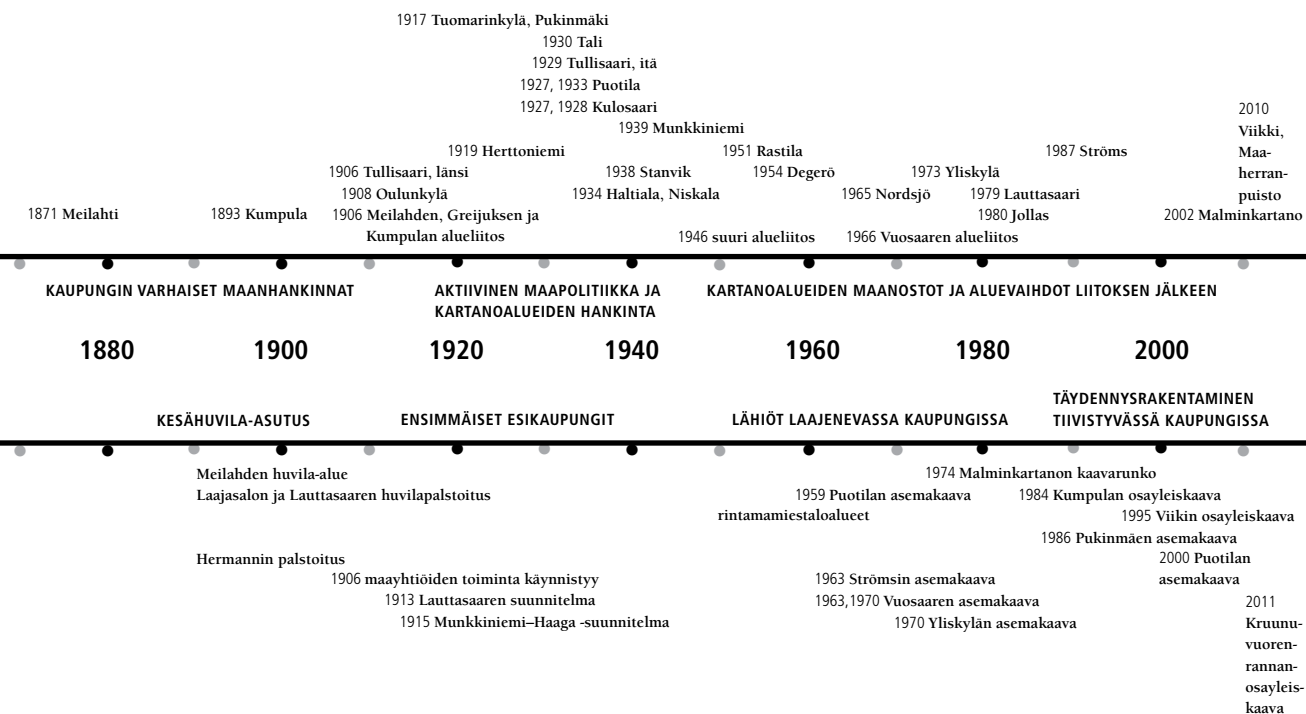
Kartanomaisemien ominaispiirteet ovat monella tavalla näkyvissä Helsingin kaupunkirakenteessa, vaikka kaupungistuminen on ollut voimakasta. Täysin alkuperäisinä säilyneitä kartanoympäristöjä ei kuitenkaan enää ole jäljellä. Kartanomaisemien tunnistettavimpia ja parhaiten säilyneitä piirteitä ovat rakennukset ja etenkin päärakennus. Myös puistot ja puukujat ovat selvästi hahmotettavissa silloinkin, kun itse päärakennus on hävinnyt. Talouspihat ja työväenasuinalueet sekä pellot ja hyötytarhat ovat säilyneet huomattavasti heikommin. Parhaiten säilynyt kokonaisuus on Tuomarinkylä–Haltialan kulttuurimaisema, joka muodostuu kartanorakennusten, puistojen, talouspihojen ja peltojen kokonaisuudesta. Myös monet merenrantakartanot, kuten Stansvik, Tullisaari, Kulosaari ja Herttoniemi ovat säilyneet hyvin.

Kartanomaisemien muuttuneetkin piirteet ovat arvokkaita ja viestivät historiallisesta taustastaan. Niiden nivoutuminen osaksi kaupunkia on luonut uusia arvoja ja kaupunkirakentamisen vaiheita ilmentävää maiseman kerroksellisuutta. Monet entisistä pelloista ovat muuttuneet siirtolapuutarhoiksi, palstaviljelyalueiksi tai pelikentiksi. Puistot ovat saattaneet sulautua osaksi kerrostalopihoja. Historialliset tiet ovat muotoutuneet osaksi katuverkostoa. Kartanoiden ajasta kertovat myös monet yksityiskohdat: komeat yksittäispuut, portinpylväät ja kivijalat kaupunkirakenteen keskellä. Kartanoympäristöjen jäljet kaupunkirakenteessa voivat olla maastossa myös lähes näkymättömiä tilusten tai tilan eri osa-alueiden rajoja. Näkymätön, mutta samalla hyvin tunnettu on myös paikannimistön välittämä viesti paikan historiasta. Monet kadut, puistot ja kaupunginosat on nimetty kartanoiden tai niiden omistajien mukaan.

Kartanomaisemasta kaupungiksi

Kartanoiden ja kaupungistumisen vaiheet kietoutuvat toisiinsa maapolitiikan, kaavoituksen ja kartanoympäristöjen käytön osalta. Tutkimus osoittaa, että kartanoilla on ollut huomattava vaikutus Helsingin kaupunkirakenteen muovautumiseen. Kartanoiden laajat maa-alueet siirtyivät vähitellen kaupungin omistukseen ja niille rakennettiin esikaupunki-alueita, joissa hyödynnettiin valmista tieverkkoa, raivattuja viljelyalueita ja usein myös kartanopuistoja käyttökelpoisina virkistysalueina. Kartanomaisemien kehitys 1800-luvun loppupuolelta nykypäivään tarjoaa läpileikkauksen Helsingin esikaupunkien urbanismin vaiheisiin. Kehityksessä voidaan tutkimusaineiston perusteella erottaa neljä päävaihetta: *kesähuvila-asutus, ensimmäiset esikaupungit, lähiöt ja täydennysrakentaminen*. Kaupunkimaistuminen tapahtui eri kohteissa eri aikoihin: osassa kehitys alkoi jo varhain, ja toiset säilyivät pitkään rakentamattomina johtuen esimerkiksi sijainnista tai maanomistusoloista.

Vielä 1800-luvun puolivälissä Helsingin pitäjää leimasi kartanoiden, maatilojen ja maanviljelyn maisema, joka kehysti Vironniemelle nousevaa tiivistä kivikaupunkia. Kaupunkimaistuminen alkoi 1800-luvun lopulta lähtien, ja sen ensi merkkeinä olivat kesähuvilatonttien palstoitus ja varhaisen esikaupunkiasutuksen leviäminen. Taustalla oli voimakas yhteiskunnallinen rakennemuutos, ja sen myötä tapahtunut kartanoiden taloudellisen aseman heikkeneminen, minkä seurauksena tilanomistajat ryhtyivät myymään tai palstoittamaan maitaan. Palstoituksesta tuli 1900-luvun alussa yhä järjestäytyneempää toimintaa, jota harjoittivat maayhtiöt, kaupungin passiivisen maapolitiikan seurauksena. Monien kartanoiden tiluksille syntyi esikaupunkiasutusta, ja muutamaan suunniteltiin puutarhakaupunki-ihanteen mukaisia huvilayhdyskuntia.

Kaupungistumisen vaiheet ja kaupungin maapolitiikka kytkeytyvät kartanoalueiden kehitykseen. Ylemmällä aikajanelalla on esitetty kaupungin omistukseen siirtyneet kartanoalueet ja alemmalla aikajanelalla on kuvattu kartanoiden maiden kaavoitusajankohtia.

Kaupungin oma maapolitiikka vilkastui 1910-luvun lopulta lähtien, ja suuri osa kartano-alueista siirtyi kaupungin omistukseen seuraavien vuosikymmenien aikana. Maanhankintojen onnistumiseen vaikutti toisaalta kaupungin halu ohjata lähellä kantakaupunkia sijaitsevien alueiden kehittämistä ja toisaalta kartanomistajien sekä huvilakaupunki-yhtiöiden innokkuus myydä maitaan, muun muassa taloudellisten vaikeuksiensa vuoksi. Kartanoalueiden päätyminen suurelta osin kaupungin omistukseen loi edellytykset niiden pitkän aikavälin suunnitelmalliselle kehittämislle. Maanhankinnat valmistelivat myös alueiden liittämistä hallinnollisesti Helsinkiin, mikä toteutettiin suuressa alueliitoksessa vuonna 1946 ja myöhemmin Vuosaaren alueliitoksessa vuonna 1966.

Kartanoalueiden laajamittainen kaavoitus ja kaupunkimaistuminen alkoivat toisen maailmansodan ja alueliitoksen jälkeen. Väkiluvun nopea kasvu, vuoden 1945 maanhankintalain toimeenpano ja asuntopula käynnistivät lähiörakentamista valmistelevalle kaavoituksen monella kartanoalueella. Eri vuosikymmeninä suunnitellut kaupunginosat ilmentävät kunkin aikakauden suunnitteluihanteita. Puotilan, Vuosaaren ja Roihuvuoren Strömsin alueen kaavoituksessa hyödynnettiin kulttuurimaiseman piirteitä suunnittelun lähtökohdina 1950–1960-lukujen vaihteessa. Yliskylän rakentamisessa 1970-luvulla tavoiteltiin kontrastia maiseman ja paikan historian kanssa, minkä seurauksena kartanomaisema jäi uuden kaupunginosakeskuksen alle. Sen jälkeen suunnitellussa Malminkartanossa ja 1980-luvulla kaavoitetussa Kumpulassa kulttuurimaisema otettiin aiempaa vahvemmin kaavoituksen lähtökohdaksi ja maisemasuunnittelu kytkettiin osaksi kaupunkisuunnittelua. Viikin latokartanon kaavoituksessa 1990-luvulla viljelymaisema sai vahvan aseman.

1990-luvulta lähtien voimistunut kaupungin tiivistäminen ja täydennysrakentaminen alueellisen laajenemisen sijaan on näkynyt selvästi myös kartanomaisemissa. Entisiä satama-alueita on vapautettu asuinkäyttöön Herttoniemen ja Stansvikin kartanoiden kupeessa. Kartanoiden liepeillä sijaitsevia vapaa-alueita on hyödynnetty rakentamiseen. Tila kartanoiden ympärillä on käynyt entistä ahtaammaksi. Samalla on ilmennyt voimistuvaa vastakkainasettelua rakentamisen ja kulttuurimaiseman välillä. Ratkaisevaa on, miten kehitys tapahtuu ja otetaanko kartanoiden maisemalliset ja historialliset piirteet huomioon tiivistämisessä, urbaanissa kaupungissa.

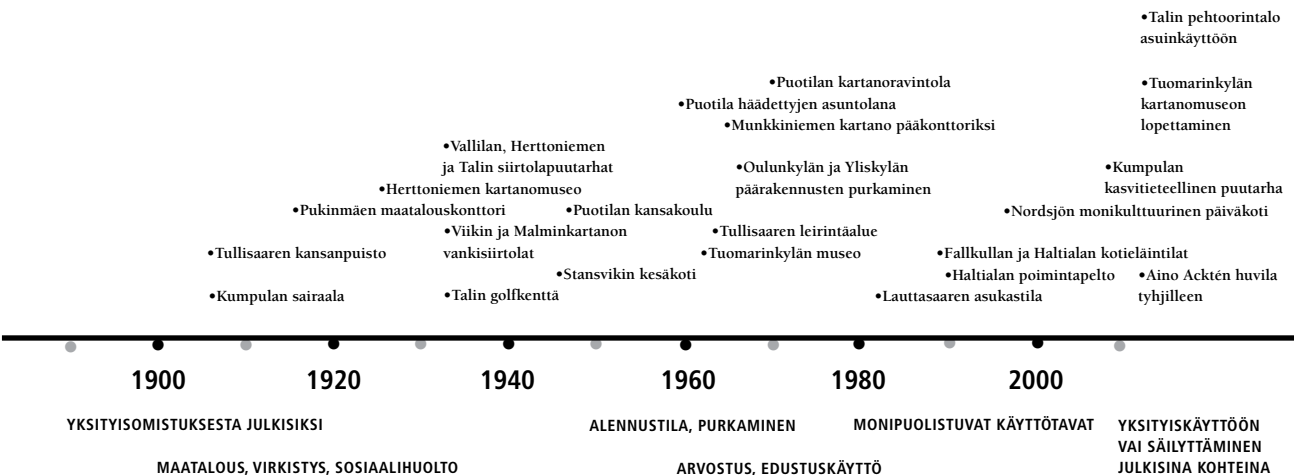
Kartanoalueet ovat siirtyneet yksityisomistuksesta julkiseen käyttöön. Entiset pellot ovat saaneet uusia käyttötapoja viheralueina, siirtolapuutarhoina ja palstaviljelyalueina. Kylvötyöt käynnissä Puotilan kartanon puutarhapalstoilla.

Säätyläistiloista julkiseen käyttöön

Häitä, kartanoravintolan antimia, kesäteatteria, ulkoilua, uimista ja palstaviljelyä – tapahtumat Puotilan kartanolla tuovat esille kartanoympäristöjen käyttötapojen kaupunkimaistumista. Suurimmassa osassa Helsingin kartanoista on tapahtunut kaksi olennaista muutosta: asuin- ja maatalouskäytön päättymisen sekä siirtyminen perheiden yksityisomistuksesta kaupungin, valtion, yrityksen tai yhteisön käyttöön. Muutamalle kartanolle on löytynyt mielekäs uusi käyttö jo varhain, mutta useimmissa toiminnot ovat vaihtuneet tiheästi. Eri käyttötarkoitukset ovat heijastaneet kunkin aikakauden tarpeita ja myös yleistä suhtautumista historiallisiin ympäristöihin. Kartanoita on valjastettu erityisesti virkistykseen, sosiaalihuollon ja edustusikäisten tarpeisiin, joihin viihtyisät ympäristöt ja tilavat rakennukset sopivat luontaisesti. Kartanoympäristöjen käyttötapojen moninainen historia kertoo siitä, että kartanot on useimmiten nähty käyttökelpoisina, moniin eri tarkoituksiin hyödynnettävinä tiloina. Erilaiset käyttötavat kertovat myös kartanoympäristöjen joustavuudesta ja kyvystä sopeutua uusiin tarpeisiin, vaikka toisinaan sopeutuminen on tapahtunut historiallisten arvojen kustannuksella.

Kartanoiden muuttuneet käyttötarkoitukset kytkeytyvät historiallisten ympäristöjen arvostukseen ja suojeluinstituution muotoutumiseen. Kartanoiden kokemat vaiheet kertovat myös ajasta, jolloin kulttuuriympäristöjen arvoihin ei kiinnitetty huomiota. Toisen maailmansodan jälkeen kartanoiden historiallisten arvojen vaaliminen jäi usein toissijaiseksi. Lukuisat rakennukset jäivät vaille käyttötarkoitusta ja joutuivat huonoon kuntoon. Monet kartanorakennukset myös purettiin. Kartanoalueille saatettiin sijoittaa historiallisiin ympäristöihin soveltumattomia toimintoja, esimerkiksi Tullisaaren perustettiin leirintäalue. Kartanoympäristöjen suojeluun herättiin vasta 1960-luvulla, jolloin useat rakennukset ja puistot olivat huonokuntoisia ja niitä uhkasi hävittäminen. Kulttuuriympäristöjen suojelun aseman vahvistumisen myötä kartanoihin tuli uusia käyttötapoja, jotka korostivat paikan arvokkuutta ja edustavuutta. Myös kartanoympäristöjen julkista käyttöä kehitettiin. Kiinnostus laajeni 1990-luvulla kartanopuistojen aktiiviseen suojeluun ja kunnostukseen. Kaupunki nosti omistamiensa kartanoalueiden kehittämisen vahvasti esille. Niiden virkistysmerkitys korostui, ja ne saivat uusia käyttötapoja nähtävyyksinä, asukastiloina ja harrastuspaikkoina.

Kartanoista voidaan nykyisin erottaa tämän tutkimuksen mukaan neljä erityyppistä käyttötapaa: 1. nähtävyydet, 2. julkiset virkistyskohteet, 3. asuinpaikat ja kesäviikkoapaikat sekä 4. erityispuistot ja yritysten ympäristöt. Nähtävyydet hyödyntävät paikan historiaa sekä kartanon ja maatilain perinteitä. Elämysturismiin liittyvät tapahtumat ja vuokrattavat juhlatilat ovat

Kartanoalueiden vaihtuvat käyttötavat ilmentävät kunkin aikakauden tarpeita ja arvoja.

yleistyneet 2000-luvulta lähtien. Monet helsinkiläiset kartanot ovat kaupunginosansa tärkeitä lähivirkistyksen, harrastusten, palveluiden ja kotiseututoiminnan tukikohtia. Useat kartanorakennukset ovat edelleen myös asuinkäytössä tai ammattiliittojen kesäkoteina. Kartanoissa on nähtävissä myös monia erityisiä käyttötarkoituksia: leirintäalue, golfkenttä, kasvitieteellinen puutarha ja yliopiston koetila. Kartanorakennuksissa toimii myös erilaisia yrityksiä. Moninaiset käyttötavat ja toiminnoiltaan mosaiikkimaiset kartanot kertovat ympäristöjen monimuotoisuudesta ja elävyydestä. Kartanorakennusten myynti 2010-luvulta lähtien on tuonut rakennusten käyttötarkoituksen uudelleen keskusteluun. Kartanoiden julkisella käytöllä on Helsingissä kuitenkin pitkä perinne, joka ei toivottavasti katkea.

Kartanoympäristöjen suojelun vaiheet

Tutkimus osoittaa, että Helsingin kartanoympäristöjen säilyminen on ollut kaukonäköisen kaupunkisuunnittelun, systemaattisen maa- ja kiinteistöpolitiikan sekä pitkäjänteyden suojelun tulosta. Taustalla on vaikuttanut myös kulttuuriympäristöjen suojelun ja kaupunkisuunnittelun yleinen kehitys valtakunnallisella ja kansainvälisellä tasolla. Hankkimalla kartanoiden tiluksia omistukseensa kaupunki turvasi mahdollisuuden vaikuttaa alueiden suunnitelmalliseen kehittämiseen ja käyttöön. Jo varhain 1910-luvulta alkanut tavoitteellinen viherverkon kehittäminen on edistänyt kartanoympäristöjen säilymistä ja kytkeytymistä osaksi kaupunkirakennetta. Kaupunki heräsi aikaisessa vaiheessa myös kartanoiden suojeluun. Ratkaisevina käännekohtina ovat erityisesti kulttuuriympäristöjen suojelun käynnistyminen 1970-luvulla sekä kartanoalueiden suojelun ja kunnostuksen määrätietoinen edistäminen 1990-luvulta lähtien.

Kartanoilla on ollut huomattava vaikutus kaupungin viherverkon syntyymiseen, ja viherverkon kehittäminen on osaltaan tukenut kartanomaisemien säilymistä. Bertel Jungin hahmottelema Keskuspuisto sekä Jungin ja Eliel Saarisen laatiman Pro Helsingfors -suunnitelman yhtenäiset vihervyöhykkeet loivat 1910-luvulla pohjaa kaupungin puistoverkostolle. Viherverkon olennaiseksi osaksi muotoutuivat kartanoiden laajat maatalousalueet Vantaanjoen ja Mätäjoen laaksossa. Birger Brunilan aikana 1920–40-luvuilla luotiin kaupungin sormimaiset puistovyöhykkeet ja rantojen vihervyöhykkeet, joihin kuului useita kartanopuistoja. 1960–70-lukujen yleiskaavasunnittelussa painotettiin eri liikuntamuotojen tarpeita, ja kartanot otettiin osaksi ulkoilun ja urheilun virkistysalueverkostoa.

Kulttuuriympäristöä koskevat selvitykset käynnistyivät 1960–70-lukujen vaihteessa ja tähdensivät kartanoympäristöjen suojelua ja käytön kehittämistä. Vuoden 1978 esikaupunkialueiden yleiskaava sisälsi ensimmäisen laajan selvityksen rakennetun ympäristön ja keskeisten maisemakokonaisuuksien suojelusta. Suojeluyritykset näkyivät myös ase-

Haltialan ja Tuomarinkylän kartanot viljelyksineen ovat Helsingin arvokkaimpia kulttuurimaisemia. Maiseman säilymistä turvaavat yleiskaava ja asemakaava, mutta samalla alueeseen on kohdistunut rakentamisen paineita.

makaavatasolla. Munkkiniemen kartanon asemakaava vuodelta 1968 oli ensimmäinen kartanorakennuksen suojelutavoitteita sisältävä kaava, ja Degerön asemakaavaan vuodelta 1977 kirjattiin ensimmäinen kartanoaluetta koskeva alueellinen suojelumääräys.

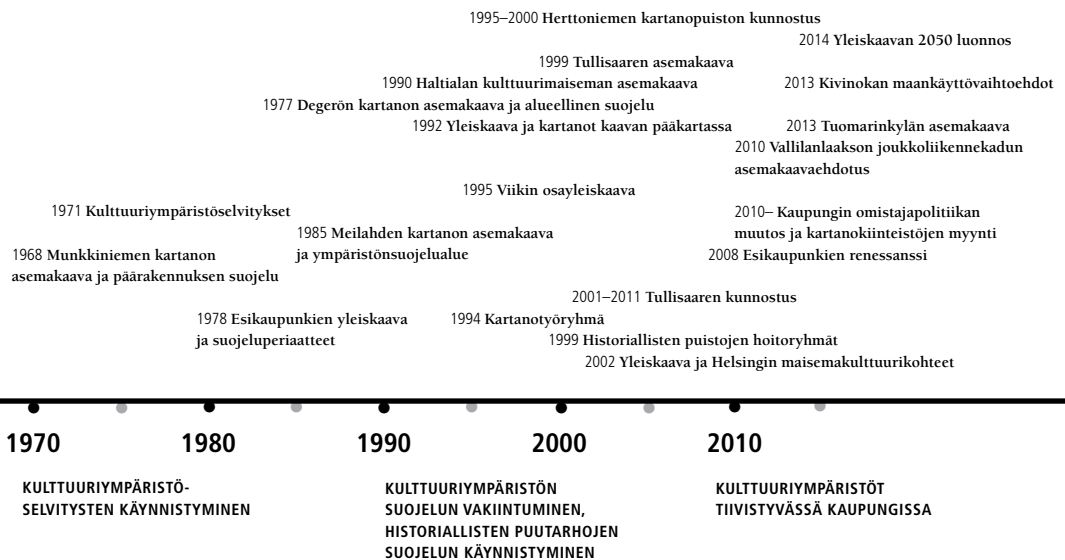
1990-luvulla kulttuuriympäristöjen merkitys kaupunkisuunnittelussa korostui entisestään ja näkökulma laajeni kulttuurimaisemien sekä historiallisten puutarhojen suojeluun. Taustalla vaikuttivat vuoden 1985 uusi rakennussuojelulaki ja uudistettu, suojelua painottava rakennuslaki. Puutarhaperinnön suojelun asemaa vahvisti Venetsian julistuksen liitteeksi vuonna 1982 vahvistettu Firenzen julistus. Arvokkaat kulttuuriympäristöt, joihin lukeutuivat myös kartanomaisemat, esitettiin vuoden 1992 yleiskaavassa ensimmäisen kerran aluerajauksina, joiden tavoitteena oli kulttuurihistoriallisten ja maisemallisten ominaispiirteiden säilyminen. Perinteisen rakennuskulttuuriluettelon rinnalle laadittiin luettelo suojeltavista maisemakokonaisuuksista. Vuoden 2002 yleiskaavassa kulttuurimaisemien suojeluun kiinnitettiin entistä enemmän huomiota ja tuotiin esille Helsingin maisemakulttuurin monipuolisuus ja esimerkiksi eri aikakausille ominaisia maisematyyppejä ja viheralueita.

Helsingin kartanopuistojen kunnostus on hyvä esimerkki historiallisten puutarhojen suojelusta Suomessa. Tullisaaren puiston kunnostusta tukivat historiallinen selvitys, suojeluasemakaava ja huolellinen puistosuunnitelma. Näkymä Aino Acktén huvilalle. (Matti Liski)

Helsingin kartanomaisemien suojelu ja kunnostus ovat toimineet Suomessa monella tavalla edelläkävijöinä: historiallisten puutarhojen ja maisemien merkitys on tunnistettu ja suojelumenetelmiä on kehitetty. Työ on ulottunut kaavasuojelusta puistojen kunnostukseen ja alueiden käytön edistämiseen. Keskeisenä käynnistäjänä oli vuonna 1994 perustettu *kartanotyöryhmä*, joka on hyvä esimerkki pyrkimyksestä hallintokuntien väliseen yhteistyöhön. Työryhmässä eri virastojen asiantuntijat etsivät ratkaisua kartanoympäristöjen huonoon kuntoon, keskeneräiseen kaavoitukseen ja hoitovastuihin liittyneisiin epäselvyyksiin. Työryhmän päätehtävinä olivat kartanoympäristöjen suojelukaavoituksen edistäminen, julkisen käytön kehittäminen ja puistojen kunnostaminen Firenzen julistuksen suositusten mukaan. Kartanotyöryhmän asettamista tavoitteista suurin osa on toteutunut. Lähes kaikki kartanoalueet on kaavoitettu Kulosaarta lukuun ottamatta. Myös Stansvikin ja Villingin kartanoalueiden kaavoitusprosessi on vielä kesken ¹. Kaavasuojelun lisäksi myös kunnostus on edennyt suunnitelmallisesti. Kymmenkunta kartanoympäristöä on kunnostettu ja hoitoa on tehostettu monessa muussa kohteessa. Herttoniemen kartanopuiston kunnostus oli ensimmäinen laaja ja merkittävä kunnostuskohde. Toisena erityisen huomattavana hankkeena oli monivuotinen Tullisaaren kunnostus.

Helsingin kaupungilla on ollut tärkeä rooli kartanopuistojen suojelumenetelmien kehittämisessä. Asemakaavojen puistoja ja kulttuurimaisemia koskevia suojelumääräyksiä on määrätietoisesti edistetty ja tarkennettu. Erityisesti Tullisaaren puiston, Haltialan kulttuurimaiseman ja Tuomarinkylän kartanoalueen asemakaavat kertovat kaavasuojelun sisällöllisestä kehitymisestä. Tärkeänä työkaluna ovat olleet kaavoituksen pohjaksi laaditut ympäristöhistorialliset selvitykset, joissa on kehitetty historiallisten puutarhojen ja maisemien analyysimenetelmiä. Ympäristöhistorialliset selvitykset ovat tuoneet kaavan pohjaksi tietoa suojelua varten, ja samalla ne ovat antaneet myös suuntaa muutoksen ohjaukseen. Myös muut selvitykset, erityisesti kasvillisuusselvitykset ovat lisänneet tietoa kartanopuistojen ominaisuuksista. Suunnittelumenetelmät ovat monipuolistuneet, ja uutena työkaluna on kehitetty pitkän aikavälin hoito- ja kehittämissuunnitelma perinteisen kunnostussuunnitelman rinnalle. Suunnittelun ohella myös hoitomenetelmiä on edistetty määrätietoisesti. Rakennusvirastoon muodostettiin 1990–2000-lukujen vaihteessa historiallisten puistojen hoitoon erikoistuneita työryhmiä. Ylläpidon merkitys on ratkaiseva, sillä koristeistutusten, nurmien ja niittyjen hoito edellyttää erikoisosaamista. Myös kunnostusten toteutus on vaatinut asiantuntemusta, sillä se poikkeaa tavallisesta ympäristörakentamisesta. Helsingin kartanopuistot toimivatkin hyvinä esimerkkeinä historiallisten puistojen kunnostushankkeista koko Suomessa.

Kartanoympäristöjen suojelun käännekohdat Helsingissä ja kehitystä havainnollistavat tapaukset.

6.2 KARTANOYMPÄRISTÖJEN SÄILYTTÄMINEN JA YHTEENSOVITTAMINEN KAUPUNKIRAKENTEeseen

Rakentamista kuntarajat ylittävässä Vantaanjoen viljelymaisemassa. Tammiston kerrostalot Vantaalla muodostavat mittakaavallisesti massiivisen reunan Haltialan arvokkaalle kulttuurimaisemalle.

Kartanoiden säilyminen ei ole ollut itsestäänselvä tapahtumaketju. Suojelutavoitteiden rinnalla on ollut monia muita intressejä, jotka ovat olleet ristiriidassa kulttuurihistoriallisten ja maisemallisten arvojen vaalimisen kanssa. Kaupunkirakenteen tiivistämistavoite on asettanut kartanoympäristöt uuteen valoon. Suhde suojeluun on muuttunut kriittisemmäksi vuoden 2002 yleiskaavan jälkeen, mikä näkyy erityisesti täydennysrakentamistavoitteet muotoilevassa *Esikaupunkien renessanssi* -ohjelmassa ja uusimman yleiskaavan valmistelussa. Ei ole enää varmaa, ovatko edellisissä yleiskaavoissa määritellyt arvot pysyviä tulevaisuudessa. Kulttuurimaisemakokonaisuudet ja Helsingille ominainen vihersormien jatkuvuus vaikuttavat erityisen uhatuilta. Asennemuutos on heijastunut myös kaupungin omistajapolitiikkaan 2010-luvulta lähtien. Useita kartanokiinteistöjä on myyty, ja uusien myymistä selvitetään taloudellisen tilanteen kiristyessä.

Helsingissä on useita onnistuneita esimerkkejä kartanoiden ja kaupunkirakenteen yhteensovittamisesta, joka on perustunut maiseman arvojen tunnistamiseen ja rakentamisen reunaehtojen määrittelyyn. Yhteensovittamista on tukenut myös kartanoympäristöjen aktiivinen integrointi ja kehittäminen osana kaupunkirakennetta. On myös monia esimerkkejä ristiriitatilanteista, joissa maisemalliset arvot ovat joutuneet väistymään. Uusi

rakentaminen ei ole aina ottanut huomioon paikan arvoja tai kaupunkikuvallisia ominaispiirteitä. Vastakkainasettelun syyt ovat moninaiset. Kartanomaisemaa ei ole joko arvioitu merkittäväksi tai sen maisemallisia piirteitä ei ole tunnistettu. On myös tapauksia, että rakentamisen tai käytön vaikutuksia arvoalueisiin ei ole tutkittu tai vaihtoehtoisesti niitä ei ole arvioitu haitallisiksi. Erityisen paljon on keskusteltu kartanoiden **viljelymaiseman rakentamisesta**. Tutkimuskohteet tuovat esille, että peltomaisemaan liittyviä arvoja tulisi arvioida monipuolisesti – kulttuurihistorian, maisemakuvan ja virkistykseen näkökulmista. Vantaanjoen kulttuurimaiseman rikkova rakentaminen Vantaan puolella osoittaa myös sen, että rakentamisen maisemallisia vaikutuksia tulisi käsitellä laajasti yli kuntarajojen.

Kartanon **lähiympäristön rakentaminen** tuo esille kysymyksiä, kuinka lähelle kartano-rakennuksia rakennetaan ja millaisia keinoja kaupunkirakenteen ja kartanoympäristön yhteensovittamisessa käytetään. Rakentamisen rajautuminen, mittakaava ja muodonanto vaikuttavat lopputuloksen onnistumiseen ja rakentamisen kaupunkikuvalliseen sopeutumiseen. Lähimaiseman ohella olennaista on myös kaukomaisema ja kartanomaiseman siluetti. Visuaalisen maiseman lisäksi merkittäväksi näkökohdaksi nousevat kartanoympäristöön sijoitetut toiminnot ja tapa, miten kartano on integroitu toiminnallisesti kaupunkirakenteeseen. Helsingissä on useita onnistuneita esimerkkejä kartanoympäristöjen toiminnoista, jotka kunnioittavat paikan arvoja ja tukevat sen kytkeytymistä asukas-yhteisöön. Uusi kaupunkirakentaminen voi parhaimmillaan myös toiminnallisesti korostaa kartanoympäristöä ja tuoda sen aiempaa keskeisempään asemaan kaupunginosassaan.

Kartanomaiseman halkovat tiehankkeet tuovat esille väyliin liittyvän visuaalisen ja toiminnallisen estevaikutuksen. Väylä, joka näyttäytyy kartalla melko huomaamattomana viivana, voi vaikuttaa merkittävästi alueen saavutettavuuteen, virkistysarvoihin ja kulttuurihistoriaan. Näihin kohdistuvat ympäristövaikutukset eivät kuitenkaan aina paina päätöksenteossa. Tiehankkeiden vaikutusten arviointi painottuu ensisijaisesti laskennallisesti osoitettaviin liikenteellisiin näkökohtiin, joita on helpompi mitata kuin maisemallisia vaikutuksia. Uudet tiet ja olemassa olevien väylien leventäminen ovat usein välttämättömiä, mutta niiden sovittamiseen historiallisiin ympäristöihin ja haittojen lieventämiseen on kiinnitettävä erityistä huomiota. Vanhoja maanteitä on esimerkiksi luontevasti hyödynnetty uuden katuverkoston pohjana. Myös väylän pinnan alentamisella on onnistuttu vähentämään kadun visuaalista estevaikutusta.

Sopiva käyttötarkoitus tukee kartanoympäristöjen arvojen säilymistä. Tuomarinkylän kartanoalueella ratsastustoiminnan tarpeet on yhteensovitettu historialliseen ympäristöön.

(Tuomarinkylän kartano. Asemakaavan muutoksen selostus 2011, kansi)

Kartanoympäristöjen säilymisen kannalta on olennaista, että niillä on sopiva käyttötapa, joka tukee paikan historiallisen erityisluonteen säilymistä. Kartanoympäristöt ovat tyypillisesti monien intressien ja keskenään ristiriitaistenkin maankäyttötavoitteiden areenoita. Näkökulmasta riippuen ne nähdään historiallisina suojelukohteina, julkisina virkistysalueina tai luontokohteina. Kartanoalueilla on usein myös yksityisiä toimijoita, joilla on omat tavoitteensa alueiden kehittämiseksi. Tilojen laajoilla rakentamattomilla maa-alueilla on myös arvoa rakennusmaana ja rakennuksilla arvoa kiinteistönä, mikä heijastuu kaupungin omistuspoliittikkaan. Kussakin näkökulmassa painottuvat erilaiset tavoitteet, jotka ohjaavat alueiden käyttöä, kehittämistä ja julkisuuden astetta. Tutkimuksessa käsitellyt tapaukset tuovat esille kysymyksiä, mitkä arvot ovat tärkeimpiä – historia, käyttö, luonto vai talous. Keiden etua ajetaan: käyttäjien, kartanon toimijoiden vai omistajien?

Käyttötapojen yhteensovittamisessa tulisi tunnistaa paikan historiallinen merkitys ja määrittää ympäristöön mahdollisimman hyvin soveltuva käyttötarkoitus. **Julkisessa virkistyskäytössä** olevien kartanoiden tulee olla hyvin saavutettavissa, mutta käyttöpaineen kasvu voi olla myös uhka. Julkinen käyttö tuo mukanaan uusia tarpeita, rakenteita, kalusteita ja hoitovaatimuksia. Ilman huolellista suunnitelmaa toteutetut, pienetkin muutokset saattavat johtaa ennakoimattomiin seurauksiin ja arvojen heikkenemiseen. Uhkina

ovat kartanopuistoille ominaisten yksityiskohtien hävittäminen ja hoitotason alentaminen. Myös **kartanorakennusten ja alueiden uudet toiminnot** muuttavat ympäristöä ja tuovat uudenlaisia tarpeita. Tutkimusaineiston esimerkit osoittavat, miten kartanoympäristöjen ominaispiirteitä voidaan vaalia erilaisten käyttötapojen yhteydessä. On tärkeää ohjata suurin käyttöpaine ja kulutus herkimpien alueiden ulkopuolelle. Lisäksi on sovittava uudet toiminnot ja niiden edellyttämät rakenteet kartanoympäristöjen historialliseen luonteeseen. Yleisenä tavoitteena on, että kartanoympäristöjen historialliset ominaispiirteet säilyvät. On tärkeää tunnistaa myös maiseman sietokyvyn raja, jota uusien toimintojen mitoituksessa ei tule ylittää.

Kulttuurihistoriallisten ja virkistyskäyttöön liittyvien arvojen lisäksi kartanoympäristöt ovat myös lajirikkaita luontokohteita ja merkittäviä uhanalaisten lajien esiintymispaikkoja. **Luonnonsuojelun intressit** saattavat asettua ristiriitaan kulttuurimaiseman suojelun kanssa, jos luontoarvot nähdään paikan historiasta riippumattomina piirteinä. Hoitamattomaksi jäänyttä, umpeenkasvanutta kartanopuistoa voidaan sellaisenaan puolustaa luontoarvojen perusteella, vaikka alueen kulttuurihistorialliset arvot puoltaisivat alueen kunnostamista. Kartanopuiston suojele ainoastaan luonnon näkökulmasta on ongelmallista, sillä luontoarvot kytkeytyvät olennaisella tavalla kulttuurihistoriaan. Lisäksi kulttuurihistoriallisten arvojen palauttaminen ei välttämättä uhkaa luontoarvoja. Tullisaaren esimerkki osoittaa, että maisemapuiston avoimen tilan palauttaminen ja umpeenkasvaneiden alueiden raivaaminen loivat uusia biotooppeja ja monipuolistivat lajistoa.

Uusien käyttötapojen lisäksi kartanoiden kehittämiseen ovat vaikuttaneet myös **taloudelliset intressit** ja kaupungin yleinen linja kiinteistöjen omistamisen suhteen. Kaupunki asetti 1990-luvulla tavoitteeksi saattaa kartanoympäristöt julkiseen käyttöön ja yhteiseksi, kulttuurihistoriallisesti merkittäväksi kansallisomaisuudeksi. 2010-luvun kiristyneessä taloustilanteessa on kuitenkin yleistynyt keskustelu, että kartanoiden kaltaisten kiinteistöjen ylläpitäminen ja kunnostaminen eivät kuulu kaupungin ydintoimintoihin. Kiinteistöjen tuottoa on pyritty yleisesti tehostamaan ja ylimääräisistä kuluista luopumaan. Useat kartanot ovat joutuneet myyntitallelle, ja osa onkin jo myyty. Omistajien ohella myös vuokratilaiset ovat vaihtuneet. Kartanokiinteistöjen myynti ja vuokraaminen pois kaupungilta eivät johdu pelkästään taloudellisesta tilanteesta. Kyseessä on selvä muutos kaupungin johdon asenteissa ja arvovalinnoissa. Myynti tai vuokraaminen yksityisille tahoille vaikuttaa rakennusten käyttöön, sisätilojen muutostarpeisiin ja lähiympäristöön. Vaaroina ovat kartanoympäristöjen yksityistyminen ja historiallisia piirteitä uhkaavat käyttötarkoitukset. Myynti tai vuokraus voi olla myös onnistunut ratkaisu, jos uudella toimijalla on halu vaalia kartanon historiallisia ja yhteisöllisiä arvoja. Kaupunki ei silloin kuitenkaan ole enää turvaamassa tavoitteen pitkän tähtäimen toteutumista.

6.3 KULTTUURIYMPÄRISTÖT KAUPUNKISUUNNITTELUN VOIMAVARANA

Kartanoiden asema maamerkinä ja niitä ympäröivä väljyys ovat arvoja, joita tulee vaalia myös tiivistävässä kaupunkirakenteessa. Tuomarinkylän kartanonmäki talvimaiseman keskipisteenä.

Kartanoympäristöt ovat olennainen osa Helsingin ja koko pääkaupunkiseudun historiaa. Niiden erityispiirteenä on monitasoinen suhde kaupunkiin. Kartanot ovat vaikuttaneet merkittävästi kaupunkirakenteen muotoutumiseen. Ne näkyvät monella tavalla kaupunkikuvassa ja asukkaiden arjessa virkistyksen, luonnon ja asukastoiminnan paikkoina. Kaupungistuminen on jättänyt jälkensä kartanoihin, mutta samalla kartanot ovat painaneet leimansa kaupunkirakenteeseen ja tulleet osaksi kaupunkilaisten elinympäristöä. Tästä kohtaamisesta syntyy Helsingin monimuotoinen ja kerroksellinen kartanomaisema.

Myös kartanoympäristöjen suojeleminen on ollut huomionarvoista. Helsingin kaupunki on vaalinut pitkäjänteisesti kartanoiden perintöä, edistänyt kartanomaisemien suojeleminen, kunnostanut puistoja ja kehittänyt alueiden käyttöä. Eri virastojen välinen hallinnollinen yhteistyö on tarjonnut tälle toiminnalle oivan työkalun. Kaupungin tiivistäminen on kuitenkin tuonut kulttuuriympäristöjen ja viherverkon kysymykset entistä selvemmin esille. Suojeleminen muuttamassa muotoaan ja sen olemassaolon perustukset ovat järkkymässä. On vaikea arvioida tällä hetkellä, millaisen aseman kartanoympäristöt ja -maisemat saavat

tulevaisuudessa. Kaupunkirakenteen tiivistyessä ja käyttöpaineiden kasvaessa olisi kuitenkin tärkeää edelleen vaalia tätä perintöä, säilyttää arvokkaimmat kokonaisuudet jälkipolville ja kehittää kartanoympäristöjä osana kaupunkia. Tämän tutkimuksen esimerkit tarjoavat hyviä malleja yhteensovittamisesta ja myös opittavaa virheistä, joita ei kannattaisi toistaa.

Kaupunkirakentamisen ja kartanon kohtaamisessa on syntynyt Helsingissä mielenkiintoisia kaupunkikuvallisia ratkaisuja ja hyviä asuinympäristöjä. Tutkimuksessa on nostettu esille erityisesti viisi yhteensovittamisen teemaa: *1. kartanon merkitys kaupunginosan identiteettitehtijänä, 2. asema maamerkinä, 3. kartanomaisemiin liittyvät akselit, 4. suojavyöhyke ja väljyys sekä 5. rajojen huomioonottaminen.* Parhaimmillaan kartanomaisemaa on mahdollista hyödyntää kaupunginosan identiteettitehtijänä, joka liittyy visuaalisesti ja toiminnallisesti uuteen alueeseen. Kartano lisää kaupunkikuvallista mielenkiintoa, tuo ajallista syvyyttä uuteen kaupunkirakenteeseen ja tarjoaa mahdollisuuksia myös monipuoliseen toimintaan. Kartanon päärakennus ympäristöineen on perinteisesti hahmottunut maamerkinä, joka näkyy kauas suurmaisemassa. Kartanomaiseman vaikuttavuus riippuu nykyisin suurelta osin suhteesta kaupunkirakenteeseen, rakentamisen läheisyydestä ja mittakaavasta. Olennaista on myös tärkeiden näkymäsuuntien ja taustamaiseman säilyttäminen. Kolmantena teemana on tarkasteltu akseleita, jotka korostavat perinteisesti kartanon päärakennusta tai sisääntuloa. Kartanomaisemille ominaisia ja säilytettäviä akseleita ovat päärakennukselle johtavat puukujat, tärkeät näkymälinjat päärakennukselle ja puistosta avautuvat näkymät ympäröivään maisemaan. Akselit on mahdollista yhdistää uuteen kaupunkirakenteeseen ja luoda kiinnostavuutta kaupunkikuvaan.

Yhteensovittamisen neljäntenä aiheena on tuotu esille suojavyöhyke ja kartanomaisemille ominainen väljyys. Kaupunkimaisessa ympäristössä varsinainen suojeltu kartanoympäristö on usein suppea ja arvokas maisema jatkuu suojelualueen ulkopuolelle. Tämän vuoksi ei riitä, että arvokas tilakeskus säilytetään, vaan sen ympärillä tulisi olla suojavyöhyke, jossa rakentaminen sopeutetaan kulttuurimaisemaan. Viidentenä yhteensovittamisen teemana on käsitelty rajoja. Kartanoalueiden tonttirajat, eri osa-alueiden rajat ja tiet näkyvät monin tavoin kaupunkimaisemassa. Rajat noudattavat usein maisemarakenteen luontaisia linjoja ja topografiaa. Rajojen huomioonottaminen rakentamisessa tukee kartanomaiseman hahmotettavuutta. Historiallisten tielinjojen säilyttäminen korostaa kartanoympäristöjä. Täydennysrakentamisen rajoittaminen yhteen osa-alueeseen, esimerkiksi talouspihaan tai hedelmätarhaan, säilyttää maiseman perusjäsentelyn, vaikka yksittäinen osa-alue muuttuu.

Kartanomaisema ja kaupunki kohtaavat ja luovat uusia arvoja. Viikin latokartanon pellot ja yliopiston koe-tilan viljelykset nivoutuvat osaksi uutta kaupunginosaa. (Mikael Korhonen)

Tutkimuksessa on esitelty hyviä malleja kartanoympäristöjen arvojen ja uusien käyttötapojen yhteensovittamisesta. Näistä on nostettu esille erityisesti kolme teemaa: *1. yksityispuutarhan ominaispiirteiden vaaliminen, 2. tuotantomaiseman piirteiden säilyttäminen sekä 3. paikan kulttuurihistoriallista arvoa tukevat käytötavat.* Julkisessa käytössä on olennaista säilyttää edelleen yksityispuutarhan tunnelma. Kartanopuistoihin kuuluvat perinteisesti yksityispuutarhalle ominaiset koristeistutukset, kapeat hiekkakäytävät ja sirot kalusteet sekä koristeaiheet. Leimallista on myös intensiivinen hoito sekä istutusten, nurmikoiden ja käytävien huoliteltu ilme. Toisena yhteensovittamisen näkökulmana on tarkasteltu tuotantomaiseman piirteiden säilyttämistä. Hyötypuutarhat, viljelykset ja talouspihat kertovat tilojen tuotannollisesta merkityksestä. Maanviljely on jatkunut muutamissa Helsingin kartanoissa, ja niiden pelloilla on kulttuurihistoriallista ja virkistysellistä arvoa tiivistävässä kaupunkirakenteessa. Toisissa kohteissa viljely on saanut uusia muotoja: siirtola-puutarhoja ja viljelypalstoja. Maatilojen perinteisiä eläimiä on muutamassa kotieläintilana tai ratsastuskeskuksena toimivassa kartanossa, joilla on huomattava merkitys virkistykseen kannalta.

Uudet käyttötavat eivät saa vaarantaa yksityispuutarhan ominaispiirteiden säilymistä. Herttoniemen kartanopuistossa aistii vahvasti hyvin hoidetun säätyläispuutarhan tunnelman.

Helsingin kartanoista välittyä edelleen niiden historia säätyläiskoteina, maatiloina, seura-elämän näyttämöinä ja kylän keskuksina. Kulttuurihistoriallista arvoa tukevat käyttötavat turvaavat historiallisten piirteiden säilymistä ja kunnioittavat paikan kulttuurista merkitystä. Julkisen käytön ansiosta mahdollisimman moni voi nauttia kartanoiden kulttuuriperinnöstä. Kartanot luovat oivan kehyksen virkistykselle, juhlille ja edustuskäytölle. Tilojen visuaalinen ja symbolinen asema kylän keskuksena on saanut uudelleentulkintoja. Moni kartano toimii asukastoiminnan ja asukkaiden lähivirkistyksen tukikohtina. Kartanoista on muodostunut nähtävyyksiä ja elämyksellisiä historian sekä yhteisöllisyyden kokemisen paikkoja.

Kartanoympäristöjen kaltaiset historialliset maisemat ja viherympäristöt ovat merkityksiltään moniulotteisia paikkoja, joihin tiivistyvät lukuisat arvot. Ne ovat kaupunginosien identiteettitekiäjiä ja historiallisia kiinnekohtia, jotka ankkuroivat kaupunkirakenteen menneisyyteen. Ne ovat usein myös ajallisesti kerrostuneita ympäristöjä, joissa erottuvat kaupunkirakentamisen eri vaiheet ja ilmiöt. Rakenteeltaan monimuotoiset ja luonteeltaan monikäyttöiset historialliset ympäristöt ovat myös tärkeitä virkistyksen ja elämyksellisyyden kokemuksen paikkoja. Luonnonympäristöltään vaihtelevat historialliset viherympäristöt ovat myös arvokkaita luontokohteita.

Kaupunkimaiseman prosessiluonteeseen kuuluu, että muutos on jatkuva ja välttämätön. Eri sukupolvet jättävät jälkensä maisemaan lisäämällä uusia kerrostumia tai muuttamalla, poistamalla tai säilyttämällä aiempia rakenteita. Jokainen kerrostuma kertoo omasta aikakaudestaan ja sen arvostuksista. Arvostukset kytkeytyvät paitsi näkemyksiin, mikä on säilyttämisen arvoista, myös tietoon kerroksellisen maiseman ominaispiirteistä. Erityisesti esikaupunkimaisema on luonteeltaan heterogeenista, eräänlaista hybridimaisemaa, joka ei ole kokonaan kaupunkimaista eikä maaseutumaisista – ei täysin rakennettua eikä myöskään rakentamatonta, ei kokonaan historiallista, eikä täysin uutta. Tällaisen maiseman kerroksellisuuden ja monimuotoisuuden säilyttäminen on arvokasta itsessään. Tehtävä on kuitenkin vaativa: esimerkiksi maatalouden luoman kulttuurimaiseman väljyys on vaikea säilyttää tehokasta maankäyttöä edellyttävässä kaupunkimaisessa ympäristössä. Eri kerrostumien onnistunut yhteensovittaminen perustuu ymmärrykseen maiseman historiasta ja ominaispiirteistä. Se tukee kestävästä kaupunkisuunnittelua, sillä kaupunki rakentuu historiallisen jatkumon varaan. Kerroksellinen maisema luo myös juurevuutta ja lisää kaupunkikuvallista kiinnostavuutta.

Tiivistyvän kaupungin suunnittelussa kamppailevat monet intressit. Suojelutavoitteiden lisäksi samoista alueista kilpailevat täydennysrakentamisen, uusien käyttötapojen ja kiinteistötalouden tavoitteet. Maa-ala on niukkuustekijä, ja arvokkaiksikin määritellyt kulttuuriympäristöt joutuvat yhä uudelleen arvioitaviksi. Tämän vuoksi on tärkeää, että historiallisten ympäristöjen moniulotteiset arvot tehdään näkyviksi muiden arvojen rinnalle. Niihin kohdistuvat vaikutukset tulisi arvioida monipuolisesti ja kauaskantoisesti. Arvojen säilyminen tulisi varmistaa eri kaavatasoilla sekä toteutussuunnittelun ja hoidon tasolla. Tärkeä työkalu on myös monialainen ja hallintokuntien välinen yhteistyö, jonka turvin voidaan eri toimijoiden kesken neuvottelemalla muodostaa yhteinen tahto suunnittelun tavoitteista ja keinoista. On selvää, että kaikkea ei voi säilyttää, mutta arvokkaimmat kokonaisuudet ja historiallisen maiseman keskeiset piirteet täytyisi ottaa huomioon kaupunkisuunnittelussa. Kompensatiota, hävinneen alueen korvaamista uudella, on mahdollista tehdä monella tavalla, mutta menetettyä maisemaa ja sen historiaa ei voida rakentaa uudelleen.

Säilymistä turvaavien reunaehtojen lisäksi suojelun tulisi olla myös eteenpäin katsovaa kehittämistä ja muutoksen ohjaamista. Tavoite ei ole haikailla menneisyyden maisemaa, vaan luoda uutta, olemassa olevaa ympäristöä kunnioittaen. Uuden ja vanhan kohtaamisessa syntyy uudenlaisia arvoja. Lähtökohtana on paitsi ominaispiirteiden säilyttäminen, myös niiden hyödyntäminen. Historiallisia ympäristöjä ei tulisi käsitellä muusta ympäristöstä irrallisina objekteina, vaan integroida ne osaksi elävää kaupunkirakennetta. Kulttuuriperinnön säilyminen yhteisessä käytössä tuo historian kaikkien ulottuville. Kulttuuriympäristöt ovat kaupunkisuunnittelun voimavara ja mahdollisuus kaupungin tarinan kertomiseen.

Luonnon ja kulttuurin historian vaaliminen – vanhan hyödyntäminen ja integrointi uuteen luontevasti ilman ylikorostusta, välttäen houkutusta muuttaa kaikki vanha museoksi – on ydinkysymys kestävän yhteyden ylläpitämisessä menneisyyteen ja paikan identiteettiin².

(Michael Hough 1990)

LÄHDEVIITTEET

I KARTANOMAISEMA TUTKIMUSKOHTEENA

- 1 Nordsjön ja Jollaksen kartanoiden pääarakennukset ovat tyhjiällä, ja ne on tarkoitettu myydä. Myös Aino Acktén huvila on tyhjiällä, ja sen kohtalo on auki. Pitkään vailla käyttötarkoitusta ollut Tuomarinkylän kartanon päärakennus vuokrattiin 1.10.2015 alkaen ravintolaksi. Lauttasaaren kartanorakennukset myytiin kesällä 2015 Koneen Säätiölle. Erik Niemisen sähköposti 1.10.2015.
- 2 Helsingin kaupunki omistaa tällä hetkellä Fallkullan, Haltialan, Jollaksen, Kulosaaren, Meilahden, Niskalan, Nordsjön, Pukinmäen, Rastilan, Stansvikin, Strömsin, Tullisaaren, Tuomarinkylän ja Yliskylän kartanot. Kaupunki omistaa myös Malminkartanon, Munkkiniemen, Lauttasaaren, Talin ja Puotilan kartanopuistot sekä Greijuksen, Oulunkylän ja Tapaninkylän kartanopuistot.
- 3 Espoossa on säilynyt 23 kartanoympäristöä ja Vantaalla 14. Espoon osalta tieto perustuu julkaisuun Hautamäki 2001. Espoon kartanopuistot – historian ja nykytilan inventointi vuodelta 2000. Vantaan osalta tieto perustuu Susanna Paavolan sähköpostiviestiin 15.1.2015.
- 4 Turussa on säilynyt 11 kartanoympäristöä. Sanna Kupilan sähköpostiviestit 7.1., 9.1.2015.
- 5 Tampereella on säilynyt 6 kartanoympäristöä. Hatanpään ja Haiharan kartanoympäristöt sekä Vilusen kartanon päärakennus ovat kaupungin omistuksessa.
- 6 Häyrynen 1994a, 62, 210.
- 7 Yleiskaavaehdotus asetettiin nähtäville talvella 2015.
- 8 Helsingin pitäjä muuttui maalaiskunnaksi vuonna 1865. Alueliitoksessa suuri osa maalaiskunnan alueesta liitettiin Helsinkiin. Maalaiskunta muuttui vuonna 1972 Vantaan kauppalaksi ja vuonna 1974 nykyiseksi Vantaan kaupungiksi.
- 9 Kumpula, Meilahti ja Greijus oli liitetty Helsinkiin jo aiemmin. Osa kartanoalueista kuului myös hallinnollisesti itsenäisiin yhdyskuntiin. Näitä olivat mm. Kulosaari, Munkkiniemi, Oulunkylä ja Lauttasaari. Perälä 1965, 225–227.
- 10 Mm. Nikander 1916, Nordman 1947, Suomen kartanot ja suurtilat I 1939.
- 11 Vuonna 1999 valmistuneessa inventoinnissa ovat mukana Annala, Degerö, Fallkulla, Haltiala, Herttoniemi, Jollas, Kulosaari, Kumpula, Lauttasaari, Malminkartano, Meilahti, Munkkiniemi, Niskala, Nordsjö, Pukinmäki, Puotila, Rastila, Stansvik, Ströms, Tali, Tullisaari, Tuomarinkylä, Viikin latokartano, Villinki ja Yliskylä.
- 12 Suomen kartanot ja suurtilat I 1939, 5. Gardbergin (1989, 7–8) mukaan kartano on useimmiten yksinäistalo, joka ei liity kylään. Kansanomaisen kuvauksen mukaan kartanolla tuli olla vähintään viisi torppaa, viisikymmentä hehtaaria viljelymaata ja vähintään viisisataa hehtaaria metsää.
- 13 Suomen kartanot ja suurtilat I 1939, 5. Jutikkalan (1932, 2–3) mukaan viljelysten laajuuden lisäksi olennaista oli talouden laajuus, jota ilmensi parhaiten alustalaisten lukumäärä.
- 14 Muutamista kohteista käytetään hieman eri nimitystä: Herttoniemi (Herttoniemi), Kulomaa (Kulosaari), Puodin kylä (Puotila), Tomtbacka (Haltiala), Tuurholma (Tullisaari).
- 15 Kuisma (1991, 127) mainitsee Stensbölen kartanon, joka liitettiin 1600-luvulla Pukinmäen kartanoon. Stensbölen kartano näkyy selvästi vielä 1870-luvun Senaatin kartastossa, mutta ei enää 1930-luvun pitäjänkartassa. Sonabyn tilan päärakennus purettiin ilmakuvien perusteella 1970-luvulla.
- 16 Eurooppalainen maisemayleissopimus 2000, 1. luvun 1. artikla.
- 17 Vrt. Herregården. Menneske, samfund, landskab, bygninger. Bd 3, 2005, 7. Erichsen ja Venborg Pedersen ovat jakaneet kartanon pääarakennukseen, talousrakennuksiin, puistoon ja tuotantomaisemaan.
- 18 Mm. Siirilä 1990, 498.
- 19 Eurooppalainen maisemayleissopimus 2000, 1. luvun 1. artikla: *Maisemasuojelu tarkoittaa maiseman erityis- tai ominaispiirteiden säilyttämistä ja ylläpitoa toimenpitein, jotka ovat perusteltuja luonnonmuotojen ja/tai ihmisen toiminnan perinnearvon vuoksi. Maisemasuunnittelu tarkoittaa voimakasta ennakoivaa toimintaa, jonka tarkoituksena on parantaa, ennallistaa tai luoda maisemia.*
- 20 Monen asiantuntijan mukaan maisema on itsessään kulttuurinen ilmiö, minkä vuoksi kulttuurimaisema on käsitteenä tarpeeton, mm. Jones 2003, 30–32; Mitchell, Rössler & Tricaud 2009, 17. Kulttuurimaisema on mainittu kansainvälisen maisema-arkkitehtuuriliiton IFLAn (the International Federation of Landscape Architects) ja Euroopan maisema-arkkitehtuurikoulujen neuvoston ECLASin (the European Council of Landscape Architecture Schools) nimeämien maisema-arkkitehtuurin keskeisten osaamisalueiden joukossa, usein samassa yhteydessä historiallisten maisemien, puistojen ja puutarhojen kanssa. Deming & Swaffield 2011, 20, 22.
- 21 Jones (1991) ja Raivo (1996, 15) ovat käsitelleet suojelun ja suunnittelun arvoladattua maisemakäsitystä, jonka mukaan maisemat ilmenevät arvokkaina alueina ja valikoitujen piirteiden vaalimisena.
- 22 Lilius 1971, 18.
- 23 Mm. Järvinen 2012, 98, ks. myös Routio 2007, 4.
- 24 Schulman 1990, 29–31; ks. myös Sairinen 1994, 56.
- 25 Hankonen 1994, 28.
- 26 </koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/tutkimusstrategiat/pitkitaistutkimus> (16.1.2015).
- 27 Lilius 1971, 11.
- 28 Raivo 1997, 204.
- 29 Kalela 2000, 103–105.
- 30 Tärkeänä lähteenä on ollut erityisesti vuoden 1946 kartta.
- 31 Kostet 2000, 36.

- 32 Rantatupa 2000, 75. Myös Cserhalmi (1998, 38–42) käsittelee 1700-luvun geometristen karttojen antamaa informaatiota.
- 33 Schulman 1990, 8, 190.
- 34 Häyrynen 2005, 25–27.
- 35 Keskinen 2004, 2.
- 36 Mason 2002, 14. *Heritage sites and objects must be understood in relation to their context – in other words holistically. One can not fully understand a site without understanding its contexts, which, perforce, extend beyond the site itself both literally and conceptually.*
- 37 </koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/tutkimusstrategiat/poikittaistutkimus> (16.1.2015).
- 38 de Jong & Engel 2002, 103.
- 39 Deming & Swaffield 2011, 126.
- 40 Johdatus arkeologiaan 2008, 237.
- 41 Deming & Swaffield 2011, 133. Verwijnenin (1997, 61) mukaan typologia-käsitettä käytetään myös synonyyminä tyyppi-käsitteelle. Krokforsin (2006, 23) mukaan tyyppin käsitteessä yhdistyvät arkkitehtuuri rakennustaiteellisessa mielessä ja sen toiminnalliset ratkaisut. Typologia tutkii puolestaan tyyppien suhdetta.
- 42 Verwijnen 1997, 59.
- 43 Rönkkö 2012, 106.
- 44 Työssä on myös muutamia muiden ottamia valokuvia, joiden kohdalla kuvaajan nimi on mainittu erikseen. Omat valokuvani ovat luonteeltaan maastokäynnillä otettuja muistiinpanoja. Kohteita on kuvattu eri vuodenaikoina ja eri säätiloissa. Tämä on osittain vaikuttanut kuvien tekniseen laatuun, mistä otan itse täyden vastuun.
- 45 Vrt. Keskinen 2004, 1.
- 46 Lönnqvist 1975, 195–196.
- 47 Lönnqvist 1975, 197. *Jordbrukarna som lever invid en stad som ständigt expanderar befinner sig i ett konfliktfält med å ena sidan möjligheten att sälja sin jord så länge någon vinst därpå ännu kan göras, å den andra fruktan för att mista den genom expropriation för allmänna ändamål. Konflikten är otrygghet, måste Helsingfors alltid expandera? frågar man sig. Endast en del av ursprungsbefolkningen har, trogen sin gamla näring, försökt anpassa sig till de förändrade förhållandena – på nya ekonomiska villkor, men annan livstil och med nya stilideal.*
- 48 Vanhan Helsingin synnystä isoonvihaan 1550–1713, 1990; Isostavivasta maalaiskunnan syntyyn 1713–1865, 1991.
- 49 Nordman 1947. Herrgårdar i Stor-Helsingfors; Rancken 1937. Helsingfors – stad och landsbygd; Suomen kartanot ja suurtilat I 1939.
- 50 Backman 2013. Tidsresa med Svenska Odlingens Vänner i Helsinge; Helminen-Nordberg 1964. Tuomarinkylän museo Tuomarinkylän kartanossa; Kautto 2003. Malminkartano, luutnantin puustelli; Lipponen 2010. Rastböle. Maiseman historiaa Vuosaaressa; Nyberg 1934. Stansvik. En herrgårds-idyll i nyländska skärgården; Nyström 1946. Munkkiniemen vaiheita. Kaksitoista lukua erään Helsingin esikaupungin asutushistoriaa; Packalen 2008. Herttoniemi. Kylä, kartano, kaupunginosa; Uino 2005. Lauttasaaren historiallisia vaiheita Julius Tallbergin ajasta 2000-luvulle; Snellman & Ripatti 2015. Munkkiniemen kartano. Maaseudun aristo-krattiasunnosta Koneen kaupunkikonttoriksi.
- 51 Tuomi (myöh. Wäre) 1969. Helsingin itäisen kaupunkirannikon historialliset suojelukohteet; Itäiset kaupunginosat. Historialliset ja rakennushistorialliset suojelukohteet ja -alueet Helsingin itäisissä kaupunginosissa 1971; Valanto 1971. Helsingin läntisten, pohjoisten ja koillisten kaupunginosien historialliset ja rakennustaiteelliset suojelukohteet.
- 52 Esikaupunkialueiden yleiskaava. Liiteraportti 7. Rakennetun ympäristön suojelu. 1978, 1980; Suosituksia rakennussuojelukohteille esikaupunkialueilla 1986; Helsingin yleiskaava 1992. Luonnos. Lähtökohdat. Rakennetun ympäristön suojelu. 1990; Sädevirta & Salastie 2005. Kultuurihistoriallisesti, rakennustaiteellisesti ja maisemakulttuurin kannalta merkittävät alueet Helsingin Yleiskaava 2002:ssa. Inventointiluettelo eri suojelutasoista kaupunginosittain.
- 53 Levanto 1971a. Helsingin ja sen lähivaikutusalueen puistojen syntyvaiheita: erityisesimerkkinä Tullisaaren puisto Laajasalossa; Lampinen 1981. Stansvikin kartano miljötaiteellisenä muistomerkkinä.
- 54 Kartanopuistoja koskevat suunnitelmat ja selvitykset on esitelty tarkemmin lähdeluettelossa.
- 55 Mikkola 1984. Eliel Saarinen aikansa kaupunkisuunnittelunäkemyksen tulkkinä – Suomen aika.
- 56 Mm. Huviloita Laajasalossa. Toim. Laurila 2009; Mannila 2003b. Meilahden huvila 12; Pihl Atmer 1987. Sommarhöjet i skärgården. Sommarbyggelse i Stockholms inre skärgård 1860–1915.
- 57 Brunila 1962. Asemakaavoitus 1918–1945; Brunila & af Schultén 1955. Asemakaava ja rakennustaide. Brunila kirjoitti lisäksi teoksen Suur-Helsingin asemakaavakysymyksiä, 1945.
- 58 Herranen 1997. Kaupunkisuunnittelu ja asuminen; Hoffman 1997. Elinkeinot; Schulman 2000. Helsingin suunnittelu ja rakentuminen.
- 59 Ks. myös Häyrynen 2001. Vihreät vuosirenkaat. Helsingin kaupunkipuistojen kehitys.
- 60 Kansanpuistoja perustettiin Meilahden tilan maille Seurasaaressa, Kulosaaren Kivinkkaan ja Tullisaareen.
- 61 Siirtolapuutarhoja on käsitelty lisäksi seuraavissa tutkimuksissa: Knapas 1971. Helsingin siirtolapuutarhat; Salmela 2001. Varhaiset siirtolapuutarhat Suomessa; Hoppu, Karisto & Salastie. 2011. Klassismin hengessä – Elisabeth Kochin siirtolapuutarha Vallilassa.
- 62 Mm. edellä mainittu Byar och gårdar i Helsinge från 1750 till 1865, 1916; Finländska herrgårdar under den gustavianska tiden, 1917; Säätyläiskoti, 1935; Suomen kartanoitten rakennuskulttuuri vanhemmalta Vaasa-ajalta empireen, 1941.
- 63 Lounatvuori 2008, 14, 17.
- 64 Lounatvuori 2008, 28, 30.

- 65 Lounatvuori 2013, 8.
- 66 Lars Pettersson, Thorvald Lindqvist, Erik Bergh ja Hagar Hollmén laativat mittapiirroksia Helsingin seudun kartanoista.
- 67 Lounatvuori 2008, 33–34.
- 68 Lisäksi Jutikkala on julkaissut mm. tutkimuksen Suurmaanomistuksen historiallinen kehitys Suomessa, 1939.
- 69 Lönnqvist 1978, 18–20.
- 70 Lönnqvist on julkaissut useita muitakin kartanotutkimuksia: Livsföringen på Hertonas gård under 1820-talet, 1968; Ritualization of daily life. Life of the gentry at Ratula manor in Artsjö (Finnish Artjärvi) around 1900, 1988. Helsinkiä koskevat julkaisut esiteltä erikseen kappaleessa 1.3.1.
- 71 Sarvlaks. Gårdsunderhållningen och gårdssamhället från 1600-talet till 1900-talet, 1980; Malmgård. Grevliga ätten Creutz' stamgods, 1985.
- 72 Rasila 2007. Suomen kartanolaitoksen viimeinen vaihe. Esitelmä; Snellman 2014. Suomen aateli – yhteiskunnan huipulta uusiin rooleihin 1809–1939. Lisäksi Jutikkalan ja Nikanderin Suomen kartanot ja suurtilat III (1945) sisältää johdantoluvun, jossa käsitellään maanhankintalakkia.
- 73 Ylikangas 2015, 80.
- 74 Irma Lounatvuoren haastattelu 30.1.2015.
- 75 Mallin mukaan maan tavalla. Mallipiirustukset ja sotilasvirkatalojen rakentaminen 1687–1810, 1996; Gustaf Mauritz Armfelt och Åminne, 1997; Raunioita ja muita antiikin muistoja Mustiossa, 1999; Fagervikin puutarhojen vuosisadat. Toim. Lounatvuori, 2004; Louhisaaren kartano. Suku ja rässi – säteri ja kirkko. Toim. Lounatvuori & Knapas, 2005; Puistonäkymiä Museoviraston kartanoissa ja nähtävyyksissä. Ivars & Lounatvuori, 2005; Signe Brander Suomen kartanoissa. Toim. Lounatvuori & Dölle, 2008; Åminne. Kartanon historia ja pääarakennuksen restaurointi. Toim. Nieminen & Lounatvuori, 2009; Koski ajan virrassa. Ruukki ja kartano. Toim. Bergroth & Lounatvuori, 2012; Rakkaudesta rakennuksiin. Kartanot Irja Sahlbergin tutkimuskohteina. Toim. Lounatvuori, 2013.
- 76 Amberg 2003. ”Kotini on linnani”. Kartano ylempään porvariston omanakuvana; Stjernvall-Järvi 2007. Kartanoarkkitehtuuri osana Tandefelt-suvun elämäntapaa.
- 77 Koskinen on julkaissut lisäksi teoksen Suomalainen kartano – kustavilaisen ajan säätyläiselämää, 2013.
- 78 Härö 1988. Kartanoarkkitehtuuri; Gardberg 1989. Kartanoita ja kesähuviloita.
- 79 Mm. Lönnqvist 2009. Kartanot ja rusthollit Helsingin seudulla; Sillanpää 2003. Kartanoita ja huviloita Keski-Espoossa; Kartanomatkia Vantaalla. Toim. Hako, Hako & Lillbroända, 2005.
- 80 Teoksessa Hortus Fennicus. Suomen puutarhataide (2001) on esiteltä useita kartanopuistoja: Suitia (Härö & Piispanen); Erkylä (Liski); Halikon Åminne, Pernajan Tervik ja Nastolan Seesta (Lounatvuori); Anjala (Prittinen); Brinkhall, Mustio ja Herttoniemi (Rosengren); Espoon-kartano (Tuominen). Monrepos'n kartanopuistoa ovat tutkineet Eeva Ruoff (Monrepos – muistojen puutarha, 1993) ja Rainer Knapas (Monrepos: Ludwig Heinrich Nicolay och hans värld i 1700-talets ryska Finland, 2003). Lisäksi Ruoffin teoksessa Vanhoja suomalaisia puutarhoja (2001) on esiteltä mm. Mustion, Brinkhallin, Jokioisten, Herttoniemen, Ratulan ja Sarvilahden kartanopuistoja.
- 81 Knapas 1988. Puutarhataide Suomessa 1750–1810; Uino 1989. Puutarhataide 1810–1910; Häyrynen 1989. Kaupunkipuisto 1800-luvulla.
- 82 Hautamäki 1996. Historiallisten puutarhojen ja puistojen inventointi – esimerkkeinä yhdeksän kartanopuistoa; Kurki 1997. Kahdeksan kartanoa ja yksi pappila – historiallisten puutarhojen ja puistojen inventointi.
- 83 Hautamäki 2000. Portti puutarhaan. Historiallisten puutarhojen inventointiopas. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja.
- 84 Hautamäki 1999. Helsingin kartanoympäristöt – yhteen-veto syksyn 1998 inventoinnista; Hautamäki 2001. Espoon kartanopuistot – historian ja nykytilan inventointi vuodelta 2000.
- 85 Eräiden Helsingin seudun kartanopuistojen kasvisto. Pro gradu -tutkielma, 1963; Tuomarinkylän kartanon kasvistosta ja sen ikäsuhteista, 1964.
- 86 Kasvillisuusselvityksiä on tehty mm. seuraavista kohteista: Haltiala (Luomanen 1997), Pukimäki (Laine 1998), Tullisaari (Talonen 1998), Puotila (Heino 1999), Stansvik ja Yliskylä (Hiltunen 2000), Malminkartano (Liski 2003), Nordsjö (Tuovila 2003), Tali (Tuovila 2004), Niskala (Luontotieto Keiron & Pimenoff 2004). Tiedot perustuvat julkaisuun Vaahteran varjossa, syreenin tuoksussa. Helsingin rakennettujen viheralueiden kasvien käytön taustaselvitys 2009, 20–21. Lisäksi on tehty kasvillisuusselvitys Tuomarinkylän kartanoalueelta (Pimenoff & Tuomisaari 2011).
- 87 Eskola 1997. Teräslintu ja lumpeenkukka. Aulankokuvaston muutosten tulkinta; Häyrynen 2005. Kuvitettu maa. Suomen kansallisten maisemakuvastojen rakentuminen.
- 88 Herregården. Menneske, samfund, landskab, bygninger 1–4, Red. Erichsen & Venborg Pedersen. Nationalmuseet 2004–2006.
- 89 Herregården. Menneske, samfund, landskab, bygninger 4, 2006, 76, 132, 288.
- 90 Kartanoista on julkaistu mm. seuraavia väitöskirjoja: Boeskov 2010. Herregårdsherskab. Distinktioner og iscenesættelser i danske herregårdsmiljøer 1850–1920; Frausing 2011. Oplevelsernes Herregård. Kommerciel kulturarv på danske herregårde; Overgaard 2013. Herregårdenes drifts- og avlsbygninger. Fremtidens udviklingsbetingede om- og tilbygninger – versus arkitektoniske kulturarvsverdier 2013; Sværke 2007. Nybyggt af gammel Art. Nygotisk herregårdsarkitektur i Danmark 1830–1900. Herregårdsforskning <\\herregårdsforskning.dk/forskning.aspx> (26.6.2013).

- 91 Hvidbog. Fremtidens herregård 2009, 10; Fremtidens herregaard. </www.fremtidensherregaard.dk/Menu/Fremtidens+Herreg%c3%a5rd/Projekter> (26.6.2013).
- 92 Lindvall 2004, 14.
- 93 Aristokratins landskap – mark, park och trädgård i 1800-talets skånska godsmiljö, 1996.
- 94 Storgodsens öde, 1985. Lindahl on tutkinut myös 1600- ja 1700-luvun kartanopuutarhojen sommitteluperiaatteita artikkelissaan Den välordnade vardagen, 1996.
- 95 Kronan på odlarens verk. Trädgårdens betydelse i uppbyggnaden av mönstergodset Trolleholm under 1800-talet, 2003.
- 96 Åkerns blomma. Trädgården som jordbrukets förebild i 1800-talets Skåne, 2012.
- 97 Olsson & Skansjö 2006, 7–8.
- 98 Landscape and modernity. Contrasting impressions from estate domains in Scania, 2004, 190–221.
- 99 Germundsson 2004a, 191; Germundsson 2004b, 246.
- 100 Landerierna i Göteborgs stadsbyggnad, 2006.
- 101 Eurooppalainen maisemayleissopimus (European Landscape Convention) 2000 (Suomessa tullut voimaan 2006). <www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=94604&lan=fi> (7.2.2007).
- 102 Det förflutna som samtida resurs – det odelade kulturlandskapets konsekvenser (2006–2011).
- 103 Germundsson & Sanglert 2010, 6.
- 104 Scazzosi 2011, 17–18.
- 105 Vrt. Perälä, Saarikko & Ruoff 2008, 20–35.
- 106 Intrusion (tunkeutuva), division (jakava), fragmentation (pirstaloiva), reduction, gradual elimination (asteittain arvoa alentava), concentration (keskittävä, tasapainoa horjuttava), disruption, de-structuring (häiriötä, hajaannusta aiheuttava), loss of characterization (luonteen, ominaispiirteiden menettäminen).
- 107 Guidelines for Landscape and Visual Impact Assessment 2002, 88; Scazzosi 2011, 17–18.
- 108 Dushkina 2001, 126–128.
- 109 Natalia Dushkinan luento 12.12.2013.
- 110 Guidelines for Landscape and Visual Impact Assessment 2002, 120; Kulttuuriympäristön ja korjausrakentamisen käsitteitä 2006, 3.
- 111 Holling 1973, tässä Janssen & Ostrom 2006, 237.
- 112 Scazzosi 2011, 10.
- 113 Swanwick 2002, 4.
- 114 Guidelines for Landscape and Visual Impact Assessment 2002, 90.
- 115 Scazzosi 2011, 14.
- 116 Recommendation CM/Rec(2008)3 of the Committee of Ministers to member states on the guidelines for the implementation of the European Landscape Convention, Part I – General Principles, 3.
- 117 Conservation principles 2008, 10.
- 118 Tjallingii 2005, 15.
- 119 Jones 1999, 200.
- 120 Uggla 2012, 80, 82–83.
- 121 Promenadstaden. Översiktsplan för Stockholm 2010, 32.
- 122 Uggla 2012, 82.
- 123 Ekroos 1995, 202.
- 124 Rakennuslaki 1958, 34 §.
- 125 Maankäyttö- ja rakennuslaki 39§, 54§.
- 126 Uggla 2012, 74–75.
- 127 Salastie 2011, 138.
- 128 The International Handbook of Social Impact Assessment 2003, tässä Lisitzin 2005, 29.
- 129 Maisemanhoito. Maisema-alue työryhmän mietintö I 1992, 192.
- 130 Helsingin yleiskaava 2002. Ehdotus, vaikutusten arviointi. Vaikutukset maisemaan, kaupunkikuvaan ja kulttuuri-perintöön 2002, 1.
- 131 Rakennusperintöstrategia 2001, 16.
- 132 Puistot ja puutarhat – suojelu, hoito ja restaurointi, luonnos 2008, 22.
- 133 Laki rakennusperinnön suojelemisesta 3 §. Lakiesityksen perusteluissa tosin mainitaan mm. rakennuksiin liittyvät puistot ja puutarhat sekä historialliset puistot; Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi rakennusperinnön suojelemisesta 2009, 26.
- 134 Maankäyttö- ja rakennuslaki 68 §.
- 135 Maankäyttö- ja rakennuslain seuranta – kulttuuriympäristö, Museovirasto ja Museot 2005, 4, 10.
- 136 Peltonen, Hirvonen, Manninen, Linjama & Savikko 2006, 79, 83.
- 137 Tuominen 2008, 21.
- 138 Järvelä 2002, 42; Saaristo 2001, 120.
- 139 Tuominen 2008, 23.
- 140 Sipilä, Bäcklund & Tyrväinen 2009, 40.
- 141 Lapintie, Maijala & Rajanti 2002, 60.
- 142 Sipilä, Bäcklund & Tyrväinen 2009, 40.
- 143 Ekosysteemipalvelut ja luonnon monimuotoisuus. </www.syke.fi/fi-FI/Tutkimus_kehittaminen/Ekosysteemipalvelut_ ja_luonnon_monimuotoisuus/Hankkeet> (12.5.2014).
- 144 Ekosysteemipalvelukartoitukset painottuvat usein selkeästi mitattaviin ominaispiirteisiin. Maiseman esteettisten ja historiallisten arvojen sekä virkistysarvojen mittaaminen on vaikeampaa.
- 145 Koponen 2006, 8, 82.
- 146 Helander 1977, 19–21.
- 147 Mattinen 1985, 109.
- 148 Helin, Turtiainen & Vesikansa 1983, 48–49.
- 149 Groat 1994, 157–158.
- 150 Koponen 2006, 8, 228.
- 151 Heininen-Blomstedt 2013, 225, 227.
- 152 Fairclough & Macinnes 2002, 2.
- 153 Mäkinie mi 2012, 179.
- 154 Janssen, Luiten, Renes & Rouwendal 2014, 11–12; Salastie 2009, 32.
- 155 Fairclough 2002, 26; Janssen, Luiten, Renes & Rouwendal 2014, 2.

- 156 Janssen, Luiten, Renes & Rouwendal 2014, 11.
- 157 Penrose 2007, 13.
- 158 Häyrynen 2009, 17.
- 159 Bjur & Santillo Frizell 2009, 12.
- 160 Via Tiburtina. <http://gup.ub.gu.se/publication/110634-via-tiburtina-space-movement-artefacts-in-the-urban-landscape> (26.6.2013).
- 161 Bjur & Santillo Frizell 2009, 20–21; Lisitzin 2009, 203; Hellerström, Hökerberg & Klynne 2009, 217.
- 162 Harlang 2011, 9.
- 163 Bock 2011, 5.
- 164 Olli-Paavo Koposen luento 12.12.2013; Koponen 2013, 13–14.
- 165 Olsson 2003, 354.
- 166 Lundgren Alm 2001, 189.
- 167 Erixon & Ståhle 2008, 6.
- 168 Erixon & Ståhle 2008, 42.
- 169 The Burra Charter 1999, 7. artikla. *New use of a place should involve minimal change, to significant fabric and use; should respect associations and meanings; and where appropriate should provide for continuation of practices which contribute to the cultural significance of the place.*
- 170 Perkkio 2007, 54.
- 171 Perkkio 2007, 224–234.
- 172 Yleissopimus maailman kulttuuri- ja luonnonperinnön suojelemisesta 1972, 5. artikla.
- 173 Vrt. Lindvall 2004, 93, 100–101, 104.
- 174 Commercial heritage management.
- 175 Frausing 2011, 286.
- 176 Häyrynen 1994b, 51–52.
- 177 Firenzen julistus 1982, 3, artikla, 4. artikla, 10. artikla.
- 178 Firenzen julistus 1982, 14. artikla, 20. artikla, 21. artikla.
- 179 The Secretary of the Interior's Standards of the Treatment of Historic Properties with Guidelines for the Treatment of Cultural Landscapes 1996.
- 180 The Secretary of the Interior's Standards of the Treatment of Historic Properties with Guidelines for the Treatment of Cultural Landscapes 1996, 48. *Rehabilitation is defined as the act or process of making a compatible use for a property through repair, alterations and additions while preserving those portions or features which convey its historical, cultural, or architectural values.*
- 181 The Burra Charter 1999, 1.9 artikla. *Adaptation means modifying a place to suit the existing use or a proposed use.*
- 182 Häyrynen 31.10.2013.
- 183 Conservation principles, policies and guidance for the sustainable management of the historic environment 2008, 58; ks. myös The Burra Charter 1999, 21. artikla.
- 184 Venetsian julistus 1964, 9. artikla.
- 185 Conservation principles, policies and guidance for the sustainable management of the historic environment 2008, 22, 59.
- 186 Ruoff 2008, 2–4.
- 187 Jacques 2000, 28–29.
- 188 Jacques 2000, 31. *Conservation is thus about the present, not the past, about the wise use of resources, and about how a culture uses and takes what it inherits into the future. A creative interplay between conservation and change is the surest way of achieving enhanced value in our complex and uncertain future.*

2 KARTANOMAISEMESTA KAUPUNGIKSI, SÄÄTYLÄISTILOISTA VIRKISTYSALUEIKSI

- 1 Enhörning 2006, 255.
- 2 Museovirasto. Kulttuuriympäristön ja korjausrakentamisen käsitteitä 27.1.2006.
- 3 Azimzadeh & Bjur 2009, 186. Maiseman palimpsestisesta olemuksesta on kirjoittanut myös Raivo 1996, 13.
- 4 Kervanto Nevanlinna 2012, 16; ks. myös Conzen 2004, 124.
- 5 Marot 2003, tässä Vincent 2010, 47.
- 6 Jirku 2007, 53–54; Tisma, van der Velde, Nijhuis & Pouderoijen 2012, 1.
- 7 Jerpäsen 2013, 38–40.
- 8 Fairclough 2005, 216.
- 9 Jutikkala 1939, 20; Nikander 1916, 110.
- 10 Lindahl 1996, 85.
- 11 Kuisma 1990, 118, 253.
- 12 Nenonen 1999, 225.
- 13 Esikaupunkialueiden yleiskaava. Liiteraportti 7. Rakennetun ympäristön suojeleminen 1978, 1980, 27–28.
- 14 Kuisma 1990, 181; Topelius 1845, 138.
- 15 Kuisma 1990, 181.
- 16 Kuisma 1991, 116.
- 17 Kuisma 1991, 136.
- 18 Kuisma 1991, 132, 136, 140.
- 19 Kuisma 1991, 122; Nyberg 1934, 50.
- 20 Kuisma 1991, 126–127, 141.
- 21 Kuisma 1991, 310, 318, 429.
- 22 Kuisma 1991, 190–191.
- 23 Herregården. Menneske, samfund, landskab, bygninger. Bd 2, 2005, 20.
- 24 Girouard 1978, 2.
- 25 Häyrynen 2005, 25, 89.
- 26 Girouard 1978, 3.
- 27 Åström 1993, 76, 79, 82–83.
- 28 Rasila 24.10.2007.
- 29 Lönnqvist 1978, 625.
- 30 Kuisma 1990, 213.
- 31 Suomen kartanot ja suurtilat I 1939, 378; Kuisma 1991, 120.
- 32 Kuisma 1991, 121; Nikander 1916, 151.
- 33 Helminen-Nordberg 1964, 137. *ATT PRYDA LANDET – och föregå andra med EXEMPEL – af ett Waraktigt Bygnads sätt.*
- 34 Knapas 1988, 236.
- 35 Nikander 1916, 154.

- 36 Kansallisarkiston kartat maanmittaushallituksen kokoelmassa.
- 37 Tällaisesta pihasommitelmasta käytetään usein myös käsitettä kunniapiha, *cour d'honneur*, jolla viitataan erityisesti yhtenäisesti suunniteltuun, päärakennuksen ja flyygelirakennusten muodostamaan kokonaisuuteen.
- 38 Lounatvuori 1996, 26–27; Nikander 1916, 111, 114.
- 39 Ruoff 2001, 51.
- 40 Ote Pehr Kalmin opetukset koonneen Olof Westzynthiuksen maisterinväitöskirjasta vuodelta 1754, tässä Lounatvuori 2004, 17–18.
- 41 Kartan tunnistetieto: 46. kaupunginosa, kartta nro 2.
- 42 Uino 1989, 68.
- 43 Nikander 1916, 123; Olausson 1993, 512; Ruoff 2001, 127.
- 44 Fernlund 1996, 39; Olausson 1993, 513; Ruoff 2001, 128, 130.
- 45 Ruoff 2001, 126.
- 46 Kartan tunnistetieto: 15. kaupunginosa, kartta nro 20.
- 47 Gardberg 1989, 63; Tarjanne 2009, 35.
- 48 Stansvikin kartanoalue. Ympäristöhistoriallinen selvitys 2003, 26.
- 49 Karisto & Kuokkanen-Suomi 1998, 28.
- 50 Karisto & Kuokkanen-Suomi 1998, 25; Nyberg 1934, 56.
- 51 Donner 2007, 26.
- 52 Perälä, Alapeteri & Ruoff 2011, 36; Pimenoff 2008, 4.
- 53 Kuisma 1991, 120.
- 54 Snellman 2014, 276, 288.
- 55 Lönnqvist 1978, 630.
- 56 Granberg 2004, 54–55; Snellman 2012, 15–16.
- 57 Perälä 1965, 254.
- 58 Jutikkala 1939, 45.
- 59 Litzen 1987, 16.
- 60 Kupiainen 2007, 50–51, 54.
- 61 Kartan tunnistetieto: yleiskartta nro 74.
- 62 Kartan tunnistetieto: XV kaupunginosa, Meilahden huvila-alue, kartta nro 21.
- 63 Lönnqvist 1975, 163.
- 64 Tarjanne 2009, 20.
- 65 Henrik Borgström vuokrasi Tullisaaren vuonna 1837, ja vuonna 1878 alue siirtyi kokonaan hänen omistukseensa. Karisto & Kuokkanen-Suomi 1998, 21–22.
- 66 Tarjanne 2009, 18, 23, 26; Tuomi (myöh. Wäre) 1971, 98.
- 67 Pihl Atmer 1987, 588–589.
- 68 Tuomi (myöh. Wäre) 1971, 98.
- 69 Lönnqvist 1975, 163.
- 70 Åström 1956, 97.
- 71 Mannila 2003b, 10.
- 72 Lönnqvist 1975, 165; Schulman 1990, 110, 112–113.
- 73 Kolbe 1988, 32; Wäre 1988, 59.
- 74 Harvia 1936 I, 52, 57–58; Lönnqvist 1975, 164–165; Wäre 1988, 57–58.
- 75 Harvia 1936 I, 109–110; Kolbe 1988, 33.
- 76 Kolbe 1988, 32–33; Översiktskarta utvisande den ägokomplex inom Malm och Staffansby byar av Helsinges kommun som tillhör aktiebolaget Parkstad–Vanda–Puistokylä -osakeyhtiö 1924. Helsingin kaupunginarkisto.
- 77 Kolbe 1988, 31–33.
- 78 Kolbe 1986.
- 79 Harvia 1936 I, 116–119.
- 80 Harvia 1936 II, 5; Maalaismaaisesta Itä-Helsingiksi 2005, 59.
- 81 Yrjänä 2013, 39, 41.
- 82 Harvia 1936 I, 19.
- 83 Harvia 1936 I, 21.
- 84 Harvia 1936 I, 125; Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1906, 122–123.
- 85 Kartan tunnistetieto: tilastolliset ym. erikoiskartat, kartta nro 44.
- 86 Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1908, 13–14.
- 87 Brunila & Schultén 1955, 48.
- 88 Harvia 1936 I, 128.
- 89 Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1917, 10.
- 90 Hoffman 1997, 264.
- 91 Brunila & Schultén 1955, 48; Hoffman 1997, 265.
- 92 Brunila 1962, 18; Yrjänä 2013, 68.
- 93 Brunila 1962, 18.
- 94 Yrjänä 2013, 80–82.
- 95 Brunila 1962, 18–19.
- 96 Yrjänä 2013, 84–85, 87.
- 97 Brunila 1962, 20.
- 98 Brunila 1962, 20–22.
- 99 Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1930, 9–10.
- 100 Yrjänä 2013, 87–88, 92, 94.
- 101 Brunila 1962, 22.
- 102 Perälä 1984, 64.
- 103 Harvia 1936 I, 246.
- 104 Perälä 1965, 355; Perälä 1984, 64.
- 105 Yrjänä 2013, 113.
- 106 Yrjänä 2013, 121.
- 107 Yrjänä 2013, 115, 127, 129, 158.
- 108 Herranen 1997, 153.
- 109 Yrjänä 2013, 150, 156–157; Kiinteistökartta 2003.
- 110 Ulla-Maija Vainikan sähköpostiviesti 16.3.2015. Lauttasaaren yleisten alueiden siirtymisestä kaupungin omistukseen oli sovittu vuonna 1945 Julius Tallbergin perillisten kanssa. Sopimuksen mukaisesti yleiset alueet siirtyivät kaupungille kaavoituksen toteuttamisen myötä. Uino 2005, 35.
- 111 Yrjänä 2013, 175.
- 112 Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi eräiden kiinteistöjen luovuttamisesta Helsingin kaupungille, 1997.
- 113 Kiinteistökartta 2011; Ulla-Maija Vainikan sähköpostiviesti 16.3.2015.
- 114 Palomäki 2011, 18, 21, 251, 254.
- 115 Granberg 2004, 54; Rasila 24.10.2007.

- 116 Granberg 2004, 54–55; Rasila 24.10.2007.
- 117 Haimi 2010, 93, 127, 129.
- 118 Lipponen 2010, 178.
- 119 Hoving 1951, 148.
- 120 Haimi 2010, 140, kartta rintamamiestaloalueista; Palomäki 2011, 391.
- 121 Palomäki 2011, 400–401.
- 122 Kartan tunnistetieto: virastokartta 10/1961, lehti K5.
- 123 Jo ennen vuonna 1907 valmistunutta Lars Sonckin Kulosaaren asemakaavaa Bertel Jung oli laatinut vuonna 1901 suunnitelman Meilahden huvilakaupungiksi, mutta alue ei toteutunut. Wäre 1988, 60–61.
- 124 Kolbe 1988, 31, 41–42.
- 125 Harvia 1936 I, 116.
- 126 Suunnitelma Kulomaan huvilayhdyskunnaksi vuodelta 1919. Helsingin kaupunginarkisto.
- 127 Kartan tunnistetieto: 42. kaupunginosa, kartta nro 12.
- 128 Birger Brunila siirtyi kaavoittajaksi Helsingin kaupungille vuonna 1912, jolloin hän toimi ensin asemakaava-arkkitehti Bertel Jungin apulaisena. <www.mfa.fi/arkkitehti-esittely> (12.9.2015). Brunila laati Lauttasaaren suunnitelman sivutyönään. On kuitenkin oletettavaa, että toimissaan Lauttasaaren kaavoittajana hän on voinut valvoa myös kaupungin tavoitteiden toteutumista suunnittelussa. Juhani Piilosen sähköpostiviesti 9.10.2015.
- 129 Brunila & Schultén 1955, 46.
- 130 Lauttasaaren yhdyskunnan suunnitelma vuodelta 1913. Helsingin kaupunginarkisto.
- 131 Lauttasaaren puistohistoriallinen selvitys 2012, 36.
- 132 Lauttasaaren puistohistoriallinen selvitys 2012, 46.
- 133 Bengt Schalinin suunnitelma Lauttasaaren kartanon puutarhasta vuodelta 1921. Suomen Arkkitehtuurimuseo.
- 134 Lauttasaaren kartanon asemakaava 1951, kaupunkisuunnitteluvirasto.
- 135 Mikkola 1984, 56, 62, 65; Schulman 1990, 113.
- 136 Nyström 1946, 62.
- 137 Mannila 2003a, 45–46.
- 138 Hufvudstadsbladet 11.1.1927 Munksnäs stomlâgenhet i nya händer; Mannila 2003a, 47–49.
- 139 Bertel Jungin ehdotuksissa vuodelta 1926 ja 1938 kartano esitettiin purettavaksi. Helsingin kaupunginarkisto. Lisähuomautuksena todettakoon, että Jung laati ehdotukset yksityisenä toimeksiantona, Helsingin kaupungin asemakaava-arkkitehdin uransa jälkeen. <www.mfa.fi/arkkitehti-esittely> (12.9.2015).
- 140 Matti Finellin ehdotuksessa vuodelta 1934 päärakennus säilyi asuinkorttelin keskellä. Helsingin kaupunginarkisto.
- 141 Hufvudstadsbladet 16.10.1938 Striden om stadsplan för ”Villa Munksnäs”; Munkkiniemen kartanon rakennussuunnitelma vuodelta 1938. Helsingin kaupunginarkisto; Snellman & Ripatti 2015, 142–143.
- 142 Bertel Jung perusti vuonna 1925 yhdessä veljensä Valterin kanssa arkkitehtitoimisto Jung & Jungin. <www.mfa.fi/arkkitehtiesittely> (12.9.2015).
- 143 Hufvudstadsbladet 16.9.1937 Skall Stansvik gård bli villastad.
- 144 Jung & Jungin laatima suunnitelma Stansvikin huvilakaupungiksi vuodelta 1937. Helsingin kaupunginarkisto.
- 145 Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1937, 73; Hufvudstadsbladet 2.10.1937 Byggnadsplanen för Stansvik i motvind.
- 146 Brunila 1962, 20–21.
- 147 Brunila 1945, 13.
- 148 Lampinen 1981, 94–96; Tuomi (myöh. Wäre)1971, 99–100.
- 149 Meurman 1947, 78–79.
- 150 Meurman 1947, 80.
- 151 Meurman 1947, 367, 427.
- 152 Meurman 1947, 427–429.
- 153 Hurme 1991, 99; Schulman 2000, 42.
- 154 Ruokonen 2003, 90, 95, ks. myös Hurme 1991, 118, 120.
- 155 Roivainen 2001, 138–139; Schulman 1990, 116.
- 156 Hurme 1991, 138; Roihuvuori: alueen arvot ja ominaispiirteet 2004, 6.
- 157 Roihuvuori: alueen arvot ja ominaispiirteet 2004, 14.
- 158 Roihuvuori: alueen arvot ja ominaispiirteet 2004, 5.
- 159 Maalaismaisemista Itä-Helsingiksi 2005, 235.
- 160 Roihuvuoren kaakkoisosan, Marjaniemen länsiosan asemakaava 1963, kaupunkisuunnitteluvirasto.
- 161 Airi-Maria Sundströmin haastattelu 30.1.2014; Puotilan itä-osan asemakaava 1959, kaupunkisuunnitteluvirasto.
- 162 Donner 2007, 18; Keski-Vuosaari. Maisema- ja kaupunkikuvallinen selvitys 2006, 22.
- 163 Herranen 1997, 137.
- 164 Kartan tunnistetieto: Ud:10.
- 165 Herranen 1997, 142–146.
- 166 Saarikangas 2002, 490.
- 167 Niskanen 2003, 78–79.
- 168 Herranen 1997, 162–163.
- 169 Hoving 1951, 137.
- 170 Keski-Vuosaari. Maisema- ja kaupunkikuvallinen selvitys 2006, 13, 78; Yrjänä 2013, 123–124.
- 171 Yrjänä 2013, 127, 129.
- 172 Keski-Vuosaari. Maisema- ja kaupunkikuvallinen selvitys 2006, 13, 16.
- 173 Keski-Vuosaari. Maisema- ja kaupunkikuvallinen selvitys 2006, 16, 19, 78.
- 174 Nya Pressen 27.8.1963 Skårgårdshemman som blir stad; Yrjänä 2013, 121.
- 175 Arola 1999, 98; Yliskylän asemakaava 1970, kaupunkisuunnitteluvirasto.
- 176 Helsingin kaupunginvaltuuston kokous 14.11.1973, esityslista, n:o 15.
- 177 Arola 1999, 99.
- 178 Kolbe 2002, 275.
- 179 Herranen 1997, 172.
- 180 Herranen 1997, 175–176.
- 181 Wäre 2011, 43.

- 182 Herranen 1997, 182; Hellman & Orrenmaa 2011, 11.
- 183 Luonto kaupungissa – kaupunki luonnossa 1984, 11.
- 184 Luonto kaupungissa – kaupunki luonnossa 1984, 13.
- 185 Arkkitehti-lehti 9–10/1973, 21.
- 186 Luonto kaupungissa – kaupunki luonnossa 1984, 8, 10.
- 187 Malminkartanon asemakaavaselostus 1986, 3.
- 188 Kaarelanpuiston asemakaavaselostus 1995, 4; Kaarelanpuiston asemakaava 1995, kaupunkisuunnitteluvirasto.
- 189 Kumpulan kaavarunko 13.10.1983, 3; Kumpulan yliopistoalueen ja Kumpulan laakson asemakaavaehdotus 1985, kaupunkisuunnittelulautakunnan esityslista 21.3.1985, 6, 7.
- 190 Kumpulan viher- ja virkistysalue suunnitelma 1982, Ympäristötoimisto Oy.
- 191 Toimintakertomus 1983, 10; Camilla Rosengrenin haastattelu 30.1.2014.
- 192 Kumpulan selvitysalue, alustava kaavarunkoluonnos 1978, 32.
- 193 Kumpulan viher- ja virkistysalue suunnitelma 1982, 9.
- 194 Kumpulan kaavarunko 13.10.1983, 7.
- 195 Arkkitehti 4/1979, kilpailuliite, 4, 6; Kumpulan yliopistoalueen ja Kumpulan laakson asemakaavaehdotus, kaupunkisuunnittelulautakunnan esityslista 21.3.1985, 7.
- 196 Vuosaari–Niinisaaren osayleiskaavaluonnos 1991, kaupunkisuunnittelulautakunnan esityslista 27.6.1991, 1, 8.
- 197 Vuosaari–Niinisaaren osayleiskaavaluonnos, kaupunkisuunnittelulautakunnan esityslista 27.6.1991, kuva 2.
- 198 Vuosaaren liikuntapuiston ja viereisten puistoalueiden yleissuunnitelma 2001, 7–9.
- 199 Kaavakatsaus 1992, 18.
- 200 Elettyä elämää Puotilassa 2011, 62; Reviirirakkautta 1994, 78.
- 201 Joukkoliikennekadun suunnittelua käsitellään tarkemmin luvussa 5.1.3.
- 202 Knapas 1980, 10.
- 203 Häyrynen 1994a, 18; Knapas 1980, 85–86.
- 204 Karisto & Kuokkanen-Suomi 1998, 42.
- 205 Helsinki ympäristöineen. Käsikirja matkustajille 1889, 94.
- 206 Putkonen 1994, 11; Seurasaaari. Puistohistoriallinen selvitys ja yleissuunnitelma 1999, 25.
- 207 Helsinki ympäristöineen. Käsikirja matkustajille 1889, 94–95.
- 208 Helsinki ympäristöineen. Käsikirja matkustajille 1889, 91.
- 209 Lautasaaren kartano, rakennushistoriaselvitys 2011, 39; Rancken 1937, 101, 107; Svenska Pressen 6.10.1928 Hertonäs museum.
- 210 Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1927, 146; Kolbe 1988, 30.
- 211 Halminen 1987, 13.
- 212 Halminen 1987, 10, 109, 192–193.
- 213 Hautajärvi 2005; Putkonen 1994, 11.
- 214 Lohjalla sijaitsevaan rusthollitilaan perustettu Johannes Lohilammen museo avattiin vuonna 1912, ja Muinaismuistoyhdistykselle testamentattu Urajärven kartanomuseo avattiin vuonna 1928. Eeva-Liisa Taivassalon sähköposti 10.3.2015; Urajärven kartano. <www.nba.fi/fi/museot/urajarven_kartanomuseo> (1.2.2015).
- 215 Backman 2013, 51, 110; Lönnqvist 1995, 16–17.
- 216 Svenska Pressen 6.10.1928 Hertonäs museum.
- 217 Kertomus Helsingin kunnallishallinnosta 1930, 10; Tilander 2007, 4, 7–8, 60.
- 218 Vasara 1987, 95.
- 219 Erola & Hallman 2010, 24; Talin kartano. Ympäristöhistoriallinen selvitys ja yleissuunnitelman tarkistus 2003, 10; Vasara 1987, 96, 211.
- 220 Tilander 2007, 62.
- 221 Kertomus Helsingin kunnallishallinnosta 1964 II, 42.
- 222 Helsingin kaupunginvaltuuston painettu asiakirja 3/1918, 2, tässä Laurila 2008, 9.
- 223 Laurila 2008, 9; Salmela 2001, 115.
- 224 Herttoniemen siirtolapuutarhan suunnitelma 1930, Helsingin kaupunginarkisto; Laurila 2008, 62, 67.
- 225 Kartan tunnistetieto: IaIII:1, suunnitelmakartat, Herttoniemi.
- 226 Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1909, 38; Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1930, 37; Rancken 1937, 110.
- 227 Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1907, 49.
- 228 Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1905, 47, 57.
- 229 Lemström 1981, 1.
- 230 Extra veneriska sjukhuset. Förslag till Byggnad för 51 Patienter, Kansallisarkisto, tässä Koivula 2007, 12.
- 231 Lemström 1981, 2.
- 232 Pinta-alaan on laskettu mukaan myös valtion omistama Viikin latokartano.
- 233 Tuomarinkylässä oli vähän yli 300 hehtaaria ja Pukinmäen tilalla lähes 200 hehtaaria peltoa.
- 234 Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1922, 30–32; Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1923. Maatalouslautakunnan kertomus, 95.
- 235 Jo tätä ennen oli tilojen hoitoa varten perustettu tilapäinen tilavaliokunta vuonna 1920. Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1923. Maatalouslautakunnan kertomus, 92–93.
- 236 Hoffman 1997, 262, 265; Merilaita 1985, 152.
- 237 Haimola 2004, 17–18; Kautto 2003, 62.
- 238 Haimola 2004, 21, 24.
- 239 Haimola 2004, 19, 21; Huuhka 1990, 32; Viikin lato-kartanon tilan historia 2004, 30–31.
- 240 Kautto 2003, 31; Viikin latokartanon tilan historia 2004, 24.
- 241 Huuhka 1990, 34–37; 40; Kautto 2004, 32.
- 242 Viikin latokartanon tilan historia 2004, 31.
- 243 Kautto 2003, 36.
- 244 Hoffman 1997, 266.
- 245 Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1964 II, 44.

- 246 Osa näistä oli Helsingin kaupungin omistamia, muissa kunnissa sijaitsevia peltoja.
- 247 Hoffman 1997, 266; Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1962 II, 71; Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1974 II, 182.
- 248 Hufvudstadsbladet 6.6.1964 Från Nordsjö gård till 'odlad park'; Itäiset kaupunginosat. Historialliset ja rakennus-taiteelliset suojelukohteet ja -alueet 1971, 40.
- 249 Lauttasaaren kartanon puistohistoriaselvitys 2012, 8; Uino 2005, 40.
- 250 Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1950 I, 211; Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1960 II, 56.
- 251 Donner 2007, 17.
- 252 Kivi, Donner & Prittinen 1995, 24.
- 253 Valanto 1971, 30.
- 254 Harmo 1987, 24; Ilmakuvat 1964, 1969, 1974.
- 255 Levanto 1971b, 112.
- 256 Kivi, Donner & Prittinen 1995, 24.
- 257 Hufvudstadsbladet 28.5.1958 Turholm vilohem in memoriam.
- 258 Karisto & Kuokkanen-Suomi 1998, 48.
- 259 Donner 2007, 19, 20.
- 260 Snellman & Ripatti 2015, 135, 163–165, 168, 172, 175.
- 261 Munkkiniemen kartanon asemakaava 1968, kaupunki-suunnitteluvirasto; Johanna Björkmanin sähköposti 4.2.2015.
- 262 Kärki 1971, 46; Rakennussuojelulaki 572/1964 4 § ja 7 §.
- 263 Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1970 I, 94.
- 264 Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1973 I, 75.
- 265 Jo ennen Munkkiniemeä Viurilan kartanon puisto oli vuonna 1970 suojeltu rakennussuojelulailla. Suojellut talot 1991, 8–11.
- 266 Munkkiniemen kartanon suojelutiedot. <kulttuuri-ymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteriportaali/portti/default.aspx> (5.11.2011).
- 267 Lönnqvist 1995, 65.
- 268 Snellman & Ripatti 2015, 179.
- 269 Osuuskauppakoulu muuttui myöhemmin E-instituutiksi.
- 270 Maalaismaisemista Itä-Helsingiksi 2005, 56–57, 59; Roihuvuori: alueen arvot ja ominaispiirteet 2004, 5.
- 271 Helminen-Nordberg 1964, 124–125, 128.
- 272 Lönnqvist 1995, 83; Savonlahti 1964, 164–165.
- 273 Pukkilan kartanomuseo. <www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=126>; Frugårdin kartano ja viljelymaisema. <www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=100>. Frugårdin eli Alikartanon kartanomuseo avautui 1983.
- 274 Arola 1999, 99; Donner 2007, 18.
- 275 Lauttasaaren asemakaava 1951, kaupunkisuunnitteluvirasto.
- 276 Uino 2005, 134–135.
- 277 Reviirirakkautta 1994, 26, 66.
- 278 Anja Johanssonin sähköposti 26.2.2015; Merja Karonsuo-Laineen sähköposti 27.2.2015.
- 279 Päivi Islanderin haastattelu 30.1.2015; Fallkullassa juhliittiin komeasti 20 v. synttäreitä. <www.hel.fi/wps/portal/Nuorisoasiainkeskus/Artikkeli?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/Nk/fi/uutiset/fallkullassa+juhliittiin+komeasti+20+v.+synttareita> (29.2.2012).
- 280 Päivi Islanderin haastattelu 30.1.2015.

3 HELSINGIN KARTANOMAISEMIEN KAUPUNKIMAISTUMINEN

- Lähdeviite on merkitty vain silloin, mikäli tieto ei pohjaudu inventointiin eikä luvun 2 historiaselvitykseen.
- Kuvakoosteiden ulkoasuun ja kuvien ryhmittelyyn on vaikuttanut lisäksi kuvien koko.
- Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi rakennusperinnön suojelemisesta 2009, 5.
- Forvaltning av historiske hager og parker i Norge 2008, 11.
- Åström 1993, 85.
- Helminen-Nordberg 1964, 137; Perälä, Alapeteri & Ruoff 2011, 32.
- Abelin 1915, 32.
- Lindahl 1996, 96.
- Perälä, Alapeteri & Ruoff 2011, 25.
- Talin kartanon alue, asemakaavan ja asemakaavan muutoksen selostus 2002, 11.
- Åström 1993, 82, 85.
- Puotilan alkuaan symmetrinen asuinpiha hahmottuu vuoden 1905 kartassa, Helsingin kaupunginarkisto.
- Meilahden asuinpiha hahmottuu vuoden 1847 kartassa, Helsingin kaupunginarkisto.
- Suomen kartanot ja suurtilat I 1939, 388.
- Abelin 1915, 32.
- Lönnqvist 1995, 13.
- Vuoden 1872 kartan mukaan tammikuja ulottui pääarakennukselle asti.
- Pääarakennukselta huvimajalle johtava akseli hahmottuu selvästi vuoden 1847 kartassa, Helsingin kaupunginarkisto.
- Kuja erottuu vielä vuoden 1932 ilmakuvasa, mutta ei enää 1940-luvulla.
- Lindahl 1996, 84.
- Savonlahti 1964, 164.
- 1900-luvun alun valokuva, Helsingin kaupunginmuseumuseo.
- Marja Mikkolan haastattelu 3.3.2014.
- Bengt Schalinin suunnitelma vuodelta 1921. Suomen Arkkitehtuurimuseo.
- Maaherranpuisto perustuu maisema-arkkitehti Soile Heikkisen suunnitelmaan vuodelta 2002.
- Fernlund 1996, 26.
- Talin kartta vuodelta 1907, Helsingin kaupunginarkisto.
- Rannan maisemapuisto erottuu vielä venäläisessä topografi-kartassa vuodelta 1911.
- Puisto jatkui vielä 1950-luvulle asti Solnantiehen saakka. Helsingin ilmakuvat 1932–1950. Helsingin kaupungin kiinteistövirasto, Blom Kartta Oy.

- 30 Kumpulan kasvitieteellisen puutarhan kunnostus perustuu maisema-arkkitehti Gretel Hemgårdin suunnitelmaan vuodelta 1986.
- 31 Åström 1993, 76, 82.
- 32 Esim. Wijnblad in mallipiirustusten selostuksessa tuodaan esille talouspihan valvonnan tärkeys. Wijnblad 1755 (1993), 59.
- 33 Fernlund 1996, 23, 42.
- 34 Valokuva 1930-luvulta, Museoviraston kuva-arkisto.
- 35 Perälä 1965, 254.
- 36 Ilmakuva 1950, Helsingin kaupungin kiinteistövirasto, Blom Kartta Oy; Peruskartta 1960.
- 37 Perälä, Alapeteri & Ruoff 2011, 29.
- 38 Kartta 1880-luvulta, Helsingin kaupunginarkisto; Karisto & Kuokkanen-Suomi 1998, 59.
- 39 Mittapiirros 1920, Aalto-yliopiston arkkitehtuurin historian laitos.
- 40 Nikander 1928, 43.
- 41 Valokuva 1930-luvulta, Helsingin kaupunginmuseo.
- 42 Ilmakuvat 1950, 1964, Helsingin kaupungin kiinteistövirasto, Blom Kartta Oy.
- 43 Malminkartanon omenatarhan eli fruticetumin yleissuunnitelma 2013, liite 2.
- 44 Omenatarhan laajuus käy ilmi peruskartasta 1961.
- 45 Yliskylän puutarhan luonne näky viistokuvassa 1955, Helsingin kaupunginmuseo.
- 46 Kartanoalueiden kehitysvaiheita on esitelty tarkemmin luvussa 2. Tässä luvussa 3.2 lähdeviitettä on käytetty vain silloin, mikäli tieto ei pohjaudu luvun 2 historiaselvitykseen.
- 47 Kaupungin viherverkon muodostumista käsitellään tarkemmin luvussa 4.
- 48 Säilyneisyyteen perustuvasta järjestyksestä poiketen lähellä toisiaan sijaitsevat nk. kartanoparit on esitetty kuvakoosteessa samassa ilmakuvassa kappaleessa 3.2.4. Tekstissä kohteet on esitetty säilyneisyyteen perustuvassa järjestyksessä.
- 49 Lähdeviitettä on käytetty analyysissä vain silloin, mikäli tieto ei pohjaudu luvun 2 historiaselvitykseen, karttoihin tai ilmakuviin. Ilmakuvina on käytetty Helsingin kaupungin kiinteistöviraston, Blom Kartta Oy:n ja kaupungin paikkatietopalvelun kuvia vuosilta 1932, 1943, 1950, 1964, 1976, 1988, 2001, 2005 ja 2008–2014.
- 50 Kartanomaisemia esittävät kartat on rajattu n. 1,5 km:n ruuduiksi.
- 51 Karttojen valmistusajankohta 1902–1911. Venäläinen topografikartta antaa 1800-luvun lopulla tehtyä nk. senaatin kartastoa tarkemman kuvan tutkimuskohteista ja tarjoaa paremman vertailukohdan 1930-luvun pitäjänkartalle samantyyppisen grafiikkansa ansiosta.
- 52 Karttojen valmistusajankohta 1927–1936.
- 53 Karttojen valmistusajankohta 1958–1961.
- 54 Vuoden 2011 ilmakuvaus on viime vuosien ilmakuvista tutkimuksen kannalta havainnollisimpia, sillä se on otettu kesäaikaan, mikä tuo kartanoiden viheralueet hyvin esille.
- 55 Vantaanjoen varsi muotoutui vihervyöhykkeeksi asemakaava-arkkitehti Birger Brunilan aikana 1920–40 -luvuilla.
- Viherverkon kehittymistä käsitellään tarkemmin luvussa 4.
- 56 Helsingipuisto. Yleissuunnitelma 2012.
- 57 Itä-Helsingin kulttuuripuisto. Kehittämissuunnitelma 2012.
- 58 Asemakaavan suojelumääräykset Villingissä ja suojelukohteet 2013.
- 59 Vuosaaren Meri-Rastilan länsirannan osayleiskaava, kaavaselostus 2012; Meri-Rastilan länsirannan alueen osayleiskaavan hyväksyminen. Kaupunginhallituksen esityslista 25.11.2013.
- 60 Kaupunkien asuntopulan helpottamiseksi rakennettiin 1940-luvun lopulla väliaikaisasuntoja mm. Kumpulaan, Koskelaan, Toukolaan ja Maunulaan. Palomäki 2011, 268–269.
- 61 Tapaninkylän puretun päärakennuksen huonokuntoisuus on mainittu mm. Helsingin kaupunginmuseon lausunnossa, joka käsittelee Tapaninvainion Kapteenskammän aluetta koskevaa asemakaavan muutosehdotusta 27.1.2004.

4 KARTANOALUEET HELSINGIN KAUPUNKISUUNNITELUSSA

- 1 Salokorpi 1984, 274.
- 2 Schulman 1990, 142–143.
- 3 Jung 1911, 139.
- 4 Jung 1911, 139; Nikula 1988, 25.
- 5 Saarinen 1915, esipuhe.
- 6 Plan över Stor-Helsingfors 1915.
- 7 Kunta sai mahdollisuuden kaavoittaa yksityisten omistamia maita asemakaavalain 1931 myötä. Ks. esim. Salokorpi 1984, 272.
- 8 Mikkola 1984, 74–75.
- 9 Pro Helsingfors. Förslag till stadsplan till "Stor-Helsingfors" 1918.
- 10 Jung 1918, 16. Suomenkielinen teksti julkaisussa Bertel Jung. Suurkaupungin hahmottaja 1988, 119–120.
- 11 Kartan tunnistetieto: yleiskartta nro 90.
- 12 Brunila 1921, 2–3; Yleisasemakaavat 1921, 1932, kaupunkisuunnitteluvirasto.
- 13 Brunila 1962, 18, 47; Kertomus Helsingin kunnallishallinnosta 1927, 10; Kertomus Helsingin kunnallishallinnosta 1929, 126.
- 14 Brunila 1945, 12.
- 15 Brunila 1962, 73.
- 16 Hufvudstadsbladet 6.10.1949 Folkpark å 300 hektar planeras vid Vanda å; Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1950 I, 52.
- 17 Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1950 I, 52.
- 18 Brunila 1945, 13; Brunila 1962, 73–74.
- 19 Yleiskaava tuli lakisääteiseksi vuoden 1958 rakennuslaissa. Ks. esim. Salokorpi 1984, 274; Mustonen 2010, 299–300.
- 20 Asetus Viikin opetus- ja koetilan ranta- ja vesialueiden muodostamisesta erityisesti luonnonsuojelualueeksi 13.11.1959/408.

- 21 Helsingin yleiskaavaehdotus 1960.
- 22 Helsingin yleiskaavaehdotus 1960, 65.
- 23 Helsingin yleiskaavaehdotus 1960, kartta V; Helsingin ja sen lähiympäristön alustava seutukaavaehdotus, kartta VI.
- 24 Yleiskaavasta käytetään myös nimitystä vuoden 1972 yleiskaava, sillä kaava hyväksyttiin vuonna 1972. Lisäksi yleiskaava 1970 oli yksi yleiskaavan 1972 vaihtoehtotarkasteluista, minkä vuoksi ne esiintyvät usein samalla nimellä. Ks. esim. Vikkula 1972, 25.
- 25 Helsingin yleiskaavaehdotus 1970, osa 4, yhteenveto 1971, 5.
- 26 Helsingin yleiskaavaehdotus 1970, osa 2, maankäyttösuunnitelma 1970, 28.
- 27 Helsingin yleiskaavaehdotus 1970, osa 4, yhteenveto 1971, 5.
- 28 Helsingin yleiskaavaehdotus 1970, osa 2, maankäyttösuunnitelma 1970, 29; Helsingin yleiskaavaehdotus 1970, osa 4, yhteenveto 1971, kartta 4.2 C Virkistystyksen tavoitteellinen perustarjonta.
- 29 Nevalainen & Riekkö 1971, 177–179; Helsingin kaupunkiseudun liikennetutkimus, yhteenveto 1968, kuva 5.
- 30 Helsingin yleiskaavaehdotus 1970, osa 4, yhteenveto 1971, tarkistettu yleiskaavaehdotus.
- 31 Helsingin yleiskaavaehdotus 1970, osa 2, maankäyttösuunnitelma 1970, yleiskaavaehdotus.
- 32 Helsingin yleiskaavaehdotus 1970, osa 4, yhteenveto 1971, tarkistettu yleiskaavaehdotus; kartta 4.2 C Virkistystyksen tavoitteellinen perustarjonta.
- 33 Helsingin yleiskaavaehdotus 1970, osa 4, yhteenveto 1971, 5.
- 34 Helsingin itäisen kaupunkirannikon historialliset suojelukohteet 1969.
- 35 Itäiset kaupunginosat. Historialliset ja rakennushistorialliset suojelukohteet ja -alueet Helsingin itäisissä kaupunginosissa 1971, 3. Kulttuurihistorialliset selvitykset koottiin vielä yhteen muiden ympäristönsuojelun selvitysten kanssa raporttiin Yleiskaavaehdotus 1972. Ympäristönsuojelun esiselvitykset.
- 36 Esikaupunkialueiden yleiskaava. Liiteraportti 7. Rakennetun ympäristön suojelu 1978, 1980, 1.
- 37 Linnilä 1970. Helsingin seudun historiallisesti ja rakennustaiteellisesti arvokkaat rakennukset ja alueet; Linnilä 1973. Helsingin seudun kulttuurihistorialliset kohteet ja tiet sekä kulttuurimaisemavaranto. Jälkimmäisestä selvityksestä Helsingin kaupungin alue jätettiin pois.
- 38 Ritva Wäreén sähköposti 4.2.2015.
- 39 Valanto 1971, 1.
- 40 Tapani Launiksen sähköposti 13.2.2015.
- 41 Launis 1971a, 4; Tapani Launiksen sähköposti 13.2.2015.
- 42 Tapani Launiksen sähköposti 13.2.2015.
- 43 Itäiset kaupunginosat. Historialliset ja rakennushistorialliset suojelukohteet ja -alueet Helsingin itäisissä kaupunginosissa 1971, 5.
- 44 Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt 1979, 4–5.
- 45 Itäiset kaupunginosat. Historialliset ja rakennushistorialliset suojelukohteet ja -alueet Helsingin itäisissä kaupunginosissa 1971, 8.
- 46 Itäiset kaupunginosat. Historialliset ja rakennushistorialliset suojelukohteet ja -alueet Helsingin itäisissä kaupunginosissa 1971, 10.
- 47 Itäiset kaupunginosat. Historialliset ja rakennushistorialliset suojelukohteet ja -alueet Helsingin itäisissä kaupunginosissa 1971, 23, 31.
- 48 Itäiset kaupunginosat. Historialliset ja rakennushistorialliset suojelukohteet ja -alueet Helsingin itäisissä kaupunginosissa 1971, 40, 42. Tuomen selvityksessä Rastilan ja Nordsjön kartanot oli esitetty säilytettäväksi miljöökokonaisuuksiksi, joissa myös rakennusten säilyttäminen olisi miljöön kannalta tärkeää. Tuomi (myöh. Wäre) 1969, 3, 26.
- 49 Itäiset kaupunginosat. Historialliset ja rakennushistorialliset suojelukohteet ja -alueet Helsingin itäisissä kaupunginosissa 1971, liitekartta 2.
- 50 Valanto 1971, 2.
- 51 Valanto 1971, 12, 16, 23, 33.
- 52 Valanto 1971, 20, 24–25, 29, 33.
- 53 Helsingin virkistysalueiden suunnittelusta 1975, 29.
- 54 Mustonen 2010, 207.
- 55 Helsingin kaupungin maisemainto ja analysointi 1972, 2.
- 56 Esikaupunkialueiden yleiskaava. Liiteraportti 4. Virkistys ja luonnonsuojelu 1978, 11. Keskuspuiston osayleiskaava vahvistettiin vuonna 1978. Esim. Schulman 2000, 66.
- 57 Engroos 1972, 25; Vantaanjoen – Keravanjoen laakson sekä Tuomarinkylän kartanon alueen suunnitelma 1971, 55.
- 58 Engroos 1972, 25.
- 59 Vantaanjoen – Keravanjoen laakson sekä Tuomarinkylän kartanon alueen suunnitelma 1971, 64, 77–78.
- 60 Vantaanjoen – Keravanjoen laakson sekä Tuomarinkylän kartanon alueen suunnitelma 1971, 48, 77.
- 61 Helsingin virkistysalueiden suunnittelusta 1975, 36.
- 62 Vantaanjoen – Keravanjoen laakson sekä Tuomarinkylän kartanon alueen suunnitelma 1971, 57, 113, 115.
- 63 Haaga–Vantaa, virkistysalue suunnitelma 1971, 10.
- 64 Haaga–Vantaa, virkistysalue suunnitelma 1971, 22–23.
- 65 MATAPUPU-alue. Virkistysalue suunnitelma 1972, 3, 15.
- 66 Itäisen rantavyöhykkeen virkistystyksen yleissuunnitelma 1972, liitekartta, yleissuunnitelma.
- 67 Iso-Huopalahti. Yleissuunnitelma 1971, 24.
- 68 Helsingin virkistysalueiden suunnittelusta 1975, 34.
- 69 Helsingin virkistysalueiden suunnittelusta 1975, 33; Iso-Huopalahti. Yleissuunnitelma 1971, 35.
- 70 Kantakaupungin osayleiskaavaehdotus. Liite 5. Erityisperustelut: rakennussuojelu 1973, liitekartta.
- 71 Esikaupunkialueiden yleiskaava. Yleiskaavan selostus 1981, 20.
- 72 Esikaupunkialueiden yleiskaava. Liiteraportti 7. Rakennetun ympäristön suojelu 1978, 1980, 4, 7–8.
- 73 Esikaupunkialueiden yleiskaava. Liiteraportti 7. Rakennetun ympäristön suojelu 1978, 1980, 8–9.
- 74 Esikaupunkialueiden yleiskaava. Liiteraportti 7. Rakennetun ympäristön suojelu 1978, 1980, 9, 77, 80, liitekartta 7.

- 75 Esikaupunkialueiden yleiskaava. Liiteraportti 4. Virkistys ja luonnonsuojelu 1978, 26; Esikaupunkialueiden yleiskaava ehdotus 10.6.1981.
- 76 Rakennussuojelua koskeva uusi lainsäädäntö 1985. Ympäristöministeriön yleiskirje 3961/501/85, 1.
- 77 Helsingin yleiskaava 1992. Luonnos, lähtökohdat. Rakennetun ympäristön suojelu 1990, 3.
- 78 Selvityksen aluerajaus ei sisältänyt Kumpulan, Meilahden eikä Villingin kartanoita.
- 79 Suosituksia rakennussuojelukohteille esikaupunkialueilla 1986, 1.
- 80 Suosituksia rakennussuojelukohteille esikaupunkialueilla 1986, 112, 231.
- 81 Suosituksia rakennussuojelukohteille esikaupunkialueilla 1986, 11–12.
- 82 Suosituksia rakennussuojelukohteille esikaupunkialueilla 1986, 206, 228.
- 83 Helsingin yleiskaavakartta 1992, yleiskaavamerkinnot ja -määräykset.
- 84 Helsingin yleiskaava 1992. Luonnos, lähtökohdat. Rakennetun ympäristön suojelu 1990, 7, 12, 54.
- 85 Helsingin yleiskaava 1992. Luonnos, lähtökohdat. Rakennetun ympäristön suojelu 1990, 55.
- 86 Helsingin yleiskaava 1992. Luonnos, lähtökohdat. Virkistys- ja viheralueet 1990, 12.
- 87 Helsingin yleiskaava 1992. Selostus 1992, 85.
- 88 Helsingin yleiskaava 1992. Selostus 1992, virkistys- ja viheralueiden maisematilat -kartta 7.
- 89 Helsingin yleiskaava 1992. Luonnos, lähtökohdat. Virkistys- ja viheralueet 1990, 11–12.
- 90 Rky-lyhenne tulee sanoista rakennettu kulttuuriympäristö.
- 91 Johanna Björkmanin ja Jaana Perttulan haastattelu 29.8.2014.
- 92 Ks. esim. Valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen huomioon ottamisesta kaavoituksessa ja lupamenettelyssä 23.12.2009.
- 93 Helsingin kartanoympäristöjen RKY-kohteet. <www.rky.fi/read/asp/r_kohde_list.aspx> (26.1.2012).
- 94 Rakennettu kulttuuriympäristö 1993, 78.
- 95 Maire Mattisen esitelmä 11.11.2009.
- 96 Hilkka Högströmin puhelinhaastattelu 31.3.2015.
- 97 Hilkka Högströmin puhelinhaastattelu 31.3.2015.
- 98 Arvokkaat maisema-alueet 1993.
- 99 Vantaanjokilaakso. <www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=177564&lan=fi> (19.1.2012).
- 100 Kristiina Rinkisen puhelinhaastattelu 2.4.2015.
- 101 Missä maat on mainiommat 2012, 91.
- 102 Johanna Björkmanin ja Jaana Perttulan haastattelu 29.8.2014.
- 103 Sekä rakennussuojelulaki että asetus kumottiin vuonna 2010 voimaantulleella lailla rakennusperinnön suojelemisesta. Laki poisti valtion erityisaseman suojelukysymyksissä ja liitti valtion omistamat rakennukset uuden lain piiriin.
- 104 Muinaisjäänösrekisteri. <[//kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteriportaali/portti/default.aspx](http://kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteriportaali/portti/default.aspx)> (1.3.2015). Näiden lisäksi Lauttasaari on esitetty mahdolliseksi muinaisjäänökseksi ja Fallkulla osoitettu olkkariveen löytöpaikaksi. Meilahden ja Rastilan kartanoalueiden historialliset asuinpaikat on mainittu tuhoutuneiksi.
- 105 Helsingin luonnonsuojelualueet ja luonnonmuistomerkit. <www.hel.fi/hki/ymk/fi/Ymp_rist_n+tila/Luonto/Luonnonsuojelu/Luonnonsuojelualueet, <www.hel.fi/hki/ymk/fi/ymk_rist_n+tila/luonto/luonnonsuojelu/luonnonmuistomerkit> (30.4.2013).
- 106 Maria Kariston haastattelu 10.6.2014.
- 107 Helsingin yleiskaava 2002. Ehdotus, selostus 2002, 165–166.
- 108 Helsingin yleiskaava 2002. Kartta.
- 109 Helsingin yleiskaava 2002. Ehdotus, selostus 2002, 155.
- 110 Helsingin yleiskaava 2002. Ehdotus, selostus 2002, 157–162.
- 111 Lapintie, Maijala & Rajanti 2002, 62.
- 112 Helsingin yleiskaava 2002. Ehdotus, selostus 2002, 159.
- 113 Helsingin kaupunkisuunnittelu- ja lautakunnan pöytäkirja 7.2.2012, 1.
- 114 Helsingin kaupunkisuunnittelu- ja lautakunnan pöytäkirja 7.2.2012, 1.
- 115 Itä-Helsingin kulttuuriympäristön kehittämissuunnitelma. Kaupunkisuunnittelulautakunnan pöytäkirja 11.10.2011, 1.
- 116 Maria Kariston haastattelu 10.6.2014.
- 117 Stansvikin kaavoitus on vielä hyväksymisvaiheessa ja Villingin kaavoitus ehdotusvaiheessa. Lisäksi kaikki kaavat eivät ole kartanoympäristöjen suojelun näkökulmasta riittäviä.
- 118 Kaupunkisuunnitteluvirasto, asemakaava-arkisto; Helsingin kartanoympäristöt kuntoon ja käyttöön 1995, liite 1.
- 119 Tosin Munkkiniemen kartano ympäristöineen on rakennus suojelulain suojeltu ja Lauttasaaren kaavan ark-merkintä sisältää maininnan myös pihan kulttuurihistoriallisesta arvosta.
- 120 Degerön kartanoalueen asemakaava 1977, kaupunkisuunnitteluvirasto. Degerön kartanoalue sai vuonna 2010 uuden suojelukaavan, jossa oli edellistä kaavaa yksityiskohtaisempia määräyksiä.
- 121 Tuomarinkylän asemakaava 1979, kaupunkisuunnitteluvirasto.
- 122 Meilahden asemakaavassa 1985 kartano oli merkitty kulttuurihistorialliseksi ympäristönsuojelualueeksi, jolla olevat rakennukset ja rakennelmat sekä luonnonympäristö muodostavat arvokkaan ympäristökokonaisuuden. Pukinmäen kartanoalueen asemakaavassa 1986 alue oli osoitettu yleisten rakennusten korttelialueeksi, jolla ympäristö säilytetään.
- 123 Haltialan asemakaava 1990, kaupunkisuunnitteluvirasto.
- 124 Yliskylän kartanoalueen asemakaava 1993, kaupunkisuunnitteluvirasto.
- 125 Puotilan kartanoalueen asemakaava 2000, kaupunkisuunnitteluvirasto.

- 126 Määräystä käytetään Fallkullan pohjoisosan kaavassa 2000, Haltialan 1990, Jollaksen 1990, Niskalan 1990, Pukinmäen 1999, Puotilan 2000 ja Rastilan asemakaavassa 1997.
- 127 Maria Kariston haastattelu 10.6.2014; Riitta Salastien sähköpostiviesti 17.5.2013.
- 128 Riitta Salastien sähköpostiviesti 17.5.2013.
- 129 Maria Kariston haastattelu 10.6.2014; Riitta Salastien sähköpostiviesti 17.5.2013.
- 130 Kaavan laatijana oli Maria Karisto.
- 131 Tullisaaren kartanopuiston asemakaava 1999, kaupunkisuunnitteluvirasto.
- 132 Herttoniemen kartanon asemakaava 1995, kaavan laatijana oli Pentti Peurasuo.
- 133 Merkintä sa tulee sanoista säilytettävä avoimena.
- 134 Kaavan laatijana oli Raisa Kiljunen-Siirola.
- 135 Tuomarinkylän kartanon alueen asemakaava ja asemakaavan muutosehdotus. Kaupunkisuunnittelu-lautakunnan esityslista 30.11.1995, 28.
- 136 Aluetta koskee määräys s-4: Historiallisen kartanopuutarhan osa, jolla on maisemallisesti ja kulttuurihistoriallisesti arvokas kasvillisuus. Vain sellaiset maisemahoidolliset toimenpiteet ovat sallittuja, joilla kartanonmäen historiallinen luonne, kulttuurihistoriallisesti arvokas kasvillisuus ja luontoarvot säilyvät tai palautuvat.
- 137 Tuomarinkylän asemakaava 2013, kaupunkisuunnitteluvirasto.
- 138 Kartanorakennukset on rajattu tarkastelusta pois.
- 139 Maankäyttö- ja rakennuslaki 9 §; Maankäyttö- ja rakennusasetus 1 §.
- 140 Maria Kariston haastattelu 10.6.2014; Riitta Salastien sähköpostiviesti 17.5.2013.
- 141 Salastie, Kiljunen-Siirola, Karisto & Jaakkola 2014, 27.
- 142 Perälä, Saarikko & Ruoff 2008, 9, 14–15.
- 143 Matti Liskin ja Tiina Perälän haastattelu 1.7.2014; Jere Saarikon haastattelu 14.11.2014.
- 144 Eeva Kuuluvaisen puhelinhaastattelu 11.9.2015.
- 145 Kiinteistöviraston metsä- ja maatalousosasto yhdistettiin myöhemmin Helsingin kaupungin rakennusvirastoon.
- 146 Kaupungin omistuksessa olleet kartanopuistot rakennuksineen: Fallkulla, Haltiala, Jollas, Kulosaari, Lauttasaari, Meilahti, Niskala, Nordsjö, Pukinmäki, Puotila, Rastila, Stansvik, Ströms, Tali, Tullisaari, Tuomarinkylä ja Yliskylä. Näistä Puotilan, Talin ja Lauttasaaren rakennukset on sittemmin myyty yksityisille. Valtion hallussa olleet kartanot: Kumpula, Viikin latokartano ja Malminkartanon päärakennus pihapiireineen. Malminkartanon omenatarha ja puisto kuuluvat kaupungille. Malminkartanon päärakennus on sittemmin myyty yksityiselle. Degerön, Villingin ja Herttoniemen kartanot ovat yksityisomistuksessa, samoin kuin Tullisaaren Deckerin huvila ja Munkkiniemen päärakennus. Munkkiniemen kartanon puisto on kaupungin omistuksessa.
- 147 Rantala & Islander 1991, alkusanat.
- 148 Helsingin kartanoympäristöt. Katsaus kartanoympäristöjen nykytilaan, käyttöön ja ympäristöjen kunnostustarpeisiin, 1991.
- 149 Rantala & Islander 1991, 3.
- 150 Helsingin kartanoympäristöt kuntoon ja käyttöön 1995, 5–6.
- 151 Läheskään kaikki poikkihallinnolliset työryhmät eivät saaneet vastaavaa virallista asemaa. Eeva Kuuluvaisen puhelinhaastattelu 11.9.2015.
- 152 Helsingin kartanoympäristöt kuntoon ja käyttöön 1995, tiivistelmä.
- 153 Helsingin kartanoympäristöjen perusparannuksen ja hoidon seurantar ryhmä 1998, 26–27.
- 154 Helsingin kartanoympäristöjen perusparannuksen ja hoidon seurantar ryhmä 1998, 6.
- 155 Hautamäki, 1999. Helsingin kartanoympäristöt – yhteenveto syksyn 1998 inventoinnista.
- 156 Helsingin kartanoympäristöt kuntoon ja käyttöön 1995, 15–17.
- 157 Lausunto Laura Kolben ym. valtuustoaloitteesta, joka koskee Helsingin kaupungin omistamien kartanoiden tilaa 7.11.2007.
- 158 Helsingin kartanoympäristöt kuntoon ja käyttöön 1995, 21.
- 159 Helsingin kartanoympäristöjen perusparannuksen ja hoidon seurantar ryhmä 1998, 24.
- 160 Kiinteistöviraston vastuulle esitettiin Lauttasaari ja Pukinmäki ja liikuntavirastolle Tali sekä Rastila.
- 161 Helsingin kartanoympäristöjen perusparannuksen ja hoidon seurantar ryhmä 1998, 24, 28–29.
- 162 Tuuli Ylikotilan haastattelu 10.6.2014.
- 163 Helsingin kartanoympäristöt kuntoon ja käyttöön 1995, 20–21.
- 164 Helsingin viheralueohjelma 1999, 21.
- 165 Birgitta Rosingin haastattelu 14.11.2014.
- 166 Meilahden kartanopuiston ympäristöhistoriallinen selvitys ja kunnostamissuunnitelma. Silfverberg 1995; Malminkartanon maiseman kulttuurihistoriallinen selvitys ja kehittämisperiaatteet. Liski & Perälä 2001; Stansvikin kartanoalue. Hoito- ja kehittämisperiaatteita sekä suosituksia jatkosuunnittelulle. Maisema-arkkitehdit Byman & Ruokonen Oy 2003; Talin kartano. Ympäristöhistoriallinen selvitys ja yleissuunnitelman tarkistus. Maisema-arkkitehdit Byman & Ruokonen Oy 2003; Puotilan kartano. Historiallinen selvitys ja puiston kehittämistavoitteet. MA-arkkitehdit & Donner 2007; Puotilan kartanopuiston yleissuunnittelmaluonnos. MA-arkkitehdit 2010; Malminkartanon omenatarhan eli fruticetumin yleissuunnitelma. Näkymä Oy 2013.
- 167 Meilahden huvila-alue. Ympäristöhistoriallinen selvitys. Maisemasuunnittelu Hemgård, Kati Salonen & Mona Schalin arkkitehdit Oy 2014; Meilahden huvila-alueen hoito- ja kehittämissuunnitelma. MA-arkkitehdit. Luonnos 2015.

- 168 Raija Holopaisen haastattelu 30.1.2015; Jere Saarikon haastattelu 14.11.2014.
- 169 Lauttasaaren kartanon puistohistoriaselvitys. LOCI maisema-arkkitehdit 2012.
- 170 Salastie, Kiljunen-Siirola, Karisto & Jaakkola 2014, 31; Birgitta Rossingin haastattelu 14.11.2015.
- 171 Jere Saarikon haastattelu 14.11.2014.
- 172 Perälä, Saarikko & Ruoff 2008, 14–15.
- 173 Herttoniemen kartanopuisto. Hoitosuunnitelma. Ympäristötoimisto Oy 1999.
- 174 Jussi Luomasen esitelmä 5.10.2012; Birgitta Rossingin haastattelu 14.11.2014.
- 175 Lisäksi ryhmä on hoitanut Kulosaaren, Stansvikin, Strömsin ja Yliskylän kartanopuistoja. Myöhemmin kartanoryhmä perustettiin myös Pohjois-Helsingin alueelle. Pepita Palosen puhelinhaastattelu 29.9.2015; Birgitta Rossingin haastattelu 8.10.2014.
- 176 Helsingin kartanoympäristöjen perusparannuksen ja hoidon seurantar ryhmä 1998, 26–27.
- 177 Birgitta Rossingin haastattelu 8.10.2014.
- 178 Tuuli Ylikotilan haastattelu 10.6.2014.
- 179 Esikaupunkien renessanssi -ohjelmassa on tässä yhteydessä tarkasteltu viittä vuosina 2004–2008 julkaistua selvitystä: Täydennysrakentaminen kaupungin ja asuin ympäristön kehittämisessä 2004 (Santaoja); Helsingin esikaupunkien rakentamisen vuosikymmenet ja täydennysrakentaminen 2004 (Sädevirta); Esikaupunkien renessanssi. Täydennysrakentamisen yleissuunnitelman lähtökohdat 2006; TRM Täydennysrakentamismallit 2007; Esikaupunkien renessanssi. Esikaupunkien kehittämisen toimintatapoja 2008.
- 180 TRM Täydennysrakentamismallit 2007, 17; Esikaupunkien renessanssi. Esikaupunkien kehittämisen toimintatapoja 2008, 13.
- 181 Erityisesti korostettiin väljästi rakennettujen alueiden uudelleen arviointia. Sädevirta 2004, 24. Ks. myös Esikaupunkien renessanssi. Esikaupunkien kehittämisen toimintatapoja 2008, 13, 39.
- 182 Esikaupunkien renessanssi. Esikaupunkien kehittämisen toimintatapoja 2008, 13; TRM Täydennysrakentamismallit 2007, 17.
- 183 TRM Täydennysrakentamismallit 2007, 18.
- 184 Esikaupunkien renessanssi. Esikaupunkien kehittämisen toimintatapoja 2008, 7.
- 185 Tällaisten vihervaluoiden ei koettu muodostavan kaupunkimaisemaa, vaan pikemminkin niiden nähtiin erottavan kaupunginosia toisistaan. Ks. Esikaupunkien renessanssi. Esikaupunkien kehittämisen toimintatapoja 2008, 12.
- 186 TRM 2007, 28; Esikaupunkien renessanssi. Esikaupunkien kehittämisen toimintatapoja 2008, 18, 35.
- 187 Santaoja 2004, 49.
- 188 Stenbro 2011, 46, 51.
- 189 Helsingin Sanomat, Sielunmaiseman suojele pelottaa, 12.11.2012.
- 190 Tero Santaojan haastattelu 8.8.2014.
- 191 Kaavaluonnoksen liitteinä ovat seuraavat teemakartat: virkistys- ja viherverkosto, kaupunkiluonto, joukko- liikenteen runkoverkko, tie-, katu- ja baanaverkko, merellinen Helsinki ja yhdyskuntatekninen huolto. Helsingin yleiskaava. <www.yleiskaava.fi/yleiskaava/aineistot/> (7.5.2015).
- 192 Salastie, Kiljunen-Siirola, Karisto & Jaakkola 2014, 6, 38.
- 193 Esim. Kervanto Nevanlinna 2012, 349.
- 194 Makkonen 2011, 68–69.
- 195 Vihersormien reunoille on esitetty täydennysrakentamista, minkä vuoksi ne kaventuvat. Vihersormet erottuvat kaavakartassa heikosti myös kartan esitystavan vuoksi. Kartta koostuu 100x100 metrin kokoisista ruuduista, joille on määritely pääkäyttötarkoitus. Helsingin uusi yleiskaava 2050, luonnos.
- 196 Promenadstaden. Översiktsplan för Stockholm 2010, 32.
- 197 Kompensaation mahdollisuuksina mainitaan mm. katuistutukset, viherkatot ja yhteispihat. Vihreä ja merellinen Helsinki 2050, 2013, 34, 100.

5 KARTANOYMPÄRISTÖJEN YHTEENSOVITTAMINEN KAUPUNKIRAKENTEeseen

- 1 Kartanoiden maille rakennettuja kaupunginosia käsitellään tarkemmin kappaleessa 2.4.
- 2 Hirvensalo 2006, 237.
- 3 Hirvensalo 2006, 238.
- 4 Helsingin yleiskaava 2002. Ehdotus, selostus 2002, 166, 178.
- 5 Helsingin Sanomat, Helsingin pelloilla on paljon tonttimaata, 4.1.2014.
- 6 Helsingin yleiskaava 1992. Luonnos, lähtökohdat. Virkistys ja vihervaluot, luonnonsuojelu 1990, 12; Helsingin yleiskaava 1992. Selostus 1992, 85.
- 7 Hietala, Silvennoinen, Töth & Tyräinen 2008, 38.
- 8 Helsingin luonnonhoidon linjaus 2011, 11.
- 9 Jirku 2007, 50, 52, 60–62.
- 10 Arkkitehti 1/1991, 46.
- 11 Gretel Hemgårdin haastattelu 5.2.2014; Gretel Hemgårdin sähköposti 8.4.2015.
- 12 Viikki–Latokartanon osayleiskaava, lähtötiedot 1990, kuva 20; Viikki–Latokartanon osayleiskaava. Maisema- ja virkistysaluetarkastelu ja -suunnitelma 1989, 4.
- 13 Viikki–Latokartano, osayleiskaavaluonnoksen selostus 1991, 2–6.
- 14 Arkkitehti 1/1991, 46; Viikki–Latokartano, osayleiskaavaluonnoksen selostus 1991, 9.
- 15 Viikki–Latokartanon osayleiskaavaluonnos. Vastineet lausuntoihin ja mielipiteisiin 1993, 3–4.
- 16 Helsingin kaupunginmuseon lausunto Viikki–Latokartanon osayleiskaavaluonnoksesta 29.4.1991.
- 17 Viikki–Latokartanon osayleiskaavaluonnos. Vastineet lausuntoihin ja mielipiteisiin 1993, 4.

- 18 Viikin osayleiskaava, selostus 1995, 6.
- 19 Viikin koetila. <www.helsinki.fi/viikki/koetila.html> (5.2.2014).
- 20 Tammisto 3, asemakaavan ja asemakaavamuutoksen selostus 1995, 11; Vantaan kaupungin Tammiston alueen aatekilpailu, kilpailuohjelma 1989, 8.
- 21 Vantaan kaupungin Tammiston alueen aatekilpailu, kilpailuohjelma 1989, 7.
- 22 Jaakkola 1989, 1.
- 23 Vantaan kaupungin Tammiston alueen aatekilpailu, kilpailuohjelma 1989, 8.
- 24 Jaakkola 1996, 65; Tammisto 3, asemakaavan ja asemakaavamuutoksen selostus 13.12.1995, liite 24i.
- 25 Tammisto 3 -asemakaavaehdotus. Muistutukset ja vastineet, koonti 1993; Yhteenveto lausunnoista Tammisto 3- asemakaavaluonnoksesta ja Tammisto 2 -asemakaavan muutosluonnoksesta 28.8.1991.
- 26 Valitus Vantaan kaupungin Tammisto 3 -asemakaavaehdotuksen ja asemakaavan muotosehdotuksen hyväksymisestä, Helsingin kaupunginhallitus 26.10.1994.
- 27 Ympäristöministeriön päätös asemakaavan ja asemakaavan muutoksen vahvistamisesta 27.10.1998, 8–10, 14.
- 28 Natalia Dushkina määrittelemää kontekstuaalista ja semanttista vastakkainasettelua käsitellään kappaleessa 1.5.1.
- 29 Kaavan laatijana oli Eeva Pärnänen.
- 30 Fallkullan alueen asemakaavan muotosehdotus, Helsingin kaupunkisuunnittelulautakunnan esityslista 31.1.1991, 30, 32, 34; Fallkullan asemakaava 2000, kaupunkisuunnitteluvirasto.
- 31 Helsingin Sanomat, Helsinki tarvitsee pientaloalueita, 29.11.2012. Sitaatissa mainittu Penttilä on Helsingin apulaiskaupunginjohtaja Hannu Penttilä; Pakilan erityis- ja vesialueiden sekä Tuomarinkylän korttelin ja puisto-, lähivirkistys- ym. alueiden asemakaavan muuttaminen. Helsingin kaupunginvaltuuston esityslista 12.12.2012, 1–2.
- 32 Gretel Hemgårdin haastattelu 5.2.2014.
- 33 Helsingin Sanomat, Asuntomaan hankintaan lisää kovia keinoja, 1.6.1989; Raisa Kiljunen-Siirolan haastattelu 1.7.2014.
- 34 Auringonkukkapeltoja oli kokeiltu aiemmin, mutta Haltiala on ensimmäinen monipuolinen maisemapelto. Hannele Partasen puhelinhaastattelu 3.3.2015.
- 35 Partanen 1992, 7.
- 36 Hannele Partasen puhelinhaastattelu 3.3.2015.
- 37 Partanen 1992, 8.
- 38 Helsingin Sanomat, Helsingin kokoomus haluaa Haltialan pelloille asuntoja, 27.10.2006.
- 39 Helsingin Sanomat, Haltialan peltojen rakentaminen tyrmättiin, 28.10.2006.
- 40 Helsingin Sanomat, Talin arvo asuntotontteina olisi sata miljoonaa euroa, 23.11.2010.
- 41 Helsingin Sanomat, Talin golfkentälle mahtuisi tuhat uutta asuntoa, 2.2.2014; Kaupunkisuunnittelulautakunnan lausunto kaupunginhallitukselle valtuustoaloitteesta, joka koskee Talin golfkentän muuttamista asumiskäyttöön, Kaupunkisuunnittelulautakunnan esityslista 4.2.2014.
- 42 Pukinmäki, kartanon alue, asemakaavan ja asemakaavan muutoksen selostus 1985, 1, 4.
- 43 Helsingin kaupunginmuseon lausunto koskien Pukinmäen kartanon suojelua 27.10.1983; Helsingin kaupunginmuseon lausunto Pukinmäen kartanon kulttuurihistoriallisesta arvosta ja säilyttämisestä 31.5.1976.
- 44 Pukinmäki, kartanon alue, asemakaavan ja asemakaavan muutoksen selostus 1985, 5.
- 45 Pukinmäen asemakaavan 1986 laatijoina olivat Helvi Remes ja Heikki Tallgren. Tuija Leinon sähköposti 14.9.2015.
- 46 Toimintakertomus 1983, 25.
- 47 Pukinmäki – aikoja ja ihmisiä 1995, 194.
- 48 Pukinmäki, kartanon alue, asemakaavan ja asemakaavan muutoksen selostus 1985, 7.
- 49 Viikin osayleiskaava 1995; Viikin latokartanon ja Maaherranpuiston asemakaava 2005. Asemakaavan laatijana oli Ritva Luoto.
- 50 Kaarelanpuisto, asemakaavan ja asemakaavamuutoksen selostus 1995, 4. Kaavan laatijoina olivat Tuula Fleming ja Tuula Helasvuo.
- 51 Puotilan kartanoalueen asemakaavan 2000 laatijana oli Anu Mansikka.
- 52 Puotilan kartanon ja ranta-alueen asemakaava- ja asemakaavan muotosehdotus, Kaupunkisuunnittelulautakunnan esityslista 22.4.1999, 28–29.
- 53 Arkkitehti 4/1979, kilpailuliite, 4.
- 54 Kumpulan yliopistoalueen ja Kumpulan laakson asemakaavaehdotus. Kaupunkisuunnittelulautakunnan esityslista ja päätös 21.3.1985.
- 55 Kaavan laatijana oli Pekka Pakkala.
- 56 Kumpulanmäen aluetta koskeva asemakaavan muotosehdotus. Kaupunkisuunnittelulautakunnan esityslista 13.6.2002, 1, 6, 9.
- 57 Kruunuvuorenrannan osayleiskaavaluonnos. Vaikutukset maisemaan, rakennettuun ympäristöön, kaupunkikuvaan ja kulttuuriperintöön 2007, 8; Kruunuvuorenranta, Laajasalo, Stansvik. Asemakaavan selostus 2010, 1, 8.
- 58 Mervi Nicklénin haastattelu 8.8.2014.
- 59 Kruunuvuorenrannan osayleiskaavaluonnos. Vaikutukset maisemaan, rakennettuun ympäristöön, kaupunkikuvaan ja kulttuuriperintöön 2007, 5.
- 60 Kruunuvuorenrannan osayleiskaavaluonnos. Vastineet esitettyihin mielipiteisiin ja lausuntoihin 2006, 11–12.
- 61 Kivinokka. Maankäytöstä laaditut vaihtoehdot osayleiskaavoituksen pohjaksi 2013.
- 62 Lausunto Kaupunkisuunnitteluviraston osayleiskaavaan – Kivinokka 30.9.2013.
- 63 Kivinokka. Maankäytöstä laaditut vaihtoehdot osayleiskaavoituksen pohjaksi 2013.
- 64 Kivinokka. Maankäytöstä laaditut vaihtoehdot osayleiskaavoituksen pohjaksi 2013; Helsingin Sanomat,

- Kivinokkaa odottaa muutos, 6.9.2013.
- 65 Helsingin Sanomat, Tyrmäys Kivinokan asuntorakentamiselle, 30.4.2014.
- 66 Herttoniemen korttelin (Herttoniemen uimahalli) asemakaavan muutos 2010. Kaavan laatijana oli Siv Nordström.
- 67 Herttoniemen korttelin (Herttoniemen uimahalli) asemakaavan muuttaminen. Asemakaavan päätöshistoria 2010, 3–4.
- 68 Kaavan laatijana oli Inga Kähre-Maury.
- 69 Laajasalon keskus, asemakaavan muutos, havainnekuva 2007.
- 70 Laajasalon keskuksen asemakaavan muutosehdotus. Kaupunkisuunnittelulautakunnan esityslista 13.12.2007, 7.
- 71 Kaavan laatijana oli Anja Niera.
- 72 Lauttasaaren ostoskeskuksen asemakaava 2013, kaupunkisuunnitteluvirasto; Lauttasaaren ostoskeskuksen asemakaavan muutoksen selostus 2012, 1,12.
- 73 Elettyä elämää Puotilassa 2011, 62–63; Reviirirakkautta 1994, 78.
- 74 Aurinkolahden itäosan asemakaava 2002, laatija Marianna Timperi.
- 75 Helsingin yleiskaava 2002. Ehdotus, vaikutusten arviointi. Vaikutukset maisemaan, kaupunkikuvaan ja kulttuuriperintöön 2002, 13.
- 76 Helsingin yleiskaava. Vuosaaren satamakeskus osana uutta yleiskaavaa 2013, 36.
- 77 Viikin osayleiskaava, selostus 1995, 61.
- 78 Toimintakertomus 1983, 11.
- 79 Vallilanlaakson joukkoliikennekadun asemakaava ja asemakaavan muutosehdotus. Vuorovaikutusraportti 5.5.2011.
- 80 Helsingin Sanomat, Vallilan bussikatu kaatui, 7.6.2012; Kaupunkisuunnitteluviraston lausunto kaupunginhallitukselle ELY-keskuksen tekemästä oikaisukehotuksesta Vallilanlaakson asemakaavasta ja asemakaavan muutoksesta 7.5.2012, 1–2.
- 81 Helsingin seudun liikenne -kuntayhtymä.
- 82 Helsingin Sanomat, Kuka nauttii Vallilanlaakson hiljaiselosta?, 3.7.2012.
- 83 Joukkoliikennekadun vaikutusten arvioinnissa korostuivat liikenteelliset näkökohdat. Ks. Vallilanlaakson joukkoliikennekadun vaikutukset joukkoliikenteeseen 2012, 9–10.
- 84 Kaupunkisuunnitteluviraston lausunto kaupunginhallitukselle ELY-keskuksen tekemästä oikaisukehotuksesta Vallilanlaakson asemakaavasta ja asemakaavan muutoksesta 7.5.2012, 6.
- 85 Vallilanlaakson joukkoliikennekadun asemakaava ja asemakaavan muutosehdotus 2010. Kaavaehdotuksen laatijoina olivat Mikael Sundman ja Salla Hoppu.
- 86 Itäväylä–Linnanrakentajantie, eritasoliittymä ja tunneli, asemakaavan muutos. Osallistumis- ja arviointisuunnitelma 2012, 1.
- 87 Linnanrakentajantien leventämisen vaikutukset Herttoniemen kartanopuistoon. Alustava selvitys 14.11.2012.
- 88 Birgitta Rossingin haastattelu 14.11.2014.
- 89 Birgitta Rossingin haastattelu 14.11.2014.
- 90 Itäväylän ja Linnanrakentajantien liittymän liikennejärjestelyt. Kaupunkisuunnittelulautakunnan esityslista 12.6.2008, 2–4, 6.
- 91 Linnanrakentajantien leventämisen vaikutukset Herttoniemen kartanopuistoon. Alustava selvitys 14.11.2012.
- 92 Viikki. 2000-luvun tiedekaupunginosa. Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto 2002.
- 93 Airi-Maria Sundströmin haastattelu 30.1.2014.
- 94 Puotilan kartanon ystävät. </kaupunginosat.net/vartiokyla/index.php/puotilan-kartanon-ystavaet-ry> (16.5.2014).
- 95 Vuoden 1919 kartta. Donner 2007, 24.
- 96 Suomen kenttärkeologian uudet laatuvaatimukset. Sanasto. Museovirasto 2012.
- 97 Korkealla rakentamisella tarkoitetaan lainsäädännössä yli 8,5 m korkuisia rakennuksia tai rakennelmia.
- 98 Naturbeskyttelsesloven §19; Kirkebyggelinjen. </naturstyrelsen.dk/planlaegning/planlaegning-i-det-aabneland/bygge-og-beskyttelseslinjer/kirkebyggelinjen/> (16.5.2014).
- 99 Helsingin kaupunginmuseon lausunto Viikki–Latokartanon osayleiskaavaluonnoksesta 29.4.1991.
- 100 Kartanoympäristöjen käyttötapojen vaihteita käsitellään tarkemmin kappaleessa 2.5.
- 101 Rantala & Islander 1991. Helsingin kartanoympäristöt. Katsaus kartanoympäristöjen nykytilaan, käyttöön ja ympäristöjen kunnostustarpeisiin.
- 102 Rantala & Islander 1991, 3.
- 103 Helsingin Sanomat, Kuuden kartanon kierros pyörän satulassa, 29.5.2007; Helsingipuisto, yleissuunnitelma 2012, 17.
- 104 Erityispuisto-käsitteellä viitataan tässä yhteydessä käytöltään erityisiin kartanoympäristöihin, esimerkiksi golkkentän, leirintäalueena tai kasvitieteellisenä puutarhana toimiviin kohteisiin.
- 105 Heinätalkoot Tuomarinkylän pelloilla jälleen 5.7.07. </helka.net/tiedotteita> (6.3.2012).
- 106 Vuokrattavia juhlatiloja on Tuomarinkylän, Herttoniemen, Kulosaaren, Stansvikin, Pukinmäen, Puotilan, Viikin, Jollaksen, Rastilan, Yliskylän, Villingin, Talin ja aiemmin myös Tullisaaren kartanoissa. Vuokrattavat juhlatilat. <www.visithelsinki.fi/fi/ammattilainen/suunnittele/juhlatilat> (9.3.2012); <www.visithelsinki.fi/ammattilainen/convention-bureau/kokous-ja-juhlatilahaku/huvilat-ja-villat-helsingissa> (21.3.2015).
- 107 Malminkartanon omenatarhan eli fruticetumin yleissuunnitelma 18.12.2013, 7.
- 108 Ruoff 2008, 3.
- 109 Firenzen julistuksen periaatteita käsitellään tarkemmin kappaleessa 1.5.3.
- 110 Kaavan laatijana oli Maria Karisto.
- 111 Tullisaaren asemakaavasta ja asemakaavan muutosehdotuksesta annetut lausunnot ja vastineet 8.3.1999, 2.
- 112 Maria Kariston haastattelu 10.6.2014.
- 113 Maria Kariston haastattelu 10.6.2014; Matti Liskin ja Tiina Perälän haastattelu 1.7.2014.

- 114 Tullisaari. Asemakaavan ja asemakaavan muutoksen selostus 1998, 10.
- 115 Matti Liskin ja Tiina Perälän haastattelu 1.7.2014.
- 116 Kivi, Donner & Prittinen 1995, kuva 17.
- 117 Matti Liskin ja Tiina Perälän haastattelu 1.7.2014.
- 118 Tullisaari. Asemakaavan ja asemakaavan muutoksen selostus 1998, 10–11.
- 119 Kaavan laatijana oli Mervi Nicklén.
- 120 Stansvikin alueen asemakaavan hyväksyminen. Kaupunginvaltuuston pöytäkirja 14.9.2011, 2.
- 121 Stansvikin alueen asemakaavaehdotus. Vuorovaikutusraportti 28.1.2010, täydennetty 30.9.2010, 32.
- 122 Stansvikin alueen asemakaavaehdotus. Vuorovaikutusraportti 28.1.2010, täydennetty 30.9.2010, 6, 10, 20.
- 123 Tullisaari. Asemakaavan ja asemakaavan muutoksen selostus 1998, 8, 10.
- 124 Tullisaaren puiston kunnostus- ja hoitosuunnitelma 2001, 2003, 2005, 30.
- 125 Stansvikin alueen asemakaavan hyväksyminen. Kaupunginvaltuuston pöytäkirja 14.9.2011, 13.
- 126 Stansvikin kartanoalue. Hoito- ja kehittämisperiaatteita sekä suosituksia jatkosuunnittelulle 2003, 15.
- 127 Stansvikin alueen asemakaavan hyväksyminen. Kaupunginvaltuuston pöytäkirja 14.9.2011, 13.
- 128 Helsingin Sanomat, Virkamiehet haluavat säilyttää kesämajansa Stansvikissa, 15.2.2008.
- 129 Helsingin Sanomat, Stansvikin rannat Laajasalossa ovat kaikkien käytettävissä, 22.2.2008.
- 130 Mervi Nicklénin haastattelu, 8.8.2014.
- 131 Kaavan laatijoina olivat Eeva-Liisa Hamari ja Leena Lukkarinen-Annala.
- 132 Talin kartanon alueen asemakaava- ja asemakaavan muutosehdotuksesta tehdyt muistutukset ja annetut lausunnot. Kaupunkisuunnittelulautakunnan esityslista 27.3.2003, 3–4.
- 133 Talin kartanon alueen asemakaava- ja asemakaavan muutosehdotuksesta tehdyt muistutukset ja annetut lausunnot. Kaupunkisuunnittelulautakunnan pöytäkirja 27.3.2003.
- 134 Tiina Pulkkiselta Helsingin Golfklubin toimistolta saatu sähköposti 10.4.2015.
- 135 Talin kartanon alueen asemakaava- ja asemakaavan muutosehdotuksesta tehdyt muistutukset ja annetut lausunnot. Kaupunkisuunnittelulautakunnan esityslista 27.3.2003, 6.
- 136 Helsingin Sanomat, Golf vastaan yleinen virkistyskäyttö, 29.1.2005.
- 137 Helsingin Sanomat, Vain harvat ja valitut pääsevät Talin nurmelle, 13.8.1996.
- 138 Helsingin Sanomat, Liikuntavirasto tyrmää pelaajien lisäämisen Talin golfkentälle, 20.4.2008.
- 139 Valtuutettu Arto Bryggaren toivomusponsi: Talin golfkentän käyttöoikeuden laajentaminen helsinkiläisille pelaajille. Helsingin kaupunginhallituksen esityslista 8.9.2008.
- 140 Helsingin Sanomat, Talin golfkentän pelioikeuksia laajennetaan, 12.6.2008; Talin golfkentän maa-alueita koskeva vuokrasopimus Helsingin Golfklubi ry:n kanssa. Helsingin kaupungin liikuntalautakunnan esityslista 21.4.2009, liite 2.
- 141 Tuomarinkylän kartanon alueen asemakaava- ja asemakaavan muutosehdotus. Kaupunkisuunnittelulautakunnan esityslista 30.11.1995, 26.
- 142 Helsingin kaupunginmuseon lausunto koskien Tullisaaren kaavarunkoa 2.6.1983.
- 143 Talin kartano. Hoito- ja kehittämissuunnitelma 2007, 8–10, 16.
- 144 Talin kartanon aluetta koskeva asemakaava- ja asemakaavan muutosehdotus. Kaupunkisuunnittelulautakunnan esityslista 5.9.2002, 7, 14.
- 145 Talin kartano. Hoito- ja kehittämissuunnitelma 2007, 12, 16, 18.
- 146 Perälä, Alapeteri & Ruoff 2011, 46, 69.
- 147 Kaavan laatijana oli Raisa Kiljunen-Siirola.
- 148 Helsingin Sanomat, Hevosinto kasvattaa Tuomarinkylän keskusta, 3.6.2011; Tuomarinkylän kartano. Asemakaavan muutoksen selostus 2011, 1.
- 149 Tuomarinkylän kartano. Asemakaavan muutoksen selostus 2011, 15, 24.
- 150 Raisa Kiljunen-Siirolan haastattelu 1.7.2014; Tuomarinkylän kartano. Asemakaavan muutoksen selostus 2011, 13–15, 17.
- 151 Raisa Kiljunen-Siirolan haastattelu 1.7.2014.
- 152 Raija Holopaisen haastattelu 30.1.2015; Tuomarinkylän kartano. Asemakaavan muutoksen selostus 2011, 17, 19.
- 153 Helsingin kestävä viherrakenne 2014, 49, 64, 66.
- 154 Tuuli Ylikotilan haastattelu 10.6.2014.
- 155 Esim. Ward Thompson 1998, 21.
- 156 Conway & Lambert 1993, 20.
- 157 Tullisaari. Asemakaavan ja asemakaavan muutoksen selostus 1998, 4–5.
- 158 Helsingin yleiskaava 1992. Yleiskaavaehdotuksen selostus, liitekartta 9.
- 159 Maria Kariston haastattelu 10.6.2014.
- 160 Tullisaari. Asemakaavan ja asemakaavan muutoksen selostus 1998, 6.
- 161 Maria Kariston haastattelu 10.6.2014; Tuuli Ylikotilan haastattelu 10.6.2014.
- 162 Tullisaaren puiston kunnostus- ja hoitosuunnitelma 2001, 2003, 2005, 54, 56.
- 163 Tuuli Ylikotilan haastattelu 10.6.2014.
- 164 Helsingin Sanomat, Kannattaako Tullisaaren puisto kunnostaa, 9.10.2001.
- 165 Helsingin Sanomat, Tullisaari alkuperäiseen asuunsa, 14.10.2001.
- 166 Helsingin Sanomat, Tullisaaren puisto on taas kartano-puisto, 11.8.2004.
- 167 Helsingin Sanomat, Ruisrääkkä hankaloittaa Tullisaaren niittämistä, 22.6.2007; Tuuli Ylikotilan haastattelu 10.6.2014.
- 168 Helsingin luonnonsuojeluohjelma 2008–2017, 28.

- 169 Lausunto Helsingin luonnonsuojeluohjelman 2007–2016 luonnoksesta. Kaupunkisuunnittelulautakunnan esityslista 10.1.2008, 8–9; Mervi Nicklénin haastattelu 8.8.2014.
- 170 Stansvikin alueen asemakaavaehdotus. Vuorovaikutusraportti 28.1.2010, täydennetty 30.9.2010, 10.
- 171 Mervi Nicklénin haastattelu 8.8.2014; Mervi Nicklénin puhelinhaastattelu 23.10.2015.
- 172 Helsingin luonnonsuojeluohjelma 2015–2024 ja metsäverkkostselvitys, korjattu ehdotus 29.9.2015, 85.
- 173 Stansvikin alueen asemakaavaehdotus. Vuorovaikutusraportti 28.1.2010, täydennetty 30.9.2010, 2.
- 174 Stansvikin alueen asemakaavan hyväksyminen. Kaupunginvaltuuston pöytäkirja 14.9.2011, 11–12, 18.
- 175 Tuomarinkylän kartano. Asemakaavan muutoksen selostus 2011, 20.
- 176 Pimenoff & Tuomisaari 2011, 108–109.
- 177 Tuuli Ylikotilan haastattelu 10.6.2014.
- 178 Pimenoff & Tuomisaari 2011, 110.
- 179 Helsingin Sanomat, Talovanhuksilla pitäisi takoa miljoonia, 14.10.2013; Erik Niemisen haastattelu 1.7.2014.
- 180 Helsingin kartanoympäristöt kuntoon ja käyttöön 1995, 24.
- 181 Helsingin kartanoympäristöjen perusparannuksen ja hoidon seurantarayhmä 1997, 11, 32.
- 182 Helsingin Sanomat, Kohta on arvotaloja kaupan, 15.2.2011; Helsingin Sanomat, Helsinki myy Puotilan kartanon, 21.9.2011; Helsingin Sanomat, Helsinki on saanut huonosti kaupaksi kiinteistöjään, 24.9.2011.
- 183 Kaupungin omistamien kiinteistöjen, rakennusten ja osaketilojen myynnin yleisperiaatteet. Kaupunginhallituksen iltakouluasia 1.10.2012.
- 184 Hannu Penttilän kommentti. Helsingin Sanomat, Kohta on arvotaloja kaupan, 15.2.2011.
- 185 Kaupungin omistamien kiinteistöjen, rakennusten ja osaketilojen myynnin yleisperiaatteet. Kaupunginhallituksen iltakouluasia 1.10.2012.
- 186 Erik Niemisen haastattelu 1.7.2014.
- 187 Lauttasaaren kartano kaupan. <www.hel.fi/www/uutiset/fi/kiinteistovirasto/lauttasaaren-kartano-kaupan> (3.5.2015); <www.koneensaatio.fi/uutinen/lauttasaaren-kartano-saation-toimitiloiksi/> (18.7.2015).
- 188 Erik Niemisen sähköposti 1.10.2015.
- 189 Helsingissä mietitään kartanoiden kohtaloa. </yle.fi/uutiset/helsingissa_mietitaan_kartanoiden_kohtaloa/7095192> (10.3.2014).
- 190 Helsingin Sanomat, Pellervo-Seura myy Villingin kartanon, 29.4.2003.
- 191 Samuli Ronkaisen sähköposti 24.3.2015; Suullinen tieto maanmittauslaitoksen kiinteistörekisteristä 27.3.2015.
- 192 Helsingin Sanomat, Helsinki kauppaa Talin kartanoa golfklubille, 18.11.2010; Erik Niemisen haastattelu 1.7.2014.
- 193 Helsingin Sanomat, Helsinki myy Talin kartanon rakennukset golfareille, 7.10.2011; Helsingin Sanomat, Osakemiljonääri kunnostaa asuntoja Pehtoorin taloon, 12.12.2013; Erik Niemisen haastattelu 1.7.2014.
- 194 Risto Rautavan kommentti. Helsinki tutkii Puotilan kartanon myyntiä 30.8.2010. </omakaupunki.hs.fi/paakaupunkiseutu/uutiset/> (26.5.2011).
- 195 Helsingin Sanomat, Helsinki myy Puotilan kartanon, 21.9.2011.
- 196 Helsingin Sanomat, Helsinki hakee yhä uutta omistajaa Puotilan kartanolle, 12.3.2012.
- 197 Helsingin Sanomat, Kaupunki huolehtikoon Puotilan kartanosta, 20.3.2012.
- 198 Helsingin Sanomat, Diskovanhus muuttui kahvilaksi, 4.7.2013; Helsingin Sanomat, Itä-Helsingin vetonaula valmistuu vihdoin, 21.8.2014.
- 199 Helsingin Sanomat, Aino Acktén huvila rapistuu silmissä, 5.7.2012; Helsingin Sanomat, Helsinki myy rahasyöpöt talot, 6.9.2012.
- 200 Helsingin Sanomat, Vuokralle tarjotaan komea kartano, 16.11.2013.
- 201 Helsingin Sanomat, Lakkautus uhkaa museoita Tuomarinkylässä, 6.4.2010; Helsingin Sanomat, Tuomarinkylän kartanomuseo ja Lastenmuseo on säilytettävä, 11.4.2010.
- 202 Helsingin Sanomat, Tuomarinkylän kartanomuseo ja Lastenmuseo on säilytettävä, 11.4.2010.
- 203 Helsingin Sanomat, Museo lähtee Tuomarinkylästä, 22.5.2013.
- 204 Helsingin Sanomat, Vuokralle tarjotaan komea kartano, 16.11.2013.
- 205 Erik Niemisen sähköposti 1.10.2015.
- 206 Perälä, Liski & Ruoff 2012, 30–33, 35, 37.
- 207 Herttoniemen kartanopuisto. Hoitosuunnitelma 1999, 8.
- 208 Tuuli Ylikotilan haastattelu 10.6.2014.
- 209 Birgitta Rossingin haastattelu 14.11.2014.
- 210 Matti Liskin & Tiina Perälän haastattelu 1.7.2014.
- 211 Herttoniemen kartanopuiston ja rantapuiston hoito- ja kehittämissuunnitelma 2009, 28.
- 212 Heritage Counts 2009, 2–4; Sense of Place and Social Capital and the Historic Built Environment 2009, 50.

6 KARTANOT KAUPUNGISTUMISEN TIELLÄ

- 1 Stansvikin kaavoitus on hyväksymisvaiheessa ja Villingin kaavoitus ehdotusvaiheessa. Lisäksi kaikki kaavat eivät ole kartanoympäristöjen suojelun näkökulmasta riittäviä.
- 2 Hough 1990, 210. *The protection of natural and cultural history – the reuse and integration of the old into the new without fanfare while avoiding the temptation to turn everything into a museum because it's old – lies in the heart of maintaining a continuing link with the past and with a place's identity.*

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

ARKISTOT

Brages Pressarkiv: kartanoihin liittyvät sanomalehtiartikkelit.
Helsingin kaupunginarkisto: suunnitelmat, kiinteistökartat.
Helsingin kaupunginmuseo: valokuvat, lausunnot.
Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston kaava-arkisto, kirjaamo ja kirjasto: kaavat, kaava-asiakirjat, päätökset.
Helsingin kiinteistöviraston kaupunkimittausosasto: kantakartta-aineisto, ilmakuvat 2011
(Helsinki 2015–6010).
Helsingin rakennusviraston piirustusarkisto: puistosuunnitelmat.
Kansallisarkisto: maanmittauslaitoksen karttakokoelma.
Kansalliskirjasto: peruskartat, topografiset kartat (julkaisulupanumero: 051/MML/2014, Copyright Puolustusvoimat), Helsingin alueen kartta 1946.
Museoviraston kuva-arkisto: historialliset valokuvat.
Uudenmaan läänin maanmittauslaitoksen arkisto: kylä- ja tiluskartat.
Vantaan kaupungin kaavoitusarkisto: kaavat, kaava-asiakirjat.
Ympäristöministeriön kirjaamo: päätösasiakirjat.

SÄHKÖISET ARKISTOT

Helsinki ilmakuvina 1943–2012. Helsingin ortokuvat. Aineiston ylläpitäjä Helsingin kaupungin kiinteistövirasto, alkuperäinen tekijä Blom Kartta Oy. Aineisto ladattu Helsinki Region Infoshare-palvelusta 28.5.2015 lisenssillä CC BY 4.0.
Helsingin kaupunginarkiston Sinetti-palvelu: kartat, suunnitelmat. </yksa3.darchive.fi/YKSA3/public/archive/HELKA/>.
Helsingin kaupungin paikkatietopalvelu: ilmakuvat, kaavat, kiinteistökartat. </kartta.hel.fi/#>.
Kansallisarkiston ja maakunta-arkistojen Vakka-palvelu: kartat. </extranet.narc.fi/heraldica/vakka.html>.
Kansalliskirjaston Doria-palvelu: kartat. </www.doria.fi>.

SUULLISIA JA KIRJALLISIA TIETOJA ANTANEET

HAASTATTELUT

Björkman, Johanna, tutkija, Helsingin kaupunginmuseo. Helsinki 29.8.2014.
Hemgård, Gretel, maisema-arkkitehti, Maisemasuunnittelu Hemgård. Helsinki 5.2.2014.
Holopainen, Raija, projektipäällikkö, Helsingin kaupungin rakennusvirasto. Helsinki 30.1.2015.
Högström, Hillka, erikoistutkija, Museovirasto. Puhelinhaastattelu 31.3.2015.
Islander, Päivi, projektipäällikkö, Helsingin kaupungin rakennusvirasto. Helsinki 30.1.2015
Karisto, Maria, maisema-arkkitehti, Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto. Helsinki 10.6.2014.
Kiljunen-Siirola, Raisa, maisema-arkkitehti, Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto. Helsinki 1.7.2014.
Kuuluvainen, Eeva. Puhelinhaastattelu 11.9.2015.
Liski, Matti, maisema-arkkitehti, Maisema-arkkitehtitoimisto Näkymä Oy. Helsinki 1.7.2014.
Lounatvuori, Irma, erikoistutkija. Helsinki 30.1.2015.
Mikkola, Marja, maisema-arkkitehti, MA-arkkitehdit. Helsinki 3.3.2014.

Nicklén, Mervi, maisema-arkkitehti, Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto. Helsinki 8.8.2014, 23.10.2015.
Nieminen, Erik, kehittämisinsinööri, Helsingin kaupungin tilakeskus. Helsinki 1.7.2014.
Palonen, Pepita, kartanovastaava, Stara, Helsingin kaupunki. Puhelinhaastattelu 29.9.2015.
Partanen, Hannele, kehityspäällikkö, Maa- ja kotitalousnaisten Keskus ry. Puhelinhaastattelu 3.3.2015.
Perttula, Jaana, konservaattori, Helsingin kaupungin museo. Helsinki 29.8.2014.
Perälä, Tiina, maisema-arkkitehti, Maisema-arkkitehtitoimisto Näkymä Oy. Helsinki 1.7.2014.
Rinkinen, Kristiina, maakunta-arkkitehti, Uudenmaan liitto. Puhelinhaastattelu 2.4.2015.
Rosengren, Camilla, maisema-arkkitehti. Helsinki 30.1.2014.
Rossing, Birgitta, aluesuunnittelija, Helsingin kaupungin rakennusvirasto. Helsinki 8.10.2014, 14.11.2014.
Saarikko, Jere, aluesuunnittelija, Helsingin kaupungin rakennusvirasto. Helsinki 14.11.2014.
Santaoja, Tero, projektipäällikkö, Lähiö-projekti, Helsingin kaupunki. Helsinki 8.8.2014.
Sundström, Airi-Maria, arkkitehti. Helsinki 30.1.2014.
Ylikotila, Tuuli, luontoasiantuntija, Helsingin kaupungin rakennusvirasto. Helsinki 10.6.2014.

SÄHKÖPOSTIVIESTIT TEKIJÄLLE

Björkman, Johanna, tutkija, Helsingin kaupungin museo. Sähköposti 4.2.2015.
Hemgård, Gretel, maisema-arkkitehti, Maisemasuunnittelu Hemgård. Sähköposti 8.4.2015.
Johansson, Anja, Helsingin kuvataidekoulu. Sähköposti 26.2.2015.
Karonsuo-Laine, Merja, Itä-Helsingin musiikkiopisto. Sähköposti 27.2.2015.
Kupila, Sanna, tutkija, Varsinais-Suomen maakuntamuseo. Sähköpostit 7.1.2015, 9.1.2015.
Launis, Tapani, arkkitehti, tekniikan tohtori. Sähköposti 13.2.2015.
Leino, Tuija, Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston kaavaesittely. Sähköposti 14.9.2015.
Nieminen, Erik, kehittämisinsinööri, Helsingin kaupungin tilakeskus. Sähköposti 1.10.2015.
Paavola, Susanna, tutkija, Vantaan kaupungin museo. Sähköposti 15.1.2015.
Piilonen, Juhani, filosofian tohtori, professori. Sähköposti 9.10.2015.
Pulkkinen, Tiina, palvelupäällikkö, Helsingin Golfklubin toimisto. Sähköposti 10.4.2015.
Ronkainen, Samuli, kiinteistöanalytiikko, Senaatti. Sähköposti 24.3.2015.
Salastie, Riitta, arkkitehti, tekniikan tohtori, Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto. Sähköposti 17.5.2013.
Smeds, Nils, myyntineuvottelija, Helsingin kaupungin tilakeskus. Sähköposti 30.3.2015.
Taivassalo, Eeva-Liisa, Suomen museoliitto. Sähköposti 10.3.2015.
Vainikka, Ulla-Maija, Helsingin kiinteistövirasto. Sähköposti 16.3.2015.
Ware, Ritva, filosofian tohtori. Sähköposti 4.2.2015.

SUULLISET TIEDOT

Dushkina, Natalia 2013. Architecture and Conservation in urban Context: Confrontation or Collaboration?
Luento seminaarissa Planning for Preservation. Espoo 12.12.2013.
Koponen, Olli-Paavo 2013. Towards transformation. Luento seminaarissa Planning for preservation.
Espoo 12.12.2013.
Luomanen, Jussi. Helsingin historiallisten puistojen hoito- ja kehittämissuunnitelmat. Esitys Historiallisten
puutarhojen RT-kortti -seminaarissa. Helsinki 5.10.2012.
Maanmittauslaitoksen kiinteistörekisteri, asiakaspalvelu. Helsinki 27.3.2015.
Mattinen, Maire 2009. Uudistettu Rakennettu Kulttuuriympäristö RKY sekä Valtakunnalliset Alueidenkäyttö-
tavoitteet. Esitys Kulttuuriympäristö kaavoituksessa -seminaarissa. Helsinki 11.11.2009.

SÄHKÖISET LÄHTEET

- Asetus Viikin opetus- ja koetilan ranta- ja vesialueiden muodostamisesta erityisesti luonnonsuojelualueeksi 3.11.1959/408. <www.edilex.fi/saadokset/lainsaadanto/19590408> (14.11.2011).
- Bertel Jung, arkkitehtiesittely. <www.mfa.fi/arkkitehtiesittely?apid=3144> (12.9.2015).
- Birger Brunila, arkkitehtiesittely. <www.mfa.fi/arkkitehtiesittely?apid=3122> (12.9.2015).
- Conservation principles. Policies and guidance for the sustainable management of the historic environment. English Heritage 2008. <www.english-heritage.org.uk/publications/conservation-principles-sustainable-management-historic-environment/conservationprinciplespoliciesguidanceapr08web.pdf> (9.7.2009).
- Ekosysteemi palvelut ja luonnon monimuotoisuus. <www.syke.fi/FI/Tutkimus__kehittaminen/Ekosysteemi-palvelut_ja_luonnon_monimuotoisuus/Hankkeet> (12.5.2014).
- Eurooppalainen maisemayleissopimus (European Landscape Convention) 2000 (Suomessa tullut voimaan 2006). <www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=94604&lan=fi> (7.2.2007).
- Fallkullassa juhliittiin komeasti 20 v. synttäreitä. <www.hel.fi/wps/portal/Nuorisoasiainkeskus/Artikkeli?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/Nk/fi/uutiset/fallkullassa+juhlittiin+komeasti+20+v.+synttareita> (29.2.2012).
- Firenzen julistus 1982. Historiallisten puistojen ja puutarhojen suojeleminen. <www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=9392&lan=fi> (7.2.2007).
- Fremtidens herregaard. <www.fremtidensherregaard.dk/Menu/Fremtidens+Herreg%c3%a5rd/Projekter> (26.6.2013).
- Frugårdin kartano ja viljelymaisema. <www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=100> (3.10.2015).
- Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi eräiden kiinteistöjen luovuttamisesta Helsingin kaupungille 11.12.1997. <www.finlex.fi/fi/esitykset/he/1997/19970235> (17.4.2013).
- Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi rakennusperinnön suojelemisesta sekä laeiksi maankäyttö- ja rakennuslain 57 ja 166 §:n ja rikoslain 48 luvun 6 §:n muuttamisesta. HE 101/2009 vp. 2009. <www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2009/20090101.pdf> (27.4.2013).
- Hautajärvi, Harri 2005. Vapaa-ajanviettoa Helsingin Vanhankaupunginlahdella. <www.kivinokka.fi/teksteja.html> (3.12.2012).
- Heinätalkoot Tuomarinkylän pelloilla jälleen 5.7.07. <helka.net/tiedotteita> (6.3.2012).
- Helsingin luonnonsuojelualueet ja luonnonmuistomerkit. <www.hel.fi/hki/ymk/fi/Ymp_rist_n+tila/Luonto/Luonnonsuojelu/Luonnonsuojelualueet> <www.hel.fi/hki/ymk/fi/ymp_rist_n+tila/luonto/luonnonsuojelu/luonnonmuistomerkit> (30.4.2013).
- Helsingin yleiskaava. <www.yleiskaava.fi/yleiskaava/aineistot/> (7.5.2015).
- Helsingissä mietitään kartanoiden kohtaloa. Jukka Sinervä, Kulttuuri, 10.3.2014. <yle.fi/uutiset/helsingissa_mietitaan_kartanoiden_kohtaloa/7095192> (10.3.2014).
- Heritage Counts 2009. Sense of place, social capital and the historic environment. English Heritage 2009. <hc.english-heritage.org.uk/content/pub/HC09_England_Acc.pdf> (16.4.2013).
- Herregaardsforskning. <herregaardsforskning.dk/forskning.aspx> (26.6.2013).
- Häyrynen, Maunu 2013. Puistot kulttuuriympäristöinä, esitys viherpäivillä 31.10.2013. <www2.jkl.fi/kaavakartat/viherpolitiikka/5_puistot_kulttuuriymparistoina_hayrynen.pdf> (28.3.2015).
- Jollaksen kartanolle haetaan uutta pyörittäjää – miten käy jo sovitujen häiden? <www.helsinginuutiset.fi/artikkeli/269842-jollaksen-kartanolle-haetaan-uutta-pyor> (21.3.2015).
- Kaupungin omistamien kiinteistöjen, rakennusten ja osaketilojen myynnin yleisperiaatteet. Helsingin kaupunginhallituksen iltakouluasia 1.10.2012. <dev.hel.fi/paatokset/asia/hel-2012-011194/> (23.6.2014).
- Keskinen, Jouni 2004. Valokuvan käyttö historiantutkimuksessa. <www.uta.fi/ky/oppiaineet/historia/kaytannot/index/kuva-essee.pdf> (5.7.2012).

- Kirkebyggelinjen. </naturstyrelsen.dk/planlaegning/planlaegning-i-det-aabne-land/bygge-og-beskyttelseslinjer/kirkebyggelinjen/> (16.5.2014).
- Kolbe, Laura 1986. Helsingin pitäjät uudisrakentajat. Maayhtiöt aloittavat toimintansa vuonna 1906. *Helsingin pitäjä, Helsinge*. Vuosikirja 1987. Vantaa: Helsingin pitäjän kotiseutuyhdistys. <www.helsinki.fi/kansalaismuisti/vantaa/helipit/maayhti%C3%B6t87.htm> (23.9.2011).
- Koneen Säätö kunnostaa Lauttasaaren kartanon toimiloihkeeseen. <www.koneensaatio.fi/uutinen/lauttasaaren-kartano-saation-toimiloihkeeksi/> (18.7.2015).
- Kulttuuriympäristön ja korjausrakentamisen käsitteitä 27.1.2006. <www.rakennusperinto.fi/muuta_sisaltoa/kasitteisto/> (26.3.2006).
- Laki rakennusperinnön suojelemisesta 4.6.2010/498. <www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20100498> (30.4.2013).
- Lapintie, Kimmo, Olli Majjala & Taina Rajanti 2002. Work Package 6. Case Studies Finland. Helsinki: Helsinki University of Technology, 2002. <www.greenscom.com> (17.8.2009).
- Lausunto Laura Kolben ym. valtuustoaloitteesta, joka koskee Helsingin kaupungin omistamien kartanoiden tilaa 7.11.2007. HKR 2007–1505, Halke 2007–2397/637 7.11.2007. <www.hel.fi/static/public/hela/Kaupunkisuunnittelulautakunta/Suomi/Esitys/2008/Ksv_2008-03-27_Kslk_10_El/816D16D2-93F4-41F1-BAA2-553839F1A277/Lausunto_valtuustoaloitteesta,_joka_koskee_kaupung.html> (15.2.2010).
- Lauttasaaren kartano kaupan. <www.hel.fi/www/uutiset/fi/kiinteistovirasto/lauttasaaren-kartano-kaupan> (3.5.2015).
- Lisitzin, Katri. 2005. Building shared perspectives in heritage management. *City & Time* 1 (3): 3, 29–36. <www.ceci-br.org/novo/revista/docs2005/CT-2005-21.pdf> (18.2.2010).
- Maankäyttö- ja rakennusasetus 10.9.1999/895. <www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990895> (30.4.2013).
- Maankäyttö- ja rakennuslaki 5.2.1999/132. <www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990132#L2P18> (30.4.2013).
- Muinaisjäänösrekisteri. </kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteriportaali/portti/default.aspx> (1.3.2015).
- Naturbeskyttelsesloven. <www.retsinformation.dk/Forms/r0710.aspx?id=155609#Kap3> (16.5.2014).
- Pukkilan kartanomuseo. <www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=126> (3.10.2015).
- Puotilan kartanon ystävät ry. </kaupunginosat.net/vartiokyla/index.php/puotilan-kartanon-ystavaet-ry> (16.5.2014).
- Rasila, Viljo 2007. Suomen kartanolaitoksen viimeinen vaihe. Esitelmä akateemikko Eino Jutikkalan 100-vuotisjuhlassa 24.10.2007. <www.acadsci.fi/100v/.../1194336477_Rasila_Jutikkala.doc> (4.10.2009).
- Recommendation CM/Rec(2008)3 of the Committee of Ministers to member states on the guidelines for the implementation of the European Landscape Convention, 2008. <www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/landscape/versionsorientation/anglais.pdf> (20.9.2013).
- Routio, Pentti 2007. Ammattien tiede. Tuotteiden ja palvelujen tutkimus ja kehittäminen. </www2.uiah.fi/projects/metodi/kirja.doc> (1.8.2007).
- Ruoff, Eeva 2008. Threats to the Genius Loci of the Public Parks. Saving the Historic Urban Parks of the 19th Century. ICOMOS Open Archive: EPrints on Cultural Heritage. </openarchive.icomos.org/91/1/77-N4bR-142.pdf> (23.4.2011).
- Sense of Place and Social Capital and the Historic Built Environment. Report of Research for English Heritage. Newcastle University's Centre for Urban & Regional Development Studies (CURDS), Newcastle University's International Centre for Cultural & Heritage Studies (ICCHS), Bradley Research & Consulting (BR&C), 2009. </hc.english-heritage.org.uk/content/pub/sense_of_place_web.pdf> (16.4.2013).
- Suomen kentaarkeologian uudet laatuvaatimukset. Sanasto. Museovirasto 2012. <www.nba.fi/File/1363/salava-sanasto.pdf> (16.5.2014).

- The Burra Charter 1999. The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance. </australia.icomos.org/wp-content/uploads/BURRA-CHARTER-1999_charter-only.pdf> (16.4.2013).
- Tisma, Alexandra, Rene van der Velde, Steffen Nijhuis & Michiel Pouderoijen 2012. Metropolitan landscape characterization. A typo-morphological approach. *The Production of Place 2012*. Conference Proceedings. University of East London, Docklands Campus Conference Proceedings, 1–16. <www.academia.edu> (8.1.2015).
- Tjallingii, Sybrand 2005. Green Structure and Urban Planning, general outcomes of Cost C11. *Report of COST Action C11 – Greenstructure and Urban Planning*. Ed. Ann Caroll Werquin et al. European Commission, 15– 38. <www.greenstructureplanning.eu/COSTC11-book/pdfs/a-Intro.pdf> (30.12.2013).
- Tutkimusstrategiat. </koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/tutkimusstrategiat/pitkittaistutkimus>; </koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/tutkimusstrategiat/poikittaistutkimus> (16.1.2015).
- Urajärven kartano, Asikkala. <www.nba.fi/fi/museot/urajarven_kartanomuseo> (1.2.2015).
- Valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen huomioon ottamisesta kaavoituksessa ja lupamenettelyssä 23.12.2009. Ympäristöministeriö, Museovirasto, Suomen Kuntaliitto. <www.rky.fi/read/asp/r_RKY_kaavoituksessa_ja_lupamenettelyssa.pdf> (18.1.2010).
- Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt (RKY). Museovirasto. <www.rky.fi/read/asp/r_default.aspx> (11.8.2011).
- Vantaanjokilaakson valtakunnallisesti arvokas maisema-alue. <www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=177564&lan=fi> (19.1.2012).
- Venetsian julistus 1964. Kansainvälinen julistus monumenttien suojelusta. <www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=120899&lan=fi> (7.2.2007).
- Via Tiburtina. </gup.ub.gu.se/publication/110634-via-tiburtina-space-movement-artefacts-in-the-urban-landscape> (26.6.2013).
- Viikin koetila. </www.helsinki.fi/viikki/koetila.html> (5.2.2014).
- Vuokrattava juhlatilat. <www.visithelsinki.fi/fi/ammattilainen/suunnitte/juhlatilat> (9.3.2012); <www.visithelsinki.fi/ammattilainen/convention-bureau/kokous-ja-juhlatilahaku/huvilat-ja-villat-helsingissa> (21.3.2015).
- Yleissopimus maailman kulttuuri- ja luonnonperinnön suojelemisesta. Unesco, Pariisi 1972. <www.minedu.fi/OPM/Kansainvaliset_asiat/kansainvaliset_jaerjetoet/unesco/sopimukset/mperintosopimus> (8.9.2014).

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

- Haimola, Maura 2004. Viikin vankisiirtola. Tutkielma maataloustyön merkityksestä suomalaisessa vankeinhoidossa 1930- ja 40-luvuilla. Pro gradu. Helsinki: Helsingin yliopiston poliittisen historian laitos.
- Hautamäki, Ranja 1996. Historiallisten puutarhojen ja puistojen inventointi – esimerkkeinä yhdeksän kartanopuistoa. Helsinki: Museovirasto, rakennushistorian osasto.
- Hautamäki, Ranja 1999. Helsingin kartanoympäristöt – yhteenveto syksyn 1998 inventoinnista. Helsinki: Rakennusvirasto, viherosasto.
- Helsingin kestävä viherrakenne. Miten turvata kestävä viherrakenne ja kaupunkiluonnon monimuotoisuus tiivistävässä kaupunkirakenteessa. Luonnos 10.6.2014. Helsingin yliopiston ympäristötieteiden laitos ja Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto. <www.yleiskaava.fi/wp-content/uploads/2014/06/helsingin_kestava_viherrakenne_taittoversio_100614.pdf> (14.7.2014).

- Herttoniemen kartanopuisto. Hoitosuunnitelma 19.11.1999. Ympäristötoimisto Oy. Helsinki: Rakennusvirasto.
- Häyrynen, Maunu 2008. Puistojen ja puutarhojen suojeleu verrattuna rakennusten ja kulttuuriympäristöjen suojeleuun. Pohjana Torbjörn Sunesonin seminaarialustus 9.6.2003. *Puistot ja puutarhat – suojeleu, hoito ja restaurointi*. Puutarhataiteen seura. Luonnos 7.11.2008, 22–24.
- Kivi, Tuuli 1991. Fallkullan tila – maisemallinen selvitys, hoito- ja käyttösuunnitelma ja toimenpideohjelma. Helsinki: Kiinteistövirasto.
- Koivula, Iiris 2007. Kumpulan kartanon puisto. Maisema-arkkitehtuurin diplomityö. Espoo: Teknillinen korkeakoulu.
- Kurki, Pia 1997. Kahdeksan kartanoa ja yksi pappila – historiallisten puutarhojen ja puistojen inventointi. Helsinki: Museovirasto, rakennushistorian osasto.
- Lampinen, Hannele 1981. Stansvikin kartano miljötaiteellisena muistomerkkinä. Pro gradu. Helsinki: Helsingin yliopiston taidehistorian laitos.
- Lautasaaren kartano, rakennushistoriaselvitys 22.12.2011. Arkkitehtitoimisto Freese Oy.
- Lemström, Juha 1981. Kumpulan kartanon historia. Helsingin yliopiston rakentamisen neuvottelukunta. Moniste. 24.11.1981.
- Levanto, Yrjänä 1971a. Helsingin ja sen lähivaikeutusalueen puistojen syntyvaiheita: erityisesimerkinä Tullisaaren puisto Laajasalossa. Pro gradu. Helsinki: Helsingin yliopiston taidehistorian laitos.
- Linnilä, Kai & Erkki Mäkiö 1975. Rakennetun ympäristön kulttuurihistoriallinen tutkimus. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto.
- Liski, Matti 1999. Vuosaaren kartanopuisto, ympäristöhistoriallinen selvitys ja yleissuunnitelma. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto.
- Malminkartanon maiseman kulttuurihistoriallinen selvitys ja kehittämisperiaatteet. Suunnittelukeskus: Matti Liski & Tiina Perälä. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto, rakennusvirasto, 2001.
- Malminkartanon omenatarhan eli fruticetumin yleissuunnitelma 18.12.2013. Näkymä Oy. Helsinki: Rakennusvirasto, 2013.
- Oksanen, Seija 1963. Eräiden Helsingin seudun kartanopuistojen kasvisto. Pro gradu. Helsinki: Helsingin yliopiston kasvitieteen laitos.
- Pukinmäen kartanon ympäristöhistoriallinen selvitys sekä pihapiirin kunnostus- ja hoitosuunnitelma. Studio Terra Oy: Taina Tuominen & Kati Efraimsson. Helsinki: Rakennusvirasto, 1998.
- Puistot ja puutarhat – suojeleu, hoito ja restaurointi. Puutarhataiteen seura. Luonnos. 7.11.2008.
- Saatsi, Helena 1996. Strömsin kartanon ympäristöhistoriallinen selvitys ja kunnostussuunnitelma. Luonnos. Helsinki: Rakennusvirasto.
- TRM Täydennysrakentamismallit. Arkkitehdit MOD ja työryhmä. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto, 2007.
- Tullisaaren puiston kunnostus- ja hoitosuunnitelma 25.6.2001, muutettu 31.1.2003, 28.11.2003, 31.05.2005. Näkymä Oy. Helsinki: Rakennusvirasto.
- Tuomarinkylän kartanopuiston restaurointisuunnitelma. Maisemasuunnittelu Hemgård. Helsinki: Helsingin kaupungin museo, 1986.
- Tuomarinkylän maisemanhoitosuunnitelma. Maisemasuunnittelu Hemgård. Helsinki: Kiinteistövirasto, 1989, 1990.
- Tuomi (myöh. Wäre), Ritva 1969. Helsingin itäisen kaupunkirannikon historialliset suojeleukohteet. Yleiskaava-osasto 1.9.1969. Moniste. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto.
- Törrönen, Sirpa 2010. Maisema-analyysi. Helsinki, maisema-analyysin teoriaa ja Helsingin maisema-analyysi. Maisema-arkkitehtuurin diplomityö. Espoo: Aalto-yliopisto.

PAINETUT LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

- Abelin, Rudof 1915. Herrgårdsträdgården. En principbok om och för de större trädgårdarne på landet. Stockholm: Fritze.
- Ahlbäck, Ragna 1946. Gods och herresäten i Finland. Helsingfors: Söderström.
- Amberg, Anna-Lisa 2003. "Kotini on linnani". Kartano ylemmän porvariston omanakuvana: esimerkkinä Geselliuksen, Lindgrenin ja Saarisen suunnittelema Suur-Merijoki vuodelta 1904. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.
- Arkkitehti 10–11/1960. Säästökartano, Puotila, 162–163.
- Arkkitehti 9–10/1973, kilpailuliite. Malminkartanon aate- ja suunnittelukilpailu, 12–27.
- Arkkitehti 4/1979, kilpailuliite. Kumpulan yliopistoalueen kaupunkirakenteellinen aatekilpailu, 2–29.
- Arkkitehti 1/1991. Viikki–Latokartano, 46–51.
- Arola, Tarja 1999. Talonpoikaistalosta kotiseututaloksi. *Laajasalon Ylistalon historiaa*. Laajasalo–Degerö seura ry:n toimituksia n:o 1. Helsinki: Printconsult Maria, 91–106.
- Arvokkaat maisema-alueet. Maisema-alueityöryhmän mietintö II. Mietintö 66/1992. Ympäristöministeriö. Ympäristönsuojeluosasto. Helsinki: Ympäristöministeriö, 1993.
- Azimzadeh, Mir & Hans Bjur 2009. Discovering Space as Cultural Heritage. Hidden properties of the urban palimpsest. *Via Tiburtina. Space, Movement & Artefacts in the Urban Landscape*. Ed. Hans Bjur & Barbro Santillo Frizell. Skrifter utgivna av Svenska institutet i Rom. Stockholm: Svenska institutet i Rom, 181–191.
- Backman, Sigbritt. Tidsresa med Svenska Odlingens Vänner i Helsinge. Helsingfors: Svenska Odlingens Vänner i Helsinge r.f.
- Bjur, Hans & Barbro Santillo Frizell 2009. Ways to Urban Landscape Archaeology. *Via Tiburtina. Space, Movement & Artefacts in the Urban Landscape*. Ed. Hans Bjur & Barbro Santillo Frizell. Skrifter utgivna av Svenska institutet i Rom. Stockholm: Svenska institutet i Rom, 11–21.
- Bock, Lars Nicolai 2011. Transformation. *Arkitektur* DK 3/2011, 4–7.
- Boeskov, Signe Steen 2010. Herregårdsherskab. Distinktioner og iscenesættelser i danske herregårdsmiljøer 1850–1920. Århus: Institut for Historie og områdestudier, Aarhus Universitet.
- Brunila, Birger 1921. Helsingin yleisasebakaava. *Arkkitehti* 4/1921, 1–4.
- Brunila, Birger 1945. Suur-Helsingin asemakaavakysymyksiä. Helsingin kaupungin kiinteistölautakunnan julkaisuja 2. Helsinki: Helsingin kaupungin kiinteistötoimisto.
- Brunila, Birger & Marius af Schultén 1955. Asemakaava ja rakennustaide. *Helsingin kaupungin historia*, osa IV:1, ajanjakso 1875–1918. Toim. Ragnar Rosén et al. Helsinki: Helsingin kaupunki, 9–104.
- Brunila, Birger 1962. Asemakaavoitus 1918–1945. *Helsingin historia*, osa V:1, ajanjakso 1918–1945. Toim. Ragnar Rosén et al. Helsinki: Helsingin kaupunki, 9–98.
- Conway, Hazel & David Lambert 1993. Public Prospects. Historic Urban Parks under Threat. A short report by The Garden History Society and The Victorian Society. Wickwar, London: The Garden History Society, The Victorian Society.
- Conzen, M. R. G. & Michael P. Conzen (Ed.) 2004. Thinking about urban form. Papers on urban morphology 1932–1998. Oxford: Peter Lang.
- Cserhalmi, Niklas 1998. Fårad mark. Handbok för tolkning av historiska kartor och landskap. Bygd och natur vol. 78 (1997), nr. 6. Stockholm: Sveriges hembygdsförbund.
- de Jong, Taeke & Henk Engel 2002. Typological research. *Ways to study and research. Urban, architectural and technical design*. Ed. T. M. de Jong & D. J. M. van der Voordt. Delft: DUP Science, 103–106.
- http://ocw.tudelft.nl/fileadmin/ocw/opener/Design_Research_and_Typology.pdf (2.4.2014).

- Deming, Elen M. & Simon Swaffield 2011. *Landscape Architecture Research. Inquiry, Strategy, Design*. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Donner, Julia 2007. Historiallinen selvitys. *Puotilan kartano. Historiallinen selvitys ja puiston kehittämistavoitteet*. Helsingin kaupungin rakennusviraston julkaisuja 2007:15 / Katu- ja puisto-osasto. Helsinki: Rakennusvirasto, 10–27.
- Dushkina, Natalia 2001. "Architecture" and "Conservation" in Urban Context: Confrontation or Collaboration? *Dangerous Liaisons. Preserving Post-War Modernism in City Centers*. Ed. Anja Kervanto Nevanlinna. Helsinki: Icomos, Suomen osasto, 125–139.
- Ekroos, Ari 1995. Kauneus ja rumuus ympäristöoikeudessa. Ympäristöoikeudellinen tutkimus maisemaa ja kaupunkikuvaa koskevasta lainsäädännöstä. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys.
- Elettyä elämää Puotilassa. Puotila-Seura ry 50-vuotisjuhlakirja. Toim. Pirjo-Liisa Kangasniemi et al. Helsinki: Puotila-Seura, 2011.
- Engroos, Göran 1972. Vantaanjoen–Keravanjoen virkistysaluesuunnitelma. *Arkitehti* 1/1972, 25.
- Enhörning, Gunilla 2006. Landerierna i Göteborgs stadsbyggnad. Göteborg: Chalmers tekniska högskola.
- Erixon, Hanna & Alexander Stähle 2008. Regionens täthet och gröonstrukturers potential. Det suburbana landskapets utvecklingsmöjligheter i en växande storstadsregion. Stockholm: KTH, Skolan för Arkitektur och Samhällsbyggnad. </urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kth:diva-9515> (5.7.2013).
- Erola, Juha & Nenne Hallman 2010. Näin Suomi nousi ratsaille. *Hippos 8/2010: 90 vuotta ratsastusta Suomessa*, 22–25.
- Esikaupunkialueiden yleiskaava. Liiteraportti 7. Rakennetun ympäristön suojelu. Yleiskaavaosasto. YB 14/78. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto, 1978, 1980.
- Esikaupunkialueiden yleiskaava. Liiteraportti 4. Virkistys ja luonnonsuojelu. Yleiskaavaosasto. YB: 12/78. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto, 1978.
- Esikaupunkialueiden yleiskaava. Yleiskaavan selostus. Yleiskaavaosasto. YB: 8/78. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto, 1981.
- Esikaupunkien renessanssi. Täydennysrakentamisen yleissuunnitelman lähtökohtia. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston yleissuunnitteluosaston selvityksiä 2006:5. Toim. Mikko Marttila et al. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto, 2006. <www.esikaupunki.hel.fi/pdf/yos_selv_2006-5.pdf> (18.12.2013).
- Esikaupunkien renessanssi. Esikaupunkien kehittämisen toimintatapoja. Toim. Tero Santaoja et al. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisuja 2008:16. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto, 2008. <www.hel.fi/hel2/ksv/julkaisut/julk_2008-16.pdf> (12.8.2013).
- Eskola, Taneli 1997. Teräslintu ja lumpeenkukka. Aulanko-kuvaston muutosten tulkinta. Helsinki: Musta Taide.
- Fagervikin puutarhojen vuosisadat. Toim. Irma Lounatvuori. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2004.
- Fairclough, Graham 2002. Archaeologists and the European Landscape Convention. *Europe's Cultural Landscape: archaeologists and the management of change*. Ed. Graham Fairclough & Stephen Rippon. Brussels: Europae Archaeologiae Consilium, 25–37. <www.pcl-eu.de/project/virt_lib/eea_graham_022.pdf> (26.12.2014).
- Fairclough, Graham & Lesley Macinnes 2002. Understanding Historic Landscape Character. Topic Paper 5. Landscape Character Assessment. Guidance for England and Scotland. The Countryside Agency, Scottish Natural Heritage, Historic Scotland, English Heritage. <www.naturalengland.org.uk/Images/lcatopicpaper5_tcm6-8176.pdf> (25.9.2013).
- Fairclough, Graham 2005. Overview of the Workshop 4 on "Landscape and urban programmes and projects". *Third meeting of the Council of Europe Workshops for the implementation of the European Landscape Convention. Landscapes for urban, suburban and peri-urban areas*. Cork, Ireland 16.–17.6.2005. Council of Europe

- Publishing, 213–216. <www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/Landscape/Publications/ATEP-82_bil.pdf> (1.4.2015).
- Fernlund, Siegrun 1996. Aristokratin landskap – mark, park och trädgård i 1800-talets skånska godsmiljö. *Bebyggelsehistorisk tidskrift. Trädgårdar och parker: Historia, dagsläge*. Nr 31–32, 1996, 13–46.
- Finländskt herrgårdsliv. En etnologisk studie över Karsby gård i Tenala ca 1800–1970. Under ledning av Bo Lönnqvist; beskriven av Maria Bruncrona et al. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 1978.
- Forvaltning av historiske hager og parker i Norge – forprosjekt. Sluttrapport del 1. 24.6.2008. Riksantikvaren. <brage.bibsys.no/riksant/bitstream/URN:NBN:no-bibsys_brage_35701/1/Historiske_hager_sluttrapport.pdf> (27.4.2013).
- Frausing, Mikael 2011. Oplevelsernes Herregård. Kommerciel kulturarv på danske herregårde. Aarhus: Institut for Kultur og Samfund, ARTS, Aarhus Universitet, Dansk Center for Herregårdsforskning, Gammel Estrup – Herregårdsmuseet. <www.bygningskultur.dk/Materiale/User+Upload+Files/Vidensbase+filer/OPLEVE~1.pdf> (5.7.2012).
- Gardberg, Carl Johan 1989. Kartanoita ja kesähuiloita. *ARS Suomen taide* 4. Päätoim. Salme Sarajas-Korte. Espoo: Weilin+Göös, 46–65.
- Gardberg, Carl Johan & Kaj Dahl (valokuvat) 1989. Suomen kartanoita. Helsinki: Otava.
- Germundsson, Tomas & Carl-Johan Sanglert 2010. Det förflutna som samtida resurs – det odelade kulturlandskapets konsekvenser: bakgrund och inledning. *Landskapet, förflutenheten och samtiden – uppsatser om bevarandets dilemman*. Red. Tomas Germundsson & Carl-Johan Sanglert. Institutionen för kulturgeografi och ekonomisk geografi, Lunds universitet. Lund: Lunds universitet, 5–18.
- Germundsson, Tomas 2004a. Landscape and Modernity. Contrasting impressions from estate domains in Scania. *Modernisation and Tradition. European Local and Manorial Societies 1500–1900*. Ed. Kerstin Sundberg, Tomas Germundsson & Kjell Hansen. Lund: Nordic Academic Press, 190–221.
- Germundsson, Tomas 2004b. The Landscape of Vittskövle estate – at the crossroads of feudalism and modernity. *European Rural Landscapes: Persistence and Change in Globalizing Environment*. Ed. Hannes Palang et al. Boston, Mass.: Kluwer Academic Publishers, 245–267.
- Girouard, Mark 1978. Life in the English country house. A social and architectural history. New Haven, London: Yale UP.
- Gods och bönder från högmedeltid till nutid. Kontinuitet genom omvandling på Vittskövle ovm andra skånska gods. Red. Mats Olsson, Sten Skansjö & Kerstin Sundberg. Lund: Nordic Academic Press, 2006.
- Granberg, Leo 2004. Katoavat kartanot. *Suomen maatalouden historia 3, Suurten muutosten aika: jälleenrakennuskaudesta EU-Suomeen*. Toim. Pirjo Markkola. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 54–55.
- Groat, Linda N. 1994. Carbuncles, Columns, and Pyramids: Lay and Expert Evaluations of Contextual Design Strategies. *Design Review: Challenging urban aesthetic control*. Ed. Brenda Case Scheer & Wolfgang F. E. Preiser. New York: Chapman & Hall Inc., 156–164.
- Guidelines for Landscape and Visual Impact Assessment. Second Edition. The Landscape Institute, the Institute of Environmental Management and Assessments. Oxon, New York: Spon Press, 2002.
- Haaga-Vantaa, virkistysalueuunnitelma. Arkkitehtitoimisto KSS. Toim. Pekka Salminen. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto, 1971.
- Hackzell, Kaija 2001. Rakas vanha Munkkiniemi. Helsingin vanhoja kortteileita 6. Helsinki: Helsingin Sanomat.
- Haikonen, Iris & Erkki Teräväinen 2011. Kartanon mailla – sätereitä ja rälssimiehiä. Helsinki: Karttakeskus.
- Haimi, Olavi 2010. Rintamamiehet rakentajina Helsingissä. Vuoden 1945 maanhankintalain toteutuminen Helsingin kaupungissa. Helsinki: Olavi Haimi.
- Halminen, Erkki 1987. Kulosaaren kartano vuosina 1937–1987. Helsinki: Helsingin kunnallisten työntekijäin ja viranhaltijain yhteisjärjestö KTV.

- Hankonen, Johanna 1994. Lähiöt ja tehokkuuden yhteiskunta. Suunnittelujärjestelmän läpimurto suomalaisten asuntoalueiden rakentumisessa 1960-luvulla. Espoo, Helsinki: Otatieto, Gaudeamus.
- Harlang, Christoffer 2011. 1+1>2. *Arkitektur* DK 3/2011, 8–13.
- Harmo, Maunu 1987. Oulunkylä. Vihreä idylli. Helsinki: Oulunkylä-seura ry.
- Harvia, Yrjö 1936 (I). Helsingin esikaupunkiliitos I. Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Harvia, Yrjö 1936 (II). Helsingin esikaupunkiliitos II. Mietintö 10. Erikoisselvitys itäisen saariston liitosalueesta. Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Hautamäki, Ranja 2000. Portti puutarhaan. Historiallisten puutarhojen inventointiopas. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja. Helsinki: Museovirasto.
- Hautamäki, Ranja 2001. Espoon kartanopuistot – historian ja nykytilan inventointi vuodelta 2000. Espoo: Espoon kaupungin tekninen keskus.
- Heikkinen, Pekka 2006. As. Oy Puotilan Pehtoori, Helsinki. *Puu* 4/2006, 25–28.
- Heininen-Blomstedt, Kirsi 2013. Jälleenrakennuskauden tyyppitaloalue. Paikan merkitykset ja täydennysrakentaminen. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Helander, Vilhelm 1977. Uusi rakennus vanhassa kaupunkirakenteessa. *Arkitehti* 5/1977, 16–21.
- Helin, Pekka, Jukka Turtiainen & Matti Vesikansa 1983. Kaupunkikuva ja rakentaminen. Kaupunkimaisten yhdyskuntien kehittämiskampanja -toimikunta. Helsinki: Sisäasiainministeriö, Kaavoitus- ja rakennusosasto, Valtion painatuskeskus.
- Hellerström, Kristina, Håkan Hökerberg & Allan Klynne 2009. Heritage on the road: dead end or a way out. *Via Tiburtina. Space, Movement & Artefacts in the Urban Landscape*. Ed. Hans Bjur & Barbro Santillo Frizell. Skrifter utgivna av Svenska institutet i Rom. Stockholm: Svenska institutet i Rom, 205–218.
- Hellman, Päivi & Pia-Liisa Orrenmaa 2011. Malminkartano. Rakennusten ja lähiympäristön korjaustapaohjeet. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisuja 2011:4. Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto, Helsingin rakennusvalvontavirasto. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto.
- Helminen-Nordberg, Helmi 1964. Tuomarinkylän museo Tuomarinkylän kartanossa. *Osmo* 1962–63. *Suomen museoliiton vuosikirja*. Helsinki: Suomen museoliitto, 124–143.
- Helsingin kartanoympäristöjen perusparannuksen ja hoidon seurantaryhmä, työryhmän väliraportti 31.12.1997. Toim. Satu Tegel. Rakennusviraston viherosaston selvityksiä 1998:1. Helsinki: Rakennusvirasto, 1998.
- Helsingin kartanoympäristöt kuntoon ja käyttöön. Työryhmän raportti 13.6.1995. Toim. Tuuli Kivi. Kiinteistöviraston metsä- ja maatalousosaston julkaisu 5/1995. Helsinki: Kiinteistövirasto, 1995.
- Helsingin kaupungin maisemainventointi ja analysointi. 1. vaihe. Asemakaavaosasto, KSV:n maisematoimisto 24.2.1972. Julkaisu 2/1972. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto, 1972.
- Helsingin kaupunkiseudun liikennetutkimus, yhteenveto. Insinööritoimisto Pentti Polvinen, Wilbur Smith & Associates. Helsinki: Helsingin kaupunki, 1968.
- Helsingin luonnonhoidon linjaus. Toim. Tiina Saukkonen. Helsingin kaupungin rakennusviraston julkaisuja 2011:14. Helsinki: Rakennusvirasto, 2011. <www.hel.fi/static/hkr/julkaisut/2011/luonnonhoito_web.pdf> (17.2.2015).
- Helsingin luonnonsuojeluohjelma 2008–2017. Helsingin kaupungin ympäristökeskuksen julkaisuja 16/2008. Helsinki: Helsingin kaupungin ympäristökeskus, 2008.
- Helsingin luonnonsuojeluohjelma 2015–2024 ja metsäverkoston selvitys. Korjattu ehdotus 29.9.2015. Lauri Erävuori, Esa Lammi & Pekka Routasuo; korjaukset Raimo Pakarinen. Helsinki: Helsingin kaupungin ympäristökeskus, 2015. <www.hel.fi/static/ymk/Helsingin%20luonnonsuojeluohjelma_metsaverkosto_2015_2024_raportti%202909_2015.pdf> (23.10.2015).
- Helsingin viheralueohjelma 1999–2008. Toim. Kaija Rantala & Roy Koto. Helsingin kaupungin rakennusviraston julkaisuja 1999:1. Helsinki: Rakennusvirasto, 1999.

- Helsingin virkistysalueiden suunnittelusta. Virkistysalueoimikunnan mietintö KM 461, VAT 1969–1974. Helsinki: Virkistysalueoimikunta, 1975.
- Helsingin yleiskaavaehdotus 1960. Laadittu asemakaavaosastolla 1953–1960. Helsingin kaupungin julkaisuja 9. Helsinki: Helsingin kaupunki, 1960.
- Helsingin yleiskaavaehdotus 1970, osa 2, maankäyttösuunnitelma. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto, 1970
- Helsingin yleiskaavaehdotus 1970, osa 4, yhteenveto. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto, 1971.
- Helsingin yleiskaava 1992. Luonnos, lähtökohdat. Virkistys- ja viheralueet, luonnonsuojelu. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto, 1990.
- Helsingin yleiskaava 1992. Luonnos, lähtökohdat. Rakennetun ympäristön suojelu. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto, 1990.
- Helsingin yleiskaava 1992. Yleiskaavaehdotuksen selostus. Kaupunginkanslian julkaisusarja 1992:31. Helsinki: Helsingin kaupunginkanslia, 1992.
- Helsingin yleiskaava 2002. Ehdotus, selostus. Kaupunkisuunnitteluviraston julkaisuja 2002:17. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto, 2002.
- Helsingin Yleiskaava 2002. Ehdotus, vaikutusten arviointi. Vaikutukset maisemaan, kaupunkikuvaan ja kulttuuriperintöön. Maa ja Vesi Oy / Mariikka Manninen, Pasi Rajala & Mikko Rusanen. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston yleissuunnitteluosaston selvityksiä 2002:8, 19.12.2002. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto, 2002.
- Helsingin yleiskaava. Kaupunkikaava – Helsingin uusi yleiskaava. Luonnos 25.11.2014, Kslk 16.12.2014. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston yleissuunnitteluosaston selvityksiä 2014:44. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto, 2014. <www.hel.fi/hel2/ksv/julkaisut/yos_2014-44.pdf> (29.4.2015).
- Helsingin yleiskaava. Vuosaaren satamakeskus osana uutta yleiskaavaa. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston yleissuunnitteluosaston selvityksiä 2013:17. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto, 2013. <www.hel.fi/hel2/ksv/julkaisut/yos_2013-17.pdf> (26.10.2015).
- Helsinkiipuisto. Yleissuunnitelma. Jouni Heinänen, Jyri Hirsimäki, Liisa Kuokkanen-Suomi & Raisa Kiljunen-Siirola. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisuja 2012:2. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto, 2012. <www.hel.fi/hel2/ksv/julkaisut/julk_2012-2.pdf> (2.1.2013).
- Helsinki ympäristöineen. Käsikirja matkustajille. Helsinki: Suomen matkailuyhdistys, 1889.
- Herranen, Timo 1997. Kaupunkisuunnittelu ja asuminen. *Helsingin historia vuodesta 1945 I*. Toim. Oiva Turpeinen, Timo Herranen & Kai Hoffman. Helsinki: Helsingin kaupunki, 121–243.
- Herregården. Menneske, samfund, landskab, bygninger. Bd 1, Gods og samfund. Red. John Erichsen & Mikkel Venborg Pedersen. København: Nationalmuseet, 2004.
- Herregården. Menneske, samfund, landskab, bygninger. Bd 2, Anlæg, interiør og have. Red. John Erichsen & Mikkel Venborg Pedersen. København: Nationalmuseet, 2005.
- Herregården. Menneske, samfund, landskab, bygninger. Bd 3, Drift og landskab. Red. John Erichsen & Mikkel Venborg Pedersen. København: Nationalmuseet, 2005.
- Herregården. Menneske, samfund, landskab, bygninger. Bd 4, Moderne brug og bevaring. Red. John Erichsen & Mikkel Venborg Pedersen. København: Nationalmuseet, 2006.
- Herrgårdar i Finland I. Nyland I. Utgivet av Gabriel Nikander et al. Helsingfors: Söderström, 1928.
- Herttoniemen kartanopuiston ja rantapuiston hoito- ja kehittämissuunnitelma vuosille 2011–2025. MA-arkkitehdit. Helsingin kaupungin rakennusviraston julkaisuja 2009:4 / Katu- ja puisto-osasto. Helsinki: Rakennusvirasto, 2009.
- Hietala, Reija, Harri Silvennoinen, Beäta Tóth & Liisa Tyrväinen 2008. Peltoympäristöt kaupungin reunusalueilla. Maankäytön monimuotoisuus ja sosiaaliset arvot asuinyhteisöille. Tapaustutkimus Vantaa (Tammisto, Pakkala, Ylästö). Helsinki: Helsingin yliopisto, Soveltavan biologian laitos, Metsäntutkimus-

- laitos. <www.vantaa.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/vantaa/embeds/vantaawwwstructure/30290_Vantaa_peltoymparistojen_merkitys_Hietala_ym.pdf> (27.1.2010).
- Hirvensalo Virpi 2006. Modernin kaupungin luonto muutoksessa – kahdeksan esimerkkiä suomalaisesta asuinalue suunnittelusta. Turku: Turun yliopisto.
- Hoffman, Kai 1997. Elinkeinot. *Helsingin historia vuodesta 1945 I*. Toim. Oiva Turpeinen, Timo Herranen & Kai Hoffman. Helsinki: Helsingin kaupunki, 246–500.
- Holling, C.S. 1973. Resilience and stability of ecological systems. *Annual Review of Ecology and Systematics* 4, 1–23.
- Hoppu, Salla, Maria Karisto & Riitta Salastie 2011. Klassismin hengessä – Elisabeth Kochin siirtolapuutarha Vallilassa. Vallilan siirtolapuutarhan kulttuurihistoriallinen selvitys. Inventointi, arvotus, kehittämisperiaatteet ja rakentamistapaohjeet. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisuja 2011:3. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto.
- Hortus Fennicus. Suomen puutarhataide. Toim. Maunu Häyrynen, Taneli Eskola, Satu Frondelius & Pekka Leskinen. Helsinki: Viherympäristöliitto ry, Puutarhataiteen seura ry, 2001.
- Hough, Michael 1990. Principles for regional design. *Theory in Landscape Architecture. A Reader*. Ed. Simon Swaffield. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2002, 209–213.
- Hoving, Victor 1951. Lohjan Kalkkitechdas 1897–1950. Virkkala.
- Hurme, Riitta 1991. Suomalainen lähiö Tapiolasta Pihlajamäkeen. Helsinki: Societas scientiarum Fennica.
- Huuhka, Mirja 1990. Kaarela – nelipila. Helsingin kaupunginosat. Kannelmäki-seura ry, Helsingin kaupunginosayhdistysten liitto, Helsingin kaupunki. Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Huiviloita Laajasalossa. Toim. Ulla-Maija Laurila. Helsingin kaupunginmuseon tutkimuksia ja raportteja 1/2009. Helsinki: Helsingin kaupunginmuseo, 2009.
- Hvidbog. Fremtidens herregård. København: Realdania og Dansk Bygningsarv, 2009. <www.fremtidensherregaard.dk/Materiale/Publikationer/Pdf/Hvidbog.pdf> (28.5.2013).
- Härö, Elias 1988. Kartanoarkkitehtuuri. *Ars – Suomen taide* 2. Päätöim. Salme Sarajas-Korte. Espoo: Weilin + Göös, 214–236.
- Häyrynen, Maunu 1989. Kaupunkipuisto 1800-luvulla. *Ars Suomen taide* 4. Päätöim. Salme Sarajas-Korte. Espoo: Weilin + Göös, 72–75.
- Häyrynen, Maunu 1994a. Maisemapuistosta reformipuistoon. Helsingin kaupunkipuisto ja puistopolitiikka 1880-luvulta 1930-luvulle. Entisaikain Helsinki 14. Helsinki: Helsinki-Seura.
- Häyrynen, Maunu 1994b. Historiallisten puutarhojen suojelu ja hoito, III. Konservoinnin suunnittelu ja toteutus. *Viherympäristö* 1/94, 50–53.
- Häyrynen, Maunu 2001. Vihreät vuosirenkaat. Helsingin kaupunkipuistojen kehitys. *Näkökulmia Helsingin ympäristöhistoriaan. Kaupungin ja ympäristön muutos 1800- ja 1900-luvuilla*. Toim. Simo Laakkonen et al. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus, Edita, 32–51.
- Häyrynen, Maunu 2005. Kuvitettu maa. Suomen kansallisten maisemakuvastojen rakentuminen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Häyrynen, Maunu 2009. Osallisuus ja institutionaalinen rakennussuojelu. *Icomos, Suomen osaston jäsentiedote* 1/2009. *Kaupunkimaiseman jatkuvuus ja muutokset*, 16–19.
- Ilmakuvakirja 1990. Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Ilmakuvakirja 2002. Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Iso-Huopalahti. Yleissuunnitelma. Kaupunkisuunnittelu Oy. Kaupunkisuunnitteluvirasto, Espoon kauppalaan asemakaavaosasto. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto, 1971.
- Itä-Helsingin kulttuuripuisto. Kehittämissuunnitelma. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston asemakaavaosaston selvityksiä 2012:1. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto, 2012. <www.hel.fi/hel2/ksv/julkaisut/aos_2012-1.pdf> (26.10.2013).

- Itäisen rantavyöhykkeen virkistyksen yleissuunnitelma IRVO. Loppuraportti. Arkkitehtitoimisto Adlercreutz & Aschan, Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto, 1972.
- Itäiset kaupunginosat. Historialliset ja rakennustaiteelliset suojelukohteet ja -alueet Helsingin itäisissä kaupunginosissa. IES-toimisto, yleiskaavaosasto. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto, 1971.
- Ivars, Marja & Irma Lounatuori 2005. Puistonäkymiä Museoviraston kartanoissa ja nähtävyyksissä. Helsinki: Museovirasto.
- Jaakkola, Hannu 1996. Tammiston alue, *Arkkitehti* 1/1996, 64–65.
- Jacques, David 2000. Memory and value. *The Regeneration of Public Parks*. Ed. Jan Woudstra & Ken Fieldhouse. London: Spon, 21–32.
- Janssen, Joks, Eric Luiten, Hans Renes & Jan Rouwendal 2014. Heritage planning and spatial development in the Netherlands: changing policies and perspectives. *International Journal of Heritage Studies* 2014, Vol. 20, No. 1, 1–21. </dx.doi.org/10.1080/13527258.2012.710852> (2.12.2014).
- Janssen, Marco A. & Elinor Ostrom 2006. Resilience, vulnerability, and adaptation. A cross-cutting theme of the International Human Dimensions Programme on Global Environmental Change. *Global Environmental Change* 16 (2006), 237–239. <www.public.asu.edu/~majansse/pubs/geccedit2006.pdf> (20.9.2013).
- Jerpåsen, Gro B. 2013. Between the rural and the urban. Alternative approaches for analysing the historic dimension in urban fringe areas. Department of Landscape Architecture and Spatial Planning. Ås: Norwegian University of Life Science.
- Jirku, Almut 2007. Adding Third Nature to Second Nature. *Journal of Landscape Architecture*, Spring 2007, 50–63.
- Johdatus arkeologiaan. Toim. Petri Halinen et al. Helsinki: Gaudeamus, 2008.
- Jones, Michael 1991. The elusive reality of landscape concepts and approaches in landscape research. *Norsk Geographisk Tidsskrift* 45, 229–244.
- Jones, Michael 1999. Landskapsverdier som konfliktpunkt i planleggingen. Eksempler fra Trondheim. *Landskapet vi lever i*. Red. Mette Eggen, Anne Katrine Geelmuyden & Karsten Jørgensen. Oslo: Norsk arkitekturforlag, 178–203.
- Jones, Michael 2003. The concept of cultural landscapes: discourses and narratives. *Landscape Interfaces. Cultural Heritage in Changing Landscapes*. Ed. Hannes Palang & Gary Fry. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 21–51.
- Jung, Bertel 1911. Förslag till Centralpark för Helsingfors, omfattande Kaisaniemi, Hagasund, Hesperia, Djurgården samt södra delen av Grejus skogsmarker. *Arkitekten* IX/1911, 137–148.
- Jung, Bertel 1918. Pro Helsingfors. Ett förslag till stadsplan för "Stor-Helsingfors". Utarbetat av Eliel Saarinen et al. Helsingfors: Akad. bokh., i distr.
- Jung, Bertel 1918. "Suur-Helsingin" asemakaavan ehdotus. *Bertel Jung. Suurkaupungin hahmottaja*. Toim. Mikael Sundman & Mona Schalin. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto, 1988, 104–120.
- Jutikkala, Eino 1932. Läntisen Suomen kartanolaitos Ruotsin vallan viimeisenä aikana. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Jutikkala, Eino 1939. Suurmaanomistuksen historiallinen kehitys Suomessa. *Suomen kartanot ja suurtilat I*. Toim. Eino Jutikkala & Gabriel Nikander. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, Kivi, 13–52.
- Jutikkala, Eino & Gabriel Nikander 1945. Johdanto. *Suomen kartanot ja suurtilat III*. Toim. Eino Jutikkala & Gabriel Nikander. Helsinki: Kivi, 5–8.
- Järvelä, Marja 2002. Miksi arvokeskustelu on tärkeää ympäristöpolitiikassa. *Arvot, ympäristö ja teknologia: yhteiskunnallisten toimien uudet oikeutukset*. Toim. Olli Loukola, Katinka Lybäck & Mikko Tervo. Helsinki: Yliopistopaino, 24–48.
- Järvinen, Pertti 2012. On research methods. Tampere: Opinpajan kirja.

- Kaavakatsaus 1990, 1991, 1992. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto.
- Kalela, Jorma 2000. Historiantutkimus ja historia. Helsinki: Gaudeamus.
- Kantakaupungin osayleiskaavaehdotus. Liite 5. Erityisperustelut: rakennussuojelu. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto, 1973.
- Karisto, Maria & Liisa Kuokkanen-Suomi 1998. Tullisaaren puisto. Puistohistoriallinen selvitys ja restaurointi-periaatteet. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisuja 1998:2. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto.
- Kartanomatka Vantaalla. Toim. Jukka Hako, Senja Hako & Pia Lillbroända. Vantaa: Kellastupa, 2005.
- Kautto, Risto 2003. Malminkartano, luutnantin puustelli. Lehtiä Malminkartanon historiasta. Helsingin kaupunginmuseon tutkimuksia ja raportteja 3/2003. Helsinki: Helsingin kaupunginmuseo.
- Kepsu, Saulo 2005. Uuteen maahan. Helsingin ja Vantaan vanha asutus ja nimistö. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1905, 1906, 1907, 1908, 1909, 1917, 1922, 1923, 1927, 1929, 1930, 1937, 1950 (I), 1960 (II), 1964 (II), 1970 (I), 1973 (I), 1974 (II). Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Kervanto Nevanlinna, Anja 2012. Helsingin historia vuodesta 1945, 4. Voimat jotka rakensivat Helsinkiä 1945–2010. Helsinki: Otava.
- Keski-Vuosaari. Maisema- ja kaupunkikuvallinen selvitys. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisuja 2006:4. Toim. Emilia Weckman, Kati Susi-Wolff & Teresa Rönkä. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto, 2006.
- Kivi, Tuuli, Julia Donner & Juha Prittinen 1995. Tullisaaren kartanopuisto. Ympäristöhistoriallinen selvitys ja puiston kunnostussuunnitelma. Helsingin kaupungin kiinteistöviraston metsä- ja maatalousosaston julkaisu 8/1995. Helsinki: Kiinteistövirasto.
- Klintborg Ahlklo, Åsa 2003. Kronan på odlarens verk. Trädgårdens betydelse i uppbyggnaden av mönstergodset Trolleholm under 1800-talet. Alnarp: Institutionen för landskapsplanering Alnarp, SLU.
- Klintborg Ahlklo, Åsa 2012. Åkerns blomma. Trädgården som jordbrukets förebild i 1800-talets Skåne. Alnarp: Sveriges lantbruksuniversitet, Fakultetet för landskap, trädgård och jordbruk.
- Knapas, Marja Terttu 1971. Helsingin siirtolapuutarhat. *Taidehistoria ja ympäristöntutkimus*. Toim. Leena Arkio & Kalevi Pöykkö. Helsinki: Ylioppilastuki, 117–123.
- Knapas, Marja Terttu 1980. Korkeasaari ja Seurasaari – helsinkiläisten ensimmäiset kansanpuistot. Entisaikain Helsinki X. Helsinki: Helsinki-seura.
- Knapas, Rainer 1988. Puutarhataide Suomessa 1750–1810. *ARS Suomen taide* 2. Päätoim. Salme Sarajas-Korte. Espoo: Weilin + Göös, 234–243.
- Knapas, Rainer 2003. Monrepos. Ludwig Heinrich Nicolay och hans värld i 1700-talets ryska Finland. Helsingfors: Söderström; Stockholm: Atlantis.
- Kolbe, Laura 1988. Kulosaari – neljä paremmasta tulevaisuudesta. Helsinki: Kulosaaren kotiseuturahaston säätiö.
- Kolbe, Laura 2002. Helsinki kasvaa suurkaupungiksi. *Helsingin historia vuodesta 1945 III*. Toim. Laura Kolbe & Heikki Helin. Helsinki: Helsingin kaupunki, 13–511.
- Koponen, Olli-Paavo 2006. Täydennysrakentaminen. Arkkitehtuuri, historia ja paikan erityisyys. Tampere: Tampereen teknillinen yliopisto.
- Koponen, Olli-Paavo 2013. Näkökulma vanhaan vaihtuu. *Arkkitehti* 3/2013, 12–21.
- Koski ajan virrassa. Ruukki ja kartano. Toim. Tanja Bergroth & Irma Lounatvuori. Salo: Mariana von Limburg Stirum stiftelse, 2012.
- Koskinen, Riitta 2012. Kartanot ja virkatalot Turun kaupunginarkkitehti Christian Friedrich Schröderin tuotannossa. Turku: Turun yliopisto.

- Koskinen, Riitta 2013. Suomalainen kartano – kustavilaisen ajan säätyläiselämää. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kostet, Juhani 2000. 1600-luvun kaupunkikartat. *Kartta historian lähteenä*. Jyväskylä: Kampus kustannus, 29–50.
- Krokfors, Karin 2006. Aika asuntosuunnittelussa. Typologinen joustavuus pientalosuunnittelun uudistamisen välineenä. Espoo: Teknillinen korkeakoulu.
- Kruunuvuorenrannan osayleiskaavaaluonnos. Vaikutukset maisemaan, rakennettuun ympäristöön, kaupunki-kuvaan ja kulttuuriperintöön. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisuja 10.5.2007. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto, 2007. <www.hel.fi/hel2/ksv/hela/Kaupunkisuunnittelulautakunta/Esityslistat/liitteet/071240251.pdf> (24.5.2013).
- Kuisma Markku 1990. Helsingin pitäjän historia 2. Vanhan Helsingin synnystä isoonvihaan 1550–1713. Toim. Lauri Leppänen et al. Vantaa: Vantaan kaupunki.
- Kuisma, Markku 1991. Helsingin pitäjän historia 3. Isostavihasta maalaiskunnan syntyyn 1713–1865. Toim. Lauri Leppänen et al. Vantaa: Vantaan kaupunki.
- Kumpulan kaavarunko 13.10.1983. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto, 1983.
- Kumpulan selvitysalue, alustava kaavarunkoluonnos, selostus. Kumpula-projekti. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto, 1978.
- Kumpulan viher- ja virkistysaluesuunnitelma. Asemakaavaosasto. Ympäristötoimisto. Kaupunkisuunnitteluviraston julkaisuja AB 8:82. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto, 1982.
- Kupiainen, Heikki 2007. Savotta-Suomen synty, kukoistus ja hajoaminen. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja N:o 79. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Kärki, Pekka 1971. Rakennetun ympäristön suojelua koskeva lainsäädäntö. *Taidehistoria ja ympäristöntutkimus*. Toim. Leena Arkio & Kalevi Pöykkö. Helsinki: Ylioppilastuki, 41–48.
- Launis, Tapani 1971a. Esipuhe, työn suoritus. *Itäiset kaupunginosat. Historialliset ja rakennustaitteelliset suojelukohteet ja -alueet Helsingin itäisissä kaupunginosissa*. IES-toimisto, yleiskaavaosasto. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto, 3–4.
- Launis, Tapani 1971b. Helsingin yleiskaavaehdotus 1972. Ympäristönsuojelun esiselvitykset. Yleiskaavaosasto. 11.6.1971. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto.
- Laurila, Ulla-Maija 2008. Vapaahetkien kuluksi: siirtolapuutarhat maailmansotien välisen ajan Helsingissä. Helsingin kaupunginmuseon tutkimuksia ja raportteja 1/2008. Helsinki: Helsingin kaupunginmuseo.
- Lauttasaaren kartanon puistohistoriaselvitys. LOCI maisema-arkkitehdit. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston asemakaavaosaston selvityksiä 2012:5. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto, 2012.
- Lauttasaari – kaupunki kaupungissa. Toim. Olli Manninen. Helsingin kaupunginosat. Lauttasaari-seuran julkaisuja. Lauttasaari-seura – Drumsö-Sällskapet r.y., Helsingin kaupunginosayhdistysten liitto. Helsinki: Helsingin kaupunki, 1986
- Levanto, Yrjänä 1971b. Tullisaaren puisto Helsingin Laajasalossa. *Taidehistoria ja ympäristöntutkimus*. Toim. Leena Arkio & Kalevi Pöykkö. Helsinki: Ylioppilastuki, 105–115.
- Lilius, Henrik 1971. Miljöötutkimuksen menetelmistä ja tavoitteista. *Taidehistoria ja ympäristöntutkimus*. Toim. Leena Arkio & Kalevi Pöykkö. Helsinki: Ylioppilastuki, 9–18.
- Lindahl, Göran 1985. Storgodsens öde. *Bebyggelsehistorisk tidskrift* 9/1985, *Storgods under 1800- och 1900-talen*. 33–109.
- Lindahl, Göran 1996. Den välordnade vardagen. *Bebyggelsehistorisk tidskrift*. *Trädgårdar och parker: Historia, dagsläge*. Nr 31–32, 1996, 75–102.
- Lindvall, Karin 2004. Introduktion. En tidlös symbol? Det svenska samhället och herrgårdens skiftande skepnader. *Herrgårdssantik och statarelände. En studie av ideologi, kulturarv och historieanvändning*. Red. Mats Hellspong et al. Stockholm: Carlsson, 11–22.

- Praktiga egendomar, stilenligt kulturarv och trevliga besöks mål. *Herrgårdsmantik och ståtarelände. En studie av ideologi, kulturarv och historiceanvändning*. Red. Mats Hellspong et al. Stockholm: Carlsson, 58–107.
- Linnilä, Kai 1970. Helsingin seudun historiallisesti ja rakennustaiteellisesti arvokkaat rakennukset ja alueet. Helsinki: Helsingin seutukaavaliitto.
- Linnilä, Kai 1973. Helsingin seudun kulttuurihistorialliset kohteet ja tiet sekä kulttuurimaisemavaranto. Helsinki: Helsingin seutukaavaliitto.
- Lipponen, Matti 2010. Rastböle. Maiseman historiaa Vuosaarella. Vantaa: Kellastupa.
- Lisitzin, Katri 2009. A landscape in transformation. *Via Tiburtina. Space, Movement & Artefacts in the Urban Landscape*. Ed. Hans Bjur & Barbro Santillo Frizell. Skrifter utgivna av Svenska institutet i Rom. Stockholm: Svenska institutet i Rom, 195–204.
- Litzen, Aulikki 1987. Vapaa kasvu Helsingin esikaupunkialueella 1900–1970. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Louhisaaren kartano. Suku ja rässi – säteri ja kirkko. Toim. Irma Lounatvuori & Marja Terttu Knapas. Helsinki: Museovirasto, 2005.
- Lounatvuori, Irma 1996. Mallin mukaan maan tavalla. Mallipiirustukset ja sotilasvirkatalojen rakentaminen 1687–1810. Helsinki: Museovirasto.
- Lounatvuori, Irma 1997. Gustaf Mauritz Armfelt och Åminne. *Historisk Tidskrift för Finland* 3/1997, 382–412.
- Lounatvuori, Irma 1999. Raunioita ja muita antiikin muistoja Mustiossa. *Muistomerkki. Rakennetun historian ulottuvuuksia*. Toim. Marja Terttu Knapas. Museoviraston rakennushistorian osasto. Helsinki: Museovirasto, 6–27.
- Lounatvuori, Irma 2004. Hyöty ja kauneus. *Fagervikin puutarhojen vuosisadat*. Toim. Irma Lounatvuori. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 15–30.
- Lounatvuori, Irma 2008. Kartanot kulttuurihistorian tutkimuksessa. *Signe Brander Suomen kartanoissa*. Toim. Irma Lounatvuori & Sirkku Dölle. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Museovirasto, 13–39.
- Lounatvuori, Irma 2013. Lukijalle. *Rakkaudesta rakennuksiin. Kartanot Irja Sahlbergin tutkimuskohteina*. Toim. Irma Lounatvuori. Turku: Turun museokeskus, 6–10.
- Luonto kaupungissa – kaupunki luonnossa. Suomen ja Neuvostoliiton välisen teknillistieteellisen yhteistoimintakomitean rakennusalan ryhmän kaupunki- ja yhdyskuntasuunnittelujaoston ala-aihe. Luonnonolosuhteiden huomioon ottaminen uusien asuinalueiden suunnittelussa. Yhteenvetoraportti. Toim. Mikko Mansikka. Espoo: Yhdyskuntasuunnittelun jatkokoulutuskeskus, 1984.
- Lundgren Alm, Elisabeth 2001. Stadslandskapets obrukade resurs. Om grönstrukturens potential och synliggörande i en hållbar stadsutveckling. Göteborg: Chalmers tekniska högskola.
- Lönnqvist, Bo 1968. Livsföringen på Hertonäs gård under 1820-talet. *Historisk tidskrift för Finland* 1968, 3–18.
- Lönnqvist, Bo 1975. Från jordbruksbygd till förstad. *Byar och gårdar i Helsinge från 1750 till 1865*. Bidrag till Helsingesockens historia. Ekenäs: Ekenäs tryckeri, 162–198.
- Lönnqvist, Bo 1978. Etnologiskt herrgårdsstudium – mål och metoder. *Finländskt herrgårdsliv En etnologisk studie över Karsby gård i Tenala ca 1800–1970*. Under ledning av Bo Lönnqvist, beskriven av Maria Bruncrona et al. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet, 11–26.
- Finländskt herrgårdsliv. En sammanfattning. *Finländskt herrgårdsliv En etnologisk studie över Karsby gård i Tenala ca 1800–1970*. Under ledning av Bo Lönnqvist, beskriven av Maria Bruncrona et al. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet, 601–636.
- Lönnqvist, Bo 1988. Ritualization of daily life. Life of the gentry at Ratula manor in Artsjö (Finnish Artjärvi) around 1900. *Ethnologia Europaea* 18, 2. Copenhagen.
- Lönnqvist, Bo 1995. Vanhoja kartanoita Helsingin seudulla. Kulttuurihistoriallisia ajankuvia. Schildts.
- Lönnqvist, Bo 2009. Kartanot ja rusthollit Helsingin seudulla. Helsinki: Schildt.

- Maalaismaisemista Itä-Helsingiksi. Toim. Kyllikki Kailari. Helsinki: Itä-Helsingin Kulttuuriseura ry, 2005.
- Maankäyttö- ja rakennuslain seuranta – kulttuuriympäristö, Museovirasto ja Museot.
Mikko Härö & Anton von Martens, Museovirasto, 4.4.2005, 22.2.2006. Helsinki: Museovirasto, 2006.
<www.nba.fi/fi/File/411/maankaytto-ja-rakennuslain-seuranta.pdf> (27.4.2013).
- Maisemanhoito. Maisema-alue työryhmän mietintö. Osa 1. Ympäristöministeriö. Ympäristönsuojeluosasto.
Mietintö 66. Helsinki: Ympäristöministeriö, 1992.
- Makkonen, Leena 2011. Metsäkaupunki eilen, tänään ja huomenna. *Asiasta toiseen. Kirjoituksia restauroinnista ja rakennussuojelusta*. Toim. Lauri Putkonen. Helsinki: Museovirasto, Rakennustieto Oy, 66–69.
- Mannila, Maarit 2003a. Munkkiniemen kartanon Kaartintorppa. Helsingin kaupunginmuseon tutkimuksia ja raportteja 4/2003. Helsinki: Helsingin kaupunginmuseo.
- Mannila, Maarit 2003b. Meilahden huvila 12. Helsingin kaupunginmuseon tutkimuksia ja raportteja 5/2003. Helsinki: Helsingin kaupunginmuseo.
- Marot, Sébastien 2003. *Sub-Urbanism and the Art of Memory*. London: Architectural Association Publications.
- Mason, Randall 2002. *Assessing Values in Conservation Planning: Methodological Issues and Choices. Assessing the Values of Cultural Heritage, Research Report*. Ed. Marta de la Torre. The Getty Conservation Institute. Los Angeles: The J. Paul Getty Trust, 5–30. <www.getty.edu/conservation/publications_resources/pdf_publications/pdf/assessing.pdf> (28.12.2008).
- MATAPUPU-alue (Malmi–Tapanila–Pukinmäki–Puistola). Virkistysalue suunnittelu. Kaupunkisuunnittelu-
virasto, Arkkitehtitoimisto Lehtovuori–Tegelman–Väänänen. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto, 1972.
- Mattinen, Maire 1985. Puukaupunkien suojelu. Tutkimuksia, Ympäristöministeriö, Kaavoitus- ja rakennus-
osasto 2/1985. Helsinki: Ympäristöministeriö.
- Meilahden huvila-alue. Ympäristöhistoriallinen selvitys. Maisemasuunnittelu Hemgård, Kati Salonen &
Mona Schalin Arkkitehdit Oy. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto, 2014.
- Merilaita, Toivo 1985. Tuomarinkylän kartano vuosisadan alkupuolella. *Pakilan seudun historia*.
Toim. Kaarlo Pettinen. Helsinki: Pakilan seuran historia -yhdistys, 148–158.
- Meurman, Otto-Iivari 1947. Asemakaavaoppi. Helsinki: Otava.
- Mikkola, Kirmo 1984. Eliel Saarinen aikansa kaupunkisuunnittelunäkemyksen tulkinnaksi – Suomen aika.
Yhdyskuntasuunnittelun jatkokoulutuskeskus A 14. Espoo: Teknillinen korkeakoulu.
- Missä maat on mainiommat. Uudenmaan kulttuuriympäristöt. Uudenmaan liiton julkaisuja E 114, 2012.
Helsinki: Uudenmaan liitto, 2012.
- Mitchell, Nora, Mechtild Rössler & Pierre-Marie Tricaud 2009. *World Heritage Cultural Landscapes: A Handbook for Conservation and Management*. Paris: UNESCO World Heritage Centre.
- Mustonen, Pertti 2010. Kaupungin sielua etsimässä. Kertomus Helsingin kaupunkisuunnittelusta
Bertel Jungista nykyaikaan. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto.
- Mäkinen, Kaisa 2012. Pohjois-Pohjanmaan kirkonkylä muuttuva kulttuuriympäristö. Julkaisu A 54.
Oulu: Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto. <herkules.oulu.fi/isbn9789514297946/isbn9789514297946.pdf> (25.9.2013).
- Nenonen, Marko 1999. Vesiltä pyörille: suuret maantiet 1550–1800. *Tuhat vuotta tietä, kaksisataa vuotta
tielaitosta 1. Maata, jäätä, kulkijoita. Tiet, liikenne ja yhteiskunta ennen vuotta 1860*. Toim. Tapani Mauranen.
Tielaitos. Helsinki: Edita, 167–273.
- Nevalainen, Riitta & Helena Riekkö 1971. Helsingin yleiskaavaehdotus 1970. *Taidehistoria ja ympäristön-
tutkimus*. Toim. Leena Arkio & Kalevi Pöykkö. Helsinki: Ylioppilastuki, 177–184.
- Nikander, Gabriel 1916. Byar och gårdar i Helsinge från 1750 till 1865. Bidrag till Helsinges sockens historia.
Helsinge: Svenska Odlingens Vänner i Helsinge.
- Nikander, Gabriel & Bo Lönnqvist 1975. Byar och gårdar i Helsinge från 1750 till 1865. Bidrag till Helsinges
sockens historia. Ekenäs: Ekenäs tryckeri.

- Nikander, Gabriel 1917. Finländska herrgårdar under den gustavianska tiden. *Historisk tidskrift för Finland* 1917, 1–30, 67–87.
- Nikander, Gabriel 1928. Herttonäs. *Herrgårdar i Finland I, Nyland I*. Utgivet av Gabriel Nikander et al. Helsingfors: Söderström, 33–44.
- Nikander, Gabriel 1935. Säätyläiskoti. *Suomen kulttuurihistoria* 3. Toim. Gunnar Suolahti et al. Jyväskylä: Gummerus, 204–245.
- Nikander, Gabriel 1941. Suomen kartanoitten rakennuskulttuuri vanhemmalta Vaasa-ajalta empireen. *Suomen kartanot ja suurtilat II*. Toim. Eino Jutikkala & Gabriel Nikander. Helsinki: Kivi, 6–55.
- Nikula, Riitta 1988. Bertel Jung modernin kaupunkisuunnittelun käynnistäjänä. *Bertel Jung. Suurkaupungin hahmottaja*. Toim. Mikael Sundman & Mona Schalin. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto, 9–42.
- Niskanen, Aino 2003. Pihlajamäen arkkitehtuurin esikuvia ja samankaltaisuuksia. *Pihlajamäen arvot ja aatteet – suojelun viitekehystä hakemassa*. Toim. Riitta Salastie. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto ja lähiöprojekti, 77–97.
- Nordman, C. A. 1947. Herrgårdar i Stor-Helsingfors. *Vår stad: en bok om Helsingfors*. Toim. Yrjö Hirn et al. Helsingfors: Stiftelsen Pro Helsingfors, 315–333.
- Nyberg, Paul 1934. Stansvik. En herrgårdsidyll i nyländska skärgården. *Finskt Museum* 1934. Helsingfors: Finska fornminnesföreningen, 45–60.
- Nyström, Per 1946. Munkkiniemen vaiheita. Kaksitoista lukua erään Helsingin esikaupungin asutushistoriaa. Helsinki: Suomen kirja.
- Oksanen, Seija 1964. Tuomarinkylän kartanon kasvistosta ja sen ikäsuhteista. *Osmo* 1962–63. *Suomen museoliiton vuosikirja*. Helsinki: Suomen museoliitto, 148–163.
- Olausson, Magnus 1993. Den Engelska parken i Sverige under gustaviansk tid. Stockholm: Piper Press.
- Olsson, Krister 2003. Från bevarande till skapande av värde. Kulturmiljövården i kunskapssamhället. Institutionen för infrastruktur. Stockholm: Kungliga Tekniska högskolan.
- Olsson, Mats & Sten Skansjö 2006. Gods i kontinuitet och omvandling. *Gods och bönder från högmedeltid till nutid. Kontinuitet genom omvandling på Vittskövle ovh andra skånska gods*. Red. Mats Olsson, Sten Skansjö & Kerstin Sundberg. Lund: Nordic Academic Press, 7–20
- Overgaard, Sonja Marie 2013. Herregårdenes drifts- og avlsbygninger. Fremtidens udviklingsbetingede om- og tilbygninger – versus arkitektoniske kulturarvsverdier. Århus: Arkitektskolen Århus.
- Packalén, Eeva 2008. Herttoniemi. Kylä, kartano, kaupunginosa. Helsingin kaupunginmuseon tutkimuksia ja raportteja 2/2008. Helsinki: Helsingin kaupunginmuseo.
- Palomäki, Antti 2011. Juoksuhaudoista jälleenrakennukseen. Siirtoväen ja rintamamiesten asutus- ja asutuskysymyksen järjestäminen kaupungeissa 1940–1960 ja sen käänteentekevä vaikutus asuttopolitiikkaan ja kaupunkirakentamiseen. Tampere: Tampere University Press.
- Partanen, Hannele 1992. Haltialan viljelysalueiden maisema- ja monikäyttösuunnitelma. Helsingin kaupungin kiinteistövirasto, metsä- ja maatalousosasto, Maaseutukeskusten liitto. Helsinki: Kiinteistövirasto.
- Peltonen, Lasse, Jukka Hirvonen, Rikhard Manninen, Hannes Linjama & Riitta Savikko 2006. Maankäytön konfliktit ja niiden ratkaisumahdollisuudet: suomalaisen nykytilan kartoitus. *Suomen ympäristö*, 12/2006. Helsinki: Ympäristöministeriö. <www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=55270&lan=fi> (27.3.2007).
- Penrose, Sefryn 2007. Images of Change. An archaeology of England's contemporary landscape. Swindon: English Heritage.
- Perkkio, Miia 2007. Utilitas restauroinnissa. Historiallisen rakennuksen käyttötarkoituksen muutos ja funktionaalinen integriteetti. Oulu: Oulun yliopisto.
- Perälä, Tauno 1965. Helsingin maalaiskunnan historia I 1865–1945. Helsinki: Helsingin maalaiskunta.
- Perälä, Tauno 1984. Kaupunkien aluepolitiikka ja esikaupunkiliitokset. *Suomen kaupunkilaitoksen historia* 3. *Itsenäisyyden aika*. Toim. Päiviö Tommila. Helsinki: Suomen kaupunkiliitto, 40–85.

- Perälä, Tiina, Niina Alapeteri & Eeva Ruoff 2011. Tuomarinkylän kartanoalue – ympäristöhistoriallinen selvitys. Maisema-arkkitehtitoimisto Näkymä Oy. Helsingin kaupungin rakennusviraston julkaisuja 2011:7. Helsinki: Rakennusvirasto.
- Perälä, Tiina, Matti Liski & Eeva Ruoff 2012. Kartanopuistojen kunnostuksen työtapoja Helsingissä. Maisema-arkkitehtitoimisto Näkymä Oy. Helsingin kaupungin rakennusviraston julkaisu 2012:5. Helsinki: Rakennusvirasto. <www.hel.fi/static/hkr/julkaisu/2012/Kartanopuistojen_kunnostus_web.pdf> (13.3.2013).
- Perälä, Tiina, Jere Saarikko & Eeva Ruoff 2008. Katu- ja puisto-osaston hallinnassa olevien arvoympäristöjen määrittely ja toimintaohjeet. Näkymä Oy. Helsingin kaupungin rakennusviraston julkaisu 2008:8 / Katu- ja puisto-osasto. Helsinki: Rakennusvirasto. <www.hel.fi/static/hkr/julkaisu/2008/arvoymparistot_web_031108.pdf> (3.7.2013).
- Pihl Atmer, Ann Katrin 1987. Sommarnöjet i skärgården. Sommarbebyggelse i Stockholms inre skärgård 1860–1915. Monografier utgivna av Stockholms stad. Stockholm: Liber Förlag.
- Piilonen, Juhani 1996. "Vantaan puistokaupunki". Ulkomaiset esikuvat ja niiden sovellus. *Helsingin pitäjä, Helsinge*. Vuosikirja 1996. Vantaa: Helsingin pitäjän kotiseutuyhdistys – Helsinge hembygdsföreningen, Vantaan kaupunginmuseo, 6–51.
- Pimenoff, Susanna 2008. Niskalan arboretum. Hoito- ja käyttösuunnitelma. Helsingin kaupungin rakennusviraston julkaisu 2008:6 / Katu- ja puisto-osasto. Helsinki: Rakennusvirasto.
- Pimenoff, Susanna & Laura Tuomisaari 2011. Tuomarinkylän kartanon kasvillisuusinventointi. Maisema-arkkitehtitoimisto Näkymä Oy. Helsingin kaupungin rakennusviraston julkaisuja 2011:6. Helsinki: Rakennusvirasto.
- Promenadstaden. Översiktsplan för Stockholm. Stockholm: Stadsbyggnadskontoret, 2010. <www.stockholm.se/oversiktsplan> (23.12.2014).
- Pukinmäki – aikoja ja ihmisiä. Toim. Lasse Rekola & Tero Tuomisto. Helsinki: Pukinmäki-seura ry, 1995.
- Puotilan kartano. Historiallinen selvitys ja puiston kehittämistavoitteet. MA-arkkitehdit & Julia Donner. Helsingin kaupungin rakennusviraston julkaisuja 2007:15 / Katu- ja puisto-osasto. Helsinki: Rakennusvirasto, 2007.
- Putkonen, Lauri 1994. Herttoniemen rakennettu ympäristö. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisuja 1994:23. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto.
- Raivo, Petri J. 1996. Maiseman kulttuurinen transformaatio. Ortodoksinen kirkko suomalaisessa maisemassa. Oulu: University of Oulu.
- Raivo, Petri 1997. Kulttuurimaisema: alue, näkymä vai tapa nähdä. *Tila, paikka ja maisema. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen*. Toim. Tuukka Haarni, Marko Karvinen, Hille Koskinen & Sirpa Tani. Tampere: Vastapaino, 193–209.
- Rakennettu kulttuuriympäristö. Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 16. Helsinki: Museovirasto, Ympäristöministeriö, 1993.
- Rakennusasetus 266/1959. <www.finlex.fi/> (20.3.2015).
- Rakennuslaki 370/1958. <www.finlex.fi/> (9.1.2015).
- Rakennusperintöstrategia. Valtioneuvoston päätös 13.6.2001. Osaamista, vastuuta ja voimavaroja rakennusperinnön hoitoon. Helsinki: Ympäristöministeriö, 2001. <www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=8215&lan=fi> (13.4.2013).
- Rakennusuojelua koskeva uusi lainsäädäntö 1985. Ympäristöministeriö, yleiskirje n:o 3961/501/85, 20.6.1985. RT YM-20646.
- Rakennusuojelulaki 572/1964. Suomen asetuskokoelma vuodelta 1964. Helsinki 1965.

- Rakkaudesta rakennuksiin. Kartanot Irja Sahlbergin tutkimuskohteina. Toim. Irma Lounatvuori. Turku: Turun museokeskus, 2013.
- Rancken, A. W. 1937. Helsingfors – stad och landsbygd. Tammerfors: Söderström.
- Rantala, Kaija & Päivi Islander 1991. Helsingin kartanoympäristöt – katsaus kartanoympäristöjen nykytilaan, käyttöön ja ympäristöjen kunnostustarpeisiin. Kiinteistöviraston metsä- ja maatalousosaston julkaisu. Helsinki: Kiinteistövirasto.
- Rantatupa, Heikki 2000. Maakirjakartat. *Kartta historian lähteenä*. Toim. Heikki Rantatupa. Jyväskylä: Kampus Kustannus, 73–84.
- Reijonen, Annikki 1927. Puutarhakauneus. Taiteellisia näkökohtia ja käytännöllisiä viitteitä sen luomiseksi. Porvoo: WSOY.
- Reviirirakkautta. Kotiseututyötä Helsingin kaupunginosissa. Sirkka Impola et al. Toim. Marjaliisa Siira. Helsinki: Helsingin kaupunginosayhdistysten liitto HELKA, 1994.
- Riimala, Erkki 1987. Höyryä Helsingin vesillä. Pääkaupungin paikallisliikenteen höyryveneit ja saaristoreittien matkustajahöyrylaivoja. Helsinki: Suomen Laivahistoriallinen Yhdistys.
- Roihuviuri: alueen arvot ja ominaispiirteet, rakentamistapaohjeet. Leena Makkonen, Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto; Arkkitehtitoimisto Schulman Oy; Maisema-arkkitehdit Byman & Ruokonen Oy. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisu 2004:6. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto, 2004.
- Roivainen, Irene 2001. Metsäiseen kalliomaastoon 10 000 asukkaan kaupunki. Luonto helsinkiläisten lähiökuvauksissa. *Näkökulmia Helsingin ympäristöhistoriaan: kaupungin ja ympäristön muutos 1800- ja 1900-luvuilla*. Toim. Simo Laakkonen et al. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus, 138–151.
- Rosengren, Camilla 1989. Herttoniemen kartanoalue. Maisemallinen selvitys, käyttösuunnitelma ja toimenpideohjelma. Ympäristötoimisto Oy. Yleiskaavaosaston julkaisu 1989:9. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto, rakennusvirasto.
- Ruoff, Eeva 1993. Monrepos. Muistojen puutarha. Porvoo: WSOY.
- Ruoff, Eeva 2001. Vanhoja suomalaisia puutarhoja. Helsinki: Otava.
- Ruokonen, Ria 2003. Kädenjälkiä maisemassa – Tapiolan viheralueet. *Tapiola, elämää ja arkkitehtuuria*. Toim. Timo Tuomi. Helsinki: Rakennustieto, 90–111.
- Rönkkö, Emilia 2012. Kulttuuriympäristöselvitykset. Tieto, taito ja ymmärrys maaseudun maankäytön suunnittelussa. Oulu: Oulun yliopisto.
- Saarikangas, Kirsi 2002. Asunnon muodonmuutoksia: puhtauden estetiikka ja sukupuoli modernissa arkkitehtuurissa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Saarinen, Eliel 1915. Munkkiniemi–Haaga ja Suur-Helsinki. Tutkimuksia ja ehdotuksia kaupunkijärjestelyn alalta. Helsinki.
- Saarinen, Eliel 1915. Munksnäs–Haga och Stor-Helsingfors. Stadsplansstudier och förslag. Helsingfors: M. G. Stenius förlag.
- Saaristo, Kimmo 2000. Avoin asiantuntijuus. Ympäristökysymys ja monimuotoinen ekspertiisi. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisu 66. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Sairinen, Rauno 1994. Ympäristökonfliktit kuntien suunnittelussa ja päätöksenteossa. Acta-sarja 31. Helsinki: Suomen kuntaliitto.
- Salastie, Riitta 2009. Järki ja tunteet – tieteen ja kulttuuriperinnön suhteesta. *Icomos, Suomen osaston jäsentiedote 2/2009. Tiede ja kulttuuriperintö*, 31–33.
- Salastie, Riitta 2011. Arjen tila – rakennussuojelun näkymätön Elina. *Asiasta toiseen. Kirjoituksia restauroinnista ja rakennussuojelusta*. Toim. Lauri Putkonen. Helsinki: Museovirasto, Rakennustieto Oy, 136–138.
- Salastie, Riitta, Raisa Kiljunen-Siirola, Maria Karisto & Maria Jaakkola 2014. Kaupungin muutos ja kulttuuriympäristöt. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston yleissuunnitteluosaston selvityksiä 2014:17. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto. <www.hel.fi/hel2/ksv/julkaisut/yos_2014-17.pdf> (8.1.2015).

- Salmela, Ulla 2001. Varhaiset siirtolapuutarhat Suomessa. *Hortus Fennicus. Suomen puutarhataide*.
Toim. Maunu Häyrynen, Taneli Eskola, Satu Frondelius & Pekka Leskinen. Helsinki: Viherympäristöliitto ry, Puutarhataiteen seura ry, 114–118.
- Salokorpi, Asko 1984. Kaupunkirakentaminen 1920–1930. *Suomen kaupunkiläitöksen historia 3. Itsenäisyyden aika*. Toim. Päiviö Tommila. Helsinki: Suomen kaupunkiliitto, 270–285.
- Sodanjälkeinen kaupunki 1940–1976. *Suomen kaupunkiläitöksen historia 3. Itsenäisyyden aika*.
Toim. Päiviö Tommila. Helsinki: Suomen kaupunkiliitto, 297–327.
- Santaoja, Tero 2004. Täydennysrakentaminen kaupungin ja asuin ympäristön kehittämisessä. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston yleissuunnitteluosaston selvityksiä 2004:3. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto. <www.hel.fi/hel2/ksv/Paatoksenteke/2004_Kaupunkisuunnittelulautakunta/Esityslistat/liitteet/041670209.pdf> (17.12.2013).
- Savonlahti, Annikki 1964. Tuomarinkylän kartanon restaurointisuunnitelma. *Osma 1962–63. Suomen museoliiton vuosikirja*. Helsinki: Suomen museoliitto, 164–165.
- Scazzosi, Lionella 2011. Limits to Transformation in Places' Identity: Theoretical and Methodological Questions. *Landscapes, Identities and Development*. Ed. Zoran Roca, Paul Claval & John Agnew. Surrey: Ashgate Publishing Limited, Burlington: Ashgate Publishing Company, 9–24.
- Schulman, Harry 1990. Alueelliset todellisuudet ja visiot. Helsingin kehitys ja kehittäminen 1900-luvulla. Yhdyskuntasuunnittelun täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja A 18. Espoo: Teknillinen korkeakoulu.
- Schulman, Harry 2000. Helsingin suunnittelu ja rakentuminen. *Helsingin historia vuodesta 1945 II*.
Toim. Harry Schulman, Panu Pulma & Seppo Aalto. Helsinki: Helsingin kaupunki, 13–108.
- Seurasaari. Puistohistoriallinen selvitys ja yleissuunnitelma. Toim. Raisa Kiljunen-Sirola, Mariikka Manninen & Riitta Salastie. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisuja 1999:11. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto, 1999.
- Signe Brander Suomen kartanoissa. Toim. Irma Lounatvuori & Sirkku Dölle. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Museovirasto, 2008.
- Siirilä, Seppo 1990. Alueellisen erilaistuneisuuden vanhat ja uudet piirteet. *Suomi 2017*. Toim. Olavi Riihinen. Jyväskylä: Gummerus, 497–515.
- Silfverberg, Sarianne 1995. Meilahden kartanopuiston ympäristöhistoriallinen selvitys ja kunnostamissuunnitelma. Helsingin kaupungin kiinteistöviraston metsä- ja maatalousosaston julkaisu 1/1995. Helsinki: Kiinteistövirasto.
- Sillanpää, Pirkko 2003. Kartanoita ja huviloita Keski-Espoossa. Tuottaja Tommi Laakso. Espoo: Keski-Espoo -seura.
- Simon, John 2009. Koneen ruhtinas. Pekka Herlinin elämä. Helsinki: Otava.
- Sipilä, Maija, Pia Bäcklund & Liisa Tyrväinen 2009. Vaikuttamisen rajoilla. Onko koetulla luonnolla sijaa kaupungin suunnittelussa ja päätöksenteossa? *Alue ja ympäristö* 38:1, 39–50.
- Sirén, Olle 1980. Sarvlaks. Gårdshushållningen och gårdssamhället från 1600-talet till 1900-talet. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 488. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Sirén, Olle 1985. Malmgård. Grevliga ätten Creutz' stamgods. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 527. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Snellman, Alex 2014. Suomen aateli. Yhteiskunnan huipulta uusiin rooleihin 1809–1939. Historiallisia tutkimuksia Helsingin yliopistosta 34. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Snellman, Alex & Anna Ripatti 2015. Munkkinimen kartano. Maaseudun aristokraattiasunnosta Koneen kaupunkikonttoriksi. Helsinki: Kone Oyj.
- Stansvikin kartanoalue. Hoito- ja kehittämissperiaatteita sekä suosituksia jatkosuunnittelulle. Maisema-arkkitehdit Byman & Ruokonen Oy. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston asemakaavaosaston selvityksiä 2003:3. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto, 2003.

- Stansvikin kartanoalue. Ympäristöhistoriallinen selvitys. Maisema-arkkitehdit Byman & Ruokonen Oy.
- Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisu 2003:1. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto, 2003.
- Stenbro, Rikke 2011. Bevaringens paradokser og skizofreni. *Arkitekten* april 2011, vol 113, 44–53.
- Stjernvall-Järvi, Birgitta 2007. Kartanoarkkitehtuuri osana Tandefelt-suvun elämäntapaa. *Jyväskylä studies in humanities* 75. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Suhonen, V.-P. 2010. Helsingin keskiaikaiset ja uuden ajan alun kyläpaikat. *Arkistoseelvitys* 2010. Museo-
virasto. <[//kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteriportaali/mjhanke/read/asp/hae_liite.aspx?id=113467&tyyppi=pdf&kunta_id=91](http://kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteriportaali/mjhanke/read/asp/hae_liite.aspx?id=113467&tyyppi=pdf&kunta_id=91)> (28.5.2012).
- Sundman, Mikael 1980. Kaupungin rakentamisen vaiheet. Tutkielma Helsingin kaupunkirakenteen muodostumisesta ja väestörakenteen vaiheista. Julkaisu YB 1/80. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto.
- Suojellut talot. Rakennussuojelulla suojellut rakennukset ja alueet 1965–1990. Toim. Irma Lounatuori. Helsinki: Museovirasto, 1991.
- Suomen kartanot ja suurtilat I. Toim. Eino Jutikkala & Gabriel Nikander. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1939.
- Suosituksia rakennussuojelukohteille esikaupunkialueilla. Yleiskaavaosaston julkaisu YB: 20/86. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto, 1986.
- Sværke, Anne Grethe 2007. Nybyggt af gammel Art. Nygotisk herregårdsarkitektur i Danmark 1830–1900. Århus: Århus Universitet, Institut for Historie og Områdestudier.
- Swanwick, Carys 2002. Landscape Character Assessment. TOPIC PAPER 6: Techniques and Criteria for Judging Capacity and Sensitivity. The Countryside Agency, Scottish Natural Heritage. <www.natural-england.org.uk/Images/lcatopicpaper6_tcm6-8179.pdf> (16.10.2013).
- Sädevirta, Sirkka 2004. Helsingin esikaupunkien rakentamisen vuosikymmenet ja täydennysrakentaminen. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston yleissuunnitteluosaston selvityksiä 2004:7. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto.
- Sädevirta, Sirkka & Riitta Salastie 2005. Kulttuurihistoriallisesti, rakennustaiteellisesti ja maisemakulttuurin kannalta merkittävät alueet Helsingin Yleiskaava 2002:ssa. Inventointiluettelo eri suojelutasoista kaupunginosittain. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto.
- Taidehistoria ja ympäristöntutkimus. Toim. Leena Arkio & Kalevi Pöykkö. Helsinki: Ylioppilastuki, 1971.
- Talin kartano. Hoito- ja kehittämissuunnitelma. Maisema-arkkitehdit Byman & Ruokonen. Liikuntaviraston julkaisusarja B/36. Helsinki: Liikuntavirasto, rakennusvirasto, 2007.
- Talin kartano. Ympäristöhistoriallinen selvitys ja yleissuunnitelman tarkistus. Maisema-arkkitehdit Byman & Ruokonen Oy. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston asemakaavaosasto. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto, 2003.
- Tarjanne, Hilla 2003. Helsingin rakennuskulttuuri. Lauttasaaren rakennusinventointi. Helsingin kaupunginmuseon tutkimuksia ja raportteja 2/2003. Helsinki: Helsingin kaupunginmuseo.
- Tarjanne, Hilla 2009. Laajasalon historiaa. Maankäytön historiaa. Rakentamisen historiaa. *Huviloita Laajasalossa*. Toim. Ulla-Maija Laurila. Helsingin kaupunginmuseon tutkimuksia ja raportteja 1/2009. Helsinki: Helsingin kaupunginmuseo, 13–43.
- The International Handbook of Social Impact Assessment. Conceptual and Methodological Advances. Ed. Henk A. Becker & Frank Vanclay. Cheltenham, UK: Edward Elgar, 2003.
- The Regeneration of Public Parks. Ed. Jan Woudstra & Ken Fieldhouse. London: Spon, 2000.
- The Secretary of the Interior's Standards of the Treatment of Historic Properties with Guidelines for the Treatment of Cultural Landscapes. Ed. Charles A. Birnbaum. Washington D.C.: US Department of the Interior, National Park Service, 1996. <www.nps.gov/history/history/online_books/hps/contents.htm> (26.4.2007).

- Tilander, Lassi 2007. Helsingin Golfklubi 75 vuotta. Helsinki: Helsingin Golfklubi.
- Toimintakertomus 1983, 1989. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto.
- Topelius, Zacharias 1845. Finland framstäldt i teckningar. Helsingfors: A. W. Gröndahl & A. C. Öhman.
- Tuomarinkartano. Maisemanhoidon ja virkistyksen yleissuunnitelma. Maisemasuunnittelu Hemgård. Liikuntaviraston julkaisuja 1992, B12. Helsinki: Liikuntavirasto, 1992.
- Tuomi (myöh. Wäre), Ritva 1971. Laajasalo, Helsingin kaupunginosa n:o 49. *Taidehistoria ja ympäristöntutkimus*. Toim. Leena Arkio & Kalevi Pöykkö. Helsinki: Ylioppilastuki, 95–103.
- Tuominen, Laura 2008. Kirkkomaisema ja ympäristövallankäyttö. *Museoviraston rakennushistorian osaston aikakauskirja* 2/2008. Toim. Marja-Leena Ikkala. Helsinki: Museovirasto, rakennushistorian osasto, 17–25.
- Uggla, Ylva 2012. Construction of 'nature' in urban planning: a case study of Stockholm. *Town Planning Review* 83:1, 69–85.
- Uino, Ari 2005. Lauttasaaren historiallisia vaiheita Julius Tallbergin ajasta 2000-luvulle. Helsinki: Lauttasaaren säätiö.
- Uino, Pirjo 1989. Puutarhataide 1810–1910. *ARS Suomen taide* 4. Päätoim. Salme Sarajas-Korte. Espoo: Weilin+Göös, 68–72.
- Vaahteran varjossa, syreenin tuoksussa. Helsingin rakennettujen viheralueiden kasvien käytön taustaselvitys. Toim. Satu Tegel. Helsingin kaupungin rakennusviraston julkaisuja 2009:10. Helsinki: Rakennusvirasto, 2009. <www.hel.fi/hel2/hkr/julkaisut/2009/kasvien_kayton_tauustaselvitys_10_2009.pdf> (20.9.2014).
- Valanto, Sirkka 1971. Helsingin läntisten, pohjoisten ja koillisten kaupunginosien historialliset ja rakennustaiteelliset suojelukohteet. Yleiskaavaehdotus 1972. Yleiskaavaosasto. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto.
- Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt. Yhteenveto v. 1979 käytettävissä olevien inventointien pohjalta. Sisäasiainministeriö, kaavoitus- ja rakennusosasto. Tiedotuksia 1/1980. Helsinki: Sisäasiainministeriö, 1980.
- Vantaanjoen – Keravanjoen laakson sekä Tuomarinkylän kartanon alueen suunnitelma 20.12.1971. Luostarinen – Pietilä & Göran Engroos. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto, 1971.
- Vasara, Erkki 1987. Suomen ratsastusurheilun historia. Helsinki: Suomen ratsastajainliitto.
- Verwijnen, Jan 1997. Type, Typology & Typomorphology. *Avauksia kaupungin anatomiaan*. Toim. Mikko Mälkki & Jan Verwijnen. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus, Taideteollinen korkeakoulu, 58–69.
- Via Tiburtina. Space, Movement & Artefacts in the Urban Landscape. Ed. Hans Bjur & Barbro Santillo Frizell. Skrifter utgivna av Svenska institutet i Rom. Stockholm: Svenska institutet i Rom, 2009.
- Vihreä ja merellinen Helsinki 2050. Vistra osa 1: lähtökohdat ja visio. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston asemakaavaosaston selvityksiä 2013:4. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto, 2013. <www.hel.fi/hel2/ksv/julkaisut/aos_2013-4.pdf> (30.4.2015).
- Viikin latokartanon tilan historia. Studio Terra Oy & Ritva Luoto. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisuja 2004:15. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto, 2004.
- Viikin osayleiskaava, selostus. Viikki–Kivikko -projekti. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisuja 1995:13. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto, 1995.
- Viikki. 2000-luvun tiedekaupunginosa. Esite. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto, 2002.
- Viikki, rakennetun ympäristön suojelu. Alueen historiaa ja sen rakennuskanta. Viikki–Kivikko -projekti & Liisa Kuokkanen-Suomi. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston kaavoitusosaston selvityksiä 1994:18. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto, 1994.
- Viikki–Latokartano, osayleiskaavaluonnoksen selostus. Viikki–Kivikko -projekti. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston yleiskaavaosaston selvityksiä Y 1990:17. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto, 1991.
- Viikki–Latokartanon osayleiskaava, lähtötiedot. Viikki–Kivikko -projekti & Liisa Kuokkanen-Suomi. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston yleiskaavaosaston julkaisuja Y 1990:16. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto, 1990.

- Viikki–Latokartanon osayleiskaava, ympäristövaikutusselvitys. Insinööritoimisto Paavo Ristola & yleiskaavaosasto. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston yleiskaavaosaston selvityksiä Y 1990:15. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto, 1990.
- Viikki–Latokartanon osayleiskaavaluonnos. Vastineet lausuntoihin ja mielipiteisiin. Viikki–Kivikko -projekti. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto, 1993.
- Vikkula, Juha. Helsingin yleiskaava 1972. *Arkkitehti* 1/72, 24–25.
- Vincent, Amanda Shoaf 2010. Bercy's "Jardin de la Mémoire" Ruin, Allegory, Memory. *Landscape Journal* 2010, 29:1–10, 36–51.
- Vuosaaren liikuntapuiston ja viereisten puistoalueiden yleissuunnitelma. Liikuntaviraston julkaisuja 2001, B 31. Helsinki: Liikuntavirasto, 2001.
- Vuosaari–Niinisaaren osayleiskaavaluonnos, selostus. Vuosaari-toimisto. Helsinki: Vuosaari-toimisto, 1991.
- Vyer af Helsingfors och dess omgifningar. Utgifne af F. Liewendal, 3dje Häftet. Helsingfors, 1859. <www.doria.fi> (14.9.2012).
- Ward Thompson, Catherine 1998. Historic American Parks and Contemporary needs. *Landscape Journal* 17/1998, 1–25.
- Westzynthius, Olof 1754. Almänna Anmärckningar wid en Krydd- och Trä-gårds Anläggande. Åbo.
- Wijnblad, Carl 1755 (1993). Ritningar på fyratio våningshus af sten, och trettio af träd, samt åtsilliga lusthus, m.m. för högloflige ridderskapet och adelen, samt andra ståndspersoner på landet. Ut i 25 kopparstycken med bifogad förklaring och uträkning. Stockholm: Rekolid.
- Wäre, Ritva 1988. Bertel Jungin näkemys kaupungista. *Bertel Jung. Suurkaupungin hahmottaja*. Toim. Mikael Sundman & Mona Schalin. Helsinki: Kaupunkisuunnitteluvirasto, 43–73.
- Wäre, Ritva 2011. Viime hetken dynamiikkaa 1960-luvulla. *Asiasta toiseen. Kirjoituksia restauroimista ja rakennussuojelusta*. Toim. Lauri Putkonen. Helsinki: Museovirasto, Rakennustieto Oy, 43–46.
- Ylikangas, Heikki 2015. Mitä on historia ja millaista on sen tutkiminen. Helsinki: Art House.
- Yrjänä, Jouni 2013. Maata näkyvissä. Helsingin maanhankinnan viisi vuosisataa. Helsingin kaupungin kiinteistövirasto. Helsinki: Edita Publishing.
- Åminne. Kartanon historia ja päärakennuksen restaurointi. Toim. Merja Nieminen & Irma Lounatuori. Åminne: Björn Wahlroos, 2009.
- Åström, Anna-Maria 1993. "Sockenboarne". Herrgårdskultur i Savolax 1790–1850. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 585. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Åström, Sven-Erik 1956. Kaupunkiyhteiskunta murrosvaiheessa. *Helsingin kaupungin historia*, osa IV:2, ajanjakso 1875–1918. Toim. Ragnar Rosén et al. Helsinki: Helsingin kaupunki, 9–333.

SANOMALEHDET

- Aho, Kaija, Antti Manninen & Esko Nurmi. Asuntomaan hankintaan lisää kovia keinoja. *Helsingin Sanomat*, kotimaa 1.6.1989.
- Byggnadsplanen för Stansvik i motvind. *Hufvudstadsbladet* 2.10.1937.
- Det tredelade huset. *Helsingfors Journalen* 5.8.1938.
- Erkkilä, Jorma. Helsinki myy Puotilan kartanon. *Helsingin Sanomat*, kaupunki 21.9.2011.
- Erkkilä, Jorma. Helsinki on saanut huonosti kaupaksi kiinteistöjään. *Helsingin Sanomat*, kaupunki 24.9.2011.
- Erkkilä, Reijo. Kannattaako Tullisaaren puisto kunnostaa. *Helsingin Sanomat*, mielipide 9.10.2001.
- Folkpark å 300 hektar planeras vid Vanda å. *Hufvudstadsbladet* 6.10.1949.
- Från Nordsjö gård till 'odlad park'. *Hufvudstadsbladet* 6.6.1964.
- Färdig, Jarmo. Kuuden kartanon kierros pyörän satulassa. *Helsingin Sanomat*, urheilu 29.5.2007.
- Hagelstam, Wenzel, Helena Häkkinen & Laura Kolbe. Tuomarinkylän kartanomuseo ja Lastenmuseo on säilytettävä. *Helsingin Sanomat*, mielipide 11.4.2010.

Hannula, Tommi. Ruisräökkä hankaloittaa Tullisaaren niittämistä. *Helsingin Sanomat*, kaupunki 22.6.2007.

Helsinki myy Talin kartanon rakennukset golfareille. *Helsingin Sanomat*, lyhyesti 7.10.2011.

Helsinki tarvitsee pientaloalueita. *Helsingin Sanomat*, pääkirjoitus 29.11.2012.

Hertonäs museum. *Svenska Pressen* 6.10.1928.

Huhtanen, Jarmo. Helsingin kokoomus haluaa Haltialan pelloille asuntoja. *Helsingin Sanomat*, kaupunki 27.10.2006.

Huhtanen, Jarmo. Kohta on arvotaloja kaupan. *Helsingin Sanomat*, kaupunki 15.2.2011.

Jokinen, Riku & Matti Keppo. Liikuntavirasto tyrmää pelaajien lisäämisen Talin golfkentälle. *Helsingin Sanomat*, kaupunki 20.4.2008.

Jokinen, Riku. Helsinki kauppaa Talin kartanoa golfklubille. *Helsingin Sanomat*, kaupunki 18.11.2010.

Jokinen, Riku. Talin arvo asuntotontteina olisi sata miljoonaa euroa. *Helsingin Sanomat*, kaupunki 23.11.2010.

Jompero, Sanna. Diskovanhus muuttui kahvilaksi. *Helsingin Sanomat*, kaupunki 4.7.2013.

Kangasniemi, Pirko-Liisa. Kaupunki huolehtikoon Puotilan kartanosta. *Helsingin Sanomat*, mielipide 20.3.2012.

Königstedt, pilapiirros. *Hufvudstadsbladet* 12.9.1961.

Laitinen, Joonas & Pipsa Palttala. Vallilan bussikatu kaatui. *Helsingin Sanomat*, kaupunki 7.6.2012.

Laitinen, Pekka. Helsingin pelloilla on paljon tonttimaata. *Helsingin Sanomat*, lyhyesti, mielipide 4.1.2014.

Lassy, Johanna Maria. Talin golfkentän pelioikeuksia laajennetaan. *Helsingin Sanomat*, kaupunki 12.6.2008.

Mannila, Johanna. Lakkautus uhkaa museoita Tuomarinkylässä. *Helsingin Sanomat*, kaupunki 6.4.2010.

Mannila, Johanna. Helsinki myy rahasyöpöt talot. *Helsingin Sanomat*, kaupunki 6.9.2012.

Mannila, Johanna. Museo lähtee Tuomarinkylästä. *Helsingin Sanomat*, kaupunki 22.5.2013.

Moilanen, Kaisu. Tyrmäys Kivinokan asuntorakentamiselle. *Helsingin Sanomat*, kaupunki 30.4.2014.

Moisio, Teppo. Laajasalon keskusta täysremonttiin. *Helsingin Sanomat*, kaupunki 10.6.2007.

Moisio, Teppo. Sadat osoittivat Kumpulassa mieltä kuin VR:n Makasiineilla ikään. *Helsingin Sanomat*, kaupunki 11.3.2009.

Munksnäs stomlāgenhet i nya hānder. *Hufvudstadsbladet* 11.1.1927.

Nurmi, Esko. Pellervo-Seura myy Villingin kartanon. *Helsingin Sanomat*, talous 29.4.2003.

Osakemiljonääri kunnostaa asuntoja Pehtoorin taloon. *Helsingin Sanomat*, kaupunki 12.12.2013.

Palttala, Pipsa. Kivinokkaa odottaa muutos. *Helsingin Sanomat*, kaupunki 6.9.2013.

Pentikäinen, Essi. Helsinki hakee yhä uutta omistajaa Puotilan kartanolle. *Helsingin Sanomat*, kaupunki 12.3.2012.

Pietilä, Hilikka. Aino Acktén huvila rapistuu silmissä. *Helsingin Sanomat*, rakennukset rappiolla -sarja 5.7.2012.

Pohjanpalo, Olli. Golf vastaan yleinen virkistyskäyttö. *Helsingin Sanomat*, kaupunki 29.1.2005.

Pohjanpalo, Olli. Haltialan peltojen rakentaminen tyrmättiin. *Helsingin Sanomat*, asuminen 28.10.2006.

Rissanen, Virve. Itä-Helsingin vetonaula valmistuu vihdoin. *Helsingin Sanomat*, kaupunki 21.8.2014.

Salmela, Marja. Virkamiehet haluavat säilyttää kesämajansa Stansvikissa. *Helsingin Sanomat*, kaupunki 15.2.2008.

Salmela, Marja. Kuka nauttii Vallilanlaakson hiljaiselosta? *Helsingin Sanomat*, merkintöjä 3.7.2012.

Salomaa, Marja. Helsinki tutkii Puotilan kartanon myyntiä. *Vartti* 30.8.2010. <omakaupunki.hs.fi/paa-kaupunkiseutu/uutiset/> (26.5.2011).

Salomaa, Marja. Talovanhuksilla pitäisi takoa miljoonia. *Helsingin Sanomat*, kaupunki 14.10.2013.

Saloranta, Joonas. Vain harvat ja valitut pääsevät Talin nurmelle. *Helsingin Sanomat*, mielipide 13.8.1996.

Sielunmaiseman suojele pelottaa. *Helsingin Sanomat*, pääkirjoitus 12.11.2012.

Silverberg, Kalle. Talin golfkentälle mahtuisi tuhat uutta asuntoa. *Helsingin Sanomat*, kaupunki 2.2.2014.

Sippola, Anna-Riitta. Vuokralle tarjotaan komea kartano. *Helsingin Sanomat*, kaupunki 16.11.2013.
Sippola, Jussi. Hevosinto kasvatkaa Tuomarinkylän keskusta. *Helsingin Sanomat*, kaupunki 3.6.2011.
Skall Stansvik gård bli villastad. *Hufvudstadsbladet* 16.9.1937.
Skärgårdshemman som blir stad. *Nya Pressen* 27.8.1963.
Striden om stadsplan för ”Villa Munksnäs”. *Hufvudstadsbladet* 16.10.1938.
Tullisaari alkuperäiseen asuunsa. *Helsingin Sanomat*, pääkirjoitus 14.10.2001.
Tuppurainen, Elsa. Tullisaaren puisto on taas kartanopuisto. *Helsingin Sanomat*, kaupunki 11.8.2004.
Turholm vilohem in memoriam. *Hufvudstadsbladet* 28.5.1958.
Uusivirta, Merja & Sirkka-Liisa Vihriälä. Stansvikin rannat Laajasalossa ovat kaikkien käytettävissä.
Helsingin Sanomat, mielipide 22.2.2008.

KAAVOIHIN, SUUNNITELMIIN JA PÄÄTÖKSENTEKOON LIITTYVÄT ASIAKIRJAT

Kohteiden kaavakarttojen tiedot viitteissä.

FALLKULLA

Fallkullan alueen asemakaavan muutosehdotus (nro 9855). Kaupunkisuunnittelulautakunnan esityslista 31.1.1991.

HERTTONIEMI

Herttoniemen korttelin (Herttoniemen uimahalli, nro 43285) ja katualueen asemakaavan muuttaminen (nro 11872). Khs 2009-677. Päätöshistoria. Kaupunginhallitus 22.3.2010.
<www.hel.fi/static/helsinki/paatosasiakirjat/Kvsto2010/Esityslista6/liitteet/Herttoniemen_korttelin_nro_43285_paatoshistoria.doc?Action=sd&rid=%7BECC50DE7-50FB-4FC6-ABB3-4AC2DF2EFE11%7D> (5.12.2013).

Itäväylä–Linnanrakentajantie, eritasoliittymä ja tunneli, asemakaavan muutos. Osallistumis- ja arviointisuunnitelma 7.11.2012. <www.hel.fi/static/public/hela/Kaupunkisuunnittelulautakunta/Suomi/Esitys/2008/Ksv_2008-06-12_Kslk_19_El/0E402DE4-15F7-4CB6-9BD1-D97F5B873A5B/5667-7.pdf> (5.10.2013).

Itäväylän ja Linnanrakentajantien liittymän liikennejärjestelyt. Kaupunkisuunnittelulautakunnan esityslista 12.6.2008. <www.hel.fi/static/public/hela/Kaupunkisuunnittelulautakunta/Suomi/Esitys/2008/Ksv_2008-06-12_Kslk_19_El/3AF2113F-0F59-4B3F-81EF-098F2A21321D/Itavaylan_ja_Linnanrakentajantien_liittymän_liiken.pdf> (5.10.2013).

Linnanrakentajantien leventämisen vaikutukset Herttoniemen kartanopuistoon. Alustava selvitys 14.11.2012. <www.hel.fi/hel2/ksv/liitteet/2012_kaavakuvat/1083_4_vaikutukset.pdf> (25.11.2012).

KULOSAARI

Kivinokka. Maankäytöstä laaditut vaihtoehdot osayleiskaavoituksen pohjaksi. Aineisto nähtävillä 9.–30.9.2013. Kaupunkisuunnitteluvirasto, asemakaavaosasto. <www.hel.fi/hel2/ksv/liitteet/2013_kaavakuvat/1002_1_maankayton_vaihtoehdot.pdf> (11.9.2013).

Lausunto Kaupunkisuunnitteluviraston osayleiskaavaan, Kivinokka 30.9.2013. Kivinokka-liike, Kivinokkalaiset ry, JHL:n Helsingin yhteisjärjestö ry. <www.kivinokka.fi/wp/wp-content/uploads/2014/03/Lausunto-Kaupunkisuunnitteluviraston-osayleiskaavaan.pdf> (15.2.2015).

KUMPULA

Kaupunkisuunnitteluviraston lausunto kaupunginhallitukselle ELY-keskuksen tekemästä oikaisukehotuksesta 23.1.2012 Vallilanlaakson asemakaavasta ja asemakaavan muutoksesta (nro 11978) 7.5.2012. <www.hel.fi/static/public/hela/Kaupunginvaltuusto/Suomi/Esitys/2012/Halke_2012-06-06_Kvsto_11_El/DB536913-FC4A-4FBC-8212-1A8A565B1657/Liite.pdf> (2.3.2013).

Kumpulan mäen aluetta koskeva asemakaavan muutosehdotus (nro 11095). Kaupunkisuunnittelulautakunnan esityslista 13.6.2002.

Kumpulan yliopistoalueen ja Kumpulan laakson asemakaavaehdotus. Kaupunkisuunnittelulautakunnan esityslista ja päätös 21.3.1985.

Vallilanlaakson joukkoliikennekadun asemakaava ja asemakaavan muutosehdotus (nro 11987). Vuorovaikutusraportti 5.5.2011. <www.hel.fi/static/public/hela/Kaupunginvaltuusto/Suomi/Esitys/2012/Halke_2012-06-06_Kvsto_11_El/A0277AF9-66CD-426E-831E-57DABFFE7B59/Liite.pdf> (2.3.2013).

Vallilanlaakson joukkoliikennekadun vaikutukset joukkoliikenteeseen. Vallilan katu- ym. alueiden asemakaavan hyväksyminen sekä Hermannin, Vallilan, Toukolan ja Kumpulan puisto- ym. alueiden (Vallilanlaakson joukkoliikennekatu) asemakaavan muuttaminen 6.6.2012. Liite 8. <www.hel.fi/static/public/hela/Kaupunginvaltuusto/Suomi/Esitys/2012/Halke_2012-06-06_Kvsto_11_El/73426B75-4699-4EA4-BA9F-697ADD908D30/Liite.pdf> (2.3.2013).

LAUTTASAARI

Lauttasaaren ostoskeskus (kortteli 31038, tontti 12, katualue ja maanalainen tila). Asemakaavan muutoksen selostus. Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto, asemakaavaosasto 2012:12079. <www.hel.fi/static/public/hela/Kaupunginhallitus/Suomi/Paatos/2013/Halke_2013-09-23_Khs_33_Pk/AE58CF13-FB18-4BFB-B742-D4E23EC125DC/Liite.pdf> (17.11.2013).

MALMINKARTANO

Kaarelanpuisto, asemakaavan ja asemakaavamuutoksen (nro 10285) selostus, 1995.

Malminkartanon kortteleiden 33284-33292 asemakaavan (nro 9160) selostus, 1986.

NORDSJÖ

Vuosaari–Niinisaaren osayleiskaavaluonnos. Kaupunkisuunnittelulautakunnan esityslista 27.6.1991.

PUKINMÄKI

Helsingin kaupunginmuseon lausunto koskien Pukinmäen kartanon suojelua 27.10.1983. Helsingin kaupunginmuseon arkisto.

Helsingin kaupunginmuseon lausunto Pukinmäen kartanon kulttuurihistoriallisesta arvosta ja säilyttämisestä 31.5.1976. Helsingin kaupunginmuseon arkisto.

Pukinmäki, kartanon alue, asemakaavan ja asemakaavan muutoksen (nro 8740) selostus, 1985.

PUOTILA

Puotilan kartanon ja ranta-alueen asemakaava- ja asemakaavan muutosehdotus (nro 10720). Kaupunkisuunnittelulautakunnan esityslista 22.4.1999.

RASTILA

Meri-Rastilan länsirannan alueen osayleiskaavan hyväksyminen (nro 12155). Kaupunginhallituksen esityslista 25.11.2013. <www.hel.fi/static/public/hela/Kaupunginhallitus/Suomi/Paatostiedote/2013/Halke_2013-11-25_Khs_42_Pt/C186EAC0-C37F-4542-9401-4CA58A97697B/V_11122013_Meri-Rastilan_lansirannan_alueen_osayle.pdf> (15.10.2015).

Vuosaaren Meri-Rastilan länsirannan osayleiskaava. Kaavaselostus. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston asemakaavaosasto, 2012.

STANSVIK

Lausunto Helsingin luonnonsuojeluohjelman 2007–2016 luonnoksesta. Kaupunkisuunnittelulautakunnan esityslista 10.1.2008. <www.hel.fi/static/public/hela/Kaupunkisuunnittelulautakunta/Suomi/Esitys/2008/Ksv_2008-01-10_Kslk_01_El/375E2BB4-9278-4554-BA87-54741AB42097/Lausunto_Helsingin_luonnonsuojeluohjelman_2007_-_2.html> (11.8.2014).

Kruunuvuorenrannan osayleiskaavaluonnos. Vastineet esitettyihin mielipiteisiin ja lausuntoihin.

Kruunuvuorenranta-projekti 8.6.2006. <www.hel.fi/hel2/ksv/hela/kaupunkisuunnittelulautakunta/esityslistat/liitteet/061530095.doc> (24.5.2013).

Kruunuvuorenranta, Laajasalo, Stansvik. Asemakaavan selostus 2010 (nro 11960).

<www.hel.fi/static/public/hela/Kaupunkisuunnittelulautakunta/Suomi/Esitys/2010/Ksv_2010-01-28_Kslk_03_El/37DBC61-9214-4135-87F9-FE4C8A16E6F8/Stansvikin_selostus_liitteinen_Ksk_28012010.pdf> (28.3.2013).

Stansvikin alueen asemakaavaehdotus (nro 11960). Vuorovaikutusraportti 28.1.2010, täydennetty 30.9.2010.

<www.hel.fi/static/public/hela/Kaupunginhallitus/Suomi/Esitys/2011/Halke_2011-09-05_Khs_30_El/D1A92113-4966-4978-9006-BC5FA8532B04/Liite.pdf> (17.5.2013).

Stansvikin alueen (Laajasalon puisto-, virkistys-, kesämaja-, palstaviljely- ym. alueiden) asemakaavan hyväksyminen (nro 11960). Kaupunginvaltuuston pöytäkirja § 160 14.09.2011.

TALI

Kaupunkisuunnittelulautakunnan lausunto kaupunginhallitukselle valtuustoaloitteesta, joka koskee Talin golfkentän muuttamista asumiskäyttöön. Kaupunkisuunnittelulautakunnan esityslista 4.2.2014.

<www.hel.fi/static/public/hela/Kaupunkisuunnittelulautakunta/Suomi/Paatos/2014/Ksv_2014-02-04_Kslk_2_Pk/794A2675-46DE-4D32-8391-8F30345B0315/Kaupunkisuunnittelulautakunnan_lausunto_kaupunginh.pdf> (22.4.2014).

Talin golfkentän maa-alueita koskeva vuokrasopimus Helsingin Golfklubi ry:n kanssa. Helsingin kaupungin liikuntalautakunnan esityslista 21.4.2009, Liite 2: Vieraspelaaminen Talin golfkentällä ja kansainväliset kilpailut. 15.6.2009. <www.hel.fi/static/public/hela/Liikuntalautakunta/Suomi/Paatos/2013/Liv_2013-04-16_LILK_5_Pk/EBEE790B-5F37-483C-B1EB-CF8781FEF659/Liite.pdf> (18.6.2014).

Talin kartanon alue, asemakaavan ja asemakaavan muutoksen (nro 11120) selostus, 2002.

Talin kartanon alueen asemakaava- ja asemakaavan muutosehdotuksesta tehdyt muistutukset ja annetut lausunnot (nro 11120). Kaupunkisuunnittelulautakunnan esityslista 27.3.2003 ja pöytäkirja 27.3.2003. 10/2003. 132 §.

Talin kartanon aluetta koskeva asemakaava- ja asemakaavan muutosehdotus (nro 11120). Kaupunkisuunnittelulautakunnan esityslista 5.9.2002.

Valtuutettu Arto Bryggaren toivomusponsi: Talin golfkentän käyttöoikeuden laajentaminen helsinkiläisille pelaajille. Helsingin kaupunginhallituksen esityslista 8.9.2008. Khs 2008-259. <www.hel.fi/static/helsinki/paatosasiakirjat/Kh2008/Esityslista30/kh_el30_20080908.html> (5.8.2014).

TAMMISTO

Jaakkola, Hannu 1989. Tammiston alueen aatekilpailun ehdotuksen Gateway selostus. Vantaan kaupungin arkisto.

Tammisto 3 asemakaavaehdotus (nro 500400, 50 Tammisto). Muistutukset ja vastineet, koonti 1993. Ympäristöministeriön arkisto.

Tammisto 3, asemakaavan ja asemakaavamuutoksen (nro 500400) selostus, 13.12.1995.
Valitus Vantaan kaupungin Tammisto 3 -asemakaavaehdotuksen (nro 500400) ja asemakaavan muutosehdotuksen, Tammisto, hyväksymisestä. Helsingin kaupunginhallitus 26.10.1994. Ympäristöministeriön arkisto.
Vantaan kaupungin Tammiston alueen aatekilpailu, kilpailuohjelma 29.8.1989. Rakennustoimisto A. Puolimatka Oy. Vantaan kaupungin arkisto.
Yhteenvedo lausunnoista Tammisto 3 -asemakaavaluonnoksesta ja Tammisto 2 -asemakaavan muutosluonnoksesta 28.8.1991. Ympäristöministeriön arkisto.
Ympäristöministeriön päätös asemakaavan ja asemakaavan muutoksen vahvistamisesta 27.10.1998. Kaava-alue Tammisto 3. Ympäristöministeriön arkisto.

TAPANINKYLÄ

Helsingin kaupunginmuseon lausunto koskien Tapaninvainion Kapteenskanmäen aluetta koskevaa asemakaavan muutosehdotusta 27.1.2004. Helsingin kaupunginmuseon arkisto.

TULLISAARI

Helsingin kaupunginmuseon lausunto koskien Tullisaaren kaavarunkoa 2.6.1983. Helsingin kaupunginmuseon arkisto.
Tullisaaren asemakaavasta ja asemakaavan muutosehdotuksesta (nro 10560) annetut lausunnot ja vastineet 8.3.1999.
Tullisaari. Asemakaavan ja asemakaavan muutoksen selostus, 1998.

TUOMARINKYLÄ

Pakilan erityis- ja vesialueiden sekä Tuomarinkylän korttelin nro 35075 ja puisto-, lähivirkistys- ym. alueiden (Tuomarinkylän kartanon alue) asemakaavan muuttaminen (nro 12072). Kaupunginvaltuuston esityslista 12.12.2012.
Tuomarinkylän kartano. Asemakaavan muutoksen (nro 12072) selostus, 2011.
<www.hel.fi/static/public/hela/Kaupunkisuunnittelulautakunta/Suomi/Esitys/2011/Ksv_2011-11-15_Kslk_29_EI/942F65E0-618B-47F9-936B-DF690DBE670F/Liite.pdf> (18.1.2013).
Tuomarinkylän kartanon alueen asemakaava- ja asemakaavan (nro 10331) muutosehdotus. Kaupunkisuunnittelulautakunnan esityslista 30.11.1995.

VIIKKI

Helsingin kaupunginmuseon lausunto Viikki–Latokartanon osayleiskaavaluonnoksesta 29.4.1991. Helsingin kaupunginmuseon arkisto.
Viikki–Latokartanon osayleiskaava. Maisema- ja virkistysalueetarkastelu ja -suunnitelma. Maisemasuunnittelu Hemgård 1989.

VILLINKI

Asemakaavan suojelumääräykset Villingissä ja suojelukohteet. <www.hel.fi/hel2/ksv/liitteet/2013_kaavakuvat/0752_1_villinki_suojelumaarayksetjakohteet.pdf> (14.1.2014).

YLISKYLÄ

Helsingin kaupunginvaltuuston kokous 14.11.1973, esityslista n:o 15.

Laajasalon keskuksen asemakaavan (nro 11743) muutosehdotus. Kaupunkisuunnittelulautakunnan esityslista 13.12.2007. <www.hel.fi/static/public/hela/kiinteistolautakunta/suomi/paatos/2012/kv_2012-08-23_klk_15_pk/b549628b-2e49-447c-8b94-ec891f6e8601/liite.pdf> (28.1.2014).

MUUT SUUNNITELMAT

Helsingin uusi yleiskaava. Kaupunkikaava. Luonnos 16.12.2014.

<www.hel.fi/hel2/ksv/Liitteet/2014_kaava/yleiskaavaluonnos_kartta_161214.pdf> (20.1.2015).

Helsingin uusi yleiskaava. Kaupunkikaava. Teemakartta: virkistys- ja viherverkosto 2050.

<www.hel.fi/hel2/ksv/Liitteet/2014_kaava/teemakartta_virkistysjavihverkosto_251114.pdf> (28.4.2015).

Helsinkipuiston yleissuunnitelma. Kaupunkisuunnittelulautakunnan pöytäkirja 7.2.2012. § 42.

<www.hel.fi/static/public/hela/Kaupunginvaltuusto/Suomi/Esitys/2012/Halke_2012-04-25_Kvsto_8_El/2C717A55-337A-4C02-95E5-12590F71E66B/Liite.pdf> (11.8.2013).

Itä-Helsingin kulttuuripuiston kehittämissuunnitelma. Kaupunkisuunnittelulautakunnan pöytäkirja

11.10.2011. § 326. <www.hel.fi/static/public/hela/Kaupunkisuunnittelulautakunta/Suomi/Paatos/2011/Ksv_2011-10-11_Kslk_25_Pk/E516FEFB-08DF-4C8A-9B4E-D0325FAE891E/Ita-Helsingin_kulttuuri-puiston_kehittämissuunnitel.pdf> (4.8.2013).

ABSTRACT

Urban manors

Urbanisation, preservation and integration of Helsinki's manors within the urban structure

This research examines the encounter of manors and the city. It describes the urbanisation, preservation and integration of Helsinki's manor houses and their surroundings within the urban structure. The work seeks answers to questions of how manors have become part of the city and how they have impacted the urban structure from the end of the 19th Century to the modern day. In addition, it examines how the development of urbanisation has been influenced by planning and conservation. The study presents an overall view of Helsinki's manors and looks at 27 subjects in total. The work analyses how the characteristics of manor landscapes have been protected, threatened and reconciled with other interests of urban planning, specifically infill development and adaptive reuse. The research is based on literary and visual sources and empirical landscape observations. Both historical research and planning research methods have been used in the study.

Helsinki's manor houses and their surroundings are some of the oldest historical layers of suburbia and an essential part of Greater Helsinki's history. They have a multi-layered relationship with urban development; their extensive associated holdings have had an important impact on land policy and a significant influence on the shaping of the urban environment. The manors offer a cross-section into the urbanism of Helsinki's suburbs: villa allotments, early suburban settlement, the implementation of suburbs and eventually infill development. With increasing urbanisation, manor landscapes have been preserved in various ways. In the study, this state of preservation is represented by typological models with extensively preserved manor house landscapes and fragmented ruins of manor houses at the extremes. The seaside manors typical of Helsinki emerge in particular. The characteristics of the manor landscapes have become incorporated into the city: they have either been preserved, destroyed or become urbanised and changed in character. Their original uses have been replaced with new functions and they have become part of the recreational network. Urbanisation has left its mark on the manor environments, and they in turn have shaped the urban structure and become part of the residents' everyday lives. Helsinki's diverse and historically layered manor house landscape was born as a result of this encounter.

A significant portion of Helsinki's manor houses have been preserved due to long-term urban planning and conservation. The introduction of cultural environment assessments in the 1970s and, since the 1990s, an increase in conservation and preservation of manor environments through zoning have been the driving forces in Finland. Alongside the strengthened conservation policies, the competing issues of urban planning and opinions critical of conservation have come to the fore. In the increasingly dense urban environment, infill development and calls for more efficient use have become a threat on manor landscapes, particularly since the millennium. Other contemporary issues include the use of manors for public leisure and the changes brought on by new uses, the conflict between preserving nature and cultural heritage, and the selling of manor houses by the city to private stakeholders.

As city structure becomes denser and the pressure to repurpose increases, it is important to continue safeguarding the cultural heritage of manor landscapes, develop them as part of the city and preserve the most valued areas for future generations. This research brings forth the need to recognize and make visible the multi-layered values of historical landscapes alongside other interests. The values should be preserved on different planning levels and through co-operation of different administrative sectors. The impact on the cultural environment and historic parks must be analysed through comprehensive and extensive assessment. In addition to the protective conditions ensuring preservation, conservation should also include active development and change management. As this research shows, the aim is not only to preserve the characteristics but to utilise them as a part of a layered cityscape. The encounter of new and old creates new values. Historic environments should not be treated as objects separate from their surroundings; instead they should be integrated into the living urban structure. Manor landscapes are a resource in Helsinki's city planning and an excellent platform for strengthening the identities of urban neighbourhoods.

RANJA HAUTAMÄKI (s. 1971)

valmistui maisema-arkkitehdiksi vuonna 1998 Teknillisestä korkeakoulusta. Hän työskentelee Tampereen kaupungilla maisema-arkkitehtina vihersuunnittelutiimin vetäjänä. Hänen erityisalaansa ovat historialliset puutarhat ja niiden kunnostus. Hautamäki on laatinut historiallisten puutarhojen inventointioppaan ja tutkinut erityisesti kartanopuistoja. Hän on perehtynyt myös viherverkon suunnittelukysymyksiin tiivistyvässä kaupunkirakenteessa ja vastannut useiden keskustapuistojen kunnostuksesta Tampereella.

Kannen ilmakeku Kumpulasta vuodelta 2011.

(Kaupunkimittausosasto, Helsinki)

**Kannen maalaus Magnus von Wrightin
Kumpulän kartano vuodelta 1861.**

(Helsingin kaupunginmuseo)

ISBN 978-952-60-6456-7 (painettu)

ISBN 978-952-60-6457-4 (pdf)

ISSN-L 1799-4934

ISSN 1799-4934 (painettu)

ISSN 1799-4942 (pdf)

Aalto-yliopisto
Taiteiden ja suunnittelun korkeakoulu
Arkkitehtuurin laitos
books.aalto.fi
www.aalto.fi

**KAUPPA +
TALOUS**

**TAIDE +
MUOTOILU +
ARKKITEHTUURI**

**TIEDE +
TEKNOLOGIA**

CROSSOVER

**DOCTORAL
DISSERTATIONS**

Ranja Hautamäen maisema-arkkitehtuurin väitöskirja luo näkökulmia Helsingin kartanomaisemiin. Tutkimus käsittelee kartanoiden ja kaupungin suhdetta ja kuvaa niiden kaupunkimaistumista 1800-luvun lopulta nykypäivään – huvilapalstoituksesta esikaupunkien toteuttamiseen ja viimein täydennysrakentamiseen. Tutkimus tarkastelee kartanoympäristöjen muutosten syitä ja kertoo, miten niiden maisemallisia piirteitä on vaalittu, uhattu ja yhteensovitettu kaupunkirakenteeseen.

Helsingin kartanomaisemat ovat olennainen osa kulttuuriperintöä ja niiden säilyminen on pitkäjänteisen kaupunkisuunnittelun, kaavallisen suojelun ja kunnostuksen ansiota. Väitöskirja korostaa kartanomaisemien vaalimisen tärkeyttä ja tuo esille keinoja kehittää kartanoympäristöjä osana muuttuvaa kaupunkia.